

ANALECTA
ORDINIS SANCTI BASILII MAGNI

ANNUS III. — 1926
VOL. II

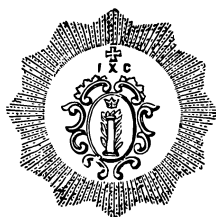
ЗАПИСКИ

ЧИНА СВ. ВАСИΛΙΑ ВЕΛΙΚΟΓΟ

ΡΙΚ ΙΙ. — 1926
ΤΟΜ ΙΙ

*„Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέ-
λειαν ἀθροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν
ποταμῶν, πολλὰί γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ
προσθήκαι πεφύκασι“.*

*ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ τοῦ Μεγάλου, Πρὸς
τοὺς νέους. Χ. § 96.*

ЖОВКВА 1927

Всі права зберігається. — Omnia iura reservantur.

· Печатня ОО. Василян у Жовкві. — Turis PP. Basilianorum Zolkiviae.

ЗМІСТ тому

I. СТАТТІ

	Сторона
Огієнко Іван, проф. Український наголос на початку XVII-го віку	1
Голубець Микола. Лаврів (Історично-археологічна студія)	30, 317
Томашівський Степан. Предтеча Ісидора. Петро Акеревич, незнаний митрополит руський (1241-1245)	221
Пещанський Володимир †. Київський Спас на Берестовім	314

II. МАТЕРІЯЛИ

Крипякевич Іван, д-р. Середньовічні монастирі в Галичині	70
о. Кинах Гліб, ЧСВВ. Посищенне марамороських монастирів 1749 р.	105
Скр. Й. Життєписи Василян	123, 376
Королевський Кирило. Каталог Прокураторського Архиву в Римі	139, 362
о. Кинах Гліб, ЧСВВ. о. А. Коцака ЧСВВ. „Правила і настановлення“	336
о. Скрутень Йосафат, ЧСВВ. „Візита“ дубенського монастиря СС. Василянок 1818 р.	354
Посмертні згадки:	
Скр. Й. о. Ад. Баудісс, Т. Іс.	402
Скр. Й. о. Ав. Титла, ЧСВВ.	407
Скр. Й. о. Вен. Яницький, ЧСВВ.	409

III. MISCELLANEA

Pro domo nostra (Редакція)	149
Уніятські могили на виленських кладовищах (о. Вл. Толочко)	155
Епитрахиль XVII в. з церкви с. Вольсвин (П. Холодний)	158
Краснопушчанська легенда (д-р В. Щурат)	160
Позабуті записки (Й. Скр.)	165
Д-р І. Франко і Василяни (Й. Скр.)	167
На вічну пам'ять о. Г. Хватала ЧСВВ. (о. Г. Кинах ЧСВВ.)	172

	Сторона
До історії о. Й. Скотинського ЧСВВ. (Й. Скр.)	174
Наші найблизші ювілеї (Редакція)	177
Образ Пресв. Богородиці, дарований Пієм XI мукачівському монастиреви (Ст. Р.)	411
Маляр о. Микола Теренський (д-р В. Щурат)	416
Безіменна „Похвала“ питомцям віденського „ц. к. Конвікту“ в рр. 1804-1819 (д-р Б. Барвінський)	421
З сучасної української церковної історіографії (В. Заїкин)	425
Про ювілей у гр.-кат. Церкві на Литві і Білій Русі 1826 р. (о. Вл. Толочко)	431
Сторінка з історії монастирської школи в Лаврові (Й. Скр.)	437
Академічний семінар у сучасних школах ЧСВВ. Його вартість і значінне (о. Й. Скрутень ЧСВВ.)	439
До історії питання: Хто був архиеп. Петро 1245 р.? (Ст. Томашівський)	441

БІБЛІОГРАФІЯ

	Стор.		Стор.
Archivum Franciscanum Historicum XIX (S. T.)	469	Євхолобронз Алії Трєбннкз (Th. Nałuszczynskyj)	448
Bogowski A. Post w świetle nauki św. Bazylego (J. Skr.)	473	Gay J. Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté (S. T.)	450
Боровий С. Нариси з історії єврейської книги на Україні. II. (М. Н-yj)	467	Guénon R. Orient et Occident (S. T.)	188
Boudou A. Le St. Siège et la Russie (S. T.)	187	Галушинський Т. Історія біблійна Ст. Завіта. I/II (J. Łewyckyj)	178
Burchard L. Die Legende von Barlaam u. Josaphat zugeschrieben dem hl. Johannes von Damascus. Aus dem Griechischen übersetzt (J. Hordynskyj)	444	Nałuszczynskyj Th. De ucrainis S. Scripturae versionibus (J. Ł.)	192
Биківський Л. Книжна справа в Чехословаччині (М. Н-yj)	467	Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні (F. S.)	459
Campbell J. M. The Influence of the Second Sophistic on the style of the sermons of St. Basil the Great (S. Tomaszewskyj)	180	Іванушкин В. Проблема читачівства та її вивчення (М. Н-yj)	469
Clarke L. W. K. St. Basil (T.)	444	Jacks L. V. St. Basil and Greek Literature (S. Tomaszewskyj)	180
Dieckmann H. De Ecclesia I/II (J. Skr.)	193	Jugie M. Theologia dogmatica. I. (M. Łyszak)	461
Драган М. Скиту Манявського розвитку і занепад. — Рисунок загального виду Богородчанського іконостасу (М. Hołubeć)	181	Koeniger A. M. Katholisches Kirchenrecht (W. Łaba)	462
Єфремов С. Утісних рямцях (М. Н-yj)	468	Куфаєв М. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу (М. Н-yj)	468
		Курінний П. Лаврські інтролігатори XVII-XVIII ст. (М. Н-yj)	465
		Leib V. Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle (S. Tomaszewskyj)	184

VII

	Стор.		Стор.
Lühr G. Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg (W. Tołoczko)	445	Rothenhäusler M. Der hl. Basilius der Gr. u. die klösterliche Profess (J. Skr.)	203
Лотоцький О. Церковний Устав князя Володимира В. (W. Zajikyn) .	196	Січинський В. Архитектура старокнязівської доби (M. Hołubeć) . . .	454
Мартинюк Пл. Три головні науки духовного життя (J. Skr.)	463	Stegmann A. Des hl. Basilius des Gr. ausgewählte Schriften I/II (H. Kynach)	443
Мякотин В. А. Очерки соціальної історії України вь XVII-XVIII вв. I. вип. I-III (J. K-cz)	458	Свенціцький І. Культурна праця Скиту Манявського (M. Hołubeć) .	181
Masslov S. Ukrainische Druckkunst des 16 bis 18 Jahrhunderts (J. K-cz)	465	Щербаківський Д. Українське Мистецтво II. (S. Hordynskýj)	457
Mazurkiewicz K. Benedykt Herbest (J. Krypiakiewicz)	188	Щербаківський Д. Оправи книжок у киявських золотарів XVII-XVIII ст. (M. H-yj)	465
Mercati G. Scritti d'Isidoro il Card. Ruteno e codici a lui appartenuti che si conservano nella Biblioteca Apost. Vaticana (S. T.)	444	Thibaut J. B. Ordre des Offices de la Semaine Ste à Jérusalem du IV-e au X-e siècle (J. Skr.)	201
Нидерле Л. Бытъ и культура древнихъ Славянъ (J. K-cz)	454	Ubach J. Compendium theologiae moralis I/II (J. Skr.)	461
Огієнко І. Початки християнства серед укр. народу (W. Zajikyn) . . .	189	Umiński J. Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII w. i papież Innocenty IV (S. Tomaszewskyj)	453
Огієнко І. Укр. вимова богослужбового тексту в XVII в. (M. Kołosowskyj)	470	Заїкин В. Головні моменти історії укр. державности (S. T.)	464
Огієнко І. Новочасний церк.-словянський правопис (J. Hordynskýj)	472	Заїкин В. Лекції по історії суспільно-державного ладу України (S. T.)	464
v. Pastor L. Geschichte der Päpste. XI. (S. Tomaszewskyj)	451	Zajikyn W. Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego (S. T.)	464
Пещанський В. Богородчанський Іконостас (M. Hołubeć)	181	Zakrzewski S. Bolesław Chrobry Wielki (S. Tomaszewskyj)	189
Rostworowski J. Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych dwóch wiekach dziejów Kościoła (J. Buczko)	449		
ОГЛЯД надісланих книг			204, 474
НАДІСЛАНІ періодичні видання			487
ЗМІСТ тому			V

I. СТАТТІ

Український наголос на початку XVII-го віку

I.

Стратинський Службник 1604 р. і значіння його наголосів

НАГОЛОС (акцент) в житті кожної мови відіграє дуже велику й помітну роль. Під його впливом відбуваються в мові значні зміни, які спостерігаємо на кожному кроці життя мови, особливо в фонетиці її. Звідсі ясно, чому вчені мовознавці так пильно досліджують історію наголосу.

На жаль, український наголос досліджений ще надзвичайно мало, а дослідів з історії нашого наголосу ми не маємо й зовсім, коли не рахувати одної праці автора цієї статті¹. Не зібрано навіть відомостей про ті джерела, звідки можна досліджувати наш наголос. Навіть більше того, — не відомо, що власне рахувати українським наголосом і з якими методами приступати до його вивчення.

В своїй праці: „Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок“, я показав, що вже в XVI-ім віці, на час заведення на Україні друкарень, була певна система українського наголосу, відмінна від наголосу російського. Ця особлива система нашого наголосу дає дослідникові повну можливість відразу сказати, яка саме памятка перед нами — українська чи російська. В праці своїй я подав також і частину історичного матеріалу, з XVI-го віку починаючи, але подав його небагато, бо в тій праці не сам наголос був для мене головною ціллю.

Зазначу тут, що численні українські стародруки — це найцінніше джерело для вивчення історії нашого літературного наголосу, з XVI-го

¹ Моя стаття: „Наголос яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок. Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії“; див. „Записки Наукового Товариства“, Львів, 1925 р. т. 136-137 ст. 197-224. Перед цим деякий матеріал для вивчення історії українського наголосу я подав в праці своїй: „Курсъ украинскаго языка“, Київ, вид. 2, 1918 р.

віку починаючи. Рукописи дуже часто наголосів не мають, тоді як друковані книжки мають зазначений наголос постійно. Через те, що наші українські книжки частенько передруковувалися й на Москві, це дає нам змогу рівняти наш наголос з російським, бо в Москві постійно, передруковуючи ту чи іншу нашу книжку, наголос ставили по своєму і постійно дуже пильно дбали, щоби він відповідав тодішній московській вимові.

В цій своїй праці я хочу проаналізувати наголос одної української пам'ятки, а власне — Службника 1604 року, видрукуваного в Стрятині в Галичині. Не вдаючися в докладний аналіз наголосів цієї пам'ятки і в пояснення тих чи інших наголосів, я ставляю собі за головніше завдання — дати нашим вченим дослідникам мови бодай новий матеріал для вивчення історії українського наголосу.

Службник вийшов у світ 22 січня 1604 року. Щоб приготувати добрий текст, єпископ львівський Гедеон Балабан, душа й ініціатор Стрятинської друкарні, зібрав декільки рукописів і з них склав свій остаточний текст. Про це сам єп. Балабан так розповідає в передмові до Службника: „ѡ дрѣвнихъ ѡпасно ѡмѣкнущихъ звѣдъ стажакши, прилѣжно ѡзсѣдѣвшѣ ѡ ѡсправкѣшѣ, вѣшѣй братскоѣ лѡбви ѡздаѣмъ“ (л. 3). В Стрятині, родиннім маєткові Хведора Балабана, племенника Гедеонового, на кошти мецената-господаря заснована була не тільки друкарня, але й школа при ній. При цій школі було декільки вчителів, і ось вони, разом з єпископом Гедеоном, і заходилися складати доброго тексту для Службника, бо такого в той час ще не було. В руках „справщиків“ було декільки текстів, а в основу, здається, ліг якийсь такий текст, що був написаний чи не в Росії і мав московські наголоси.

Гурток вчених, що ходив коло видання Службника, ясно здавав собі справу з того, що Українська Церква в своєму вжиткові має окрему самостійну вимову церковних текстів і що цю вимову треба затримувати; такого розуміння не було, скажемо, у друкаря Івана Хведоровича, що друкував в Заблудові, Львові та Острозі церковні книжки з московським наголосом; московські наголоси, скажемо, Апостола львівського 1574 року не прищепилися на нашій землі й лишилися самітними; певне, вони занадто вражали українське вухо новизною, бо вже року 1639-го, видаючи Апостола вдруге, друкар Михайло Сльозка вибрав собі для друку зовсім інший текст, дуже відмінний від тексту Апостола 1574 р., і в своїм виданні поставив наголоси скрізь українські¹.

Поклавши в основу Службника 1604 р. текст з московськими наголосами, вчені стрятинські правщики проте пильно виправили наголоси

¹ Про наголос Апостолів Хведорівського 1564-1574 р., Соболевського кївського 1630 р. та Сльозчиного 1639 р. я готую окрему працю.

на українські, за чим доглядав певне й відомий друкар Памво Беринда, що управляв тоді стрятинською друкарнею. Але не дивлячись на пильність справщиків та коректора, не всі московські наголоси перероблено на українські, — частина їх таки лишилася, і тому в Служебникові 1604 року поруч з переважаючими українськими наголосами знаходимо часом і наголоси московські.

Служебник 1604-го року — це перший друкований Служебник з українськими наголосами. Система наголосів цього Служебника надзвичайно цікава, — справщики подали тут ту систему наголосів, яка в той час панувала в церковному вжиткові на Україні; а беручи на увагу велику консервативність церковної вимови, треба думати, що в цій пам'ятці перед нами вимова перших віків християнства на Україні, може ще віку десь XII-XIII, а то й давніше. Говорю так на тій основі, що, докладно проаналізувавши Новий Завіт митр. Олексія з половини XIV-го віку¹, я прийшов до висновку, що в цій пам'ятці лежить в головній основі своїй той самий наголос, який знаходимо в церковних московських книжках і в XX-ім віці, цеб-то — більше як за п'ять віків московський наголос змінився не так вже багато². Через те думаю, знаходячи вже в XVI віці цілком відмінний український наголос, що до певної міри він був таким самим і в віці XI-XII-м.

По-друге, наш Служебник 1604 р. ліг в основу дальших видань Служебників на Україні; так, київські видання 1620 і 1629-го років мають цілком ті самі наголоси, як і Служебник стрятинський. Наголоси стрятинського Служебника через ці видання широко розійшлися скрізь по Україні, а цим самим вони вповні заслуговують особливого досліду.

Накінець, огляд наголосів Служебника 1604 року не буде зайвим також і при відновленні нашої колишньої церковної вимови, бо в теперішній час вимова московська панує по всіх східних церквах, навіть в Галичині та Буковині. Московські наголоси поширилися головню з кінця XVIII-го віку, але тепер давно вже пора вернутися до своїх власних наголосів і до своєї церковної вимови.

На наголоси Служебника 1604 р. звернув був увагу ще дослідник цієї книжки П. Гильтебрандт, який писав: „Ударенія (в Служебнику), дійствительно, смущают иногда своею неожиданностью, необычностью; но последовательность ихъ въ цѣломъ рядѣ однородныхъ случаевъ заставляеть не спѣшить съ обвиненіемъ въ типографскомъ недосмотрѣ. Здѣсь слѣ-

¹ Новый Заветъ Господа нашего Иисуса Христа. Трудъ святителя Алексія, митрополита Московскаго и всея Руси. Фототипическое издание Леонтія, митрополита Московскаго. М. 1892 р.

² Про наголоси Нового Завіту митр. Олексія готую окрему працю.

дуеть вообщє замѣтити, что ударенія въ церковно-славянскоѣ письменности и печати, старой и современной, ждуть своего наблюдателя и изслѣдователя: только тогда могутъ открыться непослѣдовательность и ошибочность въ иныхъ случаяхъ¹. Цілком правдива замітка, тільки Гильтебрант не уявляв собі, що „малороссійское нарѣчіє“ — то окрема мова, яка вже споконвіку мала свій окремий наголос.

II.

Значки для означення місця наголосу

В словянській письменности дуже рано виробилася особлива система значків для означення місця наголосу. Систему цю перейнято впрост з грецьких рукописів, а пізніше її підновлено та пристосовано до місцевих словянських умов. Найповніше система наголосних значків склалася в південних словян, власне у сербів, і вже від них вона розійшлася до всіх тих народів, що вживали кирилиці. Від південних словян перейняли всі значки наголосу й ми, українці.

В українській літературі нема ще докладного опису наголосних надрядкових значків, а тому я хоч коротенько розкажу тут про систему їх в Службнику 1604 р. Ця сама система панує й по всіх наших стародруках; звичайно, до друкованих книжок її перенесено з рукописної традиції.

Найчастіші значки для означення місця наголосу два: 1) оксія, *ὀξεία, ὀξεῖα προσφδία*, *accentus acutus*, або гострий наголос, маленька рисочка з нахилом зправа наліво: ' ; цього значка ставлять на всіх наголошених складах, за винятком кінцевого голосного, напр. в Службнику 1604 р. ст. 3: по *ѣдіномѣ*, *тѣжє*, *діаконѣ*, *тѣхѣмѣ*, *гласомѣ*, *ієрѣй*, *амѣнь*, *начинаютьѣ*, *тѣхо*, *сію* і т. п. 2) Другий значок — варія, *варіа, βαρεῖα προσφδία*, *accentus gravis*, тупий наголос, маленька рисочка з нахилом зліва направо: ` ; цього значка ставлять тільки на кінцевім наголошенім голоснім, напр.: *чтѣ* *накогѣ* 1, *кѣ* *негдѣ* 2, *кѣ* *сѣбѣ* 3, *тѣоѣ* 3, *нижѣ* *помѣни* 4, *избѣли* 4, *тѣоѣ* 4, *амѣ* 4, *ѡвѣрѣзи* 5, *ѣси* 5, *оцѣсти* 5, *тѣоѣ* 6, *сѣвѣрѣши* 6 і т. п. Це два найголовніші значки для означення місця наголосу, їх звичайно пильно дотримують, напр.: *животѣ* *нашого* 280, *тѣоѣ* *чрѣво* 311, *волю* *тѣоѣ* 364, *люди* *скоѣ* 402 і т. п., а якісь відхилення від цього — це коректурні помилки.

Крім цих двох головних значків єсть ще й третій значок, *камѣра, камѣра, περισπωμένη προσφδία*, *accentus circumflexus*, — півкружок рогами вниз: ^ ; значка цього перейнято також з грецького письменства і вживано в нас без якоїсь певної системи. В Службнику 1604 р. (як і в інших старо-

¹ Русская Историческая Библиотека, Спб. 1903 р. т. XIX, примітки, ст. 12.

друках) камори вживається в таких випадках: 1) Найчастіше — на односкладових словах, особливо в займенниках, при чому $\hat{\text{}}$ ставиться або на голоснім або на сусіднім приголоснім: $\hat{\text{ио}}$ 4. 25. 40. 90, $\hat{\text{но}}$ 149. 176. 268. 271, $\hat{\text{вѡ}}$ 4. 5. 8. 264. 269, $\hat{\text{вѡ}}$ 97. 144. 191. 268, $\hat{\text{ѡ}}$ 7. 10, $\hat{\text{ѣѣ}}$ 45, $\hat{\text{дѡ}}$ 85. 166. 270. 98. 99. 100, $\hat{\text{здѣ}}$ 66. 266. 267, $\hat{\text{ѡи}}$, $\hat{\text{мѡ}}$ 5. 10. 38. 192. 270, $\hat{\text{ѡѡ}}$, $\hat{\text{мѡ}}$ 6. 8. 10. 11. 14. 57. 119. 158. 181. 270. 306, $\hat{\text{мѡ}}$ 321, $\hat{\text{тѡ}}$ 8. 11. 51. 87. 97. 100. 191. 265. 281, $\hat{\text{ѣѡ}}$, $\hat{\text{тѡ}}$ 57. 110. 343. 145, $\hat{\text{тѡ}}$ 79. 148, $\hat{\text{мѡѣ}}$, $\hat{\text{мѡѣ}}$ 56. 129. 228. 403, $\hat{\text{тѣѣѣ}}$ 144, $\hat{\text{сѣѣѣ}}$ 274, $\hat{\text{ѣѡ}}$ 10, $\hat{\text{вѣѡ}}$, $\hat{\text{вѣѡ}}$ 7. 145. 322, $\hat{\text{кѣѡ}}$, $\hat{\text{кѣѡ}}$: 21. 40. 85. 285, $\hat{\text{никѣѡ}}$ 108. 110, $\hat{\text{тѣѡ}}$ 86. 108. 109, $\hat{\text{чѣѡ}}$ 304, $\hat{\text{сѣ}}$ 41. 49. 198, $\hat{\text{ѣѡ}}$ 42, $\hat{\text{ѡѡ}}$, $\hat{\text{нѡ}}$ 52. 87, $\hat{\text{жѣ}}$ 96, $\hat{\text{тѣ}}$ 99, $\hat{\text{тѡѣ}}$ 318, $\hat{\text{нѡ}}$ 329, $\hat{\text{нѡ}}$ 331, $\hat{\text{прѡ}}$ 358, $\hat{\text{прѣѡ}}$ 274, $\hat{\text{чѣѡ}}$ 557, $\hat{\text{мздѡѣ}}$ 279, $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ 378, $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ 282, $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ 328 і др. 2) В окремих словах та формах, напр.: $\hat{\text{нѡнѣ}}$, $\hat{\text{ѡмѡ}}$ — сотні раз. див. в Словнику, $\hat{\text{словѣѡ}}$ 559, $\hat{\text{телѣѡ}}$ 91. 250, $\hat{\text{чюдѣѡ}}$ 285. 360, $\hat{\text{ѣѣѡ}}$ 348, $\hat{\text{рождѣѡ}}$ 221, $\hat{\text{добрѣѣ}}$ 282, $\hat{\text{ѣѣ}}$ 278. 290. 291. 292. 293, $\hat{\text{ѡѣѡ}}$ 333, $\hat{\text{прѡѣѣ}}$ 278, $\hat{\text{прѡѣѣ}}$ 277, $\hat{\text{прѣѣѣ}}$ 278 і т. п. Всі зазначені тут слова (переважно з наголосом на кінці) часто вживаються й з значками $\hat{\text{}}$ або $\hat{\text{}}$.

В середині слів та на початку їх зам. $\hat{\text{}}$ не ставиться $\hat{\text{}}$, але тоді ставлять $\hat{\text{}}$ — того ж півкруга, але рогами догори, $\hat{\text{}}$ то перевернуту камору. Ставлять цього значка в таких випадках: 1) Над $\hat{\text{}}$ в словах $\hat{\text{мѡѣѡ}}$, $\hat{\text{тѡѣѡ}}$, $\hat{\text{сѡѣѡ}}$, $\hat{\text{мѡѣѡѣ}}$, $\hat{\text{тѡѣѡѣ}}$, $\hat{\text{сѡѣѡѣ}}$, — див. ці слова в Словнику. 2) В окремих словах, напр.: $\hat{\text{поѡѣ}}$ 146, $\hat{\text{копѡѣ}}$ 146, $\hat{\text{поѡѣѣ}}$ 87, $\hat{\text{ѡѣѡ}}$ 61, $\hat{\text{ѡѣѡѣ}}$ 257, $\hat{\text{ѡѣѡѣ}}$ 48, $\hat{\text{наѡѣѣѣ}}$ 435, $\hat{\text{силоѡѣѣ}}$ 426, $\hat{\text{мноѡѣ}}$ 59, $\hat{\text{дѡѣѣ}}$ 40, $\hat{\text{дѡѣѣ}}$ 150, $\hat{\text{стоѡѣ}}$ 159, $\hat{\text{предѡѣѣѣ}}$ 146, $\hat{\text{кѡѣѣѣ}}$ 5, $\hat{\text{прѡѣѣ}}$ 13, $\hat{\text{коѡѣѣѣ}}$ 178, $\hat{\text{вѡ}}$ рай 53, $\hat{\text{прѡѣѣѣ}}$ 82, $\hat{\text{тайѡѣѣ}}$ 60, $\hat{\text{кѡѣѣѣ}}$ 66 і т. п. Звичайно, ці самі слова часто вживаються й з акутом, напр.: $\hat{\text{тѡѣѣѣ}}$, $\hat{\text{тѡѣѣѣ}}$, $\hat{\text{мѡѣѣ}}$, $\hat{\text{тѡѣѣ}}$ і т. п., див. Словник.

Крім цих значків, єсть ще й п'ятий значок наголосу, а саме $\hat{\text{}}$, дві вертикальні лінії, з малим нахилом зліва направо, довжиною трохи більше від одного птм. Значка цього ставлять на голоснім наголошеном або на сусіднім приголоснім; його перейнято з південно-словянських рукописів і як там, вживається лише в окремих односкладових словах, а саме: 1) в числівниках: $\hat{\text{дѡѣ}}$ 99. 108. 137. 153, $\hat{\text{дѣѣ}}$ 41. 185. 200, $\hat{\text{дѡѣѣ}}$ 185, $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ 124, $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ 99, $\hat{\text{трѡѣ}}$ 81; 2) в займенниках: $\hat{\text{тѡѣ}}$ 4. 5. 46. 97, $\hat{\text{ѡѣ}}$ 144. 178. 252. 261. 266. 322, $\hat{\text{нѡѣ}}$ 102, $\hat{\text{ѡѣ}}$ 304. 305, $\hat{\text{ѡѣ}}$ 304, $\hat{\text{сѡѣ}}$ 13; 3) в окремих односкладових словах та формах: $\hat{\text{здѣѣ}}$ 27, $\hat{\text{здѣ}}$ 155. 275, $\hat{\text{прѡѣѣ}}$ 385 і т. п. Дуже рідко значок цей не стоїть над буквою, а лежить, $\hat{\text{}}$ то складається з двох горизонтальних ліній (в рукописах та стародруках південно-словянських такий значок надзвичайно частий), напр.: $\hat{\text{дѣѣѣ}}$ і т. п.

Ці основні засади розставлення значків наголосу. З окремих подробиць зазначу ще такі:

1. Наголос в наших давніх рукописах та в перших стародруках звичайно ставиться не на всіх словах, а лише на більшій чи меншій частині їх; в Служебнику 1604 р. наголос зазначено на більшій частині слів, але все-таки значна частина їх лишилася й без зазначення наголосу.

2. На односкладових словах з традиції наголос звичайно ставиться, напр.: *връгъ* 322, *сѣмъ* 322 і т. п.

3. В південно-словянських рукописах та стародруках звичайно кінцева голосна в сполученнях *-и*, *-и*, *-е*, *-и*, *-ї* і др. має довгу варію, але не як наголос, а лише як зазначку кінця слова¹. Відгуки цього зазначення кінця слова (але це не наголос) знаходимо і в нашому Служебникові, напр.: *ѡглашѣнный* 105. 108. 110, *вѣрній* 105. 108, *въ сѣѣнно дѣйстви* 50. 76, *мѣтвами прѣтѣмъ* 195, *сѣходѣще* 13, *сѣгрѣшишѣ* 8, *ѡбщѣмъ* 81 і т. п.

4. Слова зложені часто мають два значки наголосу, на кожному слові, напр.: *великолѣпое* 480, *великолѣпію* 290, *всѣдѣжителю* 131, *всѣстѣмъ* 463, *добрѣдѣючи* 169, *ѣдинѣмышлѣніе* 136, *ѣдиносѣца* 139, *Златѣоустаго* 69, *Квинстатѣнграда* 215, *мѣждѣсѣбнымъ* 323, *многѣмѣтствоуютъ* 420 і т. п.

5. В словах грецьких (переважно жидівського походження), згідно з грецьким правописом, часом ставлять варію (замість оксії) на кінцевім голоснім навіть тоді, коли по ньому йде ще приголосна, напр.: *ѣмѣчъ* (*ѣмѣчъ*) 116, *ѣлитѣнъ* 258, *ѣлитѣнѣ* 212, *сѣваѣдъ* 146. 289 (*Сѣваѣдъ*), *сѣра фѣмъ* 162, *тѣпѣкъ* 238, *хѣроуѣмъ* 162. 272. 122, *хѣроуѣкъ* 116. 122.

6. Виносна буква або титла звичайно закривають голосну, і тому, коли вона наголошена, наголосу на ній не ставиться, напр.: *цѣрю* = *цѣрю* 117, *сѣлѣще* 121, *порѣдѣ* 3 пр., *сѣдѣтѣствова* 178, *чѣное* 189, *мѣтвами* 205, *спѣдѣви* 263, *лѣскихъ* 277 і т. п.

III.

Український наголос Служебника 1604 р.

В цім розділі я опишу коротенько наголос Служебника 1604 р., правильніше — лише більше помітні його явища. Не подаю тут повної системи українського наголосу цього Служебника, подаю головно ті випадки, які відрізняють наш наголос від наголосу російського; для вивчення цього останнього я проаналізував наголос московського Служебника 1656 року, і далі в Словнику скрізь рівняю його наголоси з наголосами

¹ Докладніше про це див. в моїй статті: „Наголос, як метод означення місця виходу стародрукованих книжок“. Не похоже на те, щоб це було зазначення другорядного наголосу або довготи.

стритинськими. Огляд українського наголосу Службника 1604 р. подаю по частинах мови.

1. Речівник.

а. Мужеський рід.

§ 1. В давнім українським наголосі кидається в вічі досить велике число слів, які мають наголос на коріннім голоснім звуці; значне число таких слів ще й тепер, особливо в західно-українських говорах (тут давній наголос зберігся чистіше й повніше), зберігає свій давній наголос, але частина їх цей наголос вже згубила. Такий накорінний наголос лишився в нашій мові ще з найдавнішого передісторичного часу, коли він був у нас надзвичайно поширеним; але частина подібних слів могла прийти до нас пізніше й від південних слов'ян, власне — сербів, бо в сербських книжках з XIV-го віку такий наголос звичайний, а в живій сербській вимові цей накорінний наголос панує й тепер. При відміні слів наголос цей зостається на тому самому корінному складі. В нашім Службнику з подібним наголосом маємо такі речівники мужеського роду: *вѣртепѣ*, *вѣ вѣртепѣхъ*, *врагъ*, *врага*, мн. *враги*, *врагѣмъ*; *врачѣ*, *врача*, мн. *врачевѣ*; *вѣкѣ*, *вѣкѣмъ*; *грѣхъ*, мн. *грѣхѣмъ*, *грѣхѣмъ*; *дѣръ*, мн. *дѣръ*, *дѣръѣмъ*, *дѣръѣмъ*, *о дѣръѣхъ*; звичайно *конѣць*, але й *кѣнѣць*, *ѣ конѣць* до *кѣнѣць*, *кѣнѣцѣмъ*; *лѣстѣ*, *лѣста*, *вѣ лѣстѣхъ*; *мѣчѣ*, *мѣча*; *иншплѣменникъ*; *плѣдѣ*, *плѣда*, мн. *плѣды*, *плѣдѣмъ*; *пѣстѣ*, *пѣста*; *поутѣ*, *поутѣ*, *по поутѣ*; *пѣвѣцѣ*, *пѣвѣца*, мн. *пѣвѣци*; *пѣтокъ*; *рабѣ*, *раба*, *рабѣ*, *рабомъ*, *о рабѣхъ*, мн. *раби*, *рабы*, *рабѣмъ*; *стоудѣнець*; *творѣць*, *творѣца*, *творѣцѣ*; *тѣлѣца*; *сждѣомъ*; *о҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃*; *о҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃*, мн. *о҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃*, *о҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃҃*; *чѣны*, *чѣнѣмъ*; *ѣремъ*¹. Див. ще §§ 7, 19, 21, 24, 29.

§ 2. Коли слово (переважно односкладове) має приставку, то наголос на цій приставці частіше не буває, напр.: *возгладѣ*, *по возгладѣхъ*, *воздѣхъ*, *воздѣха*, *сѣ въздѣхомъ*, мн. *воздѣхи*, *воздѣхѣмъ*, *ѣпѣстѣ*, *ѣпѣста*, *ѣпѣстѣ*, *по ѣпѣстѣхъ*, мн. *ѣпѣсты*, *ѣтрѣкъ*, *ѣтрѣка*, *подвѣгомъ*, *покрѣвѣцѣ*, *покрѣвѣцѣмъ*, *промышломъ*. Пор. § 8.

Але треба зазначити, що в українській мові з найдавнішого часу досить багато слів мають наголос таки на приставці, нпр.: *приказка*, *приставка*, *запас*, *забавка*, *наворот*, *наклад* і т. п. Ось тому майже по всіх українських стародруках знаходимо оці дві слови все з наголосом на приставці: *законъ* і *народъ*; в Службнику 1604 р. маємо: *законъ*, *закона*, *закономъ*, *народъ*, *народа*, *кѣ народѣмъ*.

¹ Де саме в Службнику 1604 р. зазначене слово, див. далі в Словнику; там же подано в дужках коло слова й форму російську з московського Службника 1656 року.

§ 3. Оці речівникові закінчення мають на собі сталий наголос: *-áтель, -éнник, -анін, -янін, -íteль, -óвник*; при відміні цих слів наголос зостається на тім самім складі, напр.: *въслѣдовáтелемъ, жертвѣнникъ, дѣствѣнника, римляннѣтъ, къ римлянóмъ, защитíteль, ѡзбáкíteль, ѡзбáкíteлá, ѡчистíteль, ѡутѣшитíteль, ѡутѣшитéлю, жертóвникъ, жертóвника, жертóвникъ, жертóвниксмъ.*

§ 4. Кличний відмінок часто має наголос на коріннім складі, напр.: *врачѣ, рáю, цáрю*; пор. і теперішнє поширене в Галичині Христе.

§ 5. Звичайно місцевий відмінок однини в словах односкладових має наголос на кінці слів, на *i* або *ý*, напр.: *въ рáи, на часѣ*, але часом бачимо й відступлення від цього: *въ дóмоу, при часѣ*.

§ 6. Наголос окремих слів: *глаго́лъ, глагола́, глаго́ломъ* — так постійно; *ѡ радѣ, по радóу й по рáдоу, часа́, при часѣ, по часѣхъ, по чинѣ й по чинóу*. Див. §§ 13, 18.

б. Жіночий рід.

§ 7. Як і в муж. роді (§ 1), маємо багато слів, що заховують ще свій давній накорінний наголос, напр.: *блóудница, блóудницы, блóудницеу, бóлѣзнь, бóлѣзни, бóлѣзнію, глáва, съ глáвы, глáвѣ, глáвою, мн. глáвы, гѣба, гѣвѣ, гѣвою, въ гоуѣ, коупѣль, лóбви, лóбовѣ, лóбви, въ лóбви, мóлба, мóлбы, мóлвѣ, мóлвѣ, нѣжда, нѣжды, въ нѣждѣ, сѣвча, похвáла, сѣдницѣ й сѣдницѣ, срѣда, срѣды, срѣдоу, стрáна, стрáны, къ стрáнѣ, стрáноу, стрáною, ѡ стрáнѣ, стрáстемъ, сжѣотѣ, трáпеза, трáпезы, трáпезѣ, трáпезѣ, трáпезоу, на трáпезѣ, хвáла, хвáлы, хвáлѣ, чáстица, чáстицы, чáстицѣ, чáстїй, Ѡ́мѣ.*

В сучасній живій українській мові багато з цих слів вимовляються так само. Див. §§ 1, 19, 21.

§ 8. Звичайно односкладові слова на *ь*, з'єднуючись з приставкою, мають наголос на приставці, але в нас: *помóцѣ, ѡ помóци, похóть, похóтїй, похóти*. Пор. § 2.

§ 9. Слова з закінченнями *-ота* або *-ина* не мають усталеного наголосу, напр. *къ высóтѣ, высóтѣ, мокрóтѣ, на прáвотѣ, ѡ работѣ* (рабóта — це звичайна в наших стародруках форма), *теплóта, теплóтѣ, въ чистотѣ, кончїны й кончинѣ* (від кончина́), *въ тишїнѣ*. Звичайно маємо в стародруках: *щѣдротá, щѣдроты́, щѣдротáмъ, щѣдротáми*; крім цих форм в Служебнику маємо ще: *щѣдроты́, щѣдроты́, щѣдротѣ́, щѣдротáхъ*.

§ 10. Двохскладові речівники жін. роду з наголосом на кінці дуже часто в причиновім відмінку однини вже з глибокої давнини переносять наголос на корінний склад; крім звичайних прикладів, зазначу: *глáвѣ, звѣздѣ й звѣздоу́, Ѡ́мѣ* (але пор. § 7); *вонá* — *вóню*, але й *вонóу*,

§ 11. Односкладові (рідко — двоскладові) слова жіночого роду на **к** в місцевім відмінку однини наголос мають звичайно на кінцевім **і**, напр.: в гряді, на печі, але в нас: **кѣ нѣщи** (так часто в стародруках), **кѣ любки** (пор. § 7).

§ 12. Відмінки давальний, орудний та місцевий множини слів жіночого роду звичайно затримують наголос свого називного відмінку однини: **конѣ** — **конѣми**, **щедротѣ** — **щедротѣмъ**, **щедротѣми**, **молѣтвамъ**, **молѣтвами**, **слоугѣми**. Але часто в цих відмінках наголос любить переходити й на флексію: **церкѣмъ**, **кѣ церкѣхъ** (тут аналогія до називн. мн. церкві); в українських стародруках дуже часто **молѣтвами**.

§ 13. Наголос окремих слів: **вечѣрѣ**, **вечѣри**, **заповѣдѣ**, **заповѣдѣй** і **зѣповѣдѣй**, **плащѣницею**, на **полѣнѣшници**, **ходѣтанѣце**. Див. §§ 6, 18.

в. Середній рід.

§ 14. Слова на **-ѣніе** (що походять від дієслів на **-ати**) постійно мають (по § 27) наголос на суфіксінім **а**, напр.: **кѣзрадовѣніе**, **кѣвозрадоуѣніи**, **кѣслѣдовѣніи**, **исповѣданіе**, **исповѣданіа**, **кѣисповѣданіи**, **послѣдовѣніе**, **послѣдовѣнію**, **проповѣданіа**, **проповѣданій**, **слышанію**, **нарѣзаніи**. Див. §§ 27-28.

§ 15. Так само й слова на **-ѣніе** мають наголос постійно на **е**: **благовѣщеніе**, **благовѣщеніа**, **богоуѣвлѣніа**, **кѣвѣдѣніа**, **кѣздвигѣніе**, **кѣзнесѣніе**, **прѣвбраженіе**, **слѣженіе**, **срѣтѣніе**, **срѣтѣніа**, **ѣспініе**, **невѣдѣніа**, **кѣвѣдѣніи**. В теперішній час в Галичині дуже поширений в цих випадках корінний наголос, але в Служебнику знаходжу тільки **прѣшеніа** та **слѣженіе**, поруч **слѣженіе**. Пор. §§ 29 і 22.

§ 16. Слова на **-тіе** в українських стародруках постійно зберігають наголос свого дієслова, цеб-то мають його на коріннім складі; так і в Служебнику: **вѣтїе**, **вѣтїѣ**, **житїе**, **житїѣ**, **кѣжитїи**, **ѣнекѣтїа**, **пожитїе**.

§ 17. В теперішній час в західно-українських говорах слова на **-ство** часто вимовляють з наголосом на кінці: **священствѣ**; в нашім Служебнику маємо те саме: **ѣпїствѣ**, **множѣствѣ**, **помножѣствѣ**, **множѣствомъ**, **кѣмножѣствѣ**. Але в більшості своїй слова на **-ство** звичайно зберігають наголос того слова, від якого повстали (речівник, прикметник або дієслово), напр.: **кѣвинство** (від **кѣвоинъ**, звідсі давне **кѣоинскій**) і раз — **кѣвѣство** (може через те, що над **н** виносна буква), **кѣгражданствѣ**, **дїаконствѣ**, **кѣдѣвствѣ**, **ѣпископствѣ**, **мнѣжѣствѣ**, **помнѣжѣствѣ**, **мнѣжѣствомъ**, **кѣмнѣжѣствѣ**, **тайнствѣ**, **чѣвства** і др.

§ 18. Наголос окремих слів: **дѣло**, **дѣломъ**, мн. **дѣла** (в львівських стародруках XVIII-го віку єсть вже й **дѣло**), **дѣтѣи**, **жїлицѣ**, **жїлицѣ**, **пис-**

мена А³, привѣжище, пристѣнищюу, з рамени, на соудниши й на соудиши, сѣмена, чюдеса й чюдеса. Див. §§ 6, 13.

Як то звичайно буває в українських стародруках, в нашім Служебнику маємо: беззаконіє (від законъ, § 2), беззаконїа, въ беззаконїи, ймѣ (моск. ймѣ), зъ ймени, мн. ймена, правило, правиломъ (поруч: правиломъ), число, копїе, съ копїемъ (§§ 1, 7).

г. Слова без однини.

§ 19. Наголос деяких слів без однини держиться коріня: врата, враты, двѣрей, двѣремъ, двѣрми, оуста, оустомъ, оусты, сѣнѣ, сѣтнѣ, оустна, сѣтенъ, оустнамъ, сѣтны, въ сѣтнахъ (також: сѣгнѣ, сѣтнамъ оустнами). Пор. § 1, 7, 21.

д. Наголос чужих слів.

§ 20. Наголос чужих слів, грецьких, видно хоч би з таких прикладів: ѿверъ, ѿмвонъ, на ѿмвонѣ, ѣктѣнїа, по ѣктѣнїи, ѣпїтрахїль, йквнѣ, йконоу, ко йконѣ, йкѣнамъ, Іѡсифъ (в стародруках буває й Іѡсїфъ), кондѣакъ, квндакї, кондѣкомъ, ктїтѡры, ѡ ктїтѡрѣхъ, Марїа, Марїю, Марїею (але в стародруках звичайно Мѣрїа), ѡлтаръ, ѡлтарѣ, ѡлтарѣ, къ ѡлтари, ѡрѣръ, съ ѡрѣремъ, ѡсанна, Пантелїймона, потїръ, потїра, прокїменъ, прокїменѣ, просфорѣ, двѣ просфорѣ, псалма, псалмѣ, псалмы, псалмѣвъ, тропѣремъ, тропѣрѣ, тропѣрей, тѣпографъ, фелїнь, дѣміамъ, съ дѣміагомъ. Як бачимо, в вимові цих слів зберігається найчастіше наголос свого оригіналу.

2. Прикметник.

§ 21. Наголос окремих прикметників: безбѣзныи, благообразный, благообразно, равнообразна, благопослушливаго, бжїекаго, велїй; дѣснаѣ дѣсныѣ, дѣсныю, на дѣсныи, днѣвныи, жївыи законныи (§ 2), законныѣ зѣмныи, зѣмнаѣ, зѣмнѣе, зѣмнаго, зѣмнымъ, зѣмныхъ, зѣмными, йзволивый, людскїхъ, малый, маала малымъ і маалаго (від малїи), мїрскїи, мїрскаѣ, невидїмый, невидїмыхъ (так звичайно в українських стародруках) і невідїмый, невідїмага, новаго (від новїи) і новаго, нѡшнаго, нѡшномѣ, нѡшнымъ, нѡшныю, къ нѡшнѣмъ, ѡдѣснаго, ѡдѣсныю, плѡтскими, полѣзныхъ (в укр. стародруках звичайно полѣзныи) і полѣзномуу, полѣзныхъ, полѣзнымъ, страшноѣ, сѣтлѣхъ і соуѣтнѣхъ, ѡупскоїякїи, ѡупразднїкѣи, чїколюбивѣ, чїстныи, ѡ чїстнѣмъ, Ѡѡмноу (пор. §§ 10, 7). Це звичайні й постійні в українських стародруках наголоси, які в живій мові існують ще й тепер.

§ 22. Прикметники на -енный все мають наголос над е: божїствѣннаѣ, божїствѣннаѣ, божїствѣнныю, божїствѣнною, божїствѣнныхъ, божїствѣннымъ, дѣкствѣнна, йкствѣннѣ, хоч: прѣкѣженнаго. Пор. §§ 29e і 15. Це жива українська вимова й сьогодні.

§ 23. Яскравою особливістю наголосу українських стародруків є те, що в них найвищий ступінь прикметників має наголос на **ѣ**: благочестивѣйшихъ, о благочестивѣйшимъ, благороднѣйшимъ, вѣрнѣйшихъ (поруч: вѣрнѣйшихъ), просторнѣйши, славнѣйшю. Зазначу, що в мові російській найвищий ступінь звичайно зберігає наголос ступня першого.

3. Числівник.

§ 24. Як і взагалі в українських стародруках, в нашій Службнику маємо такі наголоси: єдинò, єдинá, по єдинómъ, на єдинѣмъ, въ єдинómъ, єдинѣми, — це звичайні наголоси, взяті з живої мови — одно́, одна́, по одно́му, а поруч них тут маємо й літературні -єди́но, єди́номъ; двѣма й двѣма; дрѣгій, дрѣгїа, дрѣгемъ, дрѣгю; втѣршій, втѣраа, втѣрсе, втѣраго, втѣромъ, втѣршю, по втѣромъ, по втѣрой; ѿва і ѿва, ѿва, въ ѿвашихъ; трѣма; шѣстаа, шѣстымъ, шѣтшю, въ шѣтѣи; сѣдмаа, сѣдмшю, къ сѣдмѣи; ѿсмый, ѿсмшю, въ ѿсмѣи, двана́дцять. Ці наголоси живі й сьогодні в українській мові.

4. Займенник.

§ 25. В займенниках скрізь знаходимо сучасний український наголос, а саме: моєго, твоєго, своєго, въсіго, коєгождо, никòго (рідко: късіго, сіго), моєа, твоєа, своєа, сіа, въсіа, моємъ, твоємъ, своємъ, по въсіемъ, по сіемъ (і по сімъ), самómъ; са́ми, такѣемъ, ѿншій, ѿнаа, ѿнове, ѿно мъ, ѿныхъ, ѿнѣхъ; сіа, сіе, сію, сіи; тѣбѣ й тѣбѣ.

§ 26. В живій українській мові з глибокої давнини займенники *мене, тебе, себе, його, її, йому*, коли стоять по прийменниках, то переносять наголос з кінця на перший склад: на мене, в тебе і т. д. Те саме бачимо і в нашій Службнику, напр.: ѿ мене, ѿ тебе, ѿ него, ѿ неа, ѿзъ неа, к не́мъ, къ сібѣ. Рідко знаходимо тут ѿ минѣ, ѿ тебе́, але це, певне, залишок від московського рукопису, як недогляд коректора.

5. Дієслово.

§ 27. В дієсловах на *-ати* суфікс *a* визначає здовженість, повторюємість та нескінченість дії, і тому наголос звичайно падає на це *a*, як характерну ознаку слова: дѣлáти, ѿповѣдáтиса, назнамінáти, плакáти, повѣдáти, призывáти, спасáти, сѣдáти, ѿтѣшáти і т. п. При зміні цих і подібних дієслів наголос у всіх дієслівних формах або лишається на цим *a*, або лишається на тім же складі, коли нема *a*, напр.: а) ѿповѣдáшю, вънизпослѣтъ, знаменáеть, ѿмáмы, припадáеть, заповѣдá; б) imperat.: кънизпослѣ, низпослѣ, плазѣй, препѣшій, ѿслѣшій (і ѿслѣшши); в) знаменáа, прогнѣвáйсá, съпрѣтáвъ, показáвъ, заповѣдáвшихъ, плавѣющихъ,

плава́ющимъ, плава́ющими; г) ѿверѣннѣмоу, предданъ, несказанна́ (і нескáзанна), ѿ послáнныхъ, содѣ́нное і т. п. Пор. теперішні західно-українські думати, ділати, снідати і т. п.

Такий самий наголос послідовно знаходимо й в слові *глаголати*, напр.: глаго́лати, глаго́летъ, глаго́летсѧ, глаго́лемъ, глаго́лютъ, глаго́ли, глаго́лаа, глаго́лаа, глаго́лааще, глаго́лаашѧ, глаго́люща, глаго́люще, глаго́лемаа, глаго́лемсѧ, глаго́лавашаго. Таку вимову слова глаго́лати знаходимо по всіх українських стародруках; панує вона і в рукописах та стародруках південно-словянських, власне сербських; чув я її по церквах Косівщини ще й тепер.

§ 28. Цікавою ознакою давньої системи українського наголосу є те, що дієслова на *-овати* постійно мають наголос на голоснім *а* (по § 27), напр. в нашій Службнику: дѣ́йствовати, милова́ти, помнло́кати, свѣ́щенно-дѣ́йствовати, царствова́ти, шестествова́ти і т. п. В російській мові ці дієслова звичайно мають наголос на коріні: дѣ́йствовати і т. д.

При відміні цих слів по всіх дієслівних формах наголос лишається на тій самій *а*, або переходить на попередній склад, на *ѧ*, як що *а* випадає, напр.: а) владычестѣ́еши, дарѣ́тъ, многолѣ́тствѣ́тъ, предначалствѣ́тъ, съпрѣлѣ́тъ, тре́бѣтъ, ѿповѣ́демъ ѿповѣ́дете, многолѣ́тствѣ́ють, тре́бють; б) дарова́а, свѣ́дѣтелствова́; в) imperat.: дарѣ́и, пѣ́тьшестѣ́и, здравствѣ́йте; г) дарѣ́а, дѣ́йствѣ́а, прѣ́кнствѣ́а, показѣ́а; дарова́въ, мѣ́дрствѣ́юще, долгодѣ́нствѣ́юща, благовѣ́ствѣ́юшомѧ, тре́бюшой, господствѣ́ющихъ, готовѣ́ющихсѧ, недѣ́гѣ́ющихъ, ѿ пѣ́тьшестѣ́ющихъ, царствѣ́ющихъ, шестѣ́ющихъ, недѣ́гѣ́ющимъ, шестѣ́ющимъ, пѣ́тьшестѣ́ющими; д) неислѣ́дованнаа, дарова́нныхъ і т. п.

§ 29. Яскравою ознакою давньої системи українського наголосу буде також і те, що дієслова на *-ити* мають наголос на *и* значно частіше, як тепер, напр.: благодарѣ́ити, ѿзбави́тисѧ, кади́ти, приноси́ти, слави́ти, сподобѣ́тисѧ, хвали́ти і т. п.; ця ознака в західно-українських говорах широко збереглася й до днесь; в східно-українських говорах вона рідша.

При зміні цих слів наголос лишається по всіх дієслівних формах на цим *и* або на тій самій складі, як що *и* нема, напр.: а) вѣ́злюблю, приношо́у, прихо́ждоу, прошо́у, наста́виши, ѿчи́стиши, сътвори́ши, твори́ши, очи́стѣ́тсѧ, облачи́тсѧ, прѣ́стѣ́тъ, слоучѣ́тсѧ, сподобѣ́тъ, о́учинѣ́тъ, просѣ́мъ, ѿсплѣ́на́тсѧ, прослави́сѧ; б) сподобѣ́а, ѡ́крѣ́иа, вѣ́стѣ́а, насы́тихомсѧ; в) imperativus: благоизво́и, вѣ́звѣ́си, вѣ́зпрослави́, ѿполни́, ѿзбави́, ѿсправѣ́, наста́ви, нао́учи, облачи́, ѡ́слаби́, ѡ́стѣ́аи, ѡ́вѣ́риаи, ѡ́стѣ́аи, ѡ́чисти́ (але звичайно ѡ́цѣ́ти), приклони́, прѣ́стѣ́и, прослави́, свободи́, сътвори́, сподоби́, о́украси́, о́умножи́, о́утиши́, о́утѣ́ши, ѡ́скори́, ѡ́щѣ́дри́, вѣ́злюбѣ́мъ, да ѿзбавѣ́мсѧ, ѿсплѣ́нимъ, моли́мсѧ, Го́сподѧ помолѣ́мсѧ (моск. — помѡ́лимсѧ), о́у Го́ просѣ́мъ (моск. — прѡ́симъ), да сподобѣ́мсѧ, прѣ́кло-

ніте; г) проса́; помна́ше, приносáше, любáшаа, хвалáшаа, ловáшихъ, любáшихъ, помна́шихъ, правáшихъ, служáшихъ, хвалáшихъ, любáшимъ, слáжáшимъ, испáнимъ, о́чиститъ, покади́тъ, приста́вить; д) въста́вивъ, исполнѣ́въ, поста́вивъ, предста́вивъ, сподо́бѣвъ, оу́крѣ́въ, оу́красѣ́въ; е) испра́вѣша, сподо́бѣшаго, сла́вѣма, славосло́вѣмъ; є) възбра́нѣно, възлюбѣ́ннаго, погребѣ́нна, позлаще́нна, поста́вленнѣй, предло́женнѣхъ, предста́вленъ, просла́вленна, о́ принесѣ́нномъ, раздѣ́ленно, сподо́бѣни, оу́готовѣ́енно, ѡ́вленнѣхъ і т. п. Безумовно, для свого часу це були живі форми, бо ці самі наголоси панують ще й тепер в західно-україньких говорах.

Але в цих формах досить частенько наголос падає також і на корінний склад (склад перед *и*), напр.: покóрити, посóбити, приблѣжитѣса, сла́вити, посра́мити, посты́дити, с'чиши, ка́дитъ (так постійно), мо́литса, прилѣчитѣса, слáчитѣса, сътворитъ, творитъ, творитѣса, оумнѣ́житъ, испóнимъ, сла́вимъ, хвалѣ́мъ, възвѣ́статъ, възлóжатъ, творáтъ, хвалáтъ, просла́вѣса, възлóбѣхъ, прѣкльóниша, о́сла́би, прóсаще, правáша, творáи, прооукра́шенна і т. п. (§ 1). Частина цих слів вживається й з наголосом над *и*.

§ 30. Односкладові дієслова, зложені з приставкою, в минулім часі в муж. роді в російській мові вже з давнини звичайно мають наголос на приставці (§ 32), напр. в моск. Служебнику 1656 р.: по́далъ 151, прѣ́далъ 276; українська мова не знає цього перенесення наголосу, — в подібних випадках він у нас завжди на коріннім складі, напр. в Служебнику 1604 р.: ѡ́далъ, прѣ́далъ.

§ 31. Значу наголос окремих дієслів: взѣмá, взы́ти, к'зъмѣ́тъ, вѣнѣ́тъ (рідко вѣнѣ́тъ), воскресѣ́, всевидѣ́шимъ, да́а, по́даа, дви́жáщѣса, до́йти, до́демъ, доу́тъ, кланя́юшася, на́зриши, невѣ́димъ, недви́жимъ, непостѣ́жѣме, ѡ́верѣ́ши, ѡ́ча́вѣшимса, пѣ́юще, пѣ́ющимъ, по́даси, по́дáющою, постóитъ, прѣ́идѣ́тъ, прѣ́дѣ́стѣ́тъ, прѣ́зри, прѣ́посáса, прѣ́зри, прѣ́емлá, прѣ́идеши, да прѣ́иде́тъ, прѣ́иде, прѣ́идѣ́те, пробо́дѣ́са, сло́чатѣса, сподо́вѣ́тѣса, сто́а, с'мóлчитъ, о́снѣ́мъ; infinitivus: възлѣ́ши, ѡ́зрѣ́ши, рѣ́ши і т. п.

6. Незмінні частини мови.

§ 32. *Енклітики*. В мові російській односкладові та двоскладові речівники, стоячи за прийменником, звичайно передають свій наголос прийменнику, а самі стають енклітиками; явище це надзвичайно давнє, певне ще з прасловянської доби¹. В московськiм Служебнику 1656 р. прикладів енклізи дуже багато, напр.: во́ гробѣ́ 287, до́ вѣ́ка 94, на́ зѣмлю 87, на́

¹ Про енклізу в російській мові див. мою працю: „Русское литературное ударение“. вид. 2, Київ, 1914 р. ст. 88-93.

мори 111, на небо 307, на помощь 113, на рски 174, по чинѣ 194 б, со дрека 286, со страхомъ 204 і т. п.

В українській мові енкліза зникла дуже рано, а тому в стародруках знаходимо прикладів її мало; в живій мові їх також мало, залишки їх лишилися переважно в піснях. В Служебнику 1604 р. маємо: на зѣмли, на крѣтъ, по зѣмли, а звичайно прийменник на себе наголосу не перетягає: къ грѣбѣ, за къ, на ны, на сѣ, по рѣдоу і т. п. Правда, в українських стародруках займенники таки частенько бувають енклітиками, напр.: на ны, на сѣ і т. п.

§ 33. Наголос в деяких *прийменниках*: вѣрхоу, крѣмѣ (моск. — кромѣ), посрѣдѣ, създѣ.

§ 34. *Проклітики*. Слова, що передають свій наголос дальшому сусідньому слову, зветься проклітиками. Звичайно всі прийменники, коли не мають логичного наголосу, стають проклітиками, щє-то при вимові тісно з'єднуються з своїм словом і передають йому свій наголос: на нас, через тебе, біля моря, підо мною, коло хати, посеред двору і т. п. Ось через цю свою особливість прийменники звичайно не мають сталого наголосу і часто мають його подвійним.

Прокліза відома з глибокої давнини. В стародруках прийменники — і взагалі проклітики — звичайно пишуться разом із своїм словом і не мають окремого наголосу, — бо ж це саме було й єсть і в вимові їх. В нашій Служебнику, крім прийменників, проклітикою буває ще й займенник при слові рѣди, напр.: сегорѣди, тогорѣди і др.

§ 35. Наголос в деяких *прислівниках*: їминь, але звичайно їминь, вѣсгдѣ, гѣрѣ, добрѣ, їгда, їще (дуже часто) й їще, сѣлау, їногда, когда, крѣстабразнѣ, крѣстабразно, лѣгко, многожды, многообразнѣ, мнѣжде і мнѣжає, невидѣмо, никогда, нинѣ постійно, ѡдѣснѣю, пѣркѣе, тогда, ѡґже. Багато з цих наголосів ще й тепер живуть в українській мові, особливо в її західних говорах.

В західно-українських говорах приставка *най* в найвищому ступіні звичайно приймає наголос на себе: найбѣльший, найгѣрший; в нашому Служебнику маємо найпачѣ.

Подаю тепер коротенько висновки, які можна зробити на основі того акцентованого матеріялу, який знаходимо в стрятинській Служебнику 1604 р.

1. На початку XVII-го віку мова українська мала вже свій власний наголос, дуже помітно відмінний від наголосу російського.

2. Приймаючи ж на увагу велику консервативність церковної вимови, треба думати, що українська мова мала свій відмінний наголос вже в глибокій давнині.

3. Той наголос, який знаходимо в Служебнику 1604 р., єсть не тільки наголос літературний тогочасний, але до певної міри й наголос тодішньої живої української народної мови, бо в багатьох своїх рисах він живе в українській народній мові, особливо в західних її говірках, ще й тепер.

4. Це наголос тепер головно західно-український; але порівняння наголосу Служебника 1604 р. з наголосами акцентованих тодішніх пам'яток київських дає повну підставу казати, що цей же наголос в найбільшій часті своїй таким самим був і в східно-українських говірках.

5. Західно-українські говори зберегли давній український наголос більше й чистіше, як говори східно-українські.

6. Український наголос має не мало спільних рис з наголосом південно-словянським, власне сербським.

IV.

Словник наголосів Служебника 1604 р.

Подаю тепер Словника акцентованих слів із стрятинського Служебника 1604 р. Подаю не всі слова, а тільки ті, що мають український наголос, відмінний від наголосу російського; крім цього до Словника увійшла частина й таких слів, що мають наголос взагалі чимсь цікавий. Цифри визначають сторінку Служебника. В дужках подано для порівняння наголоси з Служебника, виданого в Москві в 1656 році; коли по слові в дужках не поставлено цифри, то слово це взято з нових московських видань.

Скорочення: N — nominativus, G — genetivus, D — dativus, A — accusativus, V — vocativus, Ab — ablativus, L — locativus; цифра вгорі коло відмінку означає число: 1 — однина, 2 — двійня, 3 — множина; формула, напр., G³ визначає genetivus pluralis.

Ѧеръ 123, Ѧеръ 127 (Ѧѣр, аер).

Ѧмбонъ (Ѧмбон) 230. 233, на Ѧмбонѣ 108. 138. 229 (Ѧмбѡнъ, Ѧмбѡна 51, на Ѧмбѡнѣ 245).

Ѧминь (лат. amep) 6, але звичайно — Ѧмѡнь (Ѧмѡн) 9 і др. (Ѧмѡнъ).

Ѧнтидѡръ 214 (Ѧнтидѡръ).

Ѧнтифѡны 481 (Ѧнтифѡни).

Ѧрхі стрѡтигъ 8 (Ѧрхистратигъ).

Безбѡлѣзненъ (Безболѣзненъ 72. 160).
Безѡкѡнїе, Безѡкѡнїа 198. 200. 535.

557. 561, Безѡкѡнїй 4 (Беззакѡнїе, Беззакѡнїа 119. 181, Беззакѡнїй

Бесѣдѡюще (Бесѣдѡюще 103). [168].

Блѡговѣствѡющомѡ 98.

Блѡговѣщїнїе 511, блѡговѣщїнїа 235. 511.

Блѡговѣщїнѣйшїй, ѡ блѡговѣщїнѣйшемъ 167. 324 (Благовѣщїнѣйшїй).

Блѡгодарствїти 330.

Блѡгѡзволї 422.

Блѡобразный 127, блѡобразно 566 (Блѡобразный 286, блѡобразно 131).

Блѡпослоушавѡго 269 (Блѡпослѡшлїваго 277).

Блѡгороднѣйшимъ 3 пр. (Благороднѣйшїй).

Блѡчїстївѣйшїхъ 316 (Благочестївѣйшїй).

Блѡуднїца 194, блѡуднїцоу 193 (Блѡднїца).

Блѡвлїнїе 510, блѡвлїнїа 221.

- БЖІЕСКАГО** 61 (БОЖЕСКАГО).
БЖІЕСТВІННИЙ, **БЖІЕСТВІННА** 221, **БЖІЕСТВІННЫЯ** 202. 219. 351. 423, **БЖІЕСТВІННОЮ** 79. 211. 244. 343, **БЖІЕСТВІННОЮЮ** 171. 186, **БЖІЕСТВІННЫМЪ** 276, **БЖІЕСТВІННУХЪ** 131. 208. 341 (БЖІЕСТВІННИЙ, БЖІЕСТВІННАЯ 215, БЖІЕСТВІННУХЪ 206).
БОЛОБАНЪ 568, **БОЛОБАНА** 569, **КОЛОБАНОМЪ** 568.
БОЛѢЗНЬ 524, **БОЛЕЗНИ** 297, **БОЛѢЗНІЮ** 2 пер. (БОЛѢЗНЬ 260).
БЫТІЕ 90. 144. 178. 248, **БЫТІА** 107. 144. 257. 292. 376. 439 (БЫТІЕ 307, БЫТІА 264).
ВЕЛІЙ 360 (ВЕЛІЙ).
ВЕРТЕПЪ, **ВЪ ВЕРТЕПѢ** 193, **ВЪ ВЕРТЕПѢХЪ** 316 (ВЕРТЕПЪ).
ВЕРХЪ 19. 136. 137. 147. 148. 187. 203 (ВЕРХЪ 200. 298^а. 310).
ВЕЧЕРЯ, **ВЕЧЕРИ** 196. 201. 273 (ВЕЧЕРИ).
ВИДАНІЮ 511.
ВЗЕМЛАЙ 22 (ВЗЕМЛАЙ).
ВЗЫТІЙ 7 (ВЗЫТИ 169 б).
ВЛАДЫЧЕСТВЪЕШИ 118. 269 (ВЛАДЫЧЕСТВЪЕШИ).
ВОКЕДЕНІЕ, **ВЪКЕДЕНІА** 508.
ВЪЗБРАНІНО 39.
ВЪЗВЫСИ 449 (ВОЗВЫСИ).
ВОЗВѢСТАТЬ 55 (ВОЗВѢСТАТЬ).
ВОЗГЛАСЪ, **ПО ВОЗГЛАСѢ** 258 (ВОЗГЛАСЪ 102. 261).
ВЪЗДВИЖЕНІЕ 507.
ВОЗДѢХЪ, **ВОЗДѢХА**, **ВЪЗДѢХА** 72. 366. 432, **ВЪЗДОУХИ** 327, **ВЪЗДѢХОМЪ** 147, **ВОЗДОУХУВЪ** 113 (ВОЗДѢХЪ 282. 300, ВОЗДѢХУВЪ 55. 135. 219).
ВЪЗЛЮЩІЙ 193.
ВЪЗЛОЖАТЬ 128 (ВОЗЛОЖАТЬ).
ВЪЗЛЮБИХЪ, **ВОЗЛЮБИМЪ** 136. 281, **ВЪЗЛЮБІЮ** 281 (ВОЗЛЮБИМЪ 297).
ВОЗЛЮБЛЕНАГО 98. 508 (ВОЗЛЮБЛЕНАГО).
ВОЗМЪТЬ 46, **ВОЗМЪТЕ** 124 (ВОЗМЕТЪ 245, ВОЗМИТЕ 282).
ВЪЗНИСЕНІЕ 515.
ВЪЗНИЗПОСЛѢТЬ 171. 399, **ВЪЗНИЗПОСЛАНІ** 44. 368 (ВОЗНИЗПОСЛЕТЪ).
ВЪЗПРОСЛАВІ 79. 211. 343 (ВОЗПРОСЛАВІ 225).
ВЪЗРАДОВАНІЕ 562, **ВЪ ВЪЗРАДОВАНІИ** 548 (ВОЗРАДОВАНІЕ).
ВЪИИСТВО 66, **ВЪИИСТВО** 318, **ВЪИИСТВА** 246, **ВЪИИСТЕШ** 211 (ВЪИИСТВА 229).
ВОНМѢМЪ 93. 94. 99. 138. 141. 182 (ВОНМЕМЪ 146. 240. 300).
ВОНА 45, **ВЪ ВОНЮ** 44. 368, **ВЪ ВОНЮ** 278. 399. 539, **ВОНАМИ** 127 (ВЪ ВОНЮ 199).
ВЪСЛѢДОВАНІЕ 3 пер. (ВОЗСЛѢДОВАНІЕ).
ВЪСЛѢДОВАТЕЛЕМЪ 3 пер. (ВОЗСЛѢДОВАТЕЛЕМЪ).
ВЪСПРОСЛАВІ 243 див. **ВЪСПРОСЛАВІ**.
ВЪСТАВІЛЪ 145, **ВЪСТАВІВЫЙ** 549. 556 (ВОЗСТАВИЛЪ 307, ВОЗСТАВІВЫЙ 110).
ВРАГЪ, **ВРАГА** 48. 72. 102. 432. 441. 447. 452. 458, **ВРАГУМЪ** 197. 273, **ВРАГИ** 11 (ВРАГА 54. 66. 75. 81. 90. 134. 151. 154. 203. 218. 259, **ВРАГИ** 117. 174, **ВРАГІВЪ** 169).
ВРАТА 57. 124. 125. 465. 467, **ВРАТЫ** 463. 493. 494. 496. 498 (ВРАТА).
ВРАЧЪ, **ВРАЧА**, **ВЪ ВРАЧЮ** 179. 362, **ВРАЧОУ** 529, **ВРАЧЕВЪ** 33 (ВРАЧА, ВРАЧЪ).
ВСЕВИДѢЩИМЪ 489 (ВСЕВИДѢЩИМЪ).
ВСЕГДА 3. 9. 19. 49. 228. 232. 267. 497. 544. 553 (в укр. памятках часто ВСЕГДА).
ВСЕГО, **ВЪСЕГО** 132. 173. 239. 333. 364. 365. 382. 431. 439. 443. 453. 497. 531, **КСЕГО**, **ВЪКСЕГО** 100. 109. 234. 404 (КСЕГО 52. 70. 82. 132. 158. 216. 247. 271. 293).
ВСЕМЪ, **ВЪСЕМЪ**, **ПО ВСЕМЪ** 49. 61. 103. 104. 220. 239, **ВСЕШЪ** 222 441 (ВСЕМЪ 205).
ВСЕЧІСТНИЙ, **ВСЕЧІСТНОЕ** (ВСЕЧІСТНОЕ 107, **ВО ВСЕЧІСТНІМЪ** 69. 157). Див. **ЧІСТНИЙ**.
ВСЕЛ, **ВЪСЕЛ** 253^а. 439, **КСЕЛ** 100 (КСЕЛ 82. 90. 235. 247. 328).
ВЪСКРСІЕ 514 (ВОСКРСІЕ).
ВТОРЫЙ 38. 47. 108. 243 354. 378, **ВТОРА** 265. 426. 529, **ВТОРОЕ** 31, **ВТОРАГО** 31. 32. 78. 152. 230. 344.

361. 569, **второмѣ** 79. 376, **вторюю** 29. 30. 32, по **второмѣ** 25. 500, на **второй** 41, по **второй** 370. 434 (к**торый** 202. 224. 266², **вторамъ** 105, **второе** 96. 191 б. 315, **вторамъ** 192. 194. 224, **вторымъ** 190 б. 194, **вторю** 189, на **второмѣ** 96).
- вѣдѣніе**, къ **вѣдѣніи** 195 (**вѣдѣніе**).
вѣккѣ, ко **вѣкки** **вѣккомѣ** 57. 70. 81. 89. 179. 188. 215. 226. 228. 229. 238. 250. 253. 255. 258. 262. 265. 267. 336. 359. 364. 366. 370. 371. 405. 415. 426. 430. 463. 464². 476. 478. 480. 481. 521. 526. 530. 542. 567, къ **вѣккы** **вѣккомѣ** 9 (ко **вѣкки** **вѣккѣ** 51. 59. 76. 83. 87. 92. 94. 112. 142. 231. 243. 253. 261).
вѣрнѣйшихъ 165, **вѣрнѣйшихъ** 316.
высотѣ 217, къ **высотѣ** 18 (**высотѣ**, **высотѣ**).
- глава**, **G¹** **главы** 126. 260. 382. 417, **главѣ** 9. 13. 56. 88. 97. 123. 129. 143. 150. 157. 190. 191. 207. 226. 227. 299. 302. 308. 358, **главою** 316, къ **главѣ** 66, **главы** **A³** 83. 105. 177. 178. 256. 334. 445. 456. 489 (**глава**, **главы**, **главѣ** 139. 1706. 1726. 211. 233. 282. 288. 318. 320, на **главѣ** 177. 229. **главы** **A³** 74. 75. 87². 161. 263).
- глаголати**, **глати** 3. 175. 334. 405. 498, **глаголетъ**, **глетъ** 3. 9. 11. 14. 18. 19. 20. 22. 29. 30. 31. 36. 38. 41. 76⁴. 79. 85. 87. 88. 97. 100. 102. 109. 124. 129. 137. 143. 163. 188. 189. 190. 202. 204. 208. 212. 226. 228. 247. 253. 264. 267. 276. 280. 282. 301. 307. 313. 323. 324. 329. 347. 418. 419. 424. 430. 435. 438. 443. 448. 456. 464. 467. 471. 477. 479. 484. 486. 497. 518. 521, **глаголетса**, **глетса** 23. 63. 436. 485. 505, **глаголемъ**, **глемъ** 148. 290, **глаголютъ**, **глютъ** 247. 275. 306. 471, **глаголаа**, **глаа** 202. 293. 294, **глаголи**, **гли** 317, **глімаа** 212, **гліемъ** 383, **глагола**, **гла** 14. 15. 19. 21. 22. 44. 45. 47. 89. 127. 150. 151. 183. 187. 188. 189. 191. 206. 207. 275. 281. 300. 340. 369. 374. 461². 471, **глаголаше**, **глаше** 18. 36. 37. 51. 70. 229. 420, **глаголюше**, **глюше** 121. 146. 156. 181. 225. 226. 238. 289, **глюща** 122, **глашѣ** 240, **глаголашаго** 140 (**глаголати**, **глати** 167, **глаголетъ** 100. 102. 103. 138. 146. 1726. 173. 174. 190. 1906. 191. 192. 194. 197. 205. 232. 244². 246. 267. 288. 298. 314. 329, **глетса** 152, **глемъ** 150, **глаголемъ** 315, **глагола** 177. 1896. 1966. 200-202. 204. 213. 297, **глаголюща** 170. 171. 317, **глаголашаго** 303). Див. § 27.
- глагола**, **глагола**, **глаголомъ** 294 (**глагола**, **глаголомъ**).
- горѣ** (*ἄνω*, *sursum*, *вгору*) 33. 63. 143. 155. 180. 184. 187. 283. 336. 353. 408. 461. 517 (**горѣ** 187. 305).
господствѣющихъ 274 (**господствѣющихъ**).
- готовѣющихса** 259. 260 (**готовѣющихса**).
- гражданство** 316.
- гровѣ**, къ **гровѣ** 514 (ко **гровѣ** 209. 287).
- грѣхѣ** 103. 300. 301. 441, **грѣхѣ** 107. 452, **грѣхѣ** 451, **грѣхѣ** 68. 71. 156. 197. 257. 304).
- гѣка**, **гѣсѣ** 43, **гѣкою** 203. 213, къ **гѣкѣ** 214 (**гѣсѣ** 198).
- даръ**, **N³** і **A³** **дары** 132. 155. 159. 157. 167. 266. 418, **G³** **дарѣ** 131. 142. 148, **D³** **дарѣ** 120. 271, ѿ **дарѣ** 130. 132. 171. 399 (**A³** **дары** 292. 317. 319, **дарѣ** 291. 310, **дарѣ** 278, ѿ **дарѣ** 205. 290. 293).
- дарѣ** 260, **дарѣ** 537, **дарѣ** 540, **дарѣ** 537, *imperat.* **дарѣ** 115. 167. 245. 315. 324. 327. 328. 343. 362. 364. 368. 395. 457. 530. 531. 537. 546. 547. 549. 559, **дарѣ** 63. 82 (**дарѣ** 90. 106. 107. 110. 121. 273. 328, **дарѣ** 162. 228).

даси, дѣл 90. 248. 390 (дѣси 273).
 двѣрей 88. 100, двѣремъ D³ 323. 515,
 двѣрми 69. 125. 212 (двѣрей 234.
 247, двѣремъ 77, двѣрми 95. 103.
 167. 245).
 движѣщійсѣ 469 (двѣжимый 85).
 двѣма 124. 99, двѣма 83. 245
 (двѣмѣ 227).
 дѣсна 11. 59. 63, дѣсныма 21. 76.
 97. 151, дѣсныю 19. 20, въ дѣснои
 9, на дѣснѣи 10. 22. 147 (дѣснама
 165. 174, дѣсныма 186. 212. 222,
 дѣсныю 174. 184. 187, дѣсною 183,
 въ дѣсноѣ 1726, на дѣснѣи 310).
 дѣскъ, *diakos* (дѣскъ 175, на дѣс-
 къск 186).
 днѣвнѣи 565 (днѣвнѣи 130).
 до вѣка (дѣ вѣка 94).
 добръ 141. 182 (дѣбръ 304).
 дѣйти 417, дѣйдѣмъ 566 (дѣйтѣ,
 дѣйдѣмъ).
 дѣлаги A³ 176.
 долгоднѣствѣюща 167. 324 (долго-
 дѣнствѣюща).
 долготѣ 47 (долготѣ 202).
 длѣготрѣпѣливе 527 (долготерпѣливе).
 дрѣгѣи 27. 100. 154. 159, дрѣгѣи 154,
 дрѣгомъ 288. 289, дрѣгѣю 22 (дрѣ-
 гѣю 187, дрѣгѣхъ 197).
 доухъ, G³ доухѣкъ 319 (дѣхъкъ).
 дѣтвенна 311, дѣтвенна 311 (дѣв-
 ственна).
 дѣтвенникъ, дѣтвенника 508 (дѣв-
 ственникъ).
 дѣйствовати 270, дѣйствѣма 264
 (дѣйствовати, дѣйствѣма).
 дѣлати 393 (дѣлати).
 дѣло 4, дѣломъ 298. 557, A³ дѣла
 256. 293. 559 (A³ дѣла 139).
 В львівських стародруках XVII
 віку єсть вже й дѣло.
 дѣти, дѣтѣи 512 (дѣтѣи).
 ѣгда 372 (ѣгда 228).
 ѣдинѣ 4 пр. 393, ѣдинѣ 136, по ѣди-
 номъ 6, въ ѣдиномъ 460, на ѣди-
 нѣмъ 124. 169, ѣдинѣми 169,
 ѣдино 141, ѣдиномъ 3. 42 (ѣдино
 303. 304, ѣдинаго 113. 277. 301,

ѣдиномъ 171, ѣдинъ 173. 303, на
 ѣдиной 286, на ѣдиномъ 282, со
 ѣдинѣмъ 311, ѣдинѣ 292).
 ѣктѣиѣ (*ἐκτένεια*) 382. 430. 479. 483.
 496, по ѣктѣиѣи 513 (ѣктѣиѣ 148.
 149, ѣктѣиѣю 58. 148. 141. 132.
 152. 253).
 ѣпѣства 164 (ѣпископство 325).
 ѣпѣтрахѣиѣ, *ἐπιτραχήλιον* 424. 476.
 ѣще 101. 103. 104. 164. 254. 255.
 384. 440. 441³. 442³. 486⁵. 494².
 495³. 496, ѣще 103, ѣще 160 (ѣще
 65. 66³. 68². 81. 84. 86. 100³. 153.
 154³. 155³. 156². 248. 250⁴. 252²).
 жѣнѣхъ D¹ 10 (жѣнѣхъ 173).
 жѣртѣвникъ, жѣртѣвникъ 28. 44.
 171. 278. 553, жѣртѣвника 115.
 249. 263, жѣртѣвникъ 111. 132.
 207. 266. 277. 304. 305, жѣртѣвни-
 камъ 17 (жѣртѣвникъ 114. 171.
 180. 1896. 200. 206, жѣртѣвника
 273, жѣртѣвникъ 268. 292, въ жѣр-
 тѣвникѣхъ 126).
 жѣвѣи 106. 489 (жѣвѣи 263).
 жѣлище, жѣлища 6. 180. 336. 407.
 425. 490 (жѣлища 162. 1706).
 жѣтѣе 67. 166. 317, жѣтѣи 115, въ
 жѣтѣи 165 (жѣтѣе 327, жѣтѣи 273).
 закѣнъ 294, закѣна 212, закѣномъ
 296, закѣнъ 509 (закѣнъ, закѣна).
 закѣнныма 18 (закѣнныма 18).
 заповѣдати, заповѣда 63, заповѣдав-
 шихъ 321 473 (заповѣдати).
 заповѣдѣи 252. 566, заповѣдѣи 339.
 541, Aс³ заповѣдѣи 547 (заповѣдѣи
 131. 242, заповѣдѣмъ 108).
 зашитѣтель 558 (зашитѣтель 119).
 звѣздоу 12 і звѣздоу 204 (звѣздѣ).
 здравствѣуйте 4 пер. (здравствѣуйте).
 зѣмнѣи 473, зѣмнѣа 490, зѣмнѣе 274,
 зѣмнѣаго 473, зѣмнѣмъ 349, зѣм-
 нѣхъ 113. 315. 316. 433, зѣмнѣми
 60. 118. 269 (зѣмнѣи, зѣмнѣхъ
 55. 128, зѣмнѣими 276).
 знаменѣтъ 307, знаменѣма 88 (знѣ-
 менѣтъ 319, знѣменѣма 212, знѣ-
 менѣмай 184, знѣменѣи 97, знаме-
 нѣма 234. 244).

- стѣла** 4. 47. 66. 204. 213, **стѣло** 64. 203 (**стѣлѣ** 168. 202).
идѹтъ 202 (**идѣтъ** 274).
избавитисѧ 13. 131. 171. 241. 275. 329. 399. 433, да **избавимсѧ** 5, **imperat. избави** 4. 17. 176. 320. 374. 386. 540 (**избавитисѧ** 56. 136. 219, **избавиши** 1696, **избавимсѧ** 169, **избави** 60. 169. 181, **избавивый** 151).
избавитель 322, **избавителя** 49 (**избавителя** 205).
избранномѧ 107. 260. 386. 389 (**избранномѧ** 265).
изволивый 48 (**изволить** 281, **изволивый**) 273. [ливый].
изыдѣте 108. 258. 262 (**изыдите** 266³. 267³).
икѡна (*eikōna, eikōn*), **икѡнѧ** 6. 7, **икѡною** 75, **ко иконѣ** 88, **икѡною** 359, **икѡнамъ** 485 (**иконѣ** 234, **икѡною** 222).
илѧ 40. 81. 513 (**илѧ** 97).
имѧмы 283. 346 (**имамы**).
имѧ 4. 34. 35. 37. 93. 94. 103. 125. 147. 164. 165. 169. 176. 189. 199. 253. 289. 312. 323. 324. 328. 368. 371. 440. 463. 478. 520. 521. 524. 525. 528. 531. 534. 541. 543, **имѧ** 257. 339. 361. 363. 386. 417. 480. 481. 518. 546. 551. 560, **Г¹ имѧни** 555, **имѧна** А³ 41 (**имѧ** 94. 104. 106. 112. 122. 138. 169. 172. 1696. 197. 206. 265, **имѧнемъ** 138).
иный, инѧ 12. 234, **иноѧ** 439. 474, **иномѧ** 148, **иныхъ** 185, **инѣхъ** 3 пер. (**иный, иномѧ** 310).
иногда 8 (**иногда** 170).
иноплѧменникъ 323 (**иноплѧменникъ**).
исповѣданіе 561, **исповѣданіѧ** 282. 559, **къ исповѣданію** 539 (**исповѣданіе** 300, **исповѣданіѧ** 121. 124).
исповѣдатисѧ 559, **исповѣдѧю** 141. 196. 197. 199. 201. 273, **исповѣдоуемъ** 568, **исповѣдоуете** 302. (**исповѣдатисѧ** 120, **исповѣдѧю** 303, **исповѣдайтесѧ** 138).
исполнити, исплѧнимъ 443. 487, **исплѧнитсѧ** 413, **imperat. исполни**, **исплѧннѧ** 81. 187. 212. 245. 318. 532, **исплѧннѧ** 149, **исполнимъ** 275. 497, **исплѧннѧ** 17, **исполнивый** 7. 212 (**исполнѧ** 181, **исполнимъ** 70. 158, **исполнѧ** 1966, **исполнѧ** 312, **исполнѧ** 227, **исполнѧвшѧ** 279, **исполнѧвшѧ** 246, **исполнѧ** 92).
исправити, исправимсѧ 346, **imperat. исправѧ** 204. 373. 539. 548 (**исправити, исправѧ** 256, **исправѧ** 60. 108. 171).
іѡсифъ 127; в стародруках часом **іѡсифъ**, *Ἰωσήφ*.
кадѧти 495, **кадѧтъ** 51. 53. 95. 127. 159. 161. 206. 231. 311. 372. 397. 398. 437. 448. 459. 477. 480. 483. 484 (**кадѧтъ** 204. 287. 322).
кланѧющѧгосѧ 408 (**кланѧющѧгосѧ**).
когда 498; в стародруках часом **когда**.
коѧждо 321, **коѧждо** 178 (**коѧждо**).
кондѧкъ (*кондѧкъ*), **кондѧкѧмъ** 88, **кондѧкѧ** N³ 87.
конѧць 219. 423. 428. 466. 567. 568, **до конѧ** 54, **при конѧ** 37, **також:** **конѧць** 292, **ѡ конѧць** 314, **до конѧць** 314, **кѡнѧемъ** 455 (**конѧць** **конѧ** 176. 303).
конѧны 174. 414 і **конѧны** 487 (**конѧны** 72. 160. 295).
копѧе 19. 20. 21, **копѧемъ** 18. 22. 23. 28 (**копѧе** 184². 186, **копѧемъ** 187).
крѧстоѡбразно 53. 182. 188, **крѧстоѡбразнѧ** 95. 153. 460 (**крѧстоѡбразно, крѧстоѡбразнѧ** 315).
крѡмѧ 387. 525 (**крѡмѧ** 261).
ктѧторѧ (*κτῆτορ*), А³ **ктѧторѧ** 474, **ѡ ктѧторѧхъ** 472 (**ѡ ктѧторѧхъ** 68. 155).
коупѧль 426 (**коупѧль**).
лѧгко 471 (**лѧгкѧ**).
лѧстѧ, **въ лѧстѧ** 570 (**на лѧстѧ** 164).
ловѧщихъ 374 (**ловѧщихъ** 60).
любы N¹ 283, **любовѧ** 61. 143. 327. 338. 559, **любѧ** 4 пер., **въ любѧ** 261. 390 (**любѧ** 305, **любѧ**).

- любѣшамъ 78, любѣшихъ 210. 243. 320. 343. 332 (любѣшѣи 172, любѣшымъ 224).
- людіе № 4. 181. 334, люди Ас³ 78. 102. 206.
- людскіхъ 111. 132. 400 (людскіхъ 268).
- малый 83. 232. 246, малла 369. 435, малыа 200, малѣго (sic) 460 (малый 229, малѣю 141. 148).
- Маріа 28. 139. 296. 449. 456. 520, Марію 80. 71, Марією 310; в укр. стародрукахъ звичайно Мѣріа; *María, Mária*, укр. Мѣр'я.
- менѣ, ѿ менѣ 120. 270, ѿ менѣ 156 (ѿ менѣ 278. 318).
- мечѣ G¹ 468 (мечѣ 85).
- миловѣти 490 (миловѣти 162).
- мірскій 22. 149. 299, мірскаа 537 (мірскій 187. 312).
- многѣжды 114 (многѣжды).
- многѣтствѣють 216, многѣтствѣють 348 (многѣтствѣють).
- многѣобразнѣ 293 (многѣобразнѣ).
- множае 65. 534 і многѣе 136 (множае 165, множѣе 298).
- множество 395, множествѣ 102. 277. 383. 561, множествомъ 11, въ множествѣ 534. 550, а також: множествѣ 191, множествѣ 254. 318. 325, множествѣ 178, въ множествѣ 112, множествѣ 321 (множествѣ 125. 1716. 259, множествомъ 174, во множествѣ 110. 269).
- множицею 88 (множицею).
- моѣго 17. 379. 479 (моѣгѣ 181).
- моѣа 193, моѣа 378 (моѣа).
- мокротѣ 213.
- мѣлѣ 102. 254, мѣлѣ 549, мѣлѣ Ас³ 552. 553. 559 (мѣлѣ 110, мѣлѣ Ас³ 114. 121. 268).
- моли́тсѣ 154. 179. 290, еще моли́тсѣ 101. 440. 441². 442². 451. 452. 468. 478. 486². 494². 522, еще моли́тсѣ 103, моли́тсѣ 153 (моли́тсѣ 87. 93. 95. 311. 321, моли́тсѣ 106, моли́тсѣ 101, еще моли́тсѣ 65. 66³. 68². 84. 86. 100³. 153. 154³. 155³. 156². 248. 250⁴. 252²).
- моли́твѣми 215. 348. 470. 531; в укр. стародрукахъ часто й моли́твѣми. мо́рскій (мо́рскій, мо́рскіа 202).
- мѣдрѣствѣюще 96. 252 (мѣдрѣствѣюще 123. 242).
- на земли 545, на крѣтъ 476, на ны 4. 154 278. 469, на сѣ 429, на тѣ 4. 5. 8. 79. 210. 244. 343 (на землю 87, на море 111, на нѣо 307, на помощь 113, на рѣки 174).
- назнаменѣти 62 (назнаменѣтъ 176, назнаменѣтъ 177).
- назриши 557. (назриши 119).
- наипаче 440. 451 (наипаче 65. 81. 153. 248).
- наказѣа 217.
- наро́дѣ, наро́да 461. 462, къ наро́дѣмъ 359. 448. 470. 485 (наро́дѣ, наро́да).
- нарочітъ 474.
- наставіти, наставіши 557, imperat. наставі 319. 528 (наставіши 118. наставі 171).
- наставникъ 218.
- насытѣхъмѣа 346 (насытѣый 93).
- небѣтѣе (небѣтѣа 307).
- невѣдимый 177, невѣдимымъ 285, невѣдимъ 144, невѣдимаго 62, а частіше: невѣдимый, невѣдимыхъ 400. 417. 555, невѣдимо 122. 180. 272. 336. 395. 396. 408. 490 (невѣдимъ 307, невѣдимымъ 117, невѣдимѣю 162, невѣдимымъ 301, невѣдимо 103. 280).
- небѣдѣніе, небѣдѣніа 321 (ѿ небѣдѣніхъ 268).
- него, ѿ него 95. 224. 246, къ него 149 (ѿ негѣ 241. 256. 281. 312).
- недѣвжимъ 349.
- недоуговѣшимъ 322, недѣвѣщихъ 73. 433. 473 (недѣвѣщихъ 55. 136. 219).
- незловѣкъ 64.
- неислѣдовѣннаа 401 (-слѣ).
- немо́щною 331.

ненавиді́щихъ 320 (-кй).
 немѣ, къ немѣ 128 (къ немѣ 288).
 непостѣ́жимо 286 (непостѣ́жимый 109,
 непостѣ́жимъ 307, непостѣ́жима
 222).
 непри́бли́нныа 425.
 нескáзанна 74, нескáзнна 240 (не-
 скáзнна 222).
 нечѣ́стоты 402 (нечѣ́стоты)
 неа, ѿ неа 151. 292. 297. 301. 568,
 ѿз неа 198. 311 (ѿ неа 314).
 никогдà 183; в укр. стародруках
 часом никòгда.
 никòго 185. 309.
 нинѣ́ (= нинѣ́) 9. 170. 177. 179. 191.
 193. 197. 211. 215. 216. 226. 228².
 229. 232. 233. 244. 245. 247. 250.
 253. 255. 262. 265. 267. 271. 272.
 336. 341. 342. 344. 347. 348. 359.
 361. 363. 364. 366. 370. 371. 386.
 394. 397. 405. 415. 417. 425. 426.
 427. 430. 434. 436. 438. 445. 447.
 448. 463. 464². 465. 476. 478. 480.
 481². 483². 487. 490. 521. 526.
 529. 530. 536. 542. 544. 549. 567,
 нинѣ́ 347 (нинѣ́ 95. 137. 169. 173.
 176. 227 і др).
 но́ваго 277, но́ваго 151. 301 (но́ваго
 314, но́ваа 96).
 но́щи, ѿ но́щи 555, въ но́щи 541.
 559 (въ но́щи 116).
 но́щнаго 540, но́щныа 559, но́щню
 565, въ но́щнѣ́мъ 549 (но́щню
 129, въ но́щнѣ́мъ 110).
 нѣ́жда 114. 433, нѣ́жды 73, въ нѣ́-
 ждѣ́ 320 (нѣ́жда, нѣ́жды 136. 219.
 291).
 ѿба 83. 155. 306, ѿба 453, ѿбаѣ
 48, въ ѿбаѣхъ 66 (ѿба 229. 317,
 ѿбаѣ 203. 319²).
 ѿблaчѣ́тсa 435, ѿблaчѣ́тъ сa 15,
 ѿблaчѣ́и 540 (ѿблaчѣ́тсa 173. 176).
 ѿблaчѣ́и 362. 529.
 ѿбрáдовáнна 310. 311 (ѿбрá)
 ѿбрáщенѣ́ 155 (-щѣ́нѣ́).
 ѿбрáздáніе 509² (ѿбрáздáніе).
 ѿбрáктѣ́и 132 (ѿбрáктѣ́и 292, ѿбрá-
 тсa 256).

ѿбрáктѣ́ніа 382.
 ѿбкѣ́чай, по обкѣ́чаю 51. 87. 201. 220.
 465 (по обкѣ́чаю 164).
 ѿбѣ́товáнное 537.
 ѿвча 61 (ѿвчà 184).
 ѿдѣ́снаго 152, ко ѿдѣ́сныхъ 125 (ѿдѣ́-
 снагw).
 ѿдѣ́сню 12. 23. 26. 29. 65. 140.
 182. 298, раз ѿдѣ́сню 303 (ѿдѣ́-
 сню 175. 1896². 302. 315).
 ѿлтарѣ́ (з àltar) 16. 54. 86. 95. 121. 128.
 142. 182. 212. 216. 225. 231. 233.
 348. 357. 372. 397. 409. 418. 420.
 429. 435. 436. 477. 480. 483. 484.
 485, ѿлтарѣ́ 57. 108. 166. 205².
 240. 323. 436. 485, ѿлтарѣ́ 6, въ
 ѿлтари 76. 240. 430. 493. 496²
 (ѿлтарѣ́, àltariv 209. 232. 287,
 ѿлтарѣ́ 266. 327).
 ѿрáрък 97, ѿрáръкѣ́ 9. 85. 88. 187,
 ѿрáръкѣ́ 151. 157. 226. 307. 438
 (ѿрáрък 174. 299, ѿрáръкѣ́ 1726).
 ѿслaвѣ́и 195, ѿслaвѣ́и 557 (ѿслaвѣ́и).
 ѿсмѣ́и 216, ѿсмѣ́ю 33, въ ѿсмѣ́и 67
 (ѿсмѣ́ю 194).
 ѿсáнна 147. 289 (ѿсáнна), ѿсáнна.
 ѿстaвѣ́и imperat. 79. 176. 211. 244.
 298. 334. 343 (ѿстaвѣ́и 119. 225).
 ѿвѣ́рзѣ́ши 70. 227. 229. 238, imperat.
 ѿвѣ́рзѣ́и 5. 96. 156. 191. 251. 562
 (ѿвѣ́рзѣ́ши 211. 213, ѿвѣ́рзѣ́и 123.
 169. 242, ѿвѣ́рзѣ́и 318).
 ѿдáлѣ́ 328 (ѿдáлѣ́).
 ѿпѣ́стѣ́ 51. 58. 69. 91. 215. 219.
 220. 347. 351. 419. 423. 428. 465.
 469. 491. 495. 498, ѿпѣ́стѣ́ 69,
 по ѿпѣ́стѣ́ 53. 466, ѿпѣ́сты 501.
 506 (ѿпѣ́стѣ́ 95. 164. 207², по
 ѿпѣ́стѣ́ 208).
 ѿрóкъ G² 120 (ѿтрóчà 200, ѿтрó-
 кѣ́вѣ́ 190).
 ѿчлáвшимсa 322.
 ѿцѣ́стѣ́и imperat. 5. 8. 12. 18. 123.
 181. 225. 226. 227. 306. 561 (ѿцѣ́-
 стѣ́и).
 ѿчѣ́стѣ́иши 115, ѿчѣ́стѣ́тсa 392, ѿчѣ́-
 стѣ́вѣ́ 297, imperat. ѿчѣ́стѣ́и 119.
 270. 330. 392. 565 (ѿчѣ́стѣ́иши 272,

- і́чисти 125. 130. 1726. 182. 211. 277. 281).
 і́чисті́тел' 192.
 Па́нтелі́ймона 33.
 пѣрвѣ, прѣвѣ 1. 136. 242 (пѣрвѣ 166. 234. 298. 321).
 пѣрвѣ́нць, прѣвѣ́нць 298 (пѣрвѣ́нць).
 пѣрвѣ́нствѣм 298 (пѣрвѣ́нствѣм);
 пи́смена 416 (писмена).
 пи́юще 425, пи́юшимъ 425 (пи́юще).
 плава́й 319, плава́ющихъ 73. 168. 240. 433. 473, плава́юшимъ 322, плава́юшими 319. 178 (плава́ющихъ 55. 136. 219).
 плаша́нницю 127 (плаша́нницею 285).
 пло́дъ, пло́да 301. 473, пло́ды 519, пло́дѣвъ 113. 433 (пло́да, пло́ды, пло́дѣвъ).
 пло́тскими 268 (пло́тски 285, пло́тскіа 123. 242, пло́тскіими 275).
 по́ зѣман 547 (по́ чинѣ 1946).
 похва́дати 16. 197 (похва́дати 180).
 погрѣ́вѣнна 140 (погрѣ́вѣнъ 302).
 погоу́вѣши 17 (погубѣши).
 пода́си 115, пода́ющою 189, пода́а 349 (пода́аць 151).
 поде́йгомъ 416 (по́двигомъ).
 подо́бѣтъ 545 (подо́бѣтъ 118. 202).
 по́житіе 438.
 по́лащѣ́ннахъ 29 (по́лащѣ́нны 1896).
 пока́дѣвъ 424 (пока́дѣвъ 200. 286).
 пока́зѣтъ 150. 151. 152. 206. 461², пока́зѣа 157. 158. 308. 438, пока́зѣа 85. 88. 187. 374, пока́зѣа 561, пока́жи 529 (пока́зѣтъ 313. 314, пока́зѣа 318. 319, пока́зѣа 230. 232. 234).
 по́корити 365 (по́корити).
 по́крѣ́вць 45, по́крѣ́вцемъ 203 (по́крѣ́вць 200. 202).
 по́лезныхъ 280, по́лезныхъ 134. 174. 333. 404. 444. 487, къ по́лезномъ 81. 245. 534; звичайно в укр. стародруках лише — по́лезный (по́лезномъ 227, по́лезныхъ 71. 159. 294).
 по́лѣно́шниця 499 (по́лѣно́шниця).
 помно́вати 469 (помно́вати 85. 86), помно́аще 152. 302, помно́ащихъ 315 (помно́ащихъ).
 помолі́мса, Го́спода помолі́мса 21. 45. 47. 49. 70-73. 83. 109. 110. 130. 131. 170. 171. 210. 239 329. 424. 430. 431². 432³. 433³ 435. 461. 479. 481. 518. (Го́спода помолі́мса 51. 52². 53². 54². 55². 56². 58. 132². 133². 134². 135. 136². 141. 185. 199. 200². 202. 203. 205. 215. 216³. 217. 218². 219². 220. 223. 229. 257. 271³).
 помѣ́щъ 322, о́ помѣ́ши 453 (помѣ́ши).
 по́недѣ́лникъ 512; пор. сучасне галицьке по́неді́лок.
 по́сланыхъ 453. 472.
 по́слѣ́дованіе 429. 430, по́слѣ́дованію 222. 234 (по́слѣ́дованіе).
 по́собити 365. 451 (по́собити 134. 153).
 по́сраміши 531 (по́сраміти, по́срамі 61).
 по́средѣ́ 27. 137. 380. 538. 539 (по́средѣ́ 232. 299).
 по́стѣ́, по́ста 221. 416 (по́ста).
 по́ставі́вый 246. 265 (по́ставі́вый 229), по́ставі́нный 376 (по́ставі́нный).
 по́стї́гнѣти 560 (по́стї́гнѣти 121).
 по́сты́днши 326 (по́сты́днши).
 по́стойтъ 558 (по́стойтъ).
 по́тіръ 187, по́тіра 188 (по́тіра 298).
 по́хва́ла, V¹ по́хва́ло 311 (по́хва́ла, по́хва́ло).
 по́хоть, по́хоти 96. 252, по́хотїй 417 (по́хоть, по́хоти).
 пра́вило, пра́виломъ 39, поруч: пра́виломъ 40 (пра́вило).
 пра́вота, на пра́вотѣ́ 17 (пра́вота).
 пра́вѣ́щихъ 325, поруч: пра́вѣ́ща 167. 324 (пра́вѣ́щихъ 325, пра́вѣ́ща 328).
 пра́вдѣ́нимъ 404. 414, пра́вдѣ́ль 118. 269, пра́вдѣ́нь 149 (пра́вдѣ́нь 73. 226, пра́вдѣ́ль 276).
 пра́вдѣ́жтъ 274 (пра́вдѣ́жтъ).
 пра́вдо́жннихъ 130, 329 (пра́вдо́жннихъ 290).

предначалствѣтъ' 42 (-чал-).
 представивый 563 (-ста').
 предѣстоѣтъ 288 (предстоѣтъ).
 презрѣ 218.
 преклоните 177, прѣклѣниша 178.
 прѣвбраженіе 516.
 препосѣса 46, препомши 15 (препо-
 ши 178).
 препрославленъ 465. 491. 495. 498,
 препрославленна 447. 558 (препро-
 славлена 76. 120).
 прѣставивъ 392 (прѣставивъ).
 проукрашѣнна 29 (прѣукрашѣнна 189 б).
 прѣчѣстное (прѣчѣстное 206. 265).
 привлѣжитисѣ 117 (привлѣжитисѣ
 275).
 прѣвѣжище 281 (прѣвѣжище 298).
 призрѣ 8. 75. 106. 119. 178. 241.
 269. 401. 406. 426. 446, призрѣ
 278, призрѣи 385 (призираѣи 263,
 призри 74 170. 264).
 призывати 531. 534. 543.
 приклонѣи 545 (приклонивый 74 (при-
 клонимъ 74. 87, приклоните 263).
 прилѣчитсѣ 85. 223 (прилѣчитсѣ).
 приносѣти 249. 285, принѣсти 132,
 приношоу 192, ѡ принѣсенномъ 271,
 приносѣще 303 (приносѣти 268.
 309, принѣсеннымъ 278, приносѣ-
 ще 315).
 припадѣемъ 114, припадѣмъ 87, при-
 падѣемъ 272, припадѣти 268).
 пристѣнишоу 529.
 присѣти imprt. 278.
 прихождоу 191. 199 (прихождѣ 278).
 прѣидѣши 197, прѣидѣтъ 176. 298,
 прѣидѣ 294, прѣидѣте 87 (прѣидѣтъ
 228. 233, прѣидѣте 99. 100).
 прѣимѣи 249, прѣимѣи 277, прѣимѣте
 150, прѣемлѣи 187 (прѣимѣте 312).
 проведѣсѣ 18 (проведѣсѣ).
 прогнѣвайсѣ 4 (прогнѣвайсѣ 168,
 прогнѣкаша 171 б).
 прокаженнаго 193 (прокаженнаго).
 прокѣименъ 232, прокѣименѣ 94.
 промыселомъ 537 (промысломъ).
 проповѣданіа 96 252 (проповѣданій
 провѣтити 530. 547. [123. 242).

прѣсимъ 534. 563, ѡу Г. прѣсимъ
 133. 134. 173. 174, ѡу Г. прѣсимъ
 443. 444. 445, прошоу 192, просѣ
 189, просѣще 6 (ѡу Г. прѣсимъ 70.
 71². 72. 158. 159². 160². 293. 294,
 просѣще 1696).
 прославиѣсѣ 480. 560, поруч: просла-
 виѣсѣ 546. 417. 481, imperat. про-
 слави 79 (прославиѣсѣ 107. 122.
 174. 206, прославлѣющихъ 230).
 прѣсти N³ 86 (прѣсти 232).
 прѣститѣ 471.
 пространнѣиши 311 (-стран-).
 просфора 65, дѣѣ просфорѣ 41 (прос-
 форѣ 189. 189 б); *просфора*.
 прошеніа A³ 531 (прошеніа).
 Ѳгалма G¹ 364, Ѳгалмоу 230, Ѳгалмы
 479, Ѳгалмовъ 479 (Ѳгалма 95,
 по Ѳгалмѣхъ 103).
 пѣстѣна, въ пѣстѣнахъ 315.
 пѣтъ, поутѣ 276, по пѣти 566 (пѣ-
 темъ 131, по пѣти).
 пѣтѣнествоуѣи 320, ѡ пѣтѣнествоу-
 ющихъ 73. 433, поутѣшествоуѣими
 320 (пѣтѣнествоуѣющихъ 55. 136. 219).
 пѣвѣць 380, G¹ пѣвѣца 380, N³ пѣвѣци
 87. 116. 231. 233. 242. 267. 372.
 436. 459. 483, пѣвѣць 485, поруч:
 пѣвѣць 82 (пѣвѣць, пѣвѣца, пѣвѣць
 232, пѣвѣць 221. 228, пѣвѣць 224).
 пѣтокъ 504 (пѣтокъ).
 рѣвъ, рѣва 119. 164. 269. 313. 524,
 рѣвѣ 103. 441. 452. 522. 525 рѣ-
 вомъ 120, ѡ рѣвѣ 35, рѣви N³ 304.
 446, рѣвомъ 368. A³ 106. 256. 385.
 401. 446 (рѣва 277, рѣви 75, рѣ-
 вѣвъ 68. 156. 256, A³ рѣвъ 74.
 113).
 работѣ, работѣи 7 (работѣ, работѣи 169).
 равнѣобразна 286 (равнѣобразна).
 разѣкъ 61 (разѣкъ).
 раздѣленно 66.
 рѣмени G¹ 127, на рѣмени 123.
 разрѣшилъ (разрѣшилъ 151).
 рай, раѣ 292, V¹ раю 311, L¹ въ рай
 = въ рай 53. 291 (раѣ 285, въ
 рай 209, въ раѣи 285).

- рѣбра Ас³ (рѣбра Ас³ 187).
 рѣши 1 пер., рѣши 201.
 римлѣне, римлѣншмъ 94 (римлѣне,
 римлѣномъ, поруч: к римлѣншмъ
 240).
 Рѣссѣа, Рѣссѣи (Рѣссѣа, Рѣссѣи 79.
 82. 90. 328).
 рѣзаніе, на рѣзаніи 21 (рѣзаніе, на
 рѣзаніи 185).
 рѣдъ, по рѣдоу 202, поруч: по рѣдоу.
 самѣмъ 402, N³ сѣми 74. 434 (са-
 момъ 58, сѣми 58. 142. 220. 238,
 самѣми 165).
 свобоdи imprt. 540.
 своѣго G¹. Ас¹ 62. 64. 75. 400, сво-
 ѣмъ 260, своѣмъ 524, своѣа G¹
 102, своѣа 294. 295 (своегѡ 85.
 110. 221. 245, своѣа 208).
 свѣдѣтелствова 23 (свѣдѣтелствова
 188).
 сѣннодѣйствоваѣти (сѣннодѣйстви-
 вати 277).
 сѣбѣ, къ сѣбѣ 8 (к' сѣбѣ 173).
 сѣгѡ Ас¹ 453, по сѣмъ 234, по сѣмъ
 235, G¹ сѣа 118. 172. 268. 400.
 568. 569 (сѣгѡ 82, сѣа 68². 156.
 252. 276).
 сѣдмаа 556, сѣдмѣю 33, къ сѣдмѣи
 67 (сѣдмаа, сѣдмѣю 194).
 сѣа 245. 387. 458. 467, сѣе 86. 103.
 160. 165. 263. 266. 273. 425-427.
 441. 495, сѣю 3. 28. 36. 89. 95.
 98. 116. 143. 152. 154. 188. 191.
 192. 254. 263. 277. 278. 285. 302.
 307. 445. 456, А³ сѣа 3. 154. 167.
 299. 305. 314. 315. 324. 330. 368.
 461. 462². 520² (сѣа 256. 314, сѣе
 259. 313, сѣю 168. 170 б. 189 б.
 235. 241. 253. 269. 314. 316. 321.
 326, А³ сѣа 77. 93. 138. 140. 227.
 317).
 сѣдмѣицѣа 514, сѣдмѣицѣа 512 (сѣд-
 сѣротамъ 320. [мѣица].
 снѣеко 569, о снѣевѣхъ 568.
 славѣти 544, славѣма 140, славѣти
 169. 284. 328. 537, славѣмъ 426.
 545. 551 (славѣти, славѣтъ 62,
 славѣмъ 106, славѣтъ 265).
 славѣнѣишѣю 162. 422 (славѣнѣишѣю
 324).
 славословѣишѣи 89. 248 (славослови-
 мѣи 235).
 славѣмаи 277.
 славѣшихъ 84. 103. 115. 247. 254.
 441. 453. 454. 472, славѣшимъ
 514 (славѣшии 300, славѣшихъ
 83. 84. 230, славѣшимъ 105. 273).
 славѣиіе 160, славѣиіе 165.
 славѣтѣа 41. 222. 439. 481, слоу-
 чѣтѣа 436. 474, славѣтѣа 223.
 448 (славѣтѣа 77². 146. 152).
 слышанію 482 (слѣшанію 145).
 содѣанное 524 (содѣанное).
 сѣдѣлакъ 415 (содѣловакѣи 116).
 сѣзѣди 86. 190 (сѣзѣди 232).
 сѣплаваѣи 178 (соплаваѣи).
 сѣпрѣтѣетъ 43, сѣпрѣтѣетъ 142,
 сѣпрѣтѣвъ 213. 339, къ сѣпрѣ-
 тѣиіи 43.
 сѣтворѣиши 552, сѣворѣи' 295, сѣворѣи
 529 (сотворѣиша 113, сотворѣи 230,
 сотворѣиша 301).
 сподобѣтѣа 116. 346. 482, сподо-
 бѣтъ 259. 388, сподобѣмъсѣа 566,
 сподобѣтѣсѣа 4 пр., imprt. сподобѣи
 8. 106. 120. 132. 172. 175. 180.
 194. 257. 270. 333. 335. 336. 364.
 405. 406. 408. 443. 531, сподо-
 бѣиъ 146. 204. 208. 413, сподо-
 бѣшѣсѣа 279, сподобѣиіи 555, спо-
 добѣишѣи 90. 249. 539, сподобѣи-
 шаго 110 (сподобѣтѣсѣа 145. 274,
 сподобѣишѣа 116. 131, сподобѣи 70.
 170. 264. 278. 292, сподобѣишаго
 268).
 сѣеда 381, до сѣедеы 258². 387, на
 сѣедею 448 (сѣеда, сѣедеы 189 б).
 сѣѣтѣиіе 510, сѣѣтѣиіа 234.
 сѣѣнѣмъ imprt. 282.
 сѣѣфана G¹ 32 (сѣѣфана 191 б).
 сѣѣоца G¹ 459.
 сѣѣпы Ас³ 56. 205. 228 (сѣѣпы 108).
 сѣѣа 99 (сѣѣа 246, сѣѣи 105).
 сѣѣна 59, сѣѣни G¹ 21. 23. 27. 82.
 153. 184, сѣѣнѣ 9. 468, сѣѣнѣ
 12. 20. 22. 322, сѣѣною 124. 213

- на странѣ 20. 21. 22. 72. 113. 147. 184. 432 (страна 165, страны 186, странѣ 84. 310, странѣ 173. 175. 184. 185². 187. 190. 329, странюю 51. 77. 228. 228, ѡ странѣ 55. 135. 218. 286).
- страстемъ D³ 416 (страстемъ).
- страшномъ 178. 446 (страшное 100).
- стоудинець 426 (студинець).
- сж'ботж 511. 512 (свѣтъ).
- ѡ сж'дбахъ 559 (ѡ свѣбахъ 121).
- на соудниши 332. 445 і на сѣдиши 134. 175 (на сѣдиши 72. 160. 295).
- сждъ, сждомъ 292 (сѣдъ, сѣдомъ).
- сѣтнхъ 447 (сѣтно 171 б, сѣтнхъ 76).
- сѣдати 40.
- сѣмина Ac³ 519 (сѣмена).
- тайнство 60 (таннство 165. 185).
- такѡмомъ 148 (такѡмомъ 310).
- твоѡго 6. 16. 37. 38. 44. 91. 93. 96. 106. 111. 115. 119. 120. 135. 144. 145. 149. 156. 157. 160. 164. 179. 180. 195. 210. 243. 249. 251. 261. 263. 269. 277. 279. 305. 309. 327. 337. 343. 425. 446. 447. 483. 490. 550². 555². 562. 563, твоѡго 292. 294. 524. 528. 529. 532. 536², твоѡмъ 36. 47. 75. 90. 96. 107. 111. 134. 241. 248. 252. 266. 277. 279. 304. 305. 401. 546. 567, твоѡмъ 6. 522. 525. 532. 541; G¹ твоѡи 273, твоѡи 11. 16. 78. 84. 112. 132. 165. 167. 178. 197. 254. 257. 305. 325. 327. 346. 362. 549. 559. 560. 564. 566, G¹ твоѡи 273. 284. 285. 293. 294. 324. 530 531. 541. 544. 548 (твоѡи 75. 76. 108. 111². 114². 116². 120. 122. 126². 127. 131. 147. 162. 170 б. 181. 198. 200. 225. 239. 241. 264. 269. 273. 276. 277. 296. 308. 317. 318, твоѡи 74. 106. 123. 140. 145. 169 б. 170 б. 171. 202. 222. 242. 260. 262. 265. 268. 292. 297, твоѡи 75. 104. 110. 121. 122. 128. 130. 175. 180. 181. 203. 224. 227. 259. 269. 309. 329).
- творѣти 330. 554, творѣтъ 86. 147. 148. 187. 189. 219. 231. 290. 351. 419. 420. 423. 493, творѣтъ 351, творѣтъ 8. 17. 51. 82. 83. 124. 232. 246. 247. 267. 275. 300. 357. 372. 409. 437, творѣи 460 (творѣти 115, творѣтъ 141. 207. 224. 275. 310, творѣ 307, творѣще 76).
- творѣць, творѣца 138, творѣць 218 (творѣць, творѣцъ 301, творѣць).
- ѡ тѣѣ 103. 104. 254. 544. 558². 566, ѡ тѣѣ 442, тѣѣ D¹ 427. 525. 528, тѣѣ 548 (ѡ тѣѣ 69. 104. 119. 131. 157. 253. 259, к тѣѣ 60. 105. 115).
- тѣлѣ Ac¹ 128 (тѣлѣ Ac³ 287).
- тѣлотѣ 188, тѣлотѣ 187.
- ѣ тишинѣ 166. 317 (ѣ тишинѣ).
- тогда 232. 380 (тогда 287).
- трапѣза 92, трапѣзы 172, трапѣзѣ 206. 270, трапѣзъ 53. 56. 95. 181. 192, трапѣзою 54. 82, на трапѣзѣ 87 (трапѣза, трапѣзы 244. 286. 298. трапѣзѣ 277. 291, трапѣзъ 172. 209. 210. 211. 241. 281, трапѣзою 172. 210 228. 239. 246. 317, в трапѣзѣ 92. 97. 232).
- тревоѣтъ 464, тревоѣтъ 43, тревоѣтъ 453 (тревоѣтъ, тревоѣтъ 111, тревоѣтъ 82).
- трѣма 97. 151 (трѣма 313, трѣма 231, трѣма 233).
- трѣпар, трѣпарѣ 87, трѣпарѣ 467, D³ трѣпаремъ 88 (трѣпарѣ 231, трѣпарѣ 231. 234).
- тѣлографѣ 569.
- ѡѣкривѣи 515 (ѡѣкривѣи).
- ѡѣготовленно 459 (ѡѣготовленно).
- ѡѣже 537 і ѡѣже.
- ѡкрасѣлъ 348, ѡкрасѣи 90. 248, ѡкрасѣи 10 (ѡкрасѣи 174).
- ѡмножитѣ 473, imprt. ѡмножи 462² (ѡмножи 93).
- ѡмолчитѣ 273 (ѡмолчитѣ).
- ѡпокойѣи 549 (ѡпокойѣи 109).
- ѡпразднѣи 524 (ѡпразднѣи 257).
- ѡскорѣи imprt. 218.

оўславышй imprt. 89, оўславыши 440. 450. 455. 546 (оўславышати 86, оўславыши 65. 80. 153. 234. 247. 248, оўславышимъ 145. 246).
 оўснемъ 547 (оўснемъ 108)
 Źспѣніє 517.
 оўста 55. 70. 207. 229. 238. 532. 543. 413, D³ оўстомъ 378, Ab³ оўсты 169. 289. 328. 293 (оўста 104. 211. 213, во вѣтѣхъ 171 б). В укр. стародруках звичайно оўста.
 оўстнѣ 55. 70. 227. 229. 238. 358, Źстенъ 348, оўстнамъ 198, A³ оўстна 203, Źстны 392, Źстнахъ 378, також: Źстнѣ 198, оўстнамъ 200, оўстнамн 216 (Źстнѣ 211).
 оўтѣшати 528, оўтѣшии 319, оўтѣшии 327.
 оўтѣшитель 192, V¹ втѣшителью 55 (оўтѣшителью 210)
 оўченикъ, оўченика 508, D³ оўченикымъ 300. 301. 425. 515. 517, оўченикы 516 (оўченикъ, оўченика, D³ оўченикымъ 313).
 оўчинитъ 523 (оўчинитъ 257).
 Źчиши 217.
 оўщедри imprt 57. 498. 499². 500⁴. (оўщедри).
 фелѣнь 128 (фелѣнь 179).
 хвалѣ, хвалы 16. 47, хвалѣ 55. 70. 193. 229. 238. 512, A³ хвалы 285 (хвалѣ, хвалы 180. 203, хвалѣ 211. 214).
 хвалити 544, хвалимъ 218, хвалѣтъ 484. 514, хвалѣшѣ 393, хвалѣшихъ 560 (хвалѣтъ 145, хвалѣмъ 60, хвалѣтъ 149, хвалѣшимъ 121).
 ходѣтице V¹ 218 (ходѣтице).
 царю, црю V¹ 117. 177. 534 (царю).
 царствѣти 166. 316, царствѣтихъ 274 (царствѣти)
 цвѣтнѣю 511 (цвѣтнѣю).
 церкѣмъ 324. 546, въ церкѣхъ 17. 169.
 часть, часѣ 557, при часѣ 223, по часѣ 429. 492, на часѣ 499⁴, часѣке 499, по часѣхъ 502. 503². 504 (часѣ 119).

часть, G³ частій 65.
 частки Ac³ 200 (частица, частицы 191 б. 194, частицѣ 165. 189 б. 190. 190 б². 191-193, 194². 194 б-198, частицы Ac³ 196 б. 198).
 чѣлоубивъ 455, 538 (человѣкоубивъ).
 чѣмѣ 213.
 чѣстнѣ, ѡ чѣстнѣмъ 71. 74. 165 (чѣстнѣй, чѣстнѣю 78². 88. 116. 189 б. 190, ѡ чѣстнѣмъ 69. 157. 217, чѣстнѣю 278 319, чѣстнѣю 182, чѣстнѣе 107. 195. б. 319, чѣстнѣхъ 88. 205).
 чѣтырѣхъ 461; в укр. стародруках часто чѣтырѣхъ, чѣтырѣмъ.
 чинъ, по чинѣ 337 і по чинѣ 234. 339, чинъ N³ 27. 83, чинѣмъ 66. 185 (чинъ Ac³ 229).
 число 554 (число 115).
 въ чистотѣ 165 (въ чистотѣ).
 чюбѣта 392.
 чюдѣса 360, чюдѣса Ac³ 528.
 шѣстѣй, шѣстѣа 554, шѣстѣю 32. 38, в шѣстѣй 67, шѣстѣмъ 500 (шѣстѣй, шѣстѣю 193).
 шѣстѣвати 528, шѣстѣюущихъ 169, шѣстѣюущимъ 179 (шѣстѣвати).
 щѣдрѣта, щѣдрѣты 102, G³ щѣдрѣты 534. 535. 550. 552. 553. 561, D³ щѣдрѣтамъ 111. 487, Ab³ щѣдрѣтамн 135. 179. 280. 326. 335. 407. 449. 482. 563, Ac³ щѣдрѣты 368 і щѣдрѣты 75. 241. 254, і щѣдрѣты 383. 544, ѡ щѣдрѣтахъ 265 (G³ щѣдрѣтъ 111. 112, D³ щѣдрѣтамъ 104. 268, Ac³ щѣдрѣты 113. 223. 259, Ab³ щѣдрѣтами 78. 114. 127. 147. 296).
 ѣвѣстѣннѣ 64 (ѣвѣстѣннѣ).
 ѣвлѣннѣхъ 145² (ѣвлѣннѣхъ 308²).
 ѣдѣте 150.
 ѣремъ 257 (ѣремъ).
 ѣстѣ 302 (ѣсте).
 Ѡмѣ 515 (Ѡмѣ).
 Ѡмнѣноу 515 (Ѡмнѣнѣ).
 ѡумѣмъ (ѡумѣма) 95, съ ѡумѣмомъ 121. 159. 231. 367 (ѡумѣмъ 241).

V.

Розмір сербського й польського впливу в українським наголосі.

В Словнику наголосів Службника 1604 року безумовно є певне число й таких наголосів, що повстали під сербським впливом. Правописний сербський вплив був дуже сильним на Україні з кінця XIV-го віку починаючи; від того часу сунули до нас найрізніші сербські тексти богослужбових та інших книжок; ці книжки уважно переписувалися в нас, — і дуже часто з сербським наголосом. Сербський спосіб розставлення наголосних значків панував у нас в рукописах XV—XVII віків; а до того треба додати, що спосіб цей був такий складний, що тепер лише досвідне око може в них вірно орієнтуватися.

Але ця складна сербська система зазначування наголосів не перейшла до наших тогочасних друкованих книжок. Получається для того часу цікаве явище: рукописні книги звичайно дуже часто мають розставлений наголос по сербській системі; це розставлення звичайно дуже недбале, що зменшує вартість рукописів для вивчення нашого наголосу. Зовсім не те бачимо в книжках друкованих: по всьому знати, що вже перші друкарі надзвичайно пильнували, щоби вірно розставити в своїх виданнях знаки наголосу, при тому вони вже не вносять до друкованих книжок сербської системи, — від неї тут знаходимо тільки невеличкі залишки, — вони розставляють наголоси лише так, як вимагала їх власна вимова.

Не виключено, що в руках стрятинських вчених був також і якийсь сербський текст; впливом цього тексту можна пояснити, скажемо, такі наголоси Службника 1604 р.: *вѣртпѣ*, *грѣхѣ*, *вѣком*, *живий*, *покорити*, *посѣбити*, *постѣдиши*, *пѣтъ* — *поутѣ*, *пѣвецѣ*, *срѣда*, *страѣна*, *сѣбота* і др. Правда, частина цих наголосів дуже часта по всіх наших стародруках, напр. *страѣна*, *пѣвци*, *срѣда*, а це вже показує не на випадковий характер їхнього входження до Службника 1604 року.

Але цікавіші ті форми наголосу Службника 1604 р., що однакові з такими саме сербськими, і що живуть ще й досі або в українській живій мові, або в українській церковній вимові; такими словами будуть: *ѣминь*, *вѣзѣконіе*, *вѣсѣда*, *вѣсѣдовати*, *болѣзнь*, *бытіе*, *врата*, *врача*, *глава*, *горѣ*, *гѣба*, *дѣсныи*, *ѡдѣсныю*, *законѣ*, *законный*, *житіе*, *зѣмный*. *ѣный*, *кѣнецѣ*, *кѣпіе*, *лѣгко*, *лѣста*, *мѣрскѣй*, *народѣ*, *ѡвча*, *ѡлатарѣ*, *плѣда*, *плѣдѣ*, *показѣетѣ*, *пѣнідѣлникѣ*, *пѣсраѣмиши*, *пѣста*, *прѣшніе*, *слѣженіе*, *сѣдомѣ*, *тѣборѣцѣ* *ѡчѣникѣ*, *шѣстий* і др.

Коли повстали в нашій мові подібні наголоси? Думаю, що в дуже давню добу; підставою для такої думки служить мені те, що подібний наголос надзвичайно поширений по всіх наших рукописах і стародруках та

в живій українській вимові як західній, так і східній. Ця поширеність такого наголосу відкидає думку про сербський новочасний вплив, — подібні форми наголосу повстали в нас найпевніше мабуть ще в той час, коли наша стичність з південними слов'янами була блищою, може ще до переходу їхнього на той бік Дунаю.

А може такі форми, як *законъ*, *на́родъ* і т. п. повстали під впливом польським? Таку думку я відкидаю через те, по-перше, що наголос *законъ*, *на́родъ* знають українські пам'ятки XV-го віку, коли польський вплив на нашу вимову не був ще сильним; по-друге, вимова *закон*, *законний*, *на́род*, *на́родний* сьогодні поширена по всіх західно-українських землях, поширена серед простого народу; а польський вплив на нашу мову ніколи не був таким сильним, щоби так міцно захопити величезні простори нашого селянства; вплив цей захоплював переважно інтелігентські верстви українського народу, а до сіл наших доходив в дуже обмеженім розмірі.

Грунт до закохання накорінним наголосом повстав в українській мові ще в доісторичну добу, — разом з таким же наголосом в мові сербській. Західно-українські форми, як *про́шу*, *но́шу*, *хо́джу*, *пи́шу*, *ка́жу*, *ро́блю*, *лю́блю*, *си́джу*, *сви́щу*, *па́лю*, *ко́шу*, *ду́шу*, *впа́ду*, *мо́лю*, *пи́ду*, *во́жу*, *во́зьму* і сотні подібних, на мою думку, повстали в нашій мові дуже давно, — бож тепер терен поширення такої вимови серед селянства надзвичайно великий; цікаво, що церковна вимова подібних форм не вживала і ми їх майже не знаходимо в наших стародруках. Так само давні форми, як *про́шення*, *чи́тання*, *ба́жання*, *слу́ження*, *спа́сання*, *ля́кання*, що так поширені й тепер в живій західно-українській мові і що потроху, під впливом аналогії дієслів на *-йти*, *-ати* переходять на *служення* (*служіння*), *читання* і т. п. Форми типу *про́шення* звичайні в наших пам'ятках XV-XVI в.

Наприкінці зазначу, що старий український церковний наголос, подібний до наголосу Службника 1604-го року, стихійно живе й тепер по багатьох місцях Галичини. Під великим московським впливом ще з другої половини XVIII-го віку в Галичині почали в друкованих богослужбових книжках розставляти московські наголоси, думаючи в вірячі, ніби вони „ліпші“, „правдиво слов'янські“. Ці нові наголоси вводилися до церковних видань дуже поволі, аж поки на останку московські наголоси таки взяли гору над своїми: сьогодні в Галичині вже зовсім нема богослужбових книжок з своїми споконвічними українськими наголосами, — замість них панує там наголос чужий, московський.

Але стара українська церковна вимова з традиції, стихійно таки лишилася в Галичині аж до сьогодні. На Великій Україні ще з 1720 року рішуче наказано триматися московського наголосу, а за вживання свого

українського почали суворо карати; цього примусу не знала Галичина, і тому з традиції почуєте тут давній церковний наголос ще й тепер, особливо в читаннях дяків. В різних містах Галичини, особливо по церквах Косівщини, я чув таку ще давню українську вимову, яку звичайно знаходимо і в наших стародруках:

А́мінь	ді́лати	моли́твами	сво́єго
вє́сіда	єсли	на́род	сво́ємѡ
вє́сідѡвати	жи́тіє	неви́димий	сво́емъ
внл́и	за́кон	от не́мъ	се́дмий
внлѡ	за́конний	от не́го	сіє, сіа, сію
внтіє	зі́мний	к не́мѡ	сла́вймий
воже́ствє́нний	зі́ло	не́пріятель	сла́внійшю
вѡдѡ́щнй	злоба́	обрадо́ваннаѡ	слиша́ніє
виді́мий	і́збаві́тель	обріза́ніє	сподо́вітнєѡ
віровѡ́ти	і́зко́лнй	одє́сню	сподо́кн
віровѡ́л	і́мѡ	о́лтар	тво́єго
крат́а	і́нй	осла́вй	тво́емъ
вратѡ́ V ¹	і́но́чєскй	о́смй	тво́емѡ
всє́гда	і́спові́даніє	оста́вй	тво́рець
вто́рнй	і́спові́даю	пасті́рєскй	трьдо́м
вче́ра	і́спові́да́тєѡ	плава́ющйх	вті́шнйтель
глаго́лати	ко́піє	па́бда	вщє́дрн
глаго́лю	лѡ́чй	Госп. помолі́мєѡ	хвѡ́ла
глаго́лєши	люба́щй	похвѡ́ла	Хри́стє V ¹
глаго́лахѡ	малі́й	прє́чєстнй	царєство́вати
го́рі	Ма́ріѡ	с. Г. про́сім	царєствю́
Го́сподь	мо́єго	пропові́дати	ца́рю V ¹
Госпо́дєві	мо́емѡ	пѡтє́шєствє́ющйх	чє́стнй
дарѡ́й	от мє́нє	рабо́тати	шє́стнй
дє́снй	мно́жєствѡ	к Рима́ном	щє́дротами
ді́латєль			

Такі самі наголоси, але в меншій числі, я чув і в деяких церквах велико-українського Поділля від старих священників; а на Київщині подібні наголоси я часто чував від лірників, що співали старі українські кантати; ці самі наголоси панують і в колядках в багатьох місцях Правобережжя.

Лаврів

(Історично-археологічна студія)

Вступ

Село Лаврів, його положення, статистика і умови життя. Слава і значіння лаврівського монастиря. Література: Сярчинські; анонім 30-их рр. XIX в.; Lwowianin 1842; Д. Зубрицький; Созанські; василіянські шематизми; Ф. Лобескі; В. Площанський; Коссак; Słownik Geograficzny; А. Петрушевич; Стшетельска - Грінбергова; Мокловські і Соколовські; Rocznik Przemyski; останні публікації й нове зацікавлення Лавровом.

Невеличке село старосамбірського (староміського) повіту Лаврів, віддалене дванайцять кілометрів на південний захід від Старого Самбора а три чверти години колової дороги від залізничної стації Тершів - Спас, розкинулося над диким коритом підгірської річки Лінини. По останнім статистичним обчисленням¹ має воно усього 49 мешкальних забудовань на 293 голов населення обох полів, а при своїй незвичайній убогості може похвалитися хіба тим, що не має ні одного Жида і тільки двох „урядових“ Поляків. Видно, що ця закутина не надила до себе ні одних ні других, не маючи змоги вижити навіть автохтонного населення, якого природний приріст систематично розгублюється на блищу й дальшу еміграцію. Найкращою ілюстрацією для цього безвиглядного становища нашого сілця може послужити факт, що по статистичним обчисленням з 1850 р. мав Лаврів 400 голов населення. Протягом 70 років, населення Лаврова вменшилося на цілу третину!

Природа Лаврова на око досить мальовнича. Невисокі холмовини Підгір'я покриті листяними та шпильковими лісами, з поміж яких вибігають більші та менчі потоки, що при своєму дикому стані, нищать не менше дикі стежки та доріжки, проведені їхніми берегами.

Головним продуктом глиняватої землі є тут овес, при чому поганеньке жито, ячмінь чи яра пшениця вимагають виїмкової праці і погноїв.

А всеж таки це забуте всіми підгірське сільце, має уже свою „марку“ в літературі; правда, завдячує її існуючому в його межах василіянському монастиреви, тому самому, якому завдячує своє повстання в пол. XVI віку та дальше, хоча й злиденне існування. Хто нині вимовляє слово „Лаврів“, цей очевидно не думає ані про село ані про його

заглухлу й запущену природу, але в його уяві підіймається силуета лаврівського монастиря з його старою традицією, мало не тисячелітною історією, загадочної провенієнції архитектурою і не менше загадковими пам'ятниками мистецтва, про які стільки уже говорилося і писалося а чейже до нині не розшифровано всіх загадок, не освітлено життя-буття тої гордої монастирської обителі, що до кінця XVIII віку звала себе „княжою“ (ducalis), почитаючи князя Льва поміж своїми ктиторами, а в підземелях своєї церкви берегла тлінні останки молдавських воеводів, київських митрополитів, перемиських владик і цілого ряду передової української шляхти; монастиря, який суперничав з гордим Перемишлем і нераз заважив своїм словом на долі і недолі Перемиської Землі, не кажучи про Самбірщину, якої був чоловім, культурним центром...

Найстаршим мабуть проявом ширшого зацікавлення василіянським монастирем в Лаврові є присвячений йому уступ в недрукованій праці о. Сярчинського п. з. „Rys historyczny o początkach klasztorów Bazylian-skich“, що, в парі з іншими рукописами, зберігається в збірному кодексі бібліотеки Оссолінських у Львові під 1087 числом.

На 144 сторінці цього кодексу читаємо, що „в самбірському циркулі, майже в самих Карпатах, стоїть монастир і мурована церква з семи банями та школа ведена тамошніми черцями“.

Сярчинські згадує про фундаційну грамоту кн. Льва з 1287 р.(?) та вичисляє „dzisiejsze fundusze“ монастиря, які творили около 60.000 зол. капіталу та села Лаврів, Нанчілка і Висоцько Вишне.

Рукопис о. Сярчинського походить з 20-их років XIX віку і як ствердження тогочасного стану монастирських забудовань і фондів, заслугує на увагу. В 30-их роках тогож століття відбув краєзнавчу прогульку по Галичині анонімний автор другого рукопису бібліотеки Оссолінських, збереженого під 2865 числом (Бельовські?). На 59 сторінці рукопису, затитулованого „Pierwsza przejazdźka po Galicyi“, находимо доволі обемистий уступ про Лаврів і околицю, до якого прилучив автор рисунок церкви і монастиря, що використаний згодом для літографії в „Lwowianin-i“ з 1842 р. зберігається нині в збірці Павліковських у Львові під 1298 числом.

Анонімний подорожник оповідає, як то переїхавши кільканайцять разів безіменну річку, що випливає з гір поза Лавровом (Лінину) побачив на горбку мурований з цегли василіянський монастир і церкву, покликуючись при тому на їх рисунок („obacz gusinę“). Тутже, на основі досягнутих в монастирі інформацій оповідає автор, що первісно був монастир дерев'яний і стояв у лісі на горі, а його основником був „Лаврко“ дядько князя Льва, від чого й місцевість прозвано Лавровом. „В тому монастирі, оповідає автор, спочивали колись тлінні останки згаданого Лаврка і кн.

Льва, але коли в XVIII в. монастир погорів, а Василяни не мали фондів на відбудову, то... рада в раду рішили забрати срібло з княжих домовин і за узискані гроші вибудувати монастир з цегли". Тіла обох князів перенесено і поховано „w rogu Refektarza na ogrodzie pod fundamentem"... На середині монастирського подвіря бачив наш подорожник церкву, будовану в виді хреста, на ліво офіцину з нормальною школою, на право, від сходу поверховий монастир. В церкві звернули його увагу кольосальні портрети єпископів — Антонія, Інокентія і Григорія (Юрія) Винницьких та коронного сенатора Петра Винницького. Подорожник заглянув і в гробниці. Поза тим звернув його увагу вітвар в правій каплиці з іконою Богородиці з XIV віку (!), яку малював „gusiń Iwan Potatok"(!?). З церкви перейшов автор до монастирської гостинної де побачив портрет кн. Льва з підписом: „Leo Princeps Rùssiae, qui primus hoc Monasterium Laugoviens. fundavit A. 1292"... В одній з монастирських келій найшов автор хоругов з „ruskim napisem“, який хотів зацитувати, для чого лишив місце в рукописі, але не вспів. На монастирському коридорі завважив автор портрети родини Винницьких. Монастирську бібліотеку обчислив на 2000 томів, серед яких завважив старі латинські рукописи, та „оди й інші писання бл. п. о. Говинського, колишнього лаврівського ігумена“.

В архіві найшов автор оригінальні привілеї Лаврка(!) і Льва; уступ кінчається доволі невідповідною характеристикою лаврівського населення, інспірованою напевне місцевими черцями: „Lud prosty w Ławrowie jest smukły, koloru nieco sniadego, poufały, namiętnościom podległy, w piosnkach nieobuczajnych i w gróźnowaniu zakochany“...

Обі рукописі, як небудь призначені до друку, туди не попали, через що першим друкованим документом зацікавлення Лавровом є згаданий в описі анонімного подорожника рисунок лаврівської церкви і монастиря, поміщений в VI зшитку видаваного Людвиком Зелінським „Lwowianin-a“ з 1842 р. з характеристичним для того часу підписом: „Monaster xx. Bazyljanow w Ławrowie fundacyi Ławra i Lwa ksiąząt Rusko-Halickich r. 1292“...

Літографія-рисунок, виконаний з цілою масою прогрівів проти перспективи та взаїмвідношення архитектурних мас, моглаб кожному, обізаному з сучасним виглядом лаврівських забудовань, здатись плодом романтичної „археології“ першої половини мин. віку, але як це при нагоді матиму змогу вияснити, так не є. Вона теж в парі зі своїм фасцинуючим підписом звернула увагу ширшого загалу на Лаврів та на його пам'ятники і традиції.

У виданій 1845 р. в Москві „Критико-историческій повѣсти Червоной или Галицкой Руси“ Дениса Зубрицького, находимо відгомін легенди про

смерть і похоронення кн. Льва, при чому знайдення його домовини в Лаврові набуває вже тут цих історичної правдоподібності.

В 17 числі львівського журналу «*Dziennik Literacki*» з 5 квітня 1853 р. знаходимо статтю *Антон Сазанського* про «*Klasztorne Biblioteki w Samborskiem*», між якими згадується й бібліотека лаврівського монастиря зі «Статутами» Гербурта, «Хімерою» Ожеховського, «Одами» Сарбевського, Леха Скурського, Клечевського «*Zdania-mi o języku polskim*», кількома збірками конституцій, Петрицого перекладом Арістотеля, теологічно-полемічними творами XVIII віку, і т. д. Сазанський згадує бібліотечний інвентар з 1826 р., на основі якого зробив мабуть витяг раритетів для своєї статейки.

Свого рода авторитетним доповненням дотогочасних історичних відомостей про лаврівський монастир, треба вважати історичні «примічання» василіянських шематизмів з 1857 а передівсім 1859 року, в яких помітна уже рука василіянського історіографа *Ем. Коссака*.

В місячному додатку до «Газет-и Львовск-ої» п. з. «*Rozmaitości*», в першому випуску з 5 січня 1859 р. появилася перша історико-інвентаризаційна стаття-розвідка про «Монастир ОО. Василіян в Лаврові», з під пера славного, в свій час, галицького чічероне *Феліціана Лобеского*.

Стаття починається з опису географічного положення Лаврова та його околиць, після чого автор переповідає легенду про первопочини лаврівського монастиря, зв'язані з іменем Лавра і кн. Льва, в парі з чим виринає в нього теза про походження назви місцевості від «лавра». Як цінний інвентаризаційний причинок слід трактувати описи архітектури лаврівської церкви та її обстанови, що протягом XIX віку перейшла стільки основних перемін.

Небаром після Лобеского виступив *Венедикт Площанський* зі своєю жерельною студією про «Лавровь село и монастирь» в «Науковому Сборник-у» з 1866 р. (ст. 318-339). Площанський, автор цілого циклу краєзнавчих монографій видніших місцевостей Галицької України, перебув у Лаврові довший час, протягом якого переглянув увесь монастирський архив, та мав змогу як слід приглянутися й описати як саму церкву так і її вивінування. Він теж винотував з архивних документів цілий ряд дат, які у великій мірі розвівають туман легенди, що окутував до того часу не тільки первопочини, але й усю історію лаврівської обителі.

Площанський, перший, мабуть, використав скопільовані на прикінці XVIII і в перших роках XIX віку монастирські дипломатари та хроніки, з яких один п. з. «*Protocollum Gestorum in mon. Lawrow. Pars I. et II.*» до нині збережений в монастирській бібліотеці, а друга «*Actorum Monasterii Lauroviensis Liber*» зберігається тільки в здекомплетованому, другому

томі. Перший том, що обіймав собою властиву монастирську хроніку за час від 1292 до 1784 року, пропав, мабуть безповоротно². Крім цього переглянув Площанський монастирські інвентарі з перших десятиліть XIX в. (1816-1841) та старший монастирський „Помяник“ з 1661 р. Автор, старим звичаєм, не цитує жерел, з яких користав і щойно тому, хто з ними познайомився, стає ясно, на чому оперті відомости подані в його беззакидній, на свій час, монографії.

Характеристичним для методи праці Площанського є те, що він не обмежується єдино до самого Лаврова, але трактуючи його як головну тему, дає доволі релефну картину околиці під природничим, етнографічним та історичним оглядом. Коли до „лаврівської“ частини монографії Площанського матимем ще змогу повернути, то на цьому місці не завадить звернути увагу на зібрані Площанським знадоби до звичаїв, поговір, пересудів, мови та костюмольогії Підгірян, в парі з історичними та статистичними даними про місцевости довкола Лаврова, як — Мала і Велика Лінина, Тершів, Волошинова, Терло, Білич та Стрільбичі.

Щож до самого Лаврова, то опубліковані Пл. відомости були аж до нині одиноким жерелом для всіх, що при тій чи іншій нагоді займалися місцевістю чи монастирем.

В славному Василяїнському Шематизмі *Ем. Коссака* з 1867 р. повторені тільки дані шематизму з 1859 р., але подана інтересна література предмету, якої не знав, мабуть, Площанський.

Нічого нового про Лаврів не приносить стаття місячного „Додатку“ до „Газети Львовської“ з 1868 (ч. 47) так само, як компіляцією досьогочасних опрацьовань є стаття про Лаврів у многотомовому „Słownik-u Geograficz-nomu“ (1884). *А. Петрушевич* в своїй осьмитомовій „Сводн-ій Лѣтопис-і“ (1874-1896) використовує переважно уже друкований документальний матеріал до історії Лаврова, надаючи тільки відомости з невідомого Площанському монастирського „інвентаря“, обіймаючого XVII і XVIII стол.

В монографії старосамбірського повіту *З. Стшетельскої-Гринбертової* („Staromiejskie“ — Lwów. 1899) посвячено дуже багато місця Лаврову — при чому можна з легкістю ствердити, що поза Площанським користала авторка з архивних джерел монастиря, які на жаль використовувала дуже поверховно. Як в Лобеского так і в неї заслуговують на спеціальну увагу описи архітектури та обстанови монастирських церков та забудовань тим більше, що навіть з так недалекого часу не збереглися вони до нас, без змін.

Ревеляцією в своїм роді була велика стаття архitekта *Мокловського*, поміщена в VII томі „Sprawozdań“ краківської комісії для історії мистец-

тва в Польщі, до якої придано корреферат проф. *М. Соколовського* під спільним заголовком: „Do dziejów architektury na Rusi Czerwonej“ (Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce. Tom VII. Kraków 1906. Ст. 529-558).

Стаття Мокловського про св. онуфрівську церкву в Лаврові оперта на власних знімках і помірах автора, приймає в основу своїх історико-мистецьких висновків ерекційну псевдо-грамоту кн. Льва. Не розбираючись в історичному матеріалі, Мокловський датує пресбітеріальну частину онуфрівської церкви в Лаврові XIII віком і зве її зразковим архітектонічним типом переходової доби, в якого основу лягла візантійська традиція з помітними елементами романоготики. Блище історико-мистецької правди станув його корреферент Соколовскі, який назвав лаврівську церкву св. Онуфрія „найдалі (?) на північ висунутим зразком цього архітектурного напрямку, що йде від південної Славянщини і через Молдаво-Волощину й Буковину дістається до нас“. Як побачимо згодом, Мокловскі дав себе вести легкокрилій легенді і позірним романоготицьким стилевим елементам лаврівської архітектури тоді, коли Соколовскі станув на властивій добрій дорозі, хоч до кінця її не дало йому дійти слабе ознайомлення в історичному матеріалі лаврівської обителі.

Ще раз заговорив світ археологів про Лаврів, коли на сторінках перемиського видавництва „Rocznik Przemyski“ з 1912 р. появилася комунікат Археологічної Стації перемиського Товариства Прихильників Наук, про відкриті на стінах бабинця лаврівської церкви фрески, очеркнені відкривцями як пам'ятник XV-XVI віку!

Аж до 1925 р. глухо було про Лаврів та його мистецьку старовину. Щойно епохальне, при всій своїй випадковості, відкриття середньовічної поліхромії на стінах вірменського собору у Львові, відсвіжило пам'ять про Лаврів з його загадковою архітектурою і... фресками. Результатом цього „відсвіженого“ зацікавлення була моя подорож до Лаврова, якої здобутки старався я зясувати в обширнішому фейлетоні-комунікаті, поміщеному в „Ділі“ (Львів 4-9. X. 1925. чч. 221-225) та в інвентаризаційно-описовій статті в „Старій Україні“ (Львів, падолист-грудень 1925. чч. XI-XII) п. з. „Лаврівська поліхромія“. Обі праці були свого рода публичним приготуванням до більш вичерпуючої студії-монографії, яку оце складаю до друку.

Основним жерелом моєї праці є автопсія, скріплена можливо-скрупультним використанням архівного матеріалу, якого, правду кажучи, найшов я доволі багато так у самому Лаврові як і в архіві онуфрівського монастиря у Львові. Для уможливлення контролю і дальших спеціальних студій, на які Лаврів вповні заслугує, поміщую на прикінці праці

подрібний індекс архивалій з важнішими витягами в „Додатку“. Не потребу додати що з публікованої друком літератури Лаврова узяв я все, що хочби посередно посувало справу дослідів монастирської історії вперід.

1. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej XIII. Województwo Lwowskie — Warszawa 1924. 47 i 48. [Лаврів: *громада* має 49 мешкальних забудовань, 295 голов населення, з чого 157 муштин, 138 жінок, 2 римо-католиків, 293 греко-католиків, 2 Поляків, 292 Українців і один иншої національності; *двірський обшар* має 12 мешкальних забудовань, 87 осіб приналежних до двора, з того 50 муштин 37 жінок, 30 римо-католиків, 57 греко-католиків, 27 Поляків, 59 Українців і 1 иншої національності].

2. Під теперішню пору немає ані в лаврівському ані львівському монастирському архиві *першого тому „Хроніки“* лаврівської обители, якою користувався в 60-их рр., м. ст. В. Площанський, а навіть поробив точні виписки з неї, невикористані в монографії; вони залишилися в монастирських паперах і я їх, на своєму місці, використовую. З загинувшого тому „Хроніки“ користав відтак А. Петрушевич, по всякій правдоподібности Стшетельська-Грінбергова. Останнім з дослідників, які користувалися нею, був др. В. Щурат. В статті останнього п. з. „До біографії і писань Івана з Вишні“ [ЗНТШ, LXXXVII. 54. Львів, 1909], де згадується про одного з лаврівських еремонахів Макарія Святогорця, находимо вказівку такого змісту: „В архиві василиянського свято-онуфрейського монастиря у Львові зберігають ся рукописні „Dzieje Monasteru Ławrowskiego Z. S. W. W. do R. 1784“, списані на поручене монастирської власти в 1761 р.“ Мої пошукування за згаданими „Dziej-ями“, які в великій мірі улегчилиб мені працю, виявилися на жаль безуспішними.

3. До тепер опубліковано про середньовічні, *візантійські фрески* вірменського собору у Львові такі праці: М. Голубець: „Загублене звено“ [З нагоди відкриття візантійських фресків у Львові] — „Діло“ Львів 14.VI. 1925. ч. 128.; В. Janusz: „Odkrycie fresków średniowiecznych w katedrze Ormiańskiej“ — „Słowo Polskie“ Львів, 15-16. VI. 1925. чч. 161-162.; Н. Zbierzchowski: „Odkrycie w katedrze ormiańskiej we Lwowie“. „Ilustrowany Kurjer Codzienny“ — Краків 24. VII. 1925.; М. Голубець: „Відкриття середньовічних фресків у вірменському соборі у Львові“. (З одною знімкою) — „Стара Україна“, Львів 1925, ст. 119-126. (Відбитка в книжці тогож автора: „Галицьке малярство“ Львів 1926. Видавн. „Логос“ — 5. Ст. 51-74); В. Пецанський і П. Холодний: „Техніка мальовил вірменського собору у Львові“ — „Стара Україна“ Львів 1925. Ст. 126; Dr. F. Piotrowski: „Katedra ormiańska we Lwowie w świetle restauracji i ostatnich odkryć“ — (Z 65 ilustracyjami). Nakładem Kurji Metropolitalnej obrządku orm. kat. we Lwowie. Ст. 45. 8° XL таблиць-ілюстрацій. (Рецензія: М. Голубець: „Записки ЧСВВ.“ Жовква 1926. I. кн. 4).

4. Остання стаття, заосмотрена чотирма рисунками, появилася теж окремою відбиткою в книжечці „Галицьке малярство“ ст. 77-88. Крім вище згаданої літератури Лаврова, до якої матимемо нагоду неоднократно повернути, на цьому місці, точности ради, подаю літературу, звязану з нашим питанням більш принагідно й посередно: А. Добрянскій: „Исторія епископовъ трехъ соедин. епархій. Перемышльскої, Самборскої и Саноцкої — Львовъ 1893; М. Harasiewicz: „Annales Ecclesiae Ruthenae — Ed. Malinowski. Leopoli 1862; А. Петрушевичъ: „О галицкихъ епископахъ со временъ учреждения галицкої епархії

даже до конца XIII в. „Галичскій Историческій Сборникъ“ Вип. II. Львовъ 1854; *Я. Головацкий*: „Об изслѣдованіи памятниковъ русской старины сохранившихся въ Галичинѣ и на Буковинѣ — „Труды Первого Археол. Съезда в Москвѣ 1871. Ст. 219-242; *Т. И. Бѣлоусъ* „Церкви Русскіе в Галиціи и на Буковинѣ“ — Коломия 1877. (На стор. 113 находимо репродукований у нас рисунок св. онуфривської церкви в Лаврові з перед останньої „великої реформи“ в 1870-их роках. Підпис під рисунком зладжений на основі монографії В. Площанського); *И. С. Ступницкій*: „Схиматізмъ всего клира руско-католического... еп. Перемишльскій на годъ отъ рожд. Хр. 1879. Ст. 349-350; *Wł. Łoziński*: — *Prawem i Lewem* — Lwów 1913, 2 томи. (Освітлення ролі Лаврова і Самбірщини в боротьбі за перемиське владство. Тамже інтересна знимка св. Онуфривської церкви по „реформі“, однаке перед остаточною обною в 1910-13 роках); *M. Orłowicz*: *Ilustrowany przewodnik po Galicyi* — Львів 1914. Ст. 236 („Лаврів, колишня літня резиденція українських князів, Монастир Василян з церквою XVII в., з багатим архивом і бібліотекою. В тутешньому монастирі помер як Василянин кн. Лев; його портрет в церкві. По дорозі в *Линині* гарна деревляна церква, оригінальна тим, що її стіни.. набивані людськими зубами (!) ..); *M. Голубецъ*: „Начерк історії українського мистецтва“. Перша частина. Львів 1922, ст. 135-137 (архитектура), ст. 146-147 (стінопись). Компіляція відомостей дотогочасної літератури предмету, які, з огляду на осягнення моїх теперішніх дослідів, вимагають ґрунтовної ревізії і вповні нового освітлення.

Літературу поодиноких питань лаврівської обителі подаю в примітках дотичних позицій.

I.

Первочини лаврівської обителі

Праісторія. Легенда. Князь Лавр. Грамота кн. Льва. Походження назви Лаврова. Татари в Лаврові. Перші автентичні відомости про Лаврів.

Праісторія не знає Лаврова так само, як мовчить про його блищу й дальшу околицю з цілим Підкарпаттям, яке виступає на горизонті щойно в т. зв. „римську епоху“ (I-III вік по Хр.) та й то як полоса далека від людських селищ, на якій тут і там можна було найти слід якогось заблуканого мандрівника (кремяне долото з Товарні в музею Дідушицьких). Сліди городищ і валів походять уже з очеркнено славянської епохи (гора Магура, Спас, Турє), при чому останки зброї (остроги і мечі з Туря) ведуть нас уже слідами „історії“, на жаль не охопленої писаними документами¹.

В епоху нашої „праісторії“ вводить нас натомісць легендарна традиція про первочини лаврівського монастиря.

Закріплена Ф. Лобеским місцева традиція впевняє, що на місці нинішньої лаврівської обителі існували отшельничі печери-одиночки ще в IX а навіть VIII віці по Христі, що свідчилоб про поширення Христової віри на Підкарпаттю на довго перед „офіціальним“ охрещенням України

за Володимира Великого. Після тоїж традиції першим організатором тих отшельників й основником монастиря мав бути неозначений блище князь *Лавр*, охрещений пізніше „Тройденовичем“. Коссак подає навіть 1270 рік як дату цієї „Лаврової“ ерекції, яку двадцять два роки згодом мав затвердити й поширити кн. Лев Данилович. Загинувша монастирська хроніка посуває навіть цю найстаршу дату о ціле століття взад кажучи, що монастир „*Ławrowem nazywa się, że od J. OO. wielkich ksiąząt ruskich Lawra (najpierwej) w roku 1172 był założonym. W późniejszych czasach od Lwa, syna króla Daniela, synowca wielkiego księcia Lawra, pierwszego fundatora a prawnuka wielkiego cara Włodzimierza 1292 Roku 8. października pod tytułem S. Onufrego pustelnika, żadnej nie wkładając obligacyi, iedynie tylko dla chwały Najwyższego zafundowany został*“. (З недрукованої виписки В. Площанського із загинувшої монастирської „Хроніки“). Той первісний монастир з церквою св. Івана Хрестителя мав стояти на горі в лісі, де й нині стоїть запушена цвинтарна каплиця св. Івана, побудована на місці старої, в перших роках XIX віку.

Коли зродилася легкокрила концепція про „Лавра“ чи „Лаврка“, як основника монастиря, від якого імени мала б піти й назва місцевости, трудно сказати. На всякий випадок у псевдо-грамоті князя Льва Даниловича, якої „оригінал“ зберігається в монастирі, говорить ніби князь Лев, що його „дядько князь Лавр придал“ монастир Антонієви, владиці перемиському. Грамота писана ніби „в Перемишлю в пяток місяця октоврия осмаго дня літа... 1292“, але перша її конфірмація датована щойно 1523 роком (Варшава 8. серпня) так, що й час повстання цього безсумнівного фальсифікату² можна означити найдалі першими роками XVI віку. До неї теж повернемо, як до документу з того часу.

Для ясности одначе тут уже мусимо підчеркнути факт, що згідний з тенденціями романтичної історіографії метод виводження назв місцевостий від імен переважно фіктивних осіб, поза тою тенденцією не має иншого ґрунту під собою.

Так характер первісного устрою нашого монастиря як і його пізніщі ремінісценції (в документі короля Августа II з 31 січня 1726 р. затверджується привілеї монастиря... S. Onufrii Lauga dicto) не полишають місця на сумніви, що назва Лаврова походить з грецького слова „*Λαύρα*“, що первісно означало частину міста, обведену частоколом чи муром, але згодом прикладалося до важних і многолюдних монастирів. Вперше появилася вона в Палестині, де монахи були примушені єднатися в можливо численні комуни і для безпеки перед кочовиками-бедуїнами, обводити свої обителі оборонними мурами, посеред яких здіймалися церкви. Згодом сталася назва „лавра“ тільки формальним титулом для визначній-

ших монастирів, як приміром Київо-печерська (з 1688 р.) або Почаївська (з 1833 р.), яких ігумени носили титул „намісників“ чи навіть архимандритів. Як побачимо далі усім тим прерогативам відповідала і наша „лавра“ в Лаврові.

Коли до легенди про князя Лавра та псевдо-грамоти князя Льва Даниловича додамо ще місцевий переказ, зафіксований Стшетельською про навалу Татар, які мали спалити монастир, черців вирізати а монастирських осадників забрати в ясир, то матимем усю „історію“ лаврівського монастиря до моменту його автентичного зареєстровання в документах польської влади.

А такою першою автентичною звісткою є щойно згадка в грамоті польського короля Ягайла, виданій в Сандомірі в другій половині серпня 1407 року, якою затверджується вінування перемиського владитцтва. В реєстрі посілостей згадується і Лаврів з монастирем св. Онуфрія³.

В друге згадується Лаврів у грамоті тогож короля з 1415 р., якою він по словам монастирського дипломатаря: „confirmat litteras, a Leone Principe... datas in rem monasterii Terlecensis“, затверджені відтак кор. Жигмонтом 1519 р. Як видно, невеличкий, невідомо коли знесений монастирець в Терлі*, скорше постарався про княжу „грамоту“ і може під тим оглядом послужив приміром для Лаврова.

Ще раз, протягом XV віку, згадується Лаврів при вирішенню спору поміж перемиським владикою Ілією а селянами Стрілковець, що вдиралися в приналежну до владитцтва землю св. Спаса. З того приводу зіхали 1422 р. на спірне місце — перемиський староста, владика, та присяглі „старці“ зі Самбора і Лаврова, крилошане зі Самбора та намісник-ігумен лаврівського монастиря. Були це, очевидно, знаменитости самбірської землі, в якій вже тоді зайняв Лаврів передове становище. Тоді то суддя перемиський Петро, на основі реляцій зібраних представників Самбірщини признав за владикою Ілією право на св. спаську землю „по Лисичий Брід, як було за князя Льва, Юрія і інших богатьох володітелів“⁴...

1. *B. Janusz.*, *Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej* — Lwów 1918. ст. 222.

2. Лаврівська грамота князя Льва Даниловича, датована по обчисленню А. Петрушевича днем 8 жовтня 6800 року від сотворення світа, а 1291 (не 1292 р.¹ від Христо-

¹ Площанський не згадує ні словом про монастир в Терлі, а пише тільки про його стару деревляну церковцю, під якої престолом мав знаходитися пень дерева, на якому об'явилася Богородиця. Коссак збуває терлецький монастир тільки приміткою, що він оставав в заряді святоспаського монастиря. На всякий випадок в списку василіянських монастирів, засуджених 1787 р. на касату, нема вже терлецького монастиря.

вого Ріадва, малаби вийти з княжої канцелярії в Перемишлі того самого дня, в якому у... Львові появилися дві „Львові“ грамоти, одна для спаського монастиря, в Самбірщині, друга для миколаївської церкви у Львові. Свідки при виставлюванню грамоти — ті самі у Львові, що й в Перемишлі, тільки... що день 8 жовтня 1291 р. припадає не на п'ятницю, як це зазначено в усіх трьох грамотах, а на понеділок. Наша грамота надрукована в перше в згадуваній уже „Начальній літописі“ *Д. Зубрицького* (ст. 16.), а відтак у *Востокова* „Описаніє Румянцовскаго Музея“ ч. LXIX, ст. 115, після чого передрукував її *А. Петрушевич* в „Галиц. Истор. Сборник-у“. Вип. II. Львів 1854, ст. 168 - 170. У нас друкується вона в „Додатку“ на основі „оригіналу“ збереженого в лаврівському архіві, з якого теж подаємо фотографічну відбитку. Обширніша література псевдо-грамот князя Льва подана й обговорена в статті *М. Грушевського*: „Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?“ (ЗНТШ. XLV 1. Львів 1902).

3. Привілей короля Володислава Ягайла з 1407 р., затверджуючий вінування перемиського православного владцтва, в яке м. и. увіходив „Ławrów sankto Onewszego“, друкований в VII томі „Akt-ів grodz-их і ziemsk-их ст. 50-51. (Львів 1878).

4. Акты относящієся къ исторіи Западной Россіи. Т. I. № 31. Спб. 1846. Оригінал грамоти зберігається в архіві перемиської гр. кат. капітули під 48 ч. Позатим про неї гляди в *Петрутевича* (Гал. ист. сб. II. ст. 89), *Шараневича* (Rys węwnętrzych stosunków Galicyi Wschodniej ст. 62) та *А. Добрянського* (История епископовъ).

II.

Монастирські посілости

Межі монастиря, означені „грамотою“ Льва Даниловича. Межі затвержені королем Жигмонтом. Спори з самбірськими державцями. Рафал Чосновскі. Станислав Одровонж і Нанчолова Воля. Привілей Жигмонта Августа. Спір з Петром Слоповським. Основанне Лаврова-села. Прилученне Нанчілки. Перенесенне монастиря з гори. Спір з Миколою Даниловичем. Абренунціяція Антона Винницького і зафіксовані в ній межі монастирських посіlostей. Лаврівська посіlostь в Самборі. Висоцько Вижне. Легати. Боротьба за них. Лаврівські експозитури. Білина. Мала Лінінка. Нові ктиторі і благодітелі. Комарницький. Спір за Страшевичі. На передодні австрійської ревіндикації. Нерівна боротьба монастиря з Камерою. Стан монастирських посіlostей.

Документом, який пів тисячеліття не тільки стояв на сторожі цілости монастирських посіlostей, але самій обителі придавав фасцінуючого блиску княжої діядеми, була псевдограмота князя Льва Даниловича. Протягом пів тисячеліття, нікого не дивувала ані повна польонізмів мова грамоти, ані дивна дезорієнтація князя Льва у власній генеалогії, як також ряд топографічних очеркнень, яких XIII століттє не знало й не могло знати.

А тимчасом конфірмована 1523 року грамота стала історичним документом, проти якого не вдіяли нічого ні старостинські ні навіть королівські затії. Предкладана в кожний непевний момент до чергових конфірмацій (1523, 1549, 1637, 1665, 1716) була вона кінець-кінців втягнута

в львівські табулярні книги (1782 р.) і як така раз на все петрифікувала стан монастирських посіlostий, закріплений на довго перед своєю легалізацією на порозі XVI віку.

З її, може й свідомо, затьмареного тексту довідуємося, що добра лаврівського монастиря тяглася „почавши од потока Сотишки і Кобиля (гори) в одну сторону верхом потоку Сотишки і Прохирова, розділом до Великої Поляни і верха Лінини, а в другу сторону през(!) поле і ріку Лінину в гору по знаки од костела(!) монастиря границі по верх потоку Семенова і Лінинки Малої, верхом Потоку Великого през Орови верхком Лінинки великої до Поляни Високої“... з усіми пожитками, полями, пасовищами, лісами, млинами, ставами, пасіками і т. д.

Можна припускати, що аж до того часу, в якому конфірмація грамоти Льва видалася конечним паліативом, лаврівський монастир обувався без посторонних нападів і зазіхань державців самбірської „королівщини“, які не мали ще часу вдомашнитися і почути себе на зайнятих землях „як дома“. З часом доперва, коли доба непевности минула, вони почали простягати руки на право й на ліво, і з того часу починається уперта боротьба монастиря за існування, що протяглася мало не до наших днів. Уже в році конфімування „Львової“ грамоти, бачить себе перемиський владика *Йоахим* примушеним просити в короля Жигмонта спеціального привілею на означення границь монастирських посіlostий¹. Лаврівський монастир належав до вінування самбірського, а відтак перемиського владичтва і відтіля то випливала журба владик за цілість монастирських земель². Уже наслідник *Йоахима*, владика *Лаврентій Сас Терлецький* позиває 1535 р. перед королівський суд самбірського державця Рафала Чосновського, який своєвільно вдирався у владичі права і землі. Визначена королевою Боною спеціальна комісія, в якій склад увіходили такі знаменитости перемиської землі, як Іван Гербурт Добромільський з Фельштина, Андрій Кржечовський, Андрій Пелка та Ожеховський з Перемишля, визначила межі поміж селом Волошиноюю та землями „горішньому монастиреви св. Онуфрія“ приналежними³.

Чотири роки згодом був тойже владика примушений виступити проти чергового державця Самбірщини, подільського воєводи Станислава Одровонжа, який захопивши частину монастирського поля і ліса, еригував на ній на „свій рахунок“ село Нанчолова Воля. І знов з рамени королевої Бони виступила на спірне місце комісія, в якій склад увійшли — руський воєвода Станислав де Спрова, перемиський каштелян Микола Одновський, війський самбірський Ян Каменецький, підкоморій Ян Гербурт та підсудок перемиської землі Андрій Кржечовський. Комісія не бачила себе компетентною до вирішення справи і подала тільки „sensum suum“

королеви Жигмонтови, який доручив дефінітивне вирішення справи Янови Гербуртови та Кржечовському. Справу порішено в користь монастиря, якому віддано захоплену землю, вслід за чим кольоністи Одровонжа му- сіли перейти на інше місце. Король затвердив це рішення спеціальною грамотою, виданою тогож року в Кракові⁴.

На інстанцію владики *Антон Радивилівського*, який тішився виїм- ковими симпатіями *Бони*, конфірмає в 1549 р. король Жигмонт Август привілей свого батька „cum inscriptione limitum monasterio Lauroviensi inservientium“, але це ні в чому не спинює чергового державця Самбір- щини Петра Слоповського, від насильного присвоєння собі монастирської землі та ліса.

Проти нього то вносить уже сам монастир позов „o rogozogywanie korców granicznych i pól i lasu klasztornego przywłaszczenie“, який зареєстровано в перемиських городських актах під 1587 роком⁵.

Як небудь уже з XV віка маємо відомости про підмонастирську оселю, утворену з працюючих для монастиря слуг та ремісників, то щойно привілей Жигмонта Августа з 1550 р. легалізує цю оселю, дозво- ляючи довкола монастиря і церкви св. Онуфрія „aedificare et de novo constituere domos et aedificia quaevis pro incolis et inhabitatoribus pro tempore existentibus“.

Дякуючи заходам і впливам Радивилівського, королева Бона видає 1553 р. у Варшаві привілей „pro incorporatione villae novae Nanczołka ad parochiam monasterii Lauroviensis“, з винуванням, яке обіймало „duas areas ratione quasi proponatus habendas et possidendas“. На цій то „по- півщині“ заклав Лаврів монастирець - експозитуру, що аж до австрійських часів остався в його безпосередньому заряді⁶.

В тім, більше менше часі, перенесено, укритий поміж лісами Грабо- вою і Бучиною монастир з гори, де нині кладовище і каплиця св. Івана, на вигідніше місце під горою. Так бодай впевняє, загинувша, монастир- ська хроніка⁷.

На інстанцію владики *Крупецького* в 1620 році, потягає король Жиг- монт III до відповідальности самбірського державця Миколу Даниловича, який присвоїв собі монастирську землю і не тільки опирався при зай- манщині до смерті, але й своїм наслідникам лишив процес з Василями в спадщині.

Костию незгоди стала тепер гора і ліс зв. Іванівка. Кільканайцять літ згодом (1637) почався процес монастиря з самбірським державцем Лігензою, за придержування підданих з Нанчлівки, приналежної до Лав- рова. Нема сумніву, що й наслідники Лігензи не оставили монастиря в спокою, коли в монастирській хроніці записано під 1651 роком, що

ігумен *Стебельський* успів відзискати деякі землі, захоплені самбірськими старостами.

З певним здивованнем можемо під 1657 роком занотувати грамоту короля Яна Казимира, якою він домагається, щоби владика *Антін Винницький* випустив зпід своєї влади лаврівський монастир „dla prywatnych respektów zaniedbanu“ і віддав владу над приналежними до нього посіlostями самим черцям.

Два роки дозволив Винницький королеви ждати на сповнення висловленого в грамоті домагання, поки грамотою з дня 2 марта 1659 р., виданою в Перемишлі „w rezydencyi naszej katedralney przy obecności Bractwa generalnego duchownego, szlachtetnego y pospolitego stanu“, не відрікся усіх прав і прерогатив до лаврівського монастиря і його посіlostий, прислугуючих перемиському владцтву силою досьогочасних привілеїв.

В своїй „абренунціяції“ стверджує Винницький, що в парі з єпископією дістав він від короля і лаврівський монастир, але завваживши, що монастир св. Онуфрія „dla prywatnych respektów“ (слова повторені за грамотою Яна Казимира) „i Intrat niektorych osob a znać etiam per iniuriam zaniedbały bez zakonnikow y nalezytego w dezolacyi zostaje porządku“, рішився, в слід за інтенцією фундаторів, віддати монастир з усім його майном самим черцям. При тій нагоді подає точний опис монастирських посіlostий, обнятих — „wsią nazywaną Nanczułowa Wola, także z temi gruntami które zdawna monasterowi Sw. Onufrego należą i zostają między wsiami Chlipliami, Podliskami i Laszkami i innemi legacjami zdawna temu monasterowi służącemi, także kmieciami, zagrodnikami, komornikami i powinnościami starożytnemi, folwarkiem przy tymże monasterze będącym, także rolami obszarami do folwarku należącemi, sadami, sianożęciami, pasiekami, rzekami, potokami wielkimi i małemi, sadzawkami, stawami, młynami, karczmannami, lasami z dawna do tegoż monasteru należącemi, według swoich starożytnych granic, które się poczynają od ostatniego dworzyska wsi tejsze Nanczułowej Woli, podle potoka nazwanego Linina, przy którym potoku... siedzi też wieś Nanczułka między górami nazwanymi Stolec i Międzyrzeczna, które dwie przerzeczone góry Stolec i Międzyrzeczna znaczą dwie ściany rozdzielne, potym przez przerzeczony potok Linina nazwany w prawą stronę pod górę rzeczoną Stolec ku monasterowi nazwanemu Górnny Sw. Onufrego przez las i łąki pod górę Stolec aż do potoka nazwanego Wielki Potok a przez ten Wielki Potok pod górę nazwaną Kiczera przez las aż do potoka nazwanego Mała Lininka, a przez ten pod górę rzeczną Wratna i z wieszchoły nazwanej tej góry Wratna na doł do

Potoka Wielkiego nazwanego Linina, a przez ten Potok Linina nazwany aż po tenże nazwany monaster Sw. Onufrego, z drugiej zaś strony w lewą rękę przez las przez wierszchołek góry nazwanej Międzyrzeczna a potem ku temuż monasterowi Sw. Onufrego Górny nazwanemu przez potok nazw. Iwanowski a do (od) niego przez las pod wierszchołek gory nazw. Góra Iwanowska a z wierszchołka tejże góry... pod wierszchołek góry rzeczoney Symkowa Kiczora aż do potoka Prochirów mianowanego, po tym od niego przez krępaki albo chrosty niżej też monasteru tutejszego Onufrego leżący aż do rzeki Linina nazwanej i już się kończą przerzeczone granice między dobrami i wsiami Lenina Wielka i Wołoszynowa Wola z iednej a Leninka i Nanczułka z drugiej strony, tymże monasterem Sw. On. i wsią do niego należącą rzeczoną Wola Nanczułowska“.

Винницький „nic sobie nie zostawując, ale tak jako do naszej posesyi tenże monaster ze wsią swoją Wolą Nanczułową należał, i jakośmy tego wszystkiego sami skutecznie i spokojnie zażywali, na zakonników reguły sw. Bazylego za zgodą Kapituły naszej przemyskiej wiecznemi czasy ustępujemy, legujemy i z iurydykcyi naszej.. wyrzekamy się“⁸...

До цієї переважної грамоти владики Винницького, облятованої в перем. городі 1665 р., матимем ще змогу повернути при освітлюванню внутрішнього монастирського життя, в якому замкнені в грамоті вказівки відіграли немалу ролю.

З моменту правосильности „абренунціяції“ владики Винницького, став лаврівський монастир, який і без того верховодив над монастирями Самбірщини, паном в своїй хаті і не оминав найменшої нагоди, щоб зазначити й петрифікувати цю свою суверенність. В 1667 р. втягає лаврівський монастир свої права і привілеї на Лаврів і Нанчілку в апробовані варшавським соймом „Volumina Legum Regni Poloniae“ (том IV).

В 1676 р. слідує „coemptio certi fundi in civitate Samboriensi in suburbio, ubi nunc extat aedificata curiola propter commoditatem monasterii, ad quem fundum in conflagratione monasterii iura combusta sunt“. З приводу цієї „коемпції“ довідуємося не тільки про існування маєтности приналежної до Лаврова в Самборі, яку в 1864 р. обчислено на 384 квадратні сажні городу, але й про пожежу монастиря, одну з перших, в якій... погоріли монастирські права і привілеї. Згодом (під 1760 роком) довідуємося, що в Самборі була деревляна церковця св. Пилипа, зі шести будинками і школою, якою довший час управляли лаврівські черці⁹.

З 1679 р. походить завіщення *Константина Височанського*, яким він записує частину свого майна у Зисоцьку Вижному (в Турчан-

щині) лаврівському монастиреви і в той спосіб започатковує перехід Висоцка на власність монастиря, який в 1864 р. мав у ньому 1928 моргів і 607 кв. сажнів землі і ліса. 1687 р. записує монастиреви Інокентій Винницький на Висоцку 3000 золотих. В 1703 і 1711 записує Антін Винницький тамже 27.000 зол. 1712 р. Юрій Винницький 38.000 зол. 1715 р. Павло Яворський Дубик 8000 зол., до яких в 1716 р. дописує 5000 зол. 1721 р. Павло Височанський записує 800 зол. Тогож року подружа Павло і Анна з сином Стефаном Височанські записують 5000 золотих, 1724 р. Теодор Височанський — 420 золотих. 1732 р. подружа Комарницьких — 3500 зол., 1737 Олександр Чернецький 5000 зол., 1753 р. Михайло Височанський Пйотрусевич записує 4000 зол., 1777 р. Олександр Яворський віддає „części swoje dziedziczne na Wysockich in summa 27.000“ зол. і на ньому кінчиться, напевне неповний, реєстр ктиторів, яких записи вводять монастир поступенно в посідання Висоцка Вижного, титулом обезпечених на ньому понад 130.000 золотих.

Як при кожній нагоді так і тут постарався Лаврів закласти в Висоцку свою експозитуру, що пішло йому тим лекше, бо на місці найшлися потрібні ктитори і благодітелі.

Ще в 1684 р. побудував власник частини Висоцка Андрій Пашкович Височанський на своїому ґрунті св. Успенську церкву, яка згодом перейшла в руки лаврівського монастиря, титулом заставу на 3000 зол., які син Андрія Константин узяв від монастиря. Небаром побудували лаврівські монахи при св. Успенській церкві монастир, який аж до своєї касати оставав під зарядом Лаврова, як одна з його експозитур.

В 1750 р. склав один з часткових власників Висоцка Андрій Созанський Ворона завіщання, яким записує „do monasteru w Wyżnych Wysockich pod tytułem Narodzenia(?) N. Panny będącego złp. 1000 i wołów parę, i aby ciało jego tam było złożone“, що вписано у використаний Петрушевичем інвентар лаврівського монастиря.

Але що в тих часах нічого не діставалося без труду й боротьби, то й монастирські добра на Висоцку зразу стали предметом утяжливих і коштовних процесів, з яких на щастя виходив Лаврів завсігди оборонною рукою. Уже в 1715 р. вписується ігуменови *Веняминови Правецькому* в почот його заслуг для лаврівського монастиря, виправування кількох частин Висоцка Вижного, забезпечених легатами. З 1722 р. походить формальний договір поміж Олександром та Андрієм Чернецькими а владикою Юрієм Винницьким в справі запису лаврівському монастиреви на добрах Висоцка Вижного. Згодом акти ріжних табулярних витягів, протестів, зажалень та уневажнень множаться майже з року на рік. В 1785 р. приходить на чергу грізна для Лаврова справа „o wykupienie Wosockich Wyżnych od .kla-

sztoru", якої носителем являється, мабуть уже ополячений „Albin Casimir Wysoczański". Справа тягнеться довго, переходить усі можливі бюрократичні інстанції нововведеного австрійського уряду, щоб нарешті покінчитися перемогою Лаврова, якого черців впроваджено 11 августа 1803 р. в посідання, закріплені легатами частий Висоцка Вижного¹⁰.

Під 1686 р. находимо в монастирських актах документ про інкорпорацію „residentiae in villa Bilina... sitae in distantia quatuor Milliarum Polonicalium a monasterio Lauroviensi per nobilem Catharinam Skaryszewskam propter apparitionem in fonte Imaginis miraculosae Bmae V. Mariae fundatae", при чому замічено, що... „documenta huius foundationis... combusta" ..

Принятим звичаєм, вслід за інкорпорацією Білини, закладає там лаврівська централь свій монастирець-експозитуру, що проістнував до 1775 р., коли то ізза недостачі відповідних фондів, злився з Лавровом цілковито, при чому леговані в його користь фонди перенесено на ново-зорований дрогибицький монастир¹¹. Всеж таки аж до 1841 р. проістнувала в Білині „резиденція" і щойно того року перенесено до Лаврова усе її рухоме майно в парі з чудотворним образом Богородиці.

З реєстру „gzeszy z Bieliny sprowadzonych", списаних підчас провінціалської візиту 1812 р., довідуємося, що до скарбниці лаврівського монастиря були перенесені: „kielich srebrny z pateną i gwiazdą, monstransa miedziana pobielana, sukienka na obrazie N. P. miedziana pobielana, na tym obrazie koron z kompozycyi (аліяжу) 2, trybularzyk mosiężny, krzyż cynowy zepsuty, lichtarzów mosiężnych 2, lichtarzów cynowych 7, dzwoneków ołtarzowych 2, krzyż drewniany z korpusem drewnianym na postumencie, taca blaszana i kubek cynowy, czyli nalewka..." Як бачимо, скромна була „argenterja" білинського монастиря. Не багатшим був і реєстр „апаратів", в який увіходило „ognatów z których 1 jest łaćński" (!) — 17, дві пари дальматик, та 22 штуки літургичного бія. В „бібліотеці", поза літургичними книгами, було кілька „Medytacyi". Убожество монастиря пояснюється скупістю легатів, з яких знаємо про легат Яна Білинського Ярошевича з 1717 р., Гринька Кубая з 1720, Дмитра Огара з 1728, Григорія Білинського з 1732, Гриня Яваречка з 1738, Павла Білинського з 1762, Луки Білинського з 1779, (2000 зол.) та сукцесорів Йосифа Білинського з 1795, які жертвували білинському монастиреви річи свого кривняка залишені ним, як монахом Ч. С. В. В.

За малими виїмками, були усі ці легати і цесії вдовиними лептами, з яких годі було удержати монастирець і виживити чернечу братію. До тогож більшість легатів була записана на невеличких нерухомостях, яких власники не спішилися чи не могли платити належних процентів, так що

ще з 1850-их років маємо ряд скарбових претенсій, до довжників скасованого монастиря в Білині.

На всякий випадок Лаврів дорожив може не так матеріальною вартістю Білини як одним із моментів свого морального престижу і ще 1791 р. віддав василіянському прокураторови Здюшинському до диспозиції „*Summarium Documentorum Monasterioli Bilina Magna Basilian. ad Laurow afficiati et incorporati*“...¹²

Цікаве, що скрупулятний шематизм Коссака не згадує ні словом про білинський монастирець.

В 1685 р. витягнув лаврівський монастир з актів самбірського города „*connotationes variae servientes scultetiae et poponati Matej Leninki*“, де після деяких дослідників (Стшетельска) мав існувати монастир Василіянок...¹³

Довго проживав лаврівський монастир в спокою, поширюючи й за-господаровуючи свої маєтності, але нова затія самбірських державців примушує його в 1689 році знову удатися до королівського авторитету Яна Собіського, який висилає спеціальну комісію для розглянення меж монастиря й самбірської королівщини.

А тимчасом, далі ростуть монастирські добра і помножується число ктиторів, до яких в 1689 увіходить „*Imci Pani Anna Hulanicka podczaszyni gostyńska*“, яка „*konwentowi ławrowskiemu summam złt. p. 1000, ażeby co tydzień msza św. bywała, na dobrach Pisarzowie, w ziemi Sanockiej leżących testamentem leguje*“.

В 1700 р. „*generosus Alexander Kapysteński mon. Laur. summam 500 zł. pol, super bonis suis haereditariis Popiele, Kotów, Borysła w inscripsit*“.

Тимчасом в 1707 р. паде монастир вдруге жертвою пожежі, вслід за чим слідує в перемиському городі „*de conflagratione Monasterii Laurowiensis, ejusdemque privilegiorum et jurium manifestatio*“.

В 1718 р. записав монастиреви владика Єронім Устрицький 18.000 зол. на своєму селі Турю. В 1724 р. побільшуються монастирські добра частинами сіл Мокряни і Шашаровичі, на яких війський стрийський Павло Комарницький, забезпечив монастиреви 100.000 золотих. Був це найщедріший мабуть запис, занотований в лаврівських актах, але в парі з тим і ще одна причина до безконечних процесів... В Мокрянах заклав Лаврів теж свою експозитуру, складену з церковці, обслугованої двома монахами, та невеличкого хутора. В 1774 р. село погоріло, після чого відбудоване заходами ігумена Василя Роговського, продано за 100.000 золотих.

Дня 31 січня 1726 р. затверджує король Август II усі привілеї і права „monasterio S. Onuphrii Laura dicto servientium“, що облятовано рік опісля в перемиському городі.

В 1729 р. записує „Magnificus *Basilius Pohorecki* pincerna Trembovlensis“ лаврівському монастиреви 1000 золотих, які „przy presencyi JW. X. Hieronima Ustrzyckiego realnie wyliczyli“ з тим, щоби „co tydzień pojednej mszy bywało za zmarłych“.

В 40-вих роках XVIII віку лаврівські Василяни, яких колишній ігумен Устрицький склав оце владичий престіл, підняли претенсії до владичого села Страшевич, в чому секундував їм свояк владики Василь Устрицький проти нового перемиського владики *Онуфрія Шумлянського*.

Вже в 1740 р. наїхали Василяни на Страшевичі і держали їх в своїх руках, поки єпископ не виправував від них села, на які мав королівські привілеї і надання, від 1407 р. почавши. На скільки одначе це йому не легко приходилось, доказом того його втеча до папського авторитету; з ініціативи папського нунція покінчилася справа побідою Шумлянського в 1748 році.

В 1746 р. записує „generosus *Stephanus Turecki* olim *Samueli Turecki filius, suo et generosi fratris sui nomine summat 10.000 fl. pol... super bonis sortium in villa Turka sitarum*“.

1752 р. записав *Павло Височанський Петрусевич* на своїй частині Угерець „*Gembarzewszczyzna vocitatae*“ 3.306 золотих.

В 1767 р. маніфестує монастир перед перемиськими, городськими актами пожежу монастиря, в якій знову таки... згоріли монастирські права та привілеї.

Уже на порозі XIX в. в 1808 р. записує лаврівському монастиреви дідич *Туркул* 10.000 золотих пол. і це мабуть чи не останній з більших легатів, що піддержували й скріпляли матеріяльний добробут лаврівської обителі. Позатим на цьому місці занотуємо ще спір монастиря з *Дмитром Шумлянським* за добра звані „Колківщиною“ та неозначений блище легат *Дунін-Борковського*, про який говориться в листі лаврівського ігумена до прокуратора *Здюшинського* з 1794 року.

Про незвичайну заможність, якій завдячував лаврівський монастир своє значінне і розцвіт своїх культурно-релігійних інституцій, говорить між іншими початий в 1723 році „*Inwentarz Wyderkafow od roznych Ichmościbów monasterowi ławrowskiemu należących*“.

Почато в ньому списувати довжників монастиря, які оплачували умовлений процент з так чи инакше завинених монастиреви сум. І так, братя Франц і Михайло *Висоцькі* „*chorążycowie bydgoscy*“ платили від 10.000 зол. річної провізії 700 зол.; *Василь*, *Устрицький* „*łowczy wzhowski*“

платив від 4000 — 280 зол.; Людвика Калиновська від 4.000, записаних на Турці — 280 зол.; Микола Копистенський „podczaszy bractawski“ від 500 зол. — 35 зол.; Олена Гуляницька від 1000 зол. — 70 зол. та Ілія Комарницький „podczaszy trembowelski“ від 8000 — 560 зол.

Крім цього, в тому ж інвентарі втягнуто такі „аренди, млини і ґрунта“, як дві коршмі, одна під монастирем, а друга в Нанчілді, з річним приходом в сумі 900 золотих, коршма в Висоцку з приходом 550 зол., млин в Нанчілді „z foluszem“ — 700 зол., два млини в Висоцку, поле в Головецьку леговане — 5 зол., город в Ваневицях — 10 зол. та праця підданих в Висоцку, оцінена на 74 зол. (!).

Інвентар, як бачимо, щойно початий і невиповнений в усіх рубриках, але й те, що в нього дісталось, свідчить доволі ясно про заможність лаврівської „домінії“, яка небаром стала сіллю в оці австрійському урядови.

„Ревіндикація“ Галичини Австрією, зразу таки відбилася неприємним відгомном об мури лаврівської обителі. Вже 1773 р., на приказ з гори, зладжено подрібний інвентар монастирських посіlostий, движимостий та належитостий. В рік опісля заборонено монастиреви, вільний до тепер, вируб в лісах, які „камера“ признала своїми. Що не робив монастир, щоб знести незгідну з досьогочасним станом його посідання заборону, усі заходи виявились безуспішними.

А коли 1776 р. Лаврів разом з усіми монастирями предложив свої права і привілеї до затвердження, то „світла губернія“ додумалася заквештіонувати автентичність грамоти кн. Льва тільки тому, „weil Wichot nicht gefertigt ist“...

В 1781 р. зладжено спис монастирської „argenteryi“ на те тільки, щоб уряд чотири роки згодом міг загарбати все і мов на сміх виставити „облігацію“ на 1296 реньских 24 кр. за 60 фунтів і 16½ лута срібра. Загарбавши дорогоценности, простяг уряд руки по монастирські землі. В урядовому списку 48 василіянських монастирів, засуджених 1787 р. на касату, найшовся і лаврівський монастир, який тільки заміною свого монастирського конвікту на „k. k. Normalschule“ виратував себе від повної заглади. Тогож року потягнуто лаврівських підданих до відроблювання „шарварків“, що було наглядним порушенням суверенности лаврівської домінії.

В кінці 1797 р. починає „камера“ з монастирем, якого не змогла змести з лиця землі, майже сто літ триваючий процес, за села т. зв. камеральні, як Лінинка Велика і Мала, Потік Великий, Нанчілка Горішня та Волошинова (частина піль зветься до нині лаврівська), яких відношення до Лаврова не очеркували достаточо ясно для „камери“ досьогочасні „iura et privilegia“ Лаврова. На соборі Чина С. В. В. у Львові 1878 зая-

вив протоігумен Яків Загайський, що за його влади закінчився процес „камери“ з лаврівським монастирем, але не подав — з яким успіхом. А Лаврів втратив тоді усі прерогативи до сіл, які камера очеркнула як „камеральні“.

А всеж таки „камера“ не встигла видерти лаврівським Василянам з рук основ їхнього добробуту й незалежності, уґрунтованих на споконвічних легатах і побожних цесіях.

В катастральному виказі з 1864 р. фігурує Лаврівська Домінія, як власничка 2,364 моргів і 102 сажнів землі і ліса в Лаврові (333 морги, 988 сажнів), Нанчілці (27 моргів і 945 сажнів), Біліні (74 морги і 76 сажнів), Висоцку Вижному (1928 моргів і 607 сажнів) та Самборі (384 сажні огорода). Цього було доволі, щоб на далі забезпечити Лаврови одно з перших місць серед василіянських монастирів Галицької України.

1. *Privilegium Sigismundi Regis insertum Confirmationi Sigismundi Augusti. Fol. 1. N. 1.* (Архів лаврівського монастиря).

2. *Historische Skizzen über die Dotation des ruth. Clerus in Galizien; P o s i e j. „O dziesięcinach kościelnych na Rusi“.*

3. На позов владики Лаврентія Сас Терлецького, визначає королева Бона комісію під проводом Яна Гербурта Добромільського, яка стверджує і петрифікує межі дібр лаврівського монастиря і королівського села Волошинова, а в парі з тим поміж королівськими селами Кобло і Воля Коблянська а владичим селом Страшевичі та поміж монастирем Богородиці „Смолянка“ званим а Старим Самбором і Страшевичами. Остання фраза королівського розпорядку звучить: „*Ut cognoscant de jurisdictione ejusdem Vladicae in poronibus secundum ipsius literas et haclenus observatam consuetudinem et describant, de quibus articulis Locumtenens et de quibus solus Vladica cognoscere jus habeat, ne in posterum alter in alterius messem falcem mittat*“ [Добрянській, Истор. Епп.].

4. „*Słownik Geograficzny*“ sub voce.

5. „*Privilegium Sigismundi Augusti*“ та „*Privilegium Reginae cognomine Bona, insertum confirmationi Augusti 2-di*“ — [В відписах архиву лаврівського монастиря].

6. *Strzetelska-Grynbergowa*: 161.

7. З виписків В. Площанського із загинувшої „Хроніки“.

8. Грамота „абренунціяції“ в „Додатку“.

9. Лаврівський архив Fol. 30. N. 16. [В відписах].

10. Процесові акти в справі Висоцка Вижного — три конволюти в архіві св. онуфрівського мон. у Львові. Гляди — індекс.

11. Дрогобицький монастир належить до новіщих на території Галицької України. Повстав він уже за австрійських часів, силою розпорядку цїсареві Марії Тереси з 31. грудня 1774 р. із трьох зєдинених монастирів — Летнянського, Лешнянського і Деражицького, які в амінених умовах не мали перед собою будучности.

12. „*Słownik Geograficzny*“ sub voce.

13. Про монастир Василянок в Малій Лїнинці не згадує ні один з відомих мені василіянських документів, а твердження Грінбергової було оперте на місцевій традиції.

III.

Політична історія лаврівської обители

В огні боротьби східної церкви з унією. „Утраквізм“ в церковній гієрархії Перемищини. Лаврів столицею православного владитва. Хмельничина і зборівський трактат. Антін Винницький і його „абренунціяція“. Під покровом Винницьких і... молдавських гсподарів. Унія. Боротьба з наслідниками Винницьких. Лаврівський новіціят і конвікт. Справа лаврівської архимандрії. Лаврівський ігуменат. Під грозою касати. Нормальна школа. Реформа Бзуїтів.

Якнебудь традиція лаврівської обители, зафіксована псевдо-грамотою князя Льва Даниловича, виводить первочини монастиря з часів, на довго випереджуючих упадок галицько-волинської держави, якнебудь в світлі середньовічних документів бачимо Лаврів на чолі споріднених інституцій перемиської землі, а лаврівський ігумен Евтимій титулується на документі з 1422 р. „намісником“, що в ті часи відповідало більш-менш титулови архимандрита, то щойно з моментом берестейської унії виступає Лаврів на історичну арену, щойно з того моменту примушує про себе частіше говорити, а що за тим іде й писати.

Коли впроваджувана унія з Римом визвала в такому прим. Львові ще більшу завзятість і постійність визнавців східної церкви і аж до часів Шумлянського¹ ні разу не захитала владичим престолом, то в ближій до латинського заходу перемиській землі була унія ударом меча, який роздвоїв українську суспільність на два нерівні табори, з яких перший-православний мав за собою великі ряди готового на все народу, з переважно дрібною шляхтою і духовенством на чолі, а другий повагу короля, златинщених українських магнатів, сойму і опіку місцевої латинської гієрархії.

І власне на боротьбу тих двох нерівних таборів, боротьбу, в якій відіграв назначену собі роль і Лаврів, витрачувано весь засіб енергії, матеріальних засобів, а нерідко й крови.

Вже по смерті православного перемиського владика *Михайла Копитинського* (1591-1610) заводиться в духовній гієрархії перемиської землі характеристичний для тогочасних відносин в Польщі, але не менче, в своїх наслідках, трагічний „утраквізм“, по лінії якого проти уніятського владика форсованого королем і латинською гієрархією, виступає підпомаганий українським громадянством православний владика, в наслідок чого в дієцезії запановує крайна анархія, в повені якої затрачуються цінности віри і обряду, а виступають і опановують уми особисті амбіції та жадоба наживи. Кінець кінців кличі „унія“ і „православе“ стають тільки позірними формулами, яких істотним змістом стаються — владичі добра та приходи,

що переходять з рук до рук, разом з владичим престолом, жезлом і мітрою, які теж трактуються як матеріальне добро.

Визивом, кинутим королем і польською шляхтою православним, було іменування перемиським владикою уніята *Атаназія Крупецького* (1610-1652), що уроджений на Литві і вихований в латинському обряді, передбачуючи смерть Копистинського, прийняв унію, вступив до Василіян і висвятившись дістав від короля привілей на Перемиську єпископію. А що в ті часи легше було добитися королівського привілею аніж перевести його в життя, то Крупецький приїхавши до Перемишля, застав уже на владичому престолі, вибраного православними *Івана Шишку Хлопецького*, що окружений шляхтою і духовенством, „агата папи“ не допустив Крупецького до соборної церкви. Щойно смерть Хлопецького в 1611 р. отворила Крупецькому дорогу до перемиського собору і то під умовою закинення думки про унію. А коли 1612 р. Крупецький не чекав і заговорив про унію, то з одного маху побачив проти себе усіх своїх „вірних“ без виїмків. І з того часу починається безпримірна мартирологія цього виїмково-консеквентного подвижника унії. Вже в 1620 р. випирає його з Перемишля, посвячений в Київі, *Ісає Копинський*, після чого довгими роками гине й слух про Крупецького, поки десь після кобринського собору (1626) не стрічаємо його в свято-Спаському монастирі в Самбірщині, якого ігумен *Йосиф* був уніятом. Тойто св. Спаський монастир стає з того часу, свого рода операційною базою Крупецького. Не можуть удержатися в Перемишлі, старається Крупецький удержати за собою бодай Спас, що тоді ривалізував зі здецидовано-православним Лавровом. Коли одначе, скликана королевичем Владиславом комісія, признала Перемишль православним, Копинський проганяє Крупецького зі Спаса. Безталанний владика-уніят пускається в мандрівку, підчас якої править хвилево опорожненою смоленською єпископією, а тим часом перемиською єпископією управляють православні — Копинський, по ньому *Іван Попель*, від якого майже купив собі перемиське владичтво *Сильвестер Гулевич Воютинський* (1634-1643). Тойто Гулевич, про якого висловлюється Лозинські², як про чоловіка, що „в останньому, побідному моменті зумів замінити шаблю на патерицю і мало не в чоботах з острогами переступив царські врата“, найбільше дався в знаки Крупецькому. Двічі проганяв його зі спаського монастиря, поки засуджений на інфамію і позбавлений єпископства не уступив Крупецькому місця.

За весь той час боротьби за перемиське владичтво стоїть лаврівський монастир наче з боку, кріпко придержуючись православя, хоча королівські привілеї і надання, звязуючи його з перемиським владичтвом, диктували йому радше політику „примінювання до обставин“, по якій ішов також з владичтвом звязаний св. Спаський монастир.

Вже в 1633 р., коли православні вибрали владикою Івана Попеля, король Володислав IV надає Попелеви монастирі — святоспаський, лаврівський та смольницький, разом з маєтностями, залишаючи за Крупецьким село Шегиню та дві передміські церкви Перемишля: Спаську і Миколаївську. На скільки одначе сам Крупецький не визнавав королівського рішення в тому напрямі доказом факт, що він будучи 1637 р. в Варшаві, взяв собі ігумена кобринського монастиря *Павла Овлучинського* на помічника, іменував його самбірським єпископом та наділив маєтностями, в які входять м. и. Лаврів з Нанчілкою.

Правду кажучи, польський уряд з королем на чолі, бачучи безвиглядність своїх заходів в напрямі удержання унії в Перемищині, пробував всяких способів і йшов на компроміси, при чому нерідко попадав в суперечности і дивоглядні комбінації³. Так приміром переведено на варшавському соймі, 1641 р. рішення, силою якого Лаврів як архимандрія мав би бути столицею православного єпископа, а Перемишль уніятського. Дякуючи одначе рішучим протестам київського митрополита і православної шляхти та духовенства, які бачили в тому рішенні обиду для православної церкви, цей доволі характеристичний проект упав, щоби уступити місця новим, не менше дивоглядним.

А тимчасом натягала на Польщу громова туча, викликана її нефортуною політикою в справах віри. Наскільки одначе Лаврів, преюдикований соймовою ухвалою на столицю православного владцтва, був або глухою провінцією під оглядом орієнтації в біжучій політиці, або прозорим дипломатом, оглядаючимся „на задні колеса“, вказує здецидовано неприхильний Хмельниччині дух записки, винотованої пок. А. Петрушевичем на маргінесі одного з лаврівських євангелій (ч. 534): „Богдан Хмельницький — читаємо там — гетман козаков с многими Татарами пред святыми Безсребрниками Косми і Даміяна Замоцьк добувал, но побіди Лев, іже сий от коліна Юдога, не суцу бо дідичу патрону, сам Бог с святыми своїми предстал“⁴.

А чейже, дякуючи побідному примирю Хмельницького з Поляками під Зборовом, зновуж таки прийшла на чергу справа православної церкви в Перемищині, про яку виданий 1650 р. київському митрополитови Сильвестрови Косову привілей Яна Казимира говорить, що „w właductwie Przemyskim teraznieyszemu dyzunitowi ex nunc ma być oddano przed śmiercią xiędza Krupeckiego: S. Spasa monastyr, S. Onufrego ze wsią Nanczułką, monastyr Ławra ze wsią Ławrowym u monastyr Smolnica“, а по смерті Крупецького має перемиське владцтво „perpetuis temporibus“ оставати при православних⁵... Було це одначе рішення, яке нічого не вирішувало, не кажучи вже, щоб котру небудь з во-

юючих сторін вдоволяло. Впрочім, що іншого було — привілей чи сойма ухвала, а що іншого фактичний стан на місцях. Тут залежало уже від енергії, з якою той чи другий номінат-владика підпер свої претенсії до владництва.

Щастя православних хотіло, що перепертий Хмельницьким на польський престіл король Ян Казимир, декретом з дня 24 квітня 1650 р., ще за життя Крупецького, іменував православним перемиським владикою *Антон Винницького*, що подібно як Гулевич, але з іще більшою завзятістю і безцеремонністю, промощував собі дорогу з мечем в правій а жезлом в лівій руці⁶.

В безустанній боротьбі Винницького з уніятськими контр-владиками стає Лаврів по його стороні, не тільки морально але й фізично; лаврівські черці та ігумени не тільки стоять при Винницьким, агітують за ним і переслідують його противників, але коли треба, хапають за зброю і разом з світськими приймають участь в заїздах і суто-воєнних виправах владики. Дякуючи тій відданости Винницькому, доля православного владики стає долею Лаврова, в кінці результатом побіди Винницького треба вважати і усамостійнення нашого монастиря в відношенню до перемиського владництва, зафіксоване многоважним актом „абренунціяції“ з 1659 року.

З тої то „абренунціяції“, виданої на пропозицію короля Яна Казимира (1657), довідуємося, що завірюха боротьби унії з православем, яка фатально відбилася на всьому церковному життю України на переломі XVI і XVII віків, з неменчою силою дала себе відчути і в Лаврові. І тут, як і в решті західно-українських монастирів того часу, запанував безлад і повне опустинне, що зясовується в словах абренунціяції, мовляв лаврівський монастир: „dla prywatnych respektów y Intrat niektórych osob, a snadz etiam per iniuriam zaniedbały, bez zakonników y nalezytego porządku w dezolacyi pozostaie“.

Слова наче вирвані з безнадійної картини упадку української церкви, змальованої Іваном Вишенським, який кликав з Атонської гори: „Нехай будуть прокляті владики, архимандрити й ігумени, що запустили монастирі, а замість святинь поробили собі хуторі, самі в них зі слугами і приятелями тілесне і скотське життя провадять, на місцях святих лежачи гроші для себе збирають, з доходів даних богомольцям Христовим дочкам своїм віно готовлять, синів одягають, жінки украшують, службу множать, карети будують, коней ситих і одношерстих запрягають, а в монастирях чернечого чина нема, замість бдінія, піснесловя і молитви, собаки виють. Владики безбожні, замість правила, книжного читання і по-

учення в Господньому законі, день і ніч над статутами сидять і в ложі весь свій вік вправляються“⁷...

Щоби отже той страшний стан упадку не продовжувався в безконечність, Винницький, як сам каже: „dla Bożego Imienia mego ustępując mienia“, вилучив лаврівський монастир з дотації перемиського владцтва і після інтенцій „świętobliwych Fundatorów miejsca tego“, віддає його в довільну владу і вживання самим черцям, назначаючи першим ігуменом в той спосіб усамостійненого монастиря „pobożnego Jeroschimonacha Jozafa Tyszowskiego“.

Рівночасно начеркує Винницький лаврівському монастиреви свого рода устав, обов'язуючи „regulę iedną we wszystkim Monasteru Skitskiego obszczczytelnao obserwuiąc, po wzięciu Habitu Zakonnego aż do śmierci post codzienny, y iednego w nim nie excypuiąc, zachować, po wyściu zaś roku według tegoż zwyczaiu Skitskiego Monasteru: Ihumena z między siebie człowieka godnego y pobożnego któryby był przykładem cnót y dobrych postępów obierać wszyscy zgodnie mają, który przy mnożeniu Chwały y Braci, dobrami cerkiewnemi ma zawładywać, szafować onemi, ea tamen conditione, aby wszystkie pozytki bez wiadomosci Braci y Sobornych lubo y na własną potrzebę monasterską, rozdawane nie były...“

Можна припускати, що Винницький, підписуючи цю будь-що будь великодушну „абренунціяцію“ в момент, коли він же оружною рукою не допускав своїх контр-владик уніятів до шматка владичої землі і до сотика владичих приходів, робив це з трьох ріжних, хоча в результаті покриваючих себе, мотивів.

Першим булоб уже домагання короля, другим — добро східньої Церкви, а третим і найбільш в даних умовах правдоподібним — забезпечення собі спокійного кута на випадок колиб змінчива доля позбавила його з таким трудом бороненого перемиського владцтва. Що Винницький не вибрав собі для цього експерименту хиткого в справах православя св. спаського монастиря, але ущасливив самостійністю кріпко придержуючийся східньої Церкви лаврівський монастир, зрозуміле само собою.

Так чи інакше, підписуючи „абренунціяцію“ Винницький нічого не тратив, противно зискував собі ще більшу прихильність і вдячність лаврівської обителі, наглядно зискав сам монастир, а пошкодованим було тільки перемиське владцтво як таке. Для нього сотворено актом Винницького dokonаний факт, петрифікований апробатою короля Яна Казимира в 1671 р. та облятою в перемиському городі 1665 р., проти якого не було вже апеляції.

Коли по смерті київського митрополита Діонізія Балабана, собор православних в Корсуні (1663) розстався на два табори і один з них ви-

брав митрополитом моголівського єпископа Йосифа Нелюбовича Тукальського, то другий, схилиючись до Польщі, вибрав митрополитом Антонія Винницького, який зараз таки дістав на митрополію королівський привілей. Протести противників, заточення Поляками Тукальського та доручення адміністрації митрополії львівському владиці Желіборському спричинило, що доперва по смерті Желіборського (1667) обняв Винницький митрополію, хоча й правив нею з... Перемишля. В парі з тим припала йому й адміністрація осиротілого по смерті Желіборського львівського владицтва.

Бачучи, що управа митрополією і двома єпархіями йому не під силу, Винницький прибрав собі помічника і тут знову вирізняв з поміж підчинених собі монастирів Лаврів, якого ігумена *Григорія Сас Гошовського* вибрав собі на перемиського владику.

Ще раз, протягом володіння Винницького, дає про себе чути Лаврів, вмішуючись зі своїм ігуменом *Йовом Тиневичем* на чолі в боротьбу митрополита з його позірно скромним, але не менше непримиримим і шкідливим ворогом черцем *Піменом*, який з особистого приятеля Винницького і подвижника православ'я, стався згодом одним з найзавзятіших ворогів одного й другого.

Зєднавшись з лаврівським монастирем за життя, не хотів Антін Винницький рвати з ним звязків і по смерті, для чого титулом щедрих записів і легатів забезпечив собі в підземеллях св. онуфрівської церкви, під давніщою каплицею Розпяття, місце на гробницю для себе і для своєї рідні, в яку й покладено його в 1679 році. Спочивали там його тлінні останки аж до 60-их років мин. століття, поки при „генеральній реформі“ церкви не перенесено їх на монастирське кладовище, при каплиці св. Івана.

Гошовський вмер раніше Винницького (1675), після чого уже Винницький не прибирав помічника, за те постарався, щоб владицтво припало його братаничеві Іванови, в чернечому чині — *Інокентієви Винницькому* (1679-1700).

Нім одначе перейдемо до оповідання про владицтво Інокентія і його звязки з Лавровом, звернемо тут увагу на многоважний звязок Лаврова з Молдаво-Волощиною, а краще кажучи її ефемеридними „господарями“, з яких двох вчислила лаврівська обитель в почот своїх „китирів і благодітелів“⁸.

В 1675 р. похоронено в підземеллях св. онуфрівської церкви *Стефана і Марію Петричайків*, молдавських господарів. Про того Степана господаря молдавського знаємо з історії небогато. Виринає його ім'я в боротьбі Польщі з Туреччиною за впливи на Молдаво-Волощину. Прогнаний з молдавського престолу, вдається Петричайко під польську опіку

і як ставленник Польщі на дуже короткий час займає молдавський престіл 1672 р.⁹. Того самого року бачимо його вже в Лаврові, де 1675 року вмирає. Чи дата його смерті і похорону, подана лаврівською хронікою певна, можна сумніватися, бо з 24 квітня 1688 р. маємо відомість, що Станислав Ян на Яблоніві Яблоновський, воевода і генерал земель руських, гетьман великий коронний, скликає військо до табору, бо повідомив його господар *Степан Петричайко*, що господар іменованій Портою Димитрашко наближається до Яс, а син хана з ордою і паші небаром виступлять на територію Польщі...¹⁰.

Про спосіб, в який Петричайко став ктитором лаврівської обителі не довідуємося з монастирських актів нічого. Звідки інде одначе знаємо, що не тільки Лаврів почувався до обов'язку вдячності супроти Петричайків.

В помянику гóродської Воскресенської церкви в Станиславові фігурує „поминаніє раба Божого его Милости *Петра Петричайка* воеводи земель Молдавских і ея милости господарови *Марії Катерджини* і родителей їх“ на першій сторінці.

Портрет *Петра* Петричайка, в природній величині, в княжій мітрі, з мечем в одній руці, з другою опертою на щиті з львом на синьому полі, найшов Петрушевич в церкві села Сокола в Золочівщині¹¹.

Степана Петричайку поминає помяник щеплотноського та угорницького монастиря; в прекрасному з графічного боку помянику Добромильського монастиря на чоловому місці находимо теж „поминаніє Ясне Вельможн. Іх Милостей Панов Іоана, Георгія і Стефана Петрашевичів“, уміщене під гарно розмальованим гербом, на якого щиті бачимо корону, під нею соколу з перстеном в клюві, голову бика, а по боках сонце і місяць¹².

В „Rejestr-i wszystkich rzeczy opisanych od roznych pobożnych“, вивезенім Москалями з архиву львівської Ставропігії, читаємо: „Die ultima Junij eodem anno (1695) Hospodarowa Jey Mość Petraczaika ofiarowała temu mieyscu sw. (Успенській церкві у Львові) ex pio opere ieden fejon materiany ceglasy w kwiaty złote około szyi materią dzikawą obłożony bogato, y para narakwic, ktorey niech Pan Naywyszszy nagrodzi zdrowiem dobrym...“

Є це відомости зібрані принагідно і нема сумніву, що „династія“ молдавських господарів Петричайків далеко ширше простирала свою ктиторську опіку над православними монастирями і церквами галицької України, а що за тим іде, шукала і напевне находила симпатії і підмогу в боротьбі зі своїми противниками.

Другим із молдаво-волоських ктиторів лаврівської обителі є *Константин Басараба*, „воевода і господар всей землі угро-влахійской і всего

Подунавія самодержець“ зі своєю дружиною *Неделю*, згаданий в лаврівському помяннику під 1681 роком.

Як що до Петричайка так і що до Басараба, трудно було найти позитивний слід в монастирських документах про рід його ктиторства.

В архивній скрині лаврівської обителі найшла в 90-их рр. мин. віку авторша „*Staromieysk-ogo*“ Грінбергова Стшетельска неістнуючий уже нині оригінальний документ в формі листа на сильному, сіро-синьому папері, який починався від слів: „Писаніє од пана Константина воеводи мультаньского... Милостю Божію я Константин воевода с госпожею своєю Неделюю господар всеї землі угровлахійскої і всего подунавія...“

На жаль, Стшетельска не примусила себе до прочитання цілого тексту цього многоважного „писанія“, обмежуючись до припущення, що в ньому говориться про частіцю Господнього Хреста, дарованого воеводою монастиреви...¹³.

Погоджувалобся це з нотаткою загинувшої лаврівської хроніки, якою ще в 1909 р. користувався Д-р Василь Щурат, а яка говорить, що лаврівський чернець „*P. Macarius Swiatohorec rodem z Sądowney Wiszni...* wyprosił drzewo Krzyża S. u Konstantego hospodara wołoskiego, woiewody uhrowłachiyskiego y саley Podniestrzyny iednowładcy y inne rzeczy do monasteru tuteyszego wyiednał“¹⁴...

Під ідентичним гербом що до Петричайків, поміщено в добромильському помяннику „поминаніє Ясне Вел. Іх Милостей Панів Йоана, Сербана, *Константина Басараба*“.

Той то Константин Басараб, був між іншими фундатором збудованої в 1659-1661 роках монастирської церкви на Чернечій Горі під Мукачевом. В 1826 р. церкву розібрано і заступлено новою, побудованою комісарем дїбр гр. Каролія, Дмитром Рачом. Але архитектови проф. Січинському вдалося недавно найти в бібліотеці згаданого монастиря рисунок старої церкви, що поневолі нагадає нам рисунок св. онуфрїївської церкви, поміщений в „*Lwowianin-i*“ з 1842 р., про що обширніше говоритимем на своїому місці. Бо й того м. и. забувати не можна, що лаврівська хроніка ставить дату побудовання св. онуфрїївської, мурованої церкви на 1675 рік, то є якраз на час, в якому завелися звязки нашої обителі з молдаво-волоськими воеводами¹⁵...

До церков, фундації Константина Басараба, належить вкінці і михайлівський монастир в Мстичеві, мукачівської дієцезії, на якого стіні читаємо, використану Е. Коссаком напись з 1661 року:

Теодоръ Коріятовичъ княземъ былъ
За отпущеніє грѣховъ монастыръ зробылъ,
Дервяна церковь отъ вѣку зоставада

А теразнейшого року 1661. каменная стала
 Черезъ Константина Воеводу Мультаанского
 Съ Неделею на имя Госпожею его.
 Владикою на той часть Іоаникій зоставаль
 Зо Мстичова о томъ ся пильно стараль
 И той камень зробити даль
 Року 1661. Мая 13.¹⁶

Петричайки і Басараби, що протоптаню своїми попередниками до-рогою попадали в межі давньої Польщі, природної супірниці Порти, при-ходили очевидно не з порожніми руками. Коли сиділи на непевному пре-столі-вулькані, то заєдно оглядалися на підмогу Польщі, в якій підсичували вибуялі аспірації на південній схід, колиж були примушені тікати, то звичайно везли зі собою сотні маж набитих скарбами, сріблом, золотом, східними паволоками та килимами. За них то купували собі в Польщі добра і посілости, ними теж оплачували своє многоважне тоді ктиторство православних церков і монастирів. Нерідко одначе, як це нище побачимо, привозили зі собою і духа своєї мистецької культури, якого сліди до нині ще не розшукані як слід і не оцінені¹⁷.

Майже до останнього дня житття свого дядька владики, був *Іван Винницький* вповні світським чоловіком. В грудні 1679 р. посвятив його Йосиф Шумлянський в діякони, кілька днів згодом в ереї, а щойно після того постригся Винницький в унівському монастирі і тут прийняв імя Іно-кентія. Протягом нецілого року перейшов Винницький усі ступіні при-готування до заняття так відповідального становища в церковній гієрархії.

Тимчасом коли Інокентій „скороченим способом“ готувався до вла-дицтва, переведено його вибір, зафіксовано його королівським привілеєм, а в 1630 р. посвяченням з рук львівського владики Шумлянського.

Нема сумніву, що владитво не даром дісталося Інокентієви так гладко. Супроти короля і латинської гієрархії, яка не перепиняла його інтромісії мимо того, що офіційним перемиським владикою був під той час уніят Малаховський, мусів Винницький зятягти зобовязанне в напрямі переходу на унію. З постановою переведення того зобовязання в діло, так чи інакше вступив він на владичий престіл і можна сказати був до-волі зручним дипломатом, щоб під кінець свого життя і правління діжда-тися результатів своїх потайних, але послідовних заходів¹⁸.

На зїзді представників духовенства і шляхти перемиської, сяніцької і самбірської економії, на якому списано умови приступлення до унії, підписав між иншим акт інтерцизи „Ieromonach Witali Baraniecki ihumen Ławrowski swoim i braci imieniem“¹⁹,

З того часу Лаврів, не визбуваючись свого упривілейованого становища у відношенні до владицтва, поширює й поглиблює свою діяльність, одержавши з припоручення перемиського синоду (1693) новіціят. На тому ж синоді обрано брата владика *Мартиніяна Винницького* протоігуменом монастирів перемиської єпархії, а лаврівського черця *Івана Редкевича* проголошено єпархіяльним вікарієм, з правом нагляду над церквами і світським духовенством²⁰.

Зійшов з того світа Інокентій Винницький серед доволі трагічних умов. З давен давніх хоруючи на ноги, поїхав лічитися до Львова. Тут порадили йому бандажувати ноги насиченими спиртом перевязками. Коли 24 лютого 1700 р. обслуговуючий владика хірург, заложив перевязки і хотів, не маючи ножиць, урвати нитку, перепаливши її свічкою, занялися від свічки спиртові бандажі, наляканий хірург утік, полишивши владика в огні. Занім збіглася на крик нещасного владика служба, не було вже ратунку. Тіло владика перевезено до Лаврова і тут похоронено в родинній гробниці Винницьких²¹.

Портрет владика, в увесь ріст (Ол. пол. 150 × 110), в владичій мантиї, з патерицею в руці, до нині зберігається в монастирському архіві Лаврова.

Якнебудь місце і причина смерті Інокентія зафіксовані історичними документами, здавалися безсумнівними, то загинувша хроніка лаврівського монастиря впевняє, що владика помер у Лаврові, налякавшись пожежі, яка знялася в монастирі.

„J. W. Innocenty Winnicki — читаємо там — gdy z okazji ognia domowego umierał, zakonnik Dominikan Magister nowicuszów swojego zakonu o mil kilkanascie lub więcej będący, poznawszy przez iakoweś łaski sobie dane śmierć i okazyą śmierci tegoż JW. Biskupa umierającego zawołał do przytomnych swoich Nowicuszów: Orate Fratres quia Episcopus mortuus est“²²...

Неждана смерть Інокентія, заскочила предиспонованого в умовах зі шляхтою і королем на перемиське владицтво його брата Гавриїла неприготованим.

Інокентій Винницький помер при кінці місяця лютого 1700 р., а щойно 20 квітня того ж року вступив в новіціят лаврівського монастиря його рідний брат Гавриїл, в чернецтві *Юрій Винницький*. Приготовившись до владичого стану ще більше упрощеним способом і прискореним темпом як його брат-попередник, вже в маю 1700 р. засів на владичому престолі.

Уся його діяльність, посвячена поширенню унії, принесла йому в 1708 р. титул „митрополита київського, галицького і всеї Руси“ та архимандрита Дубненського і Дерманського. Обороняючи свою паству від насильного перетягання на латинство, помер Юрій Винницький в Стра-

шевичях 1713 р., відкіля перевезено його тіло до Лаврова й поховано в підземеллях онуфрівської церкви, якої був ктитором і повсякчасним покровителем, згідно з політикою усіх Винницьких, для яких Лаврів ніколи не переставав бути основою і підпорою їхніх замислів і діяльності.

Довкола особи і тлінних останків Юрія Винницького утворилася легенда про його чудотворність, бо як каже записка на одному зі стародруків: „Року Божого 1713, септемврія дня 11 преставися (Юрій Винницький) і погребен бисть в монастиру лавровском за Хировом, которого тіло во гробі лежить нетлінно, то є в цілости до сего дня“²³...

На цю тему в хроніці лаврівської обителі „dla zaszczytu Winnickich imienia“ занотовано під 1751 р. що „W. P. Helena Jazkowska ze wsi Browary z Starostwa Muszyńskiego ciężko zachorowawszy, a mając z tradycyi wiadomość że ciało S. p. JW. Im. ks. Jrzego Winnickiego Metropolity całej Rosij w całości odpoczywa, w Monasterze Lawrowskim w ktorey chorobie przepomniawsze sobie o nim uczyniła votum, że iezeli z tej powstanie choroby nawidzi to ciało, która wkrótce ozdrowiawszy uczynione spełniła votum co w Lawrowskim klasztorze pod sumieniem zeznała...“²⁴.

На скільки протекційна політика Винницьких, що один за другим засідали на перемиському владіцтві, у відношенню до Лаврова, підняла цю обитель до рівення першої в цілій перемиській землі, вказує факт, що безпосередно по смерті Юрія Винницького, адміністрація осиротілого владіцтва, автоматично припала ігуменови лаврівського монастиря *Веняминови*.

І хто знає, якими шляхами пішлиб справи дальше, якби не те, що згаданий Венямин виявився чоловіком надмірно хапчивим і загребущим. Непрактиковані до сього часу данини, якими він зразу обтяжив духовенство дорученої собі єпархії, визвали різкі протести, в наслідок чого в справу вмішався папський нунцій Венедикт Одескальхі, який відібрав адміністрацію Веняминови і доручив її володимирському єпископови *Льву Кишці*. В декреті папської нунціятури, збереженім в бібліотеці перемиської капітули, читаємо з того приводу, що „Materia gravaminis cleri graeci contra eum (Венямина) haec erat, quod varias contributiones: kunice, missalia, antemissalia, sobory, aliasque exigeret“²⁵.

Не виключене також, що в неприхильному Веняминови відрусі серед перемиського духовенства, відіграла свою ролю і зависть інших монастирів, яким не могло подобатися виїмково упривілейоване становище Лаврова...

По короткій адміністрації *Льва Кишки* (1713-1715), вибір перемиської шляхти і духовенства впав на *Броніма Устрицького*, що відбув но-

відіят і висвятитися у Львові, а по обняттю владцтва вирішив з поміж монастирів Перемищини свято-спаський та добромильський, що давним давно кривим оком дивилися на упривілейований Винницькими Лаврів.

Всеж таки Лаврів не дав за вигране. Не могучи відразу стягнути нового владика до себе, постарався, щоб в його найблищому оточенні найшлися бодай лаврівські черці. Одним з них був лаврівський чернець а відтак ігумен, *Мартиніян Сематковський*, який зумів позискати довіря владика до того, що цей доручив йому управу владичих столових дібр. Той то Сематковський на спілку з Гервазієм Паславським додумалися в решті решт до того, що владика маючи на рік 26.000 зол. чистого доходу, може зрезигнувати з останньої із владичих посіlostей в Самбірщині, супроти чого лаврівські Василяни заняли Страшевичі і довгі роки за них, як це вже було на иншому місці обговорено, процесувалися так з Устрицьким як і його наслідником Шумлянським.

Під кінець життя Устрицький прийняв собі за помічника *Онуфрія Шумлянського* (1739) і здавши на нього владцтво (1746) пішов доживати свого віку в Лаврові, де й помер і був похований 1748 року.

За владцтва Устрицького відбувся многоважний синод в Замостю (1720), на якому вирішено централізацію василіянських монастирів, що в незвичайний спосіб причинилося до зросту могучости василіянського Чина, але в парі з тим і причинилося до нівеляції надто вибуялих аспірацій поодиноких монастирів.

З того теж часу блідне зоря Лаврова, який примушений обставинами закинути „високу політику“, обмежується єдино до внутрішньої організації та до ніколи невмовкаючих процесів за свої добра і посіlosti.

Правда, по смерті Устрицького підіймає і Лаврів зі своїм ігуменом *Гошовським* претенсії до перемиського владцтва, але безуспішно. Позатим доходить нас тільки відгомін судових позовів і оружних наїздів на Страшевичі та за бусовиську церкву св. Спаса, яку владика признавав своєю другою катедрою.

З боротьби за останню довідуємося, що зорганізовані тепер в могутню провінцію Василяни, претендуючи до св. Спаської церкви, впевняли, що це нечуване, щоби владика розпоряжав двома катедрами рівночасно. Перемиські владика — писали в своїй протестації Василяни — мають свою катедру в Перемишлі і досі всі нею вдоволялися, але теперішній владика присвоєє собі церкву св. Спаса і перероблює її на катедральну не дивлячись на те, що вона належала з давен давніх до Василян. Впрочім, хоч теперішній владика — виводили далі Василяни — вважає св. Спаську церкву своєю другою катедрою, то не печалиться нею, а ключі від неї... остають в руках жида-арендаря...

У відповідь на ці виводи, з яких останній закид був хіба найтяжчим, написав владика, що всякому відомо, що перемиські владика, від непам'ятних часів перебували при свято-спаській церкві, головно зимою, світло, ризи і всю церковну обстанову справляли своїм коштом, а для церковної послуги удержували при собі двох черців з Лаврова, і за те їх живили й одягали.

Вибрана комісія порішила справу в користь владика, на що одначе не зважаючи Василяни, повернули так справу Страшевич, як і святоспаської церкви до Риму. І щойно за вставленням короля в Римі вдалося Шумлянському закінчити справу в обох випадках побідно (1750), під тою одначе умовою, що владика зобов'язався удержувати при святоспаській церкві вісьмох василянських черців своїм коштом²⁶.

Наглядним доказом зубожіння лаврівської обителі в часах, коли нестало уже покрова Винницьких над ним, може послужити факт, що в 1759 р. висилає монастир своїх братчиків на Угорщину „pro expetenda Vini elemosyna ad usum celebrandarum missarum“. Перший це і на жаль не останній крок того рода, з боку гордої до тепер на свої впливи і заможність лаврівської обителі...²⁷.

За те в 40-их роках XVIII в. може занотувати в історії Лаврова появу нового моменту його важности і значіння, яке вдалося йому вдержати на довго, бо аж до часів австрійської „ревіндикації“ Галичини.

Утворений з доручення перемиського синоду (1693) лаврівський новіціят, перетворився з часом в свого рода духовну семінарію чи радше духовну середню школу не тільки для готуючихся до єрейського стану черців, але й для світської молоді.

На жаль з документів, які збереглися до нас, важко виловити більш звязкі, розвоєві етапи тої інституції, дякуючи якій Лаврів знову впливає на овиді і можна сказати, ратує себе від загибелі.

Знаємо тільки кілька маломовних дат та імен. В 1741 р. викладано в лаврівській „семинарії“ моральне богословіє, якого учителем був о. Слезинкович та філософію, якої вчив о. Кобилянський. Тоді було в Лаврові чотирьох учеників філософії і трьох богословія, поміж якими був і *Атаназій Шептицький*, пізніший львівський владика. В 1742 р. перенесено о. Кобилянського разом з його курсом філософії до Госького монастиря і щойно в 1770 р. відновлено виклади філософії в Лаврові. В 1771 р. перенесено з Доброміля до Лаврова догматичне богослове; в 1773 р. перенесено спекулятивно-догматичне богослове до Кам'янця Подільського, полишаючи в Лаврові догматичне та моральне богослове. 1775 р. перенесено оба факультети до Сатанова, а в Лаврові заведено для монахів реторику. 1778 р. знову заведено в Лаврові догматичне богослове. В 1783

році викладав в Лаврові реторику о. Модест Гринєвський, при чому замітнішим з лаврівських учителів був о. Йосиф Дзіоковський, який викладав тут філософію протягом чотирох років.

Для світських учнів улажено при монастирі конвікт, де за цілорічне удержання плачено по 200-300 золотих. В 1775 р. було в лаврівському конвікті двох Туркулів, чотирох Фредрів, двох Монастирських і один Терлецький²⁸.

Лаврівська „семинарія“ і конвікт, якнебудь так слабо до тепер досліджені, без сумніву заслугоють на спеціальну публікацію як один з важних етапів нашого шкільництва на склоні XVIII віку. Тут здобувала середню освіту ледви не вся шляхотська молодь Самбірщини, а культурно-історичне освітлення тої школи, зафіксоване випадком в белетристичній формі, в повісти польського письменника Ляма п. з. „Głowy do rozłoty“²⁹...

З ігуменів лаврівської обителі того часу вдалося нам винотувати імена *Бзехіла Бончаковського*, що був ігуменом двома наворотами (1729 і 1738), *Василя Урбановського* (1739-1743), *Сильвестра Рудницького* (1745), *Йосафата Сідлецького* (1752-1753), *Полікарпа Волянського* (1767), автора неоціненої праці для історика інвентаризації монастирських забудовань, яку на своєму місці з належною скрупультністю використовуємо, *о. Круліковського* (1768-1772), який мусів обганятися від московських військ, що розтаборилися в 1771 р. в Самбірщині, *Василя Роговського* (1772-1781), що відбудував знищені й попалені монастирські забудовання, *Корнила Срочинського* (1784-1788), *Антоня Стопкевича* (1788), *Ефима Сташевича* (1799), *Вінкентія Сідлецького* (до 1801) та *Маріяна Говинського*, який отвирає уже ряд, bliще нам відомих з життя й діяльності лаврівських ігуменів XIX віку. З поміж них згадаємо старших, як *Вінкентій Демянович* (1832-1835), після якого був адміністратором монастиря і ректором школи *о. Маріян Максимович*, що 1842 р. вибраний ігуменом, в 1859 р. став провінціалом Чина; в половині мин. віку, коли то лаврівський монастир перейшов внутрішню реорганізацію та широко закровний перестрій забудовань, проводили йому — *о. Юстин Ганкевич* (1850-1854), *Аркадій Барусевич* (1854-1857) та найбільш з поміж них заслужений для монастиря *Наркіс Панкович*, вибраний ігуменом 1857 року..

Якнебудь лаврівський монастир, з давен давних займав чоловіє становище серед монастирів Самбірщини, а з часів „абренунціяції“ Винницького міг похвалитися свого рода суверенним становищем у відношенню до перемиського владцтва, якнебудь фактична влада Лаврова простиралася над цілим рядом поменчих монастирів, то формально Лаврів не був ніколи архимандрією. Правда, в непереведеному в життя рішенню варшавського сойму з 1641 р., яке робило Лаврів столицею православного

владики, титулується Гулевича лаврівським архимандритом, була це одначе ефемеридна комбінація, без значіння й ваги на довшу мету³⁰. А всеж таки прийшов час і найшлися люди, які рішили використати той титул і звязані з ним права для себе.

В 1757 р. затверджено у Варшаві титул архимандрії для лаврівського монастиря, а десигнований на архимандрита *о. Іпатій Білинський* післав до Лаврова свого комісаря, *о. Ампліята Крижановського*, ігумена добромильського, щоб той в його імені обняв монастир і його посілости в уживанне. Тоді то усунуто з ігуменства *о. Полікарпа Волянського*, на якого місце став адміністратором монастиря *о. Онуфрій Братковський*. Проти такої, накинутої василіянському Чинowi інновації, запротестував намісник області *о. Інокентій Матковський* і все тіло консульторів перед судом *о. Йосифа Спіни Білинського*, апостольського нотарія в Перемишлі, та кількакратно перед судом *о. Андрея Каспровича*, протонотарія у Львові. Дякуючи їхнім заходам наспіла 1771 р. з Варшави заборона висвятити *о. Никифора Шептицького* на лаврівського архимандрита, хоч він мав уже на неї королівський привілей³¹.

Ще раз виринула справа лаврівської архимандрії уже за австрійських часів в 1784 р., коли то *о. Тома Шумлянський* вніс до цісаря письмо з просьбою надання йому лаврівської архимандрії. Просьбу відіслано до губернії, а ця звернулась за інформаціями до лаврівського ігуменату. Річезві протиаргумента *о. Модеста Гриневецького*, якому доручено справу, усунули нарешті це дразливе для Василіян питання з овиду.

Перший розбір Польщі застав нашу Церкву в огні боротьби поміж світським і чернечим духовенством. Лев Шептицький, як не будь „з походження“ Василіанин, був одним з найбільш непримиримих противників Василіян і його заходам слід завдячувати зломання привілею, силою якого кандидати на владиче достоїнство рекрутувалися до тепер виключно з поміж чернечої братії. Його наслідником став перший світський духовник, Петро Білянський, який вважав за відповідне довести противасиліянську політику свого попередника до краю. За нього то видано галицькій губернії надворний декрет (1774), яким підчинювано василіянський Чин владі єпископів та утворювано стільки провінцій, скільки було владичств. Дякуючи його заходам знесено святоюрський монастир у Львові (1779), який тільки неформально протривав до 1812 р., він же був автором проекту „концентрації“ чотирнайцяти василіянських монастирів львівської єпархії. Не без участі Білянського нарешті появився 8 вересня 1784 р. декрет, в якому 48 василіянських монастирів засуджено на касату, з полишенням при життю — шести. Між тими то монастирями, виписаними в поазбучному порядку, найшовся і наш Лаврів. Чотирнайцять, засуджених на смерть, мо-

ЗАПИСКИ ЧСВВ. II (1926) 1.

настирів знесено таки в 1787-1789 роках, але 16 з них вдалося, дякуючи заходам протоігумена *Старожинського*, уратувати. В просьбі знесення касати поставив Старожинський Лаврів на першому місці, але аргументи, якими Старожинський боронив загрожені монастирі, здалися губернії надто неугрунтованими, супроти чого 25 марта 1789 р. доручено Старожинському відмовну відповідь. Старожинський не зражуючись, удався до самого цесаря, а цей звичайною дорогою переслав його просьбу губернії до дальшого урядування. Губерніяльний секретар Ля Кроа (La Croix) опрацював подробичне звітлення, з якого м. и. довідуємося, якими, неістотними, аргументами послугувався Старожинський. Так приміром, у відношенню до Лаврова аргументував Старожинський, що задержання його при життю, в парі з Віцинським монастирем, потрібне для плекання старих і знемоцілих монахів, на що губернія заявила, що це є „Scheingrund“, бо кожний з монастирів обовязаний плекати своїх недужих та „інвалідів“, і для цього не потреба аж спеціальних „шпитальних“ монастирів. І це не зразило Старожинського, який вдався тепер безпосередно до самбірського старости. Не виключене, що з давен давніх прийнятим звичаєм, попер свою просьбу відповідним хабарем, на що австрійські бюрократи того часу спеціально були ласі.

Староста оглянув монастирські забудовання, написав до губернії прихильну монастиреви реляцію, в якій доказував, що хоч лаврівська обитель має обширні забудовання, то непридатні вони до публичного вжитку, бо побудовані поміж водами. В полагодженню старостинської реляції дозволила губернія на задержання монастиря при життю, але тільки часово, як захист для безпріютних монахів зі знесених монастирів.

Цю „передішку“ використав монастир на підготовання виходу з тої, здавалобся, безнадійної ситуації. Тим виходом було, подиктоване мабуть прихильним старостою, оснування при монастирі нормальної німецької школи, що своїм научним станом і вивінуванням, оправдувалаб необхідність самого монастиря³².

В збереженій частині монастирської хроніки читаємо, що 1789 р. „solenna była Komissya u rzeczy spisywały się własnie na zniesienie klasztoru, ale osobliwszą Łaską Pana Boga to miejsce obrocone zostało na szkół niemieckich uczenie u podiół się klasztor swoim Expensem Professorow trzymać u wszelkim szkolnym potrzebom dogadzać...“, на що одержав монастир губерніяльний декрет. Рівночасно монастирський хроніст вважає за відповідне на томуж місці заявити вдячність чинникам, які помогли йому добутися з опресії.

„To utrzymanie się Klasztoru — читаємо в хроніці — naybardziej ma bydz przyznane przy starannosci Rządu J. Wielmożnemu Ohnschich-

towi staroscie y *Nagietu* komisarzowi, ktorzy choć mało co pomagali, ale przynaimiey swoje zdanie opinii dobrej dawali, y bynaimiey nie borozdzili robotom zakonnym, owszem co się tylko podawało przyjmowali y przez ręce swoje ad Excelsum Gubernium Noty pisane przyjmując przesyłali cum adiuncta propria gratiosa sententia in Favorem Monasterii... który zaraz z Lwowa wyznaczonego Niemca na Professora sprowadził — *Selnig* czyli *Zelnig* a na Dyrektora Jm. X. *Ambrozego Gutkowskiego* z Drohobyczy. Item na Professora 2-go *Xiędza Longina Janowicza ZSBW*. Szkoły dwie klasy w starych murach iak mogło bydz naywygodniey zreparował, y aby początek chodzenia studentów do szkoły stał się, poddanych Ławrowskich dzieci oddawać gwałtownie przymusił a ztąd gdy się to rozgłosiło y przytym cyrkularzem obwieszczono zostało, pomnożyło się studentów do 50 y coś więcej“...

Такий то був початок лаврівської школи, що по різних перипетіях удержалася як монастирська до листопада 1910 р., в якому перейняв її уряд і зі свого рамени назначив учителя³³.

І ця лаврівська інституція, разом зі своїм поверх столітним життям і розвитком, заслугує на окрему монографію, для якої доволі матеріялу найшлося в монастирських актах і записках, збережених по части в самому Лаврові, а почасти в архіві св. онуфрівського монастиря у Львові, не кажучи вже про архів давнішого львівського намісництва, тепер воеводства.

Останнім з важніших фактів політичної історії лаврівської обители, був побут і влада в ній Єзуїтів, які на основі папської енцикліки „*Singulare praesidium*“ з 12 мая 1882 р., заняли зразу добромильський монастир з усіми його добрами і посіlostями, а два роки згодом (24 квітня 1884) перейшли і кілька років перебули в Лаврові, висилаючи відсіля Василія „старої“ школи а спроваджуючи реформованих з добромильського новіціату³⁴. Події ці одначе, так річево як хронологічно, висовуються поза межі нашого нарису.

1. Несміливі кроки львівського владыки Гедеона Балабана, визвані радше особистими непорозуміннями зі Ставропигійським братством (1594), ні в чому не міняли православного облича львівської епархії, що більше, сам Балабан, зрозумівши безвиглядність спроб в тому напрямі, сам виперся своїх уніятських симпатій (1596) та уже підписаних на спілку з перемиським владыкою „мембрана“.

2. *W. Łoziński*: *Prawem i lewem*. Lwów 1913. Том I. Ст. 343-350; 353; 354. Сильвестер, в світі Семеон Гулевич Воютинський, ще будучи луцьким писарем земським, оснував 1639 р. монастир св. Духа в Білостоці, відкіля вийшов маляр манявського іконостаса Йов Кондзелевич. В тому, мабуть, монастирі постригся Гулевич в черці. По словам внесеної Крупецьким скарги проти нього, мав він „відкупити“ собі перемиське владыцтво

від Попеля за 3000 золотих, вслід за чим узявся до оружного добування владцтва з приналежними до нього добрами. Подрібний опис цієї кампанії дає Лозиньскі на основі тогочасних актів. Головним тереном боротьби був Спас, коли Лаврів був свого рода випадною базою.

3. „Політика в питаннях української церкви — говорить в одному місці свого вище згаданого твору Лозиньскі (I. 343), була на жаль завжди хиткою, принагідною, без означеної програми, а затим і без консеквенції. Ведена епізодично, оперта на полузасобах і палятивах, переплітана уступками, які одних дразнили а других не вдоволяли, час до часу лагоджена декретами, королівської канцелярії, які не дали себе взаємно погодити, робила так важне й дразливе питання іграшкою особистих інтриг, емуляцій і непорозумінь“...

4. А. Петрушевичъ: Свод Лѣт. 1874. ст. 107-8.

5. Ibidem 1891. ст. 303.

6. А. Prochaska: Władyka Winnicki wobec Bazylianów. „Przegląd Powszechny“ — Kraków 1922.

7. Акты Югозап. Россіи II. 205 і дальші.

8. Про ктиторські звязки господарів Молдаво-Волощини з українським Львовом, доволі вичерпуючо трактує статейка Б. Януша: Zabytki moldawskie we Lwowie. „Wiadomości Konserwatorskie“ — Lwów 1924. N. 2. Про торговельні взаємини, диви книжку Др. Л. Харевичевої: Handel Średniowiecznego Lwowa — Lwów 1925. Простір поміж Карпатами, Чорним Морем і Дунаєм входив аж до половини XIV в. в склад Галицько-Волинської держави, якій від пол. XII в. підлягала теперішня Молдавія під назвою „Берлядського князівства“. В церковних справах підлягала т. зв. Русоваляхія галицькій митрополії і шойно коли з початком XV в., за браком тої митрополії скасованої Ягайлом, воевода Олександр Добрий заклав митрополію в Сучаві, Галичина узалежнюється від останньої і аж до 1539 р. їдуть галицькі аколіти в Сучаву на посвяченне. Віднова галицького, а властиво львівського, владцтва не зриває взаємин Галицької України з Молдавоволощиною, з якою аж до XVIII в. еднає її традиція та спільність літургічної мови й обряду. Особливо тісні взаємини еднали молдаво-волоських господарів зі Ставропігією, не менчі одначе й з василіянськими монастирями, густо розсіяними по краю. Областю спільности інтересів були перш за все справи Церкви і віри, не обійшлося одначе й без політичних, чого ярким свідощтвом можуть послужити голосні в свій час афери господарів — Томші, Підкови, Янкули, Дуки й інших. До менче голосних, але не менче характеристичних, належали й афери молдаво-волоських ктиторів нашої обители, Петричайка й Басараба.

9. Петрушевич: Op. c. 1874. ст. 621; Ар. Ю. З. Р. ч. I. т. XI 483.

10. Akta Grodzkie i Ziemskie VII. Рукопис бібліотеки Оссолінських N. 876.

11. Петрушевич: Op. c. 1874. ст. 339.

12. Архив лаврівського монастиря.

13. Grynberg-Strzetelska: Op. c. 208.

14. Др. В. Щурат: До біографії і писань І. Вишенського. ЗНТШ. LXXXVII. 54.

15. Fl. Zapletal: Zajímavu nalez. „28. Rijen“ — Praha 3. X. 1925. N. 247.

16. „Шематизмъ“ М. Коссака 1867. ст. 201.

17. Н. Петровъ: Румынскіе художественные памятники въ Россіи и возможность вліянія ихъ на русское искусство. Труды XIV археолог. съезда въ Черниговѣ 1908 г. т. II. Москва 1911. ст. 89-95. Е. Сіцінський: Вплив

візантійсько-атонської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділю. ЗНТШ. СXXXVIII-IX. Львів 1925.

18. „Метрика рукопол. пресвитеровъ Львовской Епископіи“ ст. 36. Умови зєдинення з католицькою Церквою, уложені на зїзді православних горожан земель Перемиської, Сяніцької і Самбірської, для предложения королеви. — Бібліотека Оссолінських N. 408 (12); Ар. Ю. З. Р. ч. I. т. X. 368-376.

19. Ibidem ст. 374.

20. Рукопис Льва Кишки, цитований А. Петрушевичем: С в о д. Л ъ т. 1874. ст. 236-237.

21. Опис трагічної смерті Інокентія Винницького, поміщений в рукописній хроніці Львова каноніка Юзефовича, в хроніці бібліотеки перемиської капітули (ст. 428) та в Петрушевича: С в о д. Л ъ т. 1874. ст. 677.

22. На основі рукописної записки В. Площанського.

23. *Петрушевич*: Ор. с. 1887. ст. 68.

24. Рукописна нотатка В. Площанського.

25. *Добрянскій*: Ист. Епп. 14-15. II.

26. *Copiae literarum Basilianorum, premisliensis eppi et Sedis applicae in causa bonorum S. Salvatoris in Busoviska et Straszewicze*. Рукоп. Нац. Музея у Львові LXXXI.

27. Архив св. онуфр. монастиря у Львові; диви — індекс. Цікава на цьому документі велика монастирська печатка з виображенням св. онуфрійської церкви з того часу. З того теж часу (26 падолиста 1690) походить записка в ділових книгах львівської Ставропигії: „1 służebnik do Ławrowa darowano o. ihumenowi“. Ар. Ю. З. Р. XII. 213.

28. *В. Площанскій*: Лавровъ.

29. *Гринберг-Штетельска*: Ор. с.

30. *Volumina Legum* IV. 8.

31. *Петрушевич*: Ор. с. 1887. ст. 305.

32. *Ks. W. Chotkowski: Redukcje monasterów Bazylijańskich w Galicji* — Kraków 1922.

33. „Школа народня, яка до тепер від давних давен була при монастирі, а дітий учили самі монахи, з сим (1910) роком устала, а введена зістала школа рядова. 2. с. м. (листопада) приїхала учителька“... (Сучасна монастирська хроніка).

34. *Constitutiones Congr. Ruth. O. S. B. M. Żowkwa* MDMX.

(Продовженне буде)

Микола Голубець

II. МАТЕРІЯЛИ

Середньовічні монастирі в Галичині

Спроба каталогу

ПЕРШИЙ спис давних монастирів Чина св. Василя В. дає „Catalogus monasteriorum O. S. Basilii Magni“, виданий в Почаєві 1773 р. Огляд монастирів в Галичині знаходимо вперше в календарі „Львовянинъ“ на 1862 р. п. з. „О числѣ монастирей въ Галичинѣ“ (ст. 87—90); перший повний каталог наших монастирів, головно на основі жерел з XVIII в., склав Михайло Коссаk п. з. „Короткій погляд на монастири и на монашество руске“ в „Шематизмі Провинції св. Спасителя Чина св. Василя Великого въ Галиції“ (Львів 1867); зібрано тут дані про 251 монастирів (116 у львівській архієпархії, 99 у перемиській епарх. і 36 жіночих)¹. Деякі доповнення дає „Схиматизмъ епархії перемишльської“ 1879 р., де вказано 170 монастирів в сій епархії. (ст. 417-427, 474-478). Загальний огляд галицьких монастирів до половини XVII в. дав проф. Михайло Грушевський в „Історії України Руси“, том V, 1907 р., (стор. 262-263).

В новішій часі не пробувано скласти повного, вичерпуючого огляду галицьких монастирів, хоч сирого матеріялу для такої праці є дуже багато і історія монастирів моглаб принести немало нового так для історії Церкви, як і для історії культури. На сьому місці бажаємо дати спис монастирів в Галичині в середні віки, тобто по 1500 рік.

Наш каталог обіймає 57 місцевостей, з яких маємо звістки про монастирі з XII-XV століття. При кожній місцевості збираємо по можності весь матеріял, яким розпоряджаємо до сього періоду. Для лекшої орієнтації про дальші часи даємо також загальний спис пізніших монастирів, — разом 289 місцевостей, — так що число всіх монастирів в Галичині доходить до 346.

Огляд по повітам дає такі цифри:

¹ У списі Коссака подано 272 чисел, — 130 з львівської архієпархії, 106 з перемиської еп. і 36 жіночих монастирів, — але деякі монастирі є під двома місцевостями.

Повіт	середні віки	пізнійші	Повіт	середні віки	пізнійші
Бережани	—	5	Перемишль	2	14
Березів	—	1	Печеніжин	—	1
Бібрка	—	6	Підгайці	—	3
Богородчани	1	1	Рава Р.	1	16
Борщів	—	3	Радехів	—	7
Броди	—	5	Рогатин	2	4
Бучач	1	7	Рудки	2	2
Городенка	—	4	Ряшів	—	1
Городок	—	5	Самбір	1	6
Доброміль	2	3	Скалат	—	5
Долина	1	14	Сколе	1	1
Дрогобич	1	11	Снятин	—	1
Жидачів	2	6	Сокаль	1	11
Жовква	1	16	Станиславів	7	11
Заліщики	—	9	Старий Самбір	6	10
Збараж	—	2	Старий Санч	—	1
Золочів	2	12	Стрий	4	4
Калуш	1	3	Сянік	—	3
Камінка Стр.	2	7	Теребовля	—	3
Коломия	—	2	Тернопіль	—	2
Косів	1	—	Товмач	1	8
Лісько	2	3	Турка	—	1
Львів	4	11	Чесанів	—	4
Мостиська	2	7	Чортків	—	5
Нісько	1	—	Яворів	—	15
Переворськ	2	—	Ярослав	1	9
Перемишляни	1	1	Неозначені	1	—
			Разом	<u>57</u>	<u>289</u>

Докладних дат засновання наших монастирів майже не маємо. Ледви при двох або трьох монастирах можна ствердити приблизний час їх повстання. Зрештою мусимо вдоволитися тим, що можемо занотувати першу з вістку про даний монастир. На сій основі маємо такий хронологічний перегляд галицьких монастирів у середніх віках:

Вік XII: 1189 р. Галич, монастир св. Івана.

Вік XIII: 1240 р. Синевідськo (пов. Сколе), монастир Пр. Богородиці; 1262 р. Полонина (ближче неозначене місце); перед 1300 р. монастир на ріці Раті.

Вік XIV: 1341 р. Львів, монастир св. Юра; 1378 р. Перемишль, монастир св. Миколи і Кальників (пов. Мостиська), монастир Успення

Пр. Богородиці; 1393 р. Желехів (пов. Камінка Стр.); 1399 р. Вовня (пов. Стрий); за часів Ягайла монастир коло Крехова (пов. Жидачів).

Вік XV: 1401 (?) р. Унів (пов. Перемишляни); 1402 р. Манастирець (пов. Самбір); 1407 р. Лаврів, Смільниця, Созань, і Спас (пов. Старий Самбір); 1409 р. Стебник (пов. Дрогобич); 1415 р. Терло, монастир Різдва Пр. Богородиці; 1418 р. Топільско (пов. Калуш); 1424 р. Монастирсько (пов. Косів) і Тершів (пов. Старий Самбір); 1428 р. Святонева (пов. Переворськ); 1431 р. Перегинсько (пов. Долина); 1435 р. Сокіл (пов. Станиславів); 1436 р. Манастир (коло Собіня пов. Лісько); 1437 р. Монастирська (пов. Бучач) і Черче (пов. Рогатин); 1438 р. Манастирець (пов. Стрий); 1441 р. Манастирчани (пов. Богородчани); 1443 р. Лисятичі (пов. Стрий) і Купилів (пов. Товмач); 1446 р. Манастир (пов. Доброміль); 1448 р. Манастирець (пов. Жидачів) і Горпин (пов. Камінка Стр.); 1458 р. Загвізде (пов. Станиславів); Крилос, монастир Успення Пр. Богородиці і Підгородє (пов. Рогатин); 1462 р. Манастир (пов. Сокаль) і Манастир (пов. Ярослав); 1463 р. Львів, монастир св. Онуфрія і Чишки (пов. Львів); 1468 р. Манастирець (пов. Рудки) і Соботів (пов. Станиславів); 1469 р. Канафости (пов. Рудки); 1478 р. Манастир (пов. Переворськ); 1483 р. Фалиш (пов. Стрий); 1486 р. Никловичі (пов. Мостиська); 1487 р. Сопошин (пов. Жовква); 1488 р. Лагодичі (пов. Золочів); 1489 р. Манастир (пов. Лісько) і Манастир (пов. Нісько); 1490 р. Хоросно (пов. Львів); коло 1500 р. Перемишль, монастир Успення Пр. Богородиці на Вільчі; 1500 р. Старява (пов. Доброміль).

З княжих часів традиції мають ще Пліснисько (пов. Золочів) і Крилос, монастир св. Іллі.

Маємо надію, що сей частинний катальог галицьких монастирів заохотить кого з дослідників історії нашої Церкви доповнити наші матеріали і продовжити катальог до новітніх часів.

Катальог монастирів

Скорочення: 1) AGZ — Akta grodzkie i ziemskie, Львів; 2) MRPS — Matricularum Regni Poloniae Summaria, Варшава; 3) Коссак — Шематизм Провінції св. Спасителя ЧСВВ, Львів 1867; 4) Схиматизм — Схиматизм епархії перемишльської, 1879 р.; 5) Свенціцький — І. Свенціцький, Каталог книг церковно-славянської печаті, Жовква 1908 р.; 6) Архив — Архив Югозападной Росии, часть I том X, XI, XII, Київ 1904 р.; 7) Януш — В. Janusz, Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej, Львів 1918; 8) Orłowicz — Dr. M. Orłowicz — Pustrowany przewodnik po Galicyi, Львів 1919 р.; 9) Gemein-delexikon — Gemein-delexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder. T. XII Galizien, Відень 1907; 10) Chotkowski Hist. — Ks. Władysław Chotkowski, Historia

polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicji, Краків 1905; 11) Chołkowski Red. — Redukcje monasterów bazylijskich w Galicji, Краків 1922.

ПОВ. БЕРЕЖАНИ

В бережанським повіті були монастирі: 1. Краснопуща, заснований 1665 р. (Коссак 11-12, 145); 2. Криве, згаданий 1724 р. (тамже 145); 3. Лапшин, згаданий 1711-1724 р. (тамже 147); 4. Лісники, званий бережанським, згад. 1711-1724 (тамже 158, *Sł. geogr.* V 165); 5. Монастирський потік, притока Золотої Липи, пливе через Вільхивець і Рибники (*Sł. geogr.* VI 89). Про існування цих монастирів в середині віки нема ніяких даних.

ПОВ. БЕРЕЗІВ

В березівським повіті знаємо один монастир, в Улучі, згаданий 1694 р., знесений 1744 р. (Коссак 191).

ПОВ. БІБРКА

У бобрецьким повіті знаємо монастирі: 1. Бібрка, жіночий, згад. 1698 р., (*I. Swendickij, Katalog* ч. 25, 85 і Коссак 204); 2. Калагури, згад. 1628 р. *AGZ X* ч. 3536, *Gemeindelexikon* 14, 18); 3. Підгородище, згад. 1711-1756 (Коссак 162, *Sł. geogr.* VIII, 399-400); 4. Пятничани, згад. 1724 (Коссак 163, *Sł. geogr.* VIII 113). Крім цього залишилися назви: 5. Монастир, узгір'є на південь від Шоломиї (*Sł. geogr.* VI 654, XII 17) і 6. Підмонастир, село (*Sł. geogr.* VIII 436, Коссак 162). Про існування монастирів до XV в. не маємо ніяких даних.

ПОВ. БОГОРОДЧАНИ

1. **Монастирчани**, село в богородчанським повіті, згадується в актах від 1441 р.¹ Назва вказує на якесь відношення до монастиря², але ніяких bliщих відомостей не маємо.

Другий монастир в сім повіті, Манявський Скит, коло села Маняви, заснований 1612 р. (Коссак 166-167; Ю. Целевич, *Исторія Скиту Манявского*, Львів 1888).

ПОВ. БОРЩІВ

У борщівським повіті були монастирі: 1. Королівка, знесений 1744 р. (Коссак 145); 2. Ланівці, згад. 1724-1784 р. (тамже 147; *Sł. geogr.* V 585, VI 95, 953); 3. Монастирок, коло Більча Золотого, мон. засн. к. 1600 р., існував до 1789 р. (Коссак 137-138; *Sł. geogr.* I 226, VI 91; Януш ч. 45; *Chotkowski Red.* 40).

ПОВ. БРОДИ

У бродським повіті були монастирі: 1. Броди (Коссак 137); 2. Гаї старобродські, жіночий мон. в Бучині (тамже 204); 3. Черниця? (*Gemeindelexikon* 54, 58); 4. Щуровичі, присілок Пустельники (тамже 63); 5. Ясенів, жіночий (Коссак 210).

¹ *AGZ XII* 99, пор. 159, 338, 406; *XIX* 192, 289, 350; *MRPS II* ч. 742.

² Коссак 159; *Sł. geogr.* VI 87.

ПОВ. БУЧАЧ

2. Монастирська або Манастирська (Manasthiriska) виступають в актах від 1437 р.¹; назва вказує на колишнє існування монастиря, але історичних слідів про се нема.

З пізнішого часу знаємо монастирі: 1. Бучач, Троїцький, відбудований 1612 р., існував до 1652 р. (Коссак 137); 2. Бучач, Воздвиженський, заснований 1712 р. (тамже 8-9); 3. Жиньомир, заснований в XVI в., знесений 1724 р. (тамже 143; А. Петрушевич, Свод. лѣтоп. Литер. Сборн. 1872-1873, 77-78; Sł. geogr. XIV 925); 4. Задарів, заснований в XVI в., знесений в 1818 р. (Коссак 144; А. Петрушевич, Свод. лѣт. Л. Сборн. 48; Архив XI; Sł. geogr. XIV 219; Chotkowski Red. 11, 49); 5. Порхова, є печера викута в скалі, може останок монастиря (Януш ч. 123); 6. Рукомиш, згадується 1711 р., знесений 1712 р. (Коссак 164, Януш ч. 126); 7. Сокулець, заснований 1609 р., знесений 1800 (Коссак 168; Chotkowski Red. 11, 49, 56).

ПОВ. ГОРОДЕНКА

В городенськїм повіті згадуються монастирі: 1. Городенка, св. Николая, згад. 1711-1763 р. (Коссак 139; Sł. geogr. VI 91); 2. Ісаків, ковані печери, може слід монастиря (Януш ч. 187); 3. Лука, присілок Монастир, засн. по 1600 р., знес. 1789 р. (Коссак 148; Gemeindeflexikon 215; Chotkowski Red. 38-39); 4. Раковець, згад. 1724 р. (Коссак 164).

ПОВ. ГОРОДОК

В городецькїм повіті знаємо монастирі: 1. Балагурівка, назва мабуть від „калогерів“ - монахів (Gemeindeflexikon 215); 2. Верещиця, згад. 1661-1691 р., (Архив XI, XII; Коссак 177); 3. Городок (Chotkowski Red. 11); 4. Майдан, присілок Пустельники (Gemeindeflexikon 199); 5. Страдч, по переказі існував в XVI в. (Коссак 168-169; Януш ч. 172).

ПОВ. ДОБРОМИЛЬ

3. Манастир згадується 1446-1447 р. при селі Підгородище побіч сіл Передільниця, Губичі, Воля, Городисько, як власність князя Несвижського². Підгородище тепер незвісне, але очевидно лежало недалеко Городиська. В монастирській церкві в Городищі були похоронені покійники з роду Бибельських, починаючи з XIV в.³

4. Старява. Перемиський староста 17 серпня 1500 р. рішає спір між вїйтами і селянами зі Старяви та черцем Савою (Szawa szepnucz)

¹ AGZ XII ч. 230; пор. XIV ч. 3218, XV XIX, показчик s. v.

² AGZ XIII ч. 2727 (Podgrodzyszcze cum Monastir), 3241.

³ „Положены мощи сихъ Князей Быбельскихъ у церкви стго Великаго Отца Василя на Городищи Монастыри: Князь Прокопїина, Князь Андрей сынъ его, Князь Сенко, сынъ Князя Андрея, Князь Костко, сынъ Князя Сенка, Стольника Быбельского“ — див. Ар. Крижановський, Причинки до історії роду Бибельських, Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XLVIII с. 10; пор. Окольський, Orbis Polonus, Краків 1641, I 440; — пор. А. Петрушевич, Сводная лѣтопись, Литературный Сборникъ 1872-1873, 475.

звідтиж; селяне мають повернути черцєви забране збіжжє під загрозою грошевих кар¹.

В пізнійших часах знаємо ще монастирі: 1. Добромиль, заснований 1600 р. (Коссак 18-20); 2. Млинок коло Доброміля (?), Схиматісмь перем. 1879, 423); 3. Риботичі (?), тамже 424).

ПОВ. ДОЛИНА

5. Перегінсько. В XVII в. була традиція, що село Перегінсько надав князь Федір Ольгердович для галицької катєдри, — так зізнав перед гродським судом у Львові 1656 р. ротмістр Юрій Балабан, якого батько мав мати відповідні документи, але вони погоріли в часі війни². Достовірність сеї традиції трудно ствердити, але є дані, що князь Федір Ольгердович, брат Ягайла, перебував справді в Галичині і мав в управі жидачівську землю (умер коло 1431 р.)³. Наданне Федора мав затвердити 1470 р. король Казимир Ягайлович⁴, але сеї конфірмації не знаємо. Відома затє є грамота Казимира з 15 вересня 1475 р. (без місця), якою король передає монастир Перегінсько з сєлами Андрієви Свистельницькому, для помноження його адміністрації⁵. Андрій Свистельницький, званий в актах „крилоським митрополитом“, був правдоподібно крилоським ігуменом і заряджував маєтностями давньої галицької митрополії⁶. Пізнійше котрийсь з черців перегінського монастиря передав привілеї монастиря жидачівському старості Збожному, а той за 100 гривен продав монастир Матвієви Гємбїцькому з Куропатник, жидачівському войському. Щойно в 1548 р. новий львівський єпископ Макарій Тучапський добув у короля Жигмонта реституцію Перегінська⁷. Пізнійше знов

¹ AGZ XVIII ч. 3341. Що се Старява в добромильським повіті, видно із згадок про сусідні села, як Терло, Смільниця і ин. Село було на волоському праві і згадані війти се властиво „князі“; імена їх Артим і Зань або Занько, — пор. тамже ч. 2691, 2748, 3318 і ин.

² „...iż wieś Perehyńsko, w powiecie żydaczowskim leżąca, własna jest majątność dziedziczna cerkiewna do katedry cerkwi halickiej kryłoskiej przez xiążąt ruskich Fedora Olhordowicza fundowana i darowana“... AGZ I с. 103.

³ J. Wolff, Ród Gedimina, 1886, с. 117; Z. L. Radziwiński, Monografia XX. Sanguszków, I 14-17.

⁴ Informacya o stanie dóbr perehyńskich z XVIII в.; А. Петрушевич, О соборной Богородичной церкви, Галицкій истор. сборн., вип. III, 1860, с. СIII.

⁵ MRPS I ч. 1304.

⁶ Див. нижче під Крилос, пов. Галич.

⁷ Рішення Жигмонта I з 20 лютого 1548 р., AGZ I 99-100; Архив X 27-29; пор. MRPS IV ч. 23121. До історії Перегінська в XVI в. пор. MRPS IV ч. 464, 982, 2337, 6017, 8905, 13517, 20458, 22403.

маєтности перейшли в приватні руки, монастир підупав і був відновлений аж 1691 р¹.

В долиньським повіті були ще монастирі: 1. Болехів (Коссак 142); 2. Бубнище, печери ковані в скалах (Януш ч. 147); 3. Гошів, заснований 1570 р. (тамже 12-13, 139; Архив XII); 4. Грабів, згад. 1711-1765 р. (Коссак 140); 5. Довжка (тамже 142); 6. Долина (тамже); 7. Лопянка (Sl. geogr. V 721, VI 653); 8. Мізунь старий — потік Монастирська вода і присілок Монастирський (Sl. geogr. VI 88, Gemeindelexikon 167); 9. Перегинсько — другий монастир над р. Радавою (Коссак 161); 10. Перегинсько — третій монастир на горі Чурук (Петрушевич, Свод. лѣтоп. 231); 11. Поляниця, печери ковані у скалах (Януш ч. 151); 12. Сваричів, згад. 1711-1789 р. (Коссак 165; Sl. geogr. VI 86, VIII 438; Chotkowski Red. 11, 27, 34); 13. Спас (Sl. geogr. XI 103-104); 14. Чорний Ділок коло Гошова — (Коссак 173).

ПОВ. ДРОГОБИЧ

6. Стебник. Монастир згаданий в грамотах Ягайла з 20 серня 1409 р. при означенню границь сіл Почайовичі та Гаї нижні і вижні² і Володимира Ягайловича з 8 марта 1440 р. при селі Стебнику³. Монастир знаходився десь коло ріки Солониці, правдоподібно між Стебником і Гаями нижніми.

В дрогобицьким повіті були також монастирі: 1. Дрогобич, св. Тройці, заснований 1775 р. (Коссак 21-22); 2. Дрогобич, св. Петра і Павла, заснований 1775 р., згорів 1824 р. (тамже 183); 3. Летня, знесений 1775 р. (Коссак 185; Sl. geogr. V 183, VI 87); 4. Лужок долішній (Схиматісць перем. 1879, 227; Sl. geogr. V 835); 5. Манастир дережицький, згад. 1531-1804 (Коссак 182-183; Sl. geogr. VI 86; Gemeindelexikon 174); 6. Манастир лішнянський, згад. 1666-1804 р. (Коссак 185-186; Sl. geogr. V 326, VI 87; Gemeindelexikon 175); 7. Нагуевичі, давніше Башево, згад. 1566 р., має фальсифікат надання князя Льва (Коссак 174-175; Czernyński, O dobrach koronnych 60); 8. Підмонастирок коло Урожа (Коссак 187; Sl. geogr. VIII 435-426); 9. Рибник, у присілку Брюховиця (Коссак 177, 188); 10. Тустановичі (Коссак 191; Sl. geogr. XII 672); 11. Унятичі (Коссак 191; Sl. geogr. XII 800-801).

ПОВ. ЖИДАЧІВ

7. Крехів. Вашко Крехівський мав дістати від Ягайла як даровизну село Креховець (тепер Крехів) в жидачівській землі і монастир „святої Пятниці“⁴.

¹ А. Петрушевич, Свод. лѣтоп. Лит. сборн. 1872-1873, 230-1; пор. Коссак 160-161; Архив XI, XII.

² AGZ IV ч. XXII, с. 74; границя иде »superius fluvio Stonica ripae superiori usque circumferencialiter oraculo alias Monasterza usque ad montem dictum Chramota«...

³ AGZ V ч. LXXX, с. 101: »cum pratis super torrentibus Slonycza, iuxtum Manastyrz, et super Chlodnycza iacentibus«.

⁴ »et monasterij dicti Swyantha Pyanthnicza«, Źródła dziejowe т. XVIII ч. I В. с. 35.

8. Монастирець (Manastirzec) у жидачівському повіті 1448 р. був власністю Станислава з Букачовець¹ — се мабуть село Монастирець коло Журавна².

В жидачівському повіті були ще монастирі: 1. Бакочин коло Журавна, знесений 1744 р. (Коссак 135; *Sł. geogr.* I 85); 2. Миколаїв, жіночий, згад. 1641-1654 (Коссак 208; Архив XI; *Sł. geogr.* VI 403); 3. Рудники, згад. 1641, 1711-1744 р. (А. Петрушевич, Свод. лѣтоп. Литер. Сборн. 1872-1873, 88; Коссак 164); 4. Черниця (*Gemeindelexikon* 802, 809); 6. Юсиптичі, згад. 1724-1751 р. (Коссак 173; Стара Україна 1924, 85-86).

ПОВ. ЖОВКВА

9. Сопошин. В 1487 р. згадується Монастир побіч сіл Сопошин, Низменичі (*Nyszmyenicze*) і Винники під Жовквою³. Монастир в Сопошині існував і пізніше⁴.

У жовківському повіті були ще монастирі: 1. Бесіди, заснований коло 1667 р., знес. 1787 р. (Коссак 176; Архив XI; *Chotkowski Red.* 28); 2. Вілька Кунинська (Схиматісць перем. 1879, 153, 422); 3. Вязова (тамже 421, 426); 4. Двірці (? Коссак 181; *Sł. geogr.* II 234-5); 4. Желдець (Коссак 183); 5. Жовква, заснований 1682 р. (Коссак 24-26; В. Площанській, Жолковъ, Наук. Сборникъ 1868, 240-246); 6. Жовква, жіночий, згад. 1743 (тамже 205); 7. Жовтанці, знесений 1744 р. (Схиматісць 201-202; *Sł. geogr.* XIV 826); 8. Зіболки, згад. в XVII в. (Коссак 205; Схиматісць 203-204); 9. Колоденце, знесений 1744 р. (Коссак 183-184); 10. Крехів, св. Николая, заснований к. 1618 р. (Коссак 26-28, 184); 11. Крехів, св. Петра і Павла, згад. в XVII-XVIII в. (Коссак 184-185); 12. Крехів, жіночий, в XVII в. (тамже 205); 13. Куликів, два жіночі монастирі (Коссак 206; Схиматісць 206); 14. Любеля (Схиматісць 153, 423); 15. Скварява нова, присілок Гута монастирська, згад. 1775-1776 (Коссак 180; Схиматісць 156; *Sł. geogr.* VI 89); 16. Смереків (Схиматісць 426).

ПОВ. ЗАЛІЩИКИ

У заліщицькому повіті були монастирі: 1. Берем'яни — при усті Стрипи до Дністра, в горі Орлище є ковані ніші і кам'яні сходи, може слід монастиря (Януш ч. 631); 2. Винятинці — в печери з невеликою коморою на початку, останок монастиря (Януш ч. 657; *Ołowicz* 152); 3. Городок, над Дністром, печера зі вступною коморою і коридарями (Януш ч. 641); 4. Дубровляни, присілок Балагури — назва мб. від „калогерів“ (*Gemeindelexikon* 760, 763); 5. Звиняч, згад. 1711-1744 р. в присілок Під Монастирем (Коссак 145; *Gemeindelexikon* 135); 6. Синьків, монастир, згадується 1724-1754 (Коссак 165); 7. Устечко, передмість Черче (*Sł. geogr.* XII 834; *Gemeindelexikon* 759); 8. Устечко, над р. Джурином в скалі печера, з слідами монастиря (з автопсії); 9. Червоногород, присілок Черче (*Sł. geogr.* I 797, 845).

¹ AGZ XII ч. 2058.

² *Sł. geogr.* VII 91, XV 2 с. 299; *Gemeindelexikon* 806.

³ AGZ XV ч. MCCLXXV і 4623.

⁴ Коссак 189.

ПОВ. ЗБАРАЖ

У збараськім повіті знаємо монастирі: 1. Збараж старий або Залуже, знесений 1786 р. (Коссак 145; Sl. geogr. XIV 362; Gemeindelexikon 773; Chotkowski Red. 11, 28); 2. Стрийка — горб Монастир (Sl. geogr. VI 653, XI 440).

ПОВ. ЗОЛОЧІВ

10. **Лагодичі.** В 1488 р. при означенню границь між Почапами і Лагодичами (Lahodzicze) з одної сторони і Хильчичами з другої, згаданий Монастир, приналежний до Лагодич; тутже була річка Гнилець¹. Лагодичі тепер незвісні².

11. **Пліснисько.** Монастир на Плісниську має традицію походження з княжих часів. Перша монастирська церква „збудована єсть отъ княжны Єлени, которая княжна знать была вѣры православно христіянської, и прежде бо сихъ временъ на главахъ російского народа княжіе сіяли митри. Даєть того певный и вѣрный документъ над царскими врати, внутрѣ олтаря, въ тіе слова напись: „ѡп (1180) року гони Батый Єлену княжну“; яже и церковъ сію въ то время тояжде сооружи княжна, граду Пльснецку тогда бывшу разоренну, явѣ єсть“ — так оповідає монастирський літопис³. В актах згадок про монастир не стрічаємо.

В золочівськім повіті були ще монастирі: 1. Боложинів, згад. 1682 р., знесений 1744 р. (Коссак 136); 2. Відинь, згад. 1698 р., спалений 1846 р. (Коссак 138; Sl. geogr. XIV 285; Свенціцький, Каталог ч. 85); 3. Зазулі, частина села називається Монастирок (Sl. geogr. VI 91, XIV 505); 4. Золочів, Межигірє або Бучина, заснований в XVII в. [?], знесений 1744 р. (Коссак 15, 137); 5. Золочів, Грабина, заснований 1665 р. (тамже 15-16); 6. Лука, нива Монастирська і сліди монастиря (Sl. geogr. V 808-809, VI 88); 7. Нуще (Sl. geogr. VII 313-314); 8. Олесько, жіночий, згад. в XVII в. (Коссак 209); 9. Підгірці, Пліснисько, новий монастир заснований 1659 р. (Коссак 17-18, 162; Петрушевич, Свод. лѣтоп. 130, 135-138, 222-224); 10. Розгадів, див. Краснопуца, пов. Березани (Коссак 164); 11. Сасів, жіночий, згад. 1743 р., знесений 1759 р. (тамже 209); 12. Утішків, жіночий (тамже 210).

ПОВ. КАЛУШ

12. **Топільсько.** Монастир Топільсько належав у першій половині XV в. до Івана Довгого Логиновича Сваричівського, що одержав на се

¹ AGZ XV ч. 4625: »ad monticulum alias na mogiła, qui iacet sub silva superius Manastirz et superius rivulo Hnylecze, qui Manastirz pertinet ad villam Lahodzycze in districtu Buscenski«; пор. AGZ IX ч. XCVIII, С.

² Sl. geogr. V. с. 577.

³ „Супописъ“ пліснесько-підгорецького монастиря, Записки Чина св. Василя В., Том I, вип. 1., стор. 102.

дві грамоти князя Федора Ольгердовича в Жидачеві, першу 27 серпня 1418 р., другу з 6 серпня, рік не зазначений¹.

В калузькiм повіті були монастирі: 1. Болохів, згад. 1711-1756 р. (Коссак 136); 2. Красна, є ліс Монастир (Sł. geogr. IV 620, VI 87); 3. Рип'янка, жіночий, знесений 1756 р. (Коссак 209).

ПОВ. КАМІНКА СТРУМИЛОВА

13. Горпин. В 1448-1483 рр. побіч Горпина є оселя Монастир; власниками її були: 1453 р. Матвій Орфіновський, 1470 р. Михайло Давидівський, 1483 р. Ян Гранецький². Тепер оселя незвісна.

14. Желехів. Володислав Ягайло, грамотою з Пришова 15 жовтня 1393 р., подає Михайлови Сул...овичеві (прізвище затерте) Желехів з приналежним до нього монастирем (*villam nostram Zelichow et cum monasterio eidem adiacenti*)³. Можливо, що се той сам монастир, що згадується коло Горпина.

У камінецькiм повіті були ще монастирі: 1. Банюнин, згад. 1750-1760 (Коссак 136); 2. Буськ, на Волянах, зруйнований 1655 р. (В. Площанський, Буськ, Львів 1872, 23; Коссак 137); 3. Буськ, на Підзамчу, жіночий, згад. 1602, знесений 1784 р. (Площанський 23); 4. Деревлянська Воля, згад. 1662, знесений 1788 р. (Коссак 141; Архив XII; Chotkowski Red. 11, 29); 5. Добротвір, на передмісті Язвин, жіночий, згад. 1676 р. (Коссак 210; Схиматіємъ 421-422); 6. Камінка Струмилова, жіночий, згад. 1669 р. (А. Петрушевич, Сводная лѣтопись, Литер. сборн. 1872-1873, 161; Коссак 205; Chotkowski, Histořja); 7. Язениця, званий Прекрасна Пустиня, згад. 1724-1788 р. (Коссак 174; Chotkowski Red. 11, 29).

ПОВ. КОЛОМИЯ

В коломийськiм повіті були монастирі: 1. Іспас (Коссак 145; Sł. geogr. III. 306); 2. Коломия, згад. 1742 р. (Коссак 145).

ПОВ. КОСІВ

15. Монастирсько. Князь Свитригайло грамотою з 17 серпня 1424 р. дає Максимови Владови Драгосиновичеві село Косів „сь монастиремъ на рѣцѣ на Рыбницѣ“⁴. Сей монастир відомий також в XVII і XVIII в., знесений 1744 р.⁵ Тепер село Монастирсько⁷.

¹ Z. L. Radziwiński, Monografia XX. Sanguszków, I, 1906 р. 15-17; також А. Петрушевич, О соборной Богородичной церкви, Гал. ист. сборникъ III, 1860, с. CVII; Przegląd archeologiczny I, 1882 р. 77.

² AGZ X ч. 94, XIV ч. 2497, 2507, 2813, XV ч. 773, 1661.

³ М. Грушевський, Матеріали до історії суспільно-політичних й економічних відносин Західньої України, Львів 1906, ч. VIII.

⁴ Акты отн. къ истории южной и западной России, т. I. ч. 15; Палеографическія снимки ч. 13

⁵ А. Петрушевич, Сводная лѣтопись, Лит. сборн. 1872-1873, 124; Коссак 145, 159.

⁶ Sł. geogr. VI 89.

ПОВ. ЛІСЬКО

16. Манастир, окрема оселя, згадується від 1436 р. як приналежна до замку Собінь, разом з селами Заславичі, Залуже, Лукавиця, Лісько, Постолів і ин.¹ Тепер се село Манастирець або Манастир у ліськім повіті².

17. Манастир, друга оселя у ліськім повіті, згадана 1489 р. рівночасно з попередньою, але по селах Творильне, Рильське, Мичківці, — положенне ближче невідоме.³

У ліськім повіті були пізніше ще монастирі: 1. Безмигова, згад. 1614 р. (А. Петрушевич, Сводная літопись, Литер. сборникъ 1872-73, 49); 2. Журавин, згад. 1772 р. (Схематисъ 172-173, 422); 3. Лісько, згад. 1669-1690 (Архив XI).

ПОВ. ЛЬВІВ

18. Львів. Манастир св. Юра. Про початки святоюрського монастиря подає довше оповідання львівський історик Вартоломей Зіморович в творі „Leopolis triplex“ під 1282 р.

„Під той час Василик, стрий Льва, князь жорстокого духа, але як часто буває у Греків, по молодости переведеній безжурно на старість постригся добровільно в черці і замешкував печеру наїжену тернем, що стояла отвором на склоні горбка, котрий підносився над спиною міста, — більше подібний до Фавна, чим до людини, цілий щетинястий, нечесаний, з великими бровами, худий, зарослий, з бородою запущеною до колін, що закривала наготу тіла як щит або килим. Такою нелюдською строгістю життя, спокутував нелюдську різню бранців, до якої. прийшло за його приводом перед дваццятьма роками в Судомірі, — так загально говорено.

„За його порадою Лев побудував на верху того горбка букову церкву, обвів її монашими келіями, присвятив під опіку святого Юрія, старшини війська святих, вожда для себе проти Поляків і співтовариша для стрія, що боровся з примарами пекла“⁴.

Від Зіморовича се оповідання перейшло до літописи монастиря св. Юра, зложеної під кінець XVIII в. Додано там ще мабуть через непорозуміння інші подробиці, яких Зіморович не лучить з монастирем св. Юра, як се, що Лев похоронив у святоюрській церкві тіло Данила, перевезене

¹ AGZ XIII ч. 83, 415, XI ч. 1370, 3348, XVI ч. 1878, 1935, пор. 3068, 3159.

² Sl. geogr. VI 89; Gemeindelexikon 368.

³ AGZ XVI ч. 1935. Але не виключене, що сей монастир був у добромільськім повіті, бо дальше згадані села Бахів, Ступниця (присілок Бірчі старої), Бабиці і ин.

⁴ Josephi Bartholomaei Zimorowicz Opera, quibus res gestae urbis Leopoldis illustrantur, ed. dr. K. Neck, Львів 1889, с. 55.

з Галича, та що Лев сам на старість літ постригся в черці і жив в монастирі св. Юра¹.

Оповідання Зіморовича прийнялося легко тому, що на святоюрській горі була справді печера, з південно-західної сторони (тобто від теперішньої вул. П. Скарги), з якою лучено легенду про Василиска; єпископ Лев Шептицький коло 1765 р. казав сю печеру замурувати і при ній побудував кузню, — старшина Василян внесла проти сього жалобу².

Всі інші подробиці оповідання мають характер легенди. Стрий князя Льва, Василько, брат короля Данила, зовсім не був черцем і помер у Володимирі на Волині (1271 р.). Ціла історія, переказана Зіморовичем, вийшла очевидно з перемішання імени Василька з його сучасником Войшелком, сином литовського вел. князя Мендовга. Войшелк, як оповідає галицько-волинський літопис (під 1261 р.), був зразу жорстокої вдачі: „въ поганствѣ будя, и нача проливати крови много, убивашеть бо на всякъ день по три по четьри, которого же дни не убьяшеть кого, печаловашеть тогда, колиже убьяшеть кого, тогда весельбашеть“. Але потім „вниде страх божій в сердце его“, Войшелк вихрестився і рішився прийняти чернецтво. Він приїхав до Галича, до Данила й Василька, був хресним батьком для Юрія Львовича, потім подався до якогось монастиря в полонині, де жив славний зі святости ігумен Григорій; там він перебув три роки. Потім пробував дістатися до св. Гори, Атону, але не зміг доїхати через якісь заворушення, вернувся на Литву і поставив монастир під Новгородком. Пізнійше дав своє князівство синові Данила Шварнови і переселився на Холмщину, до монастиря св. Данила в Угровську, закликав до себе Григорія Полонинського і той „настави его на путь чернечкій“. Літопись оповідає (під 1268 р.) його трагічний кінець: князь Лев, запросив його до Володимира і в монастирі св. Михайла підчас

¹ Księga dziejów czyli historyje... w Monasterze Lwowskim pod tytułem świętego Jerzego Męczennika dla pamiątki starożytności i dawności tegoż monasteru zebrane i spisane — L. Zieliński, Pamiątki historyczne krajowe, Львів 1841, с. 75 і дальші.

² »Przy tym w circumerfencyi kościelnej, która jest od południa y zachodu murem częścią na dwa łokcie, częścią na część od cerkwi do monasteru opasana, pieczarę od południa ku zachodowi leżącą, w której według dawnych tradycyi od roku 1280 Bazyliszek, brata Daniela, Króla Halickiego, a stryj rodzony Lwa ksiązęcia, ad expianda delicta iuventutis voluntarius in monachum tonsus, dał przez się y przez Lwa zwyz rzezonego początek fundacyi monasteru S-o Jurskiego, замуrować kazał y кузnię teraz drewnianą o trzech ścianach przylepił, o czym wszyscy starsi i całe zgromadzenie OO. Bazyljanów przed nami żałąc, solennie protestowali się.« — Urzędowa wizija Cerkwi i Monasteru S. Jerzego Męczennika, na żądanie OO. Bazyljanów tegoż monasteru, przedsięwzięta ze strony Magistratu miasta Lwowa dnia 12 lipca 1765 roku. Przegląd archeologiczny, zeszyt I z r. 1882, стор. 131.

товариської розмови убив його, з зависти, що Войшелк не передав йому князівства¹. Зіморович знав звідкись переказ про жорстокість Войшелка і про се, що він покутував свої гріхи в монастирі, але переміщав його з братом Данила Васильком під іменем „Василиска“, а знаючи, що Василько був стриєм Льва, основателя Львова, переніс покуту „Василиска“ до святоюрського монастиря. Василияни в добрій вірі переняли оповідання Зіморовича до своєї хроніки, але сьогодні треба сю легенду відкинути.

Якіж були дійсні початки святоюрського монастиря? Одиною вказівкою є тут імя патрона монастиря св. Юрія. Був звичай, що князі засновували церкви і монастирі на імя своїх святих, так нпр. вище згадано монастир св. Данила в Угровську, очевидно заснований князем Данилом.

Дуже привабна думка, що львівський монастир вяжеться з іменем князя Юрія Львовича; чи монастир заснував ще Лев на честь свого сина, чи сам Юрій на свою память, чи може Юрієві сини на память батька, все таки заснування святоюрського монастиря можна відносити до життя Юрія, тобто до кінця XIII в. або початку XIV в².

Першу докладну дату про монастир дає славний святоюрський дзвін з 1341 р.: „Въ лѣт. 6849 солянь бы(сть) колок(о)ль сиі стому Юрью при князи Димитрії игуменомъ Євъфимьемъ“ — князь Дмитро се Любарто-Дмитро, литовський претендент до галицького князівства по смерті Юрія-Болеслава. Для історії монастиря цінне імя ігумена з 1341 р. Євтимія. — У львівських міських актах святоюрський монастир згаданий в перше 1407 р., а саме город „монахів руських з гори св. Юра“³.

З монастирських жерел найстаршим є помянник п. з. „Метрика“⁴, списаний коло 1765 р. В сій метриці був каталог ігуменів св. Юра і коротка історія монастиря, — на жаль якась злочинна рука вирізала з рукопису картки, що відносилися до XIII-XIV в. На метриці опирається хроніка монастиря, складена в останній чверті XVIII в.. Але автор хроніки ста-

¹ Полное собрание русс. лѣтописей т. II, 1843 р., с. 201,...

² Другого князя Юрія-Болеслава Тройденовича ледви чи можна уважати основником монастиря св. Юра, супроти його католицької політики.

³ »ortus monachorum Ruthenicalium de monte sancti Georgii«, Pomniki dziejowe Lwowa II ч. 149; пор. згадку про S Jorge perck, тамже IV ч. 1079.

⁴ Метрика Свягѣйшихъ Вселенскихъ Архіереевъ Папъ Римскихъ, Великодержавнихъ Королей, Князей и Княгинь Рускихъ и Полскихъ, Преосвященныхъ Архієпископовъ Киевскихъ и Галицкихъ, Боголюбивихъ Епископовъ Галицкихъ Всечестѣйшихъ Отець Протоархімандритовъ и Настоятелей си естъ Провѣнціаловъ, Архімандритовъ и Игуменовъ Обители сея и братій нашихъ здѣ лежащихъ преставившихся отъ создания Обители сея Чина святаго Василія Великого, при Церкви Святаго Великомученика Георгія въ Богоспасаемомъ градѣ Львовѣ въ лѣто 1461 —, в бібліотеці монастиря св. Онуфрія у Львові ч. 9.

рався імена ігуменів, подані в метриці, злучити з подіями, взятими з історії Зіморовича, і через те обезцінив для нас старе жерело. Імена ігуменів такі. Перший, котрого хроніка подає з виразним покликанням на метрику, се Василій. Можливо, що у старім катальозі ігуменів на першім місці дійсно стояло імя Василя; але автор хроніки ідентифікує його з „Василиском“, доводить його управу до 1290 р., з його часами лучить будову деревляної церкви св. Юрія й похорони Данила у ній, — все за Зіморовичем. Другий ігумен Макарій, згаданий як ереміт, мав умерти 1298 р. Третє імя Євтимія знає хроніка з дзвону 1341 р.; але з ним лучить хронікар вичитане у Зіморовича постриження князя Льва коло 1301 р.; припускає знищення монастиря і спалення церкви підчас приходу Поляків 1349 р. і початок будови нової кам'яної церкви 1363 р., — отже ігуменство Євтимія малоб трівати 63 роки. Четвертий ігумен Партеній вів дальше будову церкви і умер 1381 р. П'ятий, Гедеон, продовжував будову, умер 1400 р. Вістки про дальших ігуменів є вже на щасливо дохованих сторінках „Метрики“¹. Шестий Лаврентій „ігумен і архимандрит“ монастиря св. Юра, докінчив церкву 1437 р. Семий, Йоасаф, також архимандрит і ігумен монастирів св. Юра і св. Онуфрія, правив до смерти 1493 р. Осьмий, Атанасій наступив на ігуменство й архимандрію 1493 р. і погиб в часі нападу волоського воєводи 1509 р.²

Окрім наведених ігуменів, відомий нам ще з актів львівського гродського суду, під Сенько „a sancto Georgio extra muros Leopolienses“ 1468 р.³ — не знати, чи монах чи світський священник?

Невияснене дотепер питання, від якого часу ігумени св. Юра звалися архимандритами. „Метрика“ святоюрськими архимандритами називає

¹ Самі імена ігуменів затрачені, є тільки дані з їх ігуменства, але при допомозі хроніки св. Юра можна сю прогалину виповнити.

² Наводимо як зразок „Метрики“ дані про ігумена Атанасія: „Тогожде лѣта 1493 Йоасафу возслѣдствова на Ігуменство и Архимандрію тогожде Монастиря святаго Великомученика Георгія Аѳанасій „ѣ“, иже во злополучное время нахождения ради варварскаго, (еже и смерти его бысть виновна,) управляше монастырь сей не без печали, понеже лѣта 1494 воєвода волоскій, лестецъ сій и измѣнникъ, силною рукою найде на Росію, градъ Львовъ зѣло от имѣній опустоши, отнуду же многое сокровище собравъ во свою страну отиде, за держави Жигмонта Г-го (здѣ внемли, яко нѣщїи глаголють Йоасафа управляти предреченнаго святаго Великомученика Георгія и Пустиннаго Онуфрія монастыри даже до воспомяннаго найстїя варварскаго, си есть до лѣта 1494, еже биты мнѣть житїя его послѣднее, а по немъ не полагають иннаго, даже Иоакима Гдешцкаго; по нѣсть намъ извѣстно, даби и Йоасафъ толикое время, си есть 14 лѣтъ ігуменствовал и монастырь чрезъ 61 лѣтъ, от Йоасафа до Иоакима никоегоже имѣлъ Ігумена; и откуду би обрѣтися в числѣ усопшыхъ Архимандритовъ імени Аѳанасія, разсуждай убо читателю, коеби от тѣхъ предпочитати, яко извѣстнѣшее)“ — „Метрика“ с. 190-191.

³ AGZ. XV ч. 613

всіх ігуменів, починаючи від Лаврентія 1437 р. В захованих актах з титулом архимандрита стрічаємо вперше ігумена Йоахима Гдещицького в королівській грамоті 1522 р.: він іменованій архимандритом в округах львівським, галицьким, коломийським, камянецьким, снятинським і жидачівським¹. Нема жадних вказівок на 'се, щоби сей титул був признаний Гдещицькому як щось нове, — більш правдоподібно, що вже передтим святоюрські ігумени звалися архимандритами.

Мабуть до святого Юра належить безіменний „архимандрит чернець“ (harchimendriŭtha szugnuecz), що 1445 р. процесується у львівським гродським суді з Матвієм, воеводою з Олеська, що заграбив йому на публичній дорозі в Олеську воли з возом соли, гроші, ріжну одіж і товари та листи вірменського митрополита до великого князя². Святоюрським ігуменом був тоді Лаврентій або Йоасаф і отже малиб ми тут потвердження вище наведених літописних звісток про титул святоюрських архимандритів. В таким разі істнованне святоюрської архимандрії можнаб сконстатувати вже в першій половині XV в.

Неясні також звістки про се, хто був по тодішньому звичаю „опікуном“ чи „провізором“ монастиря. Коло 1430 р. монастир св. Юра був у руках шляхтича Гринька або Івашка Калениковича з крем'янецького повіта; в тім часі він заставив монастир разом з двома селами, приналежними до монастиря, за 10 гривен Вірменці Анні Нікошевій³. Децю пізнійше як державець монастиря виступає Вірменин Петро Гамлядинович, що мав одержати монастир у спадщині по Каленику. Мовляв сини Каленика, Гринько і Масько, утекли з польської держави і Петро обняв Каленикову спадщину, як син сестри Каленика. В сій спадщині згадується в актах тільки село Стронятин. Але Петро Гамлядинович взяв у посіданне також святоюрський монастир; виходить се із титулу, якого він уживає постійно; „de Jurguow monastirio Leopold. S. Georgii“, „de manastir S. Georgii Leopold.“ або просто „de Jurguow“; звідси також його нове прізвище Юріївський (Jurguowski). З сими титулами являється Петро Гам-

¹ Архивъ Ю. З. Россіи ч. I т. X с. 16.

² »boves... cum curru salis; item quatuor camchatos, quatuor lodices, item viginti flor. Venecienses, viginti flor. Turcorum, decem sexagenas grossor., decem milia amygdalorum, dimidium alterum cathnar rosynkorum, manathiam, duo czoboti, sex ulnas panni grisei, mitram pro viginti grossis parvis, bipennem, pulvinaria, manutergia, caletham cum cultello, shyrzynkam; et servitoribus eius receperunt quinquaginta grossos magnos, caligas, triginta panes, lapidem usionis, duo paria patynky, literas ad Ducem Magnum directas spirituales per Metropolitanum Armenorum datas, duos saccos skorzane, sex pectines, ciphum ligneum«. AGZ. XIV ч. 1407, 1453, 1454, 1490, 1522.

³ Acta Consularia Leopoliensia т. I, 1. (в архиві міста Львова).

лядинович в 1446-1455 р.¹ В 1460 р. Івашко Каленикович жадав звороту монастиря, від Анни Нікошевої, але безуспішно².

По Зіморовичу найдавніша церква св. Юра, побудована Львом, була дерев'яна, з букового дерева. Про будову мурованої церкви подає звістку Зіморович у двох місцях. Під 1363 р.: „В тім самім часі також Вірмени свою святиню гермафродитну (sic!) з цегли ставили, уживши одного і того самого архітекта Доре, котрий саме (forte) Юріївську церкву для Русинів будував на горбі, що підноситься над містом, про що свідчить однаковий плян обох будов“. Під 1437 р.: „Вірмени і Русини, уживши одного і того самого архітекта в тім протязі часу дві подібні святині, на той сам спосіб і плян будували, Вірмени між мурами Пресвятій Діві перенесеній до небесного двора, Русини підміську старинному оборонцєви народа, святому Юрієви“³. Сі дані перейняла також святоюрська хроніка і тому будова церкви згадана при ігуменах Євтимію, Партецію, Гедеоні і Лаврентію 1363-1437.

Згаданий Зіморовичем архітект Доре се мабуть той сам майстер, що у міських актах Львова згадується як муляр Дорінг (Doringus murgator). В 1383 р. він купив ґрунт у двох місцях і продав свій дім; умер перед 26 жовтня 1384 р. і полишив значні довги⁴.

Ся давня церква св. Юра перетривала до 1743 р.; колиж єпископ Атанасій Шептицький підняв плян нової будови, стару церкву збурено: „з великими труднощами ізза твердості мурів, як твердять заприсяжені свідоцтва тих, що на той час робили около розбирання“⁵.

19. Львів. Монастир св. Онуфрія. Найдавнішу традицію про монастир подає Зіморович у своїм „Leopolis triplex“. Він оповідає, що коли до Львова приїхала побожна жінка князя Льва, Констанція, за її двором „громада духовних, також заражених геленізмом, у великім числі прибула: архимандрити, протомисти (sic), ігумени, аскети“. Зіморович не згадує нічого про заснування монастиря св. Онуфрія, оповідає тільки, що князь Лев віддав до монастиря ікону Богородиці, кисти св. Луки, „берегти і почитати, але навіть самим Русинам не розголошувати“. Монахи переходували ікону в такій тайні, що не дізнався про неї ані князь Болеслав

¹ AGZ. XIV, показчик s. v. Hamladynowycz, de Jurgeow, Stronyaczyn; вивід спадщини ч. 894, 1711; перша згадка про св. Юр ч. 1515, остання ч. МСССVII; пор. ч. 2966, 2987.

² Acta Consularia, як вище.

³ Zimorowicz, Opera s. 69, 85-86.

⁴ Pomniki dziejowe Lwowa т. I, 1892, ч. 95, 106, 118, 204, 205, 210. На Дорінга вказав В. Лозінський; Sztuka lwowska, 1898, с. 3.

⁵ Urzędowa Wizija, як в., с. 128.

Тройденевич, ані Казимир Великий, — щойно Володислав Опольський підступом чи силою добув образ і передав до Ченстохови. Зіморович в сім оповіданню покликається на якийсь словянський рукопис, що доставив йому один еромонах, де була описана історія ікони¹.

Переказ Зіморовича перейшов до хроніки святоонуфрійського монастиря, складеної 1771 р. Але василіянський літописець пішов дальше поза своє жерело, бо заснованне монастиря приписав прямо князеви Льву і його жінці. Як доказ, що монастир існував за часів Льва, літопись подає згадку про монастир св. Онуфрія у Львовій грамоті для церкви св. Миколая у Львові, — але се відомий фальсифікат².

Документальні дані про монастир починаються з другої половини XV в. З 1460-их років монастир св. Онуфрія мав два чи три привілеї, на жаль невідомі нам у повнім тексті, можливо, що тепер цілком затрачені. Всі вони відносилися до надання львівського міщанина Дропана для монастиря. Знаємо їх з пізнійших згадок.

Найдавнійшу звістку про се наданне маємо у протоколі львівського лавничого суду з 27 липня 1589 р. Представники братства Успення Пр. Богородиці боронили своїх прав до монастиря св. Онуфрія і заявили: „Сей монастир був фундований і дотований від бл. п. славетного Станіслава Дропана, львівського горожанина, і відданий під духовну юрисдик-

¹ »Sub idem tempus imaginem Deiparae Virginis Mariae,... Leopolim illatam esse, codex, manu linguaque Slavica scriptus, fidem mihi adstruit. Quem ego, a hieromona-cho quondam mihi communicatum aegreque ob frequentes archaismos et notas spasticas, quarum una littera verbum est, lectum et intellectum, legentium saniori iudicio subiiticio«. Zimorowicz, Opera, c. 48, pop. 51.

² »Za panowania Daniela, Xiążęcia Kijowskiego, który wedle swiactwa Strykowskiego, Długosza, Miechowita, Kwiatkiewicza i innych dziejopisow był Krolem Ruskim Halickim, koronowany od Opizona nunciusza przyslanego od Innocentego IV papieza; za tego Daniela Krola Ruskiego, [syna Lwa] zona Konstancya tak była wielkiej pobożności i przychilności do zakonnych osob, iż nie tylko sama przez siebie łaskawością, dobroczynnością y protekcją swoją wiele mnichow w te tu zdawna Ruskie Xięstwo zgromadziła y osieść sporządziła, ale tez pasierba swego Xiążęcia Lwa do podobney uczynności przykładem swoim zachęciła y pociągnęła. Tego tedy wieku wspomnianey Królowey Ruskiej y Xiążęcia Lwa przychileniem się dobroczynnością w dziedzicznej ich własności ten monaster pustelnika Onufrego S. na tym mieyscu przy sadzie iak na puszczy zaszczyptiony został y przy nim mnisi reguły S. Oycy Bazylego Wielkiego krzewic się y osiadac poczeli y osiedli. Tego oprócz tradycyi y prywatnych dziejopisow swiactwa iest dowodem choć pozniej nastąpiona, lecz iuż bydz wspominająca monaster S. Onufrego errekcyja sąsiedniej S. Mikołaja Cerkwi [Wydany roku 1292, intabulowany libro maiestatico antiquo tomo 1. pag. 1, ktore księgi znajdui się w stanach galicyjskich.] — Historia Monasteru Lwowskiego Sto Onufryskiego... 1771 р. в архіві монастиря св. Онуфрія, рук. ч. 140 с. 1.; в скобках місця дописані пізніше.

цію ігумена унівського монастиря, що підлягає київському і галицькому митрополитови, а під світську пану старості львівському¹.

Друге жерело, літопись монастиря св. Онуфрія з кінця XVIII в., подає такі дані про Дропанове надання:

„1460. Привілей малий з висячою печатю від Степана Дропана, міщанина львівського, на сей монастир був виєднаний, що так мав починатися: „Nos, Andreas Odgoważ, etc“; а той привілей у книзі ставропігійській Альбум названий аднотований згадується, але його загублено, як у тій книзі на маргінесі є згадка; тому, який був його зміст, дійти в тім часі не було можна.

„1465. Того року король Казимир привілеєм своїм потвердив Дропана вище згаданого привілей, що так починався: „Vobis Drapanu, etc“; але також і сей привілей згадується в книзі Альбум званій конфратерній, але hinc et hinc віднайтися не міг“².

Денис Зубрицький, у своїй літописи ставропігійського братства 1850 р. говорить про ті самі надання такими словами: „1463 р. В сім році львівський міщанин Степан Дропан наново оснував або тільки обнови давний монастир св. Онуфрія, залишив йому доходи і поручив його опіці й управі львівського міського братства. Львівський староста Андрій Одровонж в тім же році донацію Дропана потвердив актом, а король Казимир Ягайлович в 1469 р. видав на се і привілей. Монастирем управляв унівський ігумен і оба підлягали безпосередно владі київського митрополита. Обов'язками опікунів і управителів сього монастиря було захищати його як перед судом, так і перед всякими непорозуміннями в сі неспокійні часи, управляти майном товариства, забезпечувати монахів, котрі були відсунені від усяких життєвих обов'язків, старатися держати в порядку церкву і в цілости монастир“³.

Вище подані звістки освітлюють загально справу надання Дропана, але в подробицях є суперечні і потребують контролі.

Як звався добродій монастиря св. Онуфрія, — про се жерела не дають одної відповіді. В реляції братства з 1589 р. він зветься Станислав Дропан, в літописі монастиря, що користувалася братськими актами,

¹ »Monasterium praefatum esse per olim famatum Stanislaum Dropan, civem leopoliensem, fundatum et dotatum iurisdictionique spirituali quidem ihumeni monasterii unieviensis, qui etiam subest metropolitae kioviensi et haliciensis, seculari tamen magnifici Domini capitanei leopoliensis subiectum«. Monumenta confraternitatis Stauro-pigianaе, I ч. 185.

² Historia monasteru, як в.

³ Д. Зубрицький, Літопись львоваго Ставропігійскаго братства. Перевод съ польскаго, Львів 1926, с. 6-7 (передрук з Журнала Мин. Нар. Просвѣщенія 1848-1849).

і у Зубрицького він має імя Степана. До вирішення сього питання можуть дати матеріал доступні нам акти XV в. У виданих дотепер львівських міських актах міщанин Дропан виступає в 1422-1447 рр., але все майже без хрестного імени; тільки у трьох записках подане його імя Станислав¹. В актах львівського гродського суду згадується Дропан в роках 1440-1450 р., також переважно без імени; раз тільки він названий Стефаном (1444 р.), другий раз Станиславом (1445 р.) — хоч без сумніву річ іде про ту саму особу, про Дропана, що був асесором гродського суду. Як се вяснити? Може є в тім звичайна похибка писаря, що перемішав оба імена; але можливе також, що Дропан носив оба імена і ся подвійність імен перейшла також до пізнійшої традиції.

Сучасні акти освітлюють досить докладно особу Дропана. Він не був львівського роду; передтим він перебував у Перемишлі і Глинянах, у Львові з'явився коло 1422 р., а два роки пізніше 1424 р., добув міське право на основі поручаючих листів з Перемишля і Глинян². Став він визначним міщанином, взяв за жінку доньку Зомерштайна³, відомого основника Замарстинова; часто засідав як асесор у гродським суді⁴. У міських суді заступав ріжних громадян, бував опікуном сиріт; мав свої ґрунти і доми, продавав їх і купував нові⁵. Звертають увагу його численні зносини з міщанами Русинами: 1441 р. він заступає перед судом Антона Русина; 1442 р. купує дім у Русина Пархома; 1446 р. заступає в суді шляхтича Микиту Дублянського; потім віднаймає дім Пашка; 1447 р. виступає як віритель попаді Хоткової⁶. Але з яких причин він так щедро вивінував монастир св. Онуфрія, лишається для нас тайною.

Неясне для нас який був зміст надання Дропана. Братство в XVI в. каже прямо, що монастир був ним фундований і дотований (*fundatum* і *dotatum*). Сі слова роблять вражінне, що традиція походження монастиря з княжих часів не була тоді відома і братчики уважали Дропана першим основником монастиря. Монастирський літопис з XVIII в. про суть надання не міг дати ніякої інформації. Зубрицький також не знав нічого певного і здогадувався, що Дропан „на ново оснував або тільки обнови давний монастир“. Історик Чина СВВ. М. Коссак передав слова

¹ Pomniki dziejowe Lwowa т. III і IV, індекс sub voce; з іменем Станислава — т. III ч. 313, 362, т. IV ч. 2326; Akty grodzkie i ziemskie т. XIV індекс с. 555; з іменем Степана с. 123, Станислава с. 170.

² Pomniki III ч. 313, 262.

³ »providis: Dropan, genero Zomerstyn«, AGZ XIV с. 83 (1443 р.).

⁴ AGZ XIV с. 73, 89, 95, 101, 123, 131, 170, 298 (1443-1450 р.).

⁵ Pomniki IV ч. 244, 272, 1295, 1326, 1475, 1502, 1753, 1771, 2326 і ин.

⁶ Pomniki IV ч. 169, 241, 578, 1831, 1962, 2318.

Зубрицького дуже свobodно, що Дропан „відбудував сей монастир“. Не знаємо далше, чи надання Дропана було списане в окремих акті, — певно знаємо тільки потвердження надання. Рік надання 1463 дає Зубрицький, мабуть тільки на основі потвердження Одровонжа.

Львівський староста Андрій Одровонж видав слідом для монастиря „привілей малий з висячою печатю“. Зміст сього акту також неясний. Монастирський літопис каже, що привілей „був виеднаний“ Дропаном, але не знати, чи як потвердження Дропанового надання, чи з иншим змістом; Зубрицький говорить про потвердження донації Дропана. Дату привілею Одровонжа подає літопис на 1460 р., Зубрицький (мабуть на основі того самого Альбум), 1463 р., — треба прийняти дату Зубрицького, що був сумлінним і критичним дослідником.

Більше певного можна сказати про привілей короля Казимира Ягайловича з 1469 р. Наведений літописом початок грамоти „Vobis Dropanu“ вказує, що привілей відносився до надання Дропана. Стара копія сього привілею, з XVII в., перед війною була ще в актах братства і переховувалася в музею Ставропігії; з опису д-ра І. Свенціцького знаємо з її змісту ще се, що успенське братство дістало монастир в аренду від унівських монахів¹. Із сеї грамоти взяв мабуть Зубрицький вище наведені звістки про залежність монастиря св. Онуфрія від унівського ігумена та про обовязок опіки братства над церквою і монастирем.

Монастир св. Онуфрія був залежний від Унева аж до кінця XVIII в.; зойно царгородський патріарх Єремія, грамотою з 13 листопада 1589 р. з Камянця, звільнив монастир від сеї залежности, як і від влади львівського єпископа².

Імен перших ігуменів монастиря св. Онуфрія не знаємо. Монастирська хроніка, покликуючися на традицію каже, що від початку монастиря аж до року к. 1480 „були зайшли з дальших монастирів управителями і мешканцями того монастиря львівського св. Онуфрія з вільної елекції“³. Перший ігумен, якого хроніка знає з імени, се Йоасаф, що був ігуменом св.

¹ І. Свенціцький, Опись музея Ставропігійскаго Института во Львовѣ, Львів 1908, с. 159, ч. 12: „Польской потвердительной Казимира Ягелловича, данной Братству ц. Успенія во Львовѣ на аренду м-ря св. Онуфрія отъ Уневскихъ монаховъ. Копія XVII в.“ — Ставропігійський музей, як відомо, був вивезений до Ростова і сей важний документ нам недоступний.

² Historia monasteru, с. 4; пор. І. Свенціцький, Опись музея Ставропігійскаго Института, с. 161, ч. 50.

³ »Wiedz o tym, czytelniku, że przez lata wyżej wyrażone, od początku tego monasteru, az do roku około 1480 zaszły z dalszych monasterow rządcami y mieszkańcami tego monasteru Lwow. S. Onufrego z wolney elekcyi bywali wedle dawnego zwyczajy, świadczy praktyka, tradycya i notowana prywatnie historia«. Як в.

Юра і архимандритом та рівночасно держав ігуменство у св. Онуфрія; він умер 1493 р.¹

20. Хоросно. В 1490 р. є в актах Монастир разом з с. Підтемне і Млинівці, львівського повіта²; се правдоподібно теперішний Монастир або Монастирок, фільварок на двірським обшарі Хоросна Старого коло Підтемного³.

21. Чишки. В 1463 р. Юрій Струмило з Димошина записує ордену Францисканів у Львові село Чишки з солтиством Монастирче (Monastricze)⁴.

У львівським повіті знаємо ще монастирі: 1. Гуменець, знесений по 1740 р. (Коссак 140); 2. Добрянни, заснований коло 1620 р., знесений 1776 р. (тамже 141-142); 3. Зарудці (тамже 144); 4. Львів, св. Івана Богослова, заснований 1640 р., знесений 1802 р. (тамже 149-150; Ф. Лабенский, Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ, Львів 1911, 13); 5. Львів, св. Катерини, жіночий, згад. 1591 р. (Архив; пор. Коссак 207-208); 6. Львів, Воведення Богородиці, жіночий, заснований по 1659 р., знесений по 1781 р. (Коссак 206-207; Chotkowski; Historja); 7. Раковець? (Схиматісмъ перем. 1879 р., 424); 8. Рокитно (Коссак 164); 9. Рудно, згад. 1749 р. (тамже); 10. Ширець, згад. 1565 р. (Жерела до іст. Укр. Руси III, 357, 362); 11. Яричів, згад. 1750-1760 (Коссак 174).

ПОВ. МОСТИСЬКА

22. Кальників. Хонка, жінка Васька Дядьковича 1378 р. продала монастир Калеників („мнастыръ именовъ Калениковъ“) з церквою Успення Богородиці за 15 гривен важкого срібла і куничну шубу, пошиту дорогим брунатним сукном, вартости 5 зол. — Іванови Губці, протодіяконови церкви св. Івана Хрестителя в Перемишлі⁵. Монастир Калеників (Calenikow Monasterium) згаданий також в грамоті Ягайла, в якій потверджуються маєтности перемиського єпископства, в серпні 1407 р.⁶ В 1488 р. монастир вже не існував, було тільки місце, зване Монастир, де власник села, Яків з Сеннова, мав побудувати двір (...locum Monastirz ad edificandam curiam)⁷. Тепер село зветься Кальників⁸, є в ньому церква Успення Пр. Богородиці.

¹ »1493 Josafat tego imienia pierwszy Archimandryta Lwow., Sto Jurskiego y Sto Onufryskiego monasterow ihumeństwo sprawował aż do tego roku y w tymże roku skończył doczesne życie. świadczy o tym domowa historia«, як в.; пор. монастир св. Юра.

² AGZ. XV ч. 4347, пор. 2383.

³ Sł. geogr. VI 86, 659.

⁴ AGZ. V ч. CXMV.

⁵ AGZ. II ч. IX; Палеографическія снимки ч. 24.

⁶ AGZ. VII ч. XXVI.

⁷ AGZ. XIX ч. 361.

⁸ Słow. geogr. III 707-708.

23. Никловичі. В 1486 р. згадується потік Черничина (Czegny-szupa) при означенню границь між Зарічем й Довгомостиськими та Тисівцями, Никловичами і Губишином¹. В Никловичах є дотепер горб Черничина². Можна догадуватися, що тут був монастир.

В мостиськім повіті були ще монастирі: 1. Боляновичі (Коссак 177); 2. Вишня (Судова?), жіночий, кін. XVІІІ в. (тамже 205); 3. Воля Арламівська, жіночий (тамже); 4. Воля Малнівська (Схиматісмъ 423); 5. Годині (Коссак 179); 6. Малнів (тамже 186); 7. Мокряни (тамже).

ПОВ. НІСЬКО.

24. Манастир. Село Манастир згадується 1489 р. коло села Білини³ — тепер місцевість незвісна.

ПОВ. ПЕРЕВОРСЬК

25. Манастир. Серед сіл приналежних до Канчуги 1478-1493 р. є Манастир і Манастирська Воля між селами Годле, Сідлецька, Лопушка і ин.⁴; се теперішнє село Манастир тамже⁵.

26. Святонева. Монастир у Святоневій Волі згаданий і наданий у наданню Спитка з Тарнова для костела у Переворську в 1428 р.: „Swiatoniowa Wola, qui locus dictus fuit Monastyrz, quia ibidem ecclesia Ruthenica erat“⁶. Святонева Воля — тепер Святонева у переворськім повіті⁷.

ПОВ. ПЕРЕМИШЛЯНИ

27. Унів. Основником унівського монастиря, як вказує монастирський помянник, мав бути князь Любарт-Федір. Се не Федір Любартович, як думали давніші дослідники, а Любарт-Федір Ольгердович⁸, брат Ягайла. В грамоті з 31 жовтня 1431 р. з Сянока Ягайло виразно згадує, що опікуном і провізором монастиря був „блаженної памяти преславний

¹ AGZ. XIX ч. 3009.

² Słown. geogr. VII 148.

³ AGZ. XIX ч. 380.

⁴ AGZ. XIX ч. 172, 506; може також XVІІІ ч. 719, 720, 1002.

⁵ Słown. geogr. VI 89-90; Gemeindelexikon 508.

⁶ Schematismus cleri dioecesis rit. lat. Premisliensis 1878 р., 140.

⁷ З нинішньою назвою Святонева (Szwąthoniowa) виступає село вже 1531 р. AGZ. XIX ч. 3045. - Звістку про сей монастир, латинський Schematismus 1878, 140, приложив до села Монастиря, між Сяном і Любачівкою, в ярославськім повіті; тесаме повторив Схиматісмъ клира рус.-кат. еп. перемышльської, 1879 с. 396; знов Słown. geogr. VI 89-90 відносить се до Монастиря коло Канчуги; але нема сумніву, що тут річ іде про Святоневу.

⁸ А. Петрушевич, Историческія извѣстія древной Архимандріи чину св. Василя В. въ селѣ Уневѣ, округа Золочѣвского, Пчела 1849 р. 254.

князь Федько, брат наш найдорожший“¹. У помяннику є також згадка, що Ягайло 1401 р. потвердив маєтности унівського монастиря², — провірити сього не маємо можности. В унівськiм помяннику записаний рівнож „рід князя Федора-Любарта“, а саме його батько Дмитро (Ольгерд), сестра Агрипіна, і тітка Анастазія³. Унівський помянник згадує також, що в 1416 р. в монастирській церкві зложено тіло княгині Александри, жінки Андрія Івановича Київського, матері четвертої жінки Ягайла, Сонки⁴. По смерті Федора, Ягайло передав опікунство над монастирем князеви Михайлови пинському вище згаданою грамотою з 31 жовтня 1431 р.; до монастиря належали села Якторів і Млинівці⁵. Король Володислав Ягайлович (варненський) надав був зразу опіку над монастирем Ігнаткови, галицькому судді⁶. Колиж князь Михайло пинський пригадав королеви надання Ягайла, Володислав грамотою з Буди 1 вересня 1443 р. відняв опіку Ігнаткови і передав наново Михайлови⁷. Князь Михайло, званий пізнійше Ольшанським, виконував опіку над монастирем, заступаючи його перед судами, як се бачимо 1445 р.⁸ Але проти князя Михайла виступив перед львівським гродським судом шл. Сенько Лопатич з Осталович, з твердженням, що монастир від давніх часів був в опіці його предків⁹. Суд передав сю справу до рішення короля.

З внутрішньої історії унівського монастиря маємо такі звістки:

В січні і лютому 1445 р. перед львівським гродським судом ведеться спір між ігуменом унівського монастиря С и м е о н о м (Syemyon Hymyon)

¹ AGZ. XIV ч. 2224; пор. Z. L. Radziwiński, Monografia XX. Sanguszków I, Львів 1906, 17, 49 (справлена хибна дата грамоти 1443 р.)

² Пчола 1849 р. 277.

³ Radziwiński, як в. 18-19.

⁴ Пчола 1849, 277.

⁵ »...sibi monasterium Ywnewo unacum duabus villis pertinentibus, videlicet Yector et Mlynowcze cum piscinis, molendinis dedimus et indulsimus, inscribimus et confirmavimus sibi per tenorem presencium, ut sit tutor et provisor ipsorum monachorum et eciam bona ipsorum alias czyrchy et defensare debet vigore nostro ipsos una cum bonis ipsorum ab omnibus iniuriis et pro se nichil usurpare debet census' sive aliquam debet tenere ad tempora vite ter, prout tenebat divi ... et felicis recordationis pre(clarus) Princeps Dux Fethko ger(manus) noster carissimus«... AGZ. XIV ч. 2224.

⁶ »...Strenuo Hynathkoni Judici (Haliciens) monasterium Vnyeow et omnia (bona) ipsius ad ipsum quomodo spectantia, us'que ad tempora vite sue comisimus te regendum et gubernandum...« AGZ. XIV ч. 2224.

⁷ Тамже.

⁸ AGZ. XIV ч. 1301, 1303, 1359.

⁹ »Et Syenko dixit, quod ab antiquis temporibus seniores predecessores sui dictum manastir habuerunt in tutoria«... AGZ. XIV ч. 2224.

і черцем Касіаном за рибу, срібну чарку, камінь перцю і ин. Князь Михайло Ольшанський, як опікун (tutor) монастиря, жадав, щоби і його візвано до суду¹.

У квітні 1445 р. унівський ігумен Йосип (Pop Hymyon Josyp) виступає у суді проти шл. Протасія з Бортник, що забрав йому у Львові коня купленого у попа Гриня в Бібрці. Як ручителі ігумена стають шл. Ходко зі Станимира, Климко з Чемеринця, слуга князя Михайла Ольшанського, Микола Бісковський і Петро Браницький².

В квітні 1449 р. ігуменом був Федір. Ізза його вели спір князь Михайло Ольшанський і шл. Сенько Лопатич з Осталович; суд рішив, що Федір залишиться далше на ігуменстві, але не вільно йому розпоряджати майном монастиря, аж до рішення справи королем³.

Дня 4 червня 1453 р. ігуменови Сильвестрови суд присудив підданого Ігната з Якторова, до якого мав претенсії шл. Каленик з Підгаєць⁴.

В XV в. унівському монастиреви підлягав львівський монастир св. Онуфрія; пізніше братство при церкві Успення у Львові взяло св. Онуфрія в аренду від унівських монахів; в 1589 р. патріярх Бремія звільнив св.-онуфріївський монастир цілком від сеї залежності⁵.

Унівський монастир відіграв велику ролю в XVI-XVIII в.; знесено його по 1790 р.⁶

У перемишлянським повіті були ще монастирі: 1. Словита, жіночий, згад. 1581-1589 р. відновлений 1616 р. (Monumenta confr. Stauroripigianae I; Коссак 30; Chotkowski Historia); 2. Унів, жіночий, згад. 1682 р. (Архив XI 612; Коссак 210).

ПОВ. ПЕРЕМИШЛЬ

28. Перемишль. Монастир св. Николая. В грамоті Ягайла з серпня 1407 р., в якій потверджується маєтности перемиського владитва, згаданий також „монастир Микулинці“, мабуть св. Николая⁷. Вже і у давнійшій

¹ » „pro duabus baccis piscium, cipro argenteo, pro lapide piperis et aliis rebus«... AGZ. XIV ч. 1298, 1301-1304.

² AGZ. XIV ч. 1358-1361, 1367-1368.

³ AGZ. XIV ч. 2224. »Et Fyedor hmyyon eiusdem monasterii debet manere sicut senior usque ad id tempus taliter, quod nichil claustris debent amittere bonorum et eciam, si convictus fuerit insufficiens per iuris formam, extunc de alio hmyyon seniore iuridice et canonicе debebitur provideri«.

⁴ AGZ. XIV ч. 1848.

⁵ Див. вище, Львів, монастир св. Онуфрія.

⁶ Коссак 172-173.

⁷ »circa Premislie civitatis nostrae in sola margine Moszcziska, Monaster Mikulin-cze«... AGZ VII ч. XVI.

грамоті про продаж Калиникового монастиря 1378 р. як свідок виступає „попъ микулинський Федуть“¹, правдоподібно з тоїж церкви.

29. Перемишль. Монастир Успення Пр. Богородиці на Вільчі. Монастир згадується у фальсифікаті грамоти князя Льва; в актах виступає коло 1500 р.²

У перемишльському повіті є ще монастирі: 1. Бахів, присілок Монастир (Gemeindelexikon 481); 2. Библо (Коссак 177); 3. Брилинці (тамже); 4. Дрогоїв (тамже 183); 5. Дусівці, жіночий (Схиматісць перем. 1879 р., 422); 6. Коровники (Коссак 184); 7. Накло (Схиматісць 424); 8. Перемишль, св. Трійці, згад. 1617-1780 р. (Коссак 187; Схиматісць 40-42); 9. Перемишль, Собора Пр. Богородиці, на Засяню, згад. 1563-1786 р. (Схиматісць 33-34); 10. Перемишль, на Вільчі, жіночий (Схиматісць 424); 11. Перемишль, Різдва св. Івана, згад. 1744 р. (Коссак 187); 12. Пикуличі, жіночий, згад. в XVII в. (Коссак 209); 13. Руське Село (Схиматісць 425); 14. Циків (Коссак 191).

ПОВ. ПЕЧЕНІЖИН

У печеніжинському повіті знаємо тільки один монастир в Березові, згад. 1724 р. (Коссак 136).

ПОВ. ПІДГАЙЦІ

У підгаєцькому повіті були монастирі: 1. Завадів, згад. 1711 р., знесений 1793 р. (Коссак 143-144; St. geogr. XIV 484-485); 2. Литвинів, згад. 1742, знесений 1774 р. (Коссак 147-148; St. geogr. V 350-351, VI 86); 3. Підгайці, жіночий, згад. кін. XVII в. (Коссак 209).

ПОВ. РАВА РУСЬКА

30. Рата. Над рікою Ратою по традиції заложив коло 1300 р. монастир пізніший митрополит київський і московський Петро. Місце монастиря вказують у Верхраті; але можливо також, що монастир був на урочиську Рата, коло Рави руської³.

У равському повіті були ще монастирі: 1. Біла (?), Коссак 177); 2. Верхрата, заснований 1678, знесений 1806 р. (Коссак 177-179; Схиматісць перем. 1879, 315-316, 421; St. geogr. VI 88, VIII 221-2); 3. Вороблячин, згад. 1614 р. (Коссак 192); 4. Гребенне (тамже 180); 5. Домашів, згад. 1638-1658 р., знесений 1784 р. (тамже 182-183; Архив XI 456); 6. Лавриків, присілок Черчки (Gemeindelexikon 515); 7. Магерів (тамже 186; Архив XI); 8. Манастирок і Манастирська Руда (St. geogr. VI 91, IX 894; Gemeindelexikon 514-219); 9. Немирів (Коссак 187); 10. Рава руська, урочисько Рата (Коссак 188; Схиматісць 321); 11. Смолин, Попова Дуброва, зруйнований перед 1614 р. (Коссак 183); 12. Смолин, Ямниця, заснований 1614, знесений 1765 р. (тамже 194-195; St. geogr. X 906); 13. Салаші (Схиматісць 370; St. geogr. X 220-221; Ge-

¹ AGZ II ч. IX.

² А. Добрянський, Історія єпископовъ еп. перемишльської, 1893 р., 23.

³ Схиматісць 315-316, 321.

meindelexikon 519); 14. Теглів (Схиматісмъ 373, 425); 15. Угнів (Коссак 191); 16. Ульгівок (тамже).

ПОВ. РАДЕХІВ

У радеківському повіті знаємо монастирі: 1. Майдан, присілок Пустельники (Ge-meindelexikon 276, 280); 2. Манастирок брідський, коло Станиславчика (Коссак 159, 168; Sl. geogr. VI 88); 3. Манастирок оглядівський, згад. 1723 р. (Коссак 158, 159; Sl. geogr. VI 88); 4. Підманастирок лопатинський, коло Грицоволі (Коссак 162; Sl. geogr. V 97, VIII 436); 5. Радеків, група домів Пустельники, в XVII в. жіночий монастир (Коссак 209; Sl. geogr. IX 310); 6. Стоянів, згад. 1720 р., знес. 1744 р. (Коссак 168); 7. Топорів (чи за Топоровом), згад. 1664 (Архив XI 587).

ПОВ. РОГАТИН

31. Підгородє. Дня 12 червня 1458 р. Амвросій, ігумен з Підгородя, названий селянином (labrius) виступає перед галицьким судом проти шляхтича з Заланова¹. Монастир в Підгородю згадується пізніше 1711-1724 р., в 1744 р. його знесено². Парцеля „монастир“ належить тепер до ерекційних ґрунтів³.

32. Черче. Се село згадується від 1437 р. під назвою Черче⁴. Народня традиція виводить назву села від черців; але ніяких слідів монастиря нема⁵.

В рогатинському повіті були ще монастирі: 1. Виспа, згад. 1711 р., знесений 1744 р. (Коссак 138; Sl. geogr. VI 86, XIV 141); 2. Дусанів (Коссак 143); 3. Рогатин, жіночий, знесений 1784 р. (тамже 209; Chotkowski Hist. 136-137); 4. Фірлеїв, жіночий, згад. в XVII в. (Коссак 210).

ПОВ. РУДКИ

33. Канафости. Король Казимир грамотою з 12 квітня 1469 р. в Городку потверджує Федорови Шептицькому і його внукам посідання села Канафости з монастирем св. Онуфрія (Canotostae cum monasterio Onofri), на основі грамоти князя Льва⁶.

34. Манастирець. Від 1468 р. в актах стрічаємо часто Манастирець або Монастир над Дністром коло Тершакова⁷; тепер село Манастирець у рудецьким повіті⁸.

¹ AGZ XII ч. 4258.

² Коссак 162.

³ З матеріалів зібраних др. М. Кордубою.

⁴ AGZ XII ч. 162, пор. XIX ч. 1129.

⁵ З топографічних матеріалів, зібраних др. М. Кордубою.

⁶ AGZ ч. XCII.

⁷ AGZ XIII ч. 6853; XVII ч. 516, 4049; XVIII ч. 102, 472, 631, 915, 2375, 2638, 3314, 3397, 4355, 4362; XIX ч. 519, 3105; MRPS II ч. 363, 374.

⁸ Sl. geogr. VI 90.

В рудецьким повіті знаємо ще монастирі: 1. Горожанна мала (Схиматісмъ перем. 1879 р., 116, 421); 2. Тулиголови (тамже 426).

ПОВ. РЯШІВ

У ряшівським повіті був монастир в Ряшеві (Схиматісмъ 185).

ПОВ. САМБІР

35. Манастирець. Єлисавета, вдова по Спиткови, краківським воеводі, грамотою з 26 мая 1402 р. надає священникови Андрієви з Черхави дворище замість поля відібраного манастиреви в Черхаві (pro quodam campo, quem ante monasterio Czerchawa recipimus et alienavimus¹). В 1516 р. Манастирець побіч Черхави над потоком Раковець є дідичним селом шл. Петра і Ігната². Тепер село Манастирець³.

В самбірським повіті були ще монастирі: 1. Білина (Схиматісмъ 420); 2. Городище, побіч урочище Монастирок (Схиматісмъ 423); 3. Дорожів (тамже 225, 426); 4. Мокряни, присілок Манастирець (Коссак 186); 4. Ступниця (Коссак 190; Схиматісмъ 230, 236); 5. Угерці заплатинські, згад. в 1620 р. (Коссак 191); 6. Фороща, жіночий (тамже 210).

ПОВ. СКАЛАТ

В скалатським повіті були монастирі: 1. Калагарівка, назва вказує на монастир (пор. Коссак 163); 2. Козина, є фільварок Манастириха (Sł. geogr. VI 89); 3. Раштівці, в горі кований монастир (В. Janusz, Zabytki przedhistoryczne ч. 27, 459); 4. Скалат, згад. 1811 (Коссак 166); 5. Сорока, тут починається річка Чернеча (Sł. geogr. I 816).

ПОВ. СКОЛЕ

36. Синевідсько. Монастир Пр. Богородиці згадує іпатський літопис під 1240 р. Князь Данило їхав з Угорщини і „приїхавъ въ Синеволодьско во манастирь святаго Богородица“, на другий день рано побачив людей, що втікали перед Татарами, вернувся назад до Угорщини, бо мав при собі малу дружину і не міг іти на стрічу Татарам⁴. По переданню, монастир був у Синевідську вижнім в лісі Дубина⁵. Але також у Синевідську нижнім є поле Черничини⁶.

У скільським повіті був ще монастир коло Крушельниці і Корчина, по ньому залишилася назва млина і домів, Монастир (Sł. geogr. VI 86, 653).

¹ М. Грушевський, Сторінка з історії сільського духовенства, Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXXIV, ч. I.

² AGZ XIX ч. DCCXCIV і 3030.

³ Gemeindelexikon 570; Sł. geogr. VI 80; Коссак 177.

⁴ Полное собрание русс. летописей II, Ипатский летопис, вид. 1842 р., 178.

⁵ Коссак 165; Sł. geogr. XI 745.

⁶ З топографічних матеріалів, зібраних др. М Кордубою.

ПОВ. СНЯТИН

У снятинським повіті знаємо один монастир: Ілинці (Коссак 145).

ПОВ. СОКАЛЬ

37. Монастир. В 1462-1492 р. є згадане село Монастир між селами Варишин, Дулебичів, Жабче, Первятичі, Спасів¹.

В сокальським повіті були ще монастирі: 1. Белз, згад. 1720 р. (Коссак 175); 2. Городище, згад. 1590 (тамже 179-180); 3. Городище, жіночий, XVII в. (тамже 205); 4. Вольсвин, заснований 1628 р., знесений 1796 р. (Коссак 179; Схиматісмъ перем. 1879 р., 346-347); 5. Вольсвин, жіночий (Коссак 205); 6. Кристинопіль, засн. 1763 р. (Коссак 28-29; В. Площанський, Кристинополь, Литер. Сборн. 1887, 262-3); 7. Сокаль, згад. 1596?-1691 р. (Коссак 189; Схиматісмъ 344-345); 8. Сокаль, жіночий, (Схиматісмъ 425); 9. Тишиця, знес. 1744-1753 р. (Коссак 191); 10. Ульгівок (тамже 191).

ПОВ. СТАНИСЛАВІВ

Галич, див. Крилос.

38. Загвізде. В 1458 р. згадується Монастир разом з Загвіздем². В XVIII в. були тут два монастирі, — мужеський, відомий 1722-1744 р.³, і жіночий, знесений 1782 р.⁴. Тепер Монастир се частина хат в Загвіздю⁶.

39. Крилос. Монастир св. Івана. Головну частину княжого Галича творило теперішнє село Крилос, в якому була катедра Успення Пр. Богородиці. В Крилосі були очевидно й монастирі вже за княжих часів, але імен їх з тих часів майже не знаємо. Одинокий монастир, названий виразно, се монастир св. Івана, де похоронено в 1189 р. князя Ростислава Івановича, званого Берладничем. Князь попав в угорський полон, Угри затроїли йому рани, він умер — „и положиша и въ монастырѣ во церкви святаго Іоана, и причтєся къ дѣдомъ своимъ и къ отцемъ своимъ“⁶. Можна здогадуватися, що монастир заснував батько Ростислава, князь Іван Берладник і назвав іменем свого патрона. Місце монастиря віднаходять на полі „Іванівське“⁷.

40. Крилос. Монастир св. Іллі. З княжих часів походить мабуть і монастир св. Іллі, відомий з XVIII в. Єпископ Йосиф Шумлянський називає монастирську церкву найстаршою з усіх (ecclesia, qua nihil vetustius videtur) і записує 1708 р. легат на її обновлення. Монастир існував ще

¹ AGZ XIX ч. 2268, пор. 1829.

² AGZ XII ч. 2881, 2983.

³ Коссак 144; Пеленський, як нижче, 120.

⁴ Коссак 205; Chotkowski Historya.

⁵ St. geogr. VI 86, XIV 277.

⁶ Полное собрание русс. летописей II, 1855 р., 138.

⁷ J. Peleński, Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej, 1914, 126-127.

ЗАПИСКИ ЧСВВ. II (1926) 1.

1744 р. Коло 1788 р. Михайло Левицький, пізнійший митрополит бачив ще церкву, — була будована з тесаного каміння; в половині XIX в. розібрано її і побудовано з матеріалу палату митрополитів в Крилосі¹.

41. Крилос. Монастир Успення Пр. Богородиці. В XV-XVIII є в Крилосі монастир при давній катедральній церкві Успення Пр. Богородиці; може сягає він початком також до княжих часів. З історії сього монастиря в XV в. знаємо небогато.

Станислав з Ходча, галицький староста, мав доручену від короля туторію або „опекальництво“ (Opiekadlnyczthwo) монастиря в Крилосі. Письмом зі Львова з дня 28 червня 1458 р. Станислав передає сю туторію шл. Романови в Осталович з усіми доходами, з селами Підгородє і Благовіщенне, правом і карами на духовних, що здавна належало до опікуна монастиря або „на митрополита“, з куницями із „попів“ галицького повіта, з роботами підданих — за 25 гривен².

Серед асесорів галицького земського суду 8 мая 1475 р. виступає Андрій „митрополит крилоський“³. В актах з 18 грудня сього року він згадується як venerabilis Андрій Свистельницький, „адміністратор в Крилосі“; він відібрав від шл. Михайла Желиборського 20 гривен, як частину довгу 40 гривен⁴; се мабуть ігумен монастиря.

¹ Тамже 80-82; Коссак 146.

² »Nos Stanislaus de Chotecz Halic. Captis significamus, quia tutoriam manasterii Crilosiensis alias Opiekadlnyczthwo nobis per sereniss. Regem comissam nobili Roman de Osthalowicze de manibus nostris committimus cum omnibus proventibus, dacionibus, contribucionibus et cum villis Podhrodze et Blahowiszczynye ad Crilos spectantibus damus cum omni iure et penis spiritualium, que ab antiquo adiacere et pertinere spectantur pro tutore dicti monasterii Crilos alias Namitropolitae ac eciam cum marduribus et poponis districtus Halic. ab antiquo super mitropolitum exigendis annis singulis. Quarum villarum kmethones quosvis homines spectantes ad Crilosz ac villas superius dictas absolvimus et omnibus solucionibus et laboribus castri Halic, scilicet dicti homines et kmethones solum nobili Roman respondere tenebuntur et omnes popones sub monasterio Crilos degentes non coram alio nisi ipso Roman pro omnibus excessibus in iure spirituali respondere tenebuntur. Cui Roman promittimus apud Regem consensum expedire ad extremam consumptionem vite sue super tutoriam alias Naopiekadlnyczthwo dicti monasterii Crilos. Si consensum apud Regem sibi non expediremus et idem eadem nostra non expedicione esset per suam Majestatem aut Metropolitum depressus, extunc nos tenebimur sibi sumam pecuniarum apud ipsum receptam viceversa restituere videlicet viginti et quinque marcas. In cui[!] rei evidentiam sigillum nostrum presentibus est appensum. Actum et datum Leopoli feria quarta proxima post festum sancti Iohannis Baptiste anno Domini M^o CCCC quinquagesimo octavo [28 червня 1458 р.] — AGZ XII 437-488; пор. VII 94-95 ширший текст.

³ AGZ XII 367, ч. CCLVII.

⁴ Тамже ч. 3864.

В XVI в. монастир став резиденцією львівських єпископів; в XVII в. підупав. Єпископ Йосиф Шумлянський в 1704 р. обновив монастир; знесено його 1784 р.¹

Крім вище згаданих монастирів, дослідники Галича здогадуються ще існування за княжих часів монастирів: св. Стефана, Юрія, Данила, Покрови — всі в границях теперішнього Крилоса².

42. Соботів. В 1468-1472 р. є Монастир або Монастирець в Соботіві (побіч сіл Мартинів, Різдяни, Машківці) над Дністром. Монастир був на острові (*Manastrucz insule et curia in eadem insula*)³.

43. Сокіл. Дня 28 листопада 1435 р. Ходко Головачич позиває перед суд соколівського ігумена неназваного по імені⁴. — В січні 1447 р. перед тимже судом виступає ігумен Антін з Сокола, як пізваний Василем, попом з Блюдник⁵. В лютім 1451 р. до січня 1452 р. шляхтич Іван з Блюдник, галицький війт, веде процес з тимже ігуменом Антоном; суд засуджує ігумена на заплату 6 гривен, які він заручив за Кабую і Гринця з Тумировець⁶. Пізнійше монастир в Соколі підупав. В 1555 р. чуємо вже про церкву, що стоїть пустою⁷; в 1663 р. Сокіл зветься урочищем⁸. В 1689 р. монастир обновили Александер Свистельницький і жінка його Катерина з Шумлянських; при сій нагоді дізнаємося, що монастир був Воздвиження Чесного Хреста та що залишилися ще його руїни⁹. Обновлений монастир згадується ще 1711-1779 р., зніс його Йосиф II¹⁰. На місці руїн знайдено черепи глиняної посуду і „складані“ хрестики. Монастир зачисляють до княжих часів¹¹.

¹ Коссак 146-147; Пеленський 120-121.

² Пеленський 124, 126, 127.

³ AGZ XII т. 3358; пор. 3558, 4031.

⁴ AGZ XII ч. 63.

⁵ Тамже ч. 1753, 1783, 1800.

⁶ Тамже ч. 2398, 2445, 2506.

⁷ »Synagogam desertam, Sokuł nuncupatam«, у поділі сусідних маєтностей, — J. Pełeński, *Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej*, 1914, 87.

⁸ Тамже.

⁹ При ревізії ґрунтів Підгородя »należliśmy miejsce na tychże ab antiquo Sokuł nazwane, na którym quondam bywał Manaster Tituli Podniesienia Krzyża Ś., gdzie fundamentow cerkiewnych i monasterskich dotąd ieszcze extant znaki, iako o tym mieliśmy od starych ludzi okolicznych wielu, a ci od swoich przodków prawdziwe relacye, że na tym mieyscu od lat kilkuset bywał Monaster«... Акт обновлення виданий Свистельницьким з Підгородя 1 вересня 1689 р.; Пеленський, як в. 87-88; пор. Архив XI 628, XII 231 (1690-1691 р.).

¹⁰ Коссак 167; Пеленський 88.

¹¹ Пеленський 87.

44. Св. Станислав. Теперішній монастир Францисканів св. Станислава за княжих часів був монастирем св. Пантелеймона. У написі на стіні церкви з часів княження Мстислава (1219-1228 р.) згадуються „попоке сѣго Пантеѣймона, Лазоръ, Симеона, ...тън, Стефанъ, Димитръ, Бѣданъ“¹.

Дослідники Галича зачисляють до княжих часів також монастирі: 1. Викторів, св. Миколи (Пеленський 127); 2. Залуква (тамже 76); 3. Пітрич, з урочищем Калогерів, звісний 1558-1582 р., знесений 1783 р. (тамже 88; Коссак 163; Архив X 55-56); 4. Різдяни (Пеленський 90). В пізнішій часі знаємо у станиславівському повіті ще монастирі: 5. Дорогів, згад. 1711, знесений 1744 р. (Коссак 143; Ст. геогр. VI 91, 153); 6. Крилос, жіночий св. Ілії, згад. 1654 (Коссак 146); 7. Курипів, філварок Монастир або Підмонастир (Gemeindelexikon 635; Пеленський 90); 8. Луквиця, згад. 1724 р., знесений 1774 р. (Коссак 148-149); 9. Пациків, обновлений 1692 р., знесений 1792 р. (Коссак 159-160; Ст. геогр. VII 811-812; А. Петрушевич, Свод. лѣт., Лит. сборн. 1872-73, 232); 10. Станиславів, жіночий, згад. 1782 р. (Chotkowski Historia 136-137); 11. Угринів, згад. в XVII в. (Коссак 171).

ПОВ. СТАРИЙ САМБІР

45. Лаврів. Лаврівський монастир має традицію походження з княжих часів; до нього відноситься фальсифікат грамоти князя Льва з 1292 р.²: в лаврівській церкві у XVIII в. мали віднайти могилу Льва³. Але певні історичні відомости про монастир маємо щойно з XV в.

В грамоті Ягайла з серпня 1407 р. серед маєтностей перемиського владцтва в Самбірщині є монастир св. Онуфрія в Лаврові (Lawrow Monaster sancti Onufrego)⁴. У грамоті самбірського старости Сташка з Давидова з 21 січня 1422 р. як свідок виступає „намѣстникъ лавровьскый Ефтимий и старци лавровьсци“⁵.

46. Смільниця. Монастир у Смільниці названий серед монастирів приналежних до перемиської єпархії в грамоті Ягайла з серпня 1407 р. Пізнійше є звісний в 1632-1764 рр., був знесений коло 1780 р.⁶

47. Созань. Монастир в Созані відомий із грамоти Ягайла 1407 р.; згаданий також у фальсифікаті грамоти князя Льва для монастиря св. Спаса⁷.

¹ Пеленський, Halicz 32, 169.

² А. Петрушевич, О галицкихъ епископахъ, Гал. истор. сборникъ II, 1854, 85, 169.

³ М. Грушевський, Історія України-Руси, т. II², 520-521; І. Кревецький, Могила кн. Льва, Стара Україна 1924, 82-83.

⁴ AGZ VII ч. XXVII. Видавець вказує монастир св. Онуфрія в Канафостах, рудецького повіта (с. 56), — але з контексту видно, що тут мова йде тільки про Лаврів.

⁵ AGZ VII ч. XXXII; Я. Головацький, Памятники дипломатического и судебного языка, 1867, ч. XXXIII.

⁶ AGZ VII ч. XXVI; Ст. геогр. X 908-909; Коссак 188.

⁷ AGZ VII ч. XXVI; Коссак 189.

48. Спас. Серед монастирів приналежних до перемиського владцтва в грамоті Ягайла 1407 р. є монастир св. Спаса (Monaster świętego Spasa templum)¹ — тепер в селі Спасі коло Старого Самбора. Монастир має фальсифікат грамоти князя Льва². Є також традиція, що у Спасі був похоронений князь Лев³. Святоспаським ігуменом мав бути перемиський єпископ Іляріон (1366-1376 р.)⁴. Докладніші дати про монастир є з XVIII в.; в 1789 р. він був знесений⁵.

49. Терло. В грамоті з 28 квітня 1415 з Медики Ягайло потверджує попа Михайла і його потомків „при церкви святого Рожества Богородици на дѣдинѣ Терлѣ при всемъ при томъ, что прислушало и слушаєть изъ вѣку вѣку вѣчного церкви святого му тву м о н а с т ы р ю терлецкому, со всѣми оужитки, съ лѣсы, з бортми сѣножатми, с нивами, стави, с потоки. А такжѣ оставляємъ его яко за князя Льва были, за рускихъ княжить“⁶... Грамота відома з копії і не зовсім певна. Монастир існував і пізніше⁷.

50. Тершів. Дня 22 червня 1424 (або 1427 р.) Влодек, самбірський староста, перевів розмеження маєтностей між Старим Самбором, Тершевом (Teszewa) і монастирем Воведення Пр. Богородиці; монастир мав висилати до загального ополчення лучника на кони вартости 3-4 гривен⁸. На цвинтарі в Тершеві є богослужбна каплиця Воведення Пр. Б. — може на місці, де був монастир⁹.

В старосамбірським повіті були ще монастирі: 1. Бусовиська (Схиматісць 328, 350-351, 420); 2. Вицив, згад. 1569 р. там же 136, 159); 3. Головецько долішне (там же 160, 421); 4. Нанчілка (Коссак 187); 5. Смільниця, жіночий, згад. 1693-1780 (Коссак 210; Chotkowski Historia 102-103, 137, 142-144); 6. Старий Самбір (Схиматісць 426,; 7. Старий Самбір, жіночий, згад. 1782 р. (Chotkowski Historia 136, 137); 8. Страшевичі (Коссак 190; Схиматісць 425); 9. Сушиця горішна (Коссак 190); 10. Топільниця, заснований 1616 р., знесений 1788 р. (там же).

ПОВ. СТАРИЙ САНЧ

На існування монастиря вказувалаб назва села Чернець, але греко-католиків тепер в сій місцевості нема (Gemeindelexikon 426).

¹ AGZ VII ч. XXVI.

² А. Петрушевич, О галицкихъ епископахъ, Гал. ист. сборникъ II 1854 р., 84, 153.

³ М. Грушевський, Історія Укр.-Руси т. II, 520-521.

⁴ А. Добрянський, Історія єпископовъ еп. перемишльскої, 1893 р., 12-13.

⁵ Коссак 189; Sł. geogr. XI 104.

⁶ Я. О. Головацькій, Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка руского, Львів 1867, 65-68.

⁷ Коссак 190.

⁸ AGZ VI ч. XIV.

⁹ Схиматісць 1879 р., 354.

ПОВ. СТРИЙ

51. Вовня. Село Манастир коло Вовні мав бути згаданий у грамоті Ягайла, виданій у Городку 1399 р.¹ В 1460-1472 р. сей Манастир, коло Дубровлян, був власністю шл. Онача з Заплата². В 1500 р. умер тут перемиський міщанин Марко, що їхав зі Стрия; у спорі за його майно виступає тамошній священник Лука (Lucas baythko)³. Манастир коло Вовні згадується також в люстрації 1565 р.⁴ Тепер ся оселя невідома.

52. Лисятичі. В 1443 р. разом з Лисятичами названий монастир Стриянець (Lyschaticze et Stryanecz Monastir), як село приналежне до шл. Івана і Александра та княгині Гуркової⁵.

53. Манастирець. Від 1438. р. знаємо Манастирець побіч сіл Колодниці, Улична, Довголуки⁶, село існує дотепер⁷.

54. Фалиш. В 1483 р. стрічаємо в актах Фалишів або Монастир (Phalischow alias Monastirz) біля Станкова, Братковець і ин.⁸, — тепер село Фалиш.

У стрийським повіті є ще монастирі: 1. Пятничани в XVI в. (Коссак 164; Жер. до іст. Укр. Р. I 185); 2. Розгірче, „лід Монастирем“ (Коссак 164; Ст. геогр. VI 659; Gemeindelexikon 657); 3. Розгірче, жіночий, згад. 1761 р. (Коссак 209; В. Площанський, Розгорче, Литер. Сборникъ 1870, 67); 4. Угерське, згад. 1525 р. (AGZ XIX ч. 3037).

ПОВ. СЯНІК

В сяниським повіті були монастирі: 1. Межибрід, згад. в XVIII в. (Коссак 186); 2. Сянік (тамже 191); 3. Терепча (Схиматісмъ перем. 1879 р., 340).

ПОВ. ТЕРЕБОВЛЯ

У теребовельським повіті були монастирі: 1. Малів, знесений 1744 р. (Коссак 158); 2. Струсів, заснований 1760 р., знесений 1788 р. (тамже 169); 3. Теребовля, згад. від 1663, знесений 1789 (тамже 169-170; Архив XI, XII); 4. Теребовля, жіночий, згад. 1663 р. (Архив XI 582).

¹ Підчас люстрації 1565-6 р. шл. Анна Пукеницька виступила „s prziwileiem swoim, ktory ieu antecessorowie mielli na ten Monaster, nad rzeką Wownią lyezącą dziedzine, od krolia Wladislawa de data na grodzie Grodeczkim na dzien swiethi Paraschewe anno Domini 1389, ruskimem pismem pissani, s czala pieczyeczą coronną, et per Albertum de Zichlin czitani u podpissani“. Жерела до іст. України-Руси I, 190-191.

² AGZ XIII ч. 4550, XVII ч. 706.

³ AGZ XII ч. 3251.

⁴ Див. вище.

⁵ AGZ XIV ч. 889.

⁶ AGZ XIII ч. 817, 4423, XVIII ч. 93, XIX ч. 3034, X ч. 312.

⁷ Słown. geogr. VI 87; Gemeindelexikon 656.

⁸ AGZ XVIII ч. 1785.

ПОВ. ТЕРНОПІЛЬ

У тернопільським повіті були монастирі: 1. Глубічок (Коссак 139); 2. Тернопіль, згад. від 1636 р. до 1740 р. (тамже 170).

ПОВ. ТОВМАЧ

55. Купилів. Дня 1 липня 1443 р. Павло Петрилівський (з Петрилова) заставив монастир Купилів (Monester Cupilow) своїй сестрі Ядвизи за 20 гривен. Дня 22 марта 1445 р. шл. Вежбента з жінкою Ядвигою заставив монастир за 20 гривен галицькому судді Ігнаткови, що був власником Кутиськ, Братишева і Нижнева¹. Положення Купилова тепер незвісне, але се, що власниками його є шляхта з околиць Нижнева, вказує, що Купилів був у товмацьким повіті.

В товмацьким повіті були ще монастирі: 1. Бабянка, згад. 1752-1818 р. (Коссак 171); 2. Голосків (тамже 139); 3. Ляцьке, згад. 1711-1724 р. (тамже 158); 4. Одаї, є печера з слідами монастиря (з автопсії); 5. Погоня, згад. від 1634 р. (Коссак 9-10, 161); 6. Тисьмениця, згад. 1732-1744 р. (тамже 171); 7. Товмач, згад. 1664-1744 р. (Архів XI; Коссак 181); 8. Угорники, згад. від поч. XVII в., знесений 1752 р. (Коссак 171; Архів XI).

ПОВ. ТУРКА

В турецьким повіті знаємо один монастир у Висоцьку вижнім, в XVIII в. (Коссак 179).

ПОВ. ЧЕСАНІВ

В чесанівським повіті знаємо монастирі: Башня (Коссак 175); 2. Запалів (тамже 183); 3. Крупець, згад. 1680-1704 р. (тамже 185); 4. Щутків (тамже 194).

ПОВ. ЧОРТКІВ

В чортківським повіті були монастирі: 1. Звиняч, згад. 1711-1744 р. (Коссак 145); 2. Улашківці, згад. 1720 р. (Коссак 13-15, 171; Ст. геогр. VI 87); 3. Чортків, згад. 1724 р., знесений 1772 р. (Коссак 173); 4. Ягольниця, згад. 1669-1670 р. (Коссак 173; Архів XI, 603).

ПОЗ. ЯВОРІВ

В яворівським повіті були монастирі: 1. Брухналь (Коссак 177); 2. Бунів (тамже); 3. Гнійниці (тамже 179); 4. Грушів, Бір згад. 1651 р. (Архів XI; Коссак 177, 180)²; 5. Згарайщина, засн. в першій пол. XVII в., знесений 1786 р. (тамже 183); 6. Краковець (тамже 184); 7. Ольшаниця (Схиматісць 386); 8. Підлуби, згад. в XVII в. (Коссак 209); 9. Поруби, згад. 1660-1788 р. (Коссак 188); 10. Старичі (Коссак 189; Схиматісць 425); 11. Чернилява, згад. 1633-1795 р. (Коссак 192); 12. Черчик (Коссак 193; Ст. геогр. I 797); 13. Щеплоти, засн. 1626, знесений 1688 р. (Коссак 193; Архів

¹ AGZ XII ч. 1231, 1664, показчик с. 476,

XI, XII; St. geogr. VI 86, XI 846); 14. Яворів, жіночий, засн. 1621 (Коссак 31-32; Chotkowski Hist.; В. Площанський, Яворовъ, Наук. Сборник 1868, 192-3); 15. Яжів Старий (Коссак 194).

Деякі дослідники згадують монастир у Грушевичах на основі грамоти Ягайла в 1407 р. (AGZ VII ч. XXVI), де вчисляються „...Calienikow monasterium Hruszewice..“, — але слово „monasterium“ відноситься радше до Кальникова (пор. пов. Мостиська).

ПОВ. ЯРОСЛАВ

56. Монастир. В 1462-1472 р. Монастир згадується разом з селами Щитна, Журовичі, Павлове Село (тепер Павлосів) — на захід від Ярослава¹. Тепер місцевість незвісна.

В ярославськiм повіті були ще монастирі: 1. Корениця (Коссак 184); 2. Монастир між Сяном і Любачівкою (St. geogr. VI 90); 3. Нова Гребля, жіночий, з XVII в. (Коссак 208); 4. Порохник (тамже 187); 5. Радимно (тамже 188); 6. Святе (тамже); 7. Субятин (тамже 190); 8. Черче або Черці, присілок Червоної Волі (St. geogr. I 795, 841; Схиматісмъ 394).

НЕОЗНАЧЕНЕ МІСЦЕ

57. Полонина. Іпатський літопис під 1262 р. подає звістку про монастир в Полонині, де був ігуменом Григорій. Литовський князь Войшелк, син Мендовга, на вернувся з поганства до християнської віри, бажав прийняти чернецтво і приїхав до Галича до Данила і Василька; „тоже потомъ иде въ Полонину ко Григорьеви въ монастырь и пострижесе во черньць, и бысть въ монастыри у Григорья 3 лѣта; от толь же поїде во Святу Гору, приємъ благословеніе отъ Григорья. Григорей же бѣшетъ человекъ святъ, якого же не бысть передъ нимъ и ни по немъ не будетъ“². Пізнійше на візванне Войшелка, Григорій „полонинський“ перейшов до Угровська на Холмщині до монастиря св. Данила. З сих слів виходить, що монастир в Полонині тишився великою славою. Про положенне його можна здогадуватися, що лежав на полонині, в горах — ближче означенне неможливе³.

¹ AGZ XIII ч. 4746, 4886. XIX ч. 74, 82.

² Полное собр. руск. лѣтописей т. II, вид. 1843 р., 201.

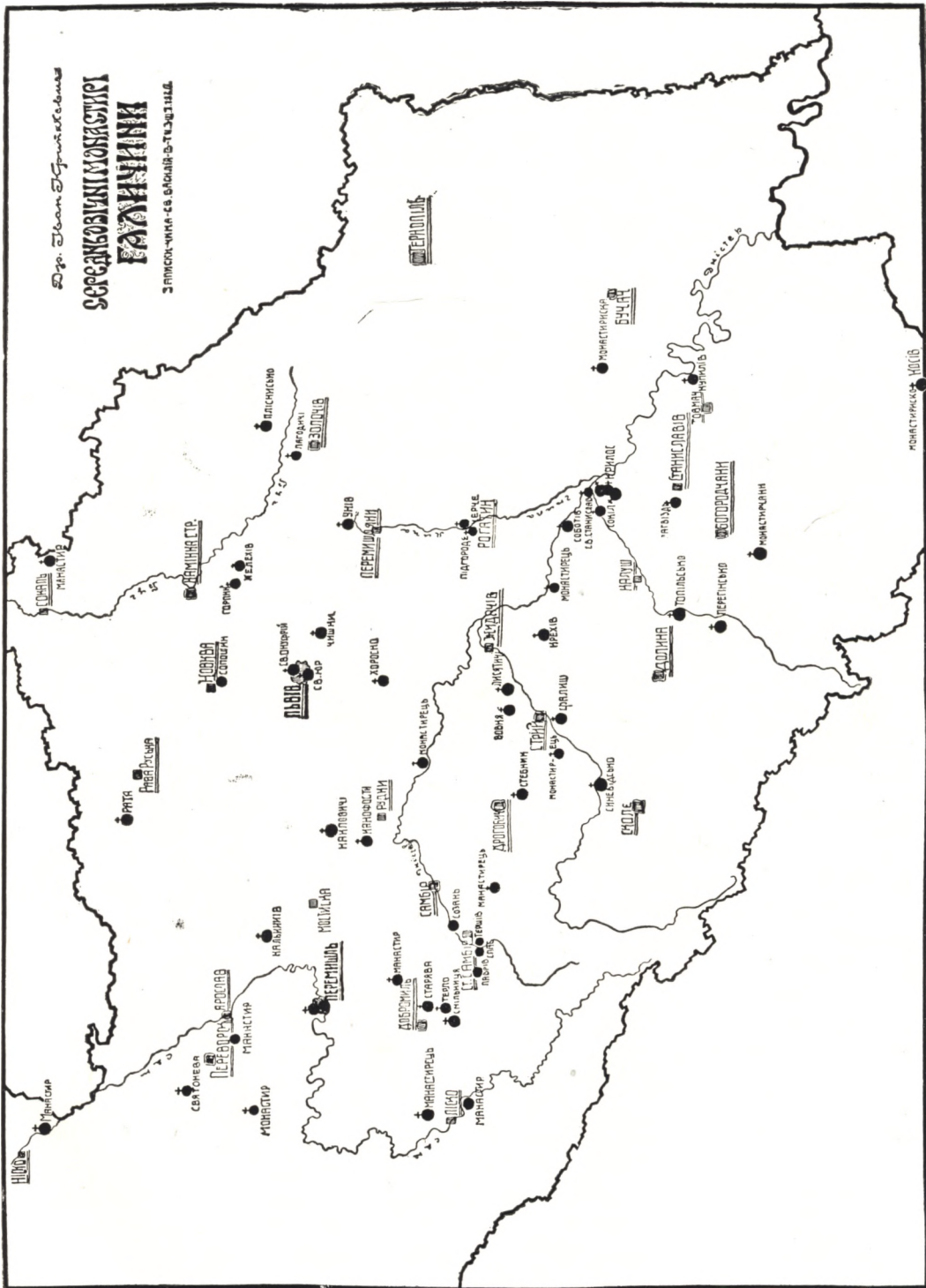
³ До Галичини не зачисляємо монастирів в Данилові, що правдоподібно був на Волині (пор. М. Грушевський, Історія України-Руси т. II² с. 608) і Лелесові, який вказують на Закарпатській Русі (тамже с. 611).

Д-р Іван Крип'якевич

Д-р. Иван Б. Смирнов

СРЕДНЕВЕЧНЫЕ ГОРОДА

Э. ПИКОЧ-ЧКА-С. ВЛАДИМ-Б. ТУХАТКИ

Посіщення марамороських монастирів 1749 р.

ОДНИМ з найважніших обов'язків протоігумена в монаших Чинах є посіщування підчинених йому монастирів. Він мусить докладно знати про всі обставини кожного монастиря під оглядом матеріальним і духовним, він мусить пізнати і кожного монаха, якщо хоче добре і доцільно правити монастирями, як має влучно порозміщувати монахів і призначити їм такі заняття, при яких їх праця булаб найуспішніша і по можности найліпше використана. В кождім цвитучій Чині такі посіщення мусять відбуватися.

Про посіщення василіянських монастирів на Підкарпаттю¹ в давніших часах не знаємо нічого, бо дуже мало письменних звісток про життя монахів дійшло до нас. Неспокійні часи, ограблювання і нищення монастирських архівів лучалися часто. — Впрочім і не було кому посіщувати. До 1733 р. настоятелями Чина були майже виключно єпископи, які рівночасно правили дуже розлогою дієцезією. До більших монастирів, о скілько в них не мешкали, час від часу ще приїздили, але особливим способом займатися справами поменших монастирів і поодиноких монахів, на се не ставало їм часу.

По смерті єпископа Геннадія Бізанція, по його похоронах, зібралися в мукачівськім монастирі св. Николая 1733 р., 9. VII, ігумени: Гедеон Пазин, мало-березницький, Методій, мстичівський, Методій Зейкан, краснобродський і Никодим Староста, заріцький і вибрали своїм верховним настоятелем ігумена мукачівського монастиря Григорія Булко і поручили

¹ Монастирі були отсі: Барсанов (Barszanfalva); Бедевля (Bedö); Березна, Малое Березное (Kis Berezna); Бичково (Bocskó); Білацєрква (Fejérhaz); Біксад (Bikszad); Боронява (Huszt-Boronya); Буковець (Bukócsz); Вульхово; Вишня Вишшава; Грушово (Körtvélyes); Джулин, Жулин (Gynlafalva); Драгово (Kövesligeth); Євдя (Jood); Имстичово (Miszticze); Красноброд (в новійших часах називали: Nagymonostor) (Krasznobrod); Кричово (Kricsfalva); Заріче (Alsó Karaszló); Маріяповч (Magyarócs); Мойсей (Mojsei); Мукачево, Чернеча гора (Munkacs, Csernekhegy); Угля (Uglya); Ужгород (Ungvár).

Тепер існують монастирі в Бороняві, Малій Березні, на Чернечій Горі біля Мукачева, Имстичеві і Ужгороді в дієц. Мукачівській, Маріяповч в дієц. Гайдудороській на Мадярщині і в Біксаді, дієц. Герля в Румунії. Прочі залишені.

йому, щоби посіщав, заступав і дбав про їх монастирі. Чи протоігумен Булко посіщав названі монастирі, про се певних відомостей не маємо, хоч можна догадуватися, що так. Проф. А. Петров¹ згадує про рукопис, в яким містяться короткі відомости про основанне мармароських монастирів, списаний по р. 1735. Тоді якраз Григорій Булко був протоігуменом.

Перше, обширно описане, посіщення мармароських монастирів є з р. 1749. Відправив його тодішній протоігумен Гедеон Пазин, а товаришем його при тім був о. Макарій Шугайда, пізнійший протоігумен. Тоді посіщено 13 монастирів на Мадярщині, іменно: Боронявський, Драговський, Кричовський, Угольський (Занев), Вулхівський, Бедевлянський (про Грушівський лиш згадується як про давно вже збурений), Білоцеркванський, Бичківський, Джулинський, Барсановський, Євдянський, Мойсейський і на Вишній Вишшаві. При кождім монастирі подана коротка історія, а опісля докладний інвентар.

Дальші списані посіщення йдуть по собі в таким порядку:

1755 р. посітив деякі мармароські монастирі (Боронява, Угля, Бедевля, Джулин, Барсанов, Євдя, Мойсей, Вишня Вишшава) о. Манасія Пукач, ігумен Бедевлянський. Своє посіщення, яке тревало від 30.VI-22.VII, списав по латинськи.

1756 р. посітив протоігумен о. Йоанікій Скрипка монастирі: Біксадський, Мстичівський² і 10 монастирів мармароських (у Вульхово, Бичково і Вишній Вишшаві не був).

З посіщення відправленого р. 1765 заховався лиш опис посіщення мон. Біксадського, Барсанівського і в Білій-Церкві. Протоігуменом був о. Макарій Шугайда.

З рр. 1780-4 заховалися короткі записки по латинськи. Списав їх о. Йосиф Тот ЧСВВ., товариш візит протоігуменів: Мартирія Кашпера і Антонія Коцака. При кождім монастирі подана коротка історія, інвентар, а кромі того діярій подорожі.

1809 р. посітив монастирі в Джулині і Білій-Церкві вікарій марм. Михайло Табакович, разом з Аврамієм Колесаром, ігуменом Краснобродським, який і списав се посіщення.

Пізнійші посіщення обмежувалися самими списками інвентару.

В бібліотечі монастиря ОО. Василян на Чернечій Горі коло Мукачева переховується під ч. 4046 рукопис, в яким списані: 1) Посіщення мармароських монастирів в р. 1749 (ст. 1-41); 2) Посіщення 8-ох мона-

¹ Старая вѣра и унія въ XVII-XVIII вв. С-Петербургъ 1905. 15.

² Деякі місця з того опису (а саме про мон. Боронявський і Кричовський) були поміщені в ужгородськім „Свѣт-і“ р. 1869 ч. 5 і 6.

стирів мармароських о. Манасією Пукачем, ігуменом Бедевлянським р. 1755 — по латинськи (ст. 43-48); 3) Просьба ктиторів монастиря в Драгово о відновленні монастиря в р. 1756 або 1757 (ст. 49-51); 4) Просьба громади Кричово з р. 1756 з означенням границь монастирських ґрунтів (ст. 52-55). Понише подаємо сим разом тільки перше з черги посищення.

Сам рукопис оправлений в $\frac{1}{2}$ скір. 8° ($24\frac{1}{2} \times 20$ см). Переписаний по р. 1788. Рукопис давно вже знаний, виписки з него про православних єпископів в Мармарощині подав проф. А. Петров в творі: „Старая вѣра и унія“, ст. 15-17.

По скопюванню сего рукопису, підписаний віднайшов у монастирськiм архиві ще один примірник тогож опису, без сумніву старшого походження (правдоподібно з 60-тих років XVIII в.), на що вказує письмо і папір. Сей примірник є списаний на папері in fol. ($39 \times 24\frac{1}{2}$ см). На першій стороні виписаний наголовок: Списание | свителей | Марамороскихъ | древле бывшихъ | и нынѣ | зостающихсяъ. | Стор. 2 незаписана, на стор. 3-11 міститься опис, відтак ідуть знов 2 стор. незаписані, а на послідній стор. пізніша записка: Списокъ свителей Мараморосскихъ 1723 числомъ 13 (дата очевидно фальшива). Додатки і зміни сего останнього рукопису зазначені у нас під текстом, як зміни рукопису „Б“. Щоби не повторюватися, ми залишили в долішних примітках зазначуваннє відсилачів до рукопису „Б“, означуючи тільки відносні зміни.

На кінці подаємо короткий словарець менше зрозумілих слів, що приходять у тексті.

(стор. 1)

Списание свителей марамороскихъ древле бывшихъ¹.

1. СВИТЕЛЬ БОРОНДВЕСКІ² сице начаа: Рокъ дѣшї Сѣненікх³ Іванъ Козакъ в' то время пароухъ Беллицскій, и пароухомъ Копашекымъ. Той Іванъ Козакъ приавши габитъ Иночскій⁴, дабы илѣка ради себе прехвалише, кѣпихъ ѿ гражданъ гѣганскыхъ илѣсто во хуцѣ шѣгоашее ѿ града Гѣста блн⁵ на илѣю, за золот. лї. на которомъ водружизъ ірковъ малѣ и блн⁶ ней хужкѣ, которы ѿ до илѣ⁷ стоатъ, и жителетвуютъ в' нихъ⁸ нынѣшніи иноки⁹.

В сей свителіи ведлѣгъ погѣщенїа, и списанїа рокъ дѣшї Мїца Іванъ днѣ є. Сїи вѣщи знаходатлѣ¹⁰: Въ церквѣ прѣгоулъ дребаній¹¹ на немъ шѣрѣсы д. антіпїицъ Іваннїкїа вїпа*, свѣтїичи¹² цѣнокъ д. кресты¹³ і а дѣа на вокѣ¹⁴, дребаннѣ вѣк. Гробнїца точена,

¹ В рукописи „Б“ є ще додаток: и илѣ зостающихсяъ, начавши ѿ Борондвеса. — ² Скрїзь замїсть „а“ є „и“. — ³ Сѣненікх — ⁴ иночскій — ⁵ нынѣ — ⁶ кнїй — ⁷ иноки — ⁸ знаходаннєм — ⁹ дребаннїй — ¹⁰ свѣтїичы — ¹¹ крестн — ¹² вѣцѣ

* Еп. Іоаннїкїй Зейкан (1648-1670).

Вѣдѣіе єдного желара, который до чадъ давѣ мѣтрєви до оуживанѣ, Трєфолой позычен-
ный з Копашного, ꙗꙗз єдинз, Трїшдѣ ꙗ постна ꙗ цвѣтна, Часоголєз єдинз. |:NB. Монахъ
Ієаїа шпоминалєс ꙗꙗз двѣ книги постнѣ Трїшдѣз и Часоголєз самѣз старєцѣз за свои
гроши кѣпѣлз (стор. 2) тымѣз чиномѣз, ажє бы трафнѣлз встарогтѣ ꙗзнедѣжатѣ, и не
было бы ємѣ иноѣ помощи, то кѣз такон ꙗздѣ, абы ꙗꙗ моглѣз на своѣ потребѣ шбер-
нѣти, понеже из монастѣрєскогѣ ш трїцѣтѣ лѣтѣз ничто¹ не далѣ, кромѣ єдинѣ чѣжамѣ²,
а кєє вѣз мѣтѣрѣ ровнѣлз, на погалѣшанїє худѣлз, а что колєкєз на погалѣшанїи прїѣврѣлз
|:макоже и прочїѣ:| тогда вѣдѣлѣз когда Игѣменовѣ давалѣз³. ꙗꙗцѣ пакѣз чєгогѣ потребєвалѣз
и оу Игѣмена просѣлѣз: а Игѣменѣз шповѣдалѣз; ꙗꙗк ємѣ такѣз и прочїѣмѣз⁴, ꙗꙗз что єгѣ
єстѣз ꙗгѣменєкоє, што на погалѣшанїи достѣютѣз, и на то не єстѣз бы мѣ братїа, же бы
мє вѣлѣз что давалѣз, ꙗꙗчїтє на сєбє старєстѣ:| Ктомѣз Пѣалтѣрѣ а Шкѣонхѣ ꙗ, старѣѣ и
новѣѣѣ, фєлѣонѣ ꙗ, єпїтрахѣнѣ ꙗ, наракєвнїцѣ ꙗ⁵, стїхѣрѣ ꙗ, кєлѣхѣ⁶ со вѣлѣмѣ⁷ цѣнокѣѣ
ꙗ, ложнїцѣ ꙗ, лѣрї ꙗ, кадїаннїцѣ ꙗ, на столѣцѣхѣ шєрѣбѣ ꙗ. по ꙗконахѣз и нѣдѣнѣ рѣчнїкѣ
з. кѣтѣпетѣстѣ черкєлєна рѣшєвѣ, дзєвѣонѣ ꙗ. хѣрѣвѣкѣ или зѣстѣвѣ ꙗ, свѣтнїчѣ з дєрєвѣ⁸
внѣлѣцѣз посрєдѣ ꙗркє ꙗ, лѣмпѣ блѣшѣнѣ ꙗ. ꙗконєстѣлѣз нєвєлѣꙗкѣѣѣ, а ꙗнѣкѣз мѣжєтѣз бѣтї
на подѣвѣ, столѣцѣ или фѣрѣмѣ по шѣонхѣз (стор. 3) Стрѣнѣхѣ. Пѣдѣлѣшѣ з доꙗцѣкѣз нє
вєлѣмѣ со кѣлѣмѣ оуложєнѣ. Бѣднїкѣз ш полѣдношї єдинѣз трѣктѣз доєтѣз долѣѣѣ, кѣз томѣз
сѣтѣз трѣ хѣжѣз, комѣра, сѣннѣ, и корѣтѣ ꙗкѣ брѣнѣ, томѣз трѣктѣз покѣрѣтѣ оужѣ⁹ оупѣ-
дѣтѣз, ꙗꙗ ꙗꙗдѣтѣрѣ¹⁰ нє што оꙗдѣтѣлѣо. (Ѧ) зѣпадѣз трѣпєзѣз из комѣрокѣз и сѣннѣмѣ. ꙗ тоѣ
трѣпєзѣ ꙗчѣтѣрѣтѣ чѣстѣ хѣжѣз прєгрѣждєннѣ, и в' томѣз прєгрѣдѣ ꙗ ꙗꙗчѣ сѣлѣжнѣнѣ, гдє
и ꙗꙗчѣ столѣнѣз стѣнтѣз мѣчѣтѣ прєстѣолѣ. По кѣнєцѣ сєѣ трѣпєзѣз кѣз полѣднѣю кєлѣ ꙗ.
(Ѧ) вѣсѣгѣкѣ при кѣнѣцѣ¹¹ прєдшꙗннѣнѣнѣгѣ¹² трѣктѣз кєлѣ ꙗ. Кѣдѣ¹³ пакѣз хѣжѣз нєзѣстѣлѣо, что
шгрѣдѣ¹⁴ сѣ ꙗꙗчѣнѣтрѣ спѣлѣнокѣз. Стѣннѣ ꙗ ꙗꙗчѣ тѣхѣ ꙗ кєлѣнѣ пєлєвнѣ, вѣз єдєнѣз стѣ-
рѣѣѣ, пѣлѣгѣ ꙗꙗз жєлѣзѣѣ ꙗ, сокїрї¹⁵ ꙗ, когѣ ꙗ, сѣвѣтнї ꙗ, гѣрдѣкѣ кєлѣꙗ ꙗ, гєлєтѣ ꙗ.
корѣтѣ пєкѣчѣ ꙗ: мѣтѣчѣ ꙗ: корѣвѣ ꙗ: мѣлѣкѣ трєтѣнѣ трѣвѣ ꙗ: пѣчѣлѣ оулєнѣ¹⁶ ꙗ, а чѣжѣхѣ
ꙗ. Зєлѣнѣ дѣ на ꙗꙗ кобѣлѣ¹⁷ сѣлѣнѣ кѣплєнѣ, а кромѣ тѣхѣ и на молнѣтѣ даннѣо. Лѣзѣ дѣ
ꙗꙗ вѣзѣ¹⁸ сѣннѣ: сѣлѣнѣ дѣ ꙗꙗчѣ мєлѣю, жнѣ ꙗ ꙗꙗчѣ, кѣпѣтѣ дѣрѣвѣз погѣждєннѣо. (Ѧ) кѣгѣ
пѣкѣ шꙗннѣннѣ Игѣменѣз гѣвнѣтѣз прѣлѣлѣ ꙗꙗчѣтѣз дѣстѣвѣтѣрнѣ, точїю же ꙗєрѣ-мѣнѣхѣ Іѣвѣфѣ
нѣзѣвѣлѣлѣ. Жєлѣрѣкѣ хѣжѣз 14. изѣз которѣхѣ з слѣвѣдѣнѣ прочїѣнѣ порѣцїю и чѣкѣшѣ дѣютѣз.
Бѣлѣз жєлѣрѣомѣ (стор. 4) оудѣлѣєтѣлѣ из монастѣрѣскѣнѣ зєлѣнѣ шрѣтнѣ и кѣснѣннѣ.

2. **СѢВѢТѢЛѢ ДРѢГѢВСКѢ** нѣчѣлѣлѣ зѣдѣтнѣ рѣкѣ ꙗꙗчѣ Снїцє: Сєлѣо Дрѣгѣвєскѣє
шѣщє соглѣєнѣлѣєлѣ Мнѣстѣрѣз прѣвнѣтї нѣшѣто ꙗ сѣнѣзкѣннѣнѣ. Гѣздѣомѣз, пакѣз бѣхѣ¹⁹ Іѣвѣннѣз
Рѣшѣко. Пѣдѣз которѣѣ²⁰ Мнѣстѣрѣз мѣчѣтѣ сєлѣо дѣстѣлѣо ш стѣфѣнѣ Рѣшѣко²¹, зѣ которѣє ємѣ
кѣо нѣномѣз мѣчѣтѣтѣ кѣпѣлѣнѣ, на которѣомѣз и ꙗꙗчѣ тогѣждє нѣлѣлѣдннїцѣ жїѣтѣз²². Гдє пакѣз ꙗꙗчѣ
Мнѣстѣрѣз стѣйтѣз, вѣ ꙗ тоѣ чѣгѣз бѣлѣо зѣрѣєнѣтѣє, что кєє сєлѣо вѣчнѣтѣлѣо и орѣкѣлѣо: По

¹ ннѣго — ² чѣєтѣѣ — ³ далѣ — ⁴ прочнѣмѣ — ⁵ трѣн — ⁶ кєлѣхѣ — ⁷ зѣкѣлѣмѣ —
⁸ нємѣ — ⁹ южѣ — ¹⁰ ꙗ ꙗꙗчѣнѣтѣрѣ — ¹¹ кѣнѣцѣ — ¹² прєдшꙗннѣнѣнѣгѣ — ¹³ кѣдѣ — ¹⁴ то ш грѣдѣ
єстѣз ꙗꙗчѣнѣтрѣ спѣлѣнокѣз — ¹⁵ сокїрѣ — ¹⁶ оулєнѣз — ¹⁷ кобѣлѣз — ¹⁸ вѣзѣз — ¹⁹ бѣлѣз —
²⁰ кѣтрѣѣ — ²¹ Рѣшѣко — ²² жнѣтѣ

Созданіи пакн цррке, вѣпх Іуѣіфх Стойка* Сѣйла ю. Црковх деревкана невелика, дерево добре вней, покрита старое. Престолах дереваный ѣ на немх шврѣсы 4. Антиимнх вѣпа Стойкы. Кресты дереваны ѣ: гробница точена малокана¹. Вѣѣтичи црковы. Вѣглѣ ѣ. Слѣженікх великій ѣ Трефолой 1. Уктон^x великій 1. Чаголовх 1: Тришди 2: постна и цѣѣтна, Уалтирй 2. Тревнікх 1. а дрѣгій давного зводѣ. По Столцоух изниже Іконх, акн антипендх². 6. рѣчнїкн по Іконах 6. а верух Іконх седмїй доагїй. Столци нан формы по при швоух стѣнах. Вѣѣтичи точены 4 великы предх намѣтены- (стор. 5) ма³ швразы. Вѣѣтичх погредѣ цррке вѣсацх дереваный 1. Келнхы 3. из которых 1. металомх подѣ-ненный, но оуже⁴ шкѣлѣзаетх⁵, днскогы 2. зкѣлѣзы 2. воздѣшкы 2. нараквици 6 парх, подсокх 1. феаоны 6. епнтраунах 7. стиухарн 5. ѣ днаконскїй 1. ораух 1. Иконостагх дабншй, дзконы 2. клепаало желѣзное 1. во трапезѣх малый дзконочокх 1. Трапеза со коморовх ѣ лѣтѣшнаго западѣ. Цррке той дерево можетх вытї, а покрокх солх⁶, точїю даравх даух нокого на ней. На протїкх цррке кх западѣ крапа, и на той келїа из фолѣшовомх⁷ докола. При крапѣх кх полднїю комора, вх той бочка стара и прч. При тон коморї хыжа изгнила, чѣю далѣ былѣ звѣдовати Пребелебншїй⁸ Уѣз Прокопїй Годермарскїй^{**}, кто времѣ кѣкарїй Мараморскїй. Покышше той кх костокѣ келїа 1. и таа пѣста стонтх, инакх добра естх, покышше той колешна, а при колешнѣх борота ѣ костока. Ѣ полднїю 2 келїй полкѣстны една пѣста а дрѣген⁹ покрокх солх. Угражденїе цкнїгара частх стѣане ѣ полднє, а нвдн хыжы зостали и палапокх. Возх 1, пѣлгх из желѣзны 1, ланцх 1, чїкоковтовы 2, пѣта желѣзны 3. (стор. 6) двѣ кѣ возѣ, а 1. кѣ санемх, свѣрдлн 2. долохо оухатое 1, а протѣ 1, сокнри 3, теганца 1, пѣла 1, мотыкы 3, когы 3, новы серпы 4, свѣскїй великы 2, корыто хѣкѣное 1 ѣ 2 меншы, гордокы великы 2, бервенїцї 4, вош 4, вѣгаї 1, корокы 4, ѣловкы 2 на четкертой траѣѣ. Сеголѣтне тѣла 1. Зерна готового: Темгернїцї лѣрка 1; стѣано¹⁰ темгернїцї по ѣ. пѣлѣѣ 3 днн, шкѣа 2 днн, татаркы 3. лѣркы, прога за ѣ днємх. Ктолѣд гороух, пасѣлѣ¹¹, вѣвѣ полмалѣ, пчолы оулѣвх д. Шѣцы доїны 17. ѣркы 7. варанх 1. Сеголѣтнх ѣгнѣтх 15. козы 28. вѣтѣлѣ 7. Сеголѣтнх козѣтх 29. стѣна докола могѣтх |:мѣх казали:| когнїтї¹² же и на 100 возокх, верховнскїух¹³ ан, нан оугорскїух не знаю. Земѣї орачїї¹⁴ на ѣ пѣлгх и на¹⁵ ѣ мїѣх. Позостали вѣци: Овѣрчн звоха 15, колега из кочїи стары, клепацн 3, бабка¹⁶ 1, залѣчнннн¹⁷ 3, ножицн 3. шкци стнрїцн, шнны 3 новы желѣзны. Котлы салашскы 2, ланнх ш 1. каменѣ 1. слѣзы 4. желѣркы хыжы 3. и к' нїух желѣре свѣодны ѣ подѣткѣ.

NB. Но сѣмх Мїїстрѣх югасх са позвѣдїах из днакономх¹⁸ калѣгаромх, и вѣкшы повѣзала: дознавннннх ктнторѣ стѣ: сѣлане и во- (стор. 7) шрѣжнншесѣ прїшан до Мїїстра и штѣдѣ вѣзѣшїй Іеродїакона повѣзѣкшѣго¹⁹ к' кѣпѣ из югасомх, и нѣкторїн

* православний (1691-1715?).

** (1723-1726).

¹ гробница... малокана — ² антипендїн — ³ намѣстннма — ⁴ юж — ⁵ шкѣлѣзѣетх — ⁶ солх — ⁷ фолѣшовомх — ⁸ пребелебншїн — ⁹ дрѣгон — ¹⁰ стѣанно — ¹¹ пасѣлѣ — ¹² роентн — ¹³ верховнскнх — ¹⁴ шрѣчон — ¹⁵ за — ¹⁶ бапка — ¹⁷ залѣчнннн — ¹⁸ калѣгаромх — ¹⁹ повѣзѣкшѣго

жени попровадили до села, и таміз кого били, кого карали, комѣ шпѣстили, творили ччо хотѣли. Листы и ини докѣмента достоѣрны сей Мѣстрѣ нематѣ.

3. СѢВИТЕЛЬ КРИЧОВСКІЙ почалаєа здати рокѣмъ ѡхчѣ такимиж чиниомъ: Шѣхъ Петръ Стойка пароухъ Кричовскій, по прѣставленій своєа жены пострижєа во монастирѣ оуголскомъ оу Игѣмена Парденіа и наречєнъ бысть Петроній. Которій по воспріятіи гавитѣ школо 8 или 10 роковъ пришоахъ на сїє мѣсто, и колибѣ сєвѣ оучиниахъ, а гдє ѣнѣ цѣрковѣ стонтѣ, тамъ крєстѣ водрѣзиахъ, и почалъ хѣщѣ чистити и шртовати¹. Послеѣмъ созвѣахъ² к' сєвѣмъ Шѣпа Стойкѣ, яко крата своєго единооутрѣвагѣ, и просилъ єгѣ, ави на томъ мѣстѣ мѣстрѣ правити, на што Шѣпъ призвѣахъ³. Потомѣ запроєили село шкрєстніи ѣ:⁴ Кричово, Чѣмалеко⁵, Колодно, и такъ тоє поле шртовали, и шртованна краєное поле, якоже и ѣнѣ є обширно. На (стор. 8) томъ пакъ мѣстѣмъ ко ѡх⁶ созданна быгѣ, |: котора подарованна была изъ Драгока ш немєша именємъ Григоріа Рѣшко: | хѣжа єз которой и сѣзжани, пакъ сєвѣ цѣрковѣ справили 1702. По нѣкоторомъ пакъ брєємени и цѣрковѣмъ создани запѣвѣомъ Шѣпѣкѣмъ и Петронієвѣмъ многими благодѣтели; якоже и нѣкоторый кониъ Корнѣташѣ даахъ 200 нѣмецкѣхъ золотѣхъ на тѣю цѣрковѣ, ко которой и погребєнъ єсть. Цѣрковѣ пакъ тамъ не велика дєревѣана, тоѣ покрыта южъ досѣтѣмъ дѣбноє, и швєтѣшало каєна на нєй. Ёз тоѣ цѣркѣи Прѣтоѣ Бѣдѣи шбразѣ плакаахъ за 4 тѣжнѣ, которій євѣной памати п. п. Іѣсѣфъ Гѣдермарекій Архїмандрита Мѣникачѣскій⁷ єзлѣа, и до Шѣрдѣ шнѣюхъ рокѣмъ ѡѣѣли или ѣї. По єзатіи томъ иконы пакъ по Татарѣхъ инѣ икона плакала Прєєвѣтоѣ Бѣдѣи* и тамъ пакъ єзата и на замѣкѣ Гѣстаниєвѣмъ єо капанѣцѣ положєнна комендатомъ Кѣвлєндєрѣ⁸, Шѣпомъ Дѣсидєєвѣмъ**, и при Архїмандритѣ Кричѣвскѣмъ ѡєѣѣфанѣ⁹ Стойка. Пакъ около рокѣмъ ѡѣѣли великіи

¹ шртовати — ² єзвѣа — ³ призвѣахъ — ⁴ євѣнѣ — ⁵ Чѣмалеко — ⁶ ѡхъ = євѣнѣхъ, — ⁷ Мѣникачѣскій — ⁸ Кѣвлєндєрѣ — ⁹ ѡєѣѣфанѣ

* Порѣв. листъ в тѣй єсправѣ з р. 1720: Rendme Dne Fr. in Xto Came. Salute prae-missa felicissimum S[anctae] quadragesimae decursum precor. Ratione Imaginis in Kricsova accepi Vienni ab Illmo ac Rendmo Dno Ordinario intimationem, ut in bona forma puncta interrogatoria transmittendo curem seriam inquisitionem peragi; et quia Rendma Dnao Vra optimam jam habeat desuper notitiam tum votivam loci, tum vero praetensivi miraculi circa Imaginem, non habens aliunde tam serium ac tam magni momenti negotium orthodoxae Ecclesiae cui committam tutius ac securius Rendmae Dnaoi Vrae transmissi una cum punctis De utr. mandatum compulsivum non difidens quin ex zelo orthodoxae Eccleae fatigium illud assumendo sincere ac exacte optato effectui dabit, ut veritas rei pateat. Placebit Rendmae Dnaoi Vrae secum accipere ex Dnis Plebanis ritus latini quem placuerit, pro quo fatigio pt quam quod singularit. recomendatum se in locis altioribus reddet a Coelorum Regina (:cujus honorem zelamus:) remunerationem recipiat. Me proinde fraterno affectui recomendans maneo Rendmae Dnaois Vrae Servus et frater in Xto Georgius Foglár, Grlis Vicar. Agr. Agriae 25 Febr. 1720.

Листъ, мабуть до Іѣсѣфа Гѣдермарєкѣго, писаний на чвєртцѣ паєєру [20¹/₂ × 16] на обѣхъ єторінкахъ. Перєховуєтѣся в Мукачѣєвѣскѣмъ монастирѣ.

** православний (1718-1735).

в'їтра в' ноци выкз, и (стор. 9) вказши з азконниці крестк, водрѣзнал его надз шатаремз |:Где естх крѣтѣ мѣсто прилично стоати:| на которомз не было крестѣ, и такз водрѣженз же и чѣкз лѣше водрѣзати не могаз¹ кш. |:надз которомѣ далз емѣ ннѣ* дравинѣ пригтакити, и свонма очима позиралз емз, и рѣкама изишталз емз: Такожде же и Іермонауѣ Макарій Швгайда сонѣтшественникх мой:| На што многы люде готовы были призгаѣ² зложити, ѡкоже и старецз Іермонауѣ Васіанз Стойка, при которомз сѣ стало. — Здѣ прегтоалз дереваный и на немз шѣрѣсы 4. точена гровница, крѣтз еденз малюбаный, дрѣтій надз царскими дверми, свѣтничз могажний 1. келнѣз 1. сѣ вѣкз цѣповый, антилисы Іуліѣ Стойки. Вѣтлѣ 1, Саджевицк 1, Трефолой 1, Япѣтлз писаний 1, Тришди дѣа постна и цѣкѣтна, Ўлатырх едннз, Чаголоскз 1. дрѣкованы вѣкз и Тревинчокз малыи. Фелоны 2, епнтрауѣк 4, наракѣцк 1, аерн 3, полскы дѣтчи ногатз. (стор. 10) Митра архимандритска из Паршонѣзх принмаан³. Рѣчнѣкокз 7. азконы 2, из тн^х волишй даровалз Данїлз коннз Гаднадз; теперѣ книгы и азконы вѣ цѣрккы Кричѣвскои свѣтз. Хыжа из коморкокз |:где ннѣ жнлз чѣккз с вабокз:| подѣ едннмз дахомз и дрѣга коморка, на протнво той дрѣга хыжка сѣ бабалы; ѡ полднїа третїа на конецз сѣтара хыжка, в' той діаконз из женою сродникѣ нѣвїанокк. Подѣ переоголз пакн сїѣх тогожде з женою, ко патой Марко желарх старѣшокк. Стаиннѣ⁴ подан 2. кролѣк покрыта, такожде и пелебна спѣстѣла. Воз 1, пѣдѣз 1 из желѣзанн, Сокиры 2, козы, свердлы 3, чнкокѣтокѣ⁵ 1, мотннкы 3, кадѣ 1, корыто пекѣче 1, маан^х 3, скрынѣк 2, свѣтккз 1, гордокы 2, лада кролѣк кѣка, флннта 1, вошы 4, коровы 3, телѣ 1, дрѣгое ещѣ вѣдѣтѣ, трета малова, конь 1, клѣча 1, земан шрѣчн на 6 днн едннѣм пѣдѣголз, кролѣк тнѣх земан которы свѣтз (стор. 11) школо мнѣтра. Лаз 1. ко Росошох на шборогы 2 |:redemptum:| Под Болотомз на 3 коцѣ, трн вѣ Кричѣк вѣ золоты^х мѣ. |:с. е. Rf 40:| ѡ попа Старого на 1. шборогѣ. 4. Бндѣвкѣ⁶ ко золоты^х б. на 2 коцѣ. Сей чѣккз робнтѣ⁷ самз а ннчз не даѣтѣ. ѡ волше лазокх естѣ школо маїстрѣ. Стана шкѣа 7 мѣрокк, кѣка татаркы, жнта 3 вѣка, мѣлаю 2. даракы. Пчолы оуїї 8 Столз 1, портз 1, Анстѣ 8.

4. СѢВИТѢЛЬ ОУГОДСКАІ иначе ЗѢНѢВІА, сѣа швнтель когда сѣа почала знати не можа, покѣдлютѣ люде, нже разомз из Сѣломз Создана ѣ. Бело мѣсто подѣ нею дало швшнрое подѣ полонннмаи, маїже на мѣлаю земан ѡтгонѣтѣ, и ннѣк ннкто ктомѣ не свонѣтѣ, но точїю мнѣтргкыма назывѣетѣ, и ѣ цѣрккз деревана на красной горѣ, той дерево доврое, покрыта пакн и швнobleнїа жадаѣтѣ. Прѣтлз дереваный и на немз шѣразы 3 а 2 шолокы из матерїн, гровница з дерева точена. Кресты дереваны 3 и на стѣнѣк 2. Антилисы трн вѣппа Іванїїа Зѣйканз, Іуліѣа (стор. 12) Стойки и Доснѣа. Келнѣз цнповый 1 а ложица срѣбна, свѣтнчн могажны 2 Стары. Крестннкз н³ ланцѣш-

¹ возмогал — ² прнспѣѣ — ³ з Баршанѣ нѣ прѣмамы. ⁴ стайнѣ — ⁵ чнкокѣтокѣ — ⁶ в Бн-
юкз — ⁷ робнтѣ а намз не даѣтѣ.

* На маргїнесї записано тим самим почерком і чорнилком: Forte P. Manasses Pukats. Sed prouti P. Gedeon Pazin fuit. — В рукописи „Б“ сѣа дописка в текстї, в скобках.

колы срѣбный¹, ш̄ важной памяти Фпа Досидеа, иже в' тойже швнтелн погребенъ ѿ. Фѣгаѣ 1. а дрѣгое писанно². Саджевники 2. Трифолой 1. Ппѣтаз 1 а дрѣгый писаный³, Тришди 2. погтна и цѣтна, Тревники 2. малый и келікій. Часоловк 1. Ўалтыры 2. Акадисты два, Прологы писанны на 12 мѣсци, Фѣгаѣ оучителное писанное 1. Мечъ лѣбный 1. Дородей дрѣкованный 1. Кѣоловѣа оу Драговѣ оу Ференцѣшкы⁴ Сѣовъ, таа пакъ пожиченна была шѣемъ Февдогѣемъ, в тое время йгѣменомъ прежде 26 роковъ. Месѣа 1. Чѣда Прѣтой Бѣци, ѿцъ Аданасій позичилъ до Бкитѣ самъ тое казалъ. Молоканонъ 1. Фелоны шолоковы 2. а прочіихъ 5 и епитрахилѣ тоанко, Стихари 6. шбрѣгы по Столацѣхъ 8. рѣчниковъ вѣтѣхъ 12. діаконскій стихаръ 1. шрары 2. параккици 3. козлѣшкы 2 пары, каднаницы 2. азвоны 4. крас- (стор. 13) ного головѣ. Трапеза 1. и стогол 1. келіи помѣстѣ 4. а 5^а оужъ шветшала, ктымъ и челадна хѣжа близъ прочіихъ. Стайна 1 ван³ мѣстра на конѣ, на марѣ 1^а на долѣ, тамъ и пелевна 1 довра. Желарекыхъ хѣжъ 4. тоанко и желаровъ кромѣ порцѣй⁴. Маннъ на 1 каменъ. Во³ 1 кованый волокый, павѣхъ из желѣзми 1. Сокры 5. барѣхъ 1. ланцы 2. сверданъ 4. когы 4. долото 1. пѣто конское 1. Сѣтѣкы 2. гордовы великы 5. Сѣтѣкы меншій 2. корыто хѣбеное 1, малы^х 2. пчолы оулѣвъ 37, а сопѣжкы малекы акы въ оулѣи 12 [Иконогтаз давный:] колы 4. выкы лѣтѣшніи 4. корокы 5. йловы 2. лѣтѣшна теаница 1. вѣгай 1. телъ сегорочно 1. конъ 1. зерна готового мало тенгерци, мало шкѣа, шкѣцъ доины 36. варанъ, игнатъ сегорочныхъ 29, подъ тенгерцихъ 3 дни павѣхъ⁵ ораалъ, на швецъ 3 дни, на татарѣхъ 3 дни, и мало жита. Сѣвгы 8. Землѣ, лѣкы власны очн вѣдѣан. Днѣтовъ жадныхъ не вѣтъ, еднакы шкѣлацѣа гатара мѣстрѣаго, и салава гвардіа.

5. **СВѢТѢЛЪ ВЪАХУВСКІ** начаса около рокѣ 14^ш и сице: Нѣкій Іерей племенъ Іванъ Зѣврицкы, дабы емѣ црѣкѣѣ оучинили Селане, штолиъ просиял, котра и Создалага, при протопопѣ Днанитрѣи Вѣаховскомъ. Предшписанный пакъ Іерей, акы въ оу Фпа Бтойкы гавнтъ браалъ, власгъ же протопопѣ надъ нимъ мавъ: По оумертїи же жены протопопокѣи шеталага съ многими чадъ [Что повѣдалъ теперѣшніи Солгабировъ, а вѣла хѣвскіи швнкателъ:] той не знакиш что чинити гавнтѣ козприавши нареченъ быстѣ Досидей [по Сѣмъ и Фпѣхъ:] и в' той швнтелн подеколи зогтабалъ. Зде црѣковъ таа мала ѿ. деревана, покрыта давное: Пр[ѣ]ст[о]лѣа дереванъ⁶ на томъ шбрѣгы 4. гровница точена 1. Ичтимилъ Бтойки Фѣпа подертый [на которомъ емъ заказалъ болше ра³ Сѣвжити:] крѣстъ малюваный⁷, 1 кѣлѣхъ совѣтѣми цѣновый. Фелоны 2 из епитрахилами, (стор. 15) параккици 1. въ црѣкви шбрѣгы 6 рѣчники 3, Фѣгаѣ 1. Саджевникъ 1. Трефолой 1, Шктонъ 1, Ппѣаз 1. Триоди 2, погтна и цѣтна, Ўалтырѣ 1. Тревникъ 1. азвонъ 1. стайна 1 горожденна⁸, а дрѣга оупала. Хижы подъ единыхъ покровомъ 2, ш̄ костокѣ 1. келіа 1. ш̄ полдана. 3 коза шбрѣчи 13. павѣхъ из желѣзми 1, Сокры 4, сверданъ 2, мотыка 1,

¹ срѣбный — ² писаное — ³ Мѣни на вѣ мѣцы писани, Шктонхъ 4. а дрѣгій писаный, Тришды... — ⁴ толко и желаровъ кромѣ порцѣи — ⁵ пакъ — ⁶ дереваный — ⁷ малюваный — ⁸ гороженна

волы 6 коровы 4. лѣтѣшна мловица 1, сеголѣтны телата 4 конз 1, лазы на 20 возов¹ сѣна, тѣи пакз лазы шлѣнали тамо живѣщи монахи, а наиболше² шлѣнализ или вывѣнилз Іермонахъ Іовѣфа, которѣи и инѣ при той церкви шбитаетз рѣкодѣтелсткомз токарз. Оуаіи пчолз 23, а 3^і мовлено иж чѣжтѣи на шевномз мѣстѣ, кроликъ выше шписанны^х 22. капѣстны гордовы 2, сѣтѣкз 1, гелеткы 3. коза 1. кошз плетеный 1. черга 1. — Сей пакз монастырз быкалз |:мкз мовназ предшписанный Солгавиробъ:| аки маюршагъ мкз блаженнои памяти Досидею, такз и селѣ: во село коли хотѣло, тогда мловицу бзало, или пчолы, или ино что колбекз, а б' немз живѣщи (стор. 16) не моглисѣ боронити, во не смѣли. Ктомѣ мовназ тойже Солгавиробъ, ижъ не доврога дѣетз во и они не доврѣ великѣ знебагѣ ш калвиновъ и ш иншѣхъ терпатз, пѣблочно много разз и на вармедѣ. Ктомѣ мовназ ижз нѣкоторыи мнѣтырѣ на вошое сѣтѣхъ оуничженіе кѣры нашей, нежели на ползѣ, и проч. но и азз штаблѣю, зане лева бѣдѣтз хотѣи предз чѣлки, но никакже оутаетсѣ предз Гдѣмз Нѣгомз. Списаса при преб. шцѣ архидиаконѣ Іванѣ Вѣлѣховскомз, и Стефанѣ Терезюскомз³, и при Солгавиробѣ предшписанномз.

6. **СѢВНТѢЛЬ БѢДѢВЛАНСКІИ** Сице начаса: Нѣкій Феодоръ Дѣвановичз много лѣтз оучназ дѣти, и при Старостѣи прогназ село, да бы мѣ мѣсто выдали на мнѣстръ, что село и оучинило, и помогло емѣ црковъ создати, а шнз что былз назбиралз за молодѣ, приавши гавитз, и нареченз Фешфилакѣ, все на црковъ выложилз рокѣ яшѣді (стор. 17) мкз и на дверехъ, или на странѣ дверей вырѣзанно ѣ: Той пакѣ Фешфилакѣ прѣстависѣ рокѣ яшѣме. Посемѣ на многы рокы переходназ той ѣовагъ ажз и до Пана Петлелема Іовѣфа, который хотѣлз мнѣстръ⁴ звѣрити. село пакз кз иншомз мѣстѣ Петленови землѣ выдало бѣдѣгъ мѣтры мнѣтырской земли но и тамз землѣ ѣ ферталѣ было. |:до двоухъ ферталаз вѣѣкаетсѣ патз мѣроку:| которѣи не повинны были тамз каадиса^б, понеже село мовило, ижз своимѣи вимѣны. Ннѣ пакз рокѣ яшѣлз. Іанѣарѣа ѣ. ш Бѣтаена вымѣненнѣи той ѣовагъ за золотѣхъ рѣг. т. ѣ: 173. на которѣ сѣмѣ спрѣдалз мнѣстрскы шкцы, колы, Іерей Шцѣ Стефанз |:на той часъ аки газдомз мнѣстрскыи живѣщій:| изз селѣнами порадиивисѣ. Той пакз Іовагъ таковѣи етз: б' селѣ Бѣдевалѣ телекз 1. на которомз хѣжа погнила, ижз томѣ телекови земан на шѣа полѣ, выше ѣ.: находитсѣ, такз мнѣтырскій Господарз сказоваалз. Селѣне пакз пошѣверали свои землѣ коли мнѣстръ шлѣнилз а такз южз ннѣ мкз на своемз Іовагѣ (стор. 18) мнѣнастѣрз стонтз. Правда гдѣ стонтз мнѣстръ не май ладное мѣсто, ни прѣтѣпкѣ, ни гдѣ што бѣдовати понеже горокато. Тамѣ црковъ деревана добра сѣхъ покритѣи. Прѣтолаз дереванѣи, на томз шѣрѣы 4 а керѣ прѣтола 1, Цимборѣа деревана, чѣнана шкатѣла, аки дѣа хорѣхъ. Крѣтз малѣванѣи 1. Вѣуглѣ 1. новое, Сѣлѣжѣннѣкз Киевскій 1, той вз залозѣ с. Теревѣѣ оу Марашахъ 9. Трифолой 1, мнѣстаз 1, Шктонѣхъ 2, Старѣи и новѣи великѣи, Триоди 2, поетна и цѣѣтна писана. Вѣдна Кіевска. Вѣлатири 2. Часо-

¹ возы — ² а на солшн — ³ Терезюскомъ — ⁴ Додано: той — ^б выдати см
ЗАПИСКИ ЧСВВ. II (1926) 1.

словъ 1, Тестаментъ 1, Дішптра 1, Катекізмъ Оунескій 1. Библія, Тревники 3. Львовскій великій, другій давнаго зана, где и постригъ ѣ монаховъ, третій малій. Ермолай писанный. Книга полска. Фелоны 2. еденъ изъ нихъ ветхій Фпитрауилъ 2 нарабенцѣ 2. Стихари 2. шрвсш по столцахъ и жертвенникѣ 8. Рѣчники 3. Келихъ цѣновій 1. |:Кадянница 1:| Дикогозъ звѣзда ложица и воздѣшкы. Свѣтичъ мо- (стор. 19) гажный 1, Свѣтичи точены великы дереваны 2. и погредѣ Црѣке виситъ малюваный. Иконостагъ красныи вель. Завоны¹ 3. красны и маленкый прі олтари. Хижа челадна и² коморовъ, и келій зкоморовъ под' едными верхолми но тін южъ обветшали ѿ Црѣке къ западѣ. Стайнѣ под' едными покровомъ 3. Средна вѣдобана, а по конца³ горожденны. Паки на иноми мѣстѣ една велика стайна. Желарскы хыжы 4. а патъ желары свободны ѿ порцій. Возъ 1 и⁴ 16 шрвчачи. павгъ 1. и желѣза 2. широка, Соковы 4. ланцъ 1. Чикоктовы 2, Свердан 3. Долото 1. Пѣла 1. Свѣтъкъ 1. Бочки великы 3, Бербенци 14. Лада и⁵ замкомъ 1. [Скрына 1, болы 2, коровы 2. Яловкы 3. лѣтчи 2. Я понеже нѣтъ гинетъ марга, а такъ и мѣстекыхъ заохло корова 1, быкы 2. прошлой зими. Вѣчнои намати ѿцъ Стефанъ, |:который престаивса по воскресеніи въ 2 тыжнѣ:] каплароки далъ коровѣ мѣстекѣ. Ктомѣ про акій вытѣпокъ, или ижъ и⁶варилеа² изъ попомъ Ячомъ, и понеже Ячъ его потворилъ³ газдыню, а ѿцъ Стефанъ Яча триендалъ при людехъ. Попъ Ячъ пакъ его придалъ П. Ш. Бачинскомѣ, а Бачинскій взалъ ѿ него (стор. 20) 26 или 30 золоты⁴. Таа пакъ хѣдова не была попова |:понеже внхъ съ собою ничъ не принюса до мѣстра:| но владѣтна мѣстра, правѣ къ той часъ кона былъ продалъ, за которого кона быкы мѣстрекы данны, а такъ изъ тыхъ грошы пратаалъ⁴, пакъ Бачинскомѣ такъ Ячови попови вонашы 6 на покладѣ или алдомашъ. Паки 1. телекъ ко золоты 80. во селѣ |:при бохъ вышше шписанномъ телекѣ:| на мѣстрѣ записанный докла⁶ сѣмѣ не изложитъ родина, дотолѣ мѣстрѣ держати вѣдетъ, изъ томѣ телекѣ земаи 9. Вѣнокосы на 5 швороговъ или болше, сѣана под' зимѣ мѣрки 3 пшеницѣ, на три веса 30 мѣрокъ, татаркы 6 мѣрокъ ктомѣ къвѣрницѣ 3 даравы. Зерна готового кошъ мелю 1, толченой школо 10 мѣрокъ. Татаркы полъ третѣ мѣрки, сѣшинокъ съ санками пакъ на 1. мѣркѣ, мало пасѣлѣ, горохѣ. Покровцѣ мѣстрекы 2, а третій на столѣ, Столы 2, корсейкы 1. канчѣкъ 1, корыта 2, третее прокѣрное 1. Бимеонъ Ибаниковичъ на сей часъ естъ за газдѣ, (стор. 21) который южъ ѿ 15 лѣтъ при мѣстрѣ зостаетъ, а газдомъ по смерти ѿ Стефана предшписаннаго поставленъ ѣ. и прилагндалъ на вѣрно⁷. Пологна грѣвого 22 рафы. NB. Вще и на контрактыхъ свѣтъ земаи, писмовъ закъ и листовъ, контрактовъ естъ вѣкъъ 22. подъ печатію при газдови при прилоиности П. ѿца Ярундѣакона и ѿ Стефана Терезюекого и сѣланъ немешовъ и проч. 1 корова къ селѣ. Золоты вонашы 50. готовыхъ оу мѣстрѣкаго газдѣ в' церкви на антидорѣ танѣръ цѣновій.

7. СѢВИТЕЛЬ ГРЪШОВСКІЯ древле разоренна ѿ йновѣрны⁸ когда созданна ѣ ѿ Дрѣзмештра⁷ и Балици листы документа и фундація во обители Мѣнкачовской свѣтъ.

¹ дзвоны — ² сѣварилеа — ³ потворилъ — ⁴ платилъ — ⁵ Бачинскомѣ — ⁶ закла — ⁷ Драгмошта

8. СВИТЪЛЬ БѢЛОЦЕРКВАНСКАЯ ѿ давна Создана ѣ. ѿ нѣкоего Драгомира ѿ Сестры его Оуици [сонъ ѿ грѣшовекѣ фѣндокали:] Листы жадны^х не естѣ фѣндоци. Црковѣ камѣнна изъ Скалполихъ дереванымъ. Прѣтолъ на мѣрѣ (стор. 22) Стоитѣ. На прѣтолѣ вѣрѣгы 4 Стары Крѣтъ цѣновы Старый 1, и дереваный 1, Гровница деревана точена 1, свѣтчици мѣсажны 3 Антимыѣзъ Бизацѣа Фѣпа^х. Бѣглаѣ писанное 1, Блаженнѣкъ 1, Львовскый Трефоломъ 1, кромѣ вѣщныи. Апостола 2 писанный и дрѣкованный. Триоди 2, постна и цѣтна. Уктонухъ белкѣй 1, Ѣ: Василиа книга 1, Ѣ Ффрема книга писана 1, Ѣсалтырѣ 1, Минеа писана 1 избрана. Тревнѣкъ 1, Чѣда Прѣстой Бѣцѣ 1. Часословъ писанный 1, Келѣухъ 1, Дзбонъ 2, Хижа 2 добри подъ даухомъ шгобнѣтый третѣа подѣ Соломовѣ добра, четвертой хыжи дерево можетѣ выти, але покровѣа подѣае, аце са не покрыветѣ то загинетѣ. Пѣта хыжа челадна южъ сгѣвлена подѣ Соломовѣ, но и таа южъ впадала. Стайнѣ 2 вѣдѣваны, и третѣа къ той пригорожденна подѣ едныи даухомъ, и стонѣтъ кромѣ покрывѣа часть третѣа, понеже в зимѣ марга овѣла. Пелекна Стара 1, колешна на 4 Соухъ. Возъ колобий кованный 1, пѣдѣ 1 изъ желѣзѣи. Ланцы 2, полдрѣга пакѣ ланца Сани (стор. 23) пѣтати, чиковѣби 2, Сокири 2. Гордоки капѣстѣи² 2, третѣи кромѣ дна, вола 4, а 2 здоухъ, быкъ 1. лонскый. Корова 1, а дрѣга данна на плоты до фишавы средней³. Донека 1. телѣца⁴. Зерна шѣа 3 мѣрѣкы, татаркы 4 мѣрѣкы. Земли врѣчи сей Страны Тисы, ѿ Мѣстра на вышнемъ 8, до которы^х можно вѣлати коваовъ 10, а на нижнемъ поли на 35 мѣрѣокъ, дараковъ 5. Дѣзъ на вышнемъ поли 1, на 4 возы сѣна, на нижнемъ на 3 возы. Крѣтъ добрый на 6 и болше возовъ сѣна, а и тенгерѣцѣ такожде добро погѣанно. Подѣ зимѣ погѣанно жѣта мѣрѣокъ 24, татаркы 3. пчолы оули 3. оу Когги Иштвана⁵ оу Селѣ Бѣлой Цркви. Фелонъ шолковый⁶ 1, старый, а дрѣгы картѣновыи 1, старый, Стихѣрѣ 1, рѣчникѣкъ мѣншнѣхъ и волши^х 12. Лампа мѣсажна 1. мала, кадилицѣа 1, хѣдгогѣа⁷ 1. полотнѣна. Вѣхъ той цркви ѿ лѣвой Страны или стѣны погѣевѣнъ ѣ пѣ. ѿцѣа Иеромѣнаухъ Грѣгорѣи Бѣзѣако, на той часѣ вѣдѣвѣи вѣкарѣемъ Мараморѣшкѣми⁸, а Протогѣдменъ шѣитѣи Мѣнѣаковской⁹. Вѣрѣзъ Прѣстой Бѣцѣ на немѣже нѣ стрѣла Со¹⁰данно ѣ. Сердце. (стор. 24) Рѣчникѣкъ зеленѣи шолковый и на концѣ пѣсамантѣ сѣрѣбный¹⁰, который ѣ. положенный въ пѣлемѣ шписанныхъ вещей Мѣстрѣкѣи. Тыхъ пакѣ листовъ естѣ 4 приданны ч: в: Ѣцѣ Фѣадорѣ Брамѣ Парѣухѣ Бѣлой Цркви. Пчолы не оу Иштвана но при поповой хыжи, то естѣ дрѣгаго Парѣуха Бѣлой Цркви, и южъ было вышло рѣвѣ 7. а такъ хыжи вѣтѣ кѣдѣтѣ ѿ полѣдна въ 2^х. Слѣзи жѣютъ прочѣи пакѣ свѣтъ¹¹.

9. СВИТЪЛЬ ВИЧКОВСКАЯ початокъ Сицевый маѣтѣ: Рокѣ ѣаѣдѣ Джѣде Герѣмѣи шѣивѣатель Мѣжанѣкѣи црковѣ Справѣа, такоже и надѣ дѣрѣми цркѣныи антирѣали извѣраженно. Посищенна естѣ рокѣ ѣаѣкѣ: Прѣв. Шѣемъ Прокопѣмъ Годѣрмарскый, на той часѣ вѣкарѣемъ Мараморѣшкѣми⁸. Подѣ црковѣ пакѣ мѣватѣ, акѣи село дало мѣсто но

* Георгѣи Геннадѣи Бизанцѣи (1716-1733). — ** 1740-42. — *** 1723-1726.

¹ прикрѣтъ — ² капѣстѣи — ³ середнѣи — ⁴ тылѣца — ⁵ Бѣшана — ⁶ шолковый — ⁷ хорѣвѣа — ⁸ привѣленѣшѣи — ⁹ Мѣсѣаковско¹⁰. — ¹⁰ сѣрѣбный. — ¹¹ пѣсты.

на то листъ не єсть, точію неака нотацѣа Блженно оумершаго, но и таа (стор. 25): мало стоитъ, понеже люде что предъ тымъ дали, нынѣ швираютъ. На престоѣ шврѣгы 4. Крѣты 2, единъ малюбаный изъ нихъ. Свѣтичи 2. могожны, гробница точена, и швразъ. Прѣстой Бѣи на престоѣ. Келихъ 1, козашкы 1, феоны 2. епитрахиалѣ 3. стѣхаръ единъ. На швразѣ каарижы 4 ниткы, капча сребна¹ а една большухъ и пацѣрки дротовы. На швразухъ налѣстныухъ фатюлы 3, и рѣпкобы² 2, на столецѣ предъ швразы налѣстныма шврѣгы 7. Рѣчники на швразѣ 4. Храмъ воздвиженіа Честнаго Крѣта. Посредѣ цркви великы свѣтичи дереваны и лампа могожна мала 1. виситъ, кампаны 2, мала 1, заставки или хорѣгы³ 2. полотнаны. Свѣтичи дереваны точены предъ налѣстныма швразы⁴ 4. Вѣглѣ кѣвское 1, Аїстолаз Львовскій, Тришан 2. кѣвскы погтна и свѣтна⁵. Требникъ Биненскій⁶ (?) 1 великій. Трефолоу Львовскій 1, Шкотоухъ кѣвскій 1. Якадистъ кѣвскій, Валтирз кѣвска. Полдставъ Львовскій. Аїшптра оу шѣа етага находитса⁷. (стор. 26). Ермолой писаны 1, прочіи вси⁸ книги дрѣкованы. Часословъ малый, Слѣжебникъ львовскій. Тѣи книги всѣ пришеврѣте Гедешнъ тогожде мїстра прежде Игдменъ. Хыжы ш западъ, една хыжа и⁹ пивницкы⁹ и⁹ кѣвска на ней ш полдана хыжы 2 подъ единимъ¹⁰ дахомъ. Ш лѣтнего¹¹ западъ хыжы 2 спѣткан. Хыжа 1. для желара. Пелевна подла, воз 1 подлый, желѣза пѣжы оу етага 1 пара и⁹ шѣемъ Лѣкомъ. Данцъ оу етага 1. Сокири 3 една оу етага, а два на Агѣна взатїи¹² сѣтъ. Сѣтѣкы 2 кошы сѣ прѣта 2, три ладъ кроулѣ кѣка. Шафарнѣ 6. Столы 2, котлы 2 на Агѣна взаты газашнемъ, котора предъ тымъ въ монастыри сѣджила. Той пакъ взатъ Юрашъ Кѣшнѣрѣкъ¹³, не такъ взалъ пакъ свое, но крадѣжъ и крадомо ш мїстра. Долото 1 сверделъ 1, бочки капѣстны 2. корыта хлѣбны два, болы 12 по смертї Гедешна. Коровы двѣ телата рочны 2, конъ 1 оу етага болы 2 данны на плоты. Шплоты пакъ грошы на господаретко пошли, болы 2 заоулы (стор. 27) два болы данны въ сѣджеѣ послѣшникѣ. Попа Андрей Лѣпшакъ одного кола оубѣяз, которого маѣтъ заплатити, одного кола оувинто въ мїстрѣ, 2 еще оу шѣа Лѣжанского Лѣки и нѣѣ зогтаютъ. Оу шѣа етага спрїплодѣ еще 2 колы, изъ тыхъ 1⁰ оубѣяз, а дрѣгаго продаалъ, а 1⁰ болкъ изѣяз. Изъ томъ еще 2 коровы оу шѣа етага и 1 калча изъ лшатоми. 2 коровы паки оу шѣа Лѣкы Лѣжанского. Сѣлана школо мнѣстра шца Лѣжанского. Шписана ш земла¹⁴ Лѣза¹⁴ оу шѣа Лѣжанскаго рѣкаухъ подъ печатїю шентеан Лѣнчачовской¹⁴, такожде и книги, и ключъ ш цркви еро Чтнотнїи придала при шѣѣ Налѣстникѣ доминїалномъ Февдорѣ Калиса¹⁵ Андрей Ворохта и проч. еще возъ конскыи.

10. ШЕНТЕАНЪ ДЖУДИНСКІЙ зятїна начатъ¹⁶ рокъ шѣчѣ. сїѣ 1692, ш нѣкоего Лѣпшала Попъ, къ той шентеан цркви деревана добра, на которой стѣнѣ олтаревой ш полдана рокъ вырѣзанный шѣчѣ. Посѣлазъ тѣю цркви въ ппъ Іоаннѣ Стойка. Храмъ С.

¹ сребна — ² рѣчники — ³ хорѣгы — ⁴ швразы — ⁵ свѣтна — ⁶ пропущено — ⁷ находитса — ⁸ вси — ⁹ пивницкы — ¹⁰ единимъ — ¹¹ лѣтнего — ¹² взаты — ¹³ Кѣшнѣрѣкъ — ¹⁴ Лѣнчачовской — ¹⁵ Калина — ¹⁶ почала

Архн- (стор. 28) стратига Муханла, въ томъ мѣстрѣ первый Калдгорз¹ Феодосіи зо-
ставаля зара² ѿ Стойки по погшени, в' Оуглѣ пакъ прѣстависа. Той вышше реченный³
Двѣлаз Попъ придала къ Мѣстрю⁴ мѣсто досѣ широкое, ѿнѣ на немъ Сады краіны⁵.
Земли орбчи⁶ подъ 8⁷ кобы, лѣкы два, еднн⁸ намя Свѣрппоръ лазѣ фронтѣ, на 4 козы
сѣна, дрѣгой намя Ынъ полна 2 козы сѣна. Въ цркви келіу цѣновыи изъ днскогомъ 1.
Кампана еднн мала, дрѣга пакы болша сѣлска. Трефолой рѣскыи 1, в' селѣ, Мннеа
избранна 1. рѣска. Вѣглѣ прѣгоаное дрѣкованное 1, Слѣжбникъ 1 львовскыи, Оухтай 1.
Ипѣтаз 1. Трншдъ цвѣтна 1. Требникъ великыи 1, Часоголзъ 1, львовскыи, Ыалтыръ 1,
феаоны 2 стары, стнхуары 2. Антнмнз Стойки вппа. Часоголбецъ малый вологскыи оу
шца Редника⁹ старого архндіакона древле вышшаго. Гробничка малая дерекана. На прѣтаѣ
шврѣсы 4, рѣчникъ 1, свѣтнчъ 1. Келіа Сз коморковъ в той живетъ пола Сте- (стор. 29)
фанъ Снз фѣндатора старого. Трапеза 1, въ той живетъ Андрей днаконъ | Снз Нико-
лаа Сна фѣндатора | Сз женою и двоима хулоцѣ¹⁰. Коробы (!) 2. малва¹¹ 1. трнлѣтна,
дволѣтна 1, сеголѣтне телъ 1. Келіа пѣста добра но непокрѣта. Хыжы 2 пѣсты довршы.
Во двохъ хыжѣхъ желаре, дають порѣцю, изъ марговъ Слѣжатъ село, свѣднтелствоваи пакъ
Іерей такъ и мнрѣтн нжъ калдгерн немогѣтса¹² задержати въ мѣстры про шца Редника
старого, а ннѣ жаденъ калдгеромъ¹³ не противнтел, но и ради мають. Подъ трапезою
пнвннца мѣрѣвана, и подъ келіебъ комора. Шайтопка и стѣпа ножа. При шцѣ Намѣ-
сннѣ Редникъ Іерей Романъ ннжне Апшанскыи шцѣ Феодорѣ Жѣлннскыи Спнсага.

11. СѢВНТѢЛЬ ВАРСАВОНСКІЯ почаса рокѣ 1747 ді Снце: Чтѣно велелныи шцъ
Іванъ Стефанъ пароухъ Баргановскыи прилага прѣдъ Ыгомъ, аще въ морѣ не оумрѣтъ, то
манастыръ поставнть для славы Бжой¹⁴, въ котормъ монаухъ Савва первый, прѣдъ Сте-
фанъ (стор. 30) Пароухъ Баргановскыи бо 1^х сѣназ. той манастыръ вппз Серафнмъ,
котормы не былъ правымъ вппомъ¹⁵. Потомъ пакъ вппз Досндей, пакъ вппомъ зогтала.
Црковъ дерекана добра, и покрѣта и клнна доброе. вндтръ келіу цѣновыи, 1^а цѣм-
борѣта дерекана. Крѣтъ дереканыи помалуваный¹⁶. Вѣглѣ писанное, Слѣжбникъ львовскыи,
Мннеа дрѣкована сербска. Ипѣтаз дрѣкованыи. Ыалтыръ вологска 1. Требннкы 2 рѣскыи
и вологскыи¹⁷. Часоголзъ рѣкопнсаннныи¹⁸ 1. Трншдъ погтна дрѣкована. Мннеа бологска из-
бранна. Днсты нли записокъ жадныхъ не ѣ¹⁹. Мѣсто²⁰ на немже ѣ. мѣстръ, село акн бы
придало. Хаща была и³ хышы вышртованно, ѿнѣ пакъ доволно пространно, и Сады
красныи. Хыжы вышше цркке свѣтѣлан²¹, ннжне цркке пакъ 2 хыжы подѣданымъ верхомъ²²,
прн тыхъ ѿнѣ вѣдѣютъ 1 коморѣ доврѣ, по конецъ тыхъ къ западѣ келіа 1. и стѣны
подъ еднмымъ верхомъ. Въ той келіи Пахомій Іермонаухъ вывалъ, а по (стор. 31) его
смертн пѣста стонтъ ѿ рокѣ 1747²³. вышше пакы шпнсаннныхъ хыжѣхъ швнтаетъ Іерей Го-
доръ Грнгорій в' довецъ, и челаа мѣстрка. Желаре²⁴ 4. Каждый бо своей хыжн прн ско-

¹ калдгеръ — ² дора — ³ вышречнныи — ⁴ ко монастыревы — ⁵ крастны — ⁶ орбчой —
⁷ ѣ — ⁸ еднн — ⁹ Редникъ — ¹⁰ двома хулопцн — ¹¹ малва — ¹² могнста — ¹³ калогеръ —
¹⁴ Бжой — ¹⁵ пропушено — ¹⁶ малованы — ¹⁷ рѣскыи и вологскыи — ¹⁸ писаны — ¹⁹ нѣ стѣ.
— ²⁰ додано: пакъ — ²¹ свѣтѣлан — ²² подъ едннмъ прикрнтюмъ — ²³ 1747 — ²⁴ желаре д.

водѣ¹ ѡ вѣтѣхъ податковѣхъ.² Тенгеричѣ кошы 2 великы. Ѡца Григоріа преже шписаннаго вратѣ из женоу за газдѣ, слѣжница напта, желаре по 2 колы³ маятѣ, своємѣ пакѣ оречномѣ панови слѣжатѣ. Колы 6. коровы 4. дойны, телата 4, клача 1. пчолы⁴ оуаин стары⁵ 15. рон 4 Сококѣпно 19. гвѣы 6. кѣры 5. Стайна падежи близка⁶. Пелебна добра, пѣвѣ Сокири 2, ланцѣ 1, воз 1, пѣвѣны⁷ желѣ⁸ пара 1, сѣтѣкѣ⁷ 1. вѣ цѣрквѣ и вѣтѣ 2, заголовкѣ 1 Пахоміа. Ѡцѣ Начинскій вѣзал доброго коня ѡ Пахоміа а предѣ тѣмѣ Силовѣ чералѣ Сѣ нимѣ то ѣ: Начинскій вѣзал доброго коня ѡ Пахоміа, а Пахомію далѣ подлагѣ. Сѣе узнайналѣ ѡцѣ Григорій Стефанка Сичѣ: Пахомій за лошака далѣ колы мѣстрѣкѣ и выгодоваалѣ коня. Иногы попы прогнали кѣпичи и не продаалѣ. Начинскій дознавшисѣ ѡ коню⁹, пришолѣ⁹ и вѣзал коня, и нехотѣшѣ Пахомію, а вѣ мѣтѣсто (стор. 32) доброго штаблѣкѣ мѣ слабеленнаго Сѣѣ. шгаденнаго, подлагѣ, котораго Пахомій не моголѣ загонти, возвратилѣ Начинскомѣ. И Начинскій не хотѣшѣ¹⁰ емѣ власного коня берѣнѣти, пакѣ иногы далѣ, котораго Пахомій и не по боли¹¹ возирѣналѣ. По смерти пакѣ Пахоміа, розказаалѣ Начинскій привѣсти коня Сѣтѣ, котрый ѡ него былѣ¹², того пакѣ коня привѣлѣ Сѣтѣ пароухѣ Баргановскаго ѡца Гервргіа¹³ Начинскомѣ. Начински оубѣдавши¹⁴ коня лѣпшого оу Сѣна поповога |:котрый такожде ѡцѣмѣ Пахоміемѣ емѣ былѣ подарованный:| вѣзал ѡ него, а позосталого ѡ Пахоміа далѣ сѣмѣ поповомѣ. Ч. в. Намѣеникѣ Редникѣ, Іерей Іванѣ Романѣ Нижне-Ипшанскій¹⁵, и теранѣтѣшій¹⁶ Гервргій Стефанка пароухѣ Баргановскій. Іерей Василій такожде Баргановскій. Попа Авѣдѣлѣи нѣ¹⁷ Сѣрдѣка, попа Іваніа Стапка¹⁷ зѣ Валатѣ¹⁸, ѡцѣ Григорій, котрый вѣ мѣстри швинтаѣтѣ, Стефанѣ Бала менѣшѣ Баргановскій, на той часѣ вармедскій дѣдѣ айцѣвѣтѣ¹⁹, вѣи Сѣн²⁰ ѡ томѣ такожде (стор. 33) свѣдѣтелѣствовали. Землѣ подѣ мѣштыремѣ Инкавѣлѣ Кымпѣлѣи, подѣ кобанкѣ 2 и 1 фѣрдѣлѣ²¹, что значѣтѣ вѣтко. Дѣзѣ 1 на 10 возѣ Сѣна во застакѣ оу золотѣ: 12, ѡ Барганѣ Васѣ менѣшѣмѣ Ипѣзвѣрѣдѣ Вѣкатѣрѣ. Сѣхъ приплодѣ 1. маржинѣ оубѣшто на постолѣ, дрѣвѣ за долгѣ²² дали. По смерти Пахоміа слѣзѣ дано 2 выкѣ. 4. фѣрталѣ шѣса посланно, до 2^{охѣ} фѣрталѣ сѣтѣтѣ мѣтѣрокѣ 5. |фѣрталѣ пакѣ назывѣетѣся землѣ мѣтѣрана:| жѣта 4 фѣрталѣ, грѣкѣ 3 фѣрталѣ, мелѣю 5 фѣрталѣ. Капѣста сажѣна мѣтѣтѣрѣка и конопѣтѣ, шзѣмѣюй пшѣнницѣ 3 фѣрталѣ. При ѡцѣ намѣеникѣ Редникѣ, и колѣнѣрѣ Іерей Романѣ, и пароухѣ Баргановскомѣ и Василіи и прочѣ.

12. ѠБИТѣЛѣ ВѣДАНСКІА начага рокѣ іаѣд, которѣ фѣндѣвала фамилиа Бала, именѣмѣ Лазарѣ Бала, Николай Бала, и прочіихѣ. Лѣстовѣ жадныхѣ не ѣ. Цѣркѣкѣ деревѣна добра, антѣмѣиѣ Іваннікѣа, крѣтѣ (стор. 34) деревѣанный, вѣтѣглѣе рѣское дрѣвѣковѣанное, великѣ цѣфаный²³ 1, дисѣкозѣ, звѣтѣзда, Трѣфолой, Тришѣи 2 постѣна и цѣтѣтна дрѣвѣковѣанны. Шкѣтонѣхѣ писанный. Сѣлѣжѣвѣникѣ дрѣвѣковѣанный Львовскій, Іпѣтѣлѣ, Трѣвѣникѣ, Тѣстѣментѣхѣ²⁴, Ипѣнѣа писанна, Маргарѣнтѣ волокскій, Сѣтихарѣ 3, фѣлонѣ 1, дѣа пакѣ Старѣ,

¹ словодѣ — ² податкѣ — ³ пропушено. — ⁴ пчѣлѣны — ⁵ старѣхъ — ⁶ блѣнѣска — ⁷ сѣтѣчѣокѣ — ⁸ конѣ — ⁹ пропушено. — ¹⁰ хотѣшѣ — ¹¹ и нехѣшѣ — ¹² былѣ — ¹³ Григоріа — ¹⁴ вѣдавѣши — ¹⁵ нижнѣмѣ Ѡпшанскій — ¹⁶ теранѣтѣшій — ¹⁷ Стапка — ¹⁸ нѣ. Балаѣнѣ, — ¹⁹ Іпѣтѣтѣ. — ²⁰ Сѣнѣ — ²¹ фѣрдѣлѣ — ²² жѣдомѣ — ²³ цѣнокѣ — ²⁴ пропушено.

шербсы досить подлы, забоны¹ 2, ұшы 2, 1^а для челады, дрвга для законника. Законник пакъ Верапѣвнх еховатъ въ Молдавѣ хіротониганный. Тры желары кождай въ своей ұшы, единъ иматъ 2 колы, 2 стайнѣ, пѣлебна 1, воза 1, Старый пѣлгъ из желѣзми, Соковы 3, ланцъ 1, бочки 3, колы 6, коровы 5, лонскыѹз моватъ 3, Сего-рочны^х 3, конѣ 2. Школо мѣстра манагырски земли. Ішѣф ...^а часть земли Силобх² шдалити хошетъ. Земли моватъ ихъ свѣтъ, но не свѣтъ прооказанны. Сѣана около мѣстра мало жита, шбга и тенгеричѣ добро погѣанно. Шбцы съ козали 40. Слвзи 3, газанна (стор. 35) мати тогожде законника Верапѣвна. Качкы, кѣркы. Той законникъ ш рокѣ яѹмѣ, изъ маткою въ мѣстрѣ жетъ. Единъ старецъ монахъ подорожнѣи на той часъ швѣбѣла. Пчолъ³ 6 оулибѣх. Мати-тогожде законника и шовгоръ до сей шбители входаще намъ законниа. При Намѣсникѣ Рѣдникѣ и вѣданскомъ Іерей Іванѣ, Комиѣсарѣ Панѣ Мнѹханн Бала и проч.

13. СѢВИТЕЛЬ МОУСЕШВСКІИ началась здати, якъ лиетъ колоскы сѣдичитъ рокѣ яѹпѣ; а оугорскій сѣдичитъ изъ⁴ рокѣ яѹѹв. Той лиетъ на бармедѣ Марамор-ской⁵ продкованный, и на оугорско преложенный и потберженный на бармедн^х рокѣ яѹчд А⁰ 1694⁶. Для созданіа мѣстра и къ немѣ земли выдана, якоже въ писмѣ или въ томъ лиетѣ выраженно естъ прочее. Въ то время парохъ Моушешвскій позоставши вдовецъ⁷, ш тое мѣсто са трѣдалъ, на немже мѣстра созданъ естъ и стоитъ, (стор. 36) и самъ той возприавши габитъ въ томъ пребывалъ яко игѹменъ. По его пакъ смерти зостаалъ его благнѣи Сѣхъ |такоже по оумертвѣни своего емѣ жены| калѣгеромъ⁸ а потомъ призведемъ быетъ вѣппомъ Досидемъ въ архимандритѣ, который якъ южъ предста-вилъ на 10 лѣтъ. Нѣтъ зостаеъ монахъ Лавентій⁹ и Дѣпѣдѣи хромый, предшисаннаго Архимандриты братаннх¹⁰ ш тогожде и постриженъ. При томъ естъ Іермонахъ Варлаамъ Енловскій акн бы рѣкоположенецъ вѣппа вѣтойкы. Мѣсто достъ¹¹ прогтранно, цѣрковъ дѣреванна и довро¹² покрыта. Престоалъ дѣребаный и на немъ швѣбѣ 3, антимиа молдавскаго митрополита вѣднѣа. Крестъ дѣребаный. Вѣглаѣ 1. Слвженникъ 1, рѣско дрѣкованный. Трефолонъ 2 рѣскый и волоскый, Апостолы 2 рѣскый и волоск., Трѣшди 2 постна и цѣкѣтна рѣско дрѣкованны. Тревинникъ 1. рѣскый, Валгыры 2 рѣск. Акаднхъ 1. (стор. 37), Чаголловы 2. львовскы¹³ дрѣкованны. Паки вѣглаѣ сервско писанно 1. и волоское дрѣкованно 1. кельхъ цѣнанный¹⁴ зовѣкалъ 1. фелоны 5. и³ тыхъ три еше доврѣи, а 2 южъ подлы¹⁵, епитрахилѣ 2, Стихарѣ 2. законы¹⁶ 2. а третій малый во трапѣзѣ Тревинникъ 1 во Бачанѣ¹⁷, который не хотатъ мѣстрыю навѣрнѣти. Трапѣза изъ колорокъ подъ еднѣмъ дахомъ ш полѣноци и конецъ той една келѣа и подъ нею комора, или такожде целѣйка¹⁸, ш западѣ по мѣстѣ 2 келѣи южъ вѣтѹи и подъ зымыа покрытѣемъ. Ш полѣдне цѣрке 1 келѣа съ покрытѣемъ добра ш возходѣ порта, а на портѣ филегорѣа, или

¹ дзвоны — ² силѹю — ³ пчелъ — ⁴ ихъ — ⁵ Мараморскій — ⁶ яѹчѣ А⁰ 1692. — ⁷ вдовецѣмъ — ⁸ калѣгеромъ — ⁹ Лаврѣнтій — ¹⁰ братаннхъ — ¹¹ достѣтъ — ¹² доврѣи — ¹³ Львовскы — ¹⁴ цѣновы¹⁷ — ¹⁵ оҹжъ подлы — ¹⁶ дзвоны — ¹⁷ Бачалѣ — ¹⁸ келѣйка

* годѣ видчитати.

хладникъ. Уколо цинтера паланокъ по² шимглами¹. Стайнк³ 2, пелевна 1. ланинъ на 1 каменъ² |:на добрей³ водѣ и пстрѣгы въ севѣ набушей| воз 1, павгъ совѣтаиъ 1. Сокры 4. ланцы 2, свердлы 3, чиковтовы 2, долото 1. волаы⁵, коровы дойны три, лонскы^х или лѣтѣшны^х телатъ 2, сегобочны^х 3, конѣ 2, клачи 4, лонскы^х лошаатъ два сегобочны^х 2, швы 60, бараны 5, агнатъ сеголѣтны^х 50. Оуліевъ пчолаъ 31. Писменъ всѣхъ (стор. 38) или листовъ меншы^х и болшы^х шригннали⁴ из паріаами числомъ 38. Газдина Старница ш давна⁵. Саджница паки ина ѣ. Слѣзы 4. Марга вѣа во полонинѣ, понеже и мѣстъръ полонины Скоп маестъ. Два волаы чреъъ, село Шелиште⁶ юж ш 3. т. ѣ. 7. роковъ задержены⁷ свѣтъ Силовъ, котори возвратити не хотатъ. В' сѣй швители приходащымъ намъ до ней и шходащымъ законили. При предъ шписанны^х Намѣстнико^х и комѣсаркѣ^х шцѣ Двѣлатъ пароух⁸ Боршанскомаъ и прочіи^х.

14. СѢИТЕЛЪ НА ВЫШНѢЙ ВЫШШАЯѢ начаса здати и создати рокѣ шадѣ: подъ который и для котораго мѣсто далъ Градъ⁸ Васнаѣ лежд⁸ великими горами в' лѣси⁹, в' мѣстѣ непристѣпномаъ, а найпаче когда вода привѣдетъ, ш село далеко. Нѣкій пакъ члѣвѣкъ именованъ Григорій, маючи Сколко¹⁰ золоты^х Справилъ цркви¹¹ малѣ, дереванѣ и пострѣга въ Монсешѣ за монаха и нареченъ бытъ Генадій и по погтрѣженіи пакъ ктиторъ во (стор. 39) своемаъ мѣстѣ зоставааъ начааникомъ или Игдменомъ. В' той цркви престоаъ новый малый, а на немъ шврѣгы 3, гробница деревана. Шкгаіе новое львоковое¹² 1, Саджевникъ 1, Трефолой 1, Шестодникъ 1, Шалтиръ една, Часоловъ 1. Тревникъ 1. Старого зводъ, ти вси дрѣвоканны. Япстаъ писанный 1. Сѣлѣтичъ посредѣ цркви вѣсацій, фелонъ, наракенци, епитрауналь 1. Стихари 2. хыжа 1. добра ш полдноши церкве из коморовъ и сѣнныи, ш полдна кеіа 1, которой и двери нѣѣ свѣтъ привиты, и ина хыжа 1, подалей в' той желарѣ живѣтъ. Вѣла 4, выкъ 3, лѣтний единъ¹³, коровы дойны 3, телата сеголѣтны 3, конь 1, и лошица трилѣтна. Земан мало что данно, 3 дни павгомаъ шрати, на 2 козы сѣна лазъ Вале Оурѣвдѣй, лазъ взторый Вале Болвѣй¹⁴ на 1. козъ¹⁵ сѣна. За сѣи лазы Шерендари саджили Трѣжъ Димитрію¹⁶ и Трѣжъ Данѣво¹⁷ золот. кон. 12, паки третій лазъ (стор. 40) во золоты он. 15. ш Жига¹⁸ Новакъ. Оуліи пчолаъ¹⁹ 10, козъ 1. павгъ из желѣзми 1, дрѣвѣ²⁰ 16 из си^х дойны 5, агнатъ 4, Сокира 1, Сверделъ 1, Фарагокъ 1, мотыка 1, сѣна мало что шѣа, пшеницѣ и марцю. Предъ шписанный монаухъ Генадій по создани цркви пришврѣаъ самъ книги погалѣдющіи: Трефолой, Шалтиръ, Шестодникъ, Часоловъ, забонъ единъ, изъ которымъ нѣѣ 2 свѣтъ. Законника не етъ жадного, точію члѣвѣкъ именованъ Прокопій со женою вѣа дозираетъ, ш котораго село просило порцкію ш той маргы, маже вышше шписана, но сѣаъ заказалъ емаъ, ижъ тоѣ быа не важно чинити, на што са и приали. Писмена бола пакъ свѣтъ д числомъ, того мѣстра не ѣ. потребно. Повѣдали

¹ шимглами — ² камѣнь — ³ доброй — ⁴ шригннаны — ⁵ старница ш давна — ⁶ Сѣанше — ⁷ задержаны — ⁸ Брод Васнаій — ⁹ оу лѣскѣ — ¹⁰ зѣвако — ¹¹ црковъ — ¹² рѣскове Львокове — ¹³ выкъ трилѣтны' а, — ¹⁴ додано в скобках: Поле воловое — ¹⁵ рѣзъ — ¹⁶ Димитріюв — ¹⁷ Данов — ¹⁸ Жиги — ¹⁹ пчолаъ — ²⁰ дрѣвѣжъ

иждѣиъ Досидей роуѣ заѣкѣ = 1723. поѣщалаз тѣю швитель. При ѣцѣ намѣстникѣ
вѣданскомѣ и комѣсарѣ, па- (стор. 41) роуѣ вышшей вышакѣ и Средной и проч.
ѣходачи ѣтѣдѣ къ Средной вышшакѣ азвонили идѣщимаз намѣ поза село.

ѣи разидошага по иннуѣ швительѣхъ Кезарево Царскимѣ покарѣниемѣ ѣпство-
кавшѣ тогда Яндрею Начински. Протоиѣвменѣ быгѣ Суакестерѣ Кобѣчакѣ къ Марамо-
рошѣ. При роуѣдѣ иѣвменѣ быгѣ Антонѣ Коцакѣ, еѣ еѣ 1788 лѣа маѣ.

Словарець менше зрозумѣлих слѣв

а.

алдомаш — могорич
аршов (оршов) — рискаль, лопата

б.

бард — топѣр
бигам — двоженний
биреш — слуга до волѣв, воляр
болячка — холера

в.

вага (сира) — умовлений тягар (звичайно
— камѣнь)
вармедя (-дѣ) — жупа (жупанат), комѣтат
віко — мѣра (на збѣже)
водрузити — застромити
вотуля — коза

г.

гадвабний — шовковий
гатар — поле принадлежне до села, повіту
гордов — бочка [гѣд.; границѣ (села)
гробница (-ця) — кивот, в якѣм перехо-

д.

[звуются Н. Дари
дараб, дарабчик — кусень, частина
довство, на довствѣ — довг

ж.

желар, жиляр — чиншѣвник, що відробляє
за хату і уживане поле
жохтар — скопець

з.

залог (до залогу даний) — застав
зохабити — залишити, оставити

і, ѣ.

іовсаг, іосаг — майно (в худобѣ)
искелтовати, экелтовати — видати

к.

калугер, калогер — монах, чернець
капча — запинка, спряжка
касалов — лука, сіножать

катапезма — занавѣса

кимак — пень пѣіл

келѣх — чаша

келчик — кошт, видаток

керт — сад, огород

кларѣжи — перли, коралѣ

клепач — молоток

кобел (...коблов пшеницѣ) — мѣра на =
колешня — шопа [4. віка, збѣже

коліба — хата

конвенція — згода, умова

л.

лаз — сіножать в лѣсѣ

ленча — сочевиця; рѣд пашѣ (горошок)

літушній — минулорѣчний

лонский — торѣчний

м.

мажа — велика вага

марга — рогата худоба

маюршаг — фѣльварок

мелай — кукуруза

мор — морове повітре

н.

немеш — шляхтич

нищій — убогий

о.

оболок — вікно

ортовати — корчувати, чистити

п.

падлаш — стеля, суфѣт

паланка (-нки), (з паланок) — дошки, ко-
трѣми обгороджена керниця

папрцѣ — рѣд риби (попадѣки)

парѣя — відпис, копія документу

пасаман(т) — гальон

пелевня — стодола для полови

планий — злий

покров — дах
 полза — поміч
 порта — вхід, брама
 пофуканий златом — позолочений

Р.

расофор, рясофор — монах, що має рясу
 ряндавий — подертий

С.

світич — ліхтар
 серзовати — роздобути
 скотар — пастух до коров
 солгабиров — начальник округи
 страний — чужий чоловік

Т.

табла — таблиця
 такшаш — таксатор
 танір — тарілка
 татарка — гречка
 телек — ґрунт, посілість
 тенґериця — кукуруза
 турня — вежа, дзвіниця

Ф.

фарагов — стругач

фатюл — шаль, серпанок

фейса — сокира, топір

фишкуш — скарб

филеґорія — ганок

флінта — пушка, стрільба

фолюшов, фолошов — коритар

Х.

хижа, хижка — хата

холодник — ганок

хотар, гатар — границя села

худобний — убогий

Ч.

чаковтов, чикотов — занози

черяти — міняти

Ш.

шиґлі, шимґлі, шинґлі — гонти

шовґор — шурина, шваґер

Я.

ярка — вівця

Ю.

юґас — вівчар

Подав: *о. Г. Кинах ЧСВВ.*

Життєписи Василян

(Виймок з рукописного збірника митр. Льва Кишка)

(Продовженне)

(ст. 297) **Pr. Benedictus Tylawski** Probam Indolem, probatiore vita in Ordine Basiliano demonstravit, qui virtutibus et omnigenae exercitationi Religiosae deditus, Christi verus imitator extitit in sequendo illo et assequendo caelo, rectitudine animae pollebat, qui thalamum suum deligenter ac decenter adornare studuit, ut cum digno ac placito Christum Regem honore susciperet, continua enim consideratione perquirebat, quae esset Maiestas suscipienda, et qualiter locus suo in corde praeparandus. conscientiae timoratae et integerrimae erat, ajebat enim in terra nihil ditius, nihil in corde dulcius, nihil sub sole quietius esse, imo nihil plane securius illa, utpote quae damna rerum non metueret, non verborum contumelias, non corporis cruciatus curaret, quin ipsa morte magis erigeretur non deprimere-tur, hic proinde certus beatioris vitae, non aliam aleam sortitus est, quam virtutibus, pietate, disciplina religiosa interpolatam, morti vicinae ad Deum et Matrem eius supplex corde et affectu anhelabat, non aliter novissimo halitu clausit vitae terminum, nisi in verbis Jesus et Maria, ut essent ei portus et refugium in aeternitatis via.

Pr Michael Skopec. Ab Orchestra saeculi ad Christi servitium eo alacriore tetendit animo, quo Diviniore provocabatur Spiritu et vocatione, etenim nocte intempesta in discrimen vitae adactus votum quod ore elicuerat, opere explevit, magnus Chti D: Mariae Virginis ac, Divorum imitator amatorque, nam ubi semel didicit Dei praesentiam suspirare, nec non quae-rere faciem sui Creatoris semper, satius ipsam gehennam experiri ad tempus optabat, quam post eiuscemodi studij gustatam suavitatem exire denuo ad illecebras et molestias carnis, quare castigando corpus in servitutem redigebat, amore caelestium delectabatur, a terrenis studium avocabat, ad aeternitatem aspirabat, nec fefellit eum spes sua, etenim ubi agnovit diem sibi instare novissimam, in vulnera Jesu sese commendavit, fixoque ibi osculo animam inter brachia Dno reddidit.

Pr. Theodosius Mokrzewski non degeneravit nobilitate a virtutibus et morum compositione, quam satius iisdem coonestavit, Professus Ordinis

institutum non modo ad Ordines promoveri meruit, verum etiam ad tractanda studia, quibus tanto praeconio operam navavit, ut non immerito Doctor Coalumnorum audire meruerit, novissimorum memoria continua vel maxime oblectabatur, temporis otium fugitans, lectioni inhyans, devotioni diligens, obtemperans, illud innovabat: In huius vitae miseriam intramus lugentes, dies nostros in dolore et labore necnon aerumna pertransimus, cum luctu autem et angore animi hinc migrandum est, ideoque mente obversari se asserebat, in quantum esset ingressus suus flebilis, progressus debilis, egressus horribilis, Unde cum torpore, acedia vel taedjo sese affici persentisceret, non propterea destitit a studio spirituali, sed viventis requisivit manum, traheret se obsecrando cum sponsa in odorem unguentorum Dni, donec denuo (ср. 298) suscitante gratia factus promptior alacrius currisset, ita iam currendo in via vitae attigit terminum mortis, quam contra pie et devote instructus caelestem petijt Hierosolymam, Corpore Patribus aggregatus et animo.

Pr Raphael Malewicz Vocatione Divina factus Religiosus ad omnem vivendi vitam suam componebat regulam, peramans perspicuae ad salutem ductionis salutaribus internis acquiescebat monitis, dum vacaret et liceret, quamvis amplectebatur virtutem, in obtutibus enim virgineus versabatur pudor, in auribus veritas, verba vitae in linguae eloquio, Imago Dei et praesentia eius in corde, in membris omnibus continentia, ut merito ab Angelis et hominibus laudem promeruerit. Nihil adversi Religioni in eo notavit humana malitia, non reperit curiositas, per virtutes enim disponebat ascensionem suas in corde, quibus prodromis ut in vita rectam sectabatur semitam, ita nec in agone aberravit Duce enim Christo et Maria salutari munitus viatico in Patriam emigravit, ostendens vitae exemplum veram esse scalam ad supernam regionem ab inferiore,

Pr Laurentius Mozolewski Inter Caenobitas vixit plane mundo et eius vanitatibus mortuus, Christum secutus saecularibus contemptis neglectisque sponsionibus, Unde ab hostili non semel petitus telo, in Dnum iactavit curam, ad eum enim retulit flagellum suum, quum noverat Eo permitte sibi usuvenisse adversa, cui desuper est potestas aut ad paenam aut ad supplicium, per orationem et contemplationem cum Deo versatus est, Unigeniti Filij Dei corpore vescebatur, anhelabat animo templum effici Dei, quod continua si non quotidiana expurgabat paenitentia, diversis atque exornabat virtutibus, Sacris Psalmis occentandis, choro dirigendo eximius moderator, adeo ut quos didicisset superstes ad gloriam Dei divulgandam, iisdem in avocendo mortis institit, optime dispositus ad illa verba, ut omnibus Fidelibus requiem aeternam donare digneris in Litanijis recitari solita obdormivit in Dno, resurrectionem praestolatur.

Pr Macarius Blalostocki In Ephebo maturum senem e saeculo in adyta Caenobij induxit, ejurata enim vanitate ac pollicitatione eius sub he-labaro Christi Crucifixi ac instituto S. P. Basilij militare institit, ubi ut eluere posset contractos fragilitate humana naevos, media paenitentiae ac confessionis adinveniebat, quibus quemadmodum alis ad superna evolabat, non ex die diem differebat, verum celerrime ad Dnum convertebatur revertebaturque a vijs declinantibus in malum, ne incurreret censuram districti ludicis, pensitabat aequitatis lance gravitatem malitiae aut meritorum, et defectus (ср. 299) Varijs passionum suarum ipsiusque carnis exsoluebat mortificationibus, memor aeternitatis et examinis rigorosi, Varia Caenobiorum laudabiliter incoluit loca et Superioribus obedientiam praestando, et confratribus amorem exhibendo, adeoque suae vocationi rite respondendo, Sic exercitatus in vita, ad Patriam cum suffragijs Patrum gradibus virtutum tetendit.

Pr Laurentius Ihnatowicz non caruit honore, quem virtus ad sequelam Christi, professionem Religiosam et ipsum Sacerdotium, non movit modo sed etiam promovit, lectioni Sacrorum dogmatum maxime legendis Divorum factis incubabat, ex quibus nauseare omnia terrena, Ecclesiam et preces amare bene egenis facere, asseri nudo incubare, castitatem omni meliore modo colere, aedes inopum invisere, curamque eorum agere, in animo statuit effectu comprobavit: Unde a primis in Religione rudimentis silentium et diligentiam coluit, ex ijs enim diligentia gratum eum Deo conservabat, silentium animae lucem tuebatur, nec splendorem eius obrui tenebris sinebat, demum in omni actione comitem humilitatem esse voluit, qua duce altiora petijt comitantibus eum virtutibus et Patrum suffragijs in caelos introducendus. Anno Salutis h(uma)nae. 1684. 14 Kalendas Martij.

Pr Theophilus Szachiewicz Non adeo magnae Cerae eum exornarunt, sed virtutes complures, quibus eminebat in saeculo et in Religione, quam amore Dei propriaeque salutis causa amplexatus est, Sanctioris disciplinae amans saepe contemplationi vacavit, nec vocali orationi defuit, spem suam omni hora in supremo collocavit arbitro rerum, quidquid vero aut prosperi aut adversi accessisset, totis praecordijs illud innovabat: Deus in adjutorium meum intende, non recessit eiuscemodi supplicatio de corde, imo cum exdormivit et vigilavit; claustrum observantissimus, unde ne pedem quidem efferre voluit, nisi obedientia superiorum ligatus atque fugiendi studiosus continuo lectioni aut scriptioni vacavit, ita ut nusquam repererit malus genius a negocijs quibusvis alienum, gloriosis sane virtutum gradibus ubi sibi diem dici coniecit salutaribus praemunitus medijs ad perpetuam ascendit quo aspirabat gloriam 1685.

Pr Pamphylus Kozuchowski Ad Religiosa penetravit vocante Dno penetralia magno multorum coetaneorum exemplo, constanti votorum pro-

posito, irrevocabili effectu, ubi se non modo servum sed etiam filijum Dei comprobaret in sequendo Filio eius, qui obedientiam aeterno praestare Patri voluit, terrae enim caduca ignoravit, amorem carnis repudiavit, nihil in se vitij licere permisit, actu vita moribus tanto generi respondit, ne iterum aliquando ad terrena descendens, ad tanti genitoris tenderet injuriam, infixerat saepius cordi et pectori suo signaculum Crucifixi, ut opera sua cuivis peccato mortua essent, nihil in his criminis repululaverat, nihil erroris tenerat, cuncta ad salutem conducibilia ipsi caelum insculpavit, qui amore liquefacta Dei et proximi ore et corde praestiterat. Beresvecijs solitariam agens vitam rite dispositus ad collegium et communionem Patrum migravit.

(ст. 300) Pr Josephus Plaszczynski a saeculo ad Religionem Divinis inspirationibus vocatus nomen et manus dedit, ubi per vota renatus, et in servum adoptatus facientium voluntatem Domini, imaginem omnino sui portavit auctoris, innocentia, simplicitate, mansuetudine, patientia, humilitate, misericordia in inferiores, multos in Ordine Presbyter exegit annos, pluribus exercitatus in virtutibus, Divae Virgini Eiusque Sponso Tutelari suo devotus, in quorum manus animam quoque suam et novissimum terminum feliciter commendavit.

Pr Stephanus Horain Archimandrita Mielecen(sis). Ad magna natus non minorum nobilium origine satus maximis gloriae et virtutum passibus incessit, quem pietas ad Ordinem Basilianum et cucullum tametsi e manibus Schismaticorum acceptandum, provocavit, modestia cum morum compositione conjuncta Societati Patrum et Fratrum adscivit, Sapientia cum prudentia suppedaneum obtulit honorem, clementia cum affabilitate Mielecensi praefecit Archimandriae, pauperum Pater amantissimus, sui ludex severissimus, carnem nudam cilicio tegebat, cilicium muneris causa congrua statui veste dissimulabat, hoc sanctior, quo comptior, Virginis Mariae in sua Icone ibidem thaumaturga (quam Ioannes Tetera Dux Cosacorum a Scythis nuper abreptam Christicolis triginta millium pretio redemerat, et illi applicaverat loco venerandam) cultor eximius, cuius ope et gratia ad meliorem redijt sensum, diu etenim vacillabat, quasnam transiret in partes, Schismatis adhuc sectaretur pertinaci nisu dogmata, an etiam dudum adamatae manus daret Unioni, praevaluit amor salutis aeternae in eo, quem pietas et vita probata Deo Virgini augustissimae et hominibus commendaverat, convocato etenim Collegio suorum Caenobitarum efficaci voto ac propositionibus Unionem amplectendam ex sensu omnium decrevit persuasitque unde Dno Iacobo Susza Eppo Chelmensi ejurato Schismate iuramentum fidelitatis cum suis praestare denuntiavit, cuius adventu laetus intentionem effectui mandavit post hac strenuus Unionis propugnator, Schismatis hactenus defensionis de bellator, hinc pro fidei integritate aut occumbere fortiter, aut pulchre certe

vivere apud animum suum constituerat cum socijs, nec defuerunt astus ac illusiones adversariorum, qui obganniebant cavillisque explodebant optimum virorum cum suo antesignario propositum, semper proinde ille in acie contra orcum et hostiles cavillos stare, aut egregijs certe cum triarijs inter preces in genua subsidere, quin imo inde ad superos Unionisque Primores excurrere, caelumque iam non invitum lacrymis et gemitibus tam diu expugnare, quoad emeritis uno eodemque die omnibus beatam vacationem mors felix daret. Non abnuere caeli, dum generosum unionis pugilem diuturnis coronandum praeconijs rite dispositum suffragantibus meritis comitantibus meritis, assistentibus Patrum votis et precibus ad se evocarint anno salutis h(uma)nae.

(ср. 301) **Pr Philemon Sawicki** Vilnensis Parentibus Schismaticis prognatus sclavonicis litteris operam dabat, nec dum emensus annos octo supra decem, Vilnae ad SS Triadis Caenobium Tnstitutum S. Pris Basilij amplexus gloriose adamavit et vitae cursu consummavit vel hoc solo titulo memorandus, quod suos progenitores ad agnitionem veritatis, et professionem orthodoxae fidei in unionem fidei deduxerit, eorumque curam habuerit, optimus moderator chori, hymnorum in Ecclesia solitorum in concentu peritissimus, ordinibus sacris initiatus, pestiferum vitiorum pruritum ejuravit, discussit e sensibus caliginem totam pompae saecularis, abiecit a mente mundanae cupiditatis illusionem, appetijt anhelio animo Christi paupertatem, sanctitatem animae custodivit, ut Imago Creatoris sui portaretur et claresceret in eo. Vilnensi porro in Caenobio decennio exacto maligna correptus, viribus, quibus robustissimum excedebat considerat, verum saeviente in momento igne omnibus Sacramentis munitus ad refrigerium abscessit Vilnae 1695.

Pr Martinus Straszkielcz Ex sensu Spiritus superni interne succendentis ab immundo ad mundum gradum direxit ad institutionem Tyronum Collegium, legit ibi quemadmodum apicula sine vitiorum acumine, omnigenarum virtutum mella, morum et gratiarum favos, quibus moderatores, ipsumque Fratrum contubernium delectabat et oblectabat. Sacerdotio inijtatus ut magno in Chtum sub speciebus Eucharisticis latentem ferebatur amore et reverentia, ita passum pro se profunda recolebat contemplatione, nullam horam pene subrepere sinerat, in qua non habuisset memoriam Filij Dei pro sua miseria et Eius misericordia crucifixi: addens caeteris in doctrinam, quid facturus Dominus maiestatis; si nos pulvis et cinis tantae misericordiae viderit ingratos: ideo fidem et fiduciam suam in livores et vulnera Crucifixi, et in suae salutis usum convertebat Dominicae Passionis memoriam, ut sanguis ejus esset pretium redemptionis suae, mors converteretur ad vitam, dolor ejus in gaudium suum, ejus opprobria in honorem suum, his proinde Crucifixi vulneribus contemplandis dum viribus destitue-

retur immortalus ad desideratam transijt vitam. D. Metropolitano Zochowski erat Archidiaconus interfuitque Colloquio Lüblinen(s).

Pr Dominicus Podhayski A primo in Ordinem ingressu Chti Dni et Superiorum ministerio per emissionem votorum mancipavit, virtutibus addiscendis et perfectioni maturandae operam navavit, Studuit generoso animo saeculi huius blandimenta despiciere, carnis incentiva reprimere, inedia, maceratione flagris et cilicio, Crucem Christi assidue in mente portavit, quatenus dum nunc gladio Mariae (cuius dolorosa mysteria mente revolvebat) transfigeretur, cum ipsa de aeternae felicitatis dulcedine satiaretur, Varia incoluit monasteria, magna populi aedificatione Fratrum solatio spirituali, decantabat gloriam Dei, curam gerebat animarum diligentissime ad Divum Patriarcham Ordinis sui, Martyrem Josaphat caeterosque Tutelares specialiter devotus, votorum memor, ne ungue quidem ab observatione eorum discessit, proximus novissimo agoni conscientiam generali paenitudine expiavit Sacramentis munitus, oculos clausit in terra, ut aperiret in caelo.

(ср. 302) **Pr Macarius Hermanowicz** Cum multis mundo mori inter ascetas accepit, quos Christo et Religioni lucratus erat, lucundum credo videre caelo erat, parem cum imparibus fenebria in eadem virtutis schola discere, miraculo eo majori, quod ad hanc minorennis majores duxerat, iisque perfectior in gradibus virtutum eminuerat, induerat se veste innocentiae, ornaverat se quasi chlamyde polymita varietate virtutum, et qui se annulo fidei sublarrahavit, petijt ut aromata gratiarum odorarentur, in se, habuit prudentiam in discutiendis rationibus rerum, lustitiam temperantiam fortitudinem, his caeli plagis inclusus fuit, haec quadriga eum velut aurigam Christi ad metam concita tulit, adeoque hoc nihil pretiosius monili censuit, iisdem ornatus quemadmodum gradibus ab infernis ad superna scandit, quo etiam digna sequuta sunt eum merita,

Pr Michael Mironowicz In Lectione Evangeliorum et auditione Verbi Divini reperit salutis methodum, etenim ubi illa Divi Ioannis pro concione audisset verba, Filioli nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt, quasi uni sibi dictum sensisset, extemplo ad Asceterium Biteniense divertit, atque ex instituto S Basilij vivere sacramento vovit, ostenditque facile quam mundum mundique omnia odisset, Presbyter factus ubi primum litare caepit, diversis exinde exercitationibus carnem castigabat, et in servitute spiritui redigebat, fugit et cavet cogitationes inutiles, ut animae facies decora permaneret, et si aliquando noxia subriperet, laborare non distulit, quantocijus abluere sordes, quibus se maculari conspexerit, etenim quemadmodum (concludebat) peccati cogitatio decolorat, affectio vulnerat, ita consensus omnino animam enecat: ita igitur teneritudine conscientiae securus, accelerans ad terminum vitae clausit illum morte, aperuit vita.

Pr Ioannes Iuszkiewicz Pluribus irretitus in mundo perplexitatibus, ut primum advertit semel de salutis certitudine periclitari, post habitis mundi lenocinijs, eiusque pollicitationibus ad Caenobium Bitenense advolavit, nomenque suum albo candidatorum in Familia Basiliana per votorum emissionem inseruit, ubi profecit in tantum, ut quamvis virtutem et modum perfectionis assequendi aggredi non gravaretur, multam luctam passus est non semel cum adversario animae, verum armatus amore Redemptoris patrocínio Beatae Virginis et Tutelarium, detriumphavit, inedarum, vigiliarum, parsimoniae in esculentis et poculentis amans, temporis opportuni studiosissimus, Ecclesiasticarum laudum persolvendarum rite deditissimus, plures in Religione exegit annos, magno eiusdem emolumento, et quia debite obsecutus Dno, bravium sumptus ad eundem perrexit.

(ср. 303) **Pr. Theophilus Matusiewicz** Ab ineunte aetate Virgini Mariae devotissimus, cuius in honorem die illi sacra ab omni omnino abstinuit cibo, hanc pietatem et indolem virtutibus exultam in asceterium Basilianum intulit, ubi probatus per omnia, dignus inventus est Caenobitarum numero associari, quibus non modo comes, verum etiam antesignanus ad quemvis gradum capessendum in perfectione extitit, amore in Deum persaepe ferebatur excitando ignem in penetralibus cordis, inquiens, quomodo redamabis anima vitae tuae gratuitum largitorem, largissimum administratorem, pium consolatorem, sollicitum gubernatorem, copiosum redemptorem, aeternum conservatorem ditatorem, glorificatorem, amando super omnia eum, certo votorum compos evades, multis laboribus tolerandis insudavit, modo Religioni et Sacrae Unioni in emolumentum cederent, ad novissimum quoque agonem ab eodem non destitit opere, quod lustorum morte, et corona redimivit.

Pr. Pachomius Fiedorowicz De mundi fallacijs, Spiritu Dei vocatus ad certum in ordine Sacro collimavit scopum, quo Indoles bona commendavit, vita exemplaris deduxit, amor Religiosi status et instituti promovit, virtus segregata, merita pietate et exemplaritate distincta ad Professorum et Presbyterorum evexere apicem, hae ipsi fuerunt tutissima scala, qui generosus humi obrepere detrectavit, Mysta non prius animo quietiore esse unquam potuit, quam et Deo preces, et charitatem proximo, et egeno stipem dedisset, quam quia votorum vigore habere nequivit, ipse facultate Superiorum coegit mendicorum mendicabulum. Obedientiam explevit e loco ad locum non nisi pedes Chtum Dnum et suos imitatus Patres, ubivis magna extraneorum aedificatione, Hinc iam cum fesso Deus quietem donare vellet, in lectulum alteratione corporis urentem dejecit, cumque aeger decumberet, ad Dnum corde clamavit, ore et voce veniam delictorum precatus, Sacramentis munitus, vivere desijt.

Pr Nicolaus Witunski Nobile duellum Genitricem inter et Genitorem felicibus auspicijs Superum sustulit, dum enim alter militiae altera Deo de-

votum et votis obligatum vellet natum, hic ingenuae litis minus culpatae arbiter, ut ex aequo rem componeret, utrumque praestitit, militiae nomen dedit sed Religiosae et Deo Sacrae in Ordine Basiliano, in hac cum egregie diu adversus Orcum depugnasset, Victricis Virginis ad aedes suo vero propugnaculo Zyrovicijs longum vitae impendit tempus, mundi fastidiosissimus, cuius semper ab ore illud Bernardi prodibat, O homo! a tua dignitate nimis enormiter et ignominiose te deijcis, Si transitorias et inanes pulchritudines appetis, mundus propter Te factus est ideo mundum non ames, quia mundus non est te dignus cum sis eo longe dignior. Brevibus demum clausit longam vitae laborum virtutum et meritorum seriem ut vivens lesum in corde gerens, moriens quoque pronuntiaret.

(ср. 304) **Pr Hipatius Stefanowicz** Senum gloria Iuvenum decus Patrum norma, Fratrum exemplar, decimo sexto aetatis anno Sacri Ordinis institutum amplexus est, ad devexum quoque aevum nonagenarium agens illibate et inculpabiliter deduxit, hunc modestia religiosa laudavit, humilitas extulit, patientia in adversis erexit, Sanctimonia placabilem et affabilem effecit, passiones moderari novit, charitatem inter cohabitatores observare studuit, omnia munia tolerantissime in Religione obijt, praesertim Vilnae ad aedes Sanctissimae Trinitatis ubi ultra quadraginta annos non mutato loco exegit, Summo amoris fuit Patricijs Metropolitanae Urbis in Lithuania, quorum lustus in consilijs, Pater in examinibus conscientiarum, arbiter in dignoscendis negocijs, rectus in aequanimitate, simplex in observatione charitatis, patiens in tolerandis injurijs, reclusus in abalienatione se a curis saecularibus, utpote qui solitariam et asceticam in senio duxerit vitam, cilicium nusquam corpore dimisit, disciplinas indes exercebat, frugalitatem amavit, sacrificium Missae non praetermisit nisi extreme viribus destitutus esset, noctes vigilijs impendit, dies oratione superavit, ita naturam sanctis exercitationibus regulavit, ut ne in hoc quidem aevo adversa premeretur valetudine aut admodum raro, oculorum dolorem minime, nec novit supercilia ad vitae terminum, Vilnae demum ad annum Dni 169 plenus dierum, ut Deo vixit eidem immortalis est senecio centenarius prope aeternis depraedicandus saeculis.

Pr Ambrosius Gimbut Suprasliense ad Eremitorium in spiritu humilitatis, compositione morum, pietate, qualitatibus dotatus acceleravit, ubi perfectioni maturandae deditus dies noctesque ei impendit, deserta incolens loca, in Patr(i)a visus est sibi vivere, exilium omnium inferrimum maximumque mundum ratus, obsequio sancto ita fascis suas submisit, ut abbatis imperio aut seniorum ex nutu penderet, non raro rigescente bruma in Ecclesia horas impendit, Unico contra frigoris asperitatem armatus cilicio, Sed hoc scilicet Divini in pectore ignes propulsarunt, quos vultus gratiose ridens potius a caelo quam a bruma prodebat, assiduus lectioni et scriptioni

aut officijs Divinis incubabat, et ne tempus aliquo inutiliter perdere videretur, prodebat, manu, oculis, libris, constitutus in agone aetatis nihil omisit de austeritate vitae, jmo praenoscens sibi imminere Lethum, laetus occentavit Satiabor cum apparuerit gloria tua Dne, quare Religiosorum ope corpus catacumbis Patrum conditum, anima angelorum auxilio quorum favores implorabat experiebaturque in superna conscendit,

(ст. 305) **Pr Ephrem Mieczkowski** Praetextam posuit in mundo salutaris nactus comparandi caeli et lucrandae animae medium in Ordine Ordinatus ad or(di)nis regulas vitam suam componebat ejurato mundo mundus corpore et animo vota studiose explebat, testatur Vołynia tum labores pro Unione exantlatos, tum virtutes ad exemplar multorum partos, quae omnia munifica desuper praemiavit dextera Dermani Pater et moderator ostendit zelum et pro gloria Dei et pro loco, pro ea quidem, cum ipse cathechista Praedicator, promotor fieret, pro hoc, cum indemnitate loci tutaretur causas ventilaret negocia facilitaret, Dubnae Vicarium agens non destitit a constantia animi et propositi, ipse Director, Oeconomus, vigil pro aris et focis excubans Leo, nulla defuit in eo virtus quae ut Religiosum exornaret, nulla pietas quae caelis dignum non praesentaret, nulla religiositas, quae opinionem aut aestimationem in alijs non introduceret, Unum dicam et vita et mors Deo placabilis extitit. Superior fuit Volnae [in qua]¹ multum laboravit.

Pr Dominicus Samotyia² Virtutes et pietatem quas in Ordine acquirendas autumabat secum attulit strictiore copulandas voto, fecit ita, et eo nobiliores reperit quo religiosiores, erat porro in eo illa animi simplicitas, ut columbam, ea prudentia ut serpentem oraculo Christi Dni exaequant, Virtutum fragrantia tanta et copia omnigenarum, ut hortum floribus distinctum jure dixisses, his ille praesidijs instructus, rem oeconomiae domesticam ita administrabat, Varijs in Caenobijs, ut pietas familiam duceret, Pustinkiae Mscislaviensi in Palatinatu longum exegit tempus invigilando gloriae Divinae promovendae, curam animarum exercendo suam salutem non praetermittendo, non solitarius in tecto, sed caelitibus associatus ideoque quos habuit Patronos in vita, in morte quoque expertus quorum ope ad alteram transijt Patriam.

Pr. Nicodemus Szybinski Vitam ad omne bonum pronam Basiliano Religioso ex voto dedit instituto, virtutis cuiusvis studiosissimus, maxime, pietatis oratjonis mentalis et vocalis, charitatis in Deum et proximos, nihil illi post Christi honorem prius, quam Virginis Deiparae cultus, quem toto Regno et loco magna animi sui voluptate, fructu hominum quam maxime dissemjnavit, pietatis in Mariam Virginem illud argumentum est, quod ante

¹ Нечитке слово. — ² Може: Samotyca.

illius aram Zyrovicijs et alibi nunquam non excubare noluerit, meditatione et supplicatione eam honoraverit, ad haec nemo unus fuit, qui ab offenso facile veniam exorasset, cunctis gratus, quia in charitate officiosus

(ст. 306) Pr Hilarius Dziwo Bonis avibus meliore prorsus proposito nomen Christo in Religione Basiliiana Bitenij dedit, ubi verum Chti imitatorum, et Religiosum se vel tunc esse commilitonibus prodidit, cum inter preces et meditatioes assiduus pernoctaret, Sanctis vigilijs et orationibus deditus, ab omni peccatorum turpitudine abhorrebat, seque hostiam viventem et Domino acceptam offerebat, Suimet cognitjoni studuit, ex qua ad magnam sui humiliationem et abrenuntiationem propriae voluntati devenerat, pro sempiterna sua salute, et amore Chti Servatoris sui frequenti sese maceravit inedia, corpus gubernavit mensura, mentem rexit parcitate, sensum sobrietate, fraenavit, durissima quaeque praelia pro castitate subijt, semper victor, qui in vulneribus Iesu, cor et animam recondebat, corde itaque purus, anima ab ergastulo vitae plenus dierum rite dispositus ad superna evolavit.

Pr. Dyonisius Pawłowicz In Religione per vota et professionem immortale sibi peperit nomen, ubi vitae in melius innovandae cupidus nullam pene virtutem practicandam praetermisit, illius amore ardebat, quam amare debitum esse recognoscebat, cum corde puro et animo ab omni scelere alieno deosculabatur, quem bastare e Cruce pendentem castitas et amor est, illi desiderio ac mente copulabatur cui uniri vinculo charitatis summa virginitas est, illi per humilitatem, obedientiam sui abnegationem, Divinae voluntati conformatjonem, sese subijciebat, sub quo iacere, supra mundum stare est, illi demum comitantibus se Fratrum suffragijs immortalis est, manu prendens pectori adstringens oculis defixis, in quo vitam reperire optabat et vitam sempiternam.

Pr. Gregorius Irycz¹. Ad regulam pene ex ordine dispositam singulis diebus vitam traducebat, virtuti et regulari observantiae deditissimus, sacram etenim Liturgiam nulla die intermisit, vel celebrandam vel auscultandam etiam adversa fractus valetudine, vitam integerrime ab omni naevo libidinosae cupiditatis egit corde et animâ intra stigmata Iesu defixis, ante meridianum tempus pietati totum pomeridianum labori honesto aut manuali operae impendit, verbum quantumvis levicisculum non ajo obscaenum inedia quapiam elicit, vetito ludi aut occasionis adversae suo statui genere omni omnino abstinuit, pacis et charitatis Fraternalis observans, fractam eum vel officiose resarcire ...salavit(?), pijs colloquijs aut taciturnitati servandae omne donavit tempus vitae sic probe institutae mors quoque respondit, cum sacramentis munitus, animam caelo corpus tumulandum terrae tradiderit.

¹ Так мабуть треба відчитати.

Pr Valerianus Konofolski In sinu servorum Chti Alumnorum et Professorum Divi Basilij educatus, literas omnes imprimis in alumnatibus imbibit, caluitque artes, fingendi, calamo pingendi, et cultello caelandi, virtutem quamvis maxime sanctimoniam ut lucem dilexit, nusquam tenebrosis Diaboli operibus, inquinavit corpus suum in conspectu sanctissimi Dei (ст. 307) Corpus suum Servatori custodivit, nec malis operibus, cogitatione, verbo aut quapiam inhonesta actjone contaminavit animam suam, imo hominibus caelitibusque gratus mansit in Dno suo, nusquam suam posuit fiduciam in amicis aut Parentibus soli Redemptori suo amando deditus in caelos ferebatur, praeco Verbi Divini nobilis claruit, cum rudiores salutari doctrina veritatis dogmata edocuerit, peccatores ad veram paenitentiam permoverit, Senio decrepitis indies ad aeternitatis terminum sese praeparavit et comitantibus se virtutibus emeritus eo perrexit, calculo notatus lustorum.

Pr. Theoctistus Gęgniwy. Literarum et Virtutum amator ad perfectionis collimavit scopum, felici certe successu, nam haud temere templum musarum multoque magis virtutum dixisses, quarum utrasque pulcherrimo connubio in pectore suo sociaverat, ne vero cum scientijs suis in carne et sanguine volutaretur, Divi Basilij institutum in Bitenensi Caenobio amplexatus est, in quo cum omnibus se postponeret, multis pene omnibus praepositus fuit, factum hoc tam lubentibus alijs, quam uno ipso invito, Triclinium illi cum caeteris commune et suppar, eadem mensa, in mensa tamen abstinencia major amoris Divini aestu magno ardebat, corpore praesens ad aram, animo interea caelum obambulare visus, vitavit peccati occasiones, novissimorum continuo memor, ab omnibus negocijs terrenis liber et nudus, latronis humani insultus minime exhorruit, victoriae palma potitus, quia haec caduca et fugacia despexerat, quare cum ad suos circumstantes pro unitate verba faceret, dixit et vixit.

Pr Gennadius Zuchowski Scientias Divinas juxta et humanas calluit, virtutibus nihilominus addiscendis et perfectioni maturandae studiosissimus, temporis avarus nullum nisi literarum otium amavit, comitate uti ipse singulari fuit, ita morum levitatem in alijs summe oderat, Silentij et frugalitatis observans, pacis externae amans, et conciliandae mirus artifex, in cunctis rebus respiciebat finem, et qualiter ante districtum ludicem stare necessum fuerat continuo recogitabat animo, paenitentiae specimen non raro edebat, dum carnem verberibus mactaret, lucrum quod delectatione carnis amiserat, afflictionibus recompensabat, ut salubrem ibi amaritudinem ingereret, sibi, cuius olim noxia delectatione peccabat, ad extremum agonem regularis disciplinae ab observantia ne quidem ungue discessit, ita ut etiam e cella ad caelum securam nactus fuisset semitam, magnum namque et longum martyrij honorem oppido esse existimo, mundo mori et caelis vivere, quo virtutum comitatu perrexit,

Pr ¹ Pronis ijsque pijs prognatus progenitoribus, eiurato mundi lenocinio ad Divi Basilijs signa transijt, ubi ille boni militis partes omnes implere, primus semper ad Ducis nutum, portarum animi oculorum inquam vigilantissimus custos, flammam hostiles casto animo injectas suffocare illjco doctus, sanguinis recordatjone a Christo Dno fusi, iam arma preces nunquam (ст. 308) posuit, singulis enim diebus Divorum Tutelarium aras veluti statjones militares obiens, et semper a castrorum acie Virgine auspiciam sumens. Sapiebat ad praesentis vitae moderationem, intelligebat ad praeteritae correptionem, devota in Deum fide propendebat, ut felicem habere mereretur ipso miserante; consummationem. Caelum proinde moriens, multis lacrymis mollivit, et crebro gemitu velut ariete perrupit Vilnae cursum vitae consummavit.

Pr Mauritius Kwiatkowski Nobilibus Parentibus in Lithuania prognatus, a Gracijs lactatus, a Musis educatus, dignus caelo visus est, et vero facile ille obsecundans meliora suadenti, haereditate affinis et egenis ultro cessit, divitem se ratus, si centuplo amplius liceret sperare, honoris etiam umbram fugiebat, tametsi pedissequus honor, virtutem et pietatem insequeretur, Studebat addiscere relinquere possessa in mundo vel a mundo, in Caelestis vero paupertatis simplicitate gaudere, non sinit se abstrahi a caelesti itinere carnalium illecebrarum lenocinio, ut per praecedentis redemptoris introitum pateret aula caelorum sibi, nec fefellit eum spes sua, etenim, Deo Divae Virgini, Divisque devotijs, quos in vita habuit Tutelares, eosdem in morte expertus Tutores, exolutoque mortalitatis embaticio ad immortalitatem aspiravit.

Pr Moyses Chaleza Pluribus commilitonibus haeretica pravitate affectis et sibi auctor fuit, damnata superstitione ad Christi partes transeundi, nec mora memor oraculi Divini et vocem ipsius hodie audiret, non esse obdurandum cor, audijt, et opes egenis se vero monasterio ex instituto S Basilijs devovit, ubi ita profecit, ut continuo ipsi Christus fieret contubernalis et conviva, imo summae deliciae, quotidianae refectionis epulum, intimae dulcedinis alimentum, cum illo librorum lectioni inhijabat, cum eo iugiter psallebat, cum eo sopor inveniebat et lectulus in dormientem capiebat: ad evitandas Diabolicae pugnae molestias audenter assurgebat, cum necessitatis ultimae periculum proinde pertractaret, continuo enim subitaneum illum et terribile adventum Christi perpendebat, quo a quavis noxa vel leviori absterreretur, Unde in ipso etiam mortis articulo et angustijs animi absque periculo cognovit Dei timore nihil esse praestantius, cum securus in Dno vitam et animam posuisset.

¹ Імя і назвисько — вискробані,

Pr. Zacharias Bielski E mundo ad Chti servitjum laudabili perrexit passu, indies fortior contra hostium insultus, et carnalium desideriorum concupiscentias, eam cordis quietem esse censuit, cum totus in amorem Dei per desiderium figeretur, nec quicquam aliud appetijt, cum in eo solo, quem amore teneret, felici quadam dulcedine delectaretur, et delectando iucundaretur, de dilectione Conditoris lingua mens et vita illius pendebat, ad haec fluxa et seductoria immundi huius mundi blandimenta despexit, minas ejus animi fortitudine superavit, surgentia carnis incendia Chti patientis sanguine repressit, mentem virtutibus augmentandis dilatavit, torporis frigus de corde depulsit, ad supernae vero beatitatis gaudium flammae desiderio suspiravit, ubi Religiosa post studia bravium pacis est nactus.

(ст. 309) **Pr Cyriacus Unichowski** Nobilibus Ceris gloriosus, longa progenitorum serie clarus, pedissequa nihilominus virtute praedicabilis ad Christi et Religiosi instituti adyta penetravit, patrimonium sese concernens bonos quia spirituales pauperum nempe ac Ecclesiarum emolumentum laudabiliter dilapidavit in usus, non poterat recte rectius sua locare, quam caelo, quo quidquid accipiunt siccae pauperum manus, ferunt, Perfectioni maturandae atque assequendae omnem navavit operam, supernorum recordatio magna illi extitit instructio, non enim pro magno diligendum censuit, quidquid fine concluderetur, illa corde et affectu petere in votis habuit, illa summopere diligenda aestimavit, quae nec inventa transirent, nec adepta deficerent, continuo judicio sese dedit, ac in statera humilitatis appendit suos defectus, quorum ex cognitione ad amorem Dei ferventius succenderetur, Eiuscemodi aestu in beata vita instituenda consumptus, senecta atque aetate lassus, inter suffragia Patrum, comitantibus se meritis orthodoxis et Religiosis, Caelituum Albo adlectus est.

Pr Hilarion Baranowicz Natalium splendori a primis vitae crepundijs et Religionis institutis, majorem lucem, a bonis artibus, maximam deinde a virtute accendit, ille etenim Regulares inter Ascetas cum aliquandiu delitisset, suis tandem sese prodidit meritis et virtutibus ut praeluceret inferioribus sua exemplaritate et regimine, agnovère in eo non semel vitae magistrum variorum Ordinum mortales, virgines praecipue Deo dicatae, viventes ex Instituto S. Pris Basilij, quas ille a vitae, ad quam etiam nunc primum est deficere licentia, per salutaria monita, crebras per exhortationes, utpote spiritualis earundem Pater destinatus, ad sanctiorem disciplinam facile operante gratia Dei revocabat, horam exitus sui semper oculo contemplationis intuebatur, eam Redemptoris sui admonitionem continuo perpendebat, vigilent qui nescirent diem aut horam, huic iam proximus inter vota et suspiria ad Crucifixum, animam ad supernam emisit,

Pr. Gerasimus Nikomanowicz Studebat primum stipendia sub Principe in magno Ducatu Lithuaniae facere, verum caelum sibi auctoratum ad sua signa compulit, quodam enim spectro per quietem obiecto, monstravit, quam male ad Tyrannum mundum fugitivi homunciones a Deo transirentur, etsi tot stigmatibus, quot beneficijs ab hoc notati. Itaque diu satis Christo militavit, Presbyterque inauguratus ordines inter Religiosos caepit ducere, nec tam multae gravesque illi cum hoste quam proprijs cum passionibus pugnae extiterunt, quas stigmatum Christi inscio corpore impressa figura scisorio, inedia et maceratione (ст. 310) continua, creberrimis vigilijs, plausibiliter superavit, Unde posthac nihil ei cum carne et sanguine, ubi cognovisset Divinam in se gestari imaginem, nil cum mundo et vitijs, cum perpendisset ad hoc conditum esse, ut caelum conscenderet, et cum angelicis spiritibus beata Dei visione frueretur, Nec aberravit a scopo, etenim ubi saeculo vivere desijt, caelis caepit, morte lustorum beandus.

Pr Zozimus ¹ Caepit a luventa (nec dum annos octo supra decem emensus) ad sanctitatem inter Caenobitas eniti, Patriae quam in Austria Dij dederant renuntiavit laribus, Parentum (quorum utrumque Germano Ordine satum nobilitate atque insignem nactus erat) repudiavit lenocinia, Fidem falsis dogmatibus imbutam Calvini nempe vaesana impudentia innodatam omnino ejuravit, Religiosis adlectus per vota et professionem Patribus ad perfectionem contendit, musis iuxta et pietati devotus, Magno in Deum Conditorem suum ferebatur spiritu, atque amore, otij osor maximus, qui non dies modo, verum quas desidia etiam in Religiosis personis somno, aut voluptatibus, hoc est somnijs amat dare noctis, precibus et meditatjoni pius vigil transcripsit, non prius ab aurora deprehensus, quam debita vatis lessaei carmina decurrisset, oculos ita habuit puros, ut ab omni illicito obiecto animum retraxisset, multis Fratres et Patres quandoque dissuaviavit amplexibus, ut testatus esset charitatem sine aculeo invidentiae propendere, Eximijs caeteris dignis se virtutibus eminebat, quibus excolantibus vitam ad beatjorem traduxit terminum.

Pr Andreas Bohusz Singularis cultor castimoniae corporis et animae, hic inter Caenobitas ab ineunte aetate educatus, virginitatis amorem inter Virgines spirabat, gratissimum odorem ijs, quibus odoratum mundus non abstulit, potuerunt equidem illi diversae calamitates eripere libertatem sed in pudorem nihil agere aut attentare valuerunt, ut qui nusquam expugnatur nisi ubi a proditore animo habitatur Itaque cum vivere inter latrones animorum et passionum sese videret, in adytis secretioribus horas et momenta abscondit, ubi preces caelo facere, corpus inedia macerare, animum caeli

¹ В тексті пропущено назвисько,

delicijs pascere sapienter intendit, per humilitatis praesertim custodiam servavit munditiam castitatis, spiritum enim pie sub Deo pressit, ne caro illicita super Spiritum levaretur, illud innovans persaepe, qui auctorem suum superbiendo contemnit, iure a subiecta carne praelium suscipiat necessum habet, nec ideo a caeterarum virtutum et perfectionis declinaverat amore, virum ijs deditus etiam comitatu earundem gaudere meruit, cum e morte et vita virtutum amor insigniretur.

(ср. 311) Pr Ananias Soroka, Lusit mundi perplexitatibus irretitus illud Domini oraculum cordi suo et animo continua recogitatione, ne si vocem eius audiret, obduraret mundi amore cor in holocaustum Deo offerendum, quare ipsemet nobili satus thoro, caeli iam capaci animo nobiliorem ambivit haereditatem, mundo valle iusso Deo Religioni ex instituto S Patris Basilij arisque se addixit, multis inibi virtutibus addiscendis practicandisque operam navavit, verum his omnibus imperavit ultima in generoso animo animi demissio, qua nobilissimus aequalium suorum animus, ad infima etiam obsequia descendere minime erubuerit. Presbyterum quaevis virtus extollebat, Sed tamen sanctitas, rectitudo animi, obedientia per omnia laudabilem edidit, multis in locis et monasterijs degebat, magno omnium exemplo, ita ut quibus strategus fuerit in maturanda perfectione, in vita, in morte quoque viam lustorum conscendens humilitatis passibus in superna perrexit.

Pr Sebastianus Wysocki Supra vires et aetatem sapuit, ore pundia grata e mundo ad Caenobij penetralia intulit, quidquid ei magnum in spe orbis oculis ostentarat, generoso fastidio omnia terrae nauseavit, uni Deo, Religiosis institutis, et caelestibus arridens, moderatoribus suis omni se obedientia et humilitate substernebat, ut quaerentes Christum in se omni procul negocio invenirent, ita mansuetudinis amans, quam externis in se praeferebat, ut in eo auctorem mansuetudinis praesidere depraeherent, Universi religiositatis certissimam formam in se indigitabat, cum amantibus vicissitudinem laedentibus patientiam rependerit, et quia patientior ad injurias tolerandas evaserat, potentior etiam extitit in donis supernis et gratijs, ad regnum enim Caelorum pervenire meruit, humilitate, pauperie, lenitate.

Pr Benedictus Hackiewicz Fecit nomini in Religione vitam respondere, illius enim proposito ad benedictionem assequendam ex instituto S. Patris, neque saeculi negocia, quibus implicatus fuit, neque studium aulicae vitae quod exercuit, obstitit, virtutum collegium in supplementum probatoris vitae adscivit, quibus serio saepiusque innovandis omnes impendit horas, ad haec positum in more habuit concubia nocte Ecclesiam precandi causa petere, ubi nobilibus atriensibus caelitibus eum immiscuisse nemo inficias iverit, Ille nunquam non vel ad Magnae Matris vel Filij effigiem cernuus jacuit, pulchra vicissitudine nunc ab ubere nunc a vulnere ebrius. Certe ad

Christi in crucem suffixi pedes lassus ferali aegrimonia vitam posuit, ut in morte ipsius suam innovasset.

(ст. 312) **Pr Macarius Lilikowski.** Genere et origine decorus, Indolem suam generosam sacris esse voluit sub votis in Ordine Basiliano, ab Apolline transijt ad Sacra, operam in erudienda varijs in locis iuventute posuit, fuitque omne Minerval Una Dei gloria, nihil esse in vita dignius censuit, quam ut esset sui auctoris imjtator, et secundum modum propriae facultatis Divini esset operis executor, Omnes actus suos Christo Dno offerebat, vel teste complebat, ut bona quaevis ipso auctore faceret, mala ipsius propter amorem et contubernium declinaret, nihil illi grave videri potuit, qui semper mente pertractabat non esse condignas passiones huius temporis ad futuram gloriam, nihil concupijt in saeculo, cuius oculus semper vidit bona Domini in terra viventium, Minscensi in Caenobio longo exacto tempore, plenus dierum et meritorum vitam commutavit cum morte.

Pr. Gennadius Sopocko. Navem corporis solvit a littore mundano, saecularis Patriae renuntiavit curis, in Crucis arbore tota mentis vela tendit, virtutum funibus, sapientiae remis, gubernaculis disciplinae navigij suae vitae munivit incessum. Opera misericordiae, affectus nempe charitatis, sanctitatem pietatis, incorruptionem castitatis, modestiam sobrietatis semper sive in publico sive in cubiculo, loquens aut silentium servans tenere studuit, Christi Domini verus assecla S. Basilij Magni dignus Filius, memoriae Dominicae passionis amantissimus, regularum et socialis vitae, pacis charitatisque observantissimus, omnibus Sacramentis munitus anno reparatae salutis 1648 in aeviternam discessit requiem.

Pr. Timotheus Czereyski Praetextam saeculi exiit nomenque Religioni dedit, viveret secundum institutum SP. Basilij votis adscriptus, regularis disciplinae observans, sacris initiatus Ordinibus Angelicam duxit vitam, vitas et gesta Divorum quae quotidiana lectione percurrerat, speculum suum dicere est solitus, in hoc dum oculos suos defixit, animum caelis et caelituum amori infixit, quotidie incruentum Sacrificium conficiebat, agnum illum omnis maculae expertem, sub velamine Eucharistico crebro adorabat cultu, cuius etiam carne et sanguine cum Christianos refecisset, in lacrymas solvebatur, veritus ne indigne ab aliquo sumeretur, Mariae Virginis unicus amator, quoties enim ipsius decurrebat salutatonem aut officium, Mariam oculi legebant, aures bibeabant, lingua sonabat, cor suspirabat, huius etiam gratia, vicit mundum, Diabolum superavit, tentationes renisus est, consecutus gratiam adeptus coronam et mortem lustorum.

(ст. 313) **Pr Alexander Skoldycki.** Життєпис незаписаний і вся сторона чиста. Дальше чистими залишені всі сторони, аж до 318 включно.

(Продовженне буде)

Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe

Volumen I.

Fol. 1. — Breve Urbani VIII, „Alias a Congregatione Visitationis Apostolicae“, diei 7 februarii 1641, cuius vi confirmatur auctoritate Apostolica Decretum Congregationis Visitationis Apostolicae diei 12 maii 1639, quo Ecclesia SS. Sergii et Bacchi Ruthenis conceditur.

Fol. 1 vo — Breve Urbani VIII, „In sede Principis Apostolorum“, diei 16 maii 1643, quo Venerabilis Servus Dei Iosaphat Kuncewicz Archiepiscopus Polocensis inter Beatos adnumeratur.

Fol. 1. (sic!) — Breve Alexandri VII, „Ex commissi Nobis“, diei 12 iunii 1660, quo domus ad SS. Sergium et Bacchum supponitur S. C. de Propaganda Fide.

Fol. 2. — Memoriale ad S. C. Concilii, anno Domini 1698, die 22 martii, a Procuratore Generali Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum, respectu diminuendae obligationis Missarum 200 pro inscriptis Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi septem locis et mediette (sic!) et una...

Fol. 3. — Memoriale Procuratoris Generalis Cardinali Protectori oblatum, ut quidam carceratus, qui spiritualibus exercitiis operam in domo navabat, e publicis carceribus extraderetur. Anni 1775.

Fol. 5. — „Testamento e codicilli della pia memoria dell' Eminentissimo e Reverendissimo Signor F. Antonio Barberino, Prete Cardinale della S. Romana Chiesa, del titolo di S. Maria in Trastevere, detto di Sant Onofrio, maggior Penitenziere, Bibliotecario Apostolico, e Fratello secondo la carne della fel. memoria di Papa Urbano VIII. In Roma, nella Stamparia della Sacra Congregatione di Propaganda Fide, MDCXLVI. Con licenza de' Superiori“. Fasciculus typis impressus, pp. 14 in-quarto.

Foll. 21-45. — „Romana: Furti libri Missarum... Alla Sagra congregatione Particolare della Visita Apostolica sopra li pesi delle messe, Romana, Furti libri Missarum, per il sacerdote D. Benedetto Castellini, carcerato, contro il Fisco. Memoriale di fatto con Sommario. Typis Zinghi et Monaldi, 1724“. Fasciculus typis impressus, pp. 24 in-quarto. Benedictus

Castellini erat Subsacrista Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi, et presbyter latini ritus. Documenta in Sommario allata sunt nullius momenti.

Foll. 46-65 et 80-111. — „Sacra Congregatione de Propaganda Fide, Excellentissimo Domino Dominico Cesare Florello relatore, Congregationis Ruthenae SS. Trinitatis plurium. Pro Rmo Patre Maximiano Wietrzynski Epimach, Protoarchimandrita Congregationis Ruthenorum, & Venerabilium Monasteriorum Combrinensis(!), e talterius Trocensis Abbate, ac Superiore Venerabilis Monasterii Berezwezensis, eiusdem Congregationis Ruthenorum O. S. B. M., contra Fiscum, & R. P. D. Leonem Kiszka Metropolitanum totius Russiae, P. Antonium Zawadzki, et caeteros alios eidem Fisco adhaerentes. Replicatio facti cum novo Sommario. Typis Zinghi et Monaldi, 1723“. Plurima desunt in hoc fasciculo. Inter documenta Summarii cuius autem pars tantum hic exstat, nihil inveniri possit, qui rem historicam iuvaret. — *Foll. 66-79* alia documenta eiusdem farinae et taedii praebent: notanda sunt tamen aliqua excerpta ex Actis Capitulum Chelmenensis anni 1719 et Novogrodensis anni eiusdem circa modum se gerendi huius famosissimi hominis. Eadem repitiita sunt *foll. 112-115*.

Foll. 116-130. — Aliud exemplar *foll. 46-61*.

Foll. 131-152. — Alia documenta manuscripta circa processum Patris Wietrzynski.

Foll. 153-167. — „Copiae litterarum transmissarum a Religione ad Patrem Kulczynski“, pertinentium ad utilitatem Consultorum Ordinis S. Basilii Magni. Sunt variae epistolae PP. Basilii Procewicz et Antonii Zawadzki, annis 1714-1722 conscriptae.

Foll. 168-186. — Congeries documentorum spectantium ad causam PP. Wietrzynski et Wolk.

Foll. 187-194. — Memoriale typis impressum Romae anno 1710, ac nomine Leonis Kiszkae tunc temporis Protoarchimandritae Religionis Basilianae S. C. de Propaganda Fide praesentatum, circa varia puncta ad relationes inter ritum latinum et graecum, disciplinam monasticam et monasteria eparchiarum Leopoliensis, Praemisliensis et Luceoriensis, cum Sommario illidem typis impresso. In eodem Sommario notanda sunt duo documenta: Breve Pauli V, „Piis et devotis“, diei 3 decembris 1615, approbans veteres scholas Ruthenas, et Privilegium Augusti II, Poloniae Regis, confirmans novas scholas, sub die 24 martii anni 1710, cuius initium: „Significamus... Delatum Nobis est per primores Consiliarios... nomine Reverendi Leonis Kiszka... quod Reverendi Basiliani Zyrovicenses...“

Foll. 195-200. — „Sacra Congregatio Immunitatis Ecclesiasticae. R. P. D. Cerro Ponente, Vilnen. Censurarum, pro Venerabilibus Conventibus et RR. Monachis Vilnen. Polocen. O. S. B. M., contra D. Franciscum Bia-

lozor. Memoriale facti. Typis Zinghi et Monaldi, 1721". Adversus Franciscum Bialozor, nepotem Martiani Bialozor Archiepiscopi Polocensis, qui post mortem avunculi bona ipsius invaserat. Nullius momenti. Rescriptum S. C. habetur manu exaratum fol. 200.

Foll. 201-217. — „Signatura Iustitiae. R. P. D. Stuppano. Kiovien. Spolij. Pro Illmo et Rmo D. Leone Kiszka Metropolitano totius Russiae, contra Illmum D. Principem Georgium Alexandrum Lubomirski, et litis, etc. Facti cum Summario... typis Zinghi et Monaldi, 1726". Agitur de recuperatione villarum spectantium Archimandriae Kijovio-Peczariensi in oppidis Grodek et Obarowo, in Volhynia. In Summario notanda sunt: 1. Bulla Clementis VIII, „Ex iniuncto Nobis Apostolicae servitutis“, diei quarti Nonas martii 1595, de unione Archimandriae Peczerensis favore Metropolitanus pro tempore totius Russiae; — 2. Contractus arrendatarius pro villis Grodek et Obarow factus ab Episcopo Leopoliensi favore Francisci Ledochowski Castellani Volhyniae, 13 novembris 1700; — et 3. Alia documenta minoris momenti de iisdem bonis.

Foll. 218-219. — Documenta spectantia ad causam Patris Wietrzynski.

Fol. 220. — Memoriale apologeticum Procuratoris, anni 1728, circa Cathedraticum, aliaque.

Fol. 221. — Apographum duarum epistolarum Nuntii Poloniae Paulucci et Primatis Regni — ista vero non terminata — circa electionem Regis Stanislai.

Foll. 223-252. — „Sacra Congregatio de Propaganda Fide. Emo et Rmo D. Cardinale Castelli Praefecto et Ponente. Pinscen. Pro R. D. Promotore fiscali Curiae episcopalis graeci ritus unili, cum Rmo Abbate et RR. PP. Ven. Monasterii Horodiscen. Ordinis S. Benedicti. Facti. Typis Bernabò, 1766". Agitur de relatione iurisdictionali inter Benedictinos et Parochos ruthenos ritus graeci. Non magni momenti.

Foll. 253-265. — Idem. „Facti additionalis“ et „Summarium. Typis Bernabò, 1767". Inter documenta notanda sunt sequentia: — 1. Confirmatio dotationis Ecclesiae Kupiaticensis peracta die 14 maii 1023 a Principe Theodoro Ivanovitch Iaroslavitch; — 2. 3. et 4. Aliae donationes eiusdem Principis, annorum 1019, 11 iulii, 1023, 19 martii, 1011, sine die; — 8. Donatio dictae villae Kupiaticze cum subditis et Capella cum omnibus argentis et suppellectilibus sacris peracta a Basilio Kopec favore Monasterii S. Spiritus Vilmensis Ordinis S. Basilii Magni, cum onere in dicta Capella retinendi Monachos, 5 septembris 1630.

Foll. 266-273. — Idem. „Responsio. Typis Bernabò, 1767". Nullius momenti.

Foll. 274-331. — Idem. „Summarium. Typis Bernabò, 1766“. In hoc Summario reperiuntur aliqua pretiosissima documenta: Num. 7, foll. 291-294: Sententia Regis Vladislai IV de pertinentia Monasterii et Ecclesiarum Kupaiczen. ad Episcopum Pincensem ritus Graeci, qua etiam decernitur ut omnia monasteria et ecclesiae in eius Dioecesi erectae et erigendae subesse debent iurisdictioni eiusdem Episcopi, edita anno 1644, die 1 decembris; — Num. 12, foll. 300-301: Professio fidei et accessio ad Unionem nobilium circuli Wylazen. die 19 februarii 1760; — Num. 15, foll. 306-309: Ordinatio parochi schismatici ad ecclesiam Wylazen. peracta Raphaelae Zaborowski Metropolita Kijoviensi non catholico, die 24 septembris 1735; — Num. 25, foll. 327-331: Ecclesiae parochiales et pagi cum innumeris populis degentibus in illorum territoriis a schismate vindicatis a Georgio Bulhak Episcopo Pincensi catholico, ab anno 1741 usque ad annum 1762.

Foll. 332-336. — Originale Rescripti S. C. de Propaganda Fide in praefata causa Pincensi, sub die 5 septembris 1772.

Foll. 337-346. — Idem. „Facti in secunda propositione. Typ. Bernabò, 1772“.

Foll. 347-354. — Idem. „Responsio... 1772“.

Foll. 355-357. — Idem. „Facti cum Summario in tertia propositione... 1773“. Nihil mentione dignum in Summario

Foll. 358-394. — In eadem causa oratio Advocati et resolutio dubiorum pro parte PP. Benedictinorum: Typis Bernabò, 1767.

Foll. 395-418. — In eadem causa. „Pro Rmo Abbate... Horodiscen. Ordinis S. Benedicti. Summarium iurium... 1767“. In Summario plurima sunt mentione digna, pro historia pagi Wylazen.: Num. 1, foll. 395-397: Sententia Officii Pinceni, qua nobiles schismatici caeterique incolae Wylazen. tanquam rei patrati criminis ob combustionem Antonii Litwinowicz condemnati fuerunt; — Num. 2, foll. 397-398: Nobiles Wylazen. Rmo Abbati principali eiusque monachis et monasterio, quorum intercessione liberati fuere a paena patrati criminis donarunt Wylazen. capellam olim schismaticam cum iure Patronatus caeterisque fundis ad eam pertinentibus; — Num. 7, foll. 405-406: Michael Ioannes Zierikiewicz, Episcopus latinus Vilmensis donatam ut supra Capellam aggregavit Monasterio Horodiscensi, statuitque pro veteri schismatica novam in ea erigi ecclesiam ritus latini sub cura RR. PP. Principalium, ad quos fundatam ibi parochiam pertinere decrevit; — Num. 9, fol. 407: Episcopus Pincensis Ruthenus ratam habens donationem Capellae de qua agitur, petiit a Rmo Abbate Benedictino ut Rutheno presbytero, quem delegaverat. hac de re permitteret, ut sacra in eadem Capella perageret; — Num. 10, foll. 407-408: Cum Hegumenus Pincensis ritus graeci disuniti, Theophanes Javorski, tanquam nullam accusasset peractam

Wylazen. capellae donationem, ex eo quod fuerat antea Ruthenis donata, nobiles Wylazen. de rei falsitate adversus dictum Hegumenum protestati fuerunt; — Num. 11, foll. 408-409: Hegumenus Pincensis retractat oppositionem et protestationem. Haec omnia anno 1760.

Foll. 419-439. — Idem. „Pro Rmo Abbate... Summarium testium“. Nullius momenti.

Foll. 440-479. — Idem. Oratio advocati Iosephi Misellii cum resolutione dubiorum, pro PP. Benedictinis. „Romae, typis Bernabò, 1772“. Notandum est initium, stylum temporis in discutiendis controversiis in rebus mixti ritus patefaciens: „Ecclesia Latina, Christo Domino Institutori suo coaeva, suoque praefulgens visibili Capite, gentes, quae sese Graeco ritui devoverunt, continuo traxit in invidiam: invidiae successerunt simultates et iurgia, his quandoque schismata et apostasiae, ...“

Foll. 480-493. — Idem. „Summarium additionale... 1772“. Nihil mentione dignum.

Foll. 494-505. — „R. P. D. Frangipane. Vilnen, seu Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum. Pro Venerabili Monasterio Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum Civitatis Mincensis, eiusque Rmo Superiore, contra Ven. Conventum et RR. PP. S. Ioannis de Deo dictae Civitatis. Facti. Typis Bernabò, 1759“. Agitur de nullitate donationis.

Foll. 506-533. — Idem. „Summarium... 1759“. Notanda sunt duo documenta: Num. 1, foll. 506-510: Donatio exarata ab Adamo Kisiel die 3 martii 1719 favore monasterii Vitebscensis ab ipso fundati et erecti, cum onere celebrandi qualibet septimana sex Missarum sacrificia, et recitandi quotidie litanias in honorem B. Iosaphat Polocensis; — Num. 7, foll. 519-523: Testamentum praefati Adami Kisiel, anni, ut videtur, 1720.

Foll. 534-537. — Idem. „Responsio... 1759“.

Foll. 538-541. — Idem. Alia oratio. 1759.

Foll. 542-549. — Idem. Oratio advocati Caroli Evangelisti, cum Summario, ubi habetur Breve Benedicti XIII, „Apostolatus officium“, diei 21 ianuarii 1759, quo P. Antonius Lubieniecki O. S. B. M. in Episcopum titolarem Diospolitaneum praeficitur.

Foll. 550-557. — Idem. „Summarium additionale... 1759“.

Foll. 558-569. — Idem. „...Restrictus facti et iuris. 1759“.

Foll. 570-581. — Idem. „...Summarium... 1760“. Denuo repetitur Breve „Apostolatus officium“, cum titulo: „Delecto Filio Augustino Lubieniecki, Monacho expresse professo Ordinis Sancti Basilii Magni, Electo Diospolitaneum.“

Foll. 582-610. — Idem. „Restrictus facti et iuris. in tertia propositione... 1761“.

Foll. 611-626. — Idem. *Oratio Antonii Dominici Franci advocati. „Facti... 1759“.*

Foll. 627-634. — Idem. *Responsio eiusdem Franci, 1759.*

Foll. 635-638. — Idem. *„Memoriale pro nova audientia... 1759“.*

Foll. 639-667. — Idem. *„R. P. D. Frangipane. Vilnen. Donationis. Pro. RR. PP. Priore ac Religiosis Venerabilis Conventus Minscensis Ordinis S. Ioannis de Deo. Summarium, typis Bernabò“, cum praefixa oratione sine nomine advocati.*

Foll. 668-671. — Idem. *„Secundum Summarium... 1760“.*

Foll. 672-687. — Idem. *„Restrictus facti et iuris... 1760“, Advocatorum Antonii Bucci et Antonii Dominici Franci, cum Summario nullius momenti.*

Foll. 688-703. — Idem. *„Restrictus facti et iuris... 1761“, Advocatorum Francisci Mazzei et Antonii Dominici Franci.*

Foll. 704-739. — *„Sacra Congregatione Particulari de Propaganda Fide coram SSmo Domino Nostro Benedicto PP. XIV. Kyovien. Iurisdictionis, pro P. Abbate Venerabilis Monasterii Supraslien., istique annexis residentiis Varsaviae et Kuznicae Ordinis S. Basilii Magni Ritus Graeco-Rutheni cum P. Protoarchimandrita eiusdem Ordinis. Supplicatio cum Summario. Typis Bernabò, 1755“. Agitur de iurisdictione praetensa a Protoarchimandrita Ordinis S. Basilii Magni post Pontificiam Decretalem „Inter plures“ anni 1744, in monachos Residentiae Varsaviensis Archimandriae Suprasliensi adnexae, cum ex diplomatibus foundationis tam Archimandriae Suprasliensis quam Filialis Varsaviensis exemptae sint a dependentia cuiusvis Provinciae Basilianae, sive Lithuanae sive Polonae. In Summario valde considerandus est Num. 1-mus, in quo inserta sunt: 1. Breve Benedicti XIV, „Exhibita Nobis pro parte“, diei 18 kal. octobris 1748, favore Monasterii Suprasliensis, necnon Filialium Residentiarum Varsaviensis et Kuznicensis, foll. 718-722; — 2. Concordia inter Iosephum Velaminum Rutki Metropolitam Kijoviensem, Christophorum Chodkiewicz Fundatorem et Patronum ex antecessoribus suis Monasterii Suprasliensis, necnon Gerasimum Wielikowski Archimandritam Suprasliensem, diei 3 martii 1632, in qua Archimandrita renunciatur Dominus immediatus et administrator Monasterii, Metropolitanae vero tribuitur immediata iurisdicctio supra Archimandritam, ac mediata in bona et personas monachorum, potestas recipiendi et transferendi monachos tribuitur Metropolitanae, item ius visitandi Monasterium et instituendi Archimandritam, facultas vero eligendi seu instituendi Oeconomum administratorem datur Archimandritae; — 3. Actus Capitularis diei 8 ianuarii 1740, in quo referuntur leges foundationis, et quia leges praefatae negligi videbantur, in memoriam revoeantur, foll. 724-726; —*

3. Litterae Apostolicae Benedicti XIV, diei quarti Nonas ianuarii 1743, quarum initium „Exhibita Nobis pro parte“, et quibus praefata revocatio in usum auctoritate Apostolica roboratur, foll. 726-728; — 4. Diploma fundationis Residentiae Varsaviensis a Metropolita Leone Kiszka, die 2 augusti 1721, foll. 728-730; — 5. Diploma fundationis Residentiae Kuznicensis die 20 octobris 1743, a coniugibus Mikula, foll. 730-732.

Foll. 740-787. — Sacra Congregatione de Propaganda Fide coram SSmo Dno Nostro. Kijovien. Praetensae iurisdictionis, inter Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum et Metropolitanam. Restrictus facti et iuris cum Summario. Typis Bernabò, 1754“. Circa dubium: „An Abbates Metropolitanam, vel Protoarchimandritam immediate subiecti esse debeant?“ In Summario recensendi sunt Num. 22, foll. 784-786: Breve Innocentii XI, diei 30 octobris 1683, cuius initium „Ad apostolatus Nostri notitiam“, quo declaratur Metropolitanum Russiae non posse eligi in Superiorem Generalem sive Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni, — et Num. 23, foll. 786-787: Monitorium Ioannis III, Poloniae Regis, expeditum adversus Metropolitanum Cyprianum Zochowski reluctantem obedire S. Sedi ad hoc, ut dimitteret et restitueret Monachis bona occupata ad illos spectantia, et ab aliis iniuriis desisteret, datum Zolkieviae, die 31 iulii anni 1684.

Foll. 788-836. — „Sacra Congregatione de Propaganda Fide coram SSmo Dno Nostro. Kijovien. Praetensae iurisdictionis inter Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum et Metropolitanam. Restrictus Responsionis facti, et iuris. Typis Bernabò, 1755“. Oratio Advocatorum Iosephi de Bomplanis et Caroli Evangelisti pro parte Protoarchimandritae.

Foll. 837-864. — „Sacra Congregatione de Propaganda Fide coram SSmo Dno Nostro. Kijovien. Praetensae iurisdictionis inter Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum et Metropolitanam. Replicatio facti et iuris cum Summario. Typis Bernabò, 1755“. Pro parte Protoarchimandritae. In Summario, Num. 1, fol. 849, refertur unus tantum articulus cuiusdam Synodi Kijoviensis celebratae anno 1146 a Cyrillo III Metropolita Russiae, et ab Episcopis Dalmato Novogradensi, Ignatio Rostoviensi, Theognosto Pereiaslaviensi, et Simeone Polocensi, congregati pro consecratione Serapionis Episcopi Vladimiriensis. — Idem, Num. 2, foll. 849-850, pars tantum, sed essentialis, Ordinationis Iacobi Susza Episcopi Chelmensis, diei 20 decembris 1682, in qua statuuntur puncta observanda in monasterio archimandritali Mielecensi, et Statuta anni 1681, occasione accessionis Monasterii ad fidem catholicam.

Foll. 865-872. — „Sacra Congregatione Consistoriali Particulari a Sanctissimo deputata. Ordinis S. Basilii Magni Dispensationis pro Illmo et

Rmo D. Floriano Hrebniicki Archiepiscopo Polocensi, totiusque Russiae Metropolita. Memoriale. Typis Bernabò, 1751". Adversus dispensationem petitam a P. Athanasio Szeptycki, super quarto voto de non ambiendis honoribus, cum sine praevia commendatione Metropolitanae, ut moris erat, Regiam nominationem ad Archimandriam Kanoviensem obtinuisset. Memoriale Nicolai Coluzzi advocati, cui sequitur oratio Ioannis Petri Branca advocati. Deest Summarium in codice.

Foll. 875-930. — „Sacra Congregatione de Propaganda Fide coram SSmo, Emo et Rmo D. Card. Carafa Ponente. Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum Provinciae Poloniae. Pro Rmis PP. dicti Ordinis et Provinciae Poloniae, cum Rmis PP. Provinciae Lithuaniae. Facti. Romae, ex Typographia Rev. Camerae Apostolicae, 1747". Agitur de modo sese gerendi circa quaedam monasteria ut efficeretur unio in una sola Congregatione sub eodem Protoarchimandrita duarum Provinciarum Lithuaniae et Poloniae, in Capitulo Generali Dubnensi anni 1743 ad tramitem decreti Synodi Zamosciensis decretata. Haec Oratio advocati Caroli Evangelisti plurima historica de istis monasteriis, non obstante valde magna copia verborum, refert. Deest Summarium in codice, et deplorandum, quia videtur maximi momenti, si allegata documenta exscripta fuerint per extensum.

Foll. 931-934. — „Extractum ex Actis Consultationum Generalium Congregationis Ruthenorum Ordinis S. Basilii Magni. — Consultatio generalis Provinciarum SSmae Trinitatis et Protectionis B. V. Mariae Ordinis S. Basilii Magni circa intimationem Rmi Polycarpi Mihuniewicz, eiusdem Ordinis Congregationis Ruthenorum Generalis, ad Actum infrascriptum, Subdelegati Apostolici in ordine ad constituendum pro futuris Generalibus Capitulis ex praefatis provinciis certum vocalium numerum, ad mentem Decretorum S. Sedis Apostolicae anno immediate praeterito 1744, die 2 maii, super rebus Generalis Capituli Dubnensis prolatorum in monasterio Antopolitano anno 1745, die 14 februarii inchoata et celebrata". — Cum Illmus Maria de Lascaris Episcopus Zenopolitanus Delegatus Apostolicus, pro eligendo et constituendo, Apographum completum Actorum huius Consultationis Generalis, quattuor magnis paginis minuto caractere exaratis.

Foll. 935-942. — Idem, id est de monasteriis ambarum Provinciarum Lithuaniae et Poloniae. „Responsio additionalis cum Summario... 1747".

Foll. 943-954. — Idem. „Facti cum Summario... 1747".

Foll. 955-958. — „Sacra Congregatione de Propaganda Fide. Emo et Rmo D. Cardinali Carafa, Ponente. Luceorien. Typographia. Pro RR. PP. monasterii Poczaioviensis totiusque Provinciae Russiae Ordinis S. Basilii Magni, contra Confraternitatem laicalem Leopoliensem. Facti. Typis de Comitibus, 1745".

Foll. 959-974. — Idem. „Responsio... 1745“. In Summario notandi sunt Num. 1, fol. 967: Privilegium Serenissimi Augusti II Regis Poloniae, quo confirmatur et innovatur possessio et facultas Monasterii Poczajoviensis imprimendi et vendendi libros, editum die 18 octobris 1732, et Num. 2, foll. 967-968, Privilegium confirmatorium praefati Privilegii Augusti II, editum die 24 iulii 1736.

Foll. 975-1026. — „Sacra Congregazione de Propaganda Fide, super materiis Ruthenorum. Emo et Rmo D. Cardinali Carafa Ponente. Leopoliensis seu Ordinis S. Basilii. Pro Rma Congregatione Provinciae Poloniae Ordinis Divi Basilii Magni, ac Illmo D. Promotore fiscali Curiae Metropolitanae Kijoviensis totiusque Russiae, contra Rmam Congregationem eiusdem Ordinis Provinciae Lithuaniae. Restrictus facti et iuris cum responsione. Typis de Comitibus, 1742“. In Summario considerandi sunt: Num. 4, foll. 1009-1011: series Monasteriorum constituentium Provinciam Poloniae sub titulo Protectionis B. Mariae Virginis; — Num. 7, foll. 1017-1019: Instrumentum nexus stipulatum inter Provinciam Poloniae et Metropolitam Athanasium Szeptycki mense augusti 1739, in omnibus conforme alteri Instrumento Nexus inter Provinciam Lithuaniae et Metropolitam Cyprianum Zochowski anni 1686; — Num. 9, foll. 1020-1021: Iuramentum praestari solitum a Protoarchimandritis de observando Instrumentum nexus; — Num. 13, foll. 1023-1024: Epistola Metropolitanae Iosephi Velamini Rutski Cardinali Octavio Bandino Protectori Russiae, Novogrodeci, die 21 ianuarii 1624, de morte B. Iosaphat Polocensis. Incipit: „In regno christiano sub catholico Rege schismatici tantum facinus perpetrare ausi sunt, ut Vitebsci pastorem suum, &.“

Foll. 1027-1058. — Idem. „Restrictus responsionis... 1742“. Sequitur Summarium, in quo notabitur Num. 3, foll. 1018-1019: Abdicatio, seu resignatio muneris Protoarchimandritalis peracta a Rmo Patre Patritio Zyrawski causa ingravescens aetatis, Unioviae, die Lunae 12 ianuarii 1741 styli veteris.

Foll. 1059-1066. — Idem. „Restrictus replicationis cum Summario... 1742“.

Foll. 1067-1090. — Idem. Deest Restrictus vel Oratio advocati in codice, sed habetur tantum Summarium typis impressum anno 1741, in quo notandi sunt Num. 1, foll. 1067-1068: Synodus habita Novogrodoviae, die 15 novembris 1415 in causa Photii expulsi e sede Metropolitana Kijoviensi, ad Patriarcham Constantinopolitanum et Imperatorem transmissa; — Numm. 3-4, foll. 1068-1071: epistola Rutsicii ad Urbanum VIII, diei 31 decembris 1623, de morte B. Iosaphat, cuius initium „Primus annus summi Pontificatus Beatitudinis Vestrae coronatur“, alia eiusdem Cardinali Bandino iam

superius recensita, tertia vero eiusdem Rutscii et aliorum Episcoporum Ruthenorum Sacrae Congregationi de Propaganda Fide, de eodem argumento, diei 30 ianuarii 1624, cuius initium: „Occasio tam funestae, atque vix unquam audita caedis“; — Num. 8, foll. 1075-1076: Nexus inter Metropolitam Cyprianum Zochowski et Congregationem Lithuanam SSmae Trinitatis anni 1686. Sunt etiam alia documenta, sed aut superius recensita, aut manca.

Foll. 1091-1110. — „Sacra Congregatione Concilii. Rmo P. D. Cavalchino Secretario. Kijovien. Iuris visitandi, Pro Illmo D. Promotore fiscali Kijovien. totiusque Russiae, contra Rev. P. Innocentium Pichovicz. Facti. Typis Mainardi, 1759“. Agitur de jure Metropolitae visitandi monasterium Mielecense.

Foll. 1111-1118. — Idem ac foll. 201-205.

Foll. 1119-1130. — Idem ac foll. 206-217.

Foll. 1131-1172. — „La sussistenza del Monastero Basiliano di Mezzoio in Sicilia dipendente dall' osservanza della vita monastica Orientale, difesa dal Dottor Melchiorre Abela Patrizio Siracusano, nella Gran Corte Arcivescovile di Palermo. In Palermo MDCCXXXIX, nella Stamperia di Angelo Felicella. Con licenza de' Superiori“. In-quarto, pp. 42. Curiosissima dissertatio occasione petitionis cuiusdam Patris Alexandri Cavadi, monachi professi monasterii Dimidiussi in Sicilia, qui relaxationem votorum postulaverat, dicente se malle vivere more laicorum in saeculo, quam more religioso in Monasterio ubi Hegumenus Latinus natu varias res mutaverat exemplo Basilianorum Congregationis Italiae, qui ritum graecum paulatim horrendo modo deturpati erant. Cuius coloris autem fuerunt istae mutationes, dignoscimus his verbis pag. 4: „...Passo ad esporre, che la rigorosissima astinenza della carne senza limitatione veruna, l'uso della barba e capelli lunghi, e l'esatta pratica della Greche cerimonie nella sacra Uffiziatura, e suo canto, e nello celebrarsi la santa Messa, tre parti furono molto proprie, ed essenziali alla consistenza della Monastica vita, osservata da tutti gli antichi Padri della Grecia, e con essa dal sempre grande Basilio, da cui fu poscia con tanto rigore inculcata a' figli tutti del suo Ordine“. Et hoc est totum argumentum huius dissertationis.

(Continuabitur)

III. MISCELLANEA

Pro domo nostra

ДУМКА — видавати науковий орган, від довшого часу дозрівала в василіяньськiм Чинi. В останнiх часах ясно заявила за тим законна капiтула, зiбрана в львiвськiм монастирi 1920 р., приймаючи на засiданню VI-м, дня 29. IV. ч. XV. мiж свої рiшення вiдповiдний текст. Несприятливі обставини тих часiв не дозволили на разi перевести дотичну iнструкцiю в дiло i тому справа проволiклася до р. 1922. Тодi то, дня 4. сiчня, зiбралися на поклик свого настоятеля 6 вiдпоручникiв-Василiян у львiвськiм монастирi на нараду, вислiдом якої було винесене рiшення що до нового видавництва. Але й ще тепер прийшлося ждати якийсь час; наслiдком довшої вiдсутности протоiгумена Чина, о. А. Калиша ЧСВВ. Щойно в р. 1924 сей останнiй нарештi затвердив проєкт редакцiї i дозволив приступити до видавання власного, наукового органу. Так повстали 1924 р. „Записки Чина св. Василiя В.“, котрi сьогодня мають вже за собою два роки iстновання.

Можна отже нинi говорити про долю, яка їх супровожала, про прийняттє, якого дiзнали вони з боку своїх i чужих. I се власне бажаємо вчинити, нотуючи принаймнi що найважнiйшi голоси, вираженi в листах до редакцiї, або прилюдно, в пресi.

На першiм мiсци кладемо слова, якими зволив звернутися до нас Христовий Намiсник, папа Пiй XI. Зi Секретарiяту Стану Його Святости надiслано нам ось яке письмо:

№ 39719.

Dal Vaticano, 8 Marzo 1925.

Rev.mo Padre,

Compio il venerato incarico di significare alla P. V. Rev.ma che il Santo Padre ha vivamente gradito l'omaggio che Ella, con delicato pensiero, ha voluto umiliarGli del fascicolo: „Analecta Ordinis S. Basilii M.“

Sua Santità La ringrazia di quest' attestato di devozione filiale e Le impartisce di cuore, in auspicio di celesti favori, l' Apostolica Benedizione.

Mi valgo volentieri dell' opportunità per raffermarmi, con sensi di distinta stima

della P. V. Rev.ma aff.mo nel Signore

Al Rev.mo

P. Josaphat Skruteń OSBM. — Leopolì

P. C. Gasparri

Не менше приємно нам навести тут в цілості лист папського Нунція в Польщі, котрий писав:

№ 10.186

Varsaviae, die XX Martii MCMXXV.

Reverendissime Pater,

Perlubenti animo primum numerum recepi operis cui titulus „Analecta Ordinis S. Basilii M.“ quod recenter in lucem prodiit in perennem memoriam anni jubilaris S. Josaphat M., quemque humanissime mihi, tamquam Summi Pontificis Legato, dicatum voluisti.

Gratias ex corde quam plurimas Tibi ago ac summopere Tibi sacerdotibusque iis, quorum indefessis laboribus huius operis publicatio debetur, gratulor, non modo quatenus ipsum profecto in majus decus ac incrementum praeclarissimi Ordinis Basiliani redundabit, sed et pro devotione ac veneratione erga Apostolicam Sedem quam ostendistis dedicatione huius primi numeri ei, qui apud vos Augustam Summi Pontificis Personam, quamvis immerito, repraesentat.

Dum Tuis orationibus me enixe commendo, petitam benedictionem, auspiciem divinorum munerum, Tibi omnibusque qui in praedicto opere edendo Tecum conlaborant peramanter imperto.

Reverendissimo Domino
Patri Josaphat Skruteń OSBM. — Leopolim

† Laurentius Lauri
Archiepiscopus Ephes. — Nuntius Ap.

З тою самою жичливістю повитав „Записки ЧСВВ.“ весь український єпископат, як Старого так теж і Нового Краю. Перемиський Владика, котрий від самого початку, від перших плянових починань нинішнього органу, незвичайно багато оказав заінтересовання і зглядів, зволив ще надіслати таке письмо:

Ч. 161/Орд.

До Високопреподобного Видавництва
„Записок Чина св. Василя Вел.“ у Львові.

Єписк. Ординаріят з особлившою радістю витає появу I. випуску „Записок Чина св. Василя В.“ як заповідь славних старих традицій Чину св. Василя В.

Поміж іншими ласками, які Бог зілляв на нашу церковну провінцію і згадані „Записки“ уважаємо за особливший дар, що його випросив у Господа Бога у своїм ювілейнім році св. Священномученик Йосафат, цей „Духовний родич“ Чина св. Василя В. у нашій вітчизні.

Маємо повну надію, що цей новий орган у великій мірі причиниться до поширення Божої слави і закріплення католицької ідеї в нашій народі. Тому з щирого серця бажаємо як найгарнійшого розвитку започаткова-

ному видавництву. Так само бажаємо, щоби воно зацікавило як найширші круги з поміж нашої і чужої суспільности.

Поручаючи це діло Божому Провидінню і опіці могучих заступників Чина, св. Василя В. і св. Йосафата, широко благословимо Високопреподобному Отцеві Редакторові, всім Впр. і Влов. дописувачам і читачам.

В Перемишлі, дня 21. марта 1925.

[дечать]

† *Йосафат*, еп.

Подаємо теж цінні для нас письма і від інших наших єпископів. Дня 9. марта 1925 писав філядельфійський Владика: "...І число „Записок“ одержав, та при тій нагоді засилаю мої желання Хвальному видавництву. Подобався мені зміст і різнородність. Най Господь поблагословить в дальших трудах. Я буду памятати на Хвальне видавництво, та поручу його в Епархіяльних Вістях". Від гр. кат. Єпископського Ординаріату † *Константин*, Епп.

Дня 23. IV. 1925 єпископ канадійський писав до редактора: „Перший випуск „Записок Чина св. Василя В.“ я переглянув і висказую Вам та Чинові взагалі моє повне признание за це видавництво. Найвищий час, щоби це було зачате. Най Всевишній благословить видавництво по Його таки волі; Изберите, да не погибнець ничесоже. Йоан 6, 12. Видавництво це повинно бути в бібліотечі кожного священика і історика та любителя старини“... † *Никита*, Епп.

З Ужгорода наспіло ординаріятське письмо (ч. 2328/25) такого змісту: „Сердечно благодарю за первое выданіе часописа: „Записки ЧСВВ.“ Перепозираль я ихъ уваженно. Радуюся и Богу дякую, что взялисьеся до такого велико-важного и хосенного дѣла. Цѣль Ваша красна и всякой похвали достойна. Публикованіе архивальныхъ актовъ, которы дотыкаются исторіи и дѣятельности ЧСВВ., есть великой важности не только для Вашего Чина, но и для цѣлого руського народа. Исторія бо Василіянскаго Чина тѣсно связуется съ исторіею руськой Церкви. Да дасть Богъ всемилостивый, чтобы духъ великихъ мужей и подвижниковъ св. Церкви, св. Василя и священомуч. Йосафата, якій вычитается изъ „Записокъ“, загосподствовалъ не только въ Василіанскомъ Чинѣ, но чтобы обхопиль и оживиль всѣ версты нашего теперишными часами — на жаль — въ досить великой мѣрѣ разбунтованного народа. Да всемогуща Десница Всевышняго Бога благословить Васъ, Достойный Отче Редакторъ и всѣхъ Вашихъ сподоботниковъ!...“ Ужгородъ, 20. V. 1925. † *Петръ Гебей*, еп. мукачевскій.

Крижевацький єпископ писав: „З великим заінтересованєм прочитав я перший випуск „Записок Чина св. Василя В.“ Радію душею, що сини св. Василя звертаються до чистих жерел тих глибоких наук, які полишив

великий Святитель та вдумуються в жите і діяльність визначних членів Василянської Дружини, що тримаючись премудрих вказівок св. Отця стільки добра зробили в св. Христовій Церкві. З цілого серця бажаю Вам як найкрасших успіхів у Вашій тяжкій праці і уділяю Вам і всім Вашим співробітникам архієрейського благословеня“. Загреб, 17. VII. 1925.
† *Діонисій*, епкп. Крижев., апост. админ. Пряшівській.

Вкінци, галицький митрополит, А. Шептицький, хоч не раз уже зазначив своє відношення до нашого органу, ще крім сего надіслав окреме письмо, яке подаємо в цілости. — Ч. 2614/1926. До Преподобного Отця Йосафата Скрутня ЧСВВ., редактора „Записок Чина св. В. Вел.“ у Львові. Сердечно дякую за прислані мені перші три випуски „Записок Чина св. Вас. Вел.“, які я прочитав з найбільшим заінтересованням і вдоволенням. Сама ідея видавати друком то всьо, що зберігаєсь по Василянських бібліотеках і архівах і тим прислужитись в праці над розсліджуванням історії української Церкви і Народу — без сумніву гарна і висока. Кожному знана роля, яку відіграв і відіграє Чин св. Василя Великого в історії нашої Церкви і цілого Українського Народу. Тим то й документи переховувані у Василянських архівах представляють неоцінену вартість для нашої історії. Се стверджує і зміст вже хочби тих трох перших випусків і їх появу треба повитати як новий доказ нашого культурного надбання. Нехай Бог благословить ту хосенну працю, якій зі серця бажаю як найгарнійшого розвою. Львів, дня 23. квітня 1926. † *Андрей М.*

Отсе голоси церковної ерархії, голоси наших владик, а всі ті голоси тим ціннійші для нас, що походять від тих, які поставлені на сторожі церковної науки і церковного навчання. Не інакше тільки по їх мисли, під їх проводом і за їх найвисшим благословенням, бажаємо продовжувати розпочату роботу і своїми слабими силами докидати цеголку під величну будівлю нашої культури і науки.

Крім названих голосів з вдячністю зазначаємо також признання і заохоти з боку численних осіб, з поміж котрих деякі імена мають свою славу в науковім світі. Від першої появи нашого видавництва, на адресу редакції вплинуло тільки похвальних листів, що справді ми можемо лише радіти в свідомости, що забрались до діла загального значіння і працюємо для всебічних цілей. Для памяти зіставляємо тут важнійші уривки з листів.

„Zainaugurowane wydawnictwo przedstawia się imponująco“, писав з Вильна 4. I. 1925 о. Вл. Толочко. „Записки ЧСВВ.“ wzbudziły zainteresowanie w Hollandji i wśród Białorusinów“, додав він иншим разом (Вильно 5. III. 1925). Проф. Dr. M. Vasmer писав з Липська 1. II. 1925: „Ich notiere Ihre wertvolle Publikation, der ich besten Fortgang wünsche, im 2. Doppelheft meiner Zeitschrift, das sich im Druck befindet und be-

halte mir eine ausführlichere Besprechung für später vor“. A. Palmieri (Рим 3. II. 1925) писав: „Omnia faustissima ominatus novo periodico, qui testatur doctrinam ac pietatem Ordinis S. Basilii apud Ruthenos“. A. Martel (Париж 4. III. 1925): „Zdziwiłem się, jak nowy przegląd jest bogatej treści“. Др. О. Решець надіслав з Вільна 12. III. 1925 лист, в яким каже: „Рѣшаєнне „Записак“ wyklikaje najbołš ščyruju spahadnašć i haračuju pryhilnašć u dušy biełaruskaj da šwiatoj idei — Unii. Daj Boža, kab słaŭnaja tradycuja Bazyljanstwa iznoŭ začwiła na ziemiacy našaj, kab adžyŭ u narodzie duch Wialikaho Połačanina! Nichaj „Записки“ ilustrujučyja šwietlujy, chacia časta i krywawuju prošłašć, budziać usiudy u sercach ahoŭ miłašci Chrystowaj — да будуть вси єдино!“ „Вони („Записки ЧСВВ.“) цікаво зложені, писав з Парижа 23. IV. 1926 І. Борщак, й я не уявляю собі навіть, що існує таке українське видання. Багато місця відведено західн.-європ. публікаціям, чого в інших укр. виданнях немає“.

Подібні признання надіслали нам іще: Редакція одної венедиктинської публікації в Бельгії (Abbaye de St André par Lophem — 13. III. 1925), гурток студентів-Українців de Beaulieu (в Бельгії — 19. III. 1925), P. Archangelus ОМСар. (Langeweg [Голяндія] 8. VI. 1925 і 9. I. 1926), Miss Margaret Novitt (Lannceton [Англія] 20. III. 1925), P. Giov. Genocchi (Рим 7. VI. 1925), проф. Aug. Heisenberg, видавець органу „Byzantinische Zeitschrift“ (München 11. I. 1926), E. Berneker, видавець журналу „Archiv für slav. Philologie“ (München 30. I. 1926) і м. и.

Поруч тих чисельних голосів, зложених не прилюдно, але в листовій формі, на письмі, приємно нам зазначити, що чи не більше їх появилось друком, розкинутих що правда по різних виданнях в краю і за кордоном. Їх вартість і цінність тим головню важна, що вони прилюдні й утравалені друком. І власне з огляду на ту останню обставину, ми не думаємо передруковувати сей чи інший голос, або й їх усіх, а тільки подаємо список тих видань і журналів, у яких поміщено оцінку чи окрему замітку про наше видання.

Почати нам годиться нашою краєвою пресою. Та як можна було передбачувати, деяка місцева преса стоїть на становищі, що появу всяких „клерикальних“ органів, будь вони навіть наукові, належить збувати мовчанкою. Тим чином, мовляв, служиться загально-українській справі! Послідовно, про появу органу не згадується нічого, за виїмком хиба, що — приймається платну оповістку, реєструється його недбало в рубриці надісланих книжок, або з конечности і випадково дістається згадка про існуючий орган між стрічки фейлетону. Такої, на жаль, долі зазнали „Записки ЧСВВ.“ від редакції одинокого у нас щоденника „Діло“. Для прикладу див. чч. 22 і 23/1925, 30/1925 і 6/1926, 107/1925 (фейл. М. Рудницького).

Се однак єдиний, але у своїм роді клясичний зразок. Інші наші видання поставились зовсім інакше. „Стара Україна“ (Львів 1925, I-II. ст. 38) перша помістила оцінку, з підписом Ів. Кривецького. Опісля більші або менші замітки подали: „Українська Рада“ (Львів 1925, ч. 9-10. ст. 7), „Нива“ (XX. 99; XXI. 35), „Богословія“ (III. 169), (котра чомусь то невірно лучить появу „Записок ЧСВВ.“ з появою „Богословії“. До речі, між організаторами самої „Богословії“ були і Василяни!), далше: „Літер. Науковий Вістник“ (т. 88 [1925] 366, з підписом В. Заїкина), „Український Голос“ (Перемишль 1926, ч. 18. ст. 6, оцінка Ів. Крипякевича). Поза межами рідного краю присвятили нам згадку; „Епархіяльні Вісти“ (Філадельфія 1925, ч. VI. 5, єпископа К. Богачевського), „Душпастирь“ (Ужгород 1925, ч. 8, ст. 403), вкінци „Україна“ (Київ 1925, кн. 6. ст. 164, з підписом В. Д.).

На чужих мовах відомі нам голоси, поміщені на сторінках отсих видань:

- Allgemeine Rundschau. München XXII [1925] 299 (реф. Fr. Ritter v. Lama).
 Apoštolát sv. Cyrilla a Methoděje. Olomouc XVI [1925] 144.
 Augsburger Postzeitung, Augsburg. Nr. 108/1925, 2 (реф. Dr. T. v. Lama).
 Bogoslovni Vestnik. Ljubljana VI [1926] 261.
 Bogoslovska Smotra. Zagreb XIV [1926] 136 (реф. Dr. J. Kalaj).
 Ephemerides Liturgicae. Romae XXXIX [1925] N. 5.
 Ephemerides Theologicae Lovanienses. Louvain III [1926] 154.
 Gazeta Kościelna. Lwów XXXII [1925] 71; XXXIII 213 (реф. X. P.).
 Het Missiewerk. 'S-Hertogenbosch VI [1925] 254 (реф. P. A.).
 Истина. София, брой 53/1925, ст. 2; брой 40/1926, ст. 3.
 Katolički List. Zagreb, br. 20/1925 247; br. 4/1926 95.
 Kielecki Przegląd Diecezjalny. Kielce XII [1925] 143 (реф. E. G.).
 L'Europa Orientale. Roma V [1925] 158.
 Obzor. Zagreb 2. I. 1926 (реф. ie.).
 Orientalia Christiana. Romae V-4 [1926] 302 (реф. M. d'Herbigny).
 Przegląd Powszechny. Kraków. T. 169 [1926] 362 (реф. J. U.).
 Przegląd Wileński. Wilno VIII [1925] N. 8, ст. 7 (реф. as.).
 Przewodnik Biblijograficzny. Lwów. S. II. T. VII [1926] 78.
 Revue des Études Slaves. Paris V [1925] 132 (реф. A. Mazon).
 Roczniki Katolickie. Poznań IV [1926] 517 (реф. x. N. Cieszyński).
 Stoudion. Roma II [1925] 21 (реф. C. K.).
 Theologische Revue. Münster. Nr. 6/1925 217 (реф. A. Tarter).
 Ut Unum sint. Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain X [1925] 372.

Крім вичислених видань, постійно реєструють кожний наш випуск: *Civiltà Cattolica*, *Kwartalnik Historyczny*, *Kwartalnik Teologiczny Wileński*, ужгородська *Свобода*, *Slavja i Zeitschrift für slavische Philologie*.

Як бачимо, появу „Записок ЧСВВ.“ прийнято зі загальним узнанням. І се прихильне становище своїх і чужих стає нам найкрасшою відплатою за наш труд і понесені витрати, та рівночасно й на будуче воно буде кріпити нашу свідомість, що служимо добрій справі самого васидіянського Чина і української науки.

Редакція

Уніятські могили на виленських кладовищах

ПІСЛЯ Берестейської Унії, мало Вильно поважну скількість уніятських церков. Не менше поважною мусіла бути тоді скількість населення Вильна греко-католицького обряду. Тому то й давні виленські кладовища при церквах, без сумніву криють в собі тлінні останки тисячних визнавців сього обряду. Велитенська більшість уніятських могила перестала вже існувати: розріст міста викликав перемену старих кладовищ на заселені, міські периферії. Не остоялись перед атмосферичною деструкцією найтвердші навіть пам'ятники з каміння й заліза, а вітри повадили найсильніші дубові хрести. Звичайна се доля кожного намогильника, скоро тільки не стане печаливої долоні, яка збереглаб його від руїни і удержала в ладі. Тому не дивниця, що так мало уніятських могила збереглося до тепер на виленських цвинтарищах.

Нашу мандрівку й пошукування зачнемо від найбільшого й найбільш мальовничого кладовища, званого Росою.

Більш-менш по середині кладовища, йдучи головною алеєю в низ, поблизу пам'ятників Евзевія Словацького, батька поета, й Людвика Шпіцнагля, професора бувш. виленського університету, лежить могила уніятського священика, сучасника молодого Міцкевича, о. Плятона Сосновського (1800-1827). Сей помітний вчений, доктор св. Теології, помер на становищі надзвичайного професора моральної й пастирської теології був. виленського університету. Мав парохію в Кореличах (з. Новгородська). Походив з духовної родини. Намогильна його плита, майже цілком вросла в землю і з трудом дається відчитати. Стільки говорять провідники по Вильні — Клоса, Кіркора й ин.

Заспокоюємо свою цікавість дотично особи о. проф. П. Сосновського і інших у І. Белінського в його капітальній праці п. з. *Uniwersytet Wileński* (III. 338-340). Говорить нам вона, що о. Плятон родився 31 грудня

1799 р. Клещелях бельського повіту, городненської землі. Його батько, Антоній, був деканом в Дорогичині, а відтак виленським митрополітальним. Як небудь щирий уніят, був нераз противником Василян. В історії унії XIX в. відіграв замітну ролю. Коли Семашко і спілка розкрили карти, відступив від них¹.

Син його Плятон, похований на Росі, побирав початкові науки в Клещелях, відтак в Білостоці, де визначався великими способностями і меншою побожністю. Вже на гімназіальній лавці писав вірші, які друкував в „Tygodnik-u Wileńsk-im“. Хотячи стати духовником, вступив по скінченню гімназії, 13. X. 1817, до Головної Духовної Семинарії. 25. XI. 1819 був кандидатом теології, а 20. VI. 1821 її магістром. Будучи слабого здоров'я, щойно по цілорічному ліченню в домі родичів, приступив до дальших научних студій. За дисертацію: „Theologico-hermeneutica disquisitio de summo hermeneuticae sacrae principio“, дістав lauream doctoratus з теології, а за: „Historico-canonica disquisitio de praecipuis differentiis inter disciplinam Ecclesiae Graecae et Latinae“ — те саме з канонічного права. Докторизація відбулася 24. VI. 1823. Коли небаром завакували катедра моральної й пастирської теології, університетська рада, на пропозицію теологічного факультету, вибрала о. Сосновського заступником. Мав він тоді ледви 22 роки! Мусіла се бути людина феноменальних способностей. Станув на кафедрі 1. X. 1823. Вступну лекцію оголосив друком. Сам склав курс моральної теології, що остав по його смерті в рукописі. Дотично пастирської теології, то користав з польського перекладу підручника Гіфтшціца (Giftschütz), довершеного своїм попередником Ходонім. В 23 році життя о. Сосновський зацікавився також християнською філософією. Коли університетська рада в 1825 р. розписала конкурс на професора катедри з речинцем до 1. IX. 1826, о. Сосновський предложив розвідку, бібліографічні записки і инший твір обичаєвого змісту. Праці признано можливо досконалыми і 1826 р. конкурент став надзвичайним професором.

Небаром по обняттю катедри, уніятський єпископ-суфраган Яворський, висвятив о. Сосновського на пресвитера. Уніятські клирики Головної Виленської Семинарії звикли приймати свячення в безженности. Одначе о. Сосновський перед свяченням одружився з дочкою предсідника консистора в Берестю, о. Тупальського. В рік по свяченню дістав о. Сосновський парохію в Кореличах, де виявив свої ораторські способності як

¹ Обширний огляд життя і праці Антонія Юрєвича Сосновського подав П. І. Бобровскій на сторінках тижневика: „Литовскія Епархіальныя Вѣдомости“. XXVII [1889], чч. 20-22, 45, 47, 49-51; XXVIII [1890], чч. 1-11. Нераз стрічається тут вістки і про його сина, о. Плятона. — Прим. Редакції.

проповідник. Душпастирська й проповідницька праця підкопали його слабе здоровля цілковито. Небаром уже по написанню конкурсової праці, занедужав на нежитну горячку, з чого виникла чахотка. А всеж таки, не зважаючи на недугу, не кидав о. Сосновський праці. Останню проповідь виголосив на св. Трійцю 22. V. 1827 в костелі оо. Августинів. (Нині уніятська церковця, якої ректором є о. архим. П. Морозов). Чотири місяці згодом, 4. X. 1827 р. помер в 27 році життя.

Похорон відправив у виленських Василян уніятський єпископ-суфранган Головня. О. Ігнатій Пилюховський, уніят, капелян Головної Семинарії промовляв над могилою. В імені студентів виголосив гарною польщиною промову клирик Голубович, відтак православний минський архиєрей.

О. Сосновський займався теж чимало історією уніятської Церкви в Польщі і збирав *ad hoc* матеріали. Щось з того оголосив і то дуже критично.

Проф. о. Михайло Бобровський, приятель і товариш покійного, посвятив йому гарний некрольог в „*Dziennik-u Wileńsk-im*“, відкіля черпав свої відомости Беліньські.

Довше спинився я над о. Сосновським, бо можна про нього сказати: *adhuc loquitur*.

Також на Росі спочивають тлінні останки бл. п. Антонія Мартиновського, уніята. Помер 5 I 1855. Був він видавцем багатьох виленських видавництв, між іншими довголітнім редактором і видавцем „*Kurjer-a Wileńsk-ого*“ і „*Dziennik-a Wileńsk-ого*“. Як видавець задумував Мартиновський опублікувати скарбницю папських, цісарських і королівських дипломів, під редакцією знаменитого правника Гната Даниловича, теж нащадка уніятської священничої рідні. Походив з священничої, уніятської рідні, як стільки інших світил був. виленського університету і стільки його славних учнів. Батько його Іван, був уніятським парохом в Радошковичах, де 1781 р. уродився йому син, Антін. Початкові науки побирав в білоруському Минську, а університет кінчив у Вильні, після чого був секретарем шкільних візитаторів на Литві. В 1812 р. секретарював у відділі краєвої адміністрації. В тімже році почав видавати „*Kurjer Litewski*“, по опуцненню краю Французами. Видавав його й редагував від 1812 до 1839 р. у власній печатні. Крім цього в рр. 1819-1830 вів „*Dziennik Wileński*“. Власним накладом видав „*Dzieje Dobroczynności od roku 1820-1823*“, „*Dzieje narodu litewskiego*“ Нарбутта, „*Historja Rzumska*“ Гольдшміта і врешті, сей згаданий повисше, дуже важний „*Zbiór dawnych dyplomatów*“. Мартиновський визначався великою пильністю і підприємчивістю, розпоряджав енциклопедичним знаннем, був се одним словом „*redactor natus*“. Підпомагав молодіж морально і матеріально, заохочуючи до научних дослідів.

З його студій знаємо: „O gramatyce“. Він теж видав опис жалібного свята в честь Т. Косцюшка, помершого 1817 р. Помер bene meritus 3. I. 1855, як член багатьох виленських і краєвих научних товариств. (Bieliński — Op. cit. III. 441-442).

Друге кладовище, зв. Бернардинським, положене над Виленкою, поблизу давнього полоцького шляху, памятного подорожю св. Йосафата з Вильна до Полоцька, нині при вул. Полоцькій. В чолову стіну цвинтарної каплиці вмуровано кілька намогильних епітафій помітніших людей, яких тіла спочивають на одному кладовищі, поміж ними, поруч вченого історика і пралата Гербурта та княжни Радивиловой, була тут пропам'ятна епітафія відомого уніятського єпископа А. Головні, помершого 1831. Якийсь варварський збирач видер її відсіля для своєї збірки. В марті с. р. помістив „Dziennik Wileński“ знаменну замітку, будьтоби хтось з рідні пок. єпископа задумував... відновити сей намогильник. Habent sua fata epiphania...

Врешті на Степанському кладовищі, нині вже від кільканайцяти літ секуляризованому, зберігається частинно ушкоджена намогильна плита з написом: X. E. Chrol... Bazylj... 1830. Під ньюю без сумніву зберігаються тлінні останки одного з монахів св. Трійці в Вильні. Сю могилу відвідав 1924 р. о. Й. Заячківський ЧСВВ.

Стільки ледви уніятських могил вдалося мені нині відшукати в Вильні.

о. Вл. Толочко

Епитрахиль XVII віку з церкви с. Вольсвин

В МУЗЕЮ Св. Онуфрієвського Монастиря оо. Василіян зберігається цікавий зразок староукраїнського гафту. Це — епитрахиль знайдений в церкві с. Вольсвин, біля Сокаля, в області славній знаходками української культури князівської доби. З тої області походять між иншим т. зв. Христинопільський Апостол і Городиське (Буцацьке) Євангеліє, пам'ятки XII-XIII в.

Наша пам'ятка далеко пізніша: Палеографічне опрeдeлeннe і техніка гафту (en relief) вказують на першу половину XVII в., алеж і в ній втілено той сам дух Сходу, — *via* Візантія. Епитрахиль зроблений з ясно пурпурового єдвабу, малинового відтінку. Тканина має основу коліру сухої трави, уток (в'язло) пурпуровий.

Єдваб має подвійну підшивку з полотна: першу — білу, а другу — з синьої кращенини. Перша йде не на всю ширину єдвабу, перетята вона

ще і впоперек, в місцях, що відповідають середині віддалень між гафтованими образами і в місцях перетину легко скоплена нитками. Скрізь неї ж проходять і нитки, що прикріплюють гафт. Отже роля її очевидна: вона є фундаментом для гафту, едваб був би за слабкий; поперечне перетинання зроблено для улекшення складання епитрахіля після вжитку. Місця вкриті стьожками гафту заклеєно папером, а потім вже йде власне підшивка, сине полотно на всю ширину й довжину едвабу.

Самий гафт зроблено на підложу з шовку різної грубости, переважно в формі шнурів.

Шиття виконано шовковими нитками, вкритими або просто сріблом, або сріблом золоченим. Металь вкриває нитку або цілком або з промешутками. Лиця і руки з шовкової тканини тільного кольору; волосся, підкреслення де треба контурів площ, зроблено фарбованими шовковими нитками. Написи шито шнурками, окрім написів в середині обрамлених образів. Шнурками обконтуровано також арки у обрамленню фігур.

Вигафтовано: 1. Сцена Благовіщення. Матір Божу представлено за читанням книги; 2. св. Софроній, св. Атанасій; 3. св. Василій Великий, св. Миколай; 4. св. Григорій Богослов, св. Іоан Златоуст. Над кожним з цих образів шнуркові написи. 5. Над прорізом епитрахіля, в тій частині, що при одяганню епитрахіля приходить на тильну часть шиї, представлено Ісуса Христа в терновому вінці, зі скиптром в руці. Остатня композиція вписана в коло.

В протилежність ясно вимовленому українсько-візантійському характерові трактовання тем Благовіщення і Святих, образ Христа має основу барокову. Цікаво, що й техніка його менше певна й здецидована, хоч одночасна решті зображень, бо вжито тих самих матеріалів.

Вік XVII можна уважати початком ступневого витіснювання східних традицій нашого мистецтва західними. Витіснювання спочатку слабкого, а далі все сильнішого і зрештою побідного в кінці XVIII в. Мистецтво наше на тій побіді нічого не зискало. Цікаві надписи над образами; в них додержалися деякі признаки, що стрічаються ще в збірнику Святослава (1073 р.), наприклад лігатура букв *л* і *г*.

Що уявляє собою наш гафт з артистичного боку? Гафтовання є оден з видів малярської техніки: тон в даному разі накладається не пензлем, а фарбованими нитками, отже добрий гафт мусить відповідати тим вимогам, що й добрий малюнок. Мусить мати свободний, але определений рисунок, декоративну виявленість загальної форми і окремих площ і здецидоване вживання тонів. Композиція має відповідати, очевидно, формі предмета, на який гафт нанесено.

В нашому випадкові всі ці вимоги знайшли свою розвязку в совершенній формі, за винятком слабшої техніки образу Ісуса Христа. Отже маємо до діла з першорядним твором в своєму роді. Звідки така річ попала до провінційальної церкви?

Не все воно було так, як тепер є. В селі Вольсвині був св.-Воздвиженський монастир, зложений Іоаном Остророгом, воеводичем познанським, коло 1629 р. Монастир цей прилучено до Христинопольського в 1770 р.¹ Правдоподібно з св.-Воздвиженського монастиря і походить епитрахиль, що так добре зберіг в собі дух свого часу: міцну староукраїнську традицію княжої Русі і перші прояви барока.

Петро Холодний

Краснопуццанська легенда

Буде тому вже 60 літ, як Бронислав Заморський в книжці п. н. „Kronika Pomorzańska według źródeł miejscowych opowiedziana“ (Львів 1867) подав легендарне оповідання про заснування Яном Собіським монастиря ЧСВВ. в Краснопуці під Бережанами. Відбившись на полюванні в поморянських лісах від своєї дружини і згубивши під ніч поворотну дорогу, Ян Собіський мав попасти на оленя, що втікаючи спровадив його до самотньої хатини старця Гедеона. Мав то бути монах ЧСВВ. Гедєон Буйницький, колись козак-бувалець, учасник походу Ст. Жолкевського на Москву, потім духовник в армії Богдана Хмельницького, вкінці пустинник-богомалець, якому давно вже, ще до уродження Яна Собіського, снівся він як вінценосний король і побідник турецьких сил. Заснування монастиря в Краснопуці мало бути актом вдячності Яна Собіського за нічліг і гостину в пригоді, дані йому о. Гедєоном Буйницьким — першим ігуменом у новозаснованій обителі. Таке оповів Заморський; таке повторив за ним Л. Татомір в книжці п. н. „Ślady Króla Jana III.“ (Львів 1873) і Ол. Барвінський в статті п. н. „Вспоминки зъ житя Ивана III. Собѣского“ („Зоря“ 1883, ч. 16-17).

До більшого спопуляризування легенди причинилося пізнійше поміщення її в українській читанці для галицьких гімназій (спершу в перерібці шкільного інспектора Івана Левицького) й нове повторення в книжці Юзефа Чернецького п. н. „Brzeżany“ (Львів 1905) з рівночасною белетристичною перерібкою пера Фр. Равіти Гавронського, друкованою вперше в варшавським „Tygodnik-u ilustrowan-im“.

¹ Гл. М. Коссака. Шематизмъ. Стр. 179.

ТАБЛ. I.

Ештрахиль села Вольсвнн

Свѣтл. В. Пещановскій

ТАБЛ. II. Образ Благовіщення Пресв. Богородиці

ТАБЛ. III. Образ св. Григорія Бог. і св. Иоана Золотоустого

Як із поданого видко, покористувались легендою в рівній мірі історики, педагоги й белетристи, хоч не всі мали право покористуватися однаково. Історики, користуючися легендою, повинні були завдати собі питання, чи легенда, послуговуючися історичними фактами й особами, послугується ними правильно, чи може вона, значиться, заступити нам історичне оповідання. Такого питання не завдавав собі ніхто. Всі вдоволялися тим, що Ян Собіський справді причинився до вивінування краснопущанського монастиря, а Гедеон Буйницький справді був ігуменом у тім монастири; але чи могли вони оба зустрінутися де-небудь і коли-небудь, над цим не застановився ніхто, як ніхто не застановився й над легендарною частиною оповідання Заморського.

Не трібуючи квестіонувати факту вінування монастиря в Краснопуші Яном Собіським 1665 р. [читай грамоту в Петрушевичевій „Свод. гал.-рус. Лѣтописи“, Львів 1874, ст. 145], ані факту участі Яна Собіського в великім полюванні в поморянських лісах тогож року, про що говорить Заморський, я зверну відразу увагу на те, що вже М. Коссак у тім самім часі, коли Заморський друкував свою книжку, знав о. Гедеона — „строителя“ монастиря, але не в Краснопуші, тільки в сусідніх Лісниках, відки він приїздив на собор до Унева 1711 р. („Шематизмъ провинціи Св. Спасителя Ч. С. В. В. въ Галиціи...“ Львів 1867, а більше в Петрушевичевій „Свод. Лѣтописи“, Львів 1887, ст. 60). Случай подав мені доказ на те, що згаданий лісницький ігумен о. Гедеон був саме тим Гедеоном Буйницьким, що його встролено в краснопущанську легенду. Серед останків великої колись приватної бібліотеки о. Степана Яновича, пароха села Кобиловолок в Теревовельщині (уродж. 1794), знайшов я невеличку, полууставним письмом списану книжечку — чернечий требничок з „чиномъ выкаеманія на ѡдѣканіе рѣсы и камиллакун“ та з „погаѣдованнемъ прѣвода иноческаго“*. Закінчується книжечка киноварним письмом так: „списана годѣ Бѣжѣ аѡд. мѣца априла дня и. Григорій Буйницькій“. А на перших 19 сторінках в низу уміщена скорописом така сигнатура: „во йма ѡца и сѣна и сѣгаго дѣа. сѣа книжца называемая пострнзъ и прокодъ Іночѣкій Рава Бѣжѣ сѣпенно ІероМонаха Гедеона Боніецкаго Законника сѣга ѡвители Краѡноуветинскія и на тотъ чаѣ Намѣстника вѣшшаго втойже сѣтой ѡвители. Которюю книжницѣ сама своєю рѣкою подписью ави неблаа ѡ Мене ѡдаеленна пеки житія моего, а потомъ житін ави при тойже сѣтой ѡвители Краѡноуветин. вила вписанна во каталогѣ книгъ Монѣтирскихъ подписага годѣ Бѣжѣ аѡд. мѣца Октобра Дня ка“. З порівняння сих двох записок виходить ясно, що Григорій і Гедеон — один і той сам Буйницький; Григорій — по світському, Гедеон — по чернечому. Колиб еще хто сумнівався, чи Боніецкій

* Книжечку передаю в бібліотеку святооуфр. монастиря у Львові.
ЗАПИСКИ ЧСВВ. II (1926) 1-2.

і Буйницький рiзняються вiд себе лиш правописно й означають одну й ту саму особу, то увiльнитися вiд усякого сумнiву, прочитавши короткий життєпис о. Гедеона Буйницького в рукописнiм каталозу оо. Василян польської провiнцiї пiд Покровом Преч. Дiви Марiї з XVIII ст. [Catalogus Alphabeticus Patrum et Fratrum Ord. S. Basilii M. in Provincia Polona Tituli protectionis B. V. Mariae professorum specificans... Conscriptus anno Domini 1766 die 1-ma 7-bris Ovruciae], що зберiгається в архiвi святооунфрейського монастиря у Львовi. Там записано: „Gedeon Buynicki. Ante Provinciam ingressus Religionem, professus, et in Presbyterum consecratus in monasterio Krasnopustinensi, in quo post aliquot annos obsequiorum pro more tunc per communitatem electus pro superiore, Monasterium fructuosissime gubernavit, procuravit enim documenta in circumferentiam Fundorum, adornavit pictura variisque apparatus Ecclesiam, exstruxit varia oportuna aedificia, quapropter etiam post erectionem Provinciae 1735 anno in capitulo Leopoliensi factam immote illud ipsum monasterium multis annis gubernavit, tandem senectute et laboribus defatigatus 1750 anno liberatus ab onere superioratus, reliquum vitae in hoc eodem monasterio quiete residens consumavit die 27 augusti 1756 anno“. Важнiше всего тут се, що о. Гедеон Буйницький вже багато лiт перед 1735 р. був iгуменом в Краснопуцi, а помер в 1756 р. Для ствердження його заслуг в упорядкуваннi масткiв монастиря, передовсiм в означеннi його земельних посilostей маю пiд рукою документ iз 1747 р. З того року зберiгся в архiвi святооунфрейського монастиря у Львовi писаний до нього лист Станислава Мiкошевського, з якого довидаємося, що той Мiкошевський саме тодi означував границi Краснопуцi тими каменями, з котрих рисунки поданi в книжцi Чернецького.

Отсе й той лист Мiкошевського:

Wielmożny Mci Xięże Superiorze y Dobrodzieiu. Dawno miałem Intencyą y dotąd pragnę nawiedzić miejsce święte w Krasney Puszczy, y samego W. M. W. M. Pana Dobrodzieia uściskać nogi, iakoż teraz na wiosnę iezeli mi Bóg uzyczy zdrowia, zakonczywszy koło Zborowa ograniczenie pospieszę upatrzwszy sobie czas do W. W. M. M. Pana Dobrodzieia, ale to prędzey być nie może aż po świętach wielkonocnych według starego kalendarza. Oboie z żoną moią y dziećmi będziemy na miejscu świętym y w Dunaiowie y w Wicyniu. Y przytym obaczę, iezeliby co było odmieniono według mego oznaczenia kamieniami y praw miejscu świętemu nadanych, to wtenczas pomowiemy o tym, dołożywszy się u Wielmożnego Imci Pana Komisarza Generalnego Dobr. I. O. Xiążęcia Imci Dobrodzieia, a teraz niechay tak będzie iak iest a ia tym konczę żem iest ze wszelką submissyą moią Wielmożnego W. M. M. Pana Dobrodzieia szczerze życzli-

wym u naynizszym sługą Stanisław Mikoszewski mp. — W Bogdanowce 19. Febr. 1747 ao. — Zona moja nogi Wielmożnego W. M. M. Pana Dobrodzieja ściska wespół zemną, a suplikuje, aby się mogła pomieszczyć w katalogu tych za których modlitwy święte odprawiają się za bytnością da Bog swoją w Krasney Puszczy“.

Адресований лист: „Wielmożnemu Im. Xiędzu Buynickiemu Superiorowi Krasney puszczy Konwentu, mnie wielce mściem. Panu y Dobrodzieiowi — w Krasney puszczy“.

Розпоряжаючись певними датами з життя о. Буйницького, стверджую, що він, перед постригом 1704 р. Григорій, після пострига Гедеон, був 1711 р. на соборі в Уневі в характері ігумена лісницького монастиря, по прилученню того монастиря до краснопущанського (гл. Коссаків „Шематизм“), став уже перед 1735 р. ігуменом в Краснопуші й був ним до 1750 р., а помер 1756. Якжеж мігби він бути старцем при стрічі з Яном Собіським в 1665 р. й тоді вже стати ігуменом новозаснованого краснопущанського монастиря? Як моглоб йому вже до уродження Яна Собіського — до 1624 р. — снитися, що він буде королем, побідником Турків? Мусівби то бути хіба 160-літній феномен.

Встромлення о. Гедеона Буйницького в легенду — явний доказ, що вона фабрикат новітших часів, фабрикат нетямущого гльорифікатора Яна Собіського. Тямущий вистерігавсяб очевидних анахронізмів...

Годі тут не зауважити й неперебірчivosti Петрушевича в збиранні матеріалу до згаданої „Сводн. Лѣтописи“. Під роком 1664-им він подає зміст грамоти еп. Афан. Желиборського, якою повідомляється, що на заснування монастиря в Краснопуші одержали від нього благословенство „во ієреихъ честный отецъ Варлаамъ и Θεодосій“, а дальше під роком 1665 (в додатках) покликується на легенду Заморського про основателя Краснопуші Гедеона Буйницького.

Анахронізми бачу й поза рямкою легенди в оповіданні Заморського. Він пише: „Вдячні Василяне, обдаровані щедро завдяки заходам о. Гедеона, похованого в дзвіниці в Краснопуші 1689 р., позначили границі Краснопуші каменями, як колись позначити велів король Ян III.“ В написах на тих каменях мала бути виражена вдячність для короля. — Тут аж три фальші. Не міг бути похований в 1689 р. той, що помер в 1756 р. Не могли „вдячні Василяне“ класти що-йно по його смерті тих граничних каменів, котрі він сам за свого життя поклав і на котрих — це показує рисунок у книжці Чернецького — читається 1735 рік. Не могла на них бути виражена вдячність для короля Яна III, коли як найвиразнійше читається там імена пізнішого, може й більшого, фундатора: „Jakob Ludwik krolewic polski“. На іншим камені вчитано: „Jan Najjaśniejszy“. Але ви-

читано так тільки тому, що в написі „Pap Najjaśniejszy“ перша буква „P“ була вже стерта, й вийшла з неї подібна до „J“. Стилізація „Jan Najjaśniejszy“ була абсурдом!

Яку вартість тепер може мати легенда Заморського для істориків українського малярства, що покликуються на неї в студіях про маляра Василя зі Львова й намальований ним на поручення Яна Собіського краснопушчанський іконостас, це вже нехай вони самі собі розмірковують. Не рахувався з нею вже Вл. Лозинський в своїй студії п. н. „Malarstwo serkiewne na Rusi“, уміщеній в „Kwartalnik-u historyczn-im“ 1887 р. Коли в рукописнім каталогу Василяян сказано, що се о. Буйницький прикрасив церкву в Краснопуші малярством, то маляра належить шукати в XVIII. ст.

Ще нагляднішим фальсифікатом покажеться легенда Заморського, коли звернеться увагу на її літературне походження. Вона є переріркою оповідання п. н. „Jan Trzeci na łowach“, надрукованого геть-геть до появи книжки Заморського, в „Rozmaitości-ach“ з 1830 р., що були літературним додатком до „Gazet-y lwowsk-oj“. В тім оповіданні Ян Собіський полює в околиці Жовкви і Крехова, там відбивається від своєї дружини, блукає по лісах, поки не попадає в хату Афанасія, де стрічає Евфимію, обманути бургграфом Гувріє. Початок оповідання, як бачимо, схожий з початком легенди Заморського. На це звернув я увагу принагідно вже давно [гл. мої „Літературні начерки“, Львів 1913, стор. 67]. Та не лиш початок оповідання надрукованого в „Rozmaitości-ach“, але й продовження його є знову тільки переріркою комедії Войцеха Богуславського п. н. „Henryk szosty na łowach“, котрої тема — як зазначив у титулі сам автор — взята „z powieści angielskiej“. Надрукована вперше в Варшаві 1792 р., та комедія в тім самім році діждалася аж трьох дальших видань і в тімже році аж вісім разів виставлено її в Варшаві [Ludwik Bernacki: Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta, Львів 1925, т. II, стор. 248]. Завдяки тому, що своїм змістом зміцнювала вона пошану для монарха, грали її у Львові в навечеря уродин цісаря Франца I. в 1817 р. (Stan. Reptowski: Teatr polski we Lwowie, Львів 1889, стор. 77). Саме тому довго вдержувалась вона в XVIII ст. на сценах в західній Європі. Вийшовши в 1737 р. в англійськім оригіналі в формі діалога з під пера R. Dodsley-a п. н. „The King and the miller of Mansfield“, була перекладана й перероблювана по французьки нераз. Богуславський міг видіти її в перерібці Collé п. н. „La Partie de chasse de Henri IV“, граній на сцені шкільного театру в Collegium Nobilium S. P. 1766 р. (Bernacki: loc. cit.), де був учеником.

Вандрівним мотивом є заблуканий король чи лицар, який, щасливо вийшовши з пригоди, стає фундатором монастиря, церкви, каплиці. Той мотив є дуже популярний; попадається в народні легенди і в такі історії,

як А. Фрідріха „*Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*“ (гл. т. II, ст. 30). Навіть у згаданій книжці Чернецького стрічається той мотив у зв'язку з історією васил. монастиря в Лісниках.

І родовід Гедеонового оленя не є загадочний. Хто його не знавби, нехай загляне хочби до книжки д-ра Г. Гюнтера п. н. „*Legendenstudien*“ (Колонія 1906). Там знайде не лиш оленів св. Евстафія і св. Губерта, але й Гедеонового, що показує дорогу франконському королеві Хлодвігові через ріку, то гунському стрільцеві через невилазні багна. А вже майже зовсім таксамо, як Ян Собіський, заганяється за газелею в індійській драмі з першого століття до Христа король — до святого гаю Сакунталі.

Заморський, komponуючи свою легенду, міг був сказати про себе: „*je prend mon bien, ou je le trouve*“, бо й нахапав усячини, яка йому під руки попала, а все для змалювання світлого минулого. Так повстала неодна „історична традиція“.

У Львові 10. червня 1926.

Д-р Василь Щурат

Позабуті записки

ДО ТАКИХ позабутих записків належать звичайно принагідні замітки, розкинені по давних рукописах, належать також більші або менші вписи на різні теми дня. Лучається, що чим буденніший зміст старого рукопису, тим записка більше призабута, бо про неї з правила не здогадуємося. Такої долі зазнали дві записки, поміщені в однім латинським рукописним збірнику, який тепер у нашім посіданню.

Збірник зладжений на протязі першої половини XVII в., по всякій правдоподібности в Римі, а його автором-переписчиком мабуть Юрій *Zdzapowski*. Між призираними тут викладами Єзуїтів-егзегетів, оо. Павла Бомбіно і Корнелія а Ляпіде, між поазбучно уложеною *silva* гегум на богословські і взагалі аскетичні теми, між кількома принагідними текстами промов, знаходимо на листах 22-22 об. і 145 два вписи на відмінні, що правда, але для василіянського історика цікаві теми. Першу записку слід уважати за характеристичний причинок до історії перебування наших Василіян при церкві святих Сергія і Вакха в Римі, а друга кидає дещо світла на особу архієп. А. Сіляви. Тексти обох записок, як і весь рукопис, місцями ушкоджений червами, з того теж огляду було вказаним чим скорше вратувати їх від цілковитого знищення. Звичайні розв'язки слів — взяті нами в скобки.

I.

Memoriale

All' Em.mo et R.mo Prencipe Sforza
della SCR Cardinale.

Per Monaci Rutheni di S. Basilio
in SS. Sergio et Baccho habitanti

Em.mo et R.mo Principe.

Monaci Rutheni dell' Ord^e. di S. Basilio in SS. Sergio et Baccho habitanti, dovendo alli sette d'Ottobre, far la festa delli medesimi Santi ricorrono alla benignità di V^a Eminenza, supplicando qualche sovvenimento, per poterla fare co honorevolezza dovuta alli Santi. Come che il luogo poverissimo, ne puo esser provveduto dalla patria, per le continue guerre, tanto piu muova la pietà e compassione di V^a. Eminenza. Quam Deus.

Alla Sacra e Reale Maestà di Suecia.

Monaci Ruth: ut supra. ricorrono alla Clemenza di Sua Maestà supplicando qualche etc. provveduto da loro Religione, tanto piu, muova la compassione e pietà di Sua Maestà. Quam Deus.

Odescalco

All' Excellentis^{ma} S(i)g(no)ra Burghese.

Beatiss^{mo} Padre

Il Vescovo di Chelma Unito supplica la Santità Vsra à fargli gratia, di qualche Reliquia de Santi con un poco di Agnus Dei per potere nel suo ritorno in Polonia consolare con essi li suoi sudditi Uniti alla Santa Sede Apostolica.

Che il tutto etc.

Quam Deus etc.

II.

Mnemosinon Strenae

Illmo et Rmo Dno Dno Antonio Selaua Dei

Gra(ti)a Archiep(isco)po Polocensi Ep(isco)po Vitteb. et

Mcislawiensi

Merito

Filialis Amoris

Aggravat iste labor quem fas sine velle reposcit

Si nova Iusta Dei (non grave nolle) Levant

Archiep(isco)palis Dignitatis

Jam tibi Relligio quod habet devovit honoris
 A sum(m)o accipies plus modo posce Deo
 Ep(isco)palis Vigolantiae
 Es bene sanguinea positus, pro sede regenda
 Sic templu(m) ut coeptu(m) est aedificare cupis
 Piorum Desideriorum
 Hic Deus ure seca Deus hic occide quiete
 Hic me ne saties pelle solo stimulis
 Epitrochasmos
 Ardua sic dextrae gestas abscondita P(at)ris
 Explet ut effectus matris opella pares
 Chronodistichon
 Multa foris frigens Iosaphat pertulit intus
 Pro Patria Pastor sudat et Antonius
 Author
 Notus ab Officio de sanguine Religione
 Sum Strena bona mihi si strena bona tibi

Подав: *Ї. Скр.*

Д-р Іван Франко і Василяни

СКЛАЛОСЯ, що історія злучила особу Ів. Франка, типового пред-
 ставника українського вільнодумства, з галицькими Василяними,
 виразниками наскрізь католицької ідеї і католицького чину. Взає-
 мнини почалися мало-що не на порозі його хлопячого віку, віджили опісля
 в самім розцвіті його мужеського життя і перетревали до самої смерти.
 Доказом сего нехай буде отсих кілька звісток, що їх удалось зібрати
 з невикористаних іще монастирських записок, від живучих Василян та
 інших осіб.

Своїм шкільним рокам, у дроґобицьких Василян, сам Франко при-
 святив чимало уваги. Вимовно свідчить про се його збірка „Малий Мирон
 і інші оповідання“. „Матеріалом послужили всюди, каже в „Передмові“
 автор, мої особисті спомини, які в оповіданнях „Отець гуморист“ та „Гір-
 чичне зерно“ переходять майже зовсім у мемуари“ (VII). Тож дізнаємося
 з тих його автобіографічних споминів, що до другої кляси нормальної
 школи ходив у дроґобицьких ОО. Василян, котрі самі вчили всіх пред-
 метів, а тільки до науки писання вони наймали собі світського учителя
 (63). До василянської школи він саме прийшов зі сільської, коли то

батько записав його вже до другої нормальної класи (64). Класа мала тоді 85 школярів (66), над якими наставником був, назначуваний отцями господарями класи „цензор“ (71 і 77), а своїм улюбленим учителем і повірником уважали о. Красіцького (75).

Новий шкільний рік 1864 (!) (78) почався богослуженням, після якого зійшлися всі до великої кімнати, де цензор Заяць порозміщував усіх у лавках відповідно до росту. Була й „осляча лавка“ (76). Ректор, о. Барусевич, впровадив до класи і представив ученикам нового вчителя і господаря III класи, о. С. Телесницького. Говорив по польськи, „бо се тоді... була — не знаю чи з гори наказана, чи з власної привички заведена урядова мова в школі оо. Василян“ (78). О. Телесницькому присвячене окреме оповідання: „Отець гуморист“ (73).

Досі Франко. Ту сторінку його споминів належить уважати за найповнішу, бо хоч і в інших своїх працях Франко не раз натякає на ті часи, всеж таки всі пізніші його спомини відбігають від характеру споминів і є лише принагідними алузіями. Знаючи отже основну нитку Франкових звязків з Василянами, можемо тепер доповнити їх низкою даних, виписаних із урядових книг дрогобицької школи. Вони стають історичним pendant до авторових споминів і дають змогу критично оцінити їх вірність та об'єктивність.

На першій місці ставимо „Verzeichniss der Schüler aus der ... Klasse an der Drohobyczer k. städt. Hauptschule sammt dem Klassifikationsausweise für den... Kurs“. Щасливо збереглися шкільні викази зі всіх трох літ, підчас яких Франко вчився в Дрогобичі. Тут записаний він до II кл. в р. 1865, як 9-літний син коваля з Нагуєвич. Зимовий курс сеї класи виказує звичайних учеників 80 і 3 приватистів (отже не: 85!). Франко записаний під поряд. ч. 20, одержує з усього (отже і з писання!) ноту дуже добру і стає першим преміянттом. В літнім курсі всіх звичайних учеників 76 і 4 приватистів; Франко під пор. ч. 17, — впрочім усе без зміни.

В р. 1866 він уже учеником III кл. Зимовий піврік мав усіх звичайних учеників 63 і 1 приватиста. Пор. ч. Франка — 18, ноти дуже добрі, але дісталось йому місце другого преміянта, мабуть, наслідком смерті батька. Перше місце одержав Тома Дудинський з Ясениці. Зате в літнім курсі (ч. пор. 16) вибивається знова на перше місце. В класі було звичайних учеників 58 і 3 приватистів.

IV класа (р. 1867) в зимовім курсі мала 51 звич. учеників і 1 прив. 11-літний Франко (ч. пор. 12) дальше вчиться дуже добре і стає першим преміянттом. Останній, літний курс мав 49 звич. учеників і 2 прив.; Франко (ч. пор. 11) опускає 8 оправданих годин, одержує ноти дуже добрі, залишається однак другим преміянттом. Першим став Михайло Заяць. За-

кінчивши нормальні класи, бере свідоцтво (h. Z. g.), щоби перейти до гімназії.

За всі три роки на шкільних виказах підписаний як директор Joh. Barusiewicz. Йому, як і іншим учителям василіянської школи, Франко докоряє за те, що послуговувалися польською мовою як „урядовою“. Та, здається, що польська мова тоді ніяк „урядовою“ не була. Говорилося, що правда, по польськи, бо такий був дух часу, але все урядованне було в німецькій мові. На се вказують залишені місцеві протоколи, книги і записки. Можна також припустити, що ще через те не терпіла багато національна справа, коли є дані, що тодішні вчителі василіянської школи не оглядалися на платню і вчили даром і треба було, щоби Рада шкільна сама доручувала дрогобицькому магістратови виплатити заляглу ремунерацію за рр. 1864-1868 (див. розпорядок Ради шкіль. з 18/VIII 1868, ч. 5181 і відозву дрогобицького магістрату з 28/VIII 1868, ч. 3557). Крім сего Василяни ясно стояли на обрядовому ґрунті і послідовно боронилися перед нахабством латинників (див. просьбу заряду міста Дрогобича з дня 1/VI 1872, ч. 338 і відмовну відповідь Василян). Тимто, як видно, Франко неслушно докоряв своїм учителям за непатріотизм.

Усі звістки про шкільні часи унаглядноє отся таблиця:

Laufende Zahl	Name, Alter, Religion und Geburtsort	Stand und Wohnort der Eltern	Zahl der versäumten Schultage		Sitten	Fähigkeiten	Verwendung	Die Religionslehre	Anfangsgründe der deutschen Sprache*	Die polnische Sprache	Die ruthenische Sprache	Das Rechnen.	Das Schreiben	Fortgangsklasse	Sonstige Bemerkungen
			entschuldigt	nicht entschuldigt											
DES SCHÜLERS															
			allgemein.	Fleissnote											
II. Kl. 1865 Sommer- Winterkurs	20	Franko Johann 9 J. gk. Nahujowice	Schmied Nahujowice		sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	I. PRAEM:
	17	Franko Johann 9 J. gk. Nahujowice	Schmied Nahujowice		sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	I. PRAEM:
III. Kl. 1866 Sommer- Winterkurs	18	Franko Johann 10 J. gk. Nahujowice	Vaterlos		sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	II. PRAEM:
	16	Franko Johann 10 J. gk. Nahujowice	Vaterlos		sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	I. PRAEM:
IV. Kl. 1867 Sommer- Winterkurs	12	Franko Johann 11 J. gk. Nahujowice	Vaterlos		sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	I. PRAEM:
	11	Franko Johann 11 J. gk. Nahujowice	Vaterlos	8	sehr fleissig	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	sg	h Z. g. II. PRAEM:

* В III. і IV. кл. натомість: Die deutsche Sprache

На другім місці належить згадати „*Goldenes Buch der Drohobytzer Hauptschule*“, що досі зберігається в дрогобицькiм монастирi. Вона не вносить нічого нового, бо до неї вписувано тільки тих учеників, котрі на підставі класифікаційного виказу стояли як найкраще під оглядом пильности, поступу в науці й обичаїв. А що до таких належав Франко, тому й його імя записане тут кілька разів.

І так, під загальним наголовком: „*Diejenigen Schüler, welche sich durch Fleiss, Fortgang und Sittlichkeit vor anderen ausgezeichnet haben, verdienen in das Buch der Ehre eingetragen zu werden*“ маємо відносно Франка такі записки:

Стор. 160. Im Winterkurse 1865. Aus der zweiten Klasse,... на першiм місці: Franko Johann. По нiм є ще 10 учеників. Стор. 162. Im Sommer Kurse 1865. Aus der zweiten Klasse,... на першiм місці знов Франко Ів. По нiм ще 13 учеників.

Стор. 165. Im Winter Kurse 1866. Aus der Dritten Klasse: Dyduński Thomas, Franko Johann. Опісля ще 12 учнів. Стор. 167. Im Sommer Kurse 1866. Aus der Dritten Klasse: Franko Johann і ще 12 учеників.

Стор. 169. Im Winter Kurse 1867. Aus der Vierten Klasse: Franko Johann і ще 10 учнів. Стор. 171. Im Sommer Kurse 1867. Aus der Vierten Klasse: Zajac Michael, Franko Johann і ще 14 учнів.

Час гімназійних студій, а також і пізніші довгі роки, не вказують нам на жадні ближші звязки Франка з Василями. Меткого і рухливого письменника занимали інші справи. Щойно під кінець минулого століття, підчас ставропигійської вистави, одна обставина заставила його зацікавитися василіянськими монастирями і тим чином увійти в контакт з Василями, використовуючи свої давні знакомства з ними. Деякі монастирі (львівський, крехівський, підгорецький) виставили були свої цікавіші пам'ятники рідної старовини в виставовій салі і тоді то проф. П. Скобельський звернув молодому Франкови увагу на монастирські книжкові експонати. Франко не завівся. Між ними знайшов дещо, чим зацікавився і до чого прилягло його серце. Вже в р. 1890 овочем сего зацікавлення був його допис в „Київській Старині“, з приводу підгорецької хроніки¹. 1894 або 95 р. вибирається з д-ром В. Щуратом до Кунина, щоби тут відвідати свого товариша, дідача Гавпта, а від него удається до місцевого пароха о. В. Загаєвича і всі три їдуть до крехівського монастиря. Після обіду оглядають бібліотеку, звертаючи особлившу увагу на рукописний відділ. Його багатство чудує Франка і тому не дивно, що крехівський монастир ще нераз і пізніше гостив його у своїх мурах. Останній раз,

¹ Див. „Записки ЧСВВ.“ І. 93.

було се весною 1913 р., прибув сюди в товаристві д-ра О. Когута, прибув пішком із Добрусина, де висіли на стації. Провірював тоді деякі місця „Крехівської Палеї“, над якою тільки потрудився. Оглянув також крехівські „Прологи“ і висловив бажання оголосити дещо друком. Відїхав другого дня ранним ранком, пращаючись із usługуючим братчиком в „останнє“, тому що „смерть за плечима“.

Крім крехівського монастиря перебував ще нераз і то по кілька днів у монастирі дрогобицькім. Робив численні виписки із місцевих помяників. Після цілоднєвної втоми відпочивав на розмові з братчиком, для якого написав кілька побожних віршів-молитов, котрі на жаль затратилися. Оповідаючи се братчик, зі здивованнєм зазначував, що ті вірші складав Франко незвичайно скоро, а своїм змістом нагадували вони тзв. стрілисті молитовки.

З львівського монастиря позичав багато старших рукописів. В монастирі зберігся спомин, що Франко належав до „чесних“ гостей, звертаючи все в належнім порядку, а навіть оправляючи своїм коштом розбиті рукописи.

Один раз відвідав кристинопільський монастир і оглянув бібліотеку.

Слід також зазначити, що всюди по монастирях, в яких гостив Франко, не завважано, щоби він пускався на якінебудь критики, навпаки, завсіди поведився гідно, не любив диспут, при столі хрестився і молився, для всіх був чемний і услужний. Василяньський Чин ставив високо, п'ятнуючи лиш деякі спорадичні прояви з діяльності давних Василян, а реформованим признавав ідейність та життєву силу. Коли раз, около 1904 р., один ученик гімназійний, вступивши до Чина, по короткім побуті на новіціяті втік із монастиря і прийшов у Львові до Франка, щоби перед ним похвалитися своїм поступком, Франко здивований сказав: „Чи аж так треба було зробити? Я знаю Василян і дивно мені, що ти не знайшов між ними ніщо ідейного“.

Останній раз зустрівся Франко з Василянином на смертній постелі¹. Два рази відвідав його о. Т. Г. ЧСВВ. Покійний прийняв його радо, як сина свого колишнього товариша і в розмові висловив жаль, що всі його опустили, та що не дають ремунерати за його книжки, що їх друкують. Православна сусідка запримітила, що до Франка ходив католицький священник, тому просила православного, щоби сей заосмотрив хорого, але Франко не прийняв православного священника. За другим разом висше названий Василянин згадав Франкови про сповідь, та він неначе зажартував собі з пропозиції і скоро звернув розмову на що инше.

¹ Див. Хроніка монастиря ОО. Василян у Львові. Ч. IV. ст. 273.

Час від часу тратив притомність, хоч загалом говорив річево. На відхіднім просив відвідуючого зайти ще до него завтрішнього дня, бо сам любив з ним поговорити. Однак отцю Т. Г. не складалося зараз на другий день відвідати хорого, відкладав відвідини на третій день. Та за той час Франко розстався з сим світом.

Такий перебіг мали звязки Франка з Василяніми. Наскільки сі останні мали вплив на Франкову наукову і літературну творчість, — не легко нині відгадати. Але що Василяни додатним способом впливали на його релігійність і душевний вишкіл, се не дасться заперечити. Був час, у яким Франко від своїх учителів одержав належне релігійне виховання, наслідком якого уходив за ученика благородного й побожного. Й коли опісля молодий, а так зрілий і старший Франко, пускався будь самочинно, будь теж і розважно, манівцями, коли навіть в обличчю його писань слід закинути йому безвірство і розважне проповідування нехристиянства, всеж таки хлопча і молодеча іскра Божа жевріла в нім весь час його життя, аж до останнього його віддиху. Раз набута релігійність відзивалася в нім повсякчасно і наносила йому, за свідощтом його товаришів і знайомих, правдиві викиди совісти. Саме задля тих викидів, глухих, але так проникливих, він — може аж за часто — хапається біблійних, егзеґетичних, апокрифічно-легендарних, загалом релігійних тем, щоби „заглушити“, як сам висловлювався, якийсь внутрішній неспокій та боротьбу. На жаль, наконечної побіди він не добився, та в тім не вина щирих йому Василян.

Й. Скр.

На вічну пам'ять о. Германови Хватала ЧСВВ.

ВАСИЛЯНИН, о. Герман Хватала або Горіський (від села Торіска, відки походив), уродився 12/3. 1727 р. До монастиря вступив 1748 р., а висвячений на священика 19/6. 1752. Людина спосібна, завдяки чому надавався до всяких занять у Чині. 1757 р. назначений ігуменом монастиря мстичівського, 1760 р. ігуменом у Мало-Березнім, де перебув 12 літ, побудовавши одно крило монастиря, опісля ігуменував по кілька разів у Мстичеві, Красноброді і Березнім. Помер в Красноброді 14/3. (ст. ст.) 1789 р., у 61-шм році життя, з яких 40 прожив у Чині. (Див. *Basilovits. Brevis Notitia...* р. III. с. VIII. 97).

На його похорони списано два похвальні вірші, в яких початкові букви розмальовані киноварем дають ім'я і назвиско помершого: Герман Хватала. Автор вірші незаний. Похвала списана на 2-ій і 3-ій сторони великого аркуша (37¹/₂ × 28), переховується тепер у монастирській бібліотеці на Чернечій Горі, біля Мукачева.

[2-а сторона]

- Г** — Де есть перша слтка мора, где ѿходитъ цвѣтъ едема,
Котры[й] свѣтилъ во Емпіріи, Краснобродкомъ Монастыри;
ѿцвѣтаеть оугасаеть свѣтель раи земнаго.
- Е** — Гда имать то тож быти, жалемъ ся сеи помрачити,
Горы, древа и дубравы, в семь маются сварити
Кто намъ будетъ всѣяти, темны часы взарити.
- Р** — Адостъ была пастыръ добры[й]. ѿць сей надъ всѣми хоры
Четыры ѿнь на два десять, лѣта паствѣ исполниль есть,
Нынѣ въ жалѣ тож лишаеть, другуж велми оутѣшетъ.
- М** — Ожемъ мы себѣ ту жити, во сыроствѣ заплакати,
Боже вышны[й] что новое, ѿ западу сямниє
Намъ оугасать свѣтъ востока, сихъ миснить ѿ запада.
- А** — Ггели ти спутшестницы, да будутъ и началници,
Во дорозѣ ходи в Бозѣ, пожый тамъ лѣта нам нозѣ,
Со братию тамъ сущею, здраствуй ѿче в [Госпо]дѣ.
- Н** — А небесѣ по временномъ, царство пожый съ живымъ Богомъ,
Желаемъ т всѣ едине, ѿче Пречесный Германе,
Абысь вѣчной, и небесной диадеми приwbщилса.
Аминѣ.

[3-а сторона]

- Х** — ощемъ радостію нелицемирною
пѣти любовію-не изг^лаголаною,
Со глсы свѣрипми
И оумиленими
Престоль соборно ислженѣ.
- В** — сѣ Іноки поють - и праведно глаголють
юніи восклицаютъ, старцы оутверждаютъ
Достойна тебе быти
Вс[е]гда той годности
ѿче пречестнѣши.

- А** — гге[л]скимъ шбразомъ-и благимъ оуказомъ,
 ѿ своей юности - даже до старости
 Великъ предшелъ еси,
 юныхъ наставиль еси,
 Славы достойнѣши.
- Т** — ого ради дерзнулъ - законъ ти волати,
 и чресъ тебе другимъ. райски врата ѿверзати
 да вѣчность наслидати
 и Бога просл[а]вять
 Братиа съ тобою.
- А** — вво тож ш[с]тавлитъ Красноброцкое жителство
 сѣричь ся розлучать ѿ сущихъ полезно
 Тогда здравствуй с[ви]тче,
 всѣмъ еѣемплар ѿче,
 Оусердно восгл[а]шаемъ.
- Л** — юбовъ желаеме нынѣ твоей благостинѣ
 вси недостоинїи, и новоначалны,
 благодать моватище,
 вале¹ тебѣ поюще
 ѿче Германе.
- А** — г! прими сеи ѿ насъ - недостоинѣши гласъ
 оумилно принести, всѣхъ жалостнѣши
 вале волающихъ
 зармутокъ поющихъ
 Здравствуйи ш Гдѣ.

Подав о. Г. Кинах ЧСВВ.

До історїї о. Йосифа Скотинського ЧСВВ.

В ОДНІЙ провінціональній місцевості знайдено двокартковий рукописний аркуш, на загибі якого записано: Ważny Kawalek ad Historiam Monasterii Krásnopuszcz. Весь зміст записки торкається властиво особи о. Й. Скотинського ЧСВВ., в свій час ігумена краснопущанського. Колиж однак зважити, що особа сего настоятеля тісно вяжеється з мона-

¹ Латинське: vale!

стирем у Краснопушці, можна справді всі дані про його особу уважати важним причинком до історії самого монастиря. Подаючи на попередних сторінках „Краснопушчанську легенду“ (див. ст. 160-165), не зайвим буде подати ще і висше названу записку про о. Й. Скотинського. Вартість записки тим цінніша, що написана о. Онуфрієм Братковським ЧСВВ., знаним зі своєї критичности і поінформованости.

О. Братковський пише власноручно: *Doskonałą i dokładną mając wiadomość stanu życia całego Zakonnego Imci Xięza Jozefa Skotyńskiego niniejszego Ex Superyora Krasnopustyńskiego Monasteru; Od Roku bowiem 1757. ktorego on po zakążczeniu Teologii nauk był od Władzy Zakonnej na Urząd Parocha do Monasteru Szarogrodzkiego, ktorego rządy mnie natenczas powierzone były od Przełożonych Zakonnych, całe on życie swoje zakonne w oczach prawie moich przepędził w pracach i trudach do funkcji ktore na niego były włożone, przywiązanych, bez wszelkey oszczędności sił swoich, mimo nawet przestrzegania go tak Przełożonych swoich, iako i innych swoich przyjaciół, pracowicie i z natenżoną pilnością, i usilnością. Nayprzod bowiem w Szarogrodzie lat cztery ze mną mieszkając urząd Parocha z ową o zbawienie dusz swemu dozorowi powierzonych zarliwoscją, i usiłowaniami pełnił, iż go w zapendach Jego hamować, i wstrzymywać przychodziło. Po przepędzeniu lat czterech mieszkania ze mną, gdy ja na Przełożęństwo Dobromińskie, a potem na funkcją Sekretarza Generalnego Zakonu byłem pomknięty on ieszcze daley na teyże funkcji Parocha w Szarogrodzie był przytrzymany. Jacz mu do tey funkcji Parocha dość z siebie pracowitey ile między ludem niedoskonale ieszcze z zarazy Schizmatyckey uleczonym; przyłączoną funkcją Vice Rektorstwa, szkół Praefektostwa, a potem i obowiązek prawienia kazań gdy inni szkół naukami od tey funkcji wymawiali się, on iednak w swojej usilności nie ustawał; i owszem kazdey z tych funkcji ażeby zadosyć ażeby uczynił, naymocniejszey przykładał pieczołowitości, potrzebnego nawet po trudach w nocy spoczynku iezeli nie wcale zanedbując, to barzo mało go sobie pozwalając. To zaś wszystko wykonywał w słabosciach, i niedostatku zdrowia ieszcze na ten czas onemu dokuczaiącym, dla ktorego posiłku przyzwolitego barzo mało co brał, i leguminami tylko, lub | lżeyszemi potrawami karmił się, a temi bez wszelkich wymysłów. Po szesciu latach takowey pracy zdało się Przełożonym Prowincii folgi mu w tey pozwolić, przeniesiony był zatym na Superyorstwo Tryhurske z Szarogrodu. Lecz on na tym niedługo bawił nie żeby pracy i zabiegów chronił się, ale bardziey że Przełożęństwo nad drugimi nie było mu do Jego smaku za usilnym zatym naleganiem i proźbą o uwolnienie go od tey funkcji, był znowu przeniesiony po roku Superyorstwa Tryhurskiego, na Missyą do Krzemieniec-*

kiego Monasteru którą on funkcją przy ordynaryjnym miescowym kaznodziejstwie zwyczajną sobie pilnością odbywał, iako mi to dobrze wiadomo, bo się to o dwie tylko mile od Poczajowskiej mojej rezydencji działo. Po dwóch latach tej pracy, ażeby nadwężonym jego słabym siłom była iakakolwiek wynaleziona folga, z miłą jednak onemu zabawką złączona starowności o duszach ludzkich, z mojej natenczas rady wzięty jest z Krzemieńca do Poczajowa na urząd Maisterstwa Nowiciatu Zakonnego. W jednym z tym ze mną klasztorze znowu przemieszkiwał przy tej dozoru Nowiciuszów Zakonnych zabawce, którą on z zwykłą pilnością i natenżeniem wykonywał. Dane mu z tym poftornie Przełożęństwo Monasteru Krasnopustynskiego na którym resztę sił swoich zerwał, na starowności o miescu tym, skarbieniu łaski Dobrodziejów dla tegoż klasztoru w pomieszkaniach zakonne nie opatrzonego. Jakoż pobłogosławiła mu w tym szczegulniejsza Opactwo Boska, kiedy Jasnie Wielmożnego Krystyna Cieszkowskiego Biskupa Nisseńskiego serce ku niemu zkloniła; którego sumptem i nakładem on ten który widzieć się dać klasztor wymurował, i pomieszkaniach Zakonne (na których wcale przedtem temu Monasterowi brakneło) wygodne z muru poddzwignął. Co że szczegulnie dla Jego zasług i przypodobania się temu w kościele Bożym naygodniejszemu Prałatowi stało się, sam to z ust tegoż nayosobliwszego miesca tego, i całego Zakonu Dobrodzieja po kilkakrotnie słyzałem. Wierne mu z tym o tym, i o całym życiu Jego Zakonnym iako oczywisty tegoż świadek, oprócz tego z funkcji mojej, którą w teyże Prowincii blisko pienciu lat odprawiłem, dobrze wiadomy, dać to moje świadectwo. Do Władzy tej do której to przynależy wstawiając się o sprawiedliwej i należney starowności onegoż i trudom wygodki, której on wymyslny nie żąda, lecz tylko złarganemu Jego zdrowiu potrzebney doprasza się, w tymże klasztorze opatrzenie. Wszak te i bez takowej pracy, i trudow nawet u nayniewdzięczniejszych z samego na starość swoją względu znaleźć by powinien. Dopieroż u Matki swojej Zakonu, i między Bracią za te jego trudy, i zapobiegci wdzięczność okazującą sprawiedliwość sama tej wyciąga. Rączę te moje wierne bez wszelkiego podchlebstwa świadectwo podpisem własnym ręki mojej w Monasterze Opactwa moiego Uniowskim, Dnia 26 Kwietnia Roku Pańskiego 1786-tego. Onufry Bratkowski Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego Opat Uniows. mp.

На тій самій сторони є ще ось яка пізнійша записка: W roku 1847/8 klasztor Krasnopustynski zewnątrz wyprawiony i wybielony staraniem Jx. Josafata Kaczanowskiego, który tutaj z Drohobycza w roku 1847 na Przełożonego przyjechał i w jednym czasie także młyn o 3 kamieniach, foluszach i stępach — porządny wystawił. oborę pobudował nową — i Cerkiew wewnątrz pomalował. W roku 1849 pozytywkę w Cerkwi całkiem popsułą wyreparował, pierwszego roku swego przełożęństwa pobudował także nową karczmę. na dole. X. Ae. K(ossak) Provinc. Krasnopusz. (dnie 15 Julii 1849. Подав Й. Скр.

Наші найблизші ювилеї

ПРИГАДУЄМО, що василіянський Чин стоїть перед двома важними ювілеями. Перший з них, се 1600-літня річниця народин Протопатріяхи і Законодателя, св. О. Н. Василя Великого. „Acta Sanctorum“ (Parisiis et Romae 1867, т. XXIII, ст. 298) говорять про рік народин святого як про те, що є найбільше непевне в його життю. Навівши погляди інших, з поміж котрих одні кладуть рік 328, другі р. 317, автори монументального твору назначують наконецно р. 316 як певну дату уродження. Та сучасні нам дослідники заступають думку, що дату народження св. Василя В. треба покласти на час від 328 до 330 р. Се висловлює між ин. О. Bardenhewer (Geschichte der altkirchl. Literatur. III. 130), коли каже, що святий уродився коло 330 р. Йдучи отже за загальним поглядом, приймаємо, що саме після двох-трох літ прийдеється нам відсвяткувати ті 1600-літні роковини.

Другий ювілей припадає на 12. мая 1932 р. Тому 50 літ, дня 12. мая 1882 р., папа Лев XIII підписав апостольську конституцію в справі реформи галицької провінції ОО. Василян. В історії законної установи важна ся подія започаткувала нову добу життя і діяльності Чина, тому перебуте 50-літте дає нагоду для многих рефлексій і для всебічного зіставлення життєвих результатів.

Сю нашу пригадку в ділі двох ювілеїв подаємо до прилюдного відома, бо уважаємо її не тільки справою василіянською, але й усього нашого громадянства. Бажаємо, щоби спільними нашими зусиллями оба ювілеї оставили по собі культурний слід і скріпили нашу взаїмну ходу для прийдешних роковин.

Редакція.

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

Історія біблійна Старого Завіта для руского народа написав *о. Теодозій Тит Галущинський*, ЧСВВ. Часть I. Від сотворення світа до смерти Мойсея з многими ілюстраціями і одною мапою. (Видавництво ЧСВВ. в Жовкві. Книжка LXVI). Жовква. Печатня оо. Василян 1914. 8° XXIV + 335.

Історія біблійна Старого Завіта для українського народа написав *о. Д-р Теодозій Тит Галущинський*, ЧСВВ. Часть II. Жовква. Печатня оо. Василян. 1921 (на окладинці 1924). 8° 377 + VI.

Наше сучасне духовенство мусить відчувати до своїх попередників жаль, оправданий чи не оправданий, про се судити тут не на місци, ізза неодної причини. Їх занедбання мстяться на нас сьогодні дуже болючо. Обмежимо тепер тільки на поле релігійної літератури. Чи не сором нам, що ми ще досі не маємо свого перекладу цілого св. Письма на українську мову? Чи не сором нам, що ми ще й досі не маємо української історії нашої Церкви? Подібне питання можнаби ще неоднораз поставити. А між тими питаннями буде й отсе: Чи не сором нам, що щойно з 1914 р. почала появлятися і у нас Біблійна Історія того рода, що її нам дає *о. Д-р Т. Галущинський*? Дотепершні Біблійні Історії (Луцика, Гузара) мали вправді також свою велику вартість і користь, але се були радше оповідання з Біблійної Історії, а ціль їх, попри запізнання читачів зі змістом оповідань св. Письма, була ще тільки уморальняюча. Біблійна Історія *о. Галущинського*, хоч популярна, хоч і в ній узгляднений уморальняючий елемент, але попри те, і сим різниться вона від усіх дотепершніх Історій, звертає увагу також на апольоґетичні питання і на найновіші здобутки науки, з окрема біблійних студій. Се, одним словом, модерна Біблійна Історія.

Як зазначено в горі, вийшли досі два томи Біблійної Історії *о. Галущинського*. У першій томі доведена історія до смерти Мойсея, другий том кінчиться Соломоном.

Перший том попереджений вступом, у котрім говориться про зміст, значінне і поділ біблійної історії, дальше про св. Письмо, про поділ і про читанне св. Письма.

В першій добі (від сотворення світа до покликання Авраама) узгляднене і належно пояснене оповідання Мойсея про сотворення світа і про вавилонську вежу. Дуже добре, що шан. *о. автор* не поминув при кінци

першої доби мітичних оповідань старинних народів і порівнав їх з біблійною історією. Думаю, що автор повинен був так само докладно, як гексамерон, пояснити також оповідання Мойсея про сотворення перших людей. Се оповідання не менше цікавить ширший загал, як те перше.

В другім періоді, при історії Йосифа, знаходимо дуже потрібний тут опис єгипетської землі, а опісля опис похоронних звичаїв у старинних Єгиптян. Благословення Якова передане може надто обширно. Вправді автор подає пояснення до слів умираючого патріярха, але для загалу се річи дещо за трудні і ліпше булоби, на мою думку, подати тільки їх зміст.

Історія Йова переказана обширно. І зовсім справедливо.

Щасливо вийшов о. автор при описі святині, одежей, жертв та свят, установлених Мойсеєм. Докладнійше, подрібнійше представлення булоби попсувало цілість, а так інтересність книжки зовсім не потерпіла. Цікавий, повчаючий і гарно написаний є уступ: «Важнійші закони горожанські» (275-280).

Перший том кінчиться уступом про автентичність п'ятикнижя Мойсея.

Другий том «Біблійної Історії» зачинається описом св. землі і її мешканцями. Сі уступи дуже повчаючі, але дещо за тяжко написані.

Щира вдячність належить о. авторови за такі уступи, як «Книга Ісуса Навина» (41-42). А таких уступів, а бодай ноток з подібним змістом, в обох томах знаходимо багато.

Найбільше місця у другім томі посвячено цареві Давидови. Автор подає парафразу його месійних псалмів, псалмів літургічних, утренних, часових, вечірних і повечірних. При деяких, а головно месійних псалмах, поданий переспів Павла Ратая (П. Куліша).

При Соломоні подав автор влучно вибрані його притчі (проповіді). Сі притчі займають 44 сторін (326-371). Чи не за багато?

Коли зважити, що головна ціль кожної біблійної історії міститься в отсих трьох завданнях: 1) Вказати (і виразно се зазначити), що ціле старозавітне обявлення се ніщо иншого, як приготування до приходу Спасителя; 2) подати на історії вибраного народу примір чудесної Божої опіки над цілими народами й поодинокими людьми, і 3) уморальняючо впливати на читачів — так по совісти слід сказати, що о. Галущинський вивязався в двох перших томах своєї цінної праці як найкрасше із піднятого на себе обов'язку.

Оба томи прикрашені багатьома гарними ілюстраціями. Нездало тільки випала (поміщена на початку першого тому) мапа півострова синайського і Ханаану. Ілюстрацію потопа світа (I, 30) можнаби заступити красшою; так само ілюстрацію Йова (I, 161) і перехід через Червоне море (I, 212). Помилково мабуть попала ілюстрація на ст. 200 (I) до уступу: «Девята язва єгипетська: п'ятьма».

Вкінці слід іще зазначити, що власні імена осіб чи місцевостей булоби ліпше подавати по церковно-славянській вимові, як се в нас загально практикується, а не по латинській, або хочби й по єврейській.

»Історія біблійна Старого Завіта« о. Т. Галушинського се цінний вклад у нашу убогу богословську літературу. Бажане тільки булоби, щоби о. автор зміг розпочате діло по змозі як найскорше докінчити та в тій самій формі перевести дальшу біблійну історію Старого Завіту, а вкінці й Нового Завіту.

Д-р Яр. Левицький

The Catholic University of America. Patristic Studies. Vol. I: **St. Basil and Greek Literature.** By *Leo V. Jaks*, A. M. Washington, 1922. 8°, VIII+124.

— Vol. II: **The Influence of the Second Sophistic on the style of the sermons of St. Basil the Great.** By *James Marshall Campbell*, A. M. Washington, 1922. 8° XVI+156.

Патристичні студії, видавані Американським Католицьким Університетом у Вашингтоні, відкрилися двома розвідками-дисертаціями про св. Василія В. Знак особливої уваги учених католиків в Америці до писань св. Отців грецької Церкви. Автор першої з них, Л. Джек, розслідує питання про становище св. Василія В. до класичної грецької літератури. Він наперед вибирає з писань св. Василія всі ті місця, які свідчать про знайомість його з поганською грецькою літературою, та на основі сих згадок доходить до зрозуміння поглядів св. Василія на грецьку літературу. По докладній аналізі автор доходить до такого приблизно висновку:

Св. Василій жив на межі двох світів — поганського і християнського. Вихованне його опиралося в великій мірі на творах першого з тих світів. Його реторичні твори свідчать про докладну знайомість з старинною літературою. Користуючися нею, він виявляє самостійну критичну думку у виборі й інтерпретації. Він ніде не осуджує загалом поганських класиків і студювання їх. Ріжниці, які він робить в цінуванні одних і відкидуванню інших, не більші від тих, що їх бачимо у Плятона. Виходячи з релігійно-морального критерія, св. Василій станув найближше до старинної епічної поезії, з якої часто наводить цитати, передусім із Гомера. З драматичної літератури він користується найбільше Еврипідом, що — як відомо — під кінець старинних віків затьмив цілком Аїсхила й Софокля. Грецька комедія не знайшла жадного відгомону у св. Василія, — задля свого непристойного і безбожного характеру. З філософів найвисше цинив, очевидно, Плятона; з реторів — Демостена. Взагалі, св. Василій між усіма св. Отцями стоїть найближше до класичної грецької літератури і сильно відокремлюється від тих св. Отців, що виступаючи проти поганства здобули, *per fas et nefas*, опінію ворогів всієї старинної літератури.

Розвідка Дж. Кембела є доповненням попередньої праці і показує вплив т. зв. Другої Софістики, реторичної школи з часів римського царства, на стиль проповідей св. Василя В. Не вважаючи на свою близькість до класичної літератури, св. Василій з усіх великих св. Отців найменше підпав під вплив згаданої софістики. До сього висновку доходить автор на основі дуже подрібної аналізи промов св. Василя В.¹ С. *Томашівський*

Скит Манявський і Богородчанський Іконостас. Львів 1926. Збірки Національного Музею у Львові. Печатня ОО. Василян в Жовкві. Відбито 500 примірників. Ст. 28. 4^о тексту + XXVII таблиць: »Богородчанського іконостасу образи і скиту Манявського вежі«, відбитих в *Česka Grafická Unie v Praze*. В тексті 8 ілюстрацій. Обгортка рисунку І. Труша.

Зміст: *М. Дратан*: Скиту Манявського розвиток і занепад. *В. Пещанський*: Богородчанський іконостас. *І. Свенціцкий*: Культурна праця Скиту Манявського. *М. Дратан*: Рисунок загального виду Богородчанського Іконостасу.

Мальовничі руїни Манявського Скиту, що вичарували з уяви Могильницького романтичну поему і збагатили теку неодного рисівника, як і виїмково інтересна історія обителі, що до кінця свого двохсотлітнього існування (1606-1786) була останнім і єдиним заборолом православія на Галицькій Україні, з давен давніх притягали до себе увагу своїх та чужих дослідників. Ще в сорокових роках м. в. старався відтворити минуле скитської обителі І. Вагилевич, в слід за чим послідували архивальні пошуканки А. Петрушевича (Зоря 1860, Сборник Г.-Р. Матиці, Сводна Літопись), а там зразкова на свій час »Історія Скиту Манявського« Ю. Целевича (1887). Чимало невідомих досі моментів з історії Скита принесли опубліковані Криловським »Акти« львівської Ставропігії (Ар. Ю. З. Р. X-XII. Київ 1904) та публікація Яцимирського (Скитський синодик), поки обширна стаття польського архitekта Мокловського не зафіксувала останків вигибаючої архitekтури скитської обителі (Sprawozdania K. H. Szt. T. IX. Kraków 1911). А все таки, всю свою популярність і зацікавленне собою широких кругів нашого й чужого громадянства завдячує Манявський Скит своєму виїмково цінному іконостасови, »відкритому« в 80-их рр. м. в. В. Дзедушицьким, що не тільки зреставрував пам'ятник, але й опублікував його в широко закроєній розвідці, ілюстрованій рисунками - копіями

¹ Коротко, та мабуть трохи за строго, оцінив працю J. M. Campbell'a P. Maas, кол написав: „Ganz äusserliche unkritische Materialsammlung zur Rhetorik des Basileos. In Deutschland bleiben in den letzten Jahren solche Doktordissertationen, wenn sie noch geschrieben werden sollten, glücklicherweise ungedruckt“ (гл. Byzant. Zeitschrift XXV. 198). — *Прим. Редакції.*

Ю. Макаревича (Przegląd Archeologiczny 1886). З того часу слава Манявського Скиту та його іконостаса, відомого загальною назвою «Богородчанського», була забезпечена. Не пошкодив манявському пам'ятникови тенденційний скептицизм В. Лозинського, що не могучи обнизити його мистецької вартості, подавав у сумнів бодай його місцеву і взагалі українську провенієнцію, не ослаблював загального захоплення голосом Калитовського, що перестерігав публіку перед сліпим боготворенням пам'ятника і ставленням його на найвищий щабель в ієрархії пам'ятників галицького малярства тоді, коли в краю знаходиться цілий ряд йому рівних, а той цінніших. Від свого «відкриття» аж до нині не втратив манявський іконостас майже нічого з авреолі, якою оповило його рішення львівського археологічного конгресу (1885), силою якого признано йому перше місце серед пам'ятників краевого мистецтва і, оцінивши сумою несповна мільйона корон, віддано під особливу опіку краєвих та центральних властей.

Тому й не диво, що коли осінню 1916 р. австрійські війська були примушені відступити з Богородчан, то з наказу центральної влади, разом з населенням «евакуовано» з богородчанської трійцької церковці й манявський іконостас. Колиб сього не зроблено, то по іконостасі осталаб тільки студія Дзедушицького з рисунками Макаревича... Майже безпосередньо по відступі Австрійців згоріла богородчанська церковця (збуд. 1745 р.), разом з усею утварю й обстановкою... Іконостас перевезено до Відня, а відтіля, вже після повстання польської держави, стягнуто через Варшаву до Львова, де він, під теперішню пору, остає в приступному для публіки депозиті Національного Музею.

Запобіглива управа музею використала нагоду і зафіксувала отсе манявський іконостас в альбомній публікації, яка з огляду на репродукційну техніку, дає повну запоруку автентичности, якої не давали й не могли дати рисунки Макаревича. Бажанням музейної управи було дати до рук зацікавленого справами галицького мистецтва громадянства, не тільки по можности повний альбом картин манявського іконостасу (з ікон поминено чомусь шляхотні в рисунку і композиції постаті св. Івана Золотоустого і Богослова на одвірках царських врат), в парі з можливо позитивними інформаціями дотично його провенієнції та культурно-побутових умов серед яких він творився, але й репродукції та історико-мистецьке освітлення інших мистецьких пам'ятників, так чи інакше зв'язаних з Манявським Скитом. Всеж таки ядром тексту і репродукцій є манявський іконостас, якого тло творить скитська топографія, історія, архітектура, обстановка та церковна утвар.

На основі винотованої в примітці літератури, доповненої даними канонічної візитації 1740 р., подав М. Драган історію манявської обительі та її мистецьких пам'ятників. На жаль, молодий автор ні разу не вихилюється

поза вузькі рамки сухого реферату, літератури і жерел на завдану тему, що не уйшло уваги видавця І. Свенціцького, який побачив себе примушеним скласти статтю п. з. «Культурна праця Скиту Манявського», яка до речі кажучи, в великій, а всеж таки неповній, мірі доповнює надто коротку й однобічну статтю В. Пещанського про «Богородчанський Іконостас». В результаті ні одна із поміщених в тексті статей, ані всі вони разом взяті, не дають вичерпуючої відповіді на питання, які поневолі виринають на вид нашого пам'ятника. Відноситься се головню до статі В. Пещанського, яка помимо своєї безсумнівної вартости не є монографією але радше причинком по техніці й іконографії пам'ятника для майбутньої монографії «богородчанського», т. зн. манявського іконостасу.

Перш за все автор, не попереджуючи своїх висновків остаточним в таких випадках історико-археологічним «баластом», спираючись єдино на підписах і датах кількох, зближених до себе стилеву й технічно ікон, впевняє аподиктично, що манявський іконостас повстав в 1698-1705 роках і був намальований монахом братського, білостоцького монастиря Йовом Кондзелевичем та його чернечими чи світськими помічниками. Кисти сього талановитого, умілого й освіченого мистця приписує автор усі важніші ікони центральної колюмни та партеру іконостаса, при чому на решті ікон слідна його рука тільки в поправках та кінцевих доповненнях.

Все те говорить шановний автор з такою невідкличною певністю, що здавалося нема місця на сумніви й відмінні комбінації.

А всеж таки для такого твердження не поробив автор остаточних студій в даній області західно-українського малярства. Над тим, хто такий Йов Кондзелевич, автор не застановився, як небудь не здається мені неможливою річю найти кілька його біографічних дат в чернечих каталогах і хроніках василіянського Чину, дат, які з місця дозволилиб увійти так в атмосферу його життя, як і круг його мистецької освіти та діяльності. По друге, автор не застановився над питанням про можливість існування цілого іконописного гуртка в білостоцькому монастирі на Волині (є ще Білосток в Гродненщині), а по третє, автор наче забув на найбільш природні й самозрозумілі аналогії, якіб можна провести без труду поміж манявським іконостасом і цілим рядом ближших йому сучасників на території Галицької та Волинської України.

Провівши як слід ачализу ближших манявському іконостасови пам'ятників галицько-волинської іконописі XVII-XVIII в., автор мігби з далеко посунутим критицизмом поставитись до свогогож таки твердження, мовляв «білостоцькому» іконописному гурткові (де є докази на існування такого гуртка?), з Кондзелевичем на чолі, належить іконостас троїцької церкви Київсько-печерської лаври, закінчений 1698 р. та діаконські двері юрівської

церкви в Іванівці, прилуцького пов. на Полтавщині(1). Я ні на хвилю не хочу перечити можливості такого поширення діяльності білостоцьких іконописців, алеж очевидна для шановного автора схожість фактури й ідентичність техніки лучення дощок кінським волосом замість прядива, мене далеко не переконує.

Манявський іконостас, при всій своїй красі і мистецькій вартості не є виїмковим, відірваним від ґрунту явищем так само, як не є ним іконостас печерської лаври чи діаконські двері іванівської церкви. Як небудь підпис Йова Кондзелевича можна віднести тільки до самої грані XVII і XVIII віку і до певних, характеристичних для його фактури ікон, то досі ще покутує теза Дідушицького, мовляв — творення манявського іконостасу почалося далеко ранше й далеко пізніше закінчилося. Вже з першого погляду на цілість пам'ятника можемо переконатися, що він не є твором одної стилевої епохи, а тим менше одної кисти. Правда, точну аналізу стилевих відхилень та різниці іконографічно-композиційних залогень поодиноких ікон, в великій мірі утруднюють незатерті до тепер сліди реставрацій, яких протягом XIX віку переніс на собі пам'ятник — аж три. Але для рішення питання така аналіза — конечна. Як багато моглаб нам сказати хочби як слід простудіована архітектура, що так обильно виповнює фони манявських ікон, не кажучи вже про неменше інтересні моменти побуту й костюмольогії!

Але для того треба було зробити шан. авторови свою студію »тяжкою« і »нестравною« для ширших кол, а се може не йшло по лінії призначення нашої альбомної публікації.

Коли отже потрактуємо статю М. Драгана як спробу конспекту важнійшої літератури Манявського Скиту, студійку В. Пещанського як цінний причинок до питання про стиль та провенієнцію манявського іконостасу, а уваги І. Свенціцького як річеве доповненне обох статей, то текст нашого альбому вийде свідомо обмеженим й обчисленим на ширший круг читачів поясненнем того, що в публікації найважнійше, а саме тих 27 таблиць добре знятих і читко, пражською фірмою, відбитих репродукцій, що самі собою творять неоцінений вклад в нашу історико-мистецьку літературу.

За те треба подякувати ініціаторови й редакторови видання І. Свенціцькому, дякуючи якому, почата ще в 80-их рр. м. в. дискусія над манявським іконостасом, щойно тепер має позитивні дані посунутися поза вузькі ярамці ентузіастичних узагальнень і скороспішних висновків.

Микола Голубець

Bernard Leib. Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle. Rapports religieux des Latins et des Gréco-Russes sous le Pontificat d'Urbain II (1088-1099). Paris, Picard, 1924. XXXII + 356, 8°.

»Посли Льва IX, обкладаючи екскомунікою Керуларія (1054), і сам патріарх Михаїл, анатемізуючи з свого боку папу й Латинян, — дуже мабуть були здивовані, колиб їм хто був сказав, що сими актами вони на довгі століття освячують розділ Церкви римської від византійської. Щотільки стопадесять літ опісля християнство доглянуло розкриту рану і зрозуміло всі труднощі лічення сього лиха, що глибоко запустило отрую і так пізно виявило свій грізний характер... Та яким способом християнський світ, у своєму цілому, такий довгий час неначе не знають сеї болючої кризи?»

Ось питання, на котре шукає відповіді Б. Леб у своїй названій у горі монографії. Він зосередковує свою увагу на взаєминах між Римом, Византією й Києвом за понтифікату Урбана II, одначе доповняє сей образ оглядом раніших і пізніших зносин між сими церковно-політичними центрами.

Ціла праця складається з трьох нерівних книг: I. перед першим хрестоносним походом (1088-1095), II. підчас першого хрестоносного походу (1095-1099) і III. кінець того походу на поч. XII віку. Перша з сих книг об'ємом найбільша (ст. 1-178), третя найменша (ст. 287-321). Перша частина поділяється на такі глави: 1) держави і церкви на початку понтифікату Урбана II, 2) византійські теологи (Юрій Агіорит, Іван Київський, Теофілакт Охридський), 3) перенесення мощів св. Николая, 4) християнські народи і їх зносини (торговельні, військові, паломничі, монастирські), 5) Велика Греція як країна постійного контакту обох Церков, 6) династично-подружні зв'язки між християнськими князями. Друга частина обговорює: 1) генезу першого хрестоносного походу, 2) взаємини між хрестоносцями й імператором Алексієм Комненом, 3) роль вельмож-хрестоносців, 4) становище народів в часі хрестоносного походу, 5) взаємини між духовенством обох Церков, 6) паломництво руського ігумена Данила. Остання частина займається: 1) собором у Барі (1098), 2) полемікою латинською про походження св. Духа і 3) ситуацією на поч. XII в. (папа Паскаль II й імператор Алексій).

В короткому висновку (ст. 319-321) приходить автор до таких тверджень: за Григорія VII, Урбана II і Паскаля II було по обох боках, латинським і греко-руським, щире бажання відновити єдність Церкви, одначе воно завжди розбивалося об політичні перепони. За Григорія VII уніонні заходи впали жертвою завойовань і політики норманського ватажка Гіскарда в Південній Італії. За Урбана II й Гіскардового наслідника Рожера поновилася прихильна ситуація для поєднання Церков, одначе й вона пропала наслідком вибору антипапи Гільберта. Тоді Урбан задумав хрестоносний похід, щоби допомогти грецькому християнству проти магометанства й сим способом повернути церковну спільність, одначе некарність хрестоносців, жадоба начальників і т. ин. довели до того, що Греки бачили в Латинянах не визвольників, а ворогів, та що дотогочасні різниці у віруваннях і обрядах не

тільки віджили а й були роздуті до нечуваних розмірів. «Коли народи забували національні пересуди, визнавали себе завсігди за одновірних; одначе папа і патріарх, мимо бажання християнського світа, оставали розділені, тому що нагальна політика, чужа всяким догматичним питанням, руйнувала кожду спробу привернення єдности між Римом, Києвом і Византією».

Отсей висновок автора, сам собою для обговорюваного часу вірний, мігби легко привести до непорозуміння, якби хто хотів бачити в ньому історичний аксіом для всіх часів і народів, інтересованих справою церковної єдности. Наперед хибно булоб думати, що політика взагалі була й є головною причиною тривкості розєднання Церков. Історія знає чимало примірів, де якраз політика змагала до зближення обох світів, — очевидно, не була се нагальна політика — натомість перепони виринали по боці самих Церков, зокрема по боці східної. Ось і наша історія XI-XIII в. служить наглядним доказом, що релігійна нетерпимість не в політичних моментах і оглядах мала своє жерело, а більше у психиці самої східної церкви, чи там її заступників. Отся ріжниця психики обох Церков являється, на нашу думку, далеко поважнішою перепонкою в заходах до привернення єдности ніж усі політичні промахи і злочини. Сі ніколи не були постійні і завсігди чергувалися з розумнішими акціями, натомість церковні настрої довговічні. Доволі читати полемічну літературу —, в якій прим. «опрісноки» грають чи не важнішу ролю ніж «filioque» —, щоби зрозуміти, як легко тут і найдурнішій політиці поширювати бездну, а як тяжко й найрозумнішим політичним зусиллям зменшити її. Не менше характеристична тут і пізніша справа календаря, що з політикою не має нічого спільного.

Та вернімо до книжки д-ра Леба. Се дуже солідна праця, як видко, ще молодого вченого, побудована на основах німецької історичної методики, одначе не без французької грації в оповіданню. Українсько-руська партія сеї студії (I. 1, 4, 6; II. 6; III. 3; App. II) написана загалом вірно і зі знанням жерел, хоч автор по-видиму не знав новійшої літератури російської, української й польської. При величезній масі іншої літератури се не може дивувати. Одно в новійших часах відкрите жерело, для церковних взаємин між Римом і Русю в XI в. незвичайно важне остало йому незвісним, хоч воно видане в Німеччині. Маю на думці Трірську Псалтиру, видану Заверландом і Газельофом у 1901 р., — памятку з церковно-політичного боку досі, поза проф. Абрагамом, мало просліджену. І взагалі, чи не слідби нашим молодим історикам піти слідом французького автора й пошукати більше світла для розяснення багато темних пунктів в нашій історії XI-го в.?

С. Томашівський

Andrien Boudou S. J. Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIX-e siècle. 1814-1847. Paris, Plon (1922). XV + 580, 8°.

Книжка о. Буду се продовженне капітальної 5-томової праці о. П. Пірлінга про Росію й Апостольську Столицю (P. Pierling: *La Russie et le Saint-Siège*), доведеної до перших років панування Олександра I, зокрема до розриву між царським урядом і Римом на підкладі »Положення« з 1801. Наш автор, давши короткий огляд римсько-російських взаємин до 1814, зображає докладно становище католицької Церкви в Росії, в часі від Віденського конгресу до заключення конкордату між Апостольською Столицею і царем Николаєм I у 1847 р. Образ сей змальований не тільки на основі дуже багатой друкованої літератури, а й на невиданих досі матеріялах Ватиканського архива.

Як відомо, в тій добі, зокрема в р. 1839, знищена була царським урядом церковна унія в усіх давніше польських провінціях (на Україні, Білоруси й Литві), так що осталася була одна тільки гр.-кат. дієцезія Холмська в межах польського царства. Сій агонії гр.-кат. Церкви присвятив о. Буду гл. IV, VI, X і XIII своєї праці, зупиняючися головним чином на останньому десятилітті унії (1829-1839), себто від самовільного іменування Семашка білоруським єпископом до повної ліквідації церковного об'єднання, з додатком головних моментів нерівної боротьби церков у Холмщині в 40-их роках та останніх заходів Риму при нагоді пертракцій у справі конкордату коло відновлення унії в Росії.

В огляді сих подій і перемін послугується автор, як у горі сказано, не тільки знаною літературою, а й незнаними досі архивними матеріялами. Між сими останніми позволю собі звернути увагу на поданий у Рим меморіал барона Гакстгавзена* про становище католицької Церкви в Росії. (1844), в якому справу відновлення унії при тогочасних умовах вважається справою безнадійною, і дійсно, в конкордаті 1847 р. нема вже згадки про гр.-кат. Церкву, навіть у Холмщині, хоч є унормована справа кат. Вірмен. Одначе Рим до самого кінця обстоював справу унії, як се видно з одночасно з конкордатом підписаного протоколу про »пункти, в яких до згоди не дійшло«.

При сій нагоді нехай нам буде вільно висловити бажання, щоб українська історіографія здобулася вже на нову історію церковної унії. Праця Пелеша, що пів століття тому взад була дуже цінним науковим твором, являється сьогодні цілком перестарілою; стільки нових матеріялів і монографічних оброблень появилася за той час!

С. Т.

* Автора голосної свого часу книжки про Росію (*Studien über die inneren Zustände Russlands von August Frh. v. Haxthausen, Hannover-Berlin 1847-1852*), де було видвижене й українське питання.

René Guénon. Orient et Occident. Paris, Payot. 1924. 250, 16°.

Се безпощадна критика »Заходу« і славословіє »Сходу«. Та колиб хто хотів судити з самої назви і під словами »Схід« і »Захід« розуміти те, що у нас тепер звичайно так називається, той помиливсяб. Бо все те, що сьогодні характеризує Східну Європу з її радянсько-комуністичним ладом, по термінології автора цілком не належить до »Сходу«, тільки навпаки до »Заходу« і являється до абсурду і самознищення доведеним плодом сього останнього. Америка, очевидно, також »Захід«. Під »Сходом« розуміє автор в першій мірі Індії, вчасти Китай; навіть світ магометанський належить у нього в добрій частині, а жидівський в цілості до »Заходу«.

Як сказано, з одного боку критика, з другого — славословіє... Та не можна сказати, щоб оба завдання повелися однаково авторови. Перше виконав він блискучо. Критика всеї новійшої (більш-менш з часів реформації) європейської цивілізації, її односторонности, т. зв. технічного поступу і науковости (сцієнтизму) — незвичайно бистроумна, глибока і переконуюча. Натомість відворотний бік медаліону — похвала інтелектуальній культурі »Сходу« — виходить блідо і без принади. Одним словом, що зле з європейською (в найширшому значінню сього слова) культурою і що досюгочасний розвиток, коли скоро не змінить свого характеру, веде до якоїсь страшної катастрофи, — про се сьогодні не може бути двох думок і авторови належить честь, що не полишає жадних сумнівів в сім напрямі; одначе з другого боку можна дуже сумніватися, чи індійський інтелектуалізм може колинебудь оживотворити й оздоровити нашу цивілізацію. Сей процес можливий, на наш погляд, тільки на своїм історичнім ґрунті, шляхом нового відродження, шляхом повороту до середньовічних духових цінностей, до тодішньої рівноваги, гармонії, традиціоналізму. *Conditio sine qua pop* — релігійний ренесанс.

Повертаючи до книжки Генона, горячо поручаємо її першу, аналітичну частину п. з. »Західні ілюзії« (цивілізація і поступ, пересуд науки, пересуд життя, химерні страхи і дійсні небезпеки), яку булоб дуже бажано побачити в українським перекладі. Натомість друга частина — т. ск. конструктивна, п. з. »Можливости зближення«, хоч повні інтересних ідей, не виходять поза межі індивідуальної химери. С. Т.

Ks. Karol Mazurkiewicz. Benedykt Herbest, pedagog-organizator szkoły polskiej XVI wieku, kaznodzieja-misjonarz doby reformacji. Poznań 1925. 275, 8°.

Імя Гербеста відоме вже в нашій історичній літературі з праці Ол. Сушка »Предтеча унії« (ЗНТШ. т. 53, 55, 61), — кс. Мазуркевич підносить ціну сеї першої спроби біографії пропагатора ідеї церковного об'єднання, але завважає і численні її хиби, і на основі нових жерел дає основну мо-

нографію присвячену Гербестові. Перша частина, яка вийшла друком, освітлює тільки молодість Гербеста та його педагогічну діяльність. Венедикт Гербест був сином міщанина з Нового Міста біля Перемишля, родився коло 1531 р., учився в Кракові і покінчив там філософію ступнем бакалара. В 1550 р. став ректором міської школи у Львові і працював у ній три роки, потім перенісся до Кракова, далше до Скерневиць, знов до Кракова і до Познаня. Свій педагогічний досвід зі Львова молодий педагог зібрав у книжечці виданій у Кракові 1559 р. п. з. »Cracoviensis scholae apud S. Mariae templum institutio«, — на сю працю треба звернути увагу, можливо, що дещо з шкільної програми Гербеста вийшло також до статута нашої братської школи, що відкрилася в 1586 р. Поза тим ся перша частина біографії Гербеста не торкається ближче наших земель; чекаємо на другий випуск, де буде висвітлена місійна діяльність »предтечі унії«. *І. Крип'якевич*

Stanisław Zakrzewski. Bolesław Chrobry Wielki. Lwów - Warszawa - Kraków. Wyd. Z. N. im. Ossolińskich. VII+439, 8°.

З отсею монографією проф. Закшевського повинні познайомитися й наші історики Церкви. Се останнє слово польської історіографії про перелім X і XI віків, так незвичайно важних в генезі церковно-політичного систему Середньої і Східної Європи. В зображенню тих часів історик не може не послуговуватися гіпотезами для виповнення прогалин або для розвязки суперечностей у жерелах; і проф. Закшевський послугується ними обильно, подекуди навіть — такий нашпогляд — занадто поспішно і не все щасливо, однак його конструкції завжди (окрім одної про Червенські городи) інтересні і дають привід до живого обміну думок. Про деякі з них матимемо нагоду говорити на іншому місці докладніше. Тут хочемо звернути увагу читачів »Записок ЧСВВ.« на питання лагінсько-руських взаємин церковно-політичних X і XI віків, що в нашій й російській історіографії було досі дуже поверховно трактоване, та в дійсности заслугує окремої студії. Такі справи як бажання кн. Ольги мати німецького єпископа, місія Адальберта, заснування магдебурської митрсполії, праського єпископства, зносини між Римом і Володимиром В. перед 988, місія св. Бруно в Києві і між Печенігами (нашими істориками чомусь ігнорована), роля еп. Райнберна і т. ин. — всі вони є проявами або відгуками великих історичних подій, процесів і змагань, що мали далекосяглі наслідки в укладі політичних, церковних і культурних відносин наших земель. В названій висше монографії проф. Закшевського дослідник знайде — відносно питання про Бруна й Райнберна — чимало суггестивного матеріалу.

С. Томашівський

Проф. І. Огієнко. Початки християнства серед українського народу. Накладом вид. »Духовна Бесіда«. Варшава, 1925, стор. 43 in 16°.

Сей невеличкий популярно-історичний нарис проф. Огієнка, як видно з передмови, має на меті подати широким кругам читачів у стислій і приступній формі найважливіші відомості про початки християнства на Україні. Нарис писаний, головним чином, на підставі Є. Голубінського (а саме його славнозвісної „Історії Русской Церкви«, т. I, вид. 1901 р.), але використані почасти й деякі новіші праці (Прісьолкова, Анічкова й дещо з Пархоменка).

Нарис проф. Огієнка складається з трьох частин: 1) вступної — про християнство на Україні в передісторичні часи, викладеної слідом за Голубінським, 2) дуже цікавого й самостійно розробленого розділу про подорож апост. Андрія на Україну, й 3) розділу про християнство серед українського народу перед Володимиром Великим, в якому автор знову дотримується головню поглядів Голубінського.

Найкрасшим і найважливішим з сих розділів є безперечно розділ про апост. Андрія, в якому проф. Огієнко наново переглядає питання: чи має під собою якийнебудь історичний ґрунт легенда про подорож апост. Андрія на Україну, чи можна вважати ймовірним, що християнство почало ширитися на Україні в часи апостольські, й чи маємо ми право бачити в апост. Андрії «основоположника» християнства на Україні?

В сучасній науці, як відомо, майже непорушно панує опінія, що згадана легенда про ап. Андрія є чистою вигадкою і що взагалі в перші віки по Р. Хр. на Україні християнської проповіді бути не могло. Навпаки, проф. Огієнко доводить, що при тих дуже жвавих економічних взаєминах, які були між Греками а Україною в часи апостольські, християнство не тільки могло але й муіло бути занесене на південну Україну вже в той період. Ці міркування проф. Огієнка видаються нам цілком слушними; тим більше, що як відомо християнство в першому віці поширювалося в греко-римському світі по найважливіших економічних шляхах і, здається, головню там, де були значні жидівські громади; а шлях, який лучив Грецію з півд. Україною, був, без сумніву, одним із важніших економічних шляхів, бо тим шляхом Греція одержувала велику кількість хліба та инш. найважливіших продуктів з України; на півдні-ж України тоді існували вже значні та впливові громади Жидів, які мали вплив навіть на релігійне життя тубільців і грецьких колоністів; нарешті, треба зазначити, що в перших віках по Р. Хр. на півдні України розвинулися різні монотеїстичні течії, як солярний монотеїзм, сабаїзм, й т. д.; словом, усі умовини були якраз відповідні для поширення в півд. Україні християнської віри в скорому часі по Р. Хр.; і тому ми гадаємо, що християнська проповідь могла розпочатися на українських землях уже в перших віках по Р. Хр., імовірно, навіть, у часах апостольських (докладнійше ці думки висловлені нами в переданій до

друку монографії «Християнство в Сх. Європі в серед. Х. ст.»). У такому разі можна погодитися й з висновком проф. Огієнка, що легенда про подорож ап. Андрія на Україну має під собою певний історичний ґрунт.

В розділі про «християнство серед українського народу до князя Володимира» проф. Огієнко оповідає головню про три моменти з історії християнства на Україні: а) про прийняття християнства Русинами по нападі на Візантію 860 р., б) про розвій християнства за Ігоря, й в) про християнство св. кн. Ольги.

Розділ сей написаний під очевидним впливом акад. Голубінського. Так, напр., прийняття християнства в 860-их рр. (по поході на Візантію) проф. Огієнко, разом з Голубінським, а також з Іловайським, Пархоменком та ин., приписує не Київській Русі, а »тим Русам, що жили по берегах Чорного моря«. Але хоча сей погляд обстоюють деякі визначні учені, з ним трудно погодитися; бо проти нього рішучо промовляють слова патр. Фотія (в проповіді 860 р.) про те, що напасники - Русини прийшли з далекого краю, відділеного від Греків численними краями й народами, морями й сплавними річками, бурхливими водоспадами й т. ин.; а така характеристика більш підходить до Київської Русі, ніж до племен близьких до Чорного моря.

Особливу увагу проф. Огієнко, слідом за акад. Голубінським, звертає на епоху Ігоря, яскраво підчеркуючи велике значінне Ігоревого князювання для розвитку християнської віри й культури на українських землях; тільки, на наш погляд, занадто вже велику роль приписує проф. Огієнко Варягам на Україні в часи Ігоря (йдучи і в цьому випадку за акад. Голубінським).

Християнство св. кн. Ольги проф. Огієнко, разом з акад. Голубінським, акад. М. Грушевським і багатьма инш. істориками, вважає її особистою справою й гадає, начеб то св. Ольга не робила активних заходів до християнізації Сх. Європи, й ніби ініціатива в заснуванні західньо-християнської єпархії на Україні б. 960 року належала Німцям, а не св. Ользі. Такий погляд на християнство кн. Ольги до недавнього часу був загально пануючим у науці; але проти нього, як нам здається, одностайно промовляють і наші старо-українські джерела (літопис, Похвала ченця Якова), і численні німецькі аннали (як прим. продовженне хроніки Регінона, аннали Гільдесгаймські, Отенбургські, Кведлінбургські, Лямберт, Тітмар Мерзебургський та ин.), і загальний характер державної діяльності кн. Ольги, й загальний тогочасний стан християнства в Сх. Європі й т. д.; і тому ми, на підставі наших різнноманітних джерел і загально-історичних висновків, всупереч думці більшости учених, вважаємо цілком безсумнівним, що св. Ольга була активною поширювательною християн. віри і організаторкою зах.-християнської єпархії на Україні. (Докладно ці по-

гляди наші розвинуті нами в згаданій праці «Християнство в Сх. Європі в серед. X ст.»).

Про розвій християнства за Ярополка проф. Огієнко не каже майже нічого, зазначаючи тільки, що »треба здогадуватися,.. що стан християнства за Ярополка погіршати не міг«. Але такої короткої згадки про дѣбу Ярополка в історії початкового християнства на Україні, як нам здається, за мало; князуваннє Ярополка, як доводять С. Соловйов, Сркуль, Пархоменко та ин., відіграло величезну ролю в християнізації України; ціла низка ріжнорічних вказівок (нпр., літописна звістка про посольство Папи до Ярополка, оповіданнє Якимівськ. літопису про особливу прихильність Ярополка до християнства й протегуваннє християнам, захованнє дати смерти Ярополка, очевидно, в якійсь церковній записці і т. ин.) свідчать про велику близькість Ярополка до християнства; а з деяких чужоземних джерел (П. Даміані, продовж. хроніки Адемара, перського збірника Магомета-аль-Ауфі) можна зробити висновок, що Ярополк навіть і сам був християнином; до такого висновку останніми часами й приходять деякі визначні наші історики (нпр. проф. Пархоменко, Ол. Ефименкова); ми особисто вважаємо сей висновок дуже ймовірним, а, в усякому разі, вважаємо безсумнівним, що за часів Ярополка християнство зробило великі досягненнє на Україні. І тому, на наш погляд, можнаб висловити жаль, що проф. Огієнко в своїй гарній книжечці (очевидно під впливом міркувань, розвинутих акад. Голубінским), не зупинився докладнійше над добою Ярополка.

Але, хоча ми й розходимося з проф. Огієнком у кількох точках ми не можемо не признати, що його нарис про початки християнства на Україні мусить принести українському громадянству не абияку користь, руйнуючи загально поширений, але цілком хибний погляд, ніби то на Україні християнство, справжня державність і культура ведуть свій початок лише від часів Володимира Великого. Книжечка проф. Огієнка наочно розкриває перед читачем деякі сторінки з історії християнства й культури християнської в перед-Володимирові часи і привчає середнього читача до думки про велику давність української культури та українського християнства. Особливо цінним є в книжечці проф. Огієнка самостійно розроблений ним розділ про ап. Андрія. Ціла книжечка написана приступно, стисло й досить яскраво і надається для широких кругів читачів.

Вячеслав Зайкин

De ucrainis s. Scripturae versionibus auctore *D-r Theodosio Tito Haluščynskyj, OSBM*. Extractum e »Bohoslovía« t. III (1925). Leopoli, 1925. Typis »Naukove Tovarystvo im. Ševčěnka«. (Видання »Богословія« [Ed. »Bohoslovía«] ч. 5), 22, 8°.

Отся праця о. д-ра Т. Галуцинського має характер інформаційний. Шан. о. автор зібрав і вичислив всі переклади книг св. Письма, які появилися у нас від найдавніших часів до нинішнього дня. Українські переклади ділить о. Галуцинський на дві групи: 1) давні переклади і 2) новіші переклади. До першої групи належить переклад Ф. Скорини, і як його доповнення, переклад Євангелій В. Тяпинського, дальше пересопницьке Євангеліє, Євангеліє Негалевського і т. зв. Учительні Євангелія. До другої групи: переклади Євангелій М. Шашкевича (не печатане) і П. Морачевського, переклад св. Письма Нового і Старого Завіту П. Куліша, І. Пулюя та І. Н. Левицького. Сей останній переклад називає о. автор «доволі свобідним». Він зладжений з мови єврейської (Старий Завіт) і з мови грецької (Новий Завіт). Второканонічні книги тут не узглядені.

Католицькі переклади появилися покищо: о. Ал. Бачинського (Новий Завіт і Псалтиря — зі старославянської мови) і о. д-ра Яр. Левицького (так само Новий Завіт і Книга Псалмів — з грецької мови).

Тут слід зазначити, що дотично останнього перекладу, автор, як вірно поінформований, не пішов слідами безіменного інформатора «Діла» (1921) і рад. А. Барвінського («Чи укр. мова пригідна до перекладу св. Письма і молитов та духовної проповіді?» Перемишль, 1921) та не обезцінив нелегкої праці перекладчика увагою, що немовто комісія взяла «за основу» переклад зладжений о. д-ром Я. Левицьким... Виглядалоби, що перекладу довершила властиво комісія, а праця о. Л-кого була тільки «підкладом» до її перекладу, отже о. Л-кий фігурує безправно як перекладчик...

Редакції «Богословії» належить дяка за видання сеї цінної розвідки о. Т. Галуцинського окремою відбиткою.

Д-р Я. Л.

Theologia fundamentalis. De Ecclesia tractatus historico-dogmatici quos scripsit Hermannus Dieckmann S. J. Tomus I: De Regno Dei, De Constitutione Ecclesiae. Friburgi Brisg. MCMXXV. Herder & Co. 8° XVII + 553. Опр. RM. 15.50.

— *Idem. Tomus II: De Ecclesiae Magisterio, Conspectus Dogmaticus, Friburgi Br. MCMXXV. Herder & Co. 8° XII + 308. Опр. RM. 11.50.*

Названий твір закроений на широку мету. Вже на перший погляд подобається і манить зверхний, чепурний вигляд обох томів. Технічне видання — взірцеве і може послужити зразком для наших видавців. Переведена коректа чудує кожного, хто силкувався винайти принаймні декілька печатних помилок.

Не менше солідна праця і своїм змістом, може як мало котра, що викладає трактат про Церкву. Застосованою методою, на нашу думку, ав-
записки чсвв. II (1926) 1—2.

тор відразу виріжнися від решти богословів і тим своїм кроком дуже зручно підійшов до великої частини упереджених для дотеперішного навчання фундаментального богослов'я. Поза тим ученик і читаючий знаходить у авторській праці навіть такі питання, на які звичайно не звертається уваги по інших підручниках. Література поодиноких предметів доведена до останніх років і то з незвичайною скрупулятністю. Словом, підручник достосований до сучасних вимог і — як кажемо — модерний.

Сей наш погляд мусимо однак повести даліше, коли на працю автора поглянемо з точки бачення східного рецензента. Нам бажалобся, щоб обговорюваний підручник, по змозі, під кожним оглядом вдовольняв також східного богослова і з того приводу вважаємо своїм обов'язком поставити авторови деякі жадання. Надіємося, що він зможе їх узгляднити при найблизших виданнях свого будь що будь цінного твору.

Якщо ми східні читачі ставимо свої дезідерати авторам інших богословських трактатів, тим більше мусимо се вчинити авторови трактату про Церкву. Під теперішню пору слід домагатися від богословської праці про Церкву позитивного узгляднення науки, труднощів і ідеології що найменше більшого відламу східних учених і богословів. Знаємо прецінь, яку вагу прив'язує східне богослове до квестії про Церкву, а даліше загально відомий факт, що якраз у сій справі наука східних богословів вибилася в себе на перший плян, завдяки чому сьгоднішнє східне богослове розпоряджує розмірно великою літературою. Й якщо під теперішню пору в цілій католицькій Церкві помічуємо особливе зацікавлення Сходом і його наукою, западному вченому не вільно легко збувати життєвої квестії Сходу про Церкву. Можна проте слушно жадати від католицького Заходу, щоби він знав з усіх боків правду і науку про Церкву.

На жаль, того всего не зустрічаємо в праці о. Dieckmann'a. Не лиш нема там використаної східної, як загалом слов'янської богословської літератури, не лиш нема позитивного узгляднення науки східних богословів і їх ідеології в квестії Церкви, але важимося твердити, що автор навіть позитивно не викладає з усіх боків католицьку науку про Церкву. Протестантський відлам, будь він лютерський, будь цвінгліянський, будь теж англіканський, не дібрався в такій мірі до корення й основ католицького догмату про Церкву, як саме відлам православного Сходу. А однак автор пильно, а може навіть аж за яскраво, слідкує за протестантським відламом і присвячує йому доволі багато уваги, підчас коли промовчує зусилля і шкідливість православних. Вказаним булоби, хочби і тут, при обговорюванню протестантських впливів, торкнутися науки православних богословів, коли знаємо, до якої міри сі останні були і досі остають (пр. Глубоковський) під впливами протестантизму, та й сего автор не зробив.

Ми добре розуміємо положення автора. Як професор в одній із західних шкіл, мав він перед собою учнів західного вишколу, близько стоячих до протестантизму і тому достосовувався до їх рівня, їх чуття і їх світогляду. Схід для них чужий, бо далекий, але тойже Схід у kwestії Церкви, се окремий світ, се довголітний претендент на Церкву одну, святу, апостольську і соборну, се організм, якого ерархія правно виказує своє апостольське походження, а силою своєї Тайни священства не менше важно справує священодійства, як уся католицька Церква. Випадало отже, якщо автор мав бути всебічним і критичним перед своїми слухачами, бодай принагідно займитися частинами східних відламів містичного тіла одної Христової Церкви. Подане автором поняття »схизми« і »схизматиків« (II. п. 961) поставлене задля логічної конечности, впрочім воно — традиційне, і вже втерте.

Щойно висловлене нами жадання тим більше оправдане, коли зважимо, що свої виклади автор оголосив друком і вони від тепер стають підручником, з якого покоління католицькі вчать, інформуються, вироблюють собі світогляд у kwestії Церкви. Може ся непристосованість авторового підручника не так яскраво виступає, якщо беремо під увагу тільки західних католиків. Їх самих непоінформованість з цілістю науки про Церкву, не дуже то й слідна в життю, але інакше річ мається, як приймемо, що підручником о. Dieckmann'a покористовуються католики східного обряду. Вони мусять почувати до автора зовсім оправданий жаль, що не дав їм погляду і східних богословів, та що не провів католицької науки у звязку з тим навчанням, з яким аж надто часто доводиться їм у життю зустрічати. Корінь схизми криється прецінь у поняттю Церкви!

Вкінці, сміємо поставити авторови ще одну вказівку. А саме хочемо щоби він тоді, як рішиться для загального добра узгляднити в своїм трактаті про Церкву науку східних богословів, посмів стати на вершині критичного вченого і схотів зрозуміти, що як душа східна різниться від західної, так і ріжними є ідеологічно історія, філософія, богослове, словом уся умова культура, від такоїж культури західної. А. Palmieri (Theol. dogm. orth. II. 161) висловився в сім місци як про „indoles christianismi orientalis et christianismi occidentalis“, про що майже нічого досі не писалося. Th. Spáčil (Orient. Christ. II. 47) назвав се „totus Orientalium modus cogitandi“, котрий знова вяжеться з їх характеристичними прикметами. Наслідком такого становища весь виклад і вся спекуляція трактату про Церкву в kwestіях близьких Сходови, мусять відчути душу і культуру східного вірного, східного учня, читача чи вченого, за чим з певністю прийде більша виrozumілість і обережніша оцінка того всего, чим догматично еднаємося і чим обрядово ріжнимося.

Й. Скр.

Олександр Лотоцький. Церковний Устав князя Володимира Великого. Відбитка з «Ювілейного Збірника Наукового Товариства імени Шевченка» у Львові в п'ятдесятиліття основання: 1873 — 1923. У Львові, 1925. Стор. 7-44, 8^о.

З приводу «Церковного Устава» кн. Володимира Великого існує досить широка, переважно російська, література; «Уставом» сим цікавилися й писали про нього у своїх працях — спеціальних розвідках або загальних курсах численні дослідники XIX-XX вв. Але головним завданням їхніх дослідів над Уставом кн. Володимира було не з'ясування річової суті цього Устава, а виявлення питання про його автентичність. Починаючи ще від Карамзіна й Рейца деякі дослідники досить рішуче виступали з доказами, що «Церк. Устав», котрий дійшов до нас з імям Володимира, в дійсності був складений (чи властиво підроблений) значно пізніше, трохи не через 3-4 століття після Володимира. Ще наприкінці XIX-го й на самому початку XX-го стол. точилася досить жвава полеміка у справі автентичности сього «Устава», при чому проти його автентичности висловлювалися двоє видатніших представників російської науки — Голубінский і Суворов (останній доводив, що так званий «Церковний Устав Володимира» складений був під західними католицькими впливами, правдоподібно, не раніш кінця XIV віку). Але не зважаючи на сильну критику Суворова й Голубінського, в сучасній науці панує думка, що «Устав Володимира» бодай в часті своїй справді містить церковно-правні норми кн. Володимира Вел.; що правда, ті списки «Устава», які ми тепер маємо, — після пануючої opinio учених, — походять не з Володимирової доби, а від пізнішого часу; в списках цих, безперечно, є різні пізніші наверхствування, зміни, додатки то що; але правна основа їхня походить від часів Володимира. Такого погляду на «Устав Володимира» трималася й тримається тепер значна більшість учених XIX й XX вв., у тому числі Неволін, Ключевский, Павлов, Сергеевич, Владимирський-Буданов, Самоквасов, Ясінский та ин. Але й між сими ученими, що визнають автентичною правну основу Володимирового Устава, виявляється розходження в розумінні автентичности цієї основи; дехто з сих учених (Павлов, Філіпов) висловлює думку, що основа Володимирового Устава є автентичною лише з матеріального боку і неавтентичною — з погляду формального: в основі цього Устава, — гадають згадані дослідники, — дійсно лежать церковно-правні розпорядження, видані Володимиром (правдоподібно, в різні часи і устно), але записування та впорядкування (кодифікація) тих розпоряджень були приватною справою, довершеною без жадної участі Володимира (можливо, навіть геть пізніше); навпаки, більшість учених схиляється до думки, що вже за

Володимира, імовірно, був офіційно складений збірник церковних законів («Церк. Устав Володимира»), який і лежить в основі тих пізніших редакцій «Устава», що збереглися до нашого часу.

Нова розвідка проф. Лотоцького про «Церковний Устав» Володимира Вел. так само, як і більшість інших праць про сэй «Устав», присвячена питанню про його автентичність.

Для своєї праці проф. Лотоцький досить широко й повно використав майже всю важнішу літературу про «Церк. Устав» Володимира Вел. (з важніших спеціальних монографій про «Устав» лишилася не використаною автором, здається, тільки праця Л.-К. Гетца „Kirchenrechtliche und Kirchengeschichtliche Denkmäler Altrusslands, nebst Geschichte der russischen Kirchenrechts“); завдяки сьому, проф. Лотоцький зміг у своїй розвідці подати досить докладний перегляд змісту Володимирового Устава і навести всі важніші аргументи, що висловлювалися за і проти автентичности Устава, додавши до них також деякі власні уваги.

На підставі поданого ним перегляду Володимирового Устава, проф. Лотоцький приходить до висновку, що — за винятком деяких елементів тексту сієї памятки (а саме — передмови, закляття на «обидящих» суди церковні, деяких точок у перечисленні компетенції церков. суду і складу «церковних людей» та, може, ще кількох місць), — «решта Устава Володимира Вел. власне його частина про суд церковний, правдоподібно уявляє те, що мав і міг скласти перший у нас християнський законодавець у конкретних умовах тодішнього нашого державного і церковного життя». Таким чином, проф. Лотоцький прилучається до пануючої в науці опінії про автентичність правної основи Володимирового Устава

Торкаючись далі питання, коли і яким способом була зафіксована (та впорядкована) ця правна основа Устава кн. Володимира, проф. Лотоцький — згідно з поглядами більшости учених — висловлює думку, що за часів Володимира Вел., безперечно, існувала фактична можливість для своєчасної і офіційної писаної фіксації такого церковного кодекса, як «Церковний Устав», Володимира. «Коли існували перед Володимиром значніші християнські громади, — каже проф. Лотоцький (посилаючись на акад. М. Грушевського), — то мусіли бути завязки школи і книжности, мусіли бути й книжні та письменні люде, що служили християнському князеві в його державних потребах; тим більше в сім виладку могли допомогти йому й навіть були в тім безпосередно заінтересовані такі досвідчені в сих справах правники церковні, як тогочасні єпископи — родом Греки»; навіть «закон меншого значіння, в якому було заінтересоване юридично освічене духо-

венство, -- закон про десятину — був (за часів Володимира) оформлений в певний акт офіційний та урочисто положений на сховок до Десятинної церкви;... а через яких сто літ навіть князі окремих уділів не вбачають іншої, як офіційний акт, форми для зафіксування своїх правних відносин до Церкви. Тим з більшою певністю можна се сказати про великого князя київського, про особу Володимира Великого, який мав прецеденти важних офіційних актів в умовах його предків з Греками та в широких зносинах своїх із закордонним світом, розуміється засвоював практику закордонних порядків».

Сі погляди й міркування проф. Лотоцького стоять у цілковитій згоді з опінією, пануючою в історичній науці, й нам особисто видаються вони також цілком слушними. На доказ придатности державного апарату за Володимира до офіційного складення правового кодексу, можнаб іще навести деякі факти, що характеризують розвій державного апарату на Україні в X ст., нпр. постанову українсько-византійського трактату 945 р. про видачу паспортів тим українським купцям, що їздили до Візантії, й т. ин.

Але деякі з аргументів Вш. Автора, наведені ним на доказ можливости створення Церквин. Устава за часів Володимира Вел., а також і деякі інші твердження Вш. Автора в його розвідці про «Церковний Устав» Володимира Вел., на наш погляд, є досить сумнівними.

Так нпр., доводячи автентичність Володимирового «Устава», Вш. Автор каже, що «син Володимирів, (себ то розуміється, Ярослав) залишив по собі великий писаний кодекс судовий» (тоб то, звичайно, «Руську Правду»).

Але се твердження Вш. Автора розходиться з загальною опінією учених про походження «Р. Правди».

В сучасній науці загально прийнятий є погляд, що т. зв. «Руська Правда» є збірником юридичних звичаїв і судової практики, складеним приватними особами. Сей погляд на походження «Р. Правди» остаточно запанував в науці ще в другій полов. минулого століття; на поч. XX в., правда, була зроблена спроба відновити гіпотезу про офіційне складення «Правди» Ярославом (в статті П. Беляева: «Источники др.-русских законодательных памятниковъ»), але спроба ця вийшла цілкомито невдатною, і в цілій низці дуже солідних курсів та монографій по історії сх.-слов'янського права, виданих після того, твердо тримається думка про неофіційне походження «Р. Правди».¹ Колиж проф. Лотоцький розходиться з загально поширеною

¹ Не що давно, вправді, висловлений був Ін. Яковкіним новий здогад, що теж зв'язує «Р. Правду» (в її первісній редакції) з Ярославом; але Яковкін гадає, що первісна «Правда» була не твором Ярославового законодавства, а нормативним договором між Ярославом і громадою Новгородців (власиво, новгород. княжих мужів). Здо-

думкою про повстання «Р. Правди» й справді вважає її (слідом за деякими дослідниками минулого стол.) твором Ярославового законодавства, то йому слід було хоч коротко обґрунтувати свій одмінний погляд чи бодай спеціально його обговорити.

Ще більш сумнівні викликає твердження проф. Лотоцького про існування в Київській землі перед Володимиром (неначеб то в X-ім стол.) греко-болгарської християнської єрархії, про яку ніби-то заховалися й деякі відомости: «В Києві, — каже проф. Лотоцький, — воно (християнство) пустило коріння ще на півстоліття до Володимирового часу. Як видно з умови кн. Ігоря з Візантією 944 р., в Києві було вже багато християн між дружиною, була тут і соборна церква св. Ілії. Вищий шар — дружина, боярство, купецтво — були вже досить християнізовані, — тому й можливе було цілком отверте охрещення св. Ольги... Коли перед Володимиром були вже християне, то була й єрархія, про існування якої заховалися й де-які історичні вказівки, як се всюди бувало на початку християнства перед його офіційним визнанням. Християнські прозеліти зверталися в своїх судових позовах не до поганської влади, а до представників християнської єрархії, якими були Греки й Болгари»¹. (Стор. 16-17).

Які ж у дійсності історичні вказівки маємо ми про існування грецької (та болгарської) християнської єрархії в Київській Русі перед Володимиром Великим?

У джерелах наших (українських і византійських) ми знаходимо лише одну не зовсім виразну звістку про заведення грецького християнського єпископства на Русі — і то не в X. стол, а в 860 их рр., скоро по відомій виправі Русинів на Царгород; але в історичній літературі досі залишається спірним питання, на яку Русь післаний був єпископ з Візантії в 860-их рр.; більшість учених (Іловайський, Голубінский, Шахматов, Пархоменко, Огієнко та ин.) висловлювали думку, що то була Русь-Озівсько-Тмутараканська; інші ж дослідники, в тому числі М. Грушевський, гадають, що се скоріше була Русь Київська; при чому на користь цього другого погляду М. Грушевський наводить досить переконуючі, на

гад сей висловив Яковкін побіжно (в ст. «Договор, как нормативный факт в древнем праве» — в збірнику на пошану акад. С. Платонова, — Петерб., 1922), не розробивши його докладно і зовсім не торкнувшись чисельних і поважних міркувань різних істориків права, які рішуче суперечать здогадові про новгородське «договірне» походження «Правди». Ширший виклад своїх думок Яковкін зяв'язав подати пізніше, але досі такого викладу, здається ще не оголосив.

¹ Підкреслення мос. В. З.

наш погляд, аргументи.¹ Але погоджуючись із здогадом, що в 860-их рр. був одправлений з Візантії єпископ на Київську Русь, мусимо зробити висновок, що існування християнського єпископства в Київщині в 2-ій пол. IX віку не було довгим і що очевидно вже в тім же IX ст. воно зникло, бо після того не знаходимо вже більш ніяких звісток про грецьких (а так само й болгарських) єпископів у Київській Русі аж до часів Володимира Вел.: від X ст. (до 988 р.) маємо відомости лише про зах.-християнських єпископів у Київській Русі.

Невірним, далі, є твердження проф. Лотоцького, ніби-то в сучасній історичній літературі, після праць Є. Голубінського, вважається певним, що першим митрополитом у Київській Русі був Леон (чи Леонтій). В дійсності, в сучасній історіографії питання це лишається зовсім неясним: деякі історики, нпр. акад. Шахматов, висловлюють навіть сумнів, чи був сей Леон митрополитом на Русі, чи може він був митрополитом болгарським; М. Грушевський питання се залишає не розв'язаним, Пархоменко (разом з деякими инш. дослідниками) вважає, що взагалі на Русі не було митрополитів до Ярослава Мудрого, а були тільки єпископи, і т. д.

Нарешті, мусимо зазначити в розвідці проф. Лотоцького прогалину, яка має безпосереднє відношення до питання про автентичність «Церков. Устава» Володимира Вел.: проф. Лотоцький цілковито обходить мовчаннем уваги проф. Суворова про західні католицькі елементи в сій Уставі. Тим часом проф. Суворов, гадаючи, очевидно, що в часи Володимира Вел. не могло бути на Русі значних західних церковних впливів, вважав західні елементи в «Уставі Володимира» за один із важніших доказів значно пізнішого складення Устава.

Ми тримаємося в сій справі іншої думки і не бачимо нічого дивного в присутності західних елементів в «Уставі» Володимира Великого. Аджеж, як доводять Воронов, Фортинський, Васильєвський, Абрагам, Шельонговський, Коробка, Линниченко, Пархоменко та ин. дослідники, Київська Русь у 2-ій пол. X в. (а по части й перед тим) підтримувала досить жваві й близькі економічні, політичні й релігійні стосунки з Заходом, руські князі мали постійні зносини з зах.-європейськими монархами й з Римським Престолом, на українських землях проповідували зах.-християнські місіонарі, за часів св. Ольги й, здається, за Ярополка в Києві перебували зах.-християнські єпископи, є навіть підстави гадати, що за часів св. Ольги (а може також за Ярополка) робилися спроби загальної християнізації Київської Держави в зах.-християнському дусі; зносини з Заходом (і зокрема з Римом), не пе-

¹ Порів.: мою рецензію на кн. проф. І. Огієнка «Початки християнства серед українського народу. Варш. 1925» в «Зап. ЧСВВ», II. 189.

рервалися й по охрещенні Володимира (по східнім обряді): на Заході, — як гадають Пархоменко, Пинниченко та ин. дослідники, — Володимир шукав опори проти надмірного впливу Византії, стараючись (подібно до св. Ольги) утримати в своїй державі рівновагу західнього й византійського впливів (див. особливо — надзвичайно цінні праці проф. В. Пархоменка про початок християнства на Русі). При таких обставинах, очевидно, були цілком можливі західні впливи і в церковному праві Руси-України Володимирових часів.

Отже, колиб навіть були виявлені в «Церковнім Уставі» Володимира західні елементи, се — як нам здається — се не моглоб бути доказом пізнішого складення сього Устава. Але для повного освітлення справи автентичности Володимирового Устава потрібне булоб також остаточне вирішення порушеного Суворовим питання про західні елементи в сім Уставі. Взагаліж питання про західній вплив на «Церковний Устав» Володимира є вельми цікавим для початкової історії християнства на Україні, і тому можна висловити жаль, що проф. Лотоцький не торкнувся його у своїй розвідці.

Та в кожному разі мусимо признати, що нарис проф. Лотоцького є цінною появою в нашій науковій літературі, на жаль, дуже бідній дослідями над церковною історією і особливо над історією церковного права. Проф. Лотоцький заповідає подати ширшу й докладнішу монографію про «Церковний Устав» кн. Володимира Великого. Така ширша розвідка безперечно булаб вельми корисною для нашої науки, й можемо лише висловити побажання, щоб Вш. Автор викінчив і видав проєктовану ним працю.

Вячеслав Зайкин

Ordre des Offices de la Semaine Sainte à Jérusalem du IV-e au X-e siècle (Études de liturgie et de topographie palestiniennes), par le *P. J.-B. Thibaut*, des Augustins de l'Assomption. (Bonne Presse, 5, rue Bayard). Paris 1926. 8° 128.

Літургічно-обрядові інтереси, які до недавна так сильно виявляли свою життєвість на землях бувшої Росії, сьогодні сконцентрувалися на Заході і тут з кожним часом дозрівають. В круг тих студій входять і такі теми, які, принаймні у нас, не виказують практичного зацікавлення, через що, на наш погляд, доводиться нам бути свідками тих літургічно-обрядових перемін, що так часто хвилюють нашим церковним життям. До певної міри прикладається замало практичного зацікавлення до питання, якому привячана праця о. Тібота. Її темою порядок богослуження Великого Тижня, згл. Цвітної Неділі, Великого Четверга, Великої Пятниці і В. Суботи, на протязі кількох століть (IV-X ст.) у Єрусалимі. Чиж можна, мовляв, уявити собі більше нецікаву, більше непрактичну квестію?

Для нас, що зжилися з відправою страсною, величаві обряди Страсного Тижня не виказують наглядного значіння, але для вченого дослідника ніщо їм не дорівнює в красі і драматичности, в символіці і залізній льогіці, якими так доладно послуговувалася колишня ерусалимська Церква, та Мати всх Церков, в ділі усвячення вірних при навідинах святих місць. Подати власне порядок і устав богослужень тих великих днів, отсе ставить собі ціллю автор.

Наукову основу авторовій праці дають чотири документи, в світлі яких, у чотирох розділах, представляє службу Цвітної Неділі, В. Четверга, В. Пятниці і В. Суботи. Головну вагу кладе автор на знаний у літературі текст побожної Етерії (?) „Peregrinatio ad loca sancta“. Документ справді важний, та колиб автор був докладніше використав нову літературу, яка повстала біля цінного пам'ятника, ми не зустрічалиб у його праці деяких застережень там, де приходиться йому опертися виключно на тексті Етерії. Маємо на приміті жерельні студії А. Baumstark'a про час повстання Етерієвої „Peregrinatio“ (Oriens christ. N. S. I. 32; пор. також Rauschen, Grundriss d. Patrol. 1926, 193). Зовсім щасливо підібрані і три дальші документи, Требник Вірмен, Ерусалимський Канонарій і Ерусалимський Типик, цінні своєю давниною, а передусім своїм ріжним походженням. Як видно, автор знає російську мову і саме тому велика шкода, що він не доложив труду та не використав ще й інших, подібних жерел. Знаємо прецінь, як поширені були на наших і московських землях описи подорожей до св. землі і яка богата література звязана з тим предметом. Нам видиться, що автор міг був о много красше перевести підсумки і свої додаткові міркування та замітки, якщо радше узгляднивби був праці Пономарева, Дмитрієвського, Никольського і ин. як ті заходні жерела, якими він властиво послуговувався. Такі фр. його власні досліди около квестії страсних антифонів, вийшли за слабі і неточні. Не знаємо також, чому автор на кількох місцях дошукується звязи між ерусалимським богослуженням а його останками в сучаснім римським богослуженню, коли ще досі головний обряд і богослужебні тексти страсної відправи остали в усіх майже східних обрядах. Чи не красше булоби перенести свою увагу до сих східних обрядів і в них шукати розвязки символіки та всієї драматичности Великого Тижня? Тоді і природнійшим булоб заключенне, що його автор поклав на кінець своєї розвідки, а саме, що Церква Сходу, є тою, котра до наших днів так вірно зберігла цінний спадок первісних і середневічних устанав св. Сіону.

Для наших вчених дослідників студія Тібота повинна стати заохотою, з любовю і довірем звернутися до скарбів рідного нам богослуження й обряду і їм самим стати розказувати про наші цінности і богацтва. Такі праці матимуть практичну користь для своїх і для чужих. *Й. Скр.*

Der hl. Basillus der Grosse und die klösterliche Profess. Von P. Mathäus Rothenhäusler („Benediktinische Monatschrift“ IV. Beuron 1922. 280-289).

Висвітленне початків чернечої професії загалом, а головно у св. Василія В. і василіянським Чині, знаходиться ще в стадії перших розслідувань. З тим більшим отже зацікавленням треба прийняти повисшу розвідку як причиною не тільки до історії монашества, але й історії літургії, церковного права та християнської побожності. Заздалегідь зазначаємо, що автор обзнакомлений з тим питанням основно і фахово, тому для нас вистарчить подати наконечні висновки його студії, а матимемо намічену методу і провідні засади для власних дослідів.

Вихідною точкою при поясненню Василієвої професії мусить бути ідеологія і практика св. Пахомія, як загалом єгипетських монахів. Сам св. Василій не раз се зазначає і радо називає себе їх учеником. У тім власне світлі розважуване питання його професії, виказує великий і значенний крок наперед як під оглядом теоретичним так теж і формальним. Теоретично, себто що до свого поняття, професія, по думці св. Василія, є зобов'язуючою *δημολογία προς θεόν* давних монахів, себто приреченням — обітницею, яку робить Богови той, що має бути прийнятий до монастиря. Характеристичне в тім поняттю св. Василія те, що обітниця обов'язує в совісті і тому грішить, хто її не додержує або ломить. Дальше, окремим натиском підчеркує св. Василій, що обітницю ту робиться Богови, а не монастиреви, чи згл. законній власті і братії. Вкінці, по думці св. Законодавця, обітниця має бути ясно виражена, так що не вистарчає мовчазна обітниця.

Відповідно своему поняттю, Василієва професія зобов'язувала отже в совісті, в слід за чим, св. Василій розумів її як обов'язуючу через весь протяг життя, значить вона була досмертна. Коли склавший професію не додержав обітницю, так грішив перед Богом, перед своєю совістю і Церквою. Відси жадав св. Василій, щоби при її робленню Церква була заступлена своїми відпоручниками, і так на випадок недодержання обітницю, щоби вона могла розтягнути на винного свої церковні кари. З поняттем досмертності злучене до певної міри тривале перебування склавшого професію в дотичнім монастирі. Та в яким розумінню належить прийняти те тривале перебування (*stabilitas*), сего не видно зі слів св. Василія.

Остається ще формальний бік василіянської професії. Тут найперше зазначає автор, що св. Василій брав під увагу вік складаючого, котрий і рішав про форму професії. На ділі складали її ті, що ще дітьми були прийняті до монастиря. Поза ними стояли старші віком, вільного стану, а вкінці — подружені. Для всіх однаковою була обітниця відказатися від всего, що не має нічого спільного з життям ангельським, але для старших в тім відреченню замикалася обітниця на »безбрачне життя«.

підчас коли для тих, що дітьми прийшли до монастиря, заключалася обітниця на »дівство« (δμολογία παρθενίας). Переходячи до питання про зверхню форму професії, автор зазначає, що вправді приписані питання і відповіді при обітах жадають якоїсь формулки, але яка вона була, — сего не дасться нині сказати. Можливо, що за формулку служив текст св. Матея XVI, 24.

Під кінець зазначає автор, що перед професією був назначений час проби, як також, що монахи мали окремий одяг, котрий св. Василій усе лучить з хвилею професії.

Тим кінчиться розвідка. Для неї використав автор письма св. Василя, з яких часто наводить довгі тексти, рівнож використав і иншу літературу. Та попри всю свою науковість, стаття написана без перегляду, так що самому доводиться шукати звязи і зіставляти логічний хід думок.

Й. Скр.

ОГЛЯД надісланих книг

В тім відділі даємо місце всім книжкам, надсиланим на адресу редакції „Записок ЧСВВ.“ (Львів, Жовківська 36), без огляду на їх зміст і світогляд. При деяких подаємо короткі, оціночні замітки, а що до инших залишаємо за собою право висловитись про них у нашій органі в міру потреби та достосовання до нашої програми. — Вказуємо тільки книжки та збірні видання, пропускаючи письма періодичні й їм подібні. Їх вказ містимо на кінці випуску, яким закінчується поодинокий том.

Actes de Benoît XV. Encycliques, Motu proprio, Brefs, Allocutions, Actes des dicastères, etc. Texte latin avec traduction française. Tome II (1919 à Septembre 1920). Bonne Presse. Paris (1926). 8° 292. Брош. фр. фр. 4. —

Видання практичне, виготовлене з переглядом і тому заслугує на те, щоб його поручити.
Almanach catholique français pour 1926. Préface de S. G. Mgr. A. Baudrillart. Librairie Bloud et Gay. Paris 1926. 12° 592.

Bardenhewer, Dr. O. Der Römerbrief des heiligen Paulus. Kurzgefasste Erklärung. Freiburg i. B. 1926. Herder. 8° VIII + 220. RM. 6.60; опр. в полотно RM. 8. —

Звісний монахійський бібліст і професор Д-р Отто Барденгевер збагатив знова біблійну католицьку літературу цінним коментарем послання св. Ап. Павла до Римлян. У вступі подає начерк змісту листу, обставини й ціль, для якої апостол писав, час і місце написання, цілість тексту і багату егзегетичну літературу. Сам коментар ділить на дві часті, відповідно до змісту послання, на догматичну (1, 18-8, 39) і паранетичну (12, 1-15, 13).

Всі невідписані оцінки подав Й. Скр.

Пояснює головні богословські правди листа і то в приступній, ясній річевій формі. В полеміку не вдається, хіба що сего вимагає ясність викладу. І так при поясненню звісного місця послання, що християнин не остає вже під законом (7, 1-25) звертає увагу на історію егзегези сего місця, почавши від Методія до Лютра (ст. 111-112). Подібно в гл. 11, 26 автор в примітці подає гадку Отців Церкви в протиставленню до поглядів Лютра (ст. 171 ув. ?). Загалом сей коментар є призначений на підручник для студентів богословія і під тим оглядом треба його назвати взірцевим. Сам автор у вступі зазначає, що сей твір є овочем його богословських викладів, а тепер оголошує друком, щоби одному або другому любителю посланій св. Павла дати спрому запізватися якраз з тим листом, який з огляду на глибоку науку апостола не є загально приступний. Вказаним булоби, щоб й наші священники зазнакомилися з сим коментарем, де так ясно, річево й основно представлена є католицька наука св. Церкви про віру й оправданне в протиставленню до протестантських ложних поглядів. Т. Г.

Baudrillart Alfred Mgr. Pourquoi la France aime la Pologne. (Publication du Comité catholique des Amitiés françaises à l'Étranger). Paris (?) 12° 47.

Baudrillart Alfred Mgr. Les évêques français en Pologne. (Publication du Comité cath. franç. à l'Étranger). Paris (?) 12° VI + 109.

Як перша так і друга публікація писані під чаром захоплення Польщею і тому не слід привязувати до них якоїсь спеціальної ваги.

Большевики, Жида і Християнство. Слово до інтелігенції. »Добра Книжка«. 62 вип. Львів 1926. 8° 30.

Bonnetain P. Officier et Apotre le Lieutenant Marcel Antoine (1893-1918) Paris 1924. P. Téqui. 8° XXXIII+320. Брош. фр. фр. 7-50.

Як видно з наголовку, маємо до діла з життєписом людини, котру світова війна зробила славною. Моралізуючий тон книжки виступає ясно, але не слідно жадного шаблону.

Bournet Léon. Le Christianisme naissant. Expansion et luttes. Paris 1923. P. Téqui. 12° X+482. Брош. фр. фр. 8—

Є тут жерельно оброблені події 3 перших віків ери християнської. Студії важні для історії Церкви і для апологетики. Для сеї останньої цінну прислугу віддасть передовсім розділ про апологетичне значінне мучеництва (ст. 430-470).

Brauer Theodor Dr. Deutsche Sozialpolitik und deutsche Kultur (Schriften zur deutschen Politik. 13. u. 14. Heft.) 8° VIII + 110. Freiburg i. Br. 1926, Herder. RM. 2.80

Фахова студійка обертається біля німецької нації, хоч в дійсности авторові провідні і основні думки мають загальний характер. З них слід підчеркнути те, що складається на практичні успіхи кожної нації і на що кожний народ мусить наставати, щоби бути й оставати собою, а саме: У народних змаганнях і загалом у життю, кожда нація сперта на себе саму. Своїми засобами і по своїй питоменности мусить вона приймати боротьбу і її зводити. Прикладом Америка. В тій життєвій боротьбі нічого не допоможе скоса поглядати за тим, що другі роблять, бо для них є свої вимоги. Жадна суспільно-політична робота ніколи і ніде не може узалежнюватися від того, чи другі підуть з нами чи ні. Кожному народови своя дорога! Думаємо, що *mutatis mutandis* ся засада заслугоє на те, щоб її пристосувати також і при поодиноких ділянках робіт одної і тої самої нації, нпр. в душпастирстві, мистецтві, шкільництві тощо

Brou A. Le Dix-Huitième Siècle Littéraire. L'Encyclopédie-Voltaire. Paris 1925. P. Téqui. 12° 434. Брош. фр. фр. 7·50.

Вік XVIII, доба енциклопедистів, стаття Вольтера, освітлені тут з погляду католицького. Завдяки своїй жерельности, книжка з певністю стає цінним здобутком в літературі предмету.

Bruder David von Augsburg. Ein deutscher Mystiker aus dem Franziskanerorden. Von P. Dagobert Stöckerl OFrM. München 1914. 12° 48.

Bulletin des Facultés Catholiques de Lyon. 46e Année. Lyon 1924. 12° 48. — 47e Année. Lyon 1925. 12° 52.

Chapon Mgr. Conférences Spirituelles aux Religieuses de la Visitation d'Orléans. 2-me série. Paris 1925. P. Téqui. 12° VI+348. Брош. фр. фр. 7·50.

Підручник надається для провідників законних згромаджень, де часті конференції належать до могучих середників духовного проводу. Крім принагідних наук, подані теж науки перед відновою обітів.

Conférences sur les Vertus Sacerdotales, par Mgr Lelong. Paris 1924. P. Téqui. 12° VI+411. Брош. фр. фр. 7·50.

Обильний матеріал криють в собі ці конференції для кожного священика. Всюди багато текстів єв. Письма, а в самім викладі ясність і солідність науки. Так маємо тут обговорені ось які теми: священичі чесноти, релігія, віра, надія, любов Бога, ближнього, второпність, справедливість, кріпость, поміркованне, вбожество, невинність, послух, покора, покута, ревність, безпретенсійність, солодкість, терпеливість, характер.

d'Agnel Arnaud et d'Espiney Dr. Psychologie et Psychothérapie éducatives. Paris 1924. P. Téqui. 12° 608. Брош. фр. фр. 12'—

В добі шукання нових шляхів у педагогії, ся книжка дуже на часі. Коли сьогодні вже в щоденній пресі (див. фейлетон д-ра Ст. Балая в „Ділі“ чч. 150-151/1926) порушуються погляди Жидів Freud'a, Erlich'a і и., так праця двох визначних авторів, котрі того рода теорії студіюють, повинна знайти належне їй місце. Не лише виховавці і теоретики педагогічного знання перечитають її з користю, але і всі, що люблять молодіж і бажають для неї здоровля фізичного та морального.

d'Alzon Emmanuel. Méditations sur la perfection religieuse pour les Augustins de l'Assomption. I-re Partie: Depuis la veille de Noël jusqu'à l'Octave du Saint-Sacrement. Paris (1925). Bonne Presse. 12° XV+551.

В нинішній духовній літературі не легко зустрінути того рода розважань, що їх маємо в тій книжці. Велика прозорість, добірний зміст, теми підібрані актуальні в сучаснім життю Церкви, притім зразкова короткість поодиноких точок, — отсе деякі додатні прикмети тих розважань. Можна також послугуватися розважаннями як готовими синопсами проповідий. Поширення сеї книжки — запевнене. Вижидаємо дальшої її частини.

Darboy G. Mgr. L'Imitation de Jésus-Christ. Traduction française avec réflexions. Bonne Presse. Paris (1926). 32° 544. Брош. фр. фр. 8'—

Французька критика уважає сей переклад Томи Кемпійського за найкрасший. Що до „Рефлекцій“, доданих по кождім розділі, то вони справді оригінальні і повні змісту.

De Oriente: Bibliographica (Orientalia Christiana V.-4). Pont. Inst. Orient. Studiorum. Roma (1926). 8° 40.

Index: I. *M. de la Taille S.J.* „Orthodoxes“; II. *M. Viller S.J.* Une édition grecque orthodoxe du miroir de l'âme du P. Huby S.J.; III. *G. Hofmann S.J.* Concilia oecumenica; IV. *J. S.* In der russischen Emigration; V. *M. d'Herbigny S.J.* Bulletin bibliographique: livres et revues; VI. Recensiones.

De Oriente: Documenta et libri (Orientalia Christiana VI.-5). Pont. Inst. Orientalium Studiorum, Roma. (1926) 8° 68.

Index: I. *J. Schweigl S. J.* Das Soviet-Ehe-Projekt. II. *G. Hofmann S. J.* Kardinal von Kiew. III. Recensiones. IV. Rectifications. V. Pont. Inst. Orientale: Programma examinum.

Der Pseudo-Hieronymianische Evangelien-Kommentar. Wissenschaftliche Arbeit von *Anton Möderl.* München 1925. 8° 81.

d'Herbigny M. S. I. **L'aspect religieux de Moscou** en Octobre 1925 (Orientalia Christiana. V-3). Pont. Inst. Orient. Studiorum, Roma (1926). 8° 96.

Die Gottesbeweise. Von Dr. *Franz Sawicki* Domkapitular u. Professor in Pelpin. Ferd. Schönningh Verlag. Paderborn 1926. 8° VIII+206. Брош. RM. 4'50.

В католицькій науці замітний факт, що вчені з поміж білого духовенства люблять деколи навіть у засадничих квестіях заступати думку яскраво ріжну від вчених, приналежних до чорного клиру. Наприклад, до таких належать: Gutberlet, Scheler, Isenkrahe, Wittig і и. До них можна теж зачислити і проф. Савіцького, в приводу його нової праці: *Die Gottesbeweise*. Сам він признає, що давніше його погляди що до доказів на істнування Бога були інші і лише наслідком якогось невдоволення, він став наново їх передумувати, передумане обробив і списав у сій книжці. Тим робом названа в горі книжка є ревізією його колишніх, як загалом усіх сучасних поглядів в квестії доказів на істнування Бога. Не наша ціль на отсих сторінках піддавати критиці працю поважного і глибокого автора в її поодиноких передпосилках і висновках, зазначимо однак, що по нашій думці автор за много мабуть прив'язує ваги до сучасних досвідних наук, зі шкодою для метафізики та спекуляції. Відси зродилась і сама спроба ревізії. З признанням однак підчеркуємо, що книжка має много нового і цікавого матеріалу, обробленне теми легке, займаюче, денеде (пр. телеологічний доказ навіть класичне і тому книжка о. проф. Савіцького повинна знайти як найширше зацікавленне.

Die Herrlichkeiten der göttlichen Gnade. Frei nach P. Euseb. Nieremberg S. J. dargestellt von Dr. *Matth. J. Scheeben.* Neu bearbeitet durch Fr. *Alb. M. Weiss O. Pr.* 13. u. 14. Auflage (27-30 Tausend). Mit einem Anhang über das Verhältnis von Natur und Übernatur. Freiburg i. Br. 1925. Herder. 12° X+684. Опр. RM. 6'20.

Як загалом особа Духа св., так зокрема ласка Божа не найшли ще належного зрозуміння серед віруючих і побожних душ, тому не дивно, що не відчувається потреби читати з насолодою книжку, про яку мова. А ся знаменита і історична праця не потребує поручення. Як усякий, світський і духовний, малий і великий, усвячується, спасає своєю душею та плакає духовне життя, так теж усякий повинен знати і читати отсей зразковий підручник внутрішнього життя. Жаль лише, що досі не маємо перекладом сеї книжки в нашій мові.

Die lässliche Sünde und die Mittel zu ihrer Verhütung. Ein Büchlein für alle gebildeten Katholiken, die nach Vollkommenheit streben. Von *Viktor*

Cathrein S. J. (Aszetische Bibliothek). 12° XIV + 166. Freiburg i. Br. 1926, Herder. Опр. в пол. RM. 3.40

Вправна рука о. Катрейна написала в сій книжочці такі розділи: про поняття чистоти серця та про гріх смертний і повсякденний, про гидоту і шкідливість повсякденного гріха, про винищення поповнених гріхів повсякденних, дальші розділи про те, як треба захороняти себе перед повсякденними гріхами, про покуси, боротьбу зі злою пожадливістю, гордістю життя, похіттю тіла і похіттю очей. Справді, ціла низка аскетичних розвідок! А всі вони написані ясно, з глибоким зрозумінням річі, притім дуже популярно. Треба побажати, щоб отся знаменита книжка осягнула і між нами ціль, що її мав автор перед очима, а саме, щоби вона доводила людські душі на гору святу doskonałości дорогою старою і випробованою, гальмуючи сучасне і пересадне змагання деяких кругів до містицизму і шукання нових доріг.

Die Prophetien des Karsamstags und der Pfingstvigil und die Messe des Königfestes Christi. Freiburg i. B. 1926, Herder. 16° 22.

Се підручна відбитка з більшої праці А. Шотта п. н. Messbuch der hl. Kirche. — В ній заслугує на увагу нова служба на свято Христа-Царя.

Досконалий жаль ключем до неба. Книжечка для науки й потіхи християн-католиків, що хочуть бути певні спасення своєї душі. Написав свящ. епархії Майнц, переклав свящ. Й. Н. »Добра Книжка«. Львів 1925. 16° 96.

Dozous Dr. La Grotte de Lourdes. Sa fontaine, ses guérisons. Nouvelle édition. Bonne Presse. Paris (1926). 12° 216. Брош. фр. фр. 4.—

Ся книжка в новим виданнем праці люрдського лікаря, що була надрукована ще 1870 р. Автор, безпосередний свідок чудесної появи МБожої і чудесних uzдоровлень, пише як фаховий лікар, якому залежить на тім, щоб як найширші круги признали неможливість природним розумом приступати до незвичайних, люрдських фактів.

Eisenhofer Ludwig Dr. Grundriss der katholischen Liturgik. 2. u. 3, verbesserte Auflage. (5 — 8 Tausend). Herders Theologische Grundrisse.) 12° XII + 328. Freiburg i. Br. 1926, Herder. RM. 3.60; опр. в пол. RM. 4.80

Тямлю, яку колись прислугу робив нам учням підручник літургії, виданий Тальгофером і автором у горі названого начерку. Та переглядаючи сторінки тогож начерку, переконуємося, що він зможе заступити те саме вдячне місце. Наукова об'єктивність, річевість, перегляд і ясність вислову, остали і тут, мимо зменшеного об'єму начерку. Викладаючи к а т о л и ц ь к у літургії, автор обмежується тільки на західну Церкву, але кількож то в літургії має вона спільних черт зі східною? Тому не без причини сміємо сей начерк поручити і східному літургістови. Передусім наші шкільні підручники для літургії запересталиб свого консервативного викладу, якщо схотілиб оглянутися на католицьку літургії такої поваги наукової, якою в д-р Айзенгофер.

Eucharistie et Sacré Cœur. Étude comparative de théologie et d'histoire sur les deux dévotions. Par L. Garriguet. Paris 1925. P. Téqui. 8° VII+357. Брош. фр. фр. 12.—

Ще від Пія X куль Н. Евхаристії і Пр. Серця Хр. живійше цікавить катол. вчених. І власне обом набоженствам присвячена отся основна і наукова студія. Думаємо, що жаден догматист, жаден історик порівнюючого богослов'я і жаден літургіст, не зможуть тепер обійти праці Гаррігета, з огляду на солідну науку і ясний виклад.

Fischer J. Dr. Isaias 40-55 und die Perikopen vom Gottesknecht. Eine kritisch-exegetische Studie. (Teildruck). Münster i. W. 1916. 8° 53.

Fontes XXI. Tom Jubileuszowy (Towarzystwo Naukowe w Toruniu). Toruń 1925. 8° XVI+166.

Зміст: Najdawniejsze Ustawy gimnazjum Toruńskiego. Wydał *Dr. St. Tync.*

Frischkopf Burkard Dr. Phil. Nie neuesten Erörterungen über die Abendmahlsfrage. Münster i. W. 1920. 8° VIII+52.

Gaell René. Celle qui ressuscita. Paris 1924. P. Téqui. 12° VIII+242. Брош. фр. фр. 5.—

Матері Божій з Люрд належить назва, зазначена в наголовку. Для піддержання цієї назви аналізується три факти, голосні і безсумнівні, що їх радо перечитає кождий почитатель Марії.

Garriguet L. Lectures pour le Mois des Morts. 5-e édition. Paris 1925. P. Téqui. 12° XI+262. Брош. фр. фр. 7·50.

Сі читання, розложені на кождий день одного місяця, так складені, що в рівночасно точками для розважання. Новости у змісті — не багато, зате зібраний весь матеріал про останні річи і чистилище.

Gerber Jacques SJ. La Sainte Eucharistie. Le Sacrement et le Sacrifice. Résumé de théologie morale. Paris 1925. P. Téqui. 12° VI+200. Брош. фр. фр. 5.—

Ціллю тих сторінок є злекшити священикам повторюванне моральної в kwestії Н. Евхаристії. Провідниками автора визначні сучасні моралісти і церковне право. Щиро поручаємо книжечку священикам і ученикам морального богослов'я.

Gibier Mgr. La France catholique organisée. Paris 1925. P. Téqui. 8° XXXIV+366. Брош. фр. фр. 10.—

Окремі обставини французькі домагаються окремих проб і зусиль з боку Церкви і вірних. Сего піднявся зі знаменитим вислідом в своїй епархії автор, а своїми випробованими методами ділиться з іншими. Поза вказівками місцевого характеру є теж багато загальних думок, важних для всякої організаційної роботи.

Gillet M.-S. La morale et les morales. (Éditions de la Revue des Jeunes). Paris 1925. 12° 302. Брош. фр. фр. 10.—

Сам автор зазначає, що його книжка наче екран, на яким з черги відбиваються довгі ряди моральних системів, що то хотілиб зайняти місце єдиної моральної системи. Се заразом головний поділ праці на дві частини. Перша займається розясненням і критикою моральних системів, показуючи їх неvistарчаємість, а друга є обоснованням системи, за якою стоїть св. Тома і солідна наука. Знаний мораліст зумів стати на вершинах свого завдання і дав працю тривалої вартости.

Grimaud Charles. L'Épouse attrait du Foyer. Paris 1925. P. Téqui. 12° VII+309. Брош. фр. фр. 7.—

Книжка зложена дуже доцільно для жінок, що живуть у супружних зв'язках. Вказані прикмети, якими жінка буде домашнє огнище, представлені теж і ті, якими вона його руйнує. На добавок подається дані, при яких доходить жінка до благородної влади в своїм домі. Без сумніву, що й незамужні жінки знайдуть тут багато важних вказівок для свого життя.

Hausherr Irénée S. I. Saint Théodore Studite. L'homme et l'ascète, d'après ses Catéchèses (Orientalia Christiana. VI-1). Pont. Inst. Orient. Studiorum. Roma (1926) 8° 88.

Herders Bücherbote. Mitteilungen des Verlags Herder et Co. Freiburg i. Br. Frühjahr 1926.

Рівночасно з тим книжковим оглядом розіслано оповістку, яку передруковуємо, бажаючи дати змогу всім читаючим, скористати з небувалої нагоди. Оповідства так говорить про набуток книжок по зниженій ціні: Накладня Herder et Co. (Freiburg i. Br.) видала і висилає на жаданне даром 3 окремо зладжені списки дешевих творів. Списки виказують 733 чисел, котрі продаються по зниженій ціні (аж до 75% опусту), якщо наспіє замовлення найпізніше до 31. XII. 1926. Тому, що книжки обіймають найрізноманітніші ділянки, всякий має нагоду, при зглядно малім видатку спорядити для себе свою власну книгозбірню, згл. її доповнити. **1. Список дешевих творів.** I. Богословіє: 1. Загальне. Наука релігії. 2. Наука біблійна. 3. Історичне, 4. систематичне, 5. практичне богословіє. 6. Катехитика. 7. Гомілетика і Літургіка. 8. Місіонарство. II. Філософія. III. Наука права, про державу і соціологія. **2. Список дешевих творів.** 1. Історія літератури. 2. Красне письменство. Людові видання. 3. Краєзнавство і етнологія. 4. Природопісні науки. 5. Вихованне і навчанне. 6. Історія. 7. Життєписи. Спомини. Листування. 8. Мистецтво і археологія. 9. Музика. 10. Медицина. **3. Список дешевих творів.** Аскетична література. 1. Введення. Книжки для розважання і власного видосконалення. Книжки етично-релігійного змісту. 2. Молитовники і розважання. — Накладня має своє чекове конто в Варшаві.

Hofmann G. S. I. Athos e Roma (Orientalia Christiana. V-2). Pont. Inst. Orientalium Studiorum. Roma (1925). 8° 184.

Hoh J. Dr. Die Lehre des hl. Irenäus über das Neue Testament (Gekrönte Preisschrift). Münster i. W. 1919. 8° XVI+208.

Голубець М. Галицьке малярство. (Три статі). Бібліотека «Логос» — 5. Львів 1926. 12° 88.

Голубець М. Холодний («Укр. Мистецтво» N° III). Львів МСМХХVI. 8° 25 (з карт.).

Гриневичева К. Непоборні. Оповідання. (Бібл. «Логос» — 7). Львів 1926. 12° 175.

Hugon Édouard P. OP. La fête spéciale de Jésus-Christ Roi. Paris 1925. P. Téqui. 12° VI+35. Брош. фр. фр. 1.50.

Відомий томіст-догматист обговорює в тій книжечці вельми актуальну під теперішню пору тему. Обробленне основне, без зайвих епізодів.

Huonder Anton, S. J. Zu Füßen des Meisters. Kurze Betrachtungen für vielbeschäftigte Priester. Zweiter Band: Die Leidensnacht. Vierte bis sechste, verbesserte Auflage. 12° XII+430. Freiburg i. Br. 1926, Herder. Оправл. в пол. RM. 5.40.

Несповна рік тому, як побачив світ Божий отсей том названих розважань, а вже маємо його дальші видання. Гарне свідоцтво для придатности і поручення! І справді, між новітніми підручниками не знаємо иншого, котрий так ясно, щиро і побиваючо про-

влявби до серця кожного розважаючого, як саме підручник: „У стіп Учителя“ о. Гуондера. Так належить писати для священників! — сказано про сю книжочку. Хто передумає і перемолиться на основі тих 125 начерків, сей з певністю не буде Юдою. Проте — бери і читай!

In der Kongregationsschule. Vorbereitungsunterricht zur Aufnahme in die Marianische Kongregation. Von *Maria Müller.* Zweite Auflage. (4 — 6 Tausend.) (Marianische Kongregationsbücherei. Herausgegeben von *Georg Harrasser S. J.* Band 3.) 12° (XVI + 188. 1 табл.) Freiburg i. Br. 1925, Herder. Опр. в пол. RM. 4.80

Скорий розвій конгрегаційного життя в нас бореться з браком фахової лектури для провідників і для членів. Все ще мусимо оглядатися на інші нації і з konieczности послуговуватися їх літературою. Між нею одно з перших місць належиться праці М. Міллер. Знаменита знавчиня Марійських конгрегацій зладила цінний підручник, який незвичайно доцільно і вміло вводить у розуміння і духа конгрегацій, подаючи більше, як се обіцяє наголовок. Для провідників зложений тут багатий матеріал провідничий і рефератський, для самих же дітей Марії сердечні вказівки не лиш що до життя конгрегаційного, але й що до справ близьких сучасній жінці, як пр. що до молитви, духовного проводу, покаикання, любови, супружа, розривок, ноші, лектури і т. д. Рівнож і члени не жіночих станових товариств знайдуть у тій практичній книжці багато пожиточних вказівок. Бажаннем нашим, щоби книжка знайшлася в руках нашої молоді і її провідників.

Jarehsbericht 1925 des Verlages Herder zu Freiburg i. Br. 12° 78.

Jesus Christus. Sein Leben, seine Lehre und sein Werk. Von Dr. *August Reatz,* Professor der Theologie in Mainz. Zweite und dritte, verbesserte Auflage. (5-7 Tausend). 8° XIV+396 і 1 образ. Freiburg i. Br. 1925, Herder. Оправл. в полотно RM. 10.50.

Автор у своїм творі не подає ані формального опису життя Ісуса Христа, ані апології Його Божества. Зате дає повний історичний образ Його особи, життя, науки й діяльності. Притім узглядає всі важніші проблеми, які нинішній модерний чоловік підносить як до особи Ісуса, так і Його Євангелія. Також не полишає на боці важніші, а так численні труднощі, які в останніх часах підносить вільнодумна й невіруюча критика Євангелій. Великою заслугою автора є, що усуваючи закиди чи упередження ніде не вдається у виразну полеміку. Для приміру, як автор вивязався ві свого завдання, подаємо деякі уступи з дитячого життя І. Христа. „Не можна сказати, щоб оповідання з дитячих літ Спасителя виявляли якусь тенденцію; на те є вони занадто простенькі й безпретенціональні. Зате висказують вони велике й сильне пересвідчення, ...що Христос був чимсь більше як звичайним чоловіком... Чудесне Боже діланне назначує годину Його приходу, Боже обявлення знаменує зміст Його післанництва. Над тим життям володіють інші закони, як ті загального провидіння, що впрочім кермує долею людей. Вправді і життя Ісуса стоїть в загальній струї Божого проводу й діланне, що їх „історією“ звемо. Заразом одначе виростає воно вже від першого моменту понад всякі природні припущення і понад всякі психологічні умовини духа. Тут творча й непосредна Божа всемогучість входить у світ механічних подій і психологічного розвою. Нове „нехай станеться“ будить новий світ, повне таїнства внутренне життя Божого Сина“ (7-8). Особенно заслугоють на увагу уступи Месіянська самосвідомість Ісуса (122-153), де узглядені є всі модерні

проблеми дотично догматичного розуміння висказів Ісуса Христа про свою особу. Подібно ї уступ: Новий закон, де порушуються такі питання як: ідеал етичної особовости, Ісус і містика, католицизм і містика, теоніомія і христіоніомія, мораль і аскеза і т. д. (299 і д.). Треба признати, що автор много вложив праці і студій, а найцінніше є те, що автор умів свої довголітні досвіди подати не тільки в прегарній стилістичній формі, але надати їм суто науковий характер. Т. Г.

Jeuné M. R. Une Mystique Dominicaine. La Vénérable Agnès de Langeac (1602-1634). Paris 1924. P. Téqui. 12° XII+244. Брош. фр. фр. 6.—

Життєпис справді незвичайної особи, якої знаменними прикметами: простота, енергія, любов, а в тім усім даровання містичні. Всюди багато будуєчих подробиць і тому книжку, мимо частих текстів, читається цікаво.

Jombart E. Le mariage. Rappel de quelques notions canoniques et morales. Paris 1925. P. Téqui. 12° 84. Брош. фр. фр. 3.—

Докладно зібрано тут усе, що належить знати французькому священникови про супружя.

Julien E. L. Les Promesses Évangéliques. Paris 1925. P. Téqui. 12° 127. Брош. фр. фр. 5.—

Се, що дав людям Христос безумовно мусить бути збережене Христом і через Христа, ось провідна думка авторових конференцій. Передусім спинюється він на 5 проявах виказуючи, що чоловік, полишений собі самому, не житиме правдивим життєм, не матиме трівкої правди, ні сили в свободі, ні справедливости при рівности, ні вкінці мира в єдности. Конференції мають характер апольогетичний.

Katholische Weltmission und deutsche Kultur. Von D. Dr. Josef Schmidlin. (Schriften zur deutschen Politik. 10. Heft). Zweite, unveränderte Auflage. 8° XII+62. Freiburg i. Br. 1925, Herder. RM. 2.—

Осередком авторового міркування в німецька нація й німецька культура. За світової війни, а ще більше після Версаю, як уся Німеччина так зокрема її місійна акція потерпіла як ніщо инше. Супроти такого факту, здавалосьби, вся місійна справа мусить уступити в державі побідженої Німеччини на останній плян. Тимчасом знаменитий фаховець, автор книжочки, доводить противний доказ. І в тім власне сама праця і всі її думки мають загальне значінне. Кождїй нації, тим паче кождїй державі, хочби вона навіть не мала своїх кольоній, як ось тепер не має їх Німеччина, мусить дуже залезати на тім, щоби місійне діло цвило і розвивалося серед нації і в державі як змога найбільше. Зате пороблені автором висновки, заподані ним середники і постуляти, можуть стати взором, як саме належить основну думку про вагу і потребу місійної акції пристосовувати до конкретних потреб і обставин. Патріотизм автора великий, але ніде не раниць почувань чужих, тому його працю читатиме і ворог німецького духа.

Kattum Fr. X. Die Eucharistielehre des hl. Bonaventura. München-Freising 1920. 8° 54.

Kirchliches Handbuch für das katholische Deutschland. Nebst Mitteilungen der amtlichen Zentralstelle für kirchliche Statistik des kath. Deutschlands. In Verbindung mit H. Auer, W. Böhler, Dr. N. Hilling u. A. Väh S. J. herausgegeben von Hermann A. Krose S. J. u. Joseph Sauren. XII Band: 1924-1925. Freiburg i. Br. 1925. Herder. 8° XXIII+580+28. Оп. RM. 15.—

— In Verbindung mit H. Auer, W. Böhrer, Dr. N. Hilling, u. A. Vöth S. J. herausgegeben von *Hermann A. Krose* S. J. und *Joseph Sauren*. XIII Band: 1925 — 1926. 8° (XX + 464) Freiburg i. Br. 1926, Herder. Опр. в пол. RM. 12. —

Від ряду літ існує се поважне видавництво і треба признати, що поза ним не знаємо иншого національного видання, котре стоялоби на таких вершинах свого завдання, як саме отсей німецький церковний підручник. Се сумлінний і над усе сподіванне вірний огляд цілорічного життя і діяльності кат. Церкви в Німеччині. В нас під рукою томи XII і XIII, себто огляди за рр. 1924 — 1926. Не зайвим буде згадати бодай важніший матеріал, поданий тут з німецькою солідністю. Так маємо: точні звістки і дані особистого характеру про папу, кардиналів, римську курію, німецький єпископат тощо, далі церковно-правні зарядження і вирішення, огляд місійної праці поза межами Німеччини, стан шкільної справи, огляд харитативно-суспільної діяльності німецьких католиків, загальний стан кат. населення і звязаних з ним подій (супружества, народина, смертність), опісля поданий докладно стан духовенства, світського і законного, семинарів, урядників, вкінці точні дані про зорганізованість кат. Церкви в Німеччині (поділ на дієцезії, деканати). В XIII-ім томі, зменшенім обемом, наслідком великих коштів, наступила деяка зміна в розложенню матеріалу, але зате поширено дані про шкільництво і додано орієнтаційну карту дієцезій. Як видно з сего короткого перегляду, кожний том є необхідним підручником для освіченої людини, працюючої науково в дома і поза ним, в редакціях, в громадянських і державних установах, навіть для промовляючих з парламентарної трибуни. Для видавців єпархіяльних шематизмів німецький підручник повинен стати взором точности і технічного вивінування їх офіційального видавництва.

La Lutte catholique. La Malfaisance de l'Ecole unique (Bibliothèque des Conférences, Sér. C. N. 7). Bonne Presse. Paris (1926). 12° 32.

Тип „єдиної школи“ є величезним воєнним тараном проти католицької Франції. Сю провідну думку розвиває автор подрібно, спираючись всюди на численні жерела.

Lanier Henri. Le portrait de Notre-Dame par St-François de Sales. P. Téqui, Libraire-Éditeur. Paris 1925. 18° IX+104.

Описане тут життя Божої Матери словами св. Франца Сал. План праці, розклад уступів дрібні переходи і виїмки текстів з письм св. єпископа — отсе заслуга автора-компілятора, а все инше — вірні слова святого.

L'Apostolat Missionnaire de la France. Conférences données à l'Institut Catholique de Paris (1-re série: 1923-1924). Lettre-préface de S. E le Card. Dubois. Paris 1924. P. Téqui. 12° XXII+310. Брош. фр. фр. 7.—

— Idem. II série: 1924-1925. Paris 1926. P. Téqui. 12° XXI+321. Брош. 7.

Обі серії в многих конференціях кладуть перед очі посторонного глядача справді величну картину апостольської праці французького духовенства. Конференції виголосили і списали люди з голосним іменем, часто люди, котрі самі безпосередно працювали на тій ниві для добра Христового царства і впливів Франції. Нерідко відчити ті подають цінний матеріал етнографічний, статистичний, побутовий.

Lavaud L. Saint Thomas »guide des études«. Notes et commentaires sur l'encyclique »Studiorum ducem« de S. S. Pie XI. Paris 1925. P. Téqui. 12° VIII+277. Брош. фр. фр. 7:50.

Спершу поданий весь текст папської енцикліки, по латинськи і по французьки, а описля йде коментар до неї, котрий становить властивий зміст книжки. В ній мова про святість св. Томи, про знаменитість його науки та про практичне навчання. Річевий і поіменний показчик улекшує користання книжкою.

Les Savants sont-ils des Croyants? par *J. Riche*. Paris 1925. P. Téqui. 12° 127. Брош. фр. фр. 5.—

Теми опрацьовані тут в формі діалогів і незвичайно живо. Перед нами пересуваються математики, астрономи, фізики, хеміки, природознавці, геолози і всі вони в ім'я науки кінєць кінців свідчать, що й вчені є віруючими. Способом викладу книжка знаменито підходить під ідеологію нинішнього студентства.

L'Initiation Mystique. Par Dom *S. Louismet* OSB. (Traduit de l'anglais par l'auteur sur sa 3-e édition). Paris 1925. P. Téqui. 12° VII + 369. Брош. фр. фр. 7.50.

L'Intercession des Saints. Par le R. P. *M.-J. Gerlaud* OPr. Paris 1925. P. Téqui. 12° IX + 106. Брош. фр. фр. 3.—

Правда св. віри про спільноту святих, виложена в тій книжечці, має те до себе, що наповняє читача якоюсь особливою надією і свідомістю нашої сили. Її лектура може статися цілющим ліком для тих, що прибиті туземним горем або життєвими сумнівами.

Ludwig-Maximilians-Universität München. Verzeichnis der Vorlesungen Sommer-Halbjahr 1926. München 1926. 8° 40.

Mainage Th. Immortalité. Entretiens sur le problème de la survivance. Paris 1926. P. Téqui. 12° 253. Брош. фр. фр. 7.—

Легким способом начеркнені отсі „розмови“, входять у саму глибину відвічних правд. Кожда з 7 розвідок піддає обильний матеріял у тім напрямі, щоби засувати розумові докази, на яких ґрунтується християнське вірування в безсмертність душі. Скептик і невіруючий знайде тут також першу вихідну точку, від якої зможе прийти до жерела певного і віруючого.

Mayer H. Geschichte der Spendung der Sakramente in der alten Kirchenprovinz Salzburg (Taufe, Firmung, Kommunion). Innsbruck 1914. 12°.

Mazurkiewicz K. ks. Dr. fil. Benedykt Herbest. Pedagog-organizator szkoły polskiej XVI wieku. Kaznodzieja-misjonarz doby reformacji. Fiszer i Majewski. Poznań 1925. 8° 276.

Гл. „Записки ЧСВВ“. II. 188.

Meschler Moritz, S. J. Das Exerzitiën buch des hl. Ignatius von Loyola. Erklärt und in Betrachtungen vorgelegt. Nach dem Tode des Verfassers herausgegeben von *Walter Sierp S. J. Zweiter Teil: Ausführung der Betrachtungen. Erste Hälfte.* (Exerzitiën-Bibliothek. Erläuterungen der Exerzitiën und Ascese des hl. Ignatius von Loyola. Herausgegeben von deutschen Jesuiten. Zweiter Band). 12° XXXII + 372. Freiburg i. Br. 1926, Herder. RM. 5. — ; опр. в пол. RM. 6.40

Сим томом починаються властиві реколекції в обробленню о. Мешлера. Ввійшов тут весь перший тиждень і частина другого. Всі розважання подані загально так, як їх написав сей великий знавець життя духовного. Додатки пороблені о. Серпом надали тек-

- стови більше ясности в розложенню, практичности у висновках і пристосованнях, та справили деякі географічні та топографічні помилки при змальованню св. місць Палестини. Тим способом книжка більше як досі зискала на своїй придатности і стала цінним підручником для реколектантів, проповідників і для всіх любителів солідної аскези.
- Mitterer Max. Geschichte des Eehindernisses der Entführung im kanonischen Recht seit Gratian.* Paderborn 1924. 8° XI+49.
- Müller Max. Anselm von Canterbury.* Das Verhältnis seiner Spekulationen zum theologischen Begriffe des Übernatürlichen. Kempten 1914. 8° V+114.
- Найдawniejsze Statuty Synodalne** archid. gnieźnieńskiej oraz Statuty z rękopisu Ossol. Nr. 1627, z uwzględnieniem materiałów zebranych przez ś. p. B. Ulanowskiego. Opracował *Wład. Abraham.* Kraków 1920. 8° 56.
- Науковий Збірник** українського університету в Празі. Т. I. Прага 1923. 8° 244, зі світл. табл.
- Науковий Ювілейний Збірник** укр. університету в Празі, присвячений п. Президентові ЧСРеспубліки, Проф. Др. Т. Г. Масарикові, для вшанування 75-их роковин його народження. Ч. I. Прага 1925. 8° 432+3 пал. табл.
- Огієнко І. проф. Початок друкарства в Уневі* (Відбитка із «Ювілейних Записок НТШ.») Львів 1926. 8° 20.
- Ojcowie Kościoła a Epikleza Eucharystyczna.** Studium historyczno-dogmatyczne. Opracował *ks. Łukasz Świątkowski.* Chicago, Ill. 1914. 8° 203.
- Питання епikleзи — давнє, хоч все ще актуальне. До него підходить і автор, але досить оригінально. Адже читаючи його працю, то довго не зустрічаємо пояснення і розв'язки епikleзи, хоч се властива ціль авторової студії, бо щойно при кінці книжки знаходимо те, на що чекалося від початку. Йому пильно було при помочи історичного розвитку засадничого питання покласти основи для своєї кінцевої догматичної частини, на якій весь натиск і наконечне вирішення важкої kwestії. Познакомивши читача з існуючими поглядами, влучно зводить усі пояснення богословів до 5 сушно ріжних (59). Опісля в світлі традиції, опертий передусім на повазі св. Отців, снує свою розв'язку епikleзи. Думаємо, що сама розв'язка не нова, бо її приймають від довшого часу школи оо. Ісусовців, треба однак признати, що сею своєю нешкільною метою автор якраз скоро й ясно позискує для себе читача. Йдучи крок за кроком до мети, одержуємо вислід, що епikleза — се близша матерія консекраційного акту. Вона отже як матерія близша, ділаючи таїнственно (*sacramentaliter*), лучить матерію дальшу з консекраційною формою в существі хліба і вина, причім священник вимовляє її *ex persona Ecclesiae*. На яким місці слідує молитва о присутність Христа під видами хліба і вина, се неважне, бо вона, епikleза може попереджувати, а може і послідувати словам переміни, вонаж не пересуцествує. „Погляду нашого на ціль епikleзи, як каже автор (186), була Церква перед схизмою. Тимто kwestія епikleзи не розділює, але навпаки лучить Церкви Сходу і Заходу“. Для цілости справи добре зробив автор, що додав на кінці оригінальні тексти літургічні, але зате, на нашу думку, в самім викладі можна було виминути за частого влітування латинських слів, ба й цілих речень, у головний текст. Шкода також, що незнані йому праці про епikleзу, читані на Велеградських зїздах і опісля поміщені в „*Slavogum Litterae Theologicae*“, як рівнож шкода, що невикористана від-

- носна література російська. Книжка вийшла за океаном і під зверхним оглядом досить недбало. В Польщі головний її склад у Познані, в книгарні св. Войтіха, ціна 4 злп.
- Ordo Divini Officii persolvendi Sacrique peragendi iuxta Kalendarium Ecclesiae Universalis pro A. D. MCMXXVII. Romae 1926. 12° 72.**
- Ordre des Offices de la Semaine Sainte à Jérusalem du IVe au Xe siècle.**
Par le P. J.-B. Thibaut. (Bonne Presse) Paris 1926. 8° 128.
- Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 201.
- Panjikaran J. C. Rev. D. D., M. A. Christianity in Malabar with special reference to The St. Thomas Christians of the Syro-Malabar Rite (Orientalia Christiana. VI-2). Pont. Inst. Orient. Studiorum. Roma (1926). 8° 48, з 15 світл. табл.*
- Pensées russes sur l'Église (Orientalia Christiana. VI-3). Pont. Inst. Orient. Studiorum. Roma (1926). 8° 40.**
- Зміст: I. I. *Kologrivov S. J. Royaume de Dieu et royaume de César (d'après la pensée d'un philosophe orthodoxe russe);* II. *M. Maklakov. Lettre sur la réunion anglo-orthodoxe de Londres. Note du P. M. d'Herbigny;* III. S. E. Mgr le Métrop. *Antoine. Lettre à S. E. Mgr. Herm. Pellegrinetti, Nonce Apostolique à Belgrade;* IV. Les sectes religieuses en Russie: leur succès, ses causes. (Traduction d'un manuscrit russe); *I. Hausherr S. J. Un pèlerin russe de la prière intérieure.*
- Personenstand der Ludwig-Maximilians-Universität München. Winter-Halbjahr 1925/26. A. Behördenverzeichnis nach dem Stande vom 31. XII. 1925. B. Studentenverzeichnis nach dem Stande vom 30. XI. 1925. München 1925. 8° 167.**
- Петров Г. свящ. Євангеліє основа життя.** З 17 московського видання переклав свящ. *Др. Яр. Левицький.* „Добра Книжка“. Львів 1925. 16° 110.
- Podoleński Stanisław Ks. T. J. Rozwód a zdrowie narodu.** Studium moralno-społeczne. Kraków 1926. Nakładem Wydawnictwa Księży Jezuitów. 8° 263.
- У Польщі йде сильна агітація за введенням супружних розводів. Сьогодні-завтра справа може прийти на дnevний порядок нарад варшавського сойму. З огляду на се католицьке населення польської держави повинно бути ознайомлене з питанням розводів. Сій цілі має послужити саме книжка кс. Подолєнського. Автор ділить свою студію на три часті. В першій часті подає історію розводів в стариннім Римі і в новітших часах, далше говорить про непередбачений зріст розводів, про долю дітей й будучність народу, про упадок супружя й родини, про банкруцтво закону, про психологічний підклад, а вкінці про жінку й розвід. Друга часть присвячена язосаванню супружя в католицькій Церкві. Автор говорить тут про святість і нерозривність супружя. В третій часті подає автор зарадчі середники против упадку супружя, а тим самим проти розводів. Сими середниками се обичаєва атмосфера, відповідне вихованне та належне поступованне перед вінчаннем і по вінчанню. В закінченню перестерігає автор своїх земляків перед розводами і відкликається не тільки до їх релігійного, але й патріотичного почування. Опираючися мабуть в першій часті на Катраїні (Моральна фільософія), подає автор запададиво зібрану статистику розводів в ріжних західних краях за останні десятиліття. Шкода, що автор не завдав собі труда перестудіювати суп-

ружі відносини також на Сході, головню в передвоєнній Росії, де були рівнож розводи, хоч правда, дуже обмежені. Через те образ вийшов не повний. Слід булоби також перевірити, хоч се дуже трудно, як стоїть діло з супружям і родиною в тих краях, де нема розводів. Чи тут всьо в порядку, чи ліпше, чи так само? Коли обмежимося тільки на західних краях і то виключно таких, в котрих є розводний закон, тоді мігби хтось сказати: Зясований автором образ се наслідок не розводів а загального морального упадку; розводи се також тільки наслідок неморальности, а не навпаки, неморальність се наслідок розводів. Відомі прецінь краї, де ще нема розводного закону, а моральність стоїть там дуже а дуже низько. Одно, що ратує сі краї перед всесвітним осудом, се недостача статистики... Сам автор признає се мимоволі на ст. 79 кажучи: „Вже сьогодня у нас у Польщі констатуємо повільний її (супружї вірности) упадок серед деяких кол суспільности; але се діється ще потаємно“. В розділі „Доля дітей і будучність народу“ говорить автор про те, що великий процент дітей вихованих без опіки своїх родичів у Зєдинених Державах сходить на манівці й збільшає число злочинців. А є прецінь цілі держави, де ще нема розводів, де діти виховуються іще під оком своїх родичів, а де злочинців розмірно не менше, як в Зєдинених Державах. В другій части, в розділі „Нерозривність супружя“ автор дещо за слабо доказав ту нерозривність, зокрема, недоволяючо відповів на можливі заміти дотично слів св. Матєя (5, 32; 19, 9). Своєю відповідю не вдоводить певно ані православних, ані протестантів. Пороблені нами уваги не зменшують одначе нічим вартости студії кс. Подоленського. Вона не тільки на часі, але й дуже пожиточна, просто тепер конечна. Автор сказав в ній всьо, що горожанин - католик повинен про супруже, зглядно про розвід знати. Шкідливість розводу виказана наглядно. Тому справедливо відкликується автор не тільки до релігійности, але також до патріотичности своїх земляків і перестерігає їх перед розводним законом. Д-р Яр. Лев.

Pourquoi le Cœur de Jésus désire la Sainte Communion. Par le Père J. Crosnier OMI. Paris (1925). P. Téqui. 12° 59. Брош. фр. фр. 2.—

На нечисленних сторінках маємо наглядно виказані взаємини між двома культурами: Пр. Серця Ісусового й Прес. Евхаристії. Книжечка може стати добрим пропагатором обох набоженств, бо надається до масового поширення.

Préparation à la Mort à faire chaque mois par le R. P. Em. Bauduin CSSR. P. Téqui, Libraire-Éditeur. Paris 1925. 18° 80.

Се збірка побожних молитов, якими автор ще за життя приготовлявся на смерть. В кожній молитві багато чувства і дитинної ніжности, прикмет, які знаменують кожного сина св. Альфонса.

Proklos von Konstantinopel. Ein Beitrag zur Kirchen- und Dogmengeschichte des 5. Jahrhunderts. Von Fr. X. Bauer. München 1919. 8° XII+148.

Rauch A. Das Lohnmotiv in der kath. Moral. Mainz 1916. 8° 50.

Rauschen Gerhard Dr. Grundriss der Patrologie. Die Schriften der Kirchenväter und ihr Lehrgehalt. 8 u 9, neubearbeitete Auflage. (15 — 17 Tausend). (Herders Theologische Grundrisse.) 12° XX + 484. Freiburg i. Br. 1926, Herder. RM. 8.60; опр. в пол. RM. 10.

„Нарис патрології“ д-ра Равшена від давна втішається славою задля своєї науковости і великої практичности, випереджуючи навіть обширні патрології інших авторів. Впо-

рядчик нового видання надав йому ще більшої вартості, тому що переробив і поширив деякі партії (м. и. розширив розділ про східних письменників), відповідним питанням придав виследи найновіших дослідів, а в показниках літератури став просто подиву гідним. Вказаним булоби доповнити їх славянською літературою, принаймні на основі праць Palmieri'a, d'Herbigny, Hofmann'a, Spácił'a, Jugie, Charon'a і ин. З признанням підчеркуємо основне опрацьованне розділу про 3 Каппадокійців (245), де зазначено навіть розвідку, поміщену в наших „Зап. ЧСВВ.“, далі довгий розділ, присвячений св. Золотоустому (272) і розділ про східних богословів (436). Висловлюємо бажанне, щоби по наших наукових установах безумовно присвоєно собі нарис патрології д-ра Равшена.

Reverdy Henry. Une enquête sur les réformes urgentes. Paris(?) Bonne Presse. 12° 172.

Прислана нам книжка не має справді ніщо спільного з нами, бо наконечні реформи, про які в ній мова, торкаються самої Франції. Та з иншого боку вона цікава для нас тим, що в ній бачимо, як далеко і як сміло йдуть у Франції річеві постулати в напрямі зміни республіканської конституції. Піднятий устами світської людини клич негайної ревізії, не лишитья голосом вопіючого в пустині, але його безперечно підійме вся католицька і розумно судяча Франція в свідомості, що коли не наступить зміна конституції, так на їх батьківщину гряне марево нової революції.

Roczniki Historyczne. Organ Towarzystwa Miłośników Historji w Poznaniu, pod redakcją K. Tymienieckiego, K. Kaczmarczyka i ks. H. Likowskiego. R. I. Nakładem T-wa Mił. Historji. Poznań 1925. 8° VIII+314.

Roczniki Katolickie (z ilustracjami) na Rok Pański 1926. Spisał x. N. Cieszyński. Poznań 1926. 12° 536.

Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Rocznik XXXII-gi, jubileuszowy. Toruń. Nakładem Tow. Naukowego w Toruniu 1925. 8° 322, z 14 ілюстр.

Rouzic L. En Vacances. Repos et Progrès. P. Téqui, Libraire-Éditeur. Paris 1925. 18° XII+356.

Автор — се наскрізь практична людина. Отсе один молодий приятель просить подати йому кілька уваг на час літних ферій. У відповідь шле йому автор висше наведену книжочку, в якій подає з черги цілу розвідку про вакації і орудники, при яких вони будуть добрі, та про обовязки підчас ферій супроти Бога, ближного і себе самого. Якщо люди звикли на передодні вакаційного часу питати лікарів, де і як треба їм з користю для свого здоровля перевести ферійні місяці, так тим паче всякий знайде в тій праці цінні вказівки для себе, щоби свій відпочинок, вакаційний чи инший, перевести з хісном для свого вишколу інтелектуального, морального і релігійного.

Rouzic Louis. Les Saints Ordres. Doctrine et action. Paris 1926. P. Téqui. 12° XI+522. Брош. фр. фр. 12.—

Добрий підручник для кандидатів на священників, як також і для самих священників, му- сить дістатись до властивих рук. Але повисша книжка є чимсь більше. Вона і підручником і школою і аскезою як кандидата так і священника. Зібране тут усе, починаючи від духовного звання, а кінчаючи конкретним становищем священника, про що належить знати, чого вивчатись, чим займатись — духовній особі. Тож передусім така книжка — конечністю священичої бібліотеки.

Scholastik. Vierteljahresschrift für Theologie und Philosophie. Herausgegeben von den Professoren des Ignatiuskollegs in Valkenburg. I. Jahrgang. Heft 1. Herder et Co. Freiburg im Br. 1926. 8° 160. Ціна вип. RM. 6. —
— Heft 2. ст. 161-320. Ціна вип. RM. 6. —
— Heft 3. ст. 321-480. Ціна вип. RM. 6. —

Ще одно наукове видання німецьких ОО. Бзуїтів, видаване солідною накладнею Гердера, впрошується до рук кожної людини науки. Осяйна належним собі слявом схолястика, найшла нових, досвідних працівників пера, котрі ставлять своєю метою зібрати розсипані скарби минулого думання, обороняючи його, поширюючи і пристосовуючи до сучасних вимог. Тим то видавництво призначене для всіх, що цікавляться питаннями схолястичного богослов'я і філософії, без огляду на се, чи вони дослідники, чи вчителі, чи теж учні. Своїм змістом всі три випуски дуже багаті і солідні.

Seelenpflege. Aufmunterung und Anleitung zu einem gesunden, glücklichen Seelenleben von *Joseph Fischer*, Pfarrer. 8° (XII+228) Freiburg i. Br. 1925, Herder. Опр. в пол. RM. 4'60.
— Idem. 2. u. 3. Auflage. (4 - 7 Tausend). 8° XII + 228 Freiburg i. Br. 1926, Herder. Опр. в пол. RM. 4'60

Велику ціль намітив собі автор: навчити нинішну людину плекати внутрішнє, духове життя, бо нині воно занедбане, злегковажене, хоре. І тому начеркує картину, на якій бачимо людську душу з її цінними прикметами, вивінованнем, але також бачимо її хору, терплячу, недомагаючу. Її природні дані мусять жити і блистити, зате недомагання і хороби мусять уступити. Подані отже середники, якими належить усунути шкідливі слабости, щоби злічена душа жила і царювала. Є лиш 12 розділів, але в них списані вмілою і досвідною рукою науки книг цілих. Не здивуємося, що протягом року розкоплено книжку, так що було конечним приступити до чергових видань. Якщо священник хоче відповісти своему званню — провідника і лікаря душ людських, нехай бере Фішера, *Seelenpflege*. Якщо хтонебудь бажає вести здорове і щасливе духове життя, нехай вчитується в Фішера, *Seelenpflege*.

Sermons par L'Abbé Henri Perreyve. Sermons inédits/Une Station à la Sorbonne. Paris 1924. P. Téqui. 12° 374. Брош. фр. фр. 6.—

До збірки дісталися передусім невидані ще мови знаного бесідника, котрі своїм змістом досі не втратили своєї сили і актуальности. Між ин. є тут промова (ст. 94), виголошена 21. V. 1863 в Парижі на поминальнім богослуженню за померших на вигнання Поляків.

Späcil Th. P. S. J. Doctrina Theologiae Orientis separati de Sacramento Baptismi (Orientalia Christiana VI-4). Pont. Inst. Orient. Studiorum. Roma (1926) 8° 88.

Theologia fundamentalis. De Ecclesia tractatus historico-dogmatici quos scripsit Hermannus Dieckmann S. J. Tomus I: De Regno Dei, De Constitutione Ecclesiae. Friburgi Brisg. MCMXXV. Herder & Co. 8° XVII +553. Опр. RM. 15'50.

— Idem. Tomus II: De Ecclesiae Magisterio; Conspectus Dogmaticus. Friburgi Br. MCMXXV. Herder & Co. 8° XII+308. Опр. RM. 11'50.

Гл. „Записки ЧСВВ“. II. 193.

Tonna-Barthet: Ant. P. La Vie Chrétienne. Extraits des œuvres de St. Augustin. Traduction autorisée. Maison de la Bonne Presse. Paris (1925) 18° XII+807.

Знаємо, що св. Августин усе те, по чім як по щелях доходить до християнської праведности, зводив до 7 дарів св. Духа. Слідами св. Августина пішов і автор, та на основі творів святого представив цілість життя християнського в 7 окремих розділах. Отже, йде тут мова про боязнь Божу, побожність, знання, кріпость, второпність, чистість серця, премудрість. Тон викладу наслідує Тому Кемпійського, додаючи навіть на кінець уступів побожні чувства і молитовки. Виданне книжки чепурне і старанне.

Une âme d'enfant: Guy de Fontgalland. (1913-1925). Lettre du card. Gasparri. Préface du card. Ceretti. (Bonne Presse). Paris (1925) 12° 79.

Сею дитинною душею молоденький хлопчина, апостол св. Причастя, набоженства до Божої Матери та зразкової побожности. При всій своїй побожности, остають у нім усі признаки і хибі молодечого віку, через що життєпис набирає особлившого значіння. Книжочка заслугує на те, щоб її перекласти на нашу мову.

Une Possédée Contemporaine (1834-1914). Hélène Poirier de Coullons (Loiret). D'après les notes journalières de trois prêtres orléanais. Transcrites par le Chanoine Champault. Paris 1924. P. Téqui. 12° 543. Брош. 10.

Змістом своїм книжка нагадує знані „блідські явища“. 80-літня Ол. Poirier є тою, біля котрої розвивається kwestія: чи вона справді опутана дияволом? На основі автентичних жерел переповідається цікаво всі явища сего довгого життя і кінчиться здогадом, що днем її смерті започаткувалась для неї щаслива вічність.

Vernhes Jos. PSS. Amour et Souffrance ou le Problème de la douleur humaine ici bas. P. Téqui, Libraire-éditeur. Paris 1926. 18° VI+154.

Основа і розвязка питання йде по взорови відомої праці еп. Е. Бугода. Нема лише того літературного полету, яким насолоджуємося при читанню його розділу про терпінне (*Le Christianisme et les temps présents* I. 440 сл.). Зате, видиться, виклад і оброблення теми в книжочці о. Vernhes'a соліднійше й популярнійше.

Will A. S. Vie du Cardinal Gibbons, Archevêque de Baltimore. Traduite et adaptée de l'anglais par les soins de M. l'Abbé A. Luga: Introduction par M. l'Abdè Félix Klein. Paris (1925). P. Téqui. 8° XXXIX+373. Брош. фр. фр. 15.—

Імя великого князя кат. Церкви звязане не лиш з Америкою, але й з рештою світа. Своїми впливами і звязками сягав так далеко, як мало хто зі сучасних. І отсе ріжноманітне життя переповідає критично і вірно автор, протестант, з яким сам великий покійник жив у близьких відносинах. „Введенне“, з під пера знаного катол. письменника, завкругляє біографію під оглядом синтетичним. Бажаним булоб, щоб з отсею значению працею запізналися ті, котрі мають бути провідниками і вчителями народу.

*Видає: ВИДАВНИЦТВО ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В. в Жовкві *****
 ***** Редатге і відповідає за редакцію: о. Йосафат СКРУТЕНЬ ЧСВВ.
 Editor: WYDAWNICTWO CZYNA SW. WASYLIIA W. in Żółkiew. *****
 ***** Redactionis moderator et sponsor: P. Josaphat SKRUTEN OSBM.*

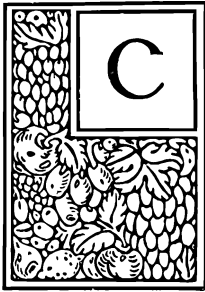
I. СТАТТІ

Предтеча Ісидора

Петро Акерович, незнаний митрополит руський
(1241—1245)

Присвячується Українським Владикам Русько-католицької Церкви.

ВСТУП

ПОДІВАННЯ католицького світа, що з вибором папи Іннокентія IV¹ закінчиться остання фаза боротьби між папством і царством, не здійснилися. Переговори, що їх нововибраний папа почав був із Фридрихом II, розбилися скоро, на весні 1244-го року, об політичну нещирість і крутість царя. Іннокентій IV рішився, супроти сього, повернути до безоглядних способів боротьби свого попередника, Григорія IX. Він підняв наново думку сього останнього — скликати загальний Собор Церкви і на ньому пошукати радикальної розв'язки фатальної справи. Замисл Григорія IX не здійснився був, бо Фридрих II, маючи в руках мало не цілу Італію, силою не допустив до зібрання Собору²; щоб сей маневр не поновився й тепер, порішив Іннокентій IV перенестися з усею Курією поза межі досяжності імператорської влади і туди скликати Собор.

В день св. Петра і Павла 1244 потайки виїхав папа з Чівітавеккія, 7-го липня прибув морем у рідну Генуу, а звідси, по 3-місячній важкій недузї, серед великих труднощів і небезпек, переїхав через Альпи на землю духовну, посередню між Німеччиною і Францією, — у Ліон, де станув під кінець падолиста і де судилося йому перебути цілих шість літ. Місяць по приході (27-го грудня) проголосив він в ліонській церкві декрет про скликання XIII-го загального Собору до Ліону на день 24-го червня 1245.

З сеї генези Собору, як і з усього ходу його, видно, що головним пунктом програми нарад його мало бути становище Церкви супроти Фридриха II. Одначе не самотнім. Була й низка інших важких питань церковно-політичного й канонічно-правного характеру, що вимагали за-ради або рішення. Полишаючи на боці останню категорію справ, які не входять в обсяг сеї розвідки, такими назрілими, ба й пекучими, пи-

танями церковно-політичного характеру були: недоля св. Землі, що після нового упадку Єрусалима (17-го вересня 1244) ставала майже безнадійною і глибоко підтинала політичну честь усього християнського світа і безмежно боліла Христових намістників, ініціаторів усіх хрестоносних походів; далі, критичне становище т. зв. латинського цісарства — сього *enfant terrible* католицької Церкви — супроти поступів никейсько-византійської держави, що його, не вважаючи на весь сумний досвід, мусів папа піддержати; а вкінці, справа чи не найпекучіша, бо справа оборони християнської Європи від Монголів-Татар. Одначе, як попередні дві справи, так ще більше отся татарська, не могли бути розв'язані без активної, щирої й сильної участі світської влади в особі німецько-римського цісаря. На-жаль, Фридрих II до такої ролі цілком не надавався; історія, при всій своїй ласкавості для сього високоталановитого, одначе несвоечасного Гогенштавфа, стверджує се основно. І в сій-то обставині лежить зрозуміння й оправдання всеї політики Григорія IX й Іннокентія IV супроти сього „Антихриста“. Та з сучасників, навіть і духовних, дуже мало хто розумів се. Се відбилося й на самім Соборі і його успіхах³.

Собор не був численний. Окрім кардиналів і двох патріархів (латинських із Сходу), було тільки 140 архієпископів і єпископів. Заступників світської влади було також мало. Порівнюючи сей Собор з попереднім, латеранським 1215, або з найблизшим потім XIV-им, у тімже самім Ліоні 1274, мусимо назвати його скромним⁴. Все те дало привід цісареві і його прихильникам заперечувати характер загальности Соборови з р. 1245, закидаючи м. ин. те, буцімто папа покликав лише певних єпископів, поминаючи цілі країни, прим. Німеччину. На се відповідала противна сторона, що ніщо тільки тиранія цісаря здержала багато прелатів від участі в Соборі; покликані були всі. Не маємо причини піддавати в сумнів се твердження Іннокентія IV, та з другого боку закид Фридриха II може знайти деяку підпору у факті, що загальна булла з зазивом до участі в Соборі не переховалася, натомість маємо кілька поіменних запросин. Щодо учасників Собору, то реєстр їх теж не переховався, і не більше двох десятків церковних достойників знані нам по своїх іменах або по своїх чинах. Так ось нічого не знаємо про те, чи польський єпископат був заступлений чи ні. Про Угорщину говорить сучасне жерело виразно, що вона цілком не була репрезентована, по причині татарської руїни, хоч із другого боку один з угорських єпископів був напевно в осени 1245-го р. в Курії. Так само лише випадково дійшла до нас вістка, що на Соборі був присутний голова руської Церкви. Сій саме події присвячена отся розвідка. Як там і не було-б із покли-

канями, то не можна заперечити, що й не-один із покликаних не бажав їхати на Собор. Хоч у заповідженій з гори програмі Собору справа цісарська поставлена була дискретно при самому кінці, то сучасникам не було й не могло бути тайною, що буде головним предметом нарад. І люде були вже втомлені тим невгаваючим конфліктом, основа якого для одних була неясна, для других цілком незрозуміла. Натомість було багато таких, духовних і світських, що докоряли обом спорючим сторонам, як цісарській так папській, що мовляв, замість у єдності і згоди виступити цілою силою проти невірних і варвар, вони побивають себе обоїльно..⁵ Неначе-б тут проти себе стояли два одиничні людські хотіння, а не ірраціональні змагання двох історичних ідей!

Собор відкрився 26-го червня 1245 і на трьох повних засіданнях — 28-го червня, 5 і 17-го липня — формально вичерпав свою програму, ухваливши ряд постанов і видавши присуд на Фридриха II: йому відобрано всі достоїнства і почеси, увільнено його підданих від обовязку вірності й послуху, а німецьких князів візвано до безпроволочного вибору нового короля. Як уже згадували ми, такий оборот справи був логічним вислідом усеї дотогочасної боротьби, одначе, на-жаль, він ситуації не прояснив і розвязки інших актуальних справ, задля котрих Собор був скликаний, не приніс. Цісар був занадто сильний, щоб хотів піддатися соборовому рішенню. А що у сильних ніколи не переводяться прихильники, то і Фридрих II мав їх, навіть серед духовенства. Тому-то боротьба між обома найвисшими владами християнського світа не вгавала; вона стала ще завзятіша і безоглядніша ніж була досі, і не припинилася до самої смерти цісаря (1250). Тимчасом всі ті справи, що їх розвязка вимагала ранішого привернення гармонії між обома силами, оставали далі нерозвязаними. Між ними і справа татарська.

¹ Кард. Синибальд Фієскі вибраний 25-го, свячений 28-го червня 1245.

² Скликаного до Риму на Великдень 1241.

³ Переховані відомости про події на Соборі скупі і не вільні від неясностей і суперечностей. Головні два жерела: одно реляція якогось учасника п. з. *Brevis nota eorum quae in primo concilio Lugdunensi generali gesta sunt*; друге — оповідання англійського хроніста Маттея Париса на основі сучасних реляцій письменних чи устних. Всі важніші відомости й документи зібрані у XIII-ім томі Mansi: *Amplissima Collectio Conciliorum Florentiae 1774* (нове видання: Paris-Leipzig 1903). Пор. Zegeri Bernardi Van-Espen, *Jus ecclesiasticum universum. Venetiis 1769. T. VII, p. 229 sq. Dissertatio historica in Concilium Lugdunense I sub Innocentio IV.* З літератури найважніші: Th. G v. Karajan: *Zur Geschichte des Concils von Lyon 1245* (*Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Cl., II. B., Wien 1851, S. 67-117*); Hefele-Knöpfler: *Konziliengeschichte. V. B., Freiburg i. B. 1886*; M. T a n g l: *Die sogenannte Brevis nota über das Lyoner Concil 1245* (*Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung, 1891, 241-253*).

⁴ Деякі історики схильні догадуватися, що відомість про малу кількість учасників належить тільки до початку Собору і що під кінець було більше. (Hefele, V, 1107).

⁵ Такий докір містився м. ин. в листах якогось східного монаха, що мав довго перебувати між Татарами, писаних до папи й до цісаря, і привезених у Ліон одним Домініканином. (Matthaei Parisiensis Chronica majora, ed. Luard, VI, 113).

I. Татарська справа на Соборі

Ще тільки третій рік минав, як Батий, на вістку про несподівану смерть великого хана Октая, перервав задуману велику акцію завойовання і руйнування Європи, не полишаючи в нікого сумніву, що се тільки хвилева перерва. Безмежний жах, що охопив був увесь культурний світ, ще не потах був; навпаки, щораз то нові автентичні, а для людей просто неймовірні вістки про некою поведінку азійських варварів, що їх не дармо гра слів звязала з підземеллям, все ще піддержували той ляк і веліли думати про охорону. Папа Григорій IX не міг займитися сею справою з причини глибокої старости і скорої смерти (22. VIII. 1241), а до скликаного ним Собору, як знаємо, не допустив цісарь. В часі майже дволітнього вакансу на римськiм престолі нікому було думати про Татар. Фридрих II, що у своїй знаменитій ноті з 3-го липня 1241 так ярко змалював був монгольську небезпеку і докоряв свого столітнього противника за те, що буцімто замість підіймати християнський світ проти варварів, підіймає його на цісаря, — зараз же забув про власні слова і не зробив нічогосінько для оборони Європи¹.

Іннокентій IV натомість бачив в акції для відвернення нової катастрофи одну з головних цілей свого понтифікату. З огляду на те, що дотогочасні вістки про Татар були не тільки дуже скупі, а то й переважно фантастичні й легендарні, він зараз же по своїм виборі на престіл вислав домініканську місію в Азію для зібрання відомостей про Татар². Так само незабаром після розписання Собору виправляє він нові дві місії, францисканські, до Татар і робить усе, що в даних обставинах було можливе, для забезпечення успіху сим посольствам³. Одночасно пильно збирає всі вістки, що приходили із країн навіщених уже татарським наїздом або неволею, як матеріял для нарад і ухвал Собору.

Як було згадано, то в програмі ліонського Собору визначне місце займала справа татарська. Вже в зазивних листах папи вона була підкреслена перед усіма іншими питаннями: Собор мав м. ин. „знайти лік проти Татар“;⁴ а в інавгураційній промові Іннокентія IV на першому зборі „татарська жорстокість“ була алегорично названа одним із пяти великих болів⁵, що їх терпіла Церков Христова, та піддана під увагу Собору. Одночасно папа представив зібраним достойникам авторите-

тного інформатора, по новочасному сказати-б: експерта-знавця татарського питання, в особі „Петра, архієпископа з Русі“, що викинений Татарами не лише зі своєї столиці, а й із землі, прибув туди, щоб досягнути пораду і підмогу у своїй нещастю з боку католицького світа.

Поява сього далекого гостя викликала очевидну сензацію серед учасників Собору. Поперед усього трудно було порозумітися з руським архієпископом: він не знав жадної біблійної мови, ні латинської, ні грецької, ні єврейської. Та знайшлися товмачі, певно між заступниками словянських земель, і при їх допомозі піддано Петра іспитови з теологічного знання, що дав дуже корисний вислід: він ствердив авторитетний церковний характер і правовірність гостя, так що він був запрошений до участі у спільному разом з папою богослуженню. Тут виступив він у власних архієрейських ризах по грецькому обряду. Передтим розпитувано його про Татар, яких він пізнав у рідному краю, і від яких саме він утік, чи радше був ними прогнаний.

Десять питань було йому поставлених: 1) про походження Татар і початок їх завойовань, 2) про їхню віру, 3) про спосіб життя, 4) про їхні обряди й вірування, 5) про хоробрість і спосіб войовання, 6) про чисельність Татар, 7) про їх воєнно-політичні замисли, 8) про вірність убереженню міжнародних умов, 9) про поведінку їх з чужоземними послами, 10) про те, як вони переходять моря і ріки. На всі ті запити дав він відповідь такого змісту:

1. Татаре — то останки Мадіанітів, що втекли були перед Гедеоном і скрилися на північно-східних окраїнах світа, у великій і страшній пустині Етревській. Мали вони 12 начальників; старший із них називався Татархан, і з того пішла назва Татаре. Від нього походив Чирхан (чи Чіярхан), що мав 3 синів: Тесирхана, Чурихана (чи Куртихана) і — наймолодшого — Бататархана.

Хоч жили між високими, майже непрохідними горами у печерах і в дикім стані, Татари вийшли, тому 34 літа із своїх осель, під проводом Чирхана і його трьох синів, на завойовання. Коли спровокував їх Курсевза, зять Салбатина, володаря великого міста Орнака, вони обложили сей город і здобули його, Салбатина піймали й убили, а за зятем його Курсевзою гналися через різні країни і пустошили кожду, що його приймала у себе (серед тих була попустошена й Русь) — тому 26 літ назад.

По смерті батька, три брати поділилися, збільшивши свої сили иншими підбитими номадами, і повели дальші завойовання: Тесирхан пішов проти Вавилонців, Чурихан проти Турків, а Бататархан остав

в Орнаці, виславши своїх князів проти Руси, Польщі, Угорщини та інших земель. Всі три разом задумують далі піти на Сирію і сусідні країни.

2. На питання що до віри сказав: Вони вірять в одного Володаря світа; посилаючи посольство до Русинів, вони дали їм такий клич: „Бог і його син на небі, а Чирхан на землі!“

3. На питання про спосіб життя Петро заявив: Вони їдять мясо кінське, песяче і всяке инше нечисте, в потребі навіть людське, одначе не сире тільки варене. Пють кров, воду і молоко. За злочини карають остро; за декотрі — злодійство, чужоложство, брехню і чоловіковбийство — навіть смертною карою. Полігамія дозволена. Чужинців до родинного життя, до ділових умов і до тайних нарад не допускають. Обози закладають окремо від інших, і хто-б чужий туди увійшов, того зараз убивають.

4. На поставлене питання щодо заховуваних обрядів і вірувань відповів: Кожного ранку підносять руки до неба в честь Сотворителя. Коли їдять, перший кусник кидають у повітря; коли пють, спершу частину виливають на землю — також в честь Сотворителя. Вони говорять, що провідником їх є св. Іван. На новю богато у них забав і обходів.

5. Щодо хоробрости їх і способу войованя, то вони сильніші і жвавіші від нас та легше зносять невгоди; так само їхні коні й товар. Жінки їздять на конях і б'ються так само як муштини; зокремо добре стріляють із лука. Охоронна зброя їх зроблена з шкір наложених одна на одну і неможлива до проколення; наступна зброя залізна і загроена. Мають ріжні машини до облоги, що стріляють певно і сильно. Сплять під голим небом, без уваги на негоду.

6. На питання, про кількість Татар, Петро не дав точної відповіді, зазначив тільки, що з усіх націй і вір богато народу злучилося з ними по волі й неволі.

7. Про замисли їх в'єнно політичні сказав Петро: Татаре хотять підбити собі весь світ; говорять, що з волі неба мають гнобити весь світ продовж 39 років, щоб його так очистити мечем, як колись кара божа очистила його потопою. Вони вірять, що матимуть тяжкий удар з католицьким світом, одначе не знають, хто переможе: якщо вони, то пануватимуть тогді над цілим світом; та бояться, що доля може обернутися проти них.

8. Щодо береження умов з иншими націями то Татари доволі додержують їх тим, що себе добровільно їм піддають: вони беруть із них вояків, яких у битві посилають наперед, та ремісників до всяких послуг; натомість безоглядно трактують тих, що бунтуються проти них, не хотять признавати їх влади або тільки чекають їх нападу.

9. Про припинення послів відповів: Послів приймають ласкаво, відправляють і відсилають.

10. Вкінці щодо переходу морей і рік: Ріки перепливають на конях або на спеціальних міхах; у трьох місцях готують судна на море.

Додатково сказав ще архиеп. Петро, що один із знатних Татар, зять Чирхана Калалідин (чи Калаладин), живе як вигнанець на Русі: його зловили були на брехні і тільки завдяки своїй жінці помилювали його від смерті⁶.

Хід нарад над сими й певно ще іншими відомостями, — нарад т. ск. приватних або комісійних — цілком нам не звісний; знаємо лише остаточну ухвалу Собору в справі татарській. Ухвала закликала всіх християн доложити всіх зусиль, щоб не допустити до дальшого походу Татар: задля сього всі переходи і шляхи, котрими наїзники могли-б посуватися дальше, мали бути укріплені ровами, засіками і мурами; про всі рухи варварів належало негайно повідомляти Столицю Апостольську, що мала зарядити все необхідне для оборони, зокрема причинитися до неї значною грошевою підмогою. Отсе рішення мало бути розіслане до всіх країв, справою інтересованих, між ними очевидно й до Русі⁷.

На сьому акція Собору в справі татарській покінчилася; дальше ведення її перейшло до Курії, та практичний успіх її був залежний від питання згоди й єдності між обома найвисшими владами католицького світа. На жаль, до неї вже не дійшло. На щастя західної Європи, до нової великої інвазії Монголів не прийшло вже також, однак надії архиеп. Петра і його земляків показалися даремними.

¹ Таке непослідовне становище стягнуло на нього (очевидно, невірні) підозріння, що цісар в дійсности не тільки не журився монгольською небезпекою, а що навіть оставав у якимсь порозумінню з Татарами „на знищення християнства“ (Matthaei Paris. Chronica maj. IV, 120).

² Frater Andreas et alius praedicator Lugdunum, quorum unus missus fuit elapso biennio a domino papa ad regem Tartarorum (Matth. Paris., VI, 113).

³ Potthast: Regesta Pontificum, NN. 11571+2, 11607.

⁴ inveniri remedium contra Tartaros (Potthast, NN. 11488, 11493, 11521).

⁵ На мотив Пс. 93: По множеству болѣзней моихъ въ сердцѣ моемъ утѣшенія.

⁶ Всі ті відомости, про самого архиеп. Петра і його інформації, переховалися тільки у двох англійських хроністів того часу: у Маттея Париського, монаха сент-албанського (Chronica maiora або Historia maiora s. a. 1244) та в безіменній хроніці буртонського монастиря (Annales Burtonienses s. a. 1245). Обі вони видані в цілості H. R. Luard-ом у монументальних *Rerum Britannicarum medii aevi scriptores or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages*. Виймки з цих хронік передруковані в XXVII і XXVIII тт. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, однак частина про архиеп. Петра тільки при буртонських виймках (XXVII). Аналіза обох текстів, поданих дослівно в додатку до сеї розвідки, буде дальше, та вже на сьому місці за-

значуємо, що тільки Буртонська хроніка говорить про присутність архієп. Петра на ліонському Соборі, натомість Маттеї Париський не згадує про се і датує реляцію його одним роком раніше.

⁷ *Capitulum XVI: De Tartaris. Christianae religionis cultum longius latiusque per orbem diffundi super omnia cupientes, inestimabilis doloris telo transfodimur, si quando aliqui sic nostro in hac parte obviant desiderio, affectu contrario et effectu, quod ipsum cultum delere penitus de terrae superficie omni studio totaque potentia moliuntur. Sane Tartarorum gens impia, christianam populum subjugare sibi vel potius perimere appetens, collectis jamdudum suarum viribus nationum, Poloniam, Rusciam, Hungariam aliasque christianorum regiones igressa, sic in eas depopulatrix insaevit, ut gladio ejus nec aetati parcente nec sexui, sed in omnes indifferenter crudelitate horribili debacchante, inaudito ipsas exterminio devastavit, ac aliorum regna continuato progressu, illa sibi, eodem in vagina oliari gladio nesciente, incessabili persecutione substernit, ut subsequenter in robore fortiores exercitus christianos invadens suam plenius in ipso possit saevitiam exercere, sicque orbato, quod absit, fidelibus orbe fides exorbitet, dum sublato sibi genuerit ipsius gentis feritate cultores. Ne igitur tam aestimanda gentis ejusdem intentio proficere valeat, sed deficiat auctore Deo potius et contrario concludatur eventu, — ab universis christicolis attenda est consideratione pensandum et procurandum studio diligenti, ut sic illius impediatur processus, quod nequeat ad ipsos ulterius quantumcunque potenti armato brachio pertransire. Ideoque sacro suadente concilio universitatem vestram monemus, rogamus et hortamur, attente mandantes, quatenus viam et aditus, unde in terram nostram gens ipsa posset ingredi, solertissime perscrutantes, illos fossatis vel muris, seu aliis aedificiis, prout expedire videritis, taliter praemunire curetis, quod ejusdem gentis ad vos ingressus patere de facili nequeat, sed prius apostolicae fidei suae denunciari possit adventus, ut ea vobis fidelium destinante succursum contra conatus et insultus gentis ipsius tuti esse, adjutore Domino, valeatis. Nos tamen in tam necessariis et utilibus expensis, quas ob id feceritis, contribuemus magnifice ac ab omnibus christianorum regionibus, cum per hoc occurratur communibus periculis, proportionaliter contribui faciemus, et nihilominus super his aliis Christi fidelibus, per quorum partes habere posset aditum gens praedicta, litteras praesentibus similes destinamus. (Mansi, XXIII, 627-628).*

II. Суб'єктивна і об'єктивна правдомовність Петра

Зміст того, що руський архієпископ Петро на Соборі оповідав про Татар, заховали нам, як уже зазначено в приписках до попередньої глави, тільки дві англійські хроніки: в Історії Англії Маттея Париса, писаній перед 1259, і в літописі Буртонського монастиря, зложенім дещо пізніше, так що автор його користувався вже Парисовою хронікою. Придивляючися ближше самому Петровому оповіданню¹, бачимо, що основа його в обох англійських хроніках та сама, переважно навіть тими самими словами висловлена, все-таки між ними є й деякі різниці, хоч нема суперечностей². З порівняння обох текстів виходить, що Парисова версія з одного боку ширша буртонської, з другого боку виявляє очевидні пропуски, зокрема про початок татарських завойовань³. У висліді, одно місце виходить вірніше в одній версії, друге в другій, так що обі доповняють себе обопільно.

Звідки взялися різниці між обома текстами?

Знаючи літературну залежність Буртонського літопису від Парисової хроніки, згори можемо схилитися до погляду, що ав'єр першого подекуди вкоротив, а подекуди злегка змінив текст останньої; в дійсности, таке пояснення різниць було-б недостаточне і хибне. Буртонський текст, при докладнішій розгляді, виходить так одноцілим, що насувається догадка, чи може текст Маттея Париса не поширений, супроти оригіналу, деякими додатками і глосами автора хроніки⁴.. Одначе, коли-б і так було, то сі зміни мали-б тут тільки підрядне значіння: хроніст не нарушив суті одержаної інформації. Повага до історичного документу і совісність у користуваню ним були в тогдішній англійській анналістиці високо розвинені: автори літописів шукають документів і залюбки включають їх у цілости в текст або в окремі додатки, а евентуальні свої критичні або доповняючі уваги дають після того. Тому-то не маємо причини приписувати котру-не-будь сутню частину оповідання про Татар англійським редакторам; в річевій цілости воно належиться архієпископови Петрови. Натомість деякі текстові різниці, що їх бачимо в обох хроніках, мають иншу причину: оба хроністи одержали Петрову реляцію не в тім самім часі і не з того самого місця. Та про сю обставину пізніше; тимчасом займемося розбором основного, і в обох реляціях спільного, змісту оповідання.

Відомости, доставлені архієпископом Петром, цікавлять нас у трьох напрямках: Як у світлі сих інформацій представляється субективна віродостойність нашого владики? На скільки його інформації обективно правдиві? Якє місце займають вони серед инших тогочасних відомостей про Татар?

Щодо першого питання — субективної віродостойности автора інформацій — то воно важне тому, що дехто з дослідників мав сумніви в сім напрямі. Одначе по першому прочитаню не лишається навіть тіннь непевности, що вони подані в добрій вірі і що всякі пройдисвіти й авантюристи цілком інакше складають і подають відомости, на котрі світ нетерпеливо чекає. Тут ні слова про себе, про свої геройства чи терпіння або спеціальні кваліфікації; тут нема змаганя до прибільшуваня і страшеня слухача чи читача; автор нігде не хоче бути всезнайком й очевидно не говорить про те що йому самому, з власного досвіду, переконаня, або з оповіданя инших осіб, не було відоме. Якже легко, приміром, було-б несовісній людині пустити поводитис воїй уяві, говорячи про кількість Татар! Одним словом, спокійний тон, річевість і скромність оповіданя дають повний доказ доброї віри архієп. Петра.⁵

Переходячи до питання про об'єктивну правдивість Петрового оповідання, мусимо наперед зрозуміти, що відповідальність автора за вірність його інформацій обмежена. Як уже зазначено, він усього з власного досвіду не знав і знати не міг: він говорив чимало такого, що від інших чув. Дотого, треба взяти під увагу, що перед нами не оригінал оповідання, а лише посередний переклад — через товмача: тому недокладности могли і мусіли попасти у текст. Не зважаючи на все те, аналіза його відомостей дуже добре видержує історичну критику. Очевидно, ніхто не стане докоряти архиеп. Петра за виводження Татар від побитих Гедеоном Мадіанітів; се самозрозуміла дань тогочасному змаганню шукати початків всіх річей у Біблії, — поглядови з наукового боку не гіршому від теорій деяких наших істориків ХІХ-го віку. Окрім сього, ся біблійна теорія руського владики має для нас ще окрему історично-культурну принаду.

Зв'язуваня Татар із Мадіанітами, що їх погромив був Гедеон, не іде прямо із книги Судіїв (VI, 11 — VII, 25), лише з окремого християнського, трохи апокрифічного, грецького твору, звичайно званого: „Откровенієм Методія Патарського“, автор котрого жив у III-IV-ім віці⁶. Твір сей, то в часті коментарій до Біблії, вчасті передсказуваня на основі тої-ж про будучі віки і кінець світа. В основі філософічного світогляду його лежить боротьба Ізраїльтян з Ізмаїльтянами, праведних з неправедними, чистих з нечистими, добра зі злом, при чому від часу до часу перемагають нащадки Ізмаїла, одначе вкінці дух правди і добра, християнство і мир, під проводом побідного Риму, триумфує. Зразу був сей твір мало знаний, та вміру того, як східно-римська імперія щораз більше терпіла від східних варварів і магометанства, росла популярність Откровенія; воно стало важним національним, майже месіаністичним твором, жерелом надії і віри в будуще визволеня з чужоземної неволі та в вічну славу греко-римського імени.

В сім Откровенію оповідається між иншим, як-то Ізмаїловичі напали на синів Ізраїля, та Гедеон побив їх і загнав у пустиню Етрев. Одначе вони ще вийдуть із сеї пустині, поплінять землю, вложать страшне ярмо на всі народи і продовж 7 рази 7 літ не буде нікого, що міг-би проти них стати, поки не будуть переможені воскресшою греко-римською імперією. Ті варвари описані як люде дикі і нечисті пустинники, так що Олександр Македонський замкнув їх межі горами, поставивши непрохідні ворота, одначе й сі колись упадуть. Поворот сих ворогів можна було добачувати, і в дійсности добачувано, в різних варварських інвазіях⁷, та коли тепер Монголи своїми страшними наїздами, яких світ від часів Гунів не зазнав, заливали Азію й Европу,

то що-ж могло бути природнішого, як не переконання, що аж тепер сповняється те що предсказав був Методій? В тому погляді ховається навіть глибокій філософічно-історичний змісл.

Побіч сеї біблійно-методіївської генези Татар, перший пункт Петрових інформацій подає історичні факти, правда, в дуже загальній формі, одначе вірно.

Щодо походження назви Татар, то в тім часі були ріжні погляди на се: одні виводили її від ріки, інші від острова або країни⁸. Літописна традиція на Русі залюбки виводила назви народів від імен політичних провідників, і таке пояснення дає якраз архиеп. Петро. По його відомостям родоначальником татарських володарів був Татархан, а одним з його потомків був Чирхан⁹. Під сим перекрученим іменем (в тих часах звичайна доля всіх імен, зокрема східних, які часто діставалися через ріжні мови й особливо при переписуваннях діставали часто вигляд нічим до оригіналу неподібний) треба очевидно розуміти славного Джингисхана-Темуджина, називаного в руських літописях Чаногизом, Чигизаконом і т. п.; а в західних латинських: Gurgatan, Cecarcarus, Zingiton, Ingischam, Tharsis, David, Presbyter Iohannes, etc. З його численних синів, жерела називають тільки чотирьох (Джуджі, Джагатай, Октай і Тулі) а часто, як саме в сім випадку, тільки трьох.¹⁰ Щодо їхніх імен, то в сучасних жерелах панує така сама ріжнородність як і щодо імени батька. Наслідком сього самі імена недостаточні для означеня поодиноких осіб; усталити їх можливо тільки з фактів звязаних із даним іменем.

Так і тут. Беручи під увагу діла Джингисханових синів, про котрі архиеп. Петро оповідає низше, приходимо до висновку, що Бататархан то очевидно Батий, завойовник Русі й Угорщини; тільки він не був Джингисхановим сином, а внуком, сином найстаршого Джингисхановича Джуджі. Помилка поясняється сим, що Джуджі умер раніше батька (1227), і тому витворився погляд, що Батий наймолодший син Джингисхана, і так думав і наш інформатор.¹¹

Щодо двох інших імен, Тесирхана і Чурихана чи Куртихана, то усталеня їх доволі трудне. З напрямів їх завойовань виходило-б, що під першим треба розуміти Джингисханового сина Тулі, батька пізнішого хана Мангу¹², а під другим — Джагатая Джингисхановича¹³. Та в такім разі не стало б місця на Октаю (Оготай, Гогта) сина і наслідника Джингисханового (1229-1241).

Татарська вітчизна, звідки почалися завойованя, означені цілком добре як Монголія. Початок завойовань Джингисхана кладе руський владика на 1210—1211 рік („вже минуло 34 роки“); се цілком годиться з дійсним станом річей: на р. 1211 припадає початок підбою північного

Китаю. Завойованя на заході, почавши з Туркестану, почалися сім літ пізніше, в р. 1219, і знов наш інформатор подає сю дату як найдокладніше („вже минуло 26 літ“). Отсі дві дати свідчать як найкраще про вірність оповіданя архиеп. Петра¹⁴.

Джингисхан ударив на велику турецьку державу Ховарезм (Хива), що обіймала увесь західній Туркестан, Іран і Мезопотамію і була тоді під володінням султана Магомета. Архиепископ Петро зове його Курсевзою; се очевидно перекручене слово з Ховарезм, *nomen appellativum* замість *nomen proprium*. І дійсно східні жерела зовуть Магомета також просто Хорезм-шах¹⁵. Наш інформатор, в буртонській редакції, зове його внуком Салбатина, володаря великого міста Орнаку.¹⁶ І сим разом маємо очевидно до діла з переменою титулу „султан“ в особисте імя.¹⁷

Щодо міста Орнаку, то в тогочасних жерелах воно згадується як дуже велике і багате місто, одначе місце його досі певно не означене. По оповіданню архиеп. Петра, треба-б його класти в Туркестані в долині р. Аму-Дарія. Здається, що се туркестанський Отрар.¹⁸

Безпосередня причина війни проти Ховарезму означена архиеп. Петром цілком вірно, себто як наслідок провокації султана Магомета („Курсевзи“). Він іменно, підозріваючи у монгольських купцях шпіонів, велів намісникови м. Отрара (Орнака?) убити їх, і те саме зробив з Джингисхановими послами. Так само цілком вірно сказане й те, що Татаре гнали Магомета з одної землі в другу і кожду нищили, буцімто за кару; Магомет згинув в нужді на якимсь острові Каспійського моря, і подібна доля стрінула потім його сина.

Вкінці, щодо того Джингисханового зятя, про котрого архиеп. Петро говорить під кінець, що прогнаний проживав в Русі, то імя його Калалідин знов дуже подобає на титул (*djelal-ed-din*); одначе можливо, що се дійсне імя. Означити ближше його неможливо, бо з дуже численної Джингисханової династії дуже мало імен переховалося в жерелах.¹⁹ Сам факт вигнання і пробуваня в Русі сього монгольського князя ніким иншим не записаний.

Переходячи тепер до дальших інформацій архиеп. Петра, до відповідей на питання 2—9, то об'єктивна правдивість їх стверджується дуже легко иншими тогочасними автентичними вістками про Татар, зокрема класичними описами подорожей францисканських і домініканських місій: Плано-Карпіні (1247), Сен-Кантена (1248) і Рубрука (1255). Тому-то кожда думка в характеристиці Татар, як її висловив Петро, може бути підперта иншими жерелами. Докладне випишуване паралель на сім місці зайве, всетаки кілька примірів добре зілюструє вірність Петрових інформацій.

На запит про татарську віру, архієпископ навів м. ин. девізу, дану татарським послам на Русь: „Бог і його син на небесах, а Джингисхан на землі“. Що подібна девіза була у Татарів, показує напис на печатці в листі в хана Гуюка до папи: „Бог на небі, а Гуюк-хан над землею, Божа хоробрість; печать володаря всіх людей“.²⁰

Що Татаре, в скрутних часах, хвилях не покидалися людським мясом, про се також маємо певні свідоцтва сучасників²¹, так само як і про питя крови — звичаї поширені й серед інших кочовиків.²²

Те що архієпископ говорив про обряди й вірування Татар потверджується також іншими певними вістками²³. З сього поля заслугує на увагу згадка про віру в патронат св. Івана над Татарами. Се в'яжеється зі зною середньовічною легендою, що почавши з середини XII-го в. ширилася в Європі і давала привід до дуже фантастичних поглядів і надій, зв'язана із іменем „пресвитера Йоана“ (у нас „попа Івана“): у глибині Азії є мовляв могутній християнський царь „пресвітер Йоан“, що завоював многи царства та має йти на поміч європейським християнам проти магометанських Сарацен і Турків. Як і не дивно, а таки найперші вістки про Монголів дійшли на Захід в формі оповідання, що сей царь уже побив багато ворогів Христа.. В дійсности се був відгомін нечуванних воєнних успіхів Джингисхана, що не мав нічого спільного з християнством, а легенда повстала з сього, що Монголи зразу були під зверхністю зах. сусідів Кераїтів, де дійсно було поширене християнство Несторієвої секти й де устрій був неначе теократичний. Джингисхан повстав проти Кераїтів і цар їх „пресвітер“ погіб, а імя чи титул його перейшло в легенду.²⁴

Також і те, що говорив Петро про татарські плани і про респект перед католицьким світом, знаходить потвердження в інших жерелах, зокрема про їх містичні замисли світової революції й універсального підбою²⁵. Навіть такі подробиці, як вірування щодо часу, продовж якого Татарам судилося воювати між народами, годяться з іншими вістками; з них виходить, що підбій світа або упадок Монголів мав статися десь до 1266. В тім часі мине тих „сорок літ без одного“, згаданих руським архієпископом²⁶.

Таку згідність бачимо і в інших відомостях Петра. В одній тільки — про береження умов — виходить, на перший погляд, суперечність: наш інформатор обережно притакує питанню, приписуючи Татарам, що вони „досить доволі доховують умов“, коли тимчасом інші свідоцтва якраз підкреслюють нечувану віроломність Монголів²⁷. Одначе ся суперечність тільки позірна: архієп. Петро в дійсности дуже обмежує татарську вірність умовам, не лише словом „досить“, а й додатком: „умов

з тими що добровільно піддаються їм“, натомість безоглядні супроти тих що воюють з ними, бунтуються проти них, або тільки „ждуть нападів їх“. Отсе останнє обмежене практично зводить кількість „добровільних“ підданців, яким Татаре додержують віри, до мінімума, себто тільки до таких племен, що самі з гори хочять підлягати Татарам.

Із сказаного висше впливає ясно, що відомости про Татар, подані архієпископом Петром на Соборі в Ліоні, відповідали не лише найліпшій вірі інформатора, а й річевій дійсности, як її в даних обставинах можна було пізнати. Супроти сього всякі закиди недобросовісности або недорічности мусять відпасти як безосновні, несправедливі і тенденційні.

¹ Диви додаток ч. I.

² Одинокую суперечність між обома версіями бачимо тільки в передостаннім висказі першого пункту: у М. П Татари збираються іти війною в напрямі Сирії (partes Syriae vicinas invadere praesumunt); у Б. вони злучилися в глибині Сирії (circa partes intimas Siriae sunt conjuncti). Очевидно, текст М. П. правильніший. – Закид суперечности („страння противурчья“) підіймав був Дашкевич, одначе не з погляду на окремішности в обох хроніках, тільки буцімто ізза внутрішніх суперечностей оповіданя. Закид сей, нічим не мотивований, безосновний. Пор. розд. IV.

³ М. П. не знає імени Салбатина.

⁴ Так ось на таку глоссу подобає додаток М. П.: *quamquam dicant nonnulli ipsos a Tarachonta dictos*; можливо, що й опис життя в пустині (nati... educati) є таким-же додатком, згадка про питя крови, та ще кілька місць.

⁵ Коли хочемо мати зразок гоштаплерства того часу, то бачимо його в тім Англіїці, що про нього оповідає инший авантюрист (духовний) Іво Нарбонський в листі до архієпископа в Бордо — також про Татар, перехованім тимже самим Маттеєм Париським під 1243: *Quaedam epistola archiepiscopo Burdegalensi transmissa terribilis nimis* (Edit. L u a r d, IV, 272-277).

⁶ Откровеніє се знає в ріжних версіях і під ріжними титулами: *Τὸ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων περὶ τῆς βασιλείας τῶν ἐθνῶν καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἀκριβῆς ἀπόδειξις*. Або: *Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων λόγος περὶ τῶν βασιλείων τῶν ἐθνῶν καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν ὅσα δὴ μέλει γενέσθαι*. В латинських переписках: *Methodii episcopi ecclesiae Patarentis et martyris Christi de principio saeculi et interregna gentium et de fine saeculorum*. У церковно-словянських: Святаго отца нашего Меодія епископа патарскаго слово о царствіи языкъ послѣднихъ временъ и извѣстно сказаніє отъ перваго челоувѣка до скончанія вѣка, і т. п. З причини великої кількості версій і варіантів сього Откровенія є між ученими спори щодо часу написаня, а навіть щодо авторства його. Тексти, історію і літературу сього твору диви м. ин. *Vassilie v: Anecdota graeco-byzantina*; *Тихонравовъ: Памятники отреченной русской литературы*, II; *Франко: Апокрифи і легенди*, I, IV; *Kampers: Kaiserprophetien und Kaisersagen im Mittelalter*; *Idem: Alexander d. Gr. und die Idee des Weltimperiums in Prophetie und Sage*; *Истринъ: Откровение Мефодія Патарскаго*; *Петровскій: Къ исторіи „Откровенія Мефодія Патарскаго“*; *А. Веселовскій: Откровение Мефодія и византийско-германская зага.*

⁷ На Руси прим. в нападах Половців. Про се низше.

⁸ Сараценські послы, що в 1238 приходили у Францію й Англію просити підмоги проти Татар, виводили назву сих від р. Tap (Matthaei Paris. Chronica majora, ed. Luard, III, 488). — Dicuntur Tartari, ut ait Otto, aliquando legatus in Anglia (1237 - 1241) a Tarsconta insula, quae maxima est in eorum regione, vel a quodam fluvio Tartar, qui est maximus penes eos, sicut Farfar penes Damascenos... Alii quod a Tharis spaciosissima terra dicuntur, secundum alios Tattari dicuntur. (Ibidem 109; MGH. Scr. XXVIII, 206). — Питання се ще й сьогодні не розв'язане. Усталене тільки те, що Татарами звалось зразу тільки одне монгольське плем'я, найбільше варварське, що в політичній організації Джингісханової імперії мало підрядну участь, творило одначе найхоробрішу, найдикшу і найбільше жорстоку частину її армії. Назву їх поширено в Європі на всіх Монголів. (Por. R. Grousset: Histoire de l'Asie, III. Le monde mongol. Paris 1922).

⁹ Chiarhan у М. П. треба читати очевидно Chiarchan, а се тож саме з Churgan (Churgam) у Бурт. Форма Chiarchan показує мабуть, що відповідне місце в тексті хроніки М. П. було диктоване. Знак ch вимовлявся тогді або к або ч, а не х (як у Филарета); я думаю, що треба читати ч, як в англійському.

¹⁰ Прим. у вірменських хроністів Киракоса й Орбеліяна. Плано-Карпіні говорить про ⁴, називає одначе тільки 3.

¹¹ Подібно у Thomaе Historia pontificum Salonitarum et Spalatinorum, cap. 38. (MGH. Scr. XXIX, 591). Тут мова лише про двох синів Джингісхана: Bahat et Chaydanus, — в дійсності оба внуки його. Плано-Карпіні натомість знає, що Батий внук, одначе і він приписує йому діла батькові. (Johannes de Plano Carpini Antivariensis archiepiscopi Historia Mongolorum quos nos Tartaros appellamus, capitulum V, 4).

¹² Та з другого боку імя Thessirican, Thesyrkan, Thesycan дуже нагадує Tosnocan-а Плано-Карпіні, що знов означає Батиевого батька Джуджі (V, 4).

¹³ Плано-Карпіні не називає Тулі, хоч знає його синів, а Джагатая зове Chyaoday (V, 4).

¹⁴ Тут зазначимо, що остання дата дала привід до непорозумінь в історичній літературі, а Дашкевичеві навіть послужила аргументом проти вірогідності архієп. Петра, бо він мовляв кладе битву над Калкою на 1219-ий р. і сим робить помилку неможливу в устах автентичного владика з Русі. Закид неоправданий, бо дата у архієп. Петра належить не до самого спустошення Русі, а до цілого комплексу війн, початого 1219-го р. При сій нагоді зазначимо, що дата конфлікту з Русю досі ще не усталена: ні рік, ні місяць не певні; руські літописи датують то 1223 то 1224, то місяцем маєм (31) то червнем (16), й історики приймають по впадоби, одну з сих дат, часом навіть (як Грушевський) дві побіч себе. В дійсності ні 1223 ні 1224 не може бути удержаний дату битви над Калкою треба пересунути щонайменше на 1222 р. Та про се на іншому місці.

¹⁵ Прим. Ібн-ель-Атир. (Уч. Зап. Имп. Ак. Наукъ по 1 і 3 отд., т. II, в. 4, 1854, ст. 642).

¹⁶ В першій (італійській) редакції мова лише про володаря м. Орнака та його внука Курзевзу.

¹⁷ На Сході воно так бувало часто. Саме імя Джингісхан було зразу тільки титулом. Щодо Салбатина, то ся назва переховалася й у Плано-Карпіні у формі Alti-Soldan, володаря г. Орнаса (V, 4) очевидно ідентичного з Петровим Орнаком (вар Ернас).

¹⁸ Вістка про сей город подибується у листі угорського Домініканина бр. Юліяна до легата Сальвія з 1240: один князь, що тяжко образив татарського хана Gurgatam-а, fugit cum suis ad soldanum de Ornach terra propria derelicta (Dudik: Iter Romanum,

II, 327-335). — П'яно-Карпіні вичисляє його між туркестанськими горами: *Isla civitas erat nimium populosa; erant enim ibi christiani plures. Gazari videlicet Rutheni et Alani et alii, nec non et Sarraceni. Sarracenorum autem erat dominium civitatis. Haec autem civitas erat divitiis multum plena; est enim posita super fluvium quendam, qui currit per Janckint et terram Biserminorum, qui intrat in mare; unde et quasi portus et forum maximum habebant de illa civitate alii Saraceni.* Згадка про руську колонію в Орнаці і про море утруднює означення місця, де був Орнак. Дотого, в устній реляції товариша подорожі П'яно-Карпіні, польського Францисканина Бенедикта, Орнак означається инакше — в Хазарії: *Fratres vero euntes per Comaniam a dextris habuerunt terram Saxonum, quos nos credimus esse Gotos, et hii sunt christiani; postea Alanos, qui sunt christiani; postea Gazaros, qui sunt christiani: in hac terra est Ornacum, civitas opulenta, a Tartaris capta per submersionem aquarum; deinde Cercassos, et hii sunt christiani; postea Georgianos, et hii christiani sunt.* — Це дало привід деяким дослідникам класти Орнак то на устя Дону, то Волги. Вже Карамзін висловив догадку, що Орнак може бути Тана, теперішній Озів (Історія государства російскаго, т. IV, прим. 4), а видавець П'яно-Карпіні д'Авезак підпер сю гіпотезу цілою низкою аргументів *Relation des Mongols ou Tartares par le père Jean du Plan de Carpin de l'ordre des pères Mineurs, légat du Saint-Siège Apostolique, nonce en Tartarie pendant des années 1245-1247 et archevêque d'Antivari. Première édition complète publiée d'après les manuscrits et précédée d'une notice sur les anciennes voyages en Tartarie en général, et sur celui de Jean du Plan Carpin en particulier, par M. D'Avézac. Paris 1838, 4°, 362.* — Французький хроніст Альберик, монах у Троа-Фонтен, говорить під р. 1221 про збурення великого города Tornax id est Ornacia, ad quam mercatores de longinquis partibus ibant (*Chronica Alberici monachi Trium Fontium. MGH. Scr. XXIII, 911*). — Московські літописи XIV в. (1346-1355) знають татарський г. Орнач (Ворнац), однакє близше його місця не означають.

¹⁹ Преосв. Филарет зсилається при сім імені на „Потухан-калгата“ в генеалогії монгольської династії у J. de Guignes: *Histoire des Huns. Paris 1756-1758.*

²⁰ П'яно-Карпіні, VIII, 1. Подібно читаємо в листі Октяя до угорського короля Бели IV: *Ego Chaum nuncius Regis coelestis, cui dedit potentiam super terram* (Реляція бр. Юліяна про домініканську місію за Волгою. *Dudik: Iter Romanum, I, 334*). — Чи слова вислані на Русь наш автор подав цілком докладно, чи може вони звучали: „Бог на небесах, а його син Дж. на землі“? Так було б природніше і згідно з іншими вістками. В однім листі в хана Гуюка читаємо прим.: *Per praeseptum Dei vivi, Chingischān, filius Dei dulcis et venerabilis, dicit, quia Deus excelsius super omnia ipse immortalis, et super terram Chingischān solus dominus* (M. d'Ohsson: *Histoire des Mongols depuis Tchinguiskhan jusq' à Tamerlan, I, 484*). — *Tartari dominum suum chaam filium Dei adpelant* (*Vincentii Bellovacensis Bibliotheca Mundi, I, IV, c. 74*). „Царь їх походить від Бога, котрий взяв собі в уділі небо, а землю дав ханови“ — пише вірменський Киракос (К. Паткановъ: *Історія Монголів по армянскимъ источникамъ, II, 16*). Між монгольською аристократією були не тільки монотеїстичні впливи — від магометанських Турків (сам Джингисхан походить, судячи по всім, з турецького роду), а й християнські — від несторіянців й ин. Однакє сих впливів не можна розтягати на загал Монголів.

²¹ *Plano Carpinī, IV, 3: Cibi eorum sunt omnia, quae mundi possunt; comedunt enim canes, lupos, vulpos et equos; etiam in necessitate carnes humanas manducant etc.*

²² Пор. слова угорської домініканської місії про Башкирів (Fejér: *Codex diplom. IV, 1, 55*).

²³ Так прим. звичай жертвування першої частки напитку і їди засвідчений м. ин. вірменським автором Киракосом (I. с.).

²⁴ В тогочасних жерелах Заходу багато вісток про „пресвитера Йоана“, званого також Давидом, або про Давида, сина „пресвитера Йоана“, зразу у формах дуже фантастичних, та згодом зведених до більше менше реальної дійсности, головню після місіонарських описів Монголії. Пор. *Chronica Alberici Monachi Trium Fontium* (MGH. Scr. XXIII, 911, 942); *Iohannis de Columpna Mare Historiarum* (Ibidem XXIV, 280); *Annales Pegavienses* (Ibidem XVI, 269); *Plano Carpini: Historia Mongolorum*, V, 7; *Vincentii Bellovacensis Bibliotheca Mundi* IV, l. 29, с. 69; *Matthaei Paris. Chronica maiora*, VI, 113. — Легенда про попа Івана має доволі багату спеціальну літературу. Важніше: Oppert: *Der Presbyter Johannes in Sage und Geschichte*; Zarncke: *Der Priester Johannes* (Abhdl. d. sächs. Gesell. d. Wiss. XVII, 1873-1874; XIX, 1873-1883). Про неї у нас писав І. Франко в „ЗНТШ.“, т. 41.

²⁵ *Plano Carpini* V, 11: *Statutum est, quod sibi subjugare debeant omnem terram, nec cum aliqua gente pacem habere debeant, nisi prius subdatur eis, quousque veniat tempus interfectionis eorum.*

²⁶ *Plano Carpini*, VIII, 2: *Debant enim procedere pugnando 30 annis, sed interfectus fuit tunc imperator. Venient autem pugnaturi continue 18 annis.* Як бачимо рахується тут, так само як у Петра, від 1137 року — початку Батиевого походу; а що Plano-Carpini зредагував свою працю 1248 р., то нові завойованя мали тягнутися до 1266. На іншому місці (V, 11) говорить тойже автор про 42 роки всіх дотогочасних монгольських воєн; в такому разі рахує він від славного монгольського сойму 1206, де Темуджин був проголошений „джингисханом“.

²⁷ *Plano Carpini*, VII, 1; VIII, 1: *Si aliquid promiserunt, nihil observant.. Nec aliqua gens potest confidere in verbis eorum, quia quidquid promittant, non observant, quando vident tempora sibi favere.*

III. Оповідання Петра як історичне жерело

Зі становища новіших наукових дослідів над історією Монголів, реляція архиеп. Петра займає, очевидно, скромне місце, як супроти деяких жерел східних, так і супроти пізніших відомостей зібраних Європейцями на азійськiм ґрунті: перші безмірно розширяють наші відомости про воєнно-політичну історію Монголів, другі — про соціально-політичні обставини і культурне життя. Та ні з сими ні з тими Петрової реляції порівнювати не можна. До оцінки історичної стійности відомостей принесених з Руси може вести тільки поставлення їх побіч тих вісток про Татар, які Європа мала перед появою нашого владика на Заході. А в сім напрямі — оповідання архиеп. Петра блискучо видержує порівняня.

В західно-європейських хроніках згадки про Татар подаються вже під початковими роками XIII-го віку¹, одначе з першого погляду пізнається, що ті відомости не сучасні, а вписані, звичайно хибно під оглядом хронологічним, *ex post*, у 2-ій половині XIII-ого віку або й ще пізніше, переважно на основі праць місіонарських подорожників. Перша

дійсно сучасна, з документальним характером, вістка походить щотілько із 1221-ого року: У листі папи Гонорія до французьких архієпископів згадується письмо кардинала Пелагія з Єгипту про татарські завоювання в Азії. Одначе, яке все те фантастичне! Татаре були тоді вже над Волгою і Доном, а голова католицького світа довідувався про „короля Давида, що звався пресвітером Йоаном“, мужа богобоязного, що пішов війною на Персію, переміг її солдана, і зближившись до Багдаду, перепинив акцію Сараценів проти хрестоносців під Даміеттою; захочений такими вістками, той сам кардинал поробив дипломатичні заходи, щоб Грузинці разом з тим „богобоязним“ Давидом вдарили на Сарацен... Подібно писали тогді-ж зі Сходу Темпларії про того самого Давида і його великі воєнні успіхи².

Та одночасно почали доходити до Франції і вісти більше реальні: про упадок г. Орнаку, про появу Давида, „або, як деякі говорили, його сина“ в Європі, про побіду його над Половцями і Русю — вісти правдиві й досить добре означені, поруч фантастичних в роді тих, що в татарськім війську було 40 царів, 60 архієпископів і єпископів і т. п.³. Скоро потім затихли і такі вістки, та щотілько з 1237-го року, як Батий почав уже свої страшні походи, вони появляються наново, вже у формі щораз ближшій до дійсности. Про богобоязних королів з біблійними чи євангельськими іменами, ворогів Сараценам, а приятелів християнам, не було вже мови; навпаки, хроністи починають поправляти свої раніші фальшиві відомости. Разом з сим пробудилось бажання знати, звідки взявся сей страшний нарід — званий тепер загально Татарами⁴ — що очевидно змагав до заглади всього християнського світа.

Найперші автентичні вісти про новий рух Татар походять від сараценських послів, що в 1238 ходили до французького й англійського королів просити підмоги проти спільного ворога⁵. З часу перед 1241, себто до переходу Татар через Дніпро і зруйнованя Києва, відомости взагалі убогі, а найцінніші між ними походять із Угорщини: наперед від монахів Домініканців, що ходили на місію між підуральських Угрів — Башкирів⁶, а потім від неназваного єпископа, що переслухав двох пійманих на Руси і приведених в Угорщину Татар і зміст їх зізнань переслав париському єпископови. Угорський єпископ хотів довідатися від полонених про татарську вітчину, про віру, письмо, поживу, зброю, походи і т. ин. Відповіді на його питаня скупі, одначе вони складають першу систематичну інформацію про Татар⁷.

З 1241-ого року, коли по Європі розплилося безліч утікачів з Руси, Польщі й Угорщини, приносячи з собою найстрашніші вісти і викликаючи невгамований жах, — появляється ціла низка листів і реляцій про Та-

тар, між ними згадувана знаменита нота цісаря Фридриха II⁸. Всі вони кидають чимало світла на обставини і дають багато до характеристики Татар, одначе жадна з тих відомостей не дорівнює своєю систематичністю і шириною характеристики оповіданню архієпископа Петра. Взагалі, до появи твору Платано-Карпіні про Монголів, найважливіше жерело відомостей про них, яке мала західна Європа, було в реляції руського владика. І якщо воно не мало глибшого впливу на зображення Татар і їхніх відносин у сучасній хронографічній літературі, то тільки тому, що написані і поширені скоро потім докладні і захоплюючі описи місіонарських подорожей поставили в тінь образ Монголів змальований руським архієп. Петром, подібно як се сталося з подібними творами тогочасних угорських і хорватських письменників⁹.

Раніші вістки про Татар у західно-європейських хроністів мають неодну подробицю подібну до Петрового оповідання, одначе се ще не дає нам права говорити, щоб вони були взяті із нього; вони могли потрапити сюди іншими шляхами і з інших жерел. Та з другого боку можемо уявити собі, що поширена тогді і на Заході теорія про генезу Татар, виведена з Откровенія Методія Патарського, не з'явилася цілком незалежно від ліонської реляції. Се Откровеніє, виросле на азійсько-византійським ґрунті, пронизане національним грецьким месіянізмом і вірою в будуще визволення з чужоземної неволі, було тут досі мало знане, і за мало було тут психологічних основ, щоби вязати його з Татарами. Натомість на Русі було воно здавна знане і пояснюване¹⁰. Тому-то не було-б нічого дивного, якби інтерес до сього твору на Заході розбудився щотілько у звязку з відомостями про Татар принесеними з Русі на ліонський Собор¹¹.

Окремої уваги заслугує питання, чи Петрова реляція стояла в яким-не-будь звязку з місією Платано-Карпіні і його „Історією Монголів“. Дехто з дослідників¹² висловлював уже погляд, що поява руського архієпископа на Соборі і його оповідання про Татар спонукали були папу Іннокентія IV до вирядження посольства Платано-Карпіні до Татар, та сей погляд знайшов і запереченя, побудоване на тому, що те посольство вийшло з Ліону на довго перед Собором¹³. В дійсности питання се досі не цілком розв'язане.

Правда, місіонарські посольства під проводом Лаврентія Португальського і Платано-Карпіні були визначені ще в м. березни 1245¹⁴, і Платано-Карпіні недовго потім вийшов з Ліону¹⁵; та з другого боку певно й се, що на Русь прийшло посольство щотілько під кінець того року — час дороги неймовірно довгий. Значить, Платано-Карпіні або з якихось ближше незнаних причин довше задержався, як не таки в самім Ліоні

то в дальшій дорозі, а в такім разі мав змогу і мусів пізнати те що говорив про Татар руський архієпископ. В книжці Пано-Карпіні є, очевидно, те-ж багато місць аналогічних до ліонської реляції, однак задля сього так само не можна ще говорити про літературний вплив сеї останньої на „Історію Монголів“, написану на основі матеріалів зібраних на місці, хоч деякий вплив через те ще не виключений.

Щобільше, навіть догадка, що вісти принесені архієп. Петром могли дати товчок до вислання місії до Татар, не може бути названа цілком безосновною, хоч вона була висловлена без достаточного критичної уваги. Бо ніщо не оправдує погляду, що мовляв архієп. Петро появився в Ліоні шотілько 28-го червня 1245, а не кілька місяців раніше. Ми пізнаємо навіть дуже поважні вказівки, що він прибув в Італію ще під кінець 1244¹⁶, то й у Ліоні міг бути вже в м. січні або лютім 1245¹⁷ і тим самим міг мати прямий чи посередній вплив на вирадження місії Пано-Карпіні до Татар¹⁸.

З усім тим, дивна доля того руського владики і його духового твору — оповідання про Татар. Появилися вони в самому серці тогочасного політичного і релігійного життя Європи, пам'ять про них збереглася лише у двох англійських хроніках, натомість у рідній землі, на Русі, згадки по них не полишилися. Що про автора тут заглухло — се можна, як побачимо дальше, пояснити собі; натомість дивувати може, що його інформації про Татар не знайшли для себе місця в руських літописах. І де-ж повинно-б бути більше інтересу до татарського питання і більше змагання до того щоб грядучим поколінням передати як найбільше і як найпевніших відомостей про найбільших національних ворогів? Отся дивна байдужність наших старих літописців XIII-ого віку (так само польських!) дуже відбиває від тої жадоби відомостей, яку бачимо серед західно-європейських (навіть і угорських) письменників, і може погано свідчити про науковий змісл східно-європейського письменського громадянства того часу. Одинокий знаний виїмок серед нього — то наш архієп. Петро¹⁹.

І хоч його оповідання переховалося тільки в латинськiм перекладі, то таки сама собою накидається думка — пошукати ідейних ниток між ним та нашими літописами. Такі нитки дійсно є. Читаючи перше речення Петрової реляції, пригадуємо собі зараз вступ до одного літописного слова про битву над Калкою під 1223 або 1224 рр. Починається воно дуже наївно — характеристично для недостачі наукового інтересу у його автора, про котру висше згадувано. „Того року з'явилися погане, що їх ніхто добре не знає, ні хто вони, ні відки вийшли, яка їх мова, якого вони роду, якої віри; зовуть їх Татарами, інші кажуть: Таурмени, а ще

інші: Печеніги, а знов інші говорять, що се ті про котрих Методій, єпископ патарський, оповідає, що вони вийшли з Етріївської пустині, що є між Сходом і Півночю. Бо Методій говорить так: що під кінець світа появляться ті що їх загнав був Гедеон вони полонять усю землю від Сходу до Евфрата і від Тигра до Чорного моря, окрім Етіопії. Та Бог один знає, хто вони і відки вийшли. Учені люде, що розуміють книги, знають їх добре, та ми не знаємо хто вони, одначе вписали про них ради памяти руських князів і тої біди, що пішла від них²⁰. Далі йде кілька слів про завойованя кавказьких народів й оповідається про нещасливу половецько-руську кампанію проти Татар.

Як бачимо, і літописна повість і Петрове оповідання сягають до Откровенія Методія Патарського, щоб пояснити генезу Татар. Видко, на тогдішній Русі була поширена така теорія, що поява Татар — то сповнення пророцтва Методія Патарського; так само, як і в західній Європі після 1237-го року. Та чи можливо добачувати в тому спільному користуваню Откровенієм безпосередню залежність між літописю і Петровим оповіданням? Се питання веде нас до короткої аналізи літописної повісті про калецький бій.

На погляд з давна в нашій історіографії вкорінений і досі признаваний, про першу появу Татар і нещасливу битву над Калкою мало бути написане в Києві „по горячим слідам“ літописне „сказаніє“, що опісля увійшло, вкорочене або доповнене місцевими фактами, у головні літописні зводи. Час написаня сеї повісти означається звичайно роками 1227—1236, себто між смертю Джингісхана, записаною в тій-же повісти, та початком другого походу Татар, Батиевого, на Европу²¹. Первісний текст сеї повісти найліпше переховався — по думці сих істориків — в т. зв. 1-ім Новгородським літописі, тільки що початок там затратився, той який бачимо в 2-ім Суздальським (Академічним) літописі; окремі частини її, з деякими додатками, увійшли у 1-ий Суздальський (Лаврентієвський) і Галицько-волинський літопис; в інших зводах зроблені компіляції тих вісток²².

Такий погляд не видержує одначе критичного розсліду. З II-го додатку до сеї розвідки, де ся повість про битву над Калкою розложена по головним літописним зводам, читач побачить з першого разу, що про одно спільне „сказаніє“ не може бути мови; що новгородська редакція, буцімто найблизша тому початковому змістови, єсть уже очевидною компіляцією²³. З аналізи виходить ясно, що на ту повість, котра вставлена в Новгородський літопис, зложилося два окремі оповідання: одно — про появу Татар на Половецьких полях — як його читаємо в 1-ім Суздальським (Лаврентієвським) літописі; друге — про переговори з Половцями, Татарами і битву — як у Новгородським зводі.

Се друге оповідання має всі прикмети новгородського твору: м. ин. на першому плані стоїть Мстислав Мстиславич і воевода Ярун. Чи воно сучасний твір? По словам при кінці, що Татари пропали Бог зна куди, можна-б думати, що воно написане перед 1237²⁴; одначе тенденція оповідання (очевидне оправдування Татар) і деякі інші подробиці велять приймати його геть пізніший початок — біля 1250. Щодо першого оповідання — про появу Татар — то воно не має значних місцевих прикмет і могло повстати як у Києві, так у Суздалі. За першим місцем міг-би промовляти відгомін Несторового літопису (про се зараз низше), за Суздалем доволі органічний звязок з дальшим оповіданням Лаврентієвського літопису.

Цілком незалежно від сих двох оповідань, суздальського і новгородського, стоїть повість про калецьку битву, що її бачимо в Галицькім літописі під р. 1224. Вона не є жадним вкороченням початкового „сказанія“, тільки самостійним твором, написаним очевидцем, близьким до князя Данила, тою характеристичною мовою, що тогді панувала в західно-українських землях. Написана після 1227-го, а ще докладніше після 1228-го року²⁵, ся повість є очевидно найстаршою реляцією про перший прихід Татар, і була потім (в XIV—XV вв.) використовуванa редакторами таких північних зводів як 2-ий Суздальський (Академічний), Воскресенський й ин.²⁶

З усього сказаного тут виходить, що в руських літописах переховалися три початково окремі оповідання про першу появу Татар і похід на Калку, з яких два, що описують саму битву, напевно не були написані в Києві, а третє — можливо що там. Одно з них (галицьке) було написане десь біля 1230, друге (новгородське) не скорше 1250, час написання третього оповідання, що послужило вступом до пізніших компіляцій (найліпше перехованого в Суздальськім літописі) можна покласти на час до 1237.

Повертаючи тепер до питання, чи є які нитки між реляцією архієпископа Петра і записками руських літописів, можемо мати на оці тільки згадані висше три оповідання. Всі вони ріжняться основно від Петрової реляції сим, що ні одна з них не подає відомостей про татарське житя й культуру, а одна з них навіть ярко підкреслює незнання тих річей. Галицька повість про Калку взагалі не має нічого спільного з тим що оповідав Петро²⁷, натомість літописне оповідання про першу появу Татар і їхню боротьбу з Половцями має — як уже з самого початку було зазначено — спільну теорію: Откровеніє Методія Патарського. Зараз насувається питання обопільної залежности: архієп. Петро покориствувався літописом, чи навпаки, літописна теорія пішла від Петра?

Проблем був-би цікавий, якби не комплікував його той факт, що те саме Откровеніє було вже раз докладно використане т. зв. Несторовим літописом під 1096-им роком, з нагоди очайдушного варварського нападу половецького хана Боняка, званого Шолудивим, на Печерський монастир (20-го травня). Очевидець-літописець з великим болем пише про се, видить у сім нещастю початок тих міжнародних переворотів перед кінцем світа, що їх Методій передбачував, та випишує уривок із його Откровенія²⁸ про заганні Гедеоном племена в пустиню, звідки при кінці світа вони мають вийти і поневолити світ.

Супроти сеї старшої згадки про Откровеніє Методія, можливе питання: Чи оба пізніші автори, літописець під 1223—1224 і Петро, не покористувалися, незалежно один від одного, тою літописною запискою під 1096, переносючи її від Половців на Монголів? Заміт сам собою оправданий, одначе він справи не розв'язує. З докладнішого порівняння обох літописних згадок бачимо, що автор оповідання 1223 не переписував свого попередника з 1096: там нема згадки про Евфрат і Тигр, Понтійське море й Етіопію; видко, він мав під рукою й инше жерело: або саме Откровеніє Методія Патарського, або — на се вказує вислів „инии-же глаголють“ — вже готову теорію про походження Татар, побудовану на тім же Откровенію. Слід такої готової вже теорії в Русі маємо дійсно в листі угорського Домініканина Юліяна, що бував на Русі в 30-их роках XIII-го в. Згаданий там якийсь руський духовник, що писав для сього місіонера книгу Судіїв і висловив при сій нагоді твердження, що прогнанні Гедеоном Мадіяніти то теперішні Татари²⁹. Значить, буквально як у архиеп. Петра!

Окрім сеї нитки, що вяже одно літописне оповідання з Петровою реляцією, є ще одна, хоч уже не така на око значна. Маю на думці другу повість про битву над Калкою (написану мабуть у Новгороді). Там згадані імена трьох татарських воевод, учасників битви. Вони дуже вражають своєю появою в сій повісті і цілком не причиняють довіря до віродостойности їх змісту. Як-то можливо, щоб при такій явній ігноранції літописця про Татар він міг знати імена поодиноких воевод. Один із них, Гемябег, зоветься щось мало з татарська, а більше з турецька³⁰; натомість імена двох инших, Чегиркан і Тешюкан, дуже нагадують імена названі Петром в пункті про початок Татар. Чегиркан — то хиба його *Churgan*, а Тешюкан — *Thesyrkan* (*Thesycan*, *Thessirican*); тільки у Петра вони не воеводи, а князі чи царі; такими вони очевидно й були, як се видко по закінченнях „кан - хан“.

Обі сі спільні вказані в горі нитки дозволяють поставити отсю гіпотезу: по першім монгольським нападі було на Русі зложено кимсь

із тих „премудрих мужів, що книги розумно іміють“, яєсь сказаніє про Татар, де — аналогічно і подібно до оповіданя архієп. Петра в Ліоні — походженя їх пояснювано на основі Откровенія Методія Патарського, і де була спроба історичної генеалогії татарських ханів; воно пропало в хуртовині 1237—1242 рр.

¹ На 1202 кладуть *Annales Pegavienses* (MGH. Scr. XVI, 260) початок монгольської держави, коли під сим початком розуміти повстаня Джингісхана на Кератів, то дата майже вірна (1203); якщо знов рахувати від проголошеня Темуджина „джингісханом“, то початок паде на 1206. На 1206 кладе початок Татар *Bibliotheca Mundi Vincentii Burgundi praesulis Bellovacensis, ord. Praedic. t. IV (1629), lib. 29.* — На 1208 кладе *Albericus Monachus Trium Fontium* (MGH. Scr. XXIII, 889) перший наїзд Монголів на В. Арменію; дата цілком фантастична.

² *Chronica Alberici Monachi Trium Fontium* (MGH. Scr. XXIII, 911). Про поголоски, буцімто Татарє христіяне, говорить сучасний вірменський хроніст Киракос: „Попереджувала їх фальшива вість, що вони маги, визнають христіянську віру і творять чуда, що вони прийшли відплатити магометанам за гнобленя христیان Говорено, що у них є полева церква, а в ній чудотворний хрест... А що ся поголоска всюди ширилася, то жителі сих місцевостей не береглися. Один священник вишов навіть на зустріч ім з усіми своїми людьми, з хрестами і хоругвами, та Татарє кинулися на них і всіх перебили“. (К. П. Паткановъ: *Исторія Монголовъ по армянскимъ памятникамъ*. Вып. II, Спб. 1874, ст. 2). Пор. лист грузинської цариці Русудан до папи Гонорія III (*Odorici Raynaldi Contin. Baronii XIII, 809*). Вістки про мнїме христіянство Монголів і їх ханів були поширювані несторіянами, що мали чималий вплив між ними. (*Altunian G.: Die Mongolen und ihre Eroberungen in kaukasischen und kleinasiatischen Ländern in XIII Jhrh.* Berlin 1911, S. 68).

³ *Chronica Alberici*, l. c. Однає зараз по тім читається: *dicunt enim quidam, quod neque christiani sunt, neque Sarraceni.*

⁴ В дотогочасних вістках сеї назви не було. Окрім згаданих імен короля Давида, пресвитера Івана, виступає ще rex Tharsis, що побив Половців і Русь (*Continuatio Claustroneoburgensis secunda s. a. 1223*. MGH. Scr. IX, 623-4). Ще 1241 записка познанської капітули зове Батия rex Tharsis (MGH. Scr. XXIX, 440). Пор. *Gens Tarsensium* (*Ibidem* 599). Взагалі, коли імя Татар являється в західних літописах перед 1238, то можна бути майже певним, що се вістка не сучасна, а тільки пізніше вставлена під викомбінований рік. Що в Англії вперше почули про Татар 1238-го р., свідчать *Annales Melrosenses: Hic primo auditur in terra nostra, quod nefandus exercitus Tartarorum multas terras vastavit* MGH. Scr. XXVII, 439).

⁵ *Matthaei Parisiensis Chronica majora*, III, 488-89. Характеристична думка вінчестерського єпискога Петра про ту пропозицію Сарацен: *Sinamus sales* (гра слів: хан — кан) *hos illos devorare ad invicem, ut consumpli pereant.*

⁶ Переховалися дві цікаві реляції про їхні подорожі: одна брата Рихарда (*Fratrum Praedicatorum in Hungariam magnam sub Bela IV profectio*. Fejér: *Codex dipl. IV, 1, 50-57*; Endlicher: *Regum Hung. Monum. Arpad.*, 248), друга брата Юліяна для папського легата Сальвія (*Dudik: Iter Romanum*, I, 327); Російський переклад останньої у *Зап. Общ. Ист. и Древн.*, V, 1000.

⁷ *Matthaei Paris. Historia Maior*, ed. W. Wals. Parisiis 1644, Add. 137-138.

⁸ Сі документи, датовані рр. 1244-1245 переховалися переважно у хроніці Маттея Париського: Угорський єпископ до париського; три листи до князя брабантського; мати французького короля до сина Людвіка IX; Фридрих II до англійського короля Генріха III; Бела IV до Фридриха II; окружне посланіє Мінорита Йордана до собратів; такий-же комунікат Ф. ігумена бенедиктинського монастиря Пр. Д. Марії в Угорщині; подібно Р. Домініканин й І. Мінорит до собратів; Іво Нарбонський до архієп. Бордо. Переважна частина сих документів передрукована у Fejér: *Codex diplomaticus Hungariae*, IV, 1. Тут-же окрім листів Бели IV ще опис місіонарської подорожі Домінікан 1236 на Схід. Вкінці лист брата Юліяна з 1240 (Dudik: *Iter Romanum I*, 327-335).

⁹ З угорських жерел, окрім згаданих уже висше, на першому місці стоїть знамените *Miserabile carmen super destructione regni Hungariae*, написане зараз же по 1242 магістром Роджером (Schwandtner: *Scriptores regum Hung.* I, 292; Endlicher: *op. cit.* 255; MGH. *Scr.* XXIX, 549); дальше Thomaе *Historia pontif. Salonitarum* (MGH. XXIX, 591), писана в 60 их рр. XIII-го в.

¹⁰ Див. висше розд. II, прим. 6. Між знаними словянськими текстами є й такий, південнословянський, де розділ про наїзд нечистих язиків має навіть титул: „О затворенихъ Таргарохъ“ (Истринь, о. с. 113). Очевидно сей напис походить з пізніших часів і зроблений на латинський зразок.

¹¹ Деякі відгуки Откровенія Методія Патарського в західно-європейських хроніках: *Tartari vel Ismaelitae* (*Annales Schefflarienses maiores*. MGH. *Scr.* XVII, 431). -- *Hos Tarsenses et Hysmahelitas quidem autumant, de quibus scribit Methodius, quod egressuri sint ante finem mundi et obtenturi orbem terrae octo ebdomalibus annorum, id est 56 annorum, et multa facturi mala* (*Gestorum Treverorum contin. IV*. MGH. *Scr.* XXIV, 403'). — *Alii vero asserebant, eos Judaeos illos esse, quos ferunt ab Alexandro rege Magno intra Caspios montes quondam fuisse inclusos* (*Richeri Gesta Sononiensis ecclesiae*. MGH. *Scr.* XXV, 311; *Gervasii Cantanariensis Gestorum regum cont. Ibidem XXVII*, 310; *Matthaei Parisiensis Chronica majora*, IV, 77, 13'). — *Vocantur Tartarini, a quibusdam vero Comani, a quibusdam vero peritis creduntur esse Hysmaelites, id est filii Hysmaelis, quem habuit Abraham ex Agar ancilla sua, quos David vocat Agarenos* (*Annales s. Medardi Suessiones*. MGH. *Scr.* XXVI, 522) — *Relatum est mihi a quibusdam, quod Tartari... dicuntur in veritate filii Ysmaelis* (з листу бр. Юліяна I. с. 327). — Cf. *Vincentii Bellovacensis Bibliotheca Mundi*, IV, с. 89.

¹² Раніше Петрушевич: *Истор. изв. о церкви св. Панталеймона*, ст. 54; в останніх часах Чубатий: *Зах. Україна і Рим*, ст. 39-40.

¹³ Дашкевич: *Переговоры папъ*, ст. 154-156.

¹⁴ *Pothast: Regesta Pontificum NN^o. 11.571-2, 16.606-7, 16.613.*

¹⁵ Сам автор *Historia Mongolorum* говорить на початку про поверх 16 місяців подорожі (*per annum et quatuor menses et amplius ambulavimus*), а що у в. хана станув він 22. VII. 1246, то початок повинен бути в березні 1245; натомість товариш автора Поляк Бенедикт, називає днем виходу з Ліону 16. IV (Великдень), хоч його самого при тім не було. Дашкевич (ор. *cit.* 156) безрадний у датованю місяці.

¹⁶ Пор. висше ст. 229

¹⁷ *Terminus non post quem* 5. III. 1245 — дата булли до татарського хана з приводу посольства Лаврентія Португальського (*Sbalea: Bullarium Franciscanum I*, 354, N° 76).

¹⁸ Тільки один момент ослабляє таку догадку: ні одна з місій не мала порученя їти наперед на Русь, і П'яно Карп'їні шотілько в дорозі рішився на се (IX, 1). Та сей факт може мати і свої окремі причини — політичні, про котрі говоритимемо дальше.

¹⁹ Сю недостачу старого нашого письменства доглянув і підкреслив був А. Пыпинъ: „Любопытно, что послѣ столь трагическаго разсказа о пораженіи (1223), какого не бывало отъ начала русской земли, лѣтописецъ въ теченіи нѣсколькихъ лѣтъ ни словомъ не упоминаетъ о Татарахъ; и вполсѣдствіи, когда они снова нагрянули, лѣтописецъ не сообщаетъ никакихъ новыхъ подробностей о происхожденіи и характерѣ народа и довольствуется только указаніемъ ихъ безбожности, жестокости и коварства, такъ что въ этомъ отношеніи нашихъ лѣтописцевъ перевышаютъ иноземные путешественники къ Татарамъ“. (Исторія русской литературы, Т. I, Древняя письменность. Спб. 1898. ст. 204). Дивувати може тільки те що автор мовчки полишив на боці архієпископа Петра, поставленого між письменники Евгенієм і Филаретом. Видко, Пыпин стояв під впливом Дашкевичевого „критицизму“.

²⁰ Так писав під 1223 суздальський літописець (Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. СП. 1872. ст. 423 . а за ним новгородський під 1224 (Новгородская лѣтопись по синодальному харатейному списку. СП 1888, ст. 215).

²¹ Перед 1236 тому, бо повість кінчиться словами: „Татари-же возвратишася отъ рѣкы Днѣпра, и не съвѣдаемъ, откуда суть пришли и кдѣ ся дѣли опять“ (Новг. син. 215).

²² [Бестужевъ - Рюминъ]: О составѣ русскихъ лѣтописей до конца XIV в. (Лѣтопись занятій Археографической Коммисиі, 1865-1866. Вып. IV, ст. 154, н 248. — И. Срезневскій: Древніе памятники русскаго письма и языка X-XIV вв. 2-ое изд. ст. 98. — В. Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи, II, 1, ст 544. М. Грушевський: Исторія України-Руси, II, (вид. 2), ст. 243.

²³ Грубо зшиване місце після сих слів: „Проидоша бо ти Таурмени всю страну куманьску и придоша близъ Руси, идеже зоветься Валъ Половьчьскы“. (Новг. лѣт. по синод. хар. списку ст. 216).

²⁴ Хоч ту кінцеву фразу можемо пояснити собі й іншими способами. Се проста редулікація слів вступного оповідання про початок Татар й означає тільки те, що автор не знає, що з ними сталося по калецькій битві. Поза тим — не тільки галицька записка про смерть „Чаногиза“ стоїть у суперечности з тим твердженням, а й Суздальський літопис згадує Татар під рр. 1229 (про напад їх на Сиксин) і 1232 (похід на Болгар).

²⁵ Що 1227 terminus post ante quem, свідчить зауважена вже давніше згадка про смерть Джингисхана; очевидно, вістка про се не зараз прийшла на Русь, тільки що найменше в рік пізніше. Окрім сього критичне становище автора до Мстислава Мстиславича галицького велить покласти написання сього оповідання на час по смерті сього не-Удатного князя (1228).

²⁶ Твердження, буцімто в 2-ім Суздальським літописі захався оригінальний початок повісті (Грушевський, II, 243) не можна жадним способом удержати. Слова: „При Мстиславѣ князѣ Романовичѣ, в десятое лѣто княженія его в Киевѣ“ не є оригінальні, тільки навпаки комбінацією редактора літопису, того самого, що увів гуди й таку фіктивну і дуже анахроністичну постать як богатиря Олександра Поповича з тов. А вже ніяк сей вступ не може вказувати, що початкове „сказаніє“ було написане в Києві.

²⁷ Окрім одної, на перший погляд чудної, подробиці: датованя битви над Калкою 1219-им роком. Петро говорить про 26 літ що минули від першого татарського спустошення; галицький автор оповідає, що Данило в часі битви над Калкою мав 18 літ житя (по Гал. літопису і думці всіх істориків, род. 1201); в обох випадках доходимо до дати 1219. В дійсности ся спільність обох жерел припадкова. Як уже знаємо, то Петро рахував не якраз від калецької битви, тільки від татарського походу на Туркестан. А щодо Данила, то він родився не 1201-го р. (два роки перед подружжям своїх родителів!) тільки в 1204. Суперечність Петрового оповідання була доглянена дослідниками, літописна, хоч

як се дивно, ні! Інша річ, що дата битви над Калкою 1223 або 1224 не може бути удержана.

²⁸ „Ищъли-бо суть си отъ пустыня Етревъская межю востокомъ и сѣверомъ. Ищъли-же суть ихъ колѣнъ 4: Торкмени и Печенѣзи, Торци, Половци. Меѳодій-же свѣдѣтельствуетъ о нихъ, яко до колѣнъ пробѣгли суть, егда исѣче Гедеонъ, да 8 ихъ бѣжа в пустыню, а 4 исѣче. Друзии же глаголють: сыны Амоновы. Се-же нѣсть тако: сынове-бо Моавли Хвалиси, а сынове Аммонови Болгари, а Сарацини отъ Измаила творятся Сарини, и прозваша имя собѣ Саракыне, рекше Сарини есмы. Тѣм-же Хвалиси и Болгари суть отъ дщерю Лотову, иже зачаста отъ отца своего, тѣм-же нечисто есть племя ихъ. А Измаиль роди 12 сына, отъ нихже суть Торкмени и Печенѣзи и Торци и Кумани, рекше Половци, — иже исходятъ отъ пустынѣ. И по сихъ 8 колѣнъ к кончинѣ вѣка изидуть заклѣпении в горѣ Александромъ Македонскимъ нечистыя челоуѣки. якоже сказываеъ о нихъ Меѳодий Патарииский [глаголя: Александръ, Царь Макидонский] взыде на восточныя страны до моря, наричаемое Солнце мѣсто, и видѣ ту челоуѣкы нечистыя отъ племени Аѳетова, иже нечистоту видѣвъ: ядяху скверну всяку, комары и мухы, коткы, змиѣ и мертвецъ не погрѣбаху, но ядяху, и женскыя изворги и скоты вся нечистыя. То видѣвъ Александръ убояся, еда како умножатся, и осквернять землю, и [загна ихъ на] полунощныя страны в горы высокия. И Богу повелѣвшю, сступишася о нихъ [горы великия], токмо не ступишася о нихъ горы на 12 локоть, и ту створиша врата мѣдяна, и помазашася сунклитомъ; и аще хотятъ взяти, не възмутъ, [ни огнемъ могутъ] ижещи. Вещь-бо сунклитова сица есть: ни огонь можетъ вжещи его, ни желѣзо его приметъ. — В послѣдняя-же дни по сихъ, [егда] изидуть 8 колѣнъ отъ пустыня Етревъская, изидуть и си сквернии языци, иже суть в горахъ полунощныхъ, по повелѣнью Божию“ (Лѣт. по Лавр. списку, 227-228).

²⁹ Praeterea, ut nihil ex his maneat praetermissum, Paternitati Vestrae significo, quod cum quidam clericus Ruthenorum nobis aliqua rescriberet de historia libri Judicum, dicebat, quod Tartari sint Madyanitae, qui cum Cethyn pariter contra filios Israel expugnantes devicti sunt a Gedeone, sicut in libro Judicum (D u d i k: Iter Romanum, I, 335). Сюди, очевидно, належить і задка про Ізмаїльтян (висше, ст. 243).

³⁰ Дотого, вся його історія дуже скидається на якусь вандрівну легенду (ратованя закопуючи в землю).

IV. Архиеп. Петро в історіографії

Місія заступника руської Церкви в осередку католицького світа, і в такій важній історичній годині, не знайшла відгону поза двома англійськими хроніками, зокрема не полишила найменшого сліду в руських літописах. З одного боку — се один із багатьох доказів тогдішнього занепаду літописання у нас; з другого — протикатолицький напрям дальшого письменства любив замазувати такі еретичні прояви як отсе посольство архиеп. Петра. Таким способом воно оставало в тіні забуття повних 500 літ, без огляду на те що Парисова хроніка належала до найбільше читаних і видаваних творів — на Заході. Одна тільки глуха вістка заблукала була й до нас. У Стрийковського, мало солідного польського історика XVI-го в., читаємо між ріжними недорічностями про князя Данила, що він буцімто вирядив посольство на лі-

онський Собор, просячи у папи корони й обіцяючи зі свого боку приймати римську віру і воювати з Татарами. При сім автор ссилається на Длугоша, Меховіту і Кромера, одначе ніхто з тих хроністів не говорить нічого подібного¹, лише про мнине посольство Данила до римського легата Опіза, коли сей, вертаючи з Ліону, був у Кракові². Чи те посольство Данила на ліонський Собор Стрийковський просто видумав, самовільно орудуючи своїми жерелами, чи може попав він на який слід англійської хроніки, — покищо не вмію сказати.

Стрийковський, як відомо, довго тішився довірям у руських і польських письменників, тому згадане твердження повторялося у різних варіантах. Так ось старий історик руської церкви Кульчинський вмішав у те Данилове посольство на ліонський Собор й останнього домонгольського митрополита Йосифа³, котрого в тім часі напевно, а правдоподібно навіть раніше, вже не було в Руси. Всетаки інстинкт, що велів шукати митрополита, був, як побачимо, вірний.

Імя архієпископа Петра появилось в церковній літературі перший раз у голосній свого часу (і до сьогодні не цілком заступлений) книзі французького Домініканина Ле-Кієна про християнський Схід. При реєстрі руських митрополитів до 1589 поміщена тут коротка виписка з Маттея Париського (одначе без названя жерела) про особу архієп. Петра і замітка автора, що такого митрополита він у доступних йому списках не знайшов, одначе уважає його можливим⁴.

Ще дальше поступив один із патріархів російської історіографії Селлій⁵. Він відкрив цілу реляцію архієп. Петра у Маттея Париського і прийшов до (хибного) погляду, що Петро написав якийсь більший твір про Татар, з котрого англійська хроніка подає тільки короткий витяг; він навіть допускав можливість, що оригінальний твір зберігся в Англії.

Бібліографічними вказівками Селлія покористувався, через Н. Бантиш-Каменського, звісний учений поч. XIX в. Євгеній (Болховитинов), митрополит київський, і в 2-му виданю (1828) свого словаря духовних письменників відвів місце й нашому Петрови, не вміючи одначе близше означити його характеру⁶.

Ще більше уваги присвятив Петрови, чи радше його реляції, другий учений духовник на Україні — харківський архієпископ Филарет (Гумилевський) — в огляді старої духовної літератури. Він подав у російським перекладі відносно місце з Парисової хроніки, хоч на-жаль із важкими помилками і пропусками, та знярядив сей переклад кількома річевими поясненнями. Не дивлячися на саму виписку, автор зове Петра не архієпископом, тільки „єпископом галицьким“, та приймає, що ан-

глійський літописець одержав відомости про Татар таки від самого руського владыки⁷.

Отсе таким способом колишній вигнанець із Руси по шести століттях знайшов своє місце в рідній країні як письменник. Зате трудніше пішло йому з ревідикацією права горожанства в історії самої руської Церкви. Греко-католики схиялися, як дальше побачимо, бодай у принципі признати йому таке місце, натомість православна церковна історіографія не мала очевидно смілости реститувати такого владыку; що признавав папу... Томуто архиеп. Петро не згадується в загальних курсах історії Церкви, ні того самого Филарета, ні Макарія⁸, ні Голубинського. Те-ж вийшло з політичною історіографією, дарма що знана нам роля архиеп. Петра більше політична ніж церковно-літературна. Карамзин прим, що вмів стілько виловити чужоземних вісток про стару Русь, не згадує нічого про се: видко не попав на слід. Се його *reccatum omissionis* — стало — як увесь Карамзин — канонічним для грядущих по нім політичних істориків Руси, як московських так українських. Даремно, приміром, було-б шукати якої згадки про Петра у Соловьева, Костомарова або й Грушевського⁹. Виїмок у сім напрямі бачимо у старого Штралья, що у своїй історії російської держави скомбінував, очевидно, Стрийковського з Маттеєм Париським, і велів Данилови в 1244 виправляти посольство до папи. Він не назвав одначе імени посла, ані не подав жерела своєї відомости¹⁰. Значить, особою архиеп. Петра цікавилися зразу більше бібліографи ніж історики¹¹, поки Галичане не викликали живішої дискусії про історично-церковний і політичний характер забутого владыки.

Як уже зазначено було, митр. Филарет уважав Петра галицьким єпископом, не мотивуючи нічим сього означеня. Може се дальша догадка за Штральом або відгомін поглядів поширених у Галичині. Тут ще з 1-ої половини ХІХ-го віку, за Ле-Кіеном й преосв. Євгенієм почали М. Гарасевич і В. Левицький вписувати Петра в історичний каталог галицьких владык¹², поки тому не поклав кінця найбільш авторитетний дослідник тогдішньої Австрійської Руси А. Петрушевич¹³. Він категорично відкинув думку про те, щоб Петро був не то галицьким єпископом, а й загалом руським владыкою, допускаючи тільки таку можливість, що він або особа видумана або означає якогось латинського єпископа, що в інтересах Риму бував на Руси та опісля втік від Татар¹⁴.

Отся критика Петрушевича (до речі: поверховна, одначе таки перша в цілій історіографії) мала успіх і признавалася довгий час. З галицько-львівських каталогів Петро був вимазаний¹⁵. Також гіпотеза, що він міг бути латинським єпископом для Руси, приймалася. До неї схиявся ки-

ївський професор Дашкевич у монографії про Данила¹⁶, а Пелеш, у своїй історії церковної унії, переймив сю тезу в цілості¹⁷. І так, для руського гостя в Ліоні настали знов лихі часи: земляки відцуралися його...

Зворот наступив щотілько на початку 80-их років, і викликав його той-же сам Петрушевич. При першій своїй критиці він не мав інших відомостей про Петра як тільки ті що у Ле-Кіена і Євгенія; згодом він познайомився не лише з самою Парисовою хронікою, а й із літописом Буртонського монастиря, виданим Люардом у Лондоні, що понад усякий сумнів стверджують присутність руського владики в Ліоні 1245¹⁸. Тепер він переконався, що раніше помилявся, зокрема, що ліонський Петро напевно не був латинським єпископом, тільки словянсько-руським. Видаючи свою розвідку про церкву св. Пантелеймона під Галичем, додав він до неї окрему статю про церковну унію за Данила¹⁹. Тут він повертає до тверджень Стрийковського — Кульчинського — Штраля і велить Данилови „тайно“ посилати, з означеними пропозиціями, на ліонський Собор свого владику Петра, мабуть галицького єпископа, наслідника Артемію, стороннику Ростислава Михайловича й Угорщини. „Таким способом, західня Європа одержала першу докладну відомість про Татар від нашого галицького святителя Петра“ — висновує не без деякого національного самозадоволення автор й уважає посольство Платона-Карпіні у Монголію прямим наслідком сеї ліонської місії²⁰.

І хоч Петрушевич в дійсности навернувся тільки до поборюваного раніш погляду митр. Филарета, то чомусь київська історична школа добачила в тім звороті щось неначе ересь і поспішила з відсічю. Найбільший тамошній авторитет по галицькій історії, Дашкевич, виступив із розвідкою про Данилову унію²¹. Стоячи на принциповім становищі, що ініціатива до уніонних переговорів вийшла від папи, не від Данила, відкинув він усі твердження про його посольство на ліонський Собор. З огляду на обі англійські хроніки, з якими прийшлося хоч поверховно зазнайомитися, автор однак не всилі піддержати погляду про латинскість архиеп. Петра, і тому дає читачеві до вибору: той Петро був або ..звичайний пройдисвіт; або якийсь руський єпископ, що хитався між православем і латинством; або походив із Русі, що не входила у володіння дому св. Володимира, десь на східних або південних окраїнах тих володінь — у Молдавії, Семигороді, Угорській Русі, тощо; або й можливо належав до Болгарії або Сербії (Ruscia — Rascia)²². Ціла ровідка, писана досить баламутно, у пристрастному і претенсійному тоні питання цілком не розв'язувала. Вже з сього *quodlibet* виходило ясно, що Дашкевич не орудував солідними доказами, і тому теза Петрушевича остала не порушена²³. Все-ж таки Дашкевичева розвідка уважалася утворите-

тною в російсько-українській історіографії, і раз викинений Петро вже до каталогу галицьких владик не повернув.

Після того, довгий час ніхто з дослідників не займався особою й діяльністю Петра, щотілько у знаменитій монографії Абрагама про латинську церкву на Русі присвячено йому деяку увагу²⁴. Щодо особи його, автор не приймає жадного з раніших поглядів, висловлених Петрушевичем, Пелешом і Дашкевичем, одначе й від себе не дає розвязки. Він дивиться скептично й на можливість розвязки сього питання. „Хто був той архієпископ Петро і звідки прийшов, чи з власної ініціятиви, чи в посольстві, жадним способом означити неможливо. В руській літературі роблено на сю тему найріжніші догадки, одначе ні одна з них не може бути як слід умотивована. В сучасних руських жерелах не знаходимо жадного єпископа з сим іменем, хиба можна-б думати, що се був незаний єпископ котроїсь із північних або східних дієцезій або вкінці єпископ перемиський, бо імя сього в тім часі також невідоме, одначе й сих здогадок умотивувати неможливо. Певне, здається, тільки те, що він був якимсь висшим духовним з Русі“²⁵. Таким способом, сей скептичний голос, не лише не затіснив поля здогадок, а ще поширив його. Бо коли досі вони оберталися коло питання, до котрої української, чи там південно-руської, єпархії належав Петро, то Абрагам не бачить причини виключати від комбінацій північних та східних провінцій старої руської Церкви. Що більше, допущена ним евентуальність, що титул архієпископа міг явитися по непорозумінню зам. архимандрита, поширює се поле здогадів ще дальше.. Все таки, дякуючи монографії Абрагама, постать Петра віджила і стала — зогляду на очевидні недостачі дотогочасних дослідів — вимагати нового розсліду.

Ревізії питання піднявся М. Чубатий у своїй замітній праці про церковну унію XIII-го в.²⁶ Він затіснив знов поле здогадок, відкидаючи можливість шукати Петрової столиці в Новгороді, бо м. ин. звідти Татарє його прогнати не могли. Заміт цілком вірний, одначе у автора не стало вже послідовности, щоб із такої самої рації виключити й перемиське або галицьке походження Петра. Відкидаючи, знов цілком справедливо, молдавсько-угорсько-сербські фантазії Дашкевича, автор спокусився виступити з власною гіпотезою, що мовляв Петро міг евентуально бути архієпископом... тмутороканським. Здогад неможливий, бо Тмуторокань тогді до Русі не належав ні політично ні церковно, а й сумніватися можна, чи тогді було в ньому архієпископство; та — вкінці — чи можливий був-би там владика без знання грецької мови? Та і сам автор не дуже обстоював сю свою догадку; у висновках праці він стає на тому самому становищі що й Петрушевич, себто що Петро був мабуть

галицьким єпископом, хоч і не цілком відкидає і перемиську гіпотезу²⁷. Щодо Петрової місії у папи, то Чубатий іде також за Петрушевичем і бачить у ньому Данилового (неофіційного) посла на Собор для нав'язання зносин з папою. Як і Петрушевич, видить він причинову зв'язь між появою Петра в Ліоні і посольством П'яно-Карпіні до Татар, дарма що вже Дашкевич доказував документно, що се посольство було визначене на цілу четвертину року перед Собором²⁸.

Такий дотогочасний стан дослідів над руським епізодом ліонського Собору й героєм сього епізоду архієпископом Петром²⁹. Як бачимо, то досі ще нічого не вияснено. Одиноке що полишається певним про цілу справу, міститься в англійських хроніках. Ще менше ніж особою і характером руського владики дослідники цікавилися змістом його реляції: поза повним помилок перекладом відповідної частини Парисової хроніки у Филарета, вона не викликала майже ніякої уваги. Тимчасом обі літописні записки, сент-албанська й буртонська, позвляють дійти до дальше сягаючих і певніших висновків, ніж се було роблене до сього часу.

¹ „A iżby sobie tym więsze zawołanie, moc sławę i mniemanie ziednał, umyślił odnowić królestwo ruskie, nie tylko pod halickim y wołodymirskim tytułem, których tylko Koloman Węgrzyn używał ale wszystkiey Rusi królem albo carzem (iako się dziś Moskiewski tutuluje) pragnąc być, wyprawił posły na Koncilium do Lugdunu roku 1240, iako Długosz i Miechowius lib. 3, cap. 62, fol. 142, y Cromerus lib. 9 piszą, prosząc od papieża rzymskiego Innocentiusza czwartego, aby był koronowan na krolewstwo ruskie, odiecuiając ze wszystkimi ziemiami swoimi rzymską wiarę, greckiey odstąpiwszy, stale przyiać y stolcowi rzymskiemu z potomkami swymi posłusznym być, k temu przeciw Tatarom ustawicznie obronę ślubował, ktorzy byli w ten czas wszystkim xiążętom y ziemiom chrześcianskim w postrach“. (M. Strykowski: O koronaciey dwoiakiey na krolewstwo ruskie Daniła Romanowicza, kijowskiego, halickiego, wołodymirskiego, drohickiego etc. xiążęcia, roku od Chr. 1246, a potym 1253. Kronika polska, litewska, żmudzka y wszystkiey Rusi. Zbiór Dziejopisow Polskich, t. II, Warszawa 1766, p. 280).

² Długosz: Historia Poloniae, s. a. 1245.

³ „Tanta clade (1241) correptus a Deo, Daniel totius Russiae dominus misit legatos ad concilium universale Lugdunense primum, reddens Innocentio IV obedientiam... consentiente et applaudente Iosepho metropolita“. (Kulczyński Ignatius: Specimen ecclesiae ruthenicae. Romae 1733, p. 202).

⁴ „Tot illos Russiae metropolitae recensui, ex illius gentis annalibus acceptos, in quibus tamen unum omissum observo, cui Petrus nomen fuit Hunc mihi suppeditat excerptum ex nescio quo autore, quod in schedis meis reperi, in quibus haec lego: „Anno 1244 quidam archiepiscopus de Russia Petrus nomine, vir, ut aestimari potuit, honestus et fidedignus a Tartaris exterminatus. qui Erron dicitur“. In catalogo metropolitanorum, qui ad me a cl. d. Deslisle transmissus est, nullus Petrus nomine circa 1244 Russiae prae-fuisse legitur. Verum ab a. 1240 ac deinceps in Poloniae fines Lituaniaeque et in Russiam minorem imprimis aliasque illis affines regiones, Silesiam usque, Tartaros incursiones fecisse certo certius constat, et Russos hoc circiter tempore Apostolicae Sedis communionem

ambiisse⁶. (*Oriens Christianus in quatuor patriarchatus digestus, quo exhibentur Ecclesiae, patriarchae, caeterique praesules totius Orientis. Studio et opera R. P. F. Michaelis le Quien, Morino-Boloniensis, Ordinis fratrum Praedicatorum Parisiis MDCCXL. T. I, p. 1274*).

⁵ Адам Бурхард Селлюс, родом із Шлесвігу, студент енського університету, прибув б. 1722 в Росію, став учителем латинської мови у школі заснованій Теофаном Прокоповичем, опісля на різних службах, м. ин. при Академії Наук. В 1744 перейшов на православє, а рік опісля постригся в чернці Олександро-Невської Лаври, під іменем Никодима. Умер 1746. За жита видав друком *Schediasma litterarium de scriptoribus qui historiam politico-ecclesiasticam Rossiae illustrarunt. Reval 1756* (рос. перекл. Москва 1815), натомість богато праць полишив в рукописах, м. ин. *De Rossorum Hierarchia*, використовуваних пізнішими дослідниками, як Н. Багатиш-Каменський, митроп. Євгеній й ин.

⁶ „Петръ, архієпископъ російській неизвѣстно какой“ (Словарь исторической о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина греко-россійской церкви. Изд второе. Спб. 1827. Т. II, ст. 155. У першому виданню 1818 архієп. Петро цілком не згаданий.

⁷ Обзоръ русской духовной литературы 862-1720. Сочинение Филарета, архієпископа харьковскаго. (Ученыя Записки Имп. Академіи Наукъ, 1856, т. III). Окремо в Харкові 1859, 2-е вид в Чернигові 1863, 3-є в С. Петербурзі 1884. Петро під ч. 54, ст. 87-91 харківського виданя.

⁸ Принаймні нема згадки в новіших виданях сих „Исторій русскої церкви“ (Филарета, вид. 5, Москва 1880; Макарія, вид 3, СПетербург. 1886); старших я не бачив.

⁹ У бібліографічній примітці згадує сей останній голословно про „звістки принесені з Руси на лонський синод“ (Історія України-Руси, II, 584).

¹⁰ „An den kräftigen Mann (Інноцентія IV) wandte sich Daniel 1244 durch Gesandte und Schreiben, bat ihn um Hilfe und Beistand in seinem Unternehmen und liess vermerken, das er bereit sei, sich mit der lateinischen Kirche zu vereinen, wenn die Lateiner mit ihm gegen die Tataren das Schwert ergreifen wollten“. (Ph. Strahl: Geschichte des russischen Staates. Hamburg 1839. B. III, S. 43).

¹¹ И. Срезневский: Древние памятники русского письма и языка X-XIV вв. 2-ое изд. СПб. 1882, ст. 112-113; В. Иконниковъ: Опытъ русской историографіи. Кіевъ 1908. Т. II, ч. 1, ст 572.

¹² De origine sedis episcopalis ritus graeci, primum Haliciensis deinde Leopoliensis, et de praesulibus huius sedis (Schematismus universi venerationis cleri archidioeceseos metropolitanae gr.-cath. Leopoliensis, 1830-1856). Тут на четвертій місці було в 1856: Petrus, archiepiscopus; circa annum 1224 (!) ad hunc referuntur, quae apud Le Quien in Oriente Christiano, tom. I, pag. 1274 occurrunt, quod a Tartaris, qui terras Ruthenorum depopulabantur, ab archiepiscopatu suo deturbatus. ad partes cisalpinas se translulerit, consilium et auxilium et de sua tribulatione consolationem adepturus. Ille archiepiscopus iuxta relationem in historia Matthaei Parisiensis, monachi Anglicani, viventis ad annum 1259, scripsit librum de origine gentis tartaricae, prostantem in manuscripto in bibliothecis Angliae (Vid. Lexicon de scriptoribus ecclesiae graeco-russicae, edit. II, tom. II, pag. 155).

¹³ О галицкихъ епископахъ со времени учреждения галицкой епархіи даже до конца XIII вѣка (Галицкій Историческій Сборникъ, изд. Галицко-русской матицы. Вып. II, Львовъ 1854, вид. 1856). — Краткое извѣстіе о галицко-русскихъ епископахъ и митрополитахъ (Семейная Библиотека, изд. С. Г. Шеховичъ. Львовъ 1856).

¹⁴ Гал. Ист. Сборникъ, II, ст. 4-8, 97. Автор оперся виключно на руськихъ літописях, що не знають жадного Петра б. 1245. При сім думає, що митр. Йосиф був убитий Татарами 1240, а по нім настав Кирило II. Свою догадку про латинскість архієп. Петра

виводить П. із слів Париса, що вигнанець шукав поради і помочи за Альпами... Підозріння натомість, що Петро може бути видуманий, не мотивоване нічим. Притім одначе автор перший доглянув близькість оповідання Петра про Татар із повістю про битву над Калкою у Новгородським літописі.

¹⁵ Поч. з 1857 Петро вже не згадується у галицьких шематизмах.

¹⁶ Княженіє Данила Галицького по русскимъ извѣстіямъ. (Унив. Извѣстія 1873, VI, IX, X). Окремо: Кієвъ 1873, ст. 135-136.

¹⁷ Pelesz: Geschichte der Union der ruthenischen Kirche. Wien 1878, I, 288. Той-же автор одночасно відновив давніший погляд, що буцімто Данило послав р. 1245 до Папи з пропозиціями щодо унії і Татар, — погляд промовчаний Петрушевичем, як такий що не цілком приставав до його гіпотези.

¹⁸ Пригадує, що Парисова хроніка не говорить нічого, щоб Петро був на Соборі.

¹⁹ Тайные переговоры князя Данила Романовича съ римскимъ престоломъ и коронація того-же галицького князя (Историческое извѣстіе о церкви св. Пантелеймона близъ гор. Галича, Львовъ 1881. Розд. VIII, ст. 52-68).

²⁰ Ст. 54. Для ратованя архієпископського титулу Петра, Петрушевич допускає навіть можливість, що се той самий Петро, що у пізнішій каталозі галицьких митрополитів, поданим кор. Казимиром В. патріярхови, а досі ототожнюваний з Петром Ратенським XIV в. З другого боку уважає можливим і те, що Петро ідентичний з abbas-ом Данила, згаданим у Plano-Карпіні. Обі сі догадки не тільки суперечні, а й безосновні. Притім характерично, що автор ні одним словом не згадує про свої давніші твердження.

²¹ Переговори папъ съ Даниломъ Галицкимъ объ унії Югозападной Руси съ католичествомъ (Унив. Извѣстія, 1884, VIII, 136-181). Звичайно цитована як „Первая унія Ю. З. Руси съ католичествомъ“.

²² Тамже, ст. 150-154.

²³ Для характеристики Дашкевича і його наукової методи можуть послужити отсі два приміри: 1) Підозріння в дурисвѣтстві Петра буде він виключно на таких буцімто „противорѣчяхъ и несообразностяхъ“ його вісток про Татар, як датування бою над Калкою р. 1219 (про се висше). 2) Слова Маттея Париського „de conversatione Tartarogum, quam expertus est“ розуміє Д. так, неначе-б то Петро „зналъ татарскій языкъ“. Більшої безцеремонности у трактованю жерела хіба й подумати собі годі!

²⁴ W. Abraham: Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. T. I. we Lwowie 1904.

²⁵ О. с. 119. Щодо питання, в якому відношеню стояв Петро до Данила і його церковно-політичних плянів, то Абрагам ним не займається.

²⁶ Західна Україна і Рим у XIII в. у своїх змаганях до церковної унії (ЗНТШ, т. СХХІІІ-СХХІV). Петрови присвячений V-ий розділ (ст. 33-39).

²⁷ Ст. 37, 70. Проти Перемишля має автор той заміт, що той владика мовляв міг бути в Лівні тільки в товаристві угорського заступника, а такого не було взагалі.

²⁸ Первая унія, 154-156.

²⁹ У власнім нарисі „Українська Історія“ I. (1919) я схилився до погляду, що Петро був перемиським владикою і радий був бачити в його місії акцію Данила. Подібно й у статті „Між двома світами“ (друкованій у „Політиці“ 1926, спорядженій одначе раніше)

V. Архиеп. Петро по словам очевидців

Хотючи ближше означити особу руського гостя на ліонському Соборі і пізнати характер його місії, мусимо виходити від найважливішого жерела — від самого оповідання архієпископа Петра про Татар. З розбору його змісту знаємо вже, що інформатор Собору мусів бути людиною поважною, з досвідом, скромною, об'єктивною і правдомовною, не тільки в суб'єктивному а й об'єктивному розумінню: він подавав правдиві річі, поскільки їх сам бачив або чув, і подавав їх вірніше, повніше, а то й оригінальніше ніж усі дотогочасні інформатори Європи про татарські справи; дальше знаємо його віру в відпорність католицького світа проти азійських руїників; вкінці знаємо, що між його оповіданням і записками руських літописів є спільні нитки, які велять догадуватися істновання тогді на Русі оригінального твору з аналогічним змістом як ліонська реляція. — Тільки говорять нам самі Петрові інформації про Татар. Та далеко більше скажуть нам про автора їх ті сучасники, що мали нагоду його бачити і чути, що через них пам'ять про нього взагалі заховалася. Сі неоцінені відомости про особу руського владики містяться в пояснюючих додатках до оповідання, написаних хроністами по словам очевидців і поданих на вступі до самого оповідання.

Поперед усього паде в очи, що обі англійські записки про Петра і його інформації не подані під тим самим роком, лише під двома ріжними: 1244 у Сент-Албанській і 1245 у Буртонській хроніці. Разом з сим не менше замітне й те, що не обі вони говорять про участь руського архієпископа на Соборі, а тільки одна — Буртонська. Ся одначе говорить про се так категорично і з такими подробицями (свідки, незнайомість мов, участь у богослуженю, окремішність риз), що про правдивість факту жадним способом сумніватися неможливо, дарма що автора на Соборі не було. Поза сею вісткою про Петра і його оповіданням про Татар, Буртонська хроніка не дає нічого важнішого до історії самого Собору. Не те Маттей Парисський Він не лише присвячує чимало місця Соборови, а й се що він про нього говорить — то головне жерело до історії того Собору взагалі, без якого наші відомости про 1-ий ліонський Собор були-б дуже недостаточні¹. Як-же пояснити собі те, що при оповіданю про Собор він не тільки ні словечком не згадує про нашого владику, а ще й реляцію його про Татар кладе на рік попередній? Помилка, фальшива відомість?

Ні одно, ні друге. Що Парис не згадав про Петра при Соборі, се треба пояснити тим, що він сам на Соборі не був і про його справи писав на основі оповідання когось із учасників². Інформатор його, видко не згадував чомусь про „руського архієпископа“, як се вчинив був

інформатор буртонського хроніста, передаючи сьому і писаний зміст татарських вістей³. Такий самий зміст мав очевидно й Парис, одначе одержав його раніше і не з Собору. На вступі до Петрової реляції про Татар, як вона подана у його хроніці маємо виразну вказівку на те, що його жерело було списане не в Ліоні, а в Італії: Петро „вигнаний перенісся в передальпейську землю“ (*effugatus ad partes se transiit Cisalpinas*). Ні Ліону, ні Провансії мабуть ніхто ніколи не називав передальпейською країною; зокрема в устах Англієця, що говорить про Русь, така назва не мала б жадного сенсу. З сього тільки оден висновок: що безпосередній інформатор Маттея Париського зустрівся з Петром, чи його оповіданням, ще перед Собором в Італії.

Маючи се на увазі, не можемо вже говорити ні про суперечність між обома хроніками, ні про помилку Маттея. Тут маємо до діла з двома окремими редакціями вістей про Татар, поданих (може устно чи письменно) Петром: одна з них була зроблена в Італії під кінець 1244, на бажання невідомої особи чи влади; друга в Ліоні в 1245, на бажання папи. Сим пояснюються й ті окремішности, які бачимо в обох редакціях⁴.

Ствердивши се, приходимо до такого висновку: що Петро був наперед в Італії, щоб там шукати поради й помочи не тільки у голови католицької Церкви, а й у світської влади (*principum clemens gratia*), в першій мірі очевидно у римського цісаря; він не застав вже Іннокентія IV в Італії, одначе мав нагоду перед кимсь із церковних або світських достойників (дуже можливо що якраз з цісарського двора; Фридрих II тоді перебував у Вероні, а його син Енціо в Турині) зложити свої інформації про страшних азійських наїздників; після того подався він у Ліон до папи, був на Соборі і давав знов такі-ж інформації; копія перших дісталася до сент-албанського монастиря, копія других — до буртонського. Дальший висновок: Петро покинув свою батьківщину ще поки Собор був розписаний.

Таким способом, в осередку тодішнього католицького світа станув чужинець з далекої країни, викликаючи своєю особою, своєю мовою, і своїм оповіданням загальне здивованя й заінтересованя. Та проте він відразу здобув довіря до своєї особи. Очевидець, інформатор Маттея Париського, трьома словами виставив йому як найкраще свідоцтво: „муж чесний (*honestus*), інтелігентний (*spiritualis*) і віродостойний (*fidedignus*)“. Таким оцінили його ті що його приймили в Італії, і ся думка не змінилася, очевидно, і в Ліоні. Як бачимо, та характеристика Петра, що впливає з розбору його відомостей про Татар, знаходить у сих словах дуже вимовне доповнення⁵.

Оба англійські жерела згідно говорять, що архієп. Петро прийшов з Руси (*de Russia, Ruthenus*). Се значить, він не був владикою якихось Русинів поза Русю, коли-б такі Русини могли тогді мати (а се річ просто виключена) окрему висшу церковну організацію, тільки він походив із єдино знаної політичної Русі⁶. Буртонська хроніка не полишає також жадного сумніву, що Петро був і родом Русин, а не Грек, як тільки висших духовних на давній Русі: він не знав ні грецької, ні латинської, ні єврейської мови⁷. Так само безсумнівний його грецько-славянський обряд, як видно зі згадки про його ризи. Щодо своєї теологічної освіти, то його владичі кваліфікації були бездоганні: він видержав знаменито іспит (*peroptime exposuit evangelium*) перед самим св. Отцем.

Щодо місця з Руси, де Петро був архієпископом, то у Маттея Париського сказано, що він був прогнаний Татарами (*exterminatus*) не тільки з владичої столиці (*ab archiepiscopatu*), а й із самої країни (*ab ipso regno*). Се значить, що Петро не походив з жадної такої частини старої Русі, куди Татари або цілком не дійшли були (прим. з Новгороду В.), або з такої, де національна княжа власть удержалася і по татарським наїзді і де Татаре в церковні справи певно не встрявали (прим. у землях Данила галицького, Ярослава суздальського).

Дальше, в обох жерелах Петро однодушно зветься архієпископом і то в формі цілком позитивній і точній; видно не було в сім напрямі сумніву⁸. А що в католицькій Церкві титул архієпископа (поскілко він не *in partibus*) тотожний з урядом митрополита, тому Собор мусів видіти в Петрі не кого иншого тільки самого голову руської Церкви⁹. Правда, на Сході здавна була, подекуди й досі є, манія архієпископських (і патріярхарших) титулів, так що там архієпископ часто означає лише звичайного, буває й дуже маленького, єпископа¹⁰; одначе се явище на Русі було мало розвинене. Головою руської церкви був тільки архієпископ-митрополит, а серед підчинених йому владик один тільки постійно вживав титулу архієпископського — себто новгородський (поч. з 1165); всі інші були й називалися тільки єпископами¹¹. Римська Курія, яка ще за Григорія IX (1231) була у зносінах із руською Церквою, до того інформована монашима місіями на Русі, певно знала тамошні обставини стілько, щоб не впасти жертвою містифікації.

З усього висше сказаного доходимо до нового логічного висновку: коли Петро походив із Русі, коли був архієпископом і не був Новгородцем, то мусів бути тільки архієпископом київським, себто митрополитом Руської Церкви.

Митрополит Петро — так можемо його далі називати — видержав, як знаємо, щось в роді теологічного іспиту. З цілої сеї згадки можемо

здогадуватися, що його „виклад евангелія“ обіймав також питання догматичні, коли Папа був так задоволений¹², і коли спеціально (seorsum) запросив його до участі у спільному святочному богослуженню¹³. Сього не можна инакше пояснити як тільки так, що архиеп. Петро заявив був своє приступлення до єдності Церкви і як католик брав участь у богослуженню і нарадах. Було се, по всьому видко, особисте приступлення, бо Собор сей справою церковної унії не займався і її взагалі у програмі своїх занять не мав¹⁴.

В Парисовій хроніці зазначено, як згадано вже, також те, що Петро прийшов за порадою, підмогою й потіхою не тільки до голови католицької Церкви, а й до світських володарів католицької Європи. Се знов веде до висновку, що його місія, окрім церковно-релігійного характеру, мала й характер політичний і що за ним стояла якась світська власть на Русі. Котра саме власть? В сім напрямі в обох хроніках на знайдемо жадної близшої вказівки і її прийдеться нам пошукати на іншій полі. І взагалі, на сім вичерпуються всі ті висновки про особу й ролі ліонського гостя з Русі, які можливо добути з розбору обох записок в англійських хроніках. Висновків тих, як бачимо, не багато, одначе й вони виходять далеко поза те, що вся новіша історіографія вміла сказати про того загадкового „архиепископа з Русі“: Петро, митрополит руський (або як уже тогді почали називати — митрополит всея Русі), прогнаний Татарами з своєї столиці, в порозумінню з своїм князем, що видко не був всилі оборонити митрополита, їде під кінець 1244-го року в Італію шукати поради й підмоги в Апостольського Престола й у володарів католицьких держав; не заставши вже папи в Італії, і зіткнувшись може лише з цісарським двором, переїздить він на початку 1245 до Ліону, інформує Іннокентія IV про татарські справи, приступає до церковної єдності з Римом і бере участь у загальнім Соборі, де викликує загальну увагу.

Се факт в історії старої Русі так незвичайний і — без огляду на свою практичну безуспішність — так знаменитий, що дивувати може мовчанка істориків, між ними й дослідника тої міри що Голубинський, — мовчанка, якої трудно пояснити науковими мотивами. А щодо тих небогато письменників, котрі присвятили деяку увагу Петрови, то бачимо, що один тільки Ле-Кіен — перед близько двома століттями! — інстинктом чи випадком угадав дійсний характер його; всі інші (окрім преосв. Євгенія, що щиро сказав *ignotus*) висловлювали лише більш або менш умотивовані гіпотези, та жадна з них не може бути удержана: Петро

ані не пройдисвіт, ані не латинський єпископ із Русі, ані „руський з поза Русі“, ані сербський, ані галицький, ані перемиський, ані новгородський, ані переяславський, ані тмутороканський і т. п., ані вкінці не архимандрит із Русі; — він, сам голова руської Церкви. Поскілко мають рішати ті одинокі два західно-європейські жерела, що переховали нам пам'ять про сю подію, — до иншого висновку критично-науковою методою дійти неможливо.

¹ Сей факт, що Парис не згадує про Петра на Соборі, велить розуміти, чому до частинного використаня Буртонської хроніки Петрушевичем (1881) дослідники, спіраючися на самому тільки Маттею Париським, не знають ролі Петра на Соборі, хиба що йдучи за баламутним Стрийковським догадуються тільки присутности там якоїсь делегації з Русі (Кульчинський, Штраль).

² В історичній літературі були змаганя бачити в Матею Париським самовидця соборових подій, та вони не удержались (Schirgmacher: Friedrich II, IV; Karaǰan op. cit; Hefele op. cit).

³ Можливо й те, що інформатор сей говорив і про Петра, та Парис, маючи сі відомости з ранішого жерела, не повторяв їх у своїй хроніці.

⁴ У Маттея П. говориться, що Петро був питаний (requisitus) якоюсь комісією (inquisitoribus); у Буртонській хроніці зазначається виразно, що питав сам папа (Examinatio facta per Dominum Papam — в наголовку; Super factis Tartarorum eum plenius pop instruxit — при кінці). Сьому не стоїть на перепоні те, що обі редакції в богато місцях повторяються буквально. Петро міг уже з Італії привезти латинський текст своєї реляції.

⁵ Дашкевич старався проти його певности використати слова у Маттея Париського: ut aestimari potuit, добачуючи в них ніби то скептицизм хроніста щодо особи Петра (ст. 150). На дармо, бо сі слова не то не скривають жадного сумніву, а противно — стверджують віродостойність його: „як можна було його оцінити“; се не те що „по-скільки можна було здогадуватися“. Дашкевич пішов тільки за злим перекладом Филарета.

⁶ Навіть якби приймати неможливе й увявити собі, що якісь руські колоністи в Угорщині чи Куманії мали свого архієпископа (поза історичною Руссю і сьгодні такого нема!), то він був би називаний archiepiscopus Ruthenorum de Hungaria, Cumania etc.

⁷ Твердження Дашкевича, що він знав татарську мову (тим хотів автор мабуть дискредитувати Петра) опирається на грубим незнаню латинської мови: conversatio Tartarorum quam expertus est означає не татарську мову, що її Петро) навчився, тільки про відносини татарські, які він пізнав

⁸ Деяку непевність можна-б бачити тільки в словах у Париса: quidam archiepiscopus de Russia. Вони належать очевидно Парисовому інформаторови з Італії, який певно не орієнтувався добре у церковно-політичних відносинах східної Європи. Натомість інформатор буртонського хроніста, учасник Собору, не має вже сумнівів і зове Петра archiepiscopus Ruthenus. Що й сам Парис, як редактор, не хитався, показує його наголовок, де читається: Petrus archiepiscopus Russiae.

⁹ Тільки ся тісна сполука архієпископства з митрополією веліла згаданому вже попереду (ст 252-253) французькому домініканинови Ле-Кієнови бачити в нашім Петрі не

кого іншого тільки митрополита, без огляду навіть на те, що автор у каталогах руських митрополитів такого імени не знайшов.

¹⁰ Пор. Köhler: Die katholischen Kirchen des Morgenlandes. S. 130.

¹¹ Т. зв. митрополія переяславська з кінця XI-го віку була явищем виїмковим і хвилевим, викликаним кризою київської митрополії. У 12-ім і 13-ім віці се більше не поновилося. Згадуване вже висше архієпископство тмутороканське з XI го віку не входило в склад руської Церкви навіть тогді, коли там від часу до часу виринали руські князі. З єпископів Руси раз тільки бачимо титул архієпископа у Антонія перемиського 1220-1225, та се виключно тому тільки, що Антоній раніше був архієпископом новгородським і потім знов до Новгороду вернув (Новгород. літоп. синод. під названими роками; в Суздальській (акад.) з сього приводу говорить під 1220 про „архієпископію“ в Перемишлі, та се очевидна ампліфікація літописця) Та не вважаючи на сі виїмки в титулах, навіть і в Руси вкорінений був погляд, що архієпископ то митрополит. Так ось митр. Кирило (III) в мировій акції між Новгородянами і кн. Ярославом Ярославичем 1270-го р. писав до Новгородян, що мали свого „архієпископа“, м. ин. таке: „Мнѣ поручилъ Богъ архієпископію в Руської землі, Вамъ слухати Бога і мене“ (Новг. син. літ. с. а.)

¹² Дашкевич називає сей виклад „исповѣданіємъ вѣры“ й — очевидно — соблазняється ним (ст. 148-149).

¹³ Се мусіло бути або 28-го червня, або 5-го липня; скорше 28-го червня.

¹⁴ Щоправда, в буллі Іннокентія IV до Коломана болгарського 21. III. 1245 з зазивом до обєднання говорить про готовість папи до обговореня сеї справи з болгарським і грецьким духовенством на Соборі, та тут папа мав на думці мабуть окремий Себор, а не той вже розписаний і з усталеною програмою (Pothast № 11606).

VI. Руська митрополія в 1-ій половині XIII в.

Та не дурім себе. Все ще найдуться письменники, що схотять „очистити“ історію старої руської Церкви від такої „ізміни православію“ самого голови її. Аргументацію таких оборонців „чистоти східної Церкви“ можна згори вгадати. Вони виступлять із старим доводом, що лежав уже, тому два віки, перед очима Ле-Кієна, себто з історичним каталогом руських митрополитів, який не знає в XIII-ім віці жадного Петра, а з другим новішим — повною збіркою руських літописів (до речі: на основі котрих той каталог був зложений), що ось-то вони такого факту не лише не знають, а то й виключають: в рр. 1244 – 1245 мовляв становище руського митрополита було заняте Кирилом-Русином (1242—1281). Сподівана віднова сього заміту, що на перший погляд могла-би захитати всею нашою аргументацією, видвигаючи наново сумніви в віродостойности архієпископа Петра, заставляє нас придивитися ближше церковно-політичним відносинам Руси в 40-их роках XIII-го віку.

Та поперед усього мусимо розправитися з аргументами такого роду, по яким мовчанка літописців про якийсь факт мала-б виключати його правдивість... Отже літописи мовчать про дуже багато фактів нашої

історії: про одні — по недостатчі відповідних літописців, або по причині загину їх творів; про другі — по тенденційности редакторів чи компіляторів літописнів збірників. Щодо першої категорії, треба тямити, що старе руське літописаніє не має київської віти в XIII-ім віці та що мабуть іще з того часу, як самі Українці, власними і наймленими половецькими руками, основно зруйнували Київ на порозі 1203-го року, довговікова літописна діяльність матери руських городів припинилася раз на все, а на старому пні київської хронографії — на т. зв. Начальному чи Несторовому літописі — виростали і цвили нові віти на північних і західних землях колишньої держави св. Володимира. І коли-б навіть догадуватися, що й тогді була окрема київська галузь і що вона тільки пропала в катастрофі 1240-го р., то се стану річей не змінє. Наслідком браку київського літопису, історія Київщини того часу взагалі належить до найтемніших частин нашої історії, а ще більше темна тогдішня історія руської митрополії!. Досить сказати, що в останнім десятку XII-го віку і в першім десятку XIII-го ми з літописів не знаємо навіть імен митрополитів (мали бути два, й імена їх переховала позалітописна традиція). В часі між 1210 і 1240 було три архієпископи київські, і літописи говорять про них, одначе як! Про Матвія згадує, зпоміж трьох головних літописів — Галицького, Новгородського і Суздальського — тільки останній, і то: ані слова про поставленя Матвія, раз про політичне посередництво його між князями (1210), раз про поставленя ним єпископа ростовсько-суздальсько-владимирського (1214) і раз про смерть (1220). Щасливіший наслідник його Кирило-Гречин (1225—1233). Галицький літописець згадує одну спробу посередництва його (1228), новгородський записує тільки факт висвячення ним архієпископа новгородського Спиридона (1230) і смерть митрополита, натомість суздальський літописець аж шість рази згадує про нього, одначе замовчує смерть. Про третього митрополита Йосифа — в однім тільки Новгороді записано, що він прибув у Київ (1237); поза сим — чиста пустиня! Тому-то кого може дивувати факт, що не маємо літописної записки про митрополита з 1244—1245, коли-то в Києві напевно не було вже жадного літопису, а мабуть і жадного літописця, і після того як інші літописи, позакиївські, давно перестали цікавитися київськими справами? Се вже не пустиня, а тьма кромішня!

Та приймім навіть, що тогочасний суздальський або новгородський літописець (від них головно й маємо відомости про Київ XIII-го віку) таки й записували все важніше з життя митрополії; то чи се обезпечило-б було нам відомість про таку подію, як подорож митрополита до папи римського й приступленя його до унії? Цілком ні! Пізніша москов-

ська компіляція літописна, звана Патріяршим або Никонівським літописом, повчає нас, що в Московщині XIV і XV вв. при переписуваню старих літописів систематично повикидано із них усі вістки про зносини руської Церкви з Римом; тому — можна догадуватися — така сама доля була-б подибала і записку про Петрову місію в Ліоні, очевидно, якби така записка була переховалася. Такі метаморфози могли бути і в Галицькій літописі (він увійшов в український звід, званий *per nefas* Іпатським, переписаний, перехований й очевидно цензурований на півночі); дотого, тут могли бути ще й інші причини тому, щоб евентуально замовчати про сю місію митрополита, — причини політичної натури. Про них пізніше.

Стілько про можливі закиди з категорії *a silentio*. Вони, як бачимо легко розсипаються. Та твердша основа в тих, що спираються на твердження, що мовляв руська митрополія в 1244—1245 була вже обсаджена іншою людиною, а не Петром, і — додаймо — з протилежною сьому церковно-політичною орієнтацією. Щоб сю очевидну суперечність розв'язати, зберемо наперед переховані в усіх трьох головних літописах про митрополитів в часі 1233—1251.

Новгородський літопис:²

В лѣто 6741 (1233).. Томъ-же лѣтѣ прѣставися блаженный митрополитъ всѣя Руси кыевскый именемъ Кюрилъ, родомъ Гръцинъ бѣ, приведенъ бысть из Никѣя.

Въ лѣто 6745 (1237).. Того-же лѣта приде митрополитъ Гръчинъ из Никѣя въ Киевъ, именемъ Єсифъ.

Въ лѣто 6759 (1251). Приѣха Кюрилъ митрополитъ в Новгородъ, и ростовскый епископъ Кюрилъ-же именемъ, і поставиша архиепископа новгородскаго Далмата.

Суздальський літопис:³

В лѣто 6758 (1250).. Тое-же осени приѣха митрополѣтъ Кирилъ на суждальскую землю. Тое-же зими оженися князь Ярославичь Андрѣй Даниловною Романовича. И вѣнча ѿ митрополитъ в Володимери у святое Богородици съ епископомъ Кириломъ, и много веселья бысть.

В лѣто 6759 (1251). Поѣха митрополитъ в Новгородъ Великий ко Олександрю съ епископомъ Кириломъ. И умоленъ бывъ Новгородци, поставиша блаженаго Далмата епископомъ, мѣсяца мая въ 25, на память Обрѣтенъе главы св. Іоана Предтечи. Того-же лѣта бысть болѣзнь тяжка князю Олександрю, но Богъ помилова ѿ и молитва отца его Ярослава и блаженаго митрополита и епископа Кирила.

Галицько-володимирський літопис:⁴

[Въ лѣто 6751 (1243)].. Данилу-же будущу во Холмѣ, прибѣже къ нему Половчинъ его именемъ Актай, рекый: яко Батый волотилъся есть

изо Угорь и отрядилъ естъ на тя два богатыря возискати тебе, Мань-мана и Балаа. Даниль-же затворивъ Холмъ ѣха ко брату си Василкови, поима съ собою Курила митрополита; а Татарове воеваша до Володавы и по озерамъ, много зла сотворше.

[Въ лѣто 6758 (1250)]... В то-же лѣто присла король угорьскый вицькаго, река: поими дщерь ми за сына своего Лва. Бояше-бо-ся его, яко былъ бѣ въ Татарѣхъ, побѣдою побѣди Ростислава и Угры его. Помысливъ-же си съ братомъ, глаголу его не уя вѣры, древле-бо того измѣнилъ бѣ обѣщавъ дати дщерь свою. Куриль-бо митрополитъ идяше посланъ Даниломъ и Василкомъ на поставленіе митропольѣ руской. Бывшу же ему у короля, убѣди ѥ король словесы многими, дары увѣщова, яко проведу тя у Грькы съ великою честю, аще створить Даниль со мною миръ. Онъ-же рече: Клятвою клени ми ся, аще не премѣниши слова своего, азъ шедъ приведу ѥ. Пришедъ-же митрополитъ и рече ему: Хотѣніе твое у тебе естъ; поими дщерь его сыну си женѣ. Василкови-же рекшу: Иди къ нему, яко крестьянъ естъ. Оттуду-же Даниль поиде поемъ сына своего Лва и митрополита, иде къ королеви во Изволинъ, и поя дщерь его сыну си женѣ, и отдасть ему ятыя бояры, еже Богъ вдасть въ руцѣ его, одолѣвшу ему съ братомъ у Ярославля, и створи съ нимъ миръ и воротися въ землю свою.

Окрім сих двох місць Галицько-володимирської хроніки, естъ у ній ще записка під р. 6731 (1223), котру деякі дослідники⁵ відносять до 1240–1242 рр. Записка ся, у звязку з каталогом володимирських єпископів і вісткою про першого єпископа холмського, має такий зміст:

Бѣ-бо преже того пискупъ Асафъ во Угровьскы, иже скочи на столъ митрополичь и за то сверженъ бысть стола своего, и переведена бысть пискупья во Холмъ.

Ось і все, що літописи знають про митрополитів за весь той час 28 літ⁶. Записки двох перших літописів, Новгородського і Суздальського не вимагають жадного коментарія; вони цілком ясні, і датованя їх не викликають жадного сумніву. З тих північних вісток виходить: 1) По смерти митр. Кирила-Гречина⁷ у 1233-ім році цілі чотири роки митрополія оставала порожною⁸. 2) В р. 1237 прибув до Києва новий митрополит Йосиф, також Гречин родом. 3) Найблизша пізніша згадка про митрополита походить із 1250-го року: тогді приїхав у Суздальщину новий митрополит Кирило-Русин; найблизшого потім року, в товаристві єп. Кирила ростовського, він поїхав у Новгород святити архієпископа новгородського Далмата. В пізніших роках є вже часті вістки про сього митрополита, що майже весь час у тих північних землях перебував († 1281).

Як бачимо, північні літописи мають велику прогалину у своїх вістках про митрополитів — 14-літню. З огляду на старанність обох тих літописей у записуваню владичих свячень і митрополичих гостин, можемо сказати напевно, що між рр. 1237 і 1251 землі новгородські і суз-

дальські київського митрополита не бачили. Сю прогалину вчасі виповняє український літопис т. зв. Галицько-володимирський. В ньому бачимо три згадки про митрополію, одначе всі вони спричиняють труднощі з усталенням дат. Український літопис, як відомо, зразу не мав років, і його оповідання не йде в точнім хронологічним порядку; дати з'явилися тільки згодом, викомбіновані пізнішими компіляторами, переважно хибно. Се вимагає особливої уваги дослідника і часто полишає поважні непевности у хронології.

Наперед щодо випадку з угровським еп. Асафом. Як висше зазначено, дехто з істориків Церкви пересуває його на рр. 1241-1242, а то по двом субективним раціям: 1) що перенесення катедри з Угровська до Холму слідувало безпосередно по тім інциденті, а се мовляв могло бути щотільки після згаданих років⁹; 2) що спроба захоплення митрополитичого стола Асафом сталася в часі неприсутности князя Данила в країні, як се було в часі наїзду Батия. Сі аргументи досить оправдані, одначе не безоглядно певні: перенесення катедри могло бути й по довшій перерві, і для амбітного владики не треба було чекати Монголів, щоб сягнути по митрополитичу мітру¹⁰; а втім, Данило й раніше часто бував поза своєю волостю. Та найважніше те, що оба аргументи не всилі пояснити, яким способом ся вістка вложена під 1223-ій рік, перед битвою над Калкою... Бо якби ся пригода Асафа була згадана еп. *passant* при якійсь події 1222-1223 рр., то такий забіг уперед можна-би зрозуміти, одначе в сім випадку воно виглядає так, неначе-б літописець бажав записати саме тут¹¹ сю пригоду і тільки додав до неї відомости про володимирських єпископів і перенесення митрополії з Угровська до Холму¹². -- Стілько про сей епізод, що не стоїть у безпосереднім звязку з нашим питанням, тільки служить ілюстрацією хронологічних сумнівів Галицько-володимирського літопису та причинком до характеристики непевности у відомостях про київську архієпископію в 1-ій половині XIII-го віку.

Переходимо до другої, по хронологічному порядку, записки про митрополита, датованої 1243-ім р. Її зміст такий: На вість, що Батий, по своїм виході із Угорщини, послав двох своїх воевод проти Данила, сей князь виїхав з „митрополитом Курилом“ із Холму (полишивши в городі заставу), подався у Володимирь до Василька і там перебув весь час нового татарського наїзду, що попустошив країну до Володави й озер.

Щодо хронології сеї події то се місце викликає поважні сумніви. Звичайно приймають, що треба поставити р. 1242, бо тогді Батий покунув Угорщину¹³. Одначе чимало моментів промовляє рішучо проти

сього, щоб згаданий тут похід двох татарських „богатирів“ проти Данила безпосередно вязати з виходом Татар із Угорщини. Річ у сьому, що про вихід із Угорщини у Галичину говорить літописець уже раніше, під р. 1241, коли то повертаючі Татаре сполошили Ростислава, що захопив був Галич¹⁴. Вже після того Данило ходив ще у глибину Поділля до Бакоти й Калліюса над Дністром, а його дворецький Андрій на Перемишль, де піймав („удоси“) непокірного владуку і його гордих слуг. Дальше після того впорядчик літопису кладе порожній рік 1242, а під дальшим (1243) оповідає наперед, як Татаре побили Ростислава „в Борку“ і як він утік в Угорщину й оженився з тамошньою королівною, та щотілько тогді приступив до оповідання про похід Батиевих воевод за Данилом. І ще один момент достойний уваги: князь полишає Холм і йде у Володимирь. Якщо се мало б бути в р. 1242, то що за ідея покидати твердий і сталий захист у північному Холмі (що удержався навіть в часі Батиевого наїзду 1241¹⁵) і йти на південь, неначе на зустріч Татарам до зруйнованого Батием, рік тому назад, Володимиря? Та-ж за один рік відбудова Володимиря рішучо не могла так далеко зайти! І два роки також за малий час на се. З усього виходить, що обі літописні згадки про появу Татар у Галичині (під р. 1241 і 1243) ані не тотожні, ані не сучасні, лише належать до окремих років: коли перша подія (Ростислав у Галичи) належить здається до 1242, то друга (вихід Данила й Курила із Холму) мусимо покласти навіть не на 1243-ій, а на 1244-ий рік¹⁶.

Як у сім місці пізніший редактор опізнився в означеню дати, так при дальшій записці, про ролю митрополита Курила у сватаню королівни Констанції за кн. Льва, він дав себе звести обильности матеріялу й поспішився наперед. Впорядчик літопису поклав тут 1250-ий рік під очевидним впливом Новгородського літопису: коли мовляв митрополит був у 1251-ім р. в Новгороді і святив тамошнього єпископа, то його подорож у Никею по патріярше „поставленя“ була одним роком раніше... В дійсности, як знаємо, митр. Кирило був уже в осени 1250 в Суздалі; значить, подорож його до патріярха і матримоніяльно-дипломатичну місію в Угорщині треба класти на час не пізніший 1249-ого року (*terminus non post quem*). Щодо крайньої межі взад (*terminus non ante, quem*), то вся подія могла початися щотілько по повороті Данила з Орди, себто найскорше під кінець 1246¹⁷. А що сватаня і весіля забрало певно цілий рік 1247, то Курило поїхав у Грецію хіба щотілько в 1248¹⁸.

Збираючи в одно вістки Галицько-володимирського літопису, бачимо, що зпоміж двох записок його про „митрополита Курила“ — очевидно тотожною з Кирилом літописів Суздальського і Новгородського

— перша належить до 1244-ого, друга до 1247-1248-ого років. Жерельна стійність обох записок не однакова одначе. Бо коли з другої випливає ясно, що галицько-володимирські князі, Данило і Василько, можливо що й у порозумінню з іще деякими князями та єпископами, іменували, чи як тогді говорилося — „вибрали“ митрополита руської Церкви в особі сього Кирила й послали його на благословення („поставлення“) до грецького патріярха в Никеї; то з першої не мусить випливати, що вже 1244-ого року, в моменті переходу Данила й Кирила з Холму у Володимир, Кирило був уже тим митрополитом-номінатом: вона може стілько означати, що князь піймив з собою Кирила, „того що був потім митрополитом“. Таким способом, ся перша записка не має повної доказової сили при хронологічному усталеню моменту, коли Кирило-Русин був винесений на митрополію, і певним полишається тільки те, що се винесеня наступило перед 1247-им роком¹⁹. Довгого відступу часу між іменованям і посланям до патріярха (по букві літопису і думці деяких дослідників аж 7 літ!) приймати годі, бо неможливо-б було зрозуміти сеї проволоки²⁰. Як побачимо дальше, воно цілком можливе, що „вибір“ Кирила наступив в дійсности як не по повороті Данила з Орди (на весні 1246), то коротко перед його їздою туди, себто щотілько в осени 1245-ого року.

Повертаючи тепер до пункту виходу, з котрого пішла аналіза літописних вісток про митрополію, видимо, що остання записка про домонгольських митрополитів належить до 1237-ого року (прихід Йосифа з Никеї), перша-ж записка про підмонгольських митрополитів (іменованя Кирила) — до р. 1244-ого, себто що в руських літописах є прогалина у відомостях про митрополію, на цілих 7 літ. Як велику частину сеї прогалини треба відтягнути на правління митрополита Йосифа — докладно означити не можливо, та глуха мовчанка про нього при нагоді упадку Києва велить догадуватися, що він умер ще до приходу Монголів²¹. Висловлювана деким догадка, що він згинув в часі здобуття Києва Батием при кінці 1240²², неможлива: така славна смерть була-б певно увіковічнена в церковній традиції. Інша догадка, що він ще перед приходом Батия утік у Грецію і більше не вернув²³, не має також нічого за собою, навпаки було-б дивно і незрозуміло, чому він не мав-би вертати на своє становище. Тому-то догадка, що Йосиф умер недовго по своїм приході в Русь, ще за володіння Михайла Всеволодича в Києві (1237-1239), — набирає прикмет великої правдоподібности, а разом із сим з усею логічною силою виринає думка, що Кирило-Русин не був безпосереднім наслідником Йосифа.

Сим способом, у традиційним каталозі київських митрополитів знайшлося порожнє місце біля 1240-ого

року, й одночасно паде сей одинокий аргумент противників митрополита Петра, що мовляв нема для нього місця в історії руської митрополії. Таке місце є: що найменше роки 1241-1244, якщо не рік-два ще раніше. В тих роках митрополитом був Петро, приневолений опісля покинути не тільки свою столицю а й саму Русь, та в сьому власному і національному нещастю шукати поради і підмоги у голови католицької Церкви.

¹ Руські літописці визначалися бувало неймовірною байдужністю до першорядних прояв життя, не то політичного, а й часами ще більше – церковного, промовчуючи саме найважливіше. Часами доводять вони дослідника до одчаю. Так, приміром, Голубинський кілька наворотами висловлюється дуже остро про сю неграмотність літописців: „Наши лѣтописи, по своему истинно и до слезъ прискорбному, позволительно выразиться – ужасному, обычаю молчать обо всемъ, касающемся церкви не говорятъ о причинѣ (Собору 1284) ни единого слова“ (II, 91). „Какъ много разъ говорили мы прежде, и какъ немало разъ придется сказать намъ и послѣ, лѣтописцы наши ведутъ себя, по отношенію къ церковнымъ дѣламъ такъ, что теперешнимъ историкамъ церкви остається только плакать...“ (II, 163).

² Новгородская лѣтопись по синодальному харатейному списку. Изд. Археогр. Коммисіи. СПб. 1888.

³ Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. Изд. Археогр. Коммисіи. СПб. 1897.

⁴ Лѣтопись по Ипатскому списку. Изд. Археогр. Ком. СПб. 1871.

⁵ Макарій: Исторія русской церкви. т. IV, 8; Голубинскій: *op. cit.*, II, 52.

⁶ В т. зв. 2-ім Суздальськім (Академічнім) літописі згадується під 1233 смерть митр. Кирила, одначе се переписане за Новгородським, так само як і вістка про митр. Йосифа під 1237. В Галицько-володимирськім літописі далі до самого кінця (129) не має ні одної згадки про митрополію.

⁷ З митрополитами Кирилами є деяка путанниця в історіографії: літописи називають так у домонгольській добі тільки одного, та дехто добачує у вістках про митрополію 1224-1233 дві особи (згідно з сим у показчику до Лаврентієвського літопису (3-є вид. і 897), бачимо в тому часі Кирила I і Кирила II. Дотого позалітописна традиція знає ще одного Кирила з середини XI-го віку (Іларіонового попередника). Значить митрополит Кирило, що умер 1233, був другим або третім, а пізніший Кирило 1250-1281 був-би третім або четвертим. Тому-то, щоб не вводити непевности, називаємо тут одного Грецином другого Русином.

⁸ Грецький патріархат (тогді в Никейі) ніколи не виявляв поспіху в обсаді київської архієпископії – звичайно торгуючи нею, даючи тому, хто платив більше, і не лише патріаршому дворови а й цсарському

⁹ По літопису Холм повстав десь біля 1237, а катедральна церква очевидно пізніше

¹⁰ Очевидно, така спроба не могла бути зроблена без підмоги якогось иншого князя

¹¹ Зазначу, що якраз в рр. 1220-1225 була митрополія порожна.

¹² Також М. Грушевський (III, 267) має сумніви (близше невисловлені), чи той „скок“ Асафа треба дійсно переносити на час після митр. Йосифа, одначе з дру-

ного боку не видить хронологічної рації в р. 1223 (Хронологія подій Галицько-волинської літописи, 19).

¹³ Голубинскій, I, 1, ст. 53; - Грушевський: (Хронологія подій, ст. 29 31; Історія України-Руси, II, 252, 543) говорить, що сам Батий повертав через Галичину — твердження не лише нічим не підперте, а й суперечне з іншими вістками, по котрим Батий пішов з Угорщини просто на схід на Подунаве, а через Галичину йшла тільки частина — ліве крило армії

¹⁴ „Слышавъ-же Данилъ и Василко, собравша воя, скоро поидоста на нихъ, онъ-же [= Ростислав] не стерпѣ, выбѣже изъ Галича до Щекотова, и съ нимъ бѣжа Артемей, епископъ галичкый, и инїи Галичани. Данилови-же и Василку женушу по немъ, вѣсть приде ему, яко Татарове вышли суть изъ землѣ Угорскоѣ и идуть въ землю галичкую; и тою вѣстью спасеся, и нѣколико отъ бояръ его ято бысть“.

¹⁵ Грушевський (II, 381) відносить, що правда, отсю відпорність замку до сього саме походу „богѣтирів“, одначе се явно суперечне з літописом: „Градъ . его-же Татарове не возмогоша прїяти, егда Батый всю землю русскую поима“ (Іпат. під 1259). Се-ж очевидно мова про 1241.

¹⁶ Се й буде у згоді з рахубою самого літописця, по якому сей похід стався в три роки по Батиевім поході: „Татаре... стояша по побѣдѣ три лѣта“ - в Угорщині. Опіраючися на сьому впорядчик хронології дав рік 1243 (бо похід Батія кладе на 1240 зам. 1241).

¹⁷ Літопис кладе виїзд Данила до Батія на той-же сам 1250-ий рік.

¹⁸ Так думає й Чубатий: Україна і Рим, ст. 54 55.

⁹ Погляд проф. Абрагама (Powstanie organizacj, 138), що Кирило був іменованний тогді, „коли Данило володів Києвом“, пересував-би дату на сам 1240-ий рік, що вже ніяк неможливо. Автор збився тут очевидно одним місцем у Грушевського (II, 267) про зверхність Данила над Києвом 1240-1242, яка в дійсности обмежалася на частину одного тільки 1240-го року.

²⁰ Тим менше, що не маємо найменшого натяку на те, щоб номінат фактично справував митрополиту юрисдикцію, хиба щонайбільше в державі галицько-володимирській (як думає Голубинскій, II, 54); одначе й се є тільки чисто теоретичним міркуванням, і йому противиться факт, що в традиції пізнішої галицької митрополії не знаходимо жадного сліду такого стану. Проволоку між вибором і поставленням Кирила пояснювано ріжно: то перервою на патріаршим престолі між Германом і Мануїлом II, то недостатчею часу у Данила, занятого боротьбою за Галичину, то неупорядкованими його відносинами до Татар (пор. Голубинскій II, 53; Грушевський II, 267). одначе все те в дійсности не розяснює нічого: довгість перерви в патріархаті ближше незнана, бо не знаємо дати смерті Германа (Грушевський говорить аж про 4 роки, що цілком неможливе!); Данило мав завсїгди досить часу, щоб написати грамоту на дорогу своєму вибранцеві, а про упорядкованя відносин до Татар думав щотільки від своєї поїздки до Батія. Тому-то полишається тільки дві альтернативні можливости: або відступ часу між іменованям і подорожею до патріарха в дійсности був невеликий, або — київський митрополитий престіл не був вільний...

²¹ Якби хто хотів проти сеї догадки піднести заміт, що смерть у тім часі мусіла-б була найти відгомін у літописах, пригадуємо, що ні Суздальський ні Галицький літопис не знають нічого про смерть Кирила Гречина 1233, про смерть митр. Матвія (1220) не знає нічого ні Галицький ні Новгородський, а про двох митрополитів поч. XIII-го віку (Гавриїла і Діонісія) нема сліду в жадній літописі. Отже що дивного в тому, коли літописи не записали Йосифової смерті в часі, коли Батий почав вже свої кроваві завойованя?

¹ Петрушевич: О гал. епископахъ (Гал. Ист. Сбор. вып. III, 1856).

² Такого погляду тримався Голубинський (Історія русскої Церкви, II, 1, ст. 50-51).

VII. Михайло Всеволодич і його політика

Розв'язавши ось-так найголовніше питання відносно сього загадкового досі руського владики з ліонського Собору, переходимо до спроби докладнішого означення самої особи сього митрополита на підкладі того політичного систему, що довів наперед до винесеня Петра на митрополічий стіл, опісля до його упадку і вигнання та до поставленя на те місце Кирила — його політичного і церковного противника.

Як уже раніше зазначували ми¹, відомости про тогочасні події у Наддніпрянщині, задля недостачі місцевого літопису, такі уривкові і непевні, що ми приневолені допомагати собі комбінаціями й гіпотезами, щоб дійти до як-так одноцілого образу.

Політичне становище Києва з пол. XIII-го в. упало так низько, що „Руська земля“ *par excellence*, як звичайно називано Київщину, стала третьорядною державою в загально-руській політичній системі. „Матір городів руських“ була іграшкою в руках амбітних князів, і то вже не самих наймогутніших, тільки переважно найслабших. За час від 1200 до 1240-ого року Київ змінив князів не менше як 18 разів! Серед тих безнастанних перемін, тільки два князювання були троха тривкіші; 10-ліття Мстислава Романовича, що наложив головою над Калкою, і мало що довше Володимира Рюриковича, його наступника. Перший стояв переважно під політичним впливом Галичини (Мстислава Удатного), другий держався натомість Чернигова, де сидів оборотний молодий князь Михайло Всеволодич. Одначе, позасим, як маленько що знаємо про історію Київщини в сих двох десятиліттях! Літописи переховали нам лише незначні уривкові вістки.

З таких фрагментів довідуємося м. ин., що 1233-ій рік був критичний: між київським князем Володимиром Рюриковичем і чернігівським Михайлом Всеволодичем прийшло, по довшій дружбі, до розриву — з причини ближе незнаної. Загрожений походом Михайла, Володимир вдався за підмогою навіть до ненависних собі Романовичів, і Данило, що тимчасом знов стратив Галич в користь Угрів, не відмовив. Завдяки його інтервенції прийшло зараз-же до згоди між Володимиром і Михайлом, хиба тільки те змінилось, що Володимир заплатив Данилови за прислугу городом Торчеським...² В тому самому році вмер митрополит Кирило-Гречин. Перед розривом Михайла з Володимиром чи по нім? Знаючи діяльність сього митрополита як мирового посередника, можна

думати, що в хвилині розриву його не було вже в живих, та се тільки думка.

Згода потяглася недовго. Найблизшого року (1234) знов прийшло до розриву між Михайлом і Володимиром, і Данило знов іде в підмогу Володимирови. Можливо, що він, Данило, дав привід до сеї нової війни: йому вдалося саме на-ново заволодіти Галичем, по смерті королевича Андрія... Сим разом конфлікт не покінчився гладко. Михайло, що стояв під Києвом, уступив за Дніпро, як тільки Данило наблизився з відсічу; союзники подалися за ним і пішли на Чернигів dokonувати Михайла. Та в сій скрутній ситуації Михайло блиснув стратегічним талантом. Двома наворотами, раз на Чернигівщині і другий раз на Київщині, розгромив він Володимира й Данила та блискавкою використав перемогу: в Києві посадив свого союзника Ізяслава Мстиславича, а сам погнав за Данилом і взяв Галич (1235). Таким способом він заволодів, окрім Волині, всіми українськими землями — від верхів'я Десни по Дуклянський перехід у Карпатах — та заходився обезпечити се становище міжнародними союзами: з угорським королем Белою IV, що заручив свою дочку з Михайловим сином Ростиславом, з мазовецьким князем Конрадом, з болоховськими (волоськими) князями і з Половцями³. Одним словом, Михайло задумав широкі плани...

Та, з другого боку, і Романовичі розвинули велику енергію й виявили багато воєнного таланту й політичної оборотности, шукаючи союзників у Литві, у суздальських князів і в ворожого Угорщині герцога австрійського Фридриха. Боротьба ся між близькими родичами⁴ за владу на всіх українських землях велася кілька літ зі змінним щастям. Одначе загалом Михайло кріпко держався при своїх здобутках: коли навіть Ярослав новгородський захопив Київ (1236), він викинув його звідти і сам там сів, полишивши в Галичині сина Ростислава⁵. Був се верх успіхів Михайла, що не тревали одначе довго. Татари вже почали були свій страшний похід: по Болгарах (1236), перейшли у Разанщину, Московщину і Суздальщину (1237/8), далі доконали Половців (1238) й обернулися на Лівобережну Україну (1239). Се рішило боротьбу — проти Михайла. Його союзники Половці були знищені, останок їх подався на Угорщину. Чернигів і Переяславль перемінилися у звалища під ударами Батия, одночасно кинулися на Михайла і Ростислава з одного боку Ярослав суздальський⁶, з другого — Романовичі, і примусили тікати також на Угорщину⁷. Данило опановує не тільки Галич, а навіть Київ. Яке засліплення! Неначе-б Батий думав спинитися на Дніпрі, а не чекав перших морозів, щоб з землею зрівнати столицю „благородної“⁸ Руси (6. XII. 1240) і слідами свого пращура Атили йти на поневолення всеї Європи.

Сього суперництва між княжими домами не припинила й монгольська хуртовина. В першій хвилі, очевидно, зруйнований Київ був цілком без князя, та як тільки Татаре перевалилися в Угорщину, Михайло Всеволодич успів тимчасом помиритися з Данилом, повернувши з сином Ростиславом із Угорщини і Польщі (куди схоронився перед Татарами) у Київ (1241), однак не жив у знищенім городі, тільки сидів на Дніпровім острові. Старий ворог Ярослав суздальський полишив його зразу у спокою; він, очевидно, дожидав дальшого розвитку подій. Данило також не противився; він був звязаний ранішою умовою, по якій Київ мав повернути назад до Михайла. Як довго тревало отсе нове Михайлове пановання на київських попелищах, докладно не знаємо. В осени 1245 Київ вже напевно не належав Михайлови: тут сидів уже воєвода (тисяцький) Ярослава суздальського, в дійсности — як намісник татарський⁹. Се був формальний кінець київської самостійности, — сумний епілог могутньої колись київсько-руської імперії...

Причина тому, що Михайло стратив Київ (певно іще 1244 р.), була мабуть подібна тій, що довела до його упадку в 1239-ім році. Відбудова київської державности була суперечна інтересам тих самих чинників що тогді: Данилови галицькому, Ярославу суздальському і — Татарам. Тільки у ще більшій мірі; до чисто політичних мотивів прилучилися ще й церковні, чи радше церковно-політичні. Вони сплітаються так тісно з собою, що мусимо оглянути всі ті конфлікти в органічнім звязку, по скільки лише уривкові вістки на такий звязок дозволяють

Руська Церква домонгольської доби оставала, як відомо, в такій тісній залежности від Візантії, що одержувала звичайно на митрополитів самих чужинців, нічим не звязаних із Русю, при чому ні князі ні єпископи не мали найменшого впливу на добір осіб. Наслідком того, на митрополічій престолі в Києві сиділи — з малими виїмками — великі мірноти, що Бог зна якими дорогами доходили до найвисшої почеси величезних земель. Про їх особи і діяльність перед митрополією не знаємо нічогоісенько, зокрема не знаємо, чи вони бували перед тим єпископами, чи від першого разу з монахів ставали архієпископами. Правдоподібно се останне, бо коли-б практика була инша, то ті два виїмки коли проти волі Візантії митрополитами ставали уроженці Руси, були-б тій практиці відповідали. Тимчасом, як у 1051-ім році, коли Ярослав Мудрий поставив митрополитом Русина Іларіона, так у 1147, коли Ізяслав Мстиславич видвигнув на митрополію Русина Кліма Смолятича, — оба сі митрополити не були з владик: перший був тільки пресвітером церкви св. Апостол на Берестовім під Києвом, другий — монахом-калугером зарубського монастиря¹⁰. Та оба вони своїми духовими прик

метами і кваліфікаціями високо переростали пересічних митрополитів зайшлих із Греції¹¹: перший — то автор славного „Слова о благодати“; другий — „книжник і філософ, якого в руській землі не бувало“. Се не дивно, бо коли треба було ломати привилей Візантії — право накидати Руси митрополитів по своїй виключній вподобі — то не можливо було виступати з сірими кандидатами. Клим, як знаємо, задля недостачі сильної політичної протекції, таки й не добився признання, при всіх своїх незвичайних цінностях.

Коли отже тепер, по митрополиті Йосифі, Русь знов здобулася на емансипаційний крок і посадила на митрополичім столі третього з порядку Русина, то й сей достойник не міг бути пересічною людиною, тільки мусів належати до найвизначніших духовників тогочасної Руси. І якщо традиція Іларіона і Кліма мала мати який вплив на вибір сього кандидата, то він повинен був походити з Руси *stricto sensu*, себто з Київщини, очевидно не родом саме, тільки попереднім становищем і діяльністю. Одначе сама традиція не рішала. Не рішали і владки руської Церкви. Як двіста і сто літ назад, так і тепер вибір особи нового автохтонного митрополита залежний був від політичних чинників, під впливом яких оставала столиця церковної організації — Київ. За Ярослава Мудрого політична влада була одна, ніким неоспорювана й ефективно сильна: в князь „зібрав єпископів, поставив митрополита у св. Софії“, і ніхто тому не смів спротивитися, ні патріарх ні владки, між котрими було тогді чимало Греків. За Ізяслава Мстиславича вже не те вийшло. Його володіння Києвом не було тривке; він ціле життя мусів боротися за нього з Юрієм Мономаховичем суздальським: то брав Київ, то уступав із нього. Тому-то і його спроба націоналізації церковної єрархії не знайшла однудушности в руськім єпископаті (тільки 6 владик заявилося за нею) і зустріла завзяту опозицію в Царгороді; сей остаточнo й переміг: Климове митропольство тревало лише так довго як Ізяславове володарство в Києві¹². Не диво отже, коли третя спроба усамостійнення руської церковної організації зустріла ще більші перепони, а се тому, що політичне становище Києва було вже далеко гірше ніж перед стома роками.

З поданого висше огляду політичних обставин випливає, що в часі між 1237 (коли митрополитом став Грек Йосиф) і 1244 (коли в Італії появился митрополит Петро) політична влада, що могла мати вплив на обсаду митрополичої столиці, належала переважно до Михайла Всеволодича, а короткий час до Данила Романовича¹³. Хто з сих двох князів „ставив“ Петра? З огляду на коротку тільки приналежність Києва до галицько-володимирської держави і з огляду на знану нам уже протек-

цію Данила над новим митрополитом-номінатом Кирилом, мусимо виключити галицького князя від ставлення Петра. Полишається тільки Михайло. Коли се сталося? За першого володіння його в Києві (1237-1239), чи за другого (1241-1244)? На се відповіді не маємо, не знаючи дати опорожнення митрополії: смерті, чи як хто волисть — уступлення, Йосифа. Беручи одначе під увагу деякі моменти, мусимо схилитися до погляду, що поставлення митрополита Петра було в часі другого пановання Михайла. Коли се й не було-б, досить що князь Михайло уважав своїм правом й обов'язком подбати про обсаду найвисшого становища в руській Церкві. Можна думати, що спонукала його до сього пасивність никейського патріархату, в очах котрого Русь мусіла багато стратити з своєї цінности ізза монгольської неволі; одначе ще більше можливе те, що Михайло мав власну церковно-політичну програму і що частину її складала справа посадження на митрополичій катедрі відповідної людини. В якому напрямі могла йти церковно-політична програма кн. Михайла? Збираючи в одно відорвані факти і відомости, маємо право дійти до висновку, що не тільки усамостійнення руської Церкви від непочесної залежності від чужинецьких влад (крім патріяршої й імператорської!), а й поставлення її у нові взаємини до католицької Церкви.

Ся остання справа, треба зазначити, була на Русі завсігди, в сій чи тій формі, актуальна, а коли не знаходила відповідної розв'язки, то причиною сьому були головно митрополити Греки з їхньою фанатичною ненавистю до Риму. Та в 30-их рр. XIII-го в., під кінець архієпископства Кирила-Гречина, питання відносин до католицької Церкви стало особливо важним. Смерть Кирила сходиться не тільки з відомим уже непорозумінням межі князями, а й із першим знаним в нашій історії острим конфліктом на полі відносин до католицької Церкви. В тім самім році Володимир Рюрикович вигнав із Києва домініканську місію¹⁴. Акт сей не був звернений проти католицької Церкви як такої, бо й на дальше в Києві полишалися ОО. Бенедиктини і їхня церква Пр. Д. Марії, а тільки проти самого нового чину Проповідників, що в тих роках, поруч чину св. Франциска, розвинув небувалу місійну діяльність у всіх краях. Чим саме і кому неподобалися київські Домінікане, годі знати напевно¹⁵, та вгадати сього не трудно. Їхня діяльність, в напрямі аскетичного проповідництва і приєднування католицькій Церкві нових вірних, мала тогді всюди величезні успіхи, викликаючи неприхильність і заздрість навіть серед иншого католицького духовенства; то-ж скільки кривіше мусіла на них дивитися відстала і слабо зорганізована византійська управа руської Церкви! Вона цілі два століття мала під боком поганські племена, як Половців, Болгар і т. ин., одначе ніколи не здобулася на

зорганізовану систематичну діяльність місійну між ними (що за величезна шкода культурна і політична!); тепер вона виділа, як численні громади ентузіастів обох „жебрацьких“ чинів ішли в найдальші закутини, у незнані країни, між дикі народи, всюди проповідуючи і навертаючи... Особливим запалом у сій праці визначалися були угорські Домінікане, що розвинули успішну місійну діяльність серед Половців, над Волгою і серед приуральських племен. Дійшло навіть до того, що тут на Сході, втворився погляд, що така діяльність належить якраз до папи римського¹⁶. Поодиноким особам з поміж руського духовенства така апостольська діяльність римських монахів могла подобатися, і зправди, маємо навіть сліди співпраці у сім напрямі¹⁷, одначе византійський дух церковних верхів був непримирний, і він-то певно спонукав Володимира Рюриковича до заборони Домініканам жити в Києві і мати тут свою місійну стацію¹⁸. Вони перенеслися до Галича. Сталося се, по всій правдоподібности, ще за життя митрополита Кирила, — очевидно, під його натиском.

По дотогочасній практиці, Русь мала чекати на нового митрополита від патріярха. Як звичайно бувало, так і тепер прийшлося довго ждати, поки в Никеї надуманося, чи поки добито торгу з новим кандидатом. Був ним якийсь Йосиф, що прибув у Київ 1237-го р., коли тут сидів Михайло, викинувши Ярослава у Суздаль. Більше про сього архієпископа, поза сим що він на Русь прибув, не знаємо нічого: ні про його діяльність, ні про характер, ні про смерть його. Прислав його патріярх Герман II, що правив византійською церквою з 1222. Була се людина з релігійного боку праведна, одначе без висшого духа й особливої освіти. Приписувані йому твори полемічного змісту проти латинян свідчать радше про фанатизм; вони належать до найгірших продуктів сеї непринадної літератури. Все-таки сьому патріярхови судилося раз вести переговори про обєднання Церков. Спонукав його до сього сам імператор, знаменитий Іван Ватацес, що з політичних мотивів (бажання вернути собі Царгород, занятий латинянами) промовляв за унією. Запрошений (1232) до переговорів папа послав у Никею двох Домінікан і двох Францискан, і вони на синоді в Нимфеї (1234) вели з Греками довгі дискусії на тему єдности, одначе без найменшого практичного успіху¹⁹.

По митрополиті, що вийшов з таких сфер, годі було сподіватися, щоб приніс з собою на Русь прихильність до ідеї церковної унії. Навпаки, він мусів прийти з порученням поборювати всі змаганя, що про-являлися-б на Руси в сьому напрямі. А такі змаганя без сумніву були. Вони не мусіли бути насаджувані якраз новозахожими монахами; вони родилися з потреби життя, релігійно культурного і національно-політи-

чного. На Русі того часу не можна було замкнути очей на світовий факт, на новий релігійний ренесанс поч. XIII го в. і на величаве становище католицької Церкви на Заході, та на одночасний занепад Церкви і релігійного життя на Сході! Особливо від появи Монголів в Європі, вчасі під впливом містично-месіянстичних думок у роді Откровенія Методія Патарського, вчасі з політичного рахунку, ідея християнської спільності і єдності інтересів всього християнського світа мусіла сама виринати і накидатися яснішим умам, політичним і церковним. Се було тим легше, що латеранський Собор 1215 гарантував збереження східного обряду вразі злуки Церков. Погляд на Русі про місійний привилей папи пізнали ми в горі; у згоді з ним стоять періодичні заяви, звернені до Апостольської Столиці, що Русь бажає об'єднання²⁰. У відповіді на одну з таких заяв, звернувся Григорій IX з письмом (18. VII. 1231) до неіменованого ближше „короля Русі“ і намовляв його дійсно виконати те, що він заявив був єпископови пруському²¹. До кого саме був адресований сей лист, не знати; видавці й дослідники догадувалися то Юрія суздальського²², то Данила галицького²³, одначе нічого певного в сім напрямі сказати не можемо. Згадане письмо могло бути так само добре адресоване і до Михайла Всеволодича; був-би в сьому відгомін якихось зносин його з єпископом пруським Кристіаном з часів побуту князя в Новгороді. В кожному разі таке становище в церковній справі добре згоджується з обставинами і політикою сього князя.

Мати Михайла Всеволодича була католичка, дочка польського князя Казимира Справедливого; сам він був жонатий з Романівною галицькою, сестрою Данила і Василька, дочкою католицької княжни, вихованою в Угорщині і Польщі, певно не без католицьких симпатій; син його Ростислав ще дитиною був заручений із католицькою королівною; — все те хиба достаточо свідчить про те, що ідея церковної унії була т. ск. в найблизшому оточеню самої особи сього князя. Щодо політичної орієнтації його, то знов не може бути сумніву, що вона прекрасно гармоніювала з тою-ж ідеєю. Будучи виставленим на постійну небезпеку від степів, вічно загрожуваний з боку суздальських князів, бачучи безсильність Візантії, він мусів шукати звязків і підпори у католицьких краях, зокрема у наймогутнішого на католицьких окраїнах володаря — короля угорського, наперед Андрія II, опісля (з 1235) Бели IV, одного з найвірніших синів римського Престола. Михайлів план політичної злуки Чернігівщини через Київщину з Галичиною, ішов на зустріч величавій ідеї опанованя і залюдненя чорноморських степів, спиненя на Дону монгольських варварів, чи може викиненя їх поза Урал, — ідеї, не знати в чийй голові зродженій, одначе піднятій в Угорщині королем

Белою IV й армією проповідників-місіонарів²⁴. Сей король приймає титул короля Чорноморя („Куманії“), творить єпископство для Половців, а князем Галичини ставить 8-літнього Ростислава Михайловича, судженого своєї старшої дочки Анни. Та катастрофа прийшла скорше ніж було можна сподіватися: по Половеччині Чернигівщина, за нею Київщина і Галичина, а в кінці Угорщина — впали жертвою татарської хуртовини. Одначе ідея консолідації християнського світа не згинула. Здійснення її ставало, правда, тепер дуже трудним, майже безнадійним, одначе потреба її відчувалася живіше і горячіше ніж передтим. Твориться легенда; поширюється на Руси віра, що досить заявити згоду на унію, а вже виростуть із землі непроглядні полки західних хрестоносців і проженуть безбожних Татар у безвісти. Легенда психологічно зрозуміла, та політично небезпечна, як кожда ілюзія, що веде за собою розчарованя і всі наслідки його.

¹ Ст. 261-263.

² Гал.-вол. літ. п. р. 1231.

³ З одної вістки можна догадуватися, що се Михайлович послів до цісаря Фридриха II переловив австрійський князь (Fischer: Regesta Imperii, V, №. 2175).

⁴ Як зазначено вже, Михайло мав за жінку сестру Данила і Василька

⁵ Ярослав Всеволодич узяв Київ 1236-го р., як стверджує Новгородський літопис. Про уступленя його нема там згадки, тільки про відпущеня ним дружини по однім тижні. Галицький літопис (під р. 1235) говорить, що він „не мога его (себто Києва) держати иде пакы Суждалю и взя подъ нимъ Михаилъ“. Значить, нема найменшої причини розтягати київське володіння Ярослава на 1236-1238 або думати, що він уступив доброту, а Михайло займив опорожнений Київ (Грушевський, II, 249; III, 55). З жерел виходить якраз, що Ярослав сидів у Києві тільки коротко і що Михайло прогнав його як не зараз-же в 1236, то певно у найблизшій році потім.

⁶ Комбінуючи вістки Галицького літопису з угорськими відомостями перехованими у Маттея Париського й Альберика п. р. 1239, можна думати навіть, що акція Данила і Ярослава проти Михайла і Ростислава була піднята якраз у моменті, коли сі останні з Уграми і Половцями пішли на Татар...

⁷ Се не був Ярослав Ингварович луцький, як говорить в одному місці Грушевський (Хронологія Гал.-вол. літ., 28), лише Ярослав Всеволодич суздальський (Лавр. літ. п. р. 1239).

⁸ Слово в листі цісаря Фридриха II до англійського короля з 1241: „expugnata et capta Cleva (Київ) civitatum maxima totum illud nobile regnum caesis suis habitatoribus in desolationem cecidit devastatum“.

⁹ Сього воеводу Дмитра Єйковича застав тут у жовтні 1245 Данило, а в січні 1246 Плано-Карпіні — в дорозі до Батія. Сей Дмитро мабуть чи не був тожний з Даниловим воеводою Дмитром, оборонцем Києва в 1241, що вмів з'єднати собі симпатії Батія.

¹⁰ М. Заруб на правім боці Дніпра, напроти Переяслава, біля пізнішого Трехтемирова.

¹⁴ Окрім хіба одного Івана з 80-их рр. XI-го віку, а може й відомого нам уже Кирила (1225-1233).

¹⁵ Цілком інший характер мало становище єпископів до політичної влади. З початку мав їх ставляти сам тільки митрополит, однак вже дуже рано право іменования переходить на князів, а митрополитови полишається тільки само свячення визначеної князем особи. (Пор. Голубинскій I, 1, ст. 339).

¹⁶ Докладно беручи, було ще одно ефимерне князювання якогось Ростислава Мстиславича, прогнаного Данилом, та за нього певно справа митрополії не рішалася.

¹⁷ Длугош п. р. 1233.

¹⁸ Переховані письма папи Григорія IX в справі католиків на Русі взагалі, а в справі Домінікан ізокрема, з рр. 1231-1234 (вони передруковані у додатку до праці Чубатого „Україна і Рим“) не виясняють причини прогнання.

¹⁹ Таку відповідь дав Мордвинам, на їхню просьбу прислати їм християнських місіонарів, якийсь *dux magnaе Sondomeriae*, очевидно на Русі: „Non meum est hoc facere, sed parae romani, prope enim est tempus, quod omnes fidem ecclesiae romanae debemus suscipere et eius oboedientiae subjugari“. (E n d l i c h e r: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Scriptores, 254; Fejér: Codex dipl. IV, 1, 57). Ці слова привязувано Василькови Романовичеві, однак се мало правдоподібне зогляду на віддаль; скорше мова тут про котрогось із суздальсько-владимирських князів.

²⁰ Як знаємо (диви висше ст 247, прим. 29), угорський місіонар брат Юліян знайшов поміч в одного руського священника, що списував для нього книгу Судіїв

²¹ Що київська заборона спричинена була саме місією діяльністю між поганами (Половцями), про се переконує нас аналогічна заборона Юрія Всеволодича суздальського угорським Домініканам проповідувати між поганськими Уграми, получена з виселенем проповідників поза межі Суздальщини (Лист бр. Юліяна у Dudík: Iter Romanum, I, 327).

²² Характеристичний випадок на сьому синоді: в часі контрверсій на безсмертні теми *filioque* й опрісноків, папські послі відкликалися до тексту біблії і прохали подати їм грецький примірник її; виявилось — що на цілому синоді не можна було знайти його! (Mansi XXIII; Hefele 1049).

²³ Вже 1227 папа Гонорій запитував навіть руських князів, чи се правда, що вони хотять пристати до єдності (Bunge: Livonisches Urkundenbuch, I, №. 95; Чубатий: Україна і Рим, дод. ч. 5).

²⁴ Тургенев: *Historica Russiae Monumenta*, I, №. 35; Чубатий: *op. cit.* ч. 6.

²⁵ Тургенев: *op. cit.* Він навіть поставив імя Юрія в текст!

²⁶ Abraham: *Początki organ. kościoła łac. na Rusi*, 106; Чубатий: *o. c.* 29.

²⁷ Сліди таких планів маємо у Маттея Париса й Альбе, іка п. р. 1239.

VIII. Св.-Спасський монастир і його ігумен

Політичні плани кн. Михайла були, як ми бачили, дуже смілі і широкі; обставини, серед яких приходилося йому здійснювати їх, були ще в більшій мірі непевні і неприхильні. Та навіть у ситуації геть кориснішій, змагання останнього київського князя могли мати вигляди на успіх тільки під умовою тісної і дружньої кооперації руської Церкви, в першу чергу її голови — митрополита, як се пізніше так знаменито, хоч на свій лад, уміли здобути московські князі. Тому-то Михайлови було важно

мати на опорожненому престолі людину з прикметами реформатора-обновителя Церкви і патріота.

Такого кандидата треба було йому знайти в землях, що в останніх часах оставали під довшим або коротшим впливом чернігівського княжого дому, себто в Київщині (що, як сказано вже, дала була Іларіона і Кліма). Чернігівщині й Галичині (тут князував перехідно сам Михайло і його син Ростислав). В першу чергу входили, очевидно, єпископи тих земель: білгородський і юріївський на Київщині, галицький і перемиський у Галичині, чернігівський й евентуально переяславський¹. Останній, на імя Симеон, згинув від Татар у 1239 і більше не було в Переяславі єпископа. Чернігівський Порфирій жив іще в 1239-ім році² і його переємника не знаємо. Перемиський владика, незнаний нам по імени, був сторонником Михайла і Ростислава і задля того, по рішенню Данила, стратив своє становище десь 1242 або 1243-го року³. Галицький єпископ Артемій був теж завзятим партизаном Михайла і Ростислава, й одночасно з перемиським стратив свій уряд; він подався на Угорщину. Найблизших наслідників сих підкарпатських владик не знаємо, та вони певно не були прихильниками чернігівського дому, тільки вірними слугами кн. Данила. Таким способом, тільки дві катедри остаються, де міг сидіти Петро перед вибором на митрополичий престіл: білгородська і юріївська, імени котрих в жерелах не переховалися⁴.

Та чи новий митрополит мусів бути з єпископів, а не прим з ігуменів? Певно що міг, одначе в сьому випадку думаємо, що він був уже єпископом, а то з сеї причини, що ігумен опинився-б у труднощах щодо свячення: він мусів-би їхати в Никею... Теоретично беручи, і се не було-б виключене; при дружних взаєминах князів Михайла і Ростислава з Белою IV угорським, спорідненим із византійським двором, така подорож не була-б неможлива, та ми приймім радше простіший хід справи: що Петро був уже владикою — по всьому судячи — юріївським або білгородським; котрим саме — не будемо більше знати, натомість цілком певно можемо сказати, ким і де він був раніше, поки засів на одній із названих тут єпископських катедр.

В південно-східнім боці Києва, на збочі узгір'я Угорського, над Дніпром, між Аскольдовою могилою і Печерським монастирем була старинна оселя Берестово. Тут здавна стояв княжий двір, в ньому Володимир св. закінчив житя. Побіч була двірська церква св. Апостол, де за Ярослава М. священником був перший митрополит-Русин Іларіон. В сусідстві, чи може й на місці церкви св. Апостол, станув й один із найстарших і найповажніших монастирів Києва і всеї Руси — монастир і церква св. Спаса на Берестовім. Остання переховалася, очевидно

з великими змінами, до сьогодні. Початок монастиря незнаний ближше⁶. Коли він не старший Печерського, то й не пізніший від нього. Перший раз згадується він під р. 1072, за князя Ізяслава, з нагоди першого перенесення останків св. Бориса і Гліба у Вишгороді: між учасниками великого торжества названий також „Герман, ігумен св. Спаса“. Можливо, що сей ігумен, сучасний св. Теодосія Печерського, і був основником монастиря, до котрого на якийсь час привязана була назва „Германич“⁶. Пізніше, монастир сей був в особливій опіці Володимира Мономаха і його роду, заходами котрого перебудувався з деревляного в мурований. В р. 1138 тут була похоронена Мономахова дочка Евфимія, нещаслива жінка угорського короля Коломана й мати голосного претендента до угорської корони Бориса⁷. Також син Володимира Юрій, званий Довгоруком, завзятий політичний противник Ізяслава Мстиславича і родоначальник суздальської династії, спочив у церкві св. Спаса, ним мабуть самим із каменя збудованій (1157),⁸ а по нім внук Гліб Юрієвич (1172).⁹

Все те свідчить очевидно, що Спаський монастир на Берестовім користувався великою повагою. Так само і члени монастирського братства, зокрема його ігумени, мали славу далеко поза межами Київщини. Вже перший ігумен, згаданий висше Герман, був поставлений найстаршим по митрополиті руським єпископом — новгородським (1177—1195). Він умер в Києві; мабуть бажав собі спочити у своїм монастирі¹⁰. Таких переходів з ігуменства на єпископію мусіло тут бути більше, та літописи записали ще тільки один випадок з кінця XII-го в.¹¹ Коли за суздальського князя Всеволода Юрієвича (брата висше згаданого Гліба) опорожнилася ростовська катедра, тогдішній митрополит Никифор висвятив на се становище якогось Гречина Николу, що по-просту заплатив митрополитови за се, тогді Всеволод не признав сього єпископа і бажав собі, щоб митрополит поставив єпископом Луку, ігумена Спаського монастиря. В сій справі інтервеніював і князь київський Святослав Всеволодич з успіхом: митрополит відкликав Гречина і поставив Луку одиноким владикою на всю землю ростовсько-володимирсько-суздальську (11. III. 1186). Перехована характеристика сього ігумена показує нам його дійсно достойним такого становища: „Був се муж мовчаливий, милостивий до убогих і вдовиць, ласкав до кожного, багатого чи убогого, смирний і тихий, словом і ділом утішав печальних, — зправди добрий пастирь, що пасе словесні вівці“.¹²

Третій ігумен Спаського монастиря, що його імя перейшло в історію, згадується під р. 1230. Ось відносне місце Суздальського літопису:

„Того-же лѣта (6738) приходи преосвященный митрополить всея Руси Кириль к великому князю Гюргю и къ брату его Ярославу и Святославу и къ Костянтиновичимъ Василку и Всеволоду и Володимиру, отъ кіевського князя отъ Володимера отъ Рюриковича, а отъ черниговського князя отъ Михаила епископъ Перфуріи. Приде-же с нима игумень пречестнаго монастыря святаго Спаса Киевѣ на Берестовѣмъ Петръ Акеровичъ и инъ мужъ Володимеръ Гюргий, столникъ его. Си 3-е приходиша с митрополитомъ, прося мира Михаилу съ Ярославомъ, бѣ-бо Михаилъ не правъ въ крестномъ целованьи при Ярославѣ, и хотяше Ярославъ ити на Михаила. Богъ-же не попусти тако тому быти, да наполнится писанье святыхъ глаголющее: Блажени сміряющіи, яко ти сынове Божьи нарекутся. И здѣ-бо не остави Богъ труда митрополича бес памяти быти и епископа Перфурья, да и здѣ наполнится писанье пѣвца: Дивенъ Богъ въ святыхъ своихъ Богъ Израилевъ, створи-бо дивна въ дни свия Послуша убо Ярославъ брата своего старѣйшаго Гюрья и отца своего митрополита и епископа Порфурья, и взя миръ с Михаиломъ, и бысть радость велика. И здѣ исполнися писанье пѣсенника, иже рече: Се день, иже створи Господь, възрадуемъ и възвеселимся в онъ. Много-же учреженъ давъ оба князя, Гюрги и Ярославъ, отцю своему митрополиту и епископу Порфирью и игумену Спаському, и благословівшася отъ нею и отпустиша я, кождо къ своимъ княземъ“.¹³

Політична основа сеї літописної записки така. Михайло Всеволодич із чернигівського, княжого дому і Ярослав Всеволодич із владимирсько-суздальської лінії попали в конфлікт ізза В. Новгороду. Тут княжив від 1223 Ярослав, одначе між ним і вередливими Новгородцями прийшло в 1229 до розриву. Новгородці прогнали його і попрохали княжити Михайла Всеволодича, що вже раз (1225) коротко сидів був у них князем. Він не любив одначе Новгороду й не остав там, тільки задумав поставити малого ледве кількалітнього сина Ростислава. З сеї причини Ярослав розпочав воєнні заходи проти Михайла. В очах сього одначе новгородський стіл — іграшка в руках тамошніх патриціїв — не стобяв війни, і він, в порозумінню з політично близьким собі князем кївським Володимиром Рюриковичем, вирядив у Владимирь до старшого в роді суздальському Всеволодича Юрія (що в сім конфлікті грав досить неясну роллю) дипломатичну місію, зложену з митрополита Кирила Гречина, чернигівського епископа Порфирія, ігумена Берестово-Спаського монастиря Петра Акеровича і кївського стольника Юрія. Інтервенція ся мала успіх: поміж Михайлом і Ярославом прийшло до згоди, на тій підставі, що Михайло зрікся сам і за сина Ростислава всяких претенсій до Новгороду¹⁴. Яку рекомпензату дістав за се зреченя, не знаємо.

Та не новгородський епізод політики князя Михайла важний тут, не місія митрополита Кирила і тов. сама собою; нас займає тут го-

ловно один із членів її — о. Петро Акеревич, ігумен Спаського монастиря на Берестовім у Києві. Сей ігумен — дипломат у службі Михайла Всеволодича — то очевидно пізніший митрополит, наслідник Йосифа; се той „архиепископ руський Петро“, що своєю появою на Соборі ліонським і своїми відомостями про Татар викликав загальну увагу.

В тім-же самім літописі маємо ще одну згадку про Петра як ігумена Спаського монастиря. Він названий між учасниками обряду посвячення ростовського єпископа Кирила в київській св. Софії, 6-го квітня 1231¹⁵. Отсе свято поставлення нового єпископа зійшлося з соймом українсько-руських князів у Києві. Князь Володимир Рюрикович і син його Ростислав гостили у себе багато князів з Михайлом Всеволодичем і сином його Ростиславом на чолі¹⁶. Причини сего княжого з'їзду не знаємо; можемо її тільки догадуватися на основі дальшого розгінку політичних подій. З одного боку, на окраїнах Європи знов почали появлятися Татари¹⁷; з другого боку, ситуація в Галичині була непевна: Данило відобрав, правда, Галич від королевича угорського Андрія, одначе мав багато Галичан проти себе, що раді були признати кожного иншого князя, а тільки не Данила. Князь Михайло цікавився Галичиною по родовій традиції чернігівського дому і рад був, по невдачі з Новгородом, поставити там сина Ростислава, по матері — внука славного Романа Мстиславича, а Данилового сестріничча¹⁸. З огляду на очевидну небезпеку зі сходу, галицький стіл мусів мати особливу ціну в очах чернігівського князя. В такій ситуації, як можна дальше догадуватися, князь Михайло мабуть не обмежався нарадами з самими князями, тільки притягав до сього і духовних своїх приятелів — тих що в попереднім році служили йому в мирових переговорах з Ярославом новгородським; значить, ігумен Петро, поза участю в консекрації єп. Кирила, міг бути причасний і до княжого конгресу.

Поза сими двома згадками (1230 і 1231), більше літописних вісток про ігумена Петра Акеревича не маємо¹⁹, при чому отецьке імя його назване тільки оден раз. Мабуть се одинокий в історії старої Русі випадок, де духовна особа, ігумен визначного монастиря, означений ще батьківським іменем²⁰. Се певний знак, що ігумен Петро з роду боярин, бо крім князів і бояр тогді ніхто инший так не називався. Очевидно, се не значить, що-б бояре не йшли до духовного стану; вісток про монахів і єпископів із бояр маємо не багато правда, одначе вони є, тільки що вони постригаючися правильно відкидали хрестні і родові імена та приймали традиційні монаші, в роді Варлаама²¹, Порфирія²², Акиндина²³, Митрофана²⁴, Антонія²⁵, то-що. Та в сьому випадку незвичайна ся обста-

вина, що світське ім'я хрестне стає незмінене²⁶, а до того ще й отецьке задержується. Видко що боярин Петро Акеревич був людиною дуже визначною і загально знаною, коли і в монашестві задержав в цілості своє ім'я.

„Акер“, ім'я його батька, має чужинецький вигляд, одначе се не дає нам змоги означити близше ні роду, ні тіснішої батьківщини²⁷. Закрите перед нами й те, що спонукало Петра замінити панцир на кирею, меч на хрест. Може родинне нещастя; може фізичне каліцтво з війни (в битві над Калкою?), що робило його нездібним до дальшого лицарського життя; в кождім разі — внутрішнє звання до сповнення місії... З князем Михайлом вязали його якісь близші нитки; з лицарських ще часів, чи з церковної служби — годі знати. Факт, що чернігівський князь вибирає собі на довіреного посла київського монаха, велів-би більше схилитися до погляду, що ся знайомість старша ніж Петрове священство; та з другого боку треба пам'ятати, що князь Михайло був взагалі великим приятелем Церкви і духовенства, тому не виключене, що він пізнав Петра шотілько в чернечій характері. Як там і не було-б, досить що князь Михайло й ігумен Петро стали приятелями, і їхня дружба виходила далеко поза особисту прихильність, — на поле церковне і політичне.

Як довго Петро був ігуменом на Берестовім, не можемо означити: та що при своїй особистій повазі і при зв'язках із князями мусів він належати до чоловічих кандидатів на владичі становища. Тому-то маємо право догадуватися, що монгольська буря застала його вже єпископом; правдоподібно білгородським або юрійвським, що вважалися неначе суфраганамі митрополита. В часі вакансії архієпископської катедри старший із них мав управляти київською архієпархією. Від коли київська катедра була порожня, не знаємо; лиш можливо що вже перед 1240; та тепер Михайло уважав потрібним упорядкувати справу митрополії дефінітивно. Що се право — коли виключити монополь патріархів у накидуваню митрополитів-Греків — належало не кому иншому тільки йому, Михайлови, як київському князеві, про се певно ніхто тогді не сумнівався; се було цілком у дусі тогочасного церковно-політичного права, чи радше звичаю на Руси. А що всякому було ясно, що в даних політичних обставинах нема що сподіватися митрополита з Никеї (византійське духовенство не було з тої породи людей, що самохить ідуть у яму львів), то-ж Михайло радо покористувався правом державної зверхности і, йдучи слідом Ярослава М. й Ізяслава Мстиславича, видвигнув на се становище найвідповіднішого по його думці кандидата — Петра Акеревича. Очевидно, він не зробив сього без порозуміння

з єпископами, принаймні з тими що були під його політичним впливом або взагалі прихильними йому. А таких, як уже знаємо, була ціла низка в самих українських землях²⁸. Сим способом руська Церква, продовж півтрьетявікової своєї історії, одержала третього митрополита-Русина, шляхом автономного рішення державної влади при участі заступників Церкви. Сталося се в 1241-ім році, або зараз скоро потім.

¹ Політичне становище Переяславщини перед самим наїздом Татар нестане однаке вона ще з кінця XII-го в була під впливом Суздаля. — Щоб низка земель під впливом Михайлового роду була повна, треба згадати й волинський Лучеськ, де коротко (1239 чи 1240) з ласки Данила сидів син Михайла Ростислав, однаке луцький владика (якщо він тогді був) ледве міг належати до кандидатів на митрополію.

² Татари в 1239 вивезли його з Чернигова та в Глухові пустили. Якщо літописні записки не означають двох чернігівських владик із іменем Порфирія, одного по однім, то він був єпископом що найменше з 1187, себто цілих 52 роки! В такому разі не було-б дивно, що Татари пустили його. Голубинскі й (I, 2, ст. 699) говорить про двох Порфиріїв.

³ Висказуване часом твердження, що перемиський владика утік тогді в Угорщину невірний. Його піймав Данилів дворецький Андрій: „Андрей-же не удоси его (Константина Разянського), но удоси владыку и слуги его разъграби гордые“ (Іпатський літ. п. р. 1241).

⁴ Остання згадка про білгородського і юріївського єпископів походить із 1231 (Лавр.), однаке без імени. — Як бачимо, то для згадуваного вже висше „скоку“ на митрополію угорського єпископа Асафа в сім часі не стає політичних умов, хіба-б допустити, що ся пригода була саме в р. 1240, коли Київ був під зверхністю Данила, а сам князь перебував в Угорщині; в таким разі сталосьби се в передодень облоги Києва Батием на поч. осени 1240, однаке Асаф задалегідь успів втекти від небезпеки. Та, повторяємо, проти такого пересування літописної записки з під р. 1223 стоять поважної рації текстового характеру.

⁵ Див. Лебединцевъ: Спасъ на Берестовѣ (Кіевская Старина 1888, VII); Слюсаревъ: Церкви и монастыри въ Кіевѣ (Труды Кіевской Духовной Академіи 1892, III, 420-426); Петровъ: Кіевъ, его святыни и памятники. 1896; його-ж: Историко-топографическѣ очерки древняго Кіева. 1897; Голубевъ: О древнѣйшемъ планѣ Кіева 1638 г. 1898; Лашкаръевъ: Церковно-археологическія изслѣдованія. 1898; й ин.

⁶ Літопис під р. 1096. В оповіданю про напад Боняка „Шелудивого“ на Київ 20. VII, читаємо в Лаврентієвськїм літ. м. ин. „Половци зажгоша болонье около града и възвратишася на монастырь, и възжгоша Стефановъ монастырь и деревнѣй Герьманы“. В Іпатськїм літописі: „и пожгоша монастырь Стефанечъ, деревнѣй и Германечъ“. Отся не цілком ясна записка велить догадуватися, що се мова про Спасський монастирь.

⁷ „В лѣто 6646.. преставися Еуфимья Володимерня, и положена бысть на Берестовѣмъ у свягаго Спаса“. (Лавр.)

⁸ „В лѣто 6665... преставися благовѣрный князь Гюргы Володимеричъ в Кыевѣ, мѣсяца мая въ 15 день; и положиша и в церкви у Спаса свягаго на Берестовѣмъ“ (Лавр.); „а завтра въ четвергъ положиша у монастыри св. Спаса. И много зла створися въ тѣ день“ (Іпат. п. р. 6666).

⁹ „В лѣто 6680 преставися благовѣрный князь Глѣбъ кыевскый Гюргевичь, княживъ в Кыевѣ 2 лѣта; и положиша и у святого Спаса на Берестовѣмъ, идѣже лежить отець его Гюрги“. (Лавр.). „Преставися Глѣбъ мѣсяца генваря въ 20, в день св. отца Еуеимья“ (Іпат. п. р. 6681).

¹⁰ Див. каталог новгородських єпископів у Новгор. лѣт. Тут не говориться докладно, що новгородський єпископ Герман ідентичний з ігуменом Германом, одначе з хронології і місця смерті єпископа можна се виснувати з усею правдоподібністю. Пор. Голубинскій I, 2, ст. 585.

¹¹ Після Германа коротко згадується ще ігумен Сава, що мав участь у 2-му перенесеню мощів св. Бориса і Гліба в каміну церкву 1115 (Іпат.).

¹² „В лѣто 6693. Князь Всеволодъ посла к Киеву к Святославу къ Всеволодичю и к митрополиту Никиѳору, прося єпископа, хотя поставити Луку, смѣренаго духомъ и кроткого, игумена св. Спаса на Берестовѣмъ. Митрополитъ-же Никиѳоръ не хотяше поставити его, зане бѣ на мѣздѣ поставилъ Николу Гръчина. Князю Всеволоду не хотящю, паче-же Богови, нѣсть-бо достойно наскакати на святительскый чинъ на мѣздѣ, но егоже Богъ позоветъ и святая Богородица, князь вѣсхочетъ и людье: тако и сего игумена Луку, Богу извольшию и святѣй Богородицѣ и князю Всеволоду, за его кротость и смѣренье. Митрополитъ-же Никиѳоръ повелѣ Николѣ Гръчину отписатися землѣ ростовской и постави сего Луку єпископомъ Ростову и Володимерю и Суждалю и всей земли ростовской. Поставленъ-же бысть мѣсяца марта в 11 день, на память св. Софронья архиепископа ерусалимьскаго. Бысть-же съ мужь молчаливъ, милостивъ къ убогымъ и вдовицамъ, ласковъ-же ко всякому, богатъ и убогу, смѣрень и кротокъ, рѣчью и дѣломъ утѣшая печальныя, по истинѣ добрый пастухъ, иже пасеть словесныя овця“. (Лавр.). — В Іпатскім літописі те саме під р. 6691. В дійсности се було в р. 6694 (1186).

¹³ Лѣтопись по Лаврентіевскому списку вид. 1897), ст. 433. З поміж згаданих тут князів суздальського роду найстаршии Юрій сидів у Володимирі, Ярослав у Новгороді, Святослав у Переряславлі, братаничі їх Константиновичі мали волости у Ростовщині і Суздальщині.

¹⁴ Се мусіло статися десь на поч. 1231 (себто при кінці 1230 по мартовому літописному численю). З сею датою суперечна вістка Новгородського літопису, що похід Ярослава на Чернигівщину кладе на осінь 1231. Не маючи підстави думати, що довершена згода так скоро розбилася, мусимо радше допустити, що се новгородський літописець помилився в році; про згоду він узагалі нічого не говорить.

¹⁵ „Поставленъ бысть Кирилъ єпископомъ мѣсяца апріля въ 6 день, въ недѣлю святыхъ муриносицъ по Пасцѣ. Священъ же бысть пресвященымъ митрополитомъ Кирилломъ и съ окрестными єпископы, иже суть сии, иже и святиша ѿ митрополитомъ: Перфурий черниговскый єпископъ, Олекса полотскый єпископъ, и ина 2 єпископа: бѣлогородскый и гюргевскый; и игумены мнози: и архимандритъ св. Богородица манастиря Печерьскаго Анкюдинъ, игумень Михайло выдобытскый, и игумень Петръ спасьскый, Семень андріевскый, Корнилъ феодоровскый, Афанасій васильевскый, Семень воскресеньскый, Климентъ куриловскый, а отъ Чернигова Іоанъ игумень мученичскый, при князи Володимирі и при сынѣ его Ростиславѣ, воеводство тогда держащю тысящя киевская Іоану Славновичю“ (Лѣт. по Лаврент. списку, ст. 434).

¹⁶ „Бяхуть-же в то время инии князи русьтии на сонмѣ в Кыевѣ: Михаилъ князь черниговскый и сынъ его Ростиславъ, Мстиславичъ Мстиславъ, Ярославъ, Изяславъ и Ростиславъ Борисовичъ, и инии мнози князи, иже бѣша в святѣй Софьи. И бѣша и пиша того дни в манастири св. Богородица Печерьския много множество людей презлиха зѣло, и иже не бѣ мощи исчести“. (Тамже).

¹⁷ Під р. 1229 читаємо в Лаврентієвськiм літописі: „Того же лѣта Саксини и Половци възбѣгоша из низу к Болгаромъ передъ Татары; и сторожеве болгарськыи прибѣгоша, бѣени отъ Татаръ близъ рѣкы, ейже имя Яккъ“. А під р. 1232: „Того-же лѣта придоша Татарове и зимоваша, не дошедше Великого града болгарьскаго“. Сі вістки доказують, що слова повісти про битву над Калкою, що мовляв не знати відки Татари прийшли і куди поділися, — то риторична фраза, котра не може служити критерієм в означеню часу написаня повісти. Пор. висше ст. 241 і д.

¹⁸ Тоді ще цілком малого, біля 4 років; „постриги“ його (звичайно на 3-ім році життя) були в Новгороді 1230. (Новгор. літ.).

¹⁹ Суздальський літопис, одинокий що цікавиться Наддніпрянщиною того часу, подає під 1230 опис землетрусу в Києві, що стався 3-го мая, і додає: „Тако слышахомъ у самовидецъ бывшихъ тамо в то время“ (Лавр. 432). Сі очевидці то, очевидно, члени дипломатичної місії, що потім у зимі приходили до Владимира. Киян у ній було двох: ігумен Петро Акеревич і стольник Юрій; отже літописець тільки від них одержав подробиці про землетрус, певно більше від ігумена, аніж від стольника. — Позасим, ще одна стороння вістка полишається, котру можна звязати з ігуменом Петром. Маю на думці того „руського духовного“, що доставляючи угорському місіонареви Юліянови книгу Судіїв, звернув його увагу на походження Татар від загнаних Гедеоном у пустиню Мадіянітів. У звязку з сим, що сказане було раніше про сю теорію (ст. 243, прим. 29), можемо поставити питання: чи не Петра Акеревича розумів тут бр. Юліян? Се цілком можливе, одначе дальше гіпотези йти годі.

²⁰ В повісти про київський Печерський монастир під р. 1074 згаданий Михаль Тольбекович чи Тольбокович, що втік із монастиря на волю (Лавр., 185).

²¹ Олекса Михалевич, ігумен Спаського монастиря на Хутині біля Новгороду (1192). — Вячеслав Прокшинич, монах того самого монастиря (ум. 1243).

²² Прокша Малишевич, монах Спаського монастиря на Хутині б. Новгороду (1207).

²³ Коста Вячеславич, монах Спаського монастиря на Хутині біля Новгороду († 1247).

²⁴ Михалко Степанович, посадник Новгородський, потім монах Богородичного монастиря (1206).

²⁵ Добриня Андрійкович, монах Спаського м. на Хутині б. Новгороду, потім три рази архієпископ новгородський (між 1211 і 1228) і раз перемиський (1220-1225). Се одиноко знаний боярин домонгольських часів, що став владикою; очевидно, мусліо бути їх більше. Хоч із другого боку правда й те, що в византійській і звязаних з нею Церквах духовний стан ніколи не мав тої поваги і привабливості що в католицькiм світі.

²⁶ В цілій домонгольській добі знаємо тільки одного владика з іменем Петра — перяяславського (1072).

²⁷ З факту що всі знані нам бояре-монахи були в новгородськiм Спаськiм монастирі, годі догадуватися, що Петро Акеревич був Новгородець родом; се може вказувати тільки, що згадуваний монастир, наслідования київського, уважався більш аристократичним від інших.

²⁸ Див. ст. 278. Чисто спекулятивно беручи, можна-б поставити гіпотезу, що непокірний Данилови владика перемиський з своїми гордими слугами в бобрах та з „словутним півцем“ Митусою, що-то ізза гордоців не хотів служити князеві, — се той-же сам Петро, по страті Перемішля винесений Михайлом на митрополію. Та се була-б уже смілива гіпотеза, без достаточного оправданя в жерелах.

ІХ. Мучеництво князя і скитальство митрополита

Успіх сеї нової революції в напрямі усамостійнення руської Церкви залежним був не від самого тільки Михайла, князя найбільше поруйнованих українських земель. Могутнішими від нього були: і Данило галицький і Ярослав суздальський, а від усіх трьох — Батий. Щодо першого, Данила, то можна бути певним, що признаючи Михайлови право до Києва, він признавав йому тим самим і право зверхности над митрополією, тому й інвеститура митр. Петра, сама по собі, може не була-б викликала жадного протесту з сього боку, якби не те, що Михайло, чи формально його син Ростислав, вже в 1242-ім році підймає на-ново зусилля відбити собі Галич, маючи за собою симпатії багато Галичан, між ними й обох владик: Артемія галицького й аноніма перемиського... Ярослав суздальський політично не був zagrożений, тільки навпаки, — він хотів володіти Києвом, не тому щоб у ньому сидіти, тільки щоб як „старший у Руській землі“ мати у своїх руках Церкву. Дотого, мабуть і Петро не був йому до вподоби, може за свою близькість до Михайла, а може ще більше за його симпатії до католицизму — Суздальєви завсїгди осоружного... Татари були в релігійних справах принципово безпристрасні, одначе не була їм байдужна ані широко задумана політика Михайла, ані ідея солідарности всіх християн шляхом церковного обєднання; засновуючи осередок своєї імперії над Волгою, Батий уважав справу руської Церкви внутрішньою справою своєї Золотої Орди, орудям татарської політики...

Як знаємо, вже 1239-го р. всі ті три чинники виступили були проти Михайла, хоч може не всі формально умовлялися задля того; тепер, по повороті Батия з Угорщини і з осідком його над дол. Волгою, ся коаліція виринала сама собою на-ново і прибирала реальні форми. Ярослав суздальський, якого авторитет по перемозі його синів над Шведами і Німецьким орденом (1240, 1242) дуже піднявся в гору, перший із усіх руських князів поспішив стати навколїшки перед Батием, а сина Константина послав у Монголію, — в 1243-ім році. Що говорив Ярослав Батиеви, літопис не пише, та з записаної відповіді Батия можемо догадатися, чого він прохав. „Ярославе, — говорив хан — буди ты старѣй всѣмъ княземъ въ русскомъ языкѣ“.¹ Ярослав просив отже Києва, як символу старшинства в Русі, й одержав його з рук Батия. Михайла разом з митрополитом вибито з Києва, де поставлено тисяцького Дмитра Сїковича як Ярославового намісника (1244). Князь і владика подалися в Угорщину (1244), де вже був Ростислав, що дійшовши до повнолітности (16 років) оженився з королівною і з Угорщини поновляв зусилля здобути Галичину. Одначе тут, на угорськїм дворі, Михайло не міг

знайти помочи для себе, — ні у свата, земля якого була в руїнах, ні у сина, що сам був вигнанцем. Заведений у надіях² князь подався у рідний Чернигів, а митрополит, певно з поради короля і Ростислава, вибрався до Італії шукати підмоги в обох найвисших головах католицького світа. Та на-жаль, ці голови були безнадійно роз'єднані.. Дотого, й церковно-політична основа Петрової місії була вже дуже слаба. Все залежало від двох рахунків: чи молодому Ростиславови вдасться відвоювати Галичину, і чи Михайло удержиться в Чернигові?

Ставши „старшим у руськім язиці“, Ярослав мусів подумати про митрополію. Задля сього він потребував порозуміння з Данилом. Вислідом сього порозуміння була поява знаного нам уже Кирила-Русина як кандидата на місце по митр. Петрі. Хто був сей Кирило? Звідки родом? Єпископ, чи монах? Ось питання, що самі собою накидаються.

В історіографії вкорінився погляд, що Кирило уроженець Галичини або Волині і що іменував його Данило³. Сей погляд ґрунтується тільки на факті, записанім галицьким літописцем, що Кирило перед своїм висвяченням перебував якийсь час у Холмі, був виправлений Романовичами до патріярха на „поставлення“ та при сій нагоді сватав угорську королівну для Льва Даниловича. Певно, ці три моменти насувають такий погляд як у горі, одначе не роблять ще його історичним фактом. Поперед усього, як ми бачили раніше,⁴ час побуту кандидата Кирила при боці Данила не був такий довгий, як виходило-б із літопису (від 1242). Дальше, протекція Романовичів у його подорожі до патріярха могла бути тільки дипломатичною прислугою і не мусить означати підданства протегованого. Вкінці, сватання його було на бажання короля — за дальшу протекцію в дорозі до Никеї і, як можемо догадуватися, в самій Никеї, у імператора, очевидно. Натомість все те що знаємо про Кирила, як висвяченого митрополита, за весь довгий час його архієпископства, робить галицько-волинське і взагалі українське походження мало правдоподібним. Сей митрополит по своїм поставленю, здається, ніколи й не був у галицько-володимирській державі, а й у Києві довший час побув тільки — по смерті... Він постійно жив і працював лише у володіннях суздальського роду й уважав себе навіть владимирським єпископом. І його імя — улюблене імя суздальських і ростовських монахів і владик. Одним словом, він більше скидається на Суздальця ніж на Українця.

Тому-то генезу сього митрополита можемо пояснити собі ось-як: Добившись при татарській допомозі знов Києва, Ярослав оглянувся за кандидатом на митрополію, найшов його в колі близьких йому монахів і рішив послати на свячення до патріярха. Сам одначе не міг заопікуватися сим, бо разом із сином прийшов наказ від в. хана в Монголії,

ставитися там особисто, що й сталося (1245). Перед сим, він послав кандидата до Данила (бо взагалі тільки через Волинь і Галичину, і лише при допомозі сього князя міг Кирило дійти до патріярха), щоб Данило подбав про дальшу подорож номіната. Окрім сього, Ярослав може і хотів згоди Данила на свій вибір. Чи Данилови Кирило був до вподоби, не знаємо; досить що він здобув бажану опіку. Мабуть і тут послужила добре Кирилови його вмільсть сватати княжих дітей: дочка Данила стала судженою Андрія Ярославича; їх опісля сам Кирило і вінчав у Владимирі (1250)... Все-ж-таки кандидат побув якийсь час у Данила й Василька. Можливо, що проволока наступила по сій простій причині, що до вирішення боротьби з Ростиславом не було способу послати Кирила у Грецію. І що-тільки рішуча перемога Романовичів з Мазовшанами і Литовцями над Ростиславом і його угорськими та малопольськими⁶ союзниками (під Ярославем 17. VIII. 1245) та щаслива хоч болюча подорож до Батия (на переломі 1245/1246) поправила відносини до Угорщини так, що Кирило міг остаточно вибратися до патріярха.

Сю проволоку можна одначе толкувати ще й инакше: Романовичі мабуть не спішилися скоро задовільнювати бажаня суздальського свата, бо або не мали ще справи митр. Петра за пропавшу, або просто не були раді тому бажаню. Католицькі симпатії були й на дворі Романовичів. Подорож Петра в Італію певно не була тайною для них; вони й самі, з осени 1245, з нагоди подорожі П'яно-Карпіні в посольській місії від Іннокентія IV до Татар, вступили в переговори щодо церковної унії. Дотого, прийшла вістка про смерть Ярослава в Монголії. Можливо, що син його Олександр, перед своєю їздою до Татар (1247), настояв на тому, щоб Кирила відправити у Грецію...⁶ Досить, що сей вибрався туди щотілько десь у 1248-ім році. Про переговори Романовичів з папою мусів він, очевидно, знати; чи сам брав участь у них — непевно; на томість знаємо, що як дійсний митрополит він пішов рука в руку з Олександром і Татарами проти ідеї єдності, ідучи навіть дальше тогдішних фанатичних Греків⁷. Дякуючи його інтригам, Данилова унія не удержалася, одначе і руська Церква в ранішій формі, як спільна для всіх руських племен, не могла вже удержатися.

Та вернім до митрополита Петра. Як знаємо, церковно-політична ситуація на Заході не була сприятлива для його цілей. Дотого, повна невдача Ростислава у його змаганнях здобути Галичину нівечила всю політичну основу сих уніонних планів. Михайло-же, по всіх невдачах, хочачи зберегти свою Чернигівщину, був приневолений піти слідами Ярослава, Данила й ин. себто поїхати до Батия, щоб там здобути — не ярлик на власну батьківщину, а вінець мученицької смерті (1246). Нема сумніву,

що причиною смерти була не впертість у поведінці князя (бо сі формальности, які виповнювали не лише різні князі, а й католицькі монахи, міг виконати і Михайло), а тільки свідома провокація Татарина, щоб усмертити князя⁸. Чи Батий робив се з власної спонуки, чи з намови чиеї — годі знати⁹. В кожному разі, се іронія долі й історії, коли якраз православна руська Церква почислила кн. Михайла між святих. Та-ж найбільший гріх його — то змаганя до злуки з католицькою Церквою...

Татари, так само як і пізніші Турки, дивилися на такі змаганя, як сказано раніше, з власного державно-політичного пункту погляду, а сей велів їм з усею силою здавлювати в самому почині ідею церковного обєднання. Натомість для поневолених Азіятами народів ся ідея була наказом національного інстинкту, хоч у занадто примітивній формі приведеного до свідомости... Князеви Михайлови належить ся честь першого заступника сеї ідеї і першого мученика за неї. І як дивно! Одночасно з сею найбільшою жертвою, яку сей князь міг принести за рідну землю, оба його політичні суперники, Ярослав і Данило, побачили єдиний ратунок із неволі — в тій-же самій ідеї обєднання. Перший перед своєю смертю на далеких монгольських ріках, виявив сі замисли заступникови Риму; другий — зараз-же почав іти слідами князя-мученика...

Та що сталося з другом Михайла, Петром Акеровичем, католицьким митрополитом Руси? До рідної землі він повернути мабуть уже не міг. Навіть його колишній монастир св. Спаса на Берестовім не піднявся більше з руїн.¹⁰ Осталася тільки його Преображенська церква...¹¹ Якщо Петро не вмер таки на Заході в тому-ж 1245-му році, то хіба перейшов жити в землі угорського короля, зять якого Ростислав, б. князь галицький, правив Славонією і Мачвою (півн. Сербією). Можливо, що там докінчив своє богате у переміни житя, щоб по пяти віках повного забутя пригадатися світу, а по нових двох століттях — таки здобути собі місце в ряді митрополитів руських, зокрема стати першим історичним головою нової обєднаної з Римом руської Церкви. Сьогодні, коли діло його противників довело в остаточному висліді необєднану більшу частину колишньої руської Церкви до нечуваного в історії упадку — в обставинах дуже подібних до тих, які переживав він сам, чи можна подумати собі страшніший і справедливіший присуд історії і Божого Провидіння?

Побажати-б, щоб се спонукало призадуматися глибше над сим присудом усяким нашим „восточникам“ і „византійцям“, що-то їм у кождім зближеню нашої Церкви до Риму привиджується „ворожа інтрига“, „невидима рука“, а навіть в минулім не бачать нічого крім „накидуваня“, „примусу“ і т. п. — а може доглянуть сю істину, що католицькі змаганя на Руси так само природні і давні, так само самостійні й органічні, як

і історичний процес творення української народности, як окремої національної індивідуальности, з племінного конгломерату старої Русі; може зрозуміють і се, що вони самі в дійсности сей процес перепиняють...

¹ Лавр. літ. п. р. 1243.

² Неприхильний йому галицький літописець (під 1245) говорить навіть, що „король угорський и сынъ его Ростиславъ чести ему не створиста; онъ-же розгнѣвався на сына возвратися Чернигову“. одначе се твердження викликає ріжні сумніви, бо немає жадних вказівок щодо мотивів такого непорозуміння.

³ Голубинський, II, 62-63; Грушевський, III, 267. — ⁴ Диви ст. 264-266.

⁵ Знаменита Гримяслава Ингварівна, вдова по Лестьку Білім краківським, прислала йому підмогу.

⁶ Оповіджену ось тут генезу кандидатури Кирила на митрополію не вважаю нічим більше як тільки гіпотезою для виясненя суперечностей.

⁷ Тогдішній патріарх Мануїл II годився у принципі на унію; справа розбилася на політичних перепонах (латинським цісарстві). В пізнішій уніятській історіографії удержувався погляд про звязки митр. Кирила з Римом і про одержані за його часів привилеї руської Церкви від папи. Все те одначе тільки відгомін Данилової унії, з якою Кирило як митрополит не мав нічого спільного, а навпаки був її ворогом. — Натомість уваги стоїть инша уніятська традиція, — та, що виділа в митр. Петрі московським († 1327), знанім також під іменем Ратенського, заступника церковної унії. Чи в сім фальшивім погляді не скривається слід памяти про митр. Петра Акеровича?

⁸ Від усіх, що приходили до Батія вимагалося обряду очищення від злих замислів у формі переходу між двома огнями (Пор. мій нарис „Між двома світами“, Політика II, 6). Твердження Голубинського (II, 46), що буцімто Михайло провинився тим, що велів убити татарських послів у 1239, — не має достаточної історичної основи. Воно спирається на одному з пізніше написаних житій Михайла, в часі, коли пішов звичай оправдування Татар. (Новг. літ. п. р. 1245). Сучасні літописні згадки не знають такого факту і він мало правдоподібний (Пор. Ключевській: Древнерусскія житія Святыхъ какъ истор. источникъ, 128, 146).

⁹ В неясній ролі виступає при сій нагоді один із синів Ярослава суздальського (Piano-Carpini, III, 2).

¹⁰ Твердження М. Грушевського (II, 269), що монастир св. Спаса на Берестовім „існує й досі, перебудований, з незначними останками давніх мурів“, не має жадної основи. В помонгольських часах про сей монастир нема найменшої вістки; значить, він був зруйнований за Батія.

¹¹ Під кінець XIX-го в., два київські вчені, Голубев і Петров, вєлі тверду й голосну війну за сю церкву, її місце й останки. Привід до непорозуміння дав найстарший план Києва в книжці Калнофойського *Тератогруція* з 1638. Проф. Петров м. ин. доводив, що на тому плані нема означеної церкви св. Спаса, чи пак вона скривається в неозначеному ближше розваленому домикови; присім піддав він у сумнів вірність усього плану взагалі. Проф. Голубев натомість узяв в оборону план Колнофойського і в дуже основній студії (див. висше ст. 283 прим. 5) знівечив погляди Петрова і перевів Блискучий доказ не тільки вірности плану, а й істнованя на ньому докладного рисунку Спаської церкви, що її потім у 1643 відреставрував митр. Петро Могіла, як вона виходить на пізнішому плані Києва з 1695 р. Оба сі найстарші види Преображенської церкви репродукуємо одночасно з сею розвідкою, долучаючи їх до статейки пок. інж. Пещанського про сю церкву.

С. Томашівський

ARGUMENTUM LATINE

**Praecursor Isidori, sive de Petro, Aceri filio,
metropolita Rutheno hucusque fere ignoto**

Disputatio haec versatur in illustranda persona aenigmatica illius „Petri, archiepiscopi Rutheni“, qui secundum annales monasterii Burtoniensis in Britannia siti concilio universali Lugdunensi 1245 interfuit, ac cum Papa aliisque, qui concilii participes erant, accuratas de Tartarijs communicavit notitias, quas etiam in Chronicis majoribus Matthaei dicti Parisiensis, non tamen in contextu cum concilio sed sub anno 1244, iteratas invenimus.

Quam notitiam, sicuti apud Matthaeum Parisiensem invenitur, primus animadvertit doctus Gallus Le Quien ord. PP. Praedicatorum memorabili libro suo „Oriens Christianus“ (Parisiis 1740), attamen neque ipse neque quisquam ex posterioribus recentioribusque viris doctis, qui in eam rem inquisiverunt, accuratius personam ac conditionem huius praelati Ecclesiae Ruthenae in concilio Lugdunensi indicare potuit: alii variis non cohaerentibus ac parum fundatis hypothesibus subducti sunt, alii prorsus silentio totam hanc quaestionem praeterierunt.

Auctor disputationis hujus problema id historicum solvit. Omnibus conjecturis investigatorum XIX et XX saeculorum, quae nullo fundamento innitebantur, rejectis fontibusque accuratius perpensis, concludit (quod jam Le Quien suspicabatur) memoratum archiepiscopum Ruthenum neminem fuisse, nisi ipsum Kioviensem ac totius Russiae metropolitam. Qui ultimo praemongolico metropolitae Josepho, oriundo e Graecia, inthronisato 1237 anno, successit praefuitque suo muneri ante Cyrillum Ruthenum, inauguratum a patriarcha Constantinopolitano Nicaeae 1249 a.

Hic Petrus, Aceri filius, nobili gente natus, circa annos 1230 et 1231 hegumenus fuit monasterii S-ti Salvatoris in Berestovo prope Kioviam. In hoc statu Volodimirus Kioviensis et Michaël Czernihoviensis, illius temporis principes, eo ad missiones diplomaticas utebantur. Dein unus episcoporum metropoliae suffraganorum factus (episcopus Bilhorodensis vel Jurieviensis), cum Josephus mortuus esset vel forte discessisset, regnum autem Kioviae princeps Michaël iterum obtineret (1241-1244), beneplacito ejusdem et quorundam episcoporum (in his et Haliciensis atque Praemyliensis) sede metropolitana institutus erat. An etiam patriarcha Nicaeae petitus sit, ne hoc fieri abnueret, incertum est; videlicet non.

Petrus, ex quo metropolita factus est, politica Michaëlis consilia fovebat, qui id sibi proposuit, ut totam Russiam meridionalem (Ucrainicam) conjungeret unaque cum Hungaria caeterisque terris catholicis foedus feriret contra Tartaros defendendi causa. Quae tamen consilia inprimis vi Tarta-

rorum corruerunt. Michaël princeps eiue deditus Petrus metropolita a Tartaris expulsi sunt Kiovia, quae urbs deinceps Jaroslao Suzdaliensi principi, Michaëlis adversario et humili Mongolorum vasallo, data est. Petrus per Hungariam Italiamque Lugdunum proficiscitur, ut apud Papam catholicosque principes adversus illos Christianorum acerbissimos hostes auxilium impleret, neque tamen potest id assequi propter anceps diuturnumque bellum, quod inter Innocentium IV papam et Fridericum II imperatorem gerebatur. Itemque frustra Rostislaus, Michaëlis filius, adjuvantibus Hungaris Polonisque, Hali-ciam expugnare conatus est; adversarius enim ejus princeps Daniel, Romani filius, denique eum superavit et in Hungariam protrusit anno 1245. Michaëli quidem genuina Czernihovia mansit, sed paulo post ab imperatore Tartarorum Batu allectus et ex industria in Christiana sua fide lacessitus mortem martyris occubuit anno 1246.

Posterior Petri metropolitae sors ignota est: si autem vita principem suum superaret, certe commoratus est apud filium ejus Rostislaum, qui beneficio soceri sui Belae IV, Hungariae regis, Slavoniam obtinuit. Successor Petri in metropolia jam supra memoratus Cyrillus fuit, gente Ruthenus, ab adversariis Michaëlis et Rostislai principibus nominatus. Ex quo tamen consecratus est, Ecclesiae Romanae non favens, continuo in partibus Russiae septemtrionalibus sub latere principum Suzdaliensium commoratus est. Eo ipso Kiovia vere sedes metropolitaram totius Russiae esse cessavit. Princeps ultimus Ecclesiae Ruthenae aetatis elapsae ipse quidem Petrus, Aceri filius, fuit, qui, ut ex interpretatione accurata fontis sequitur, non solum ideae unionis ecclesiasticae magnopere favebat, sed etiam reapse ad unionem hanc accessit, velut duo secula postea metropolita Isidorus.

Capita huius dissertationis praeter praefationem hoc modo inscribuntur:

- I. Res Tartaricae in concilio Lugdunensi a Petro archiepiscopo Rutheno referuntur.
- II. Petri veracundia subjectiva et objectiva probatur.
- III. Petri relatio ut fons historicus recensetur.
- IV. Quomodo archiepiscopus Petrus in historiographia tractatus sit.
- V. Quam opinionem de Petro testes habuerint.
- VI. De metropolia Ruthena saec. XIII.
- VII. De Michaële principe Kioviensi ejusque consiliis.
- VIII. De monasterio S. Salvatoris ejusque abbate.
- IX. De principe martyre et metropolita exule.

Sequuntur additamenta duo, quorum primum relationem archiep. Petri continet, in secundo vero narratio Ruthena de prima Tartarorum in Russiam incursione analytice reconstruitur.

Додатки

I. Відомости про Татар подані митрополитом Петром

Rerum Britannicarum medii aevi scriptores, or Chronicles and Memorials of Great Britain and Ireland during the Middle Ages:

- a) *Matthaei Parisiensis, monachi S. Albani, Chronica Majora*. Edited by H. G. Luard. Vol. IV, 1240-1247. London 1877. P. 386-389. [MP].
- b) *Annales Burtonienses (Annales Monastici)*: Edited by H. G. Luard. Vol. I. London 1864. P. 183-500. — *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. T. XXVII. Berolini MDCCCLXXXV. P. 474-475*. [AB].

MP (1244)

*PETRUS, ARCHIEPISCOPUS RUS-
SIAE, FUGIENS A FACIE TARTARORUM, DE VITA EORUM REQUISITUS, HAEC AIT.*

Et dum haec fatalis alea mundi revolvisset, quidam archiepiscopus de Ruscia, Petrus nomine, vir, ut aestimari potuit, honestus, spiritualis et fide dignus, a Tartaris exterminatus, ut ab archiepiscopatu suo, imo ab ipso [regno] fugiens et effugatus, ad partes se transtulit Cisalpinas, consilium et auxilium et de sua tribulatione consolationem adepturus, si sibi, dante Deo, Ecclesia Romana et principum clemens forte gratia subveniret.

Requisitus igitur de conversatione ipsorum Tartarorum, quam expertus est, inquisitoribus

AB (1245)

EXAMINATIO FACTA DE TARTARIS APUD LUGDUNUM PER DOMINUM PAPAM.

Inter caeteros mundi praelatos venit ad concilium apud Lugdunum archiepiscopus Ruthenus, nomine Petrus, qui, prout quidam asserebant de concilio venientes, neque latinam neque graecam neque hebraicam novit linguam, et tamen per interpretem peroptime coram Domino Papa exposuit evangelium. Ipse etiam seorsum vocatus, cum Domino Papa caeterisque praelatis in divinis, sacris vestibus indutus, sed non eo modo quo ipsi, divinorum assistebat celebrationi.

Requisitus Petrus, archiepiscopus de Russia, super factis Tartarorum — primo de origine, secundo de modo credendi, tertio de ritu colendi, quarto de forma vivendi, quinto de fortitu-

MP (1244)

sic respondit:

Reliquias ipsos credo fuisse Madianitarum fugientium a facie Gedeonis usque ad remotissimas partes sub-solani et boreae et sese recipientium in loco horroris et vastissimae solitudinis, qui Etreu dicitur.

Habebant autem

duodecim duces, quorum maior dicebatur Tartarcan¹, a quo Tartari dicti sunt quanquam dicant nonnulli ipsos a Tarachonta dictos.

Ab illo autem descendit Chiarthan², habens³ tres filios: nomen primogeniti Thesyrcan⁴, [nomen]⁵ secundi Churican⁶, [nomen]⁶ tertii Bathatarcan. Qui, quamvis essent in montibus⁷ eminentissimis et quasi immeabilibus

nati et nutriti, rudes, exleges et inhumani, et expulsis leonibus et draconibus in cavernis et specubus educati, ad desiderabilia tamen provocabantur. Exierunt igitur pater et filius cum infinitis armaturis suo modo communiti et quandam maximam civitatem, cui nomen Ernac, obsidentes, ipsam occuparunt cum domino ipsius civitatis, quem statim occiderunt, et Curzeusam, eius nepotem, fugientem insecuti sunt per multas provincias, devastantes omnium provincias, qui eum receptaverant,

inter quas pro magna parte devastata est Russia, — iam sunt viginti sex anni elapsi.

Mortuo vero patre, tres fratres ab invicem sunt divisi.

Et diu pastores gregum, quos rapuerunt, effecti, omnes vicinos pastores vel victos occiderunt, aut sibi subi-

AB (1245)

dine, sexto de multitudine, septimo de intentione, octavo de observatione foederis, nono de nunciorum receptione — respondit sic:

Primo de ipsorum origine dicit, quod reliquiae Madianitarum fugientes a facie Gedeonis usque ad remotas partes orientis receperunt se in quodam deserto, quod dicitur Ethreu.

Illi autem habebant

circumdati, provocati tamen a Curzeusa, nepote Salbatin, domini cuiusdam magnae vicitatis, que vocatur Ornac, exierunt pater scilicet et tres eius filii cum magna multitudine armatorum et interfecto Salbatin, et Ornac civitate eius occupata, Curzeusam nepotem eius, per multas provincias insecuti sunt, provincias vero ipsum recipientes devastaverunt.

MP (1244)

ecerunt. Et sic multi facti et fortiores, constitutis inter se ducibus, ad altiora convolarunt et sibi civitates subiugarunt, vincentes habitatores earum.

Thesirchan⁸ [autem]⁵ ivit contra Babylonios, Curthican⁸ contra Thurcos, Bathartarcan^{8a} [remansit]⁵ Ornachi et misit principes suos contra Russciam⁹, Poloniam et Hungariam et multa alia¹⁰ regna.

Est isti tres cum suis numerosissimis exercitibus partes Syriae vicinas invadere praesumunt.

Qui quidem tres cum suis exercitibus modo circa partes intimas Syriae sunt coniuncti.

Et iam transierunt, ut aiunt¹¹, triginta quatuor anni, ex quo primo exierunt¹² [de]⁵ deserto Etren¹³.

De modo credendi requisitus respondit¹⁴, quod unum dominatorem mundi credunt, et¹⁵ cum legationem mitterent¹⁶ ad Ruthenos, mandaverunt in haec verba: »Deus et filius eius in caelis, et Chiarchan^{16a} in terris«.

De forma vivendi dixit,¹⁷ [quod]⁵ carnes comedunt iumentinas, caninas et¹⁸ alias abominabiles¹⁹, etiam in necessitate humanas²⁰, non tamen crudas²¹ sed coctas. Sanguinem, aquam et lac bibunt²². Graviter puniunt scelera; [scilicet]⁵ fornicationes, furta, [adulteria]⁵, mendatia²³ — ultimo supplicio.

Polygamiam non detestantur: unam Uxorem habent unam vel plures. vel plures uxores quilibet habet.

Ad convictum familiarem, vel [ad]⁵ negotiorum tractatus, vel [ad]⁵ consiliorum secreta alias nationes non admittunt. Seorsum [ab omnibus aliis divisi]⁵ castra metantur,

ad quae si quis alienigena praesumpserit venire, trucidatur confestim. quibus si quis alienorum irrepserit, confestim trucidatur.

De ritu [colendi]⁵ autem ac superstitione eorum ait²⁴, [quod]⁵ quolibet mane manus ad caelum levant, Creatorem adorantes. Comedentes vero primum morsellum²⁵ in aëra iaciunt²⁶; bibentes prius partem in terram fundunt in veneratione Creatoris. Et dicunt se habere sanctum Ioannem²⁷

Baptistam pro duce. In novilunio gaudent et celebrant.

ductorem. In novilunio multum gaudent.

Fortiores et agiliores nobis sunt et potentiores sufferre dura; similiter et equi eorum et pecudes. Mulieres et equi eorum et pecudes. Mulieres bellatrices, praecipue sagittatrices opti-

De fortitudine respondit, quod fortiores et agiliores nobis sunt. Mulieres more masculorum equitant, militant et sagittant. Arma^{27a} habent de

MP (1244)

mae sunt. Arma de corio habent vix penetrabilia — ad muniendum; ferrea et intoxicata — ad impetendum. Machinas habent multiplices, recte et fortiter iacentes. Sub divo iacent, non curantes de aëris inclementia.

Intendunt autem totum mundum sibi sibiugare, et dicunt, quod debent totum mundum per triginta novem annos exterminare, asserentes quod, ut olim animadversio divina per diluvium purgavit mundum. sic in praesenti generali depopulatione, quam exercent, mundus purgabitur. Credunt se habituros, et etiam dicunt, durum congressum cum Romanis (appellant autem omnes Latinos Romanos), miracula formidantes, et sententiam ultionis futurae posse commutari; quos si vincant, toti mundo se profecto asserunt dominaturos.

Satis observant foedera se sponte illis tradentibus et servientibus, accipientes sibi de illis electos bellatores, quos semper proeliantes praeposunt; artifices varios similiter sibi reservant; insurgentibus in eos vel jugum eorum spernentibus nullatenus parcent, vel qui eos expectant.

Nuncios benigne²⁸

admittunt, expediunt et remittunt

In fine autem requisitus super²⁹ transmeatione marium vel fluminum³⁰, dixit, quod flumina transeunt in equis et uteribus ad hoc compositis, et quod³¹ in tribus locis parant navigia supra³² mare.

Dixit etiam, quod quidam de Tartaris, nomine Kalalidin, gener Chyrchan, exulatus³³ est in Ruscia³⁴, quia deprehensus est³⁵ dixisse mendacium; cui qui-

AB (1245)

corio multiplici et vix penetrabilia — ad muniendum; arma habent ferrea — ad impetendum. Machinas habent multiplices et certe iacentes. Sub divo iacent, de intemperie temporum quasi non curantes.

De intentione respondit, quod intendunt totum mundum sibi subiugare et quod insinuatum est divinitus, quod debent totum mundum per quadraginta annos uno minus vexare, asserentes quod, sicut olim animadversio divina purgavit mundum per diluvium, sic in praesenti ipsorum depopulatione purgabit ipsum mundum per vastationem gladii. Item credunt se habituros durum congressum cum Romanis et aliis Latinis; et est eis ambiguum, utrum vincant vel vincantur; quod sive vincant, debent dominari toti orbi.

De observantia foederis respondit, quod satis observant foedera illis, qui se sponte illis tradunt, accipientes ab eis bellatores, artifices ad varias servitutes, nullatenus eis parcentes, qui eorum insultus expectant.

De nunciorum receptione respondit, quod benigne eos

MP (1244)

AB (1245)

dem ob gratiam uxoris suae pepercerunt primates Tartarorum, ne³⁶ occideretur.

Super factis Tartarorum eum plenius non instruxit.

¹ AB: Tatarcan — ² AB: Chyracan, Chyrcam — ³ AB: qui habuit — ⁴ AB: Thesirican — ⁵ AB. — ⁶ AB: Curthican — ⁷ AB: quamvis essent montibus — ⁸ AB: Tessirican, Bathatarcan — ⁹ AB: Russiam — ¹⁰ AB: alia multa — ¹¹ AB: Et iam, ut dixerunt, transierunt — ¹² AB: ex quo exierunt — ¹³ AB: Ethreu — ¹⁴ AB: de modo credendi respondit — ¹⁵ AB: unde — ¹⁶ AB: emitterent — ^{16a} AB: in caelis, Chyracan — ¹⁷ AB: respondit — ¹⁸ AB: ac — ¹⁹ AB; quascunque — ²⁰ AB: humanas etiam in necessitate — ²¹ AB: non crudas tamen — ²² B: Aquam bibunt et lac. — ²³ AB: adulteria, homicidia — ²⁴ AB: colendi respondit — ²⁵ AB: manus ad caelum levant. Comedentes primum moysellum — ²⁶ AB: faciunt — ²⁷ AB: Iohannem — ^{27a} Scuta? — ²⁸ AB: benigne nuncios — ²⁹ AB: In fine requisitus de — ³⁰ AB: fluminum et marium — ³¹ AB: in equis et quod — ³² AB: super — ³³ AB: exulatus — ³⁴ AB: Russia — ³⁵ AB: fuit — ³⁶ AB: parcum est, ne.

II. Літописні оповідання про битву над Калкою

В основу отсього аналізу положені оповідання трьох тогочасних літописів: Суздальського (Лаврентієвського), Новгородського і Галицько-володимирського, у яких заховалися найстарші версії. Щоб показати пізніше літературне розроблюваня найдавніших записок, притягнена сюди й компіляція т. зв. Академічного зводу Суздальського літопису, з якої пішли дальші перерібки: у Воскресенським, Львовським, Єрмолинським, Тверським, Никонівським і т. д. Окремішности усіх сих дальших редакцій, окрім Воскресенської, полишаємо на боці як цілком без значіння для пізнаня генези оповідання про калецький бій. Спільний двом літописам чи там редакціям текст переданий тут сим способом, що в основу узятий той, що очевидно старший або ліпший: так отже HC іде перед CA і B; CA перед B, GB перед CA і B; натомість СЛ підпорядкований під HC тільки з мотивів технічних. Сі останні рішали також при укладі порядку окремих редакцій. При означуваню окремішностей у спільних текстах місцями допущена компіляція, звісно, з докладним означеням жерела, натомість варіянти зазначені у приписках. Сі останні удержані в доволі тісних межах: з огляду на знаний факт, що нема не тільки двох літописів, а то й двох копій тої самої редакції, які не виявляли-б безлічи ріжниць у правописі, у морфології і порядку слів, в уживаню частиць: *и, а, же, бо, ли* і т. ин. — тут записуються тільки такі відміни, які можуть, хоч посередню, причинитися до зрозуміння повстаня і літературного розвитку оповідання про битву над Калкою; все инше, для сеї мети непридатне, полишене без уваги, бо обтяжило-б до неможливости приписки, і так уже обильні.

Полное собрание русских лѣтописей. Изданіе Археографической Коммисіи Т. I, II, III, VII. С.-Петербургъ 1841—1910.

а) Суздальський літопис по списку Лаврентія (Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. Изд. третье. СП. 1897. Ст. 423-425). [СЛ].

- б) Новгородская лѣтопись по Синодальному харатейному списку. СП. 1888. Ст. 215-220. [НС].
 в) Суздальський літопис по Академічному списку (Лѣтопись по Лаврентіевскому списку. СП. 1897. Ст. 477-483). [СА].
 г) Воскресенская лѣтопись. СП. 1856. Ст. 129-132. [В].
 д) Галицько-волинський літопис (Лѣтопись по Ипатскому списку. СП. 1908. П. р. 1224). [ГВ].

СЛ (1223)	НС (1224)	СА,В (1223)	ГВ (1224)
В лѣто 6731...	В лѣто 6732...	В лѣто 6731...	В лѣто 6732...
Явишася язѹци,	По грѣхомъ нашимъ, придоша язѹци незнаемі,		
		при [великомъ князи кїевскомъ] ¹ Мьстиславѣ князѣ Романовичѣ вдесятое лѣто княженья его в Киевѣ, и ²	
		приде неслыханая рать: безбожнии ³ Моавитяне, рекомыи Татарове	

ихже добрѣ никтоже [ясно] не вѣсть, кто суть и отколе изидоша, и что языкъ ихъ и котораго племене суть и что вѣра ихъ. И зовуть я Татары, а инии глаголють Таурмены, а друзии Печенѣзи; инии-же глаголють, яко се суть, о них-же Мефодий, патомьскый⁴ епископъ, свѣдѣтельствуеть, яко си суть ишли ис пустыня Етриевьскыя⁵, суще межи вѣстокомъ и сѣвромъ. Тако бо Мефодий глаголетъ⁶: »Яко скончаниу⁷ врѣменъ явитися тѣмъ, яже загна Гедеонъ, и поплѣннати всю землю отъ вѣстокъ до Ефранта⁸ и отъ Тигръ до Поньскаго⁹ моря, кромѣ Ефиопия«. Богъ-же единъ вѣсть¹⁰,

кто суть и отколѣ изидоша. Прѣмудрии мужи вѣдятъ я добрѣ кто книги разумѣть,¹¹ мы же ихъ не вѣмы, кто суть,

нъ сде вѣписахомъ о нихъ памяти ради рускыхъ князѣ и бѣды¹², яже бысть отъ нихъ имъ¹³. Слышахомъ бо¹⁴, яко многы страны поплѣниша: Ясы, Обезы, Касоги

СЛ (1223)	НС (1224)	СА,В (1223)	ГВ (1224)
и Половьчъ безбожьныхъ множьство избиша, а инѣхъ загнаша, и тако		[и] придоша на землю половецькую. Половцемъ-же ставшимъ, Юрьгий Кончакович бѣ болише всихъ Половецъ, не може стати противу лицу их,	
		[но] ¹ бѣгающо-же ему, Половци-же не могоша ¹⁵ противитися имь, побѣгоша [и мнози избіени быша] ¹ безбожнии Половци. [И гониша ихъ] ¹ до реки Днѣпра, а иныхъ загна[ша] по ¹⁶ Дону и в лукоморя и тамо	бѣгаючи-же ему, и мнози избѣени быша, до рѣкы Днепра; Татаром-же возвративши (м) ся, идоша в вежа своя.

изроша убиваеми гнѣвомъ Божиємъ и пречистыя его Матере. Много-бо зла створиша ти оканънии Половчи русьской земли¹⁷.

Того ради всемилостивый Богъ хотя погубити [и наказати]¹⁸ безбожныя сыны Измаиловы Куманы, яко да отмстятъ крѣвь крестьяньску; еже и бысть над ними безаконными¹⁹.

побѣдоша и Татари [и] инѣхъ языкъ 7.

Проидоша бо ти Таурмени всю²⁰ страну куманьску и придоша близъ Руси

а Котанъ съ иными князьми и со останкомъ Половецъ при-бѣгоша

идеже зоветься валъ Половьчъскы.

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

И прибегоша
оканьнии Половчи,
избьеныхъ избытъкъ,
Котянь с ынѣми князи,

а Даниль Кобяковиць и Гюрги²⁴ [Кончаковиць]¹ убьена бысть, с нимъ множество Половьчъ, [а²² инїи Половци мнози разбѣгоша ся²³ въ русскую землю].²⁴ — Съ - же Котянь бѣ тьсть Мьстиславу [Мьстиславовичю]²⁴ галицьскому. И прїде съ поклономъ съ князи половцьскими къ зяти въ Галичь къ Мьстиславу и къ всѣмъ княземъ русьскимъ, и дары принесе многы: кони и вельблуды и буволы и дѣвки. И одариша князь русьскихъ, а рекуче тако: »Нашю землю днесь отъяли, а ваша заутро възята будеть. [Побороните насъ!]²⁴

Прибѣгшимъ-же Половцемъ в рускую землю, глаголющимъ - же имъ рускимъ княземъ:

Аще не поможете намъ, мы нынѣ исѣчени быхомъ²⁵, а вы наутрѣи исѣчени будете.

И възмолися Котянь зяти своему,²⁶ Мьстиславъ-же поця молитися княземъ русьскимъ, братьи своей, река тако: »Оже мы, братье, симъ не поможемъ тѣ си имуть придатися к нимъ, тѣ онѣмъ больши будеть сила«.

И тако думавъше много о собе, яшася по путь, и поклону дѣля и молбы²⁷ князь половцьскихъ.

Бывшую-же свѣту всех князѣй во градѣ Киевѣ, створиша свѣтъ сице: »Луче ны бы есть прїяти я на чюжей землѣ нежели на своей«.

СЛ (1223)	НС (1224)	СА,В (1223)	ГВ (1224)
<p>И слышавше я русстии князи, Мстиславъ кыевскый и Мстиславъ торопичскый и черниговскый и прочии князи, здумаша ити на ня, мняще яко ти поидуть к нимъ.</p>	<p>И начаша вое пристраивати, кождо²⁸ свою власть.</p>	<p>Тогда-бо бѣхуть Мьстиславъ Романовичъ в Кыевѣ, а Мьстиславъ в Козельскѣ и в Черниговѣ, а Мьстиславъ Мстиславичъ въ Галичѣ²⁹ — то-бо бѣху старѣйшины в русской земли. Юрья-же князя великого суждальского не бы³⁰ въ томъ свѣтѣ. Се-же цаки млади князи: Данилъ Романовичъ, Михаилъ Всеволодичъ, Всеволодъ Мстиславичъ кыевскый, и инии мнозии князи. Тогда-же великый князь половецкый крестися Басты. Василка-же не бѣ, бѣ бо в Володимерѣ³¹ млад.</p>	
	<p>И поидоша съвъкупивъше землю всю русскую противу Татаромъ и быша на Днѣпрѣ, на Зарубе³².</p>		<p>Оттуду-же придоша мѣсяца априля и придоша к рѣцѣ Днѣпру, ко острову Варяжскому.</p>
	<p>Тъгда-же увѣдавъше Татари, оже³³ идуть русстии князи противу имъ, и прислаша³⁴ послы къ русскимъ княземъ [ркуче]¹: »Се слышимъ, оже идете противу насъ³⁵, послушавше Половъць, а мы вашей землі не заяхомъ, ни городъ вашихъ, ни сельъ вашихъ³⁶, ни на васъ приходомъ; нъ приходомъ, Богомъ пущени, на холопы³⁷ и на конюси свое, на поганья Половче; а вы възміте³⁸ с нами миръ: аже выбѣжать³⁹ къ вамъ, а бийте ихъ оттолѣ⁴⁰, а товары емлите к собе, занеже слышахомъ⁴¹, яко и вамъ много зла створиша⁴²; того-же дѣля⁴³ и мы [ихъ] биемъ⁴⁴.</p>		

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

Того-же русстии князи не послушаша, нъ послы [татарьскія]^{44а} избиша, а сами поидоша противу имъ, и не дошъдъше Ольшья и сташа на Днѣпрѣ.

И прислаша к нимъ второе послы Татари^{44б}, рекуще тако⁴⁵: »А[ще] есте послушали Половьчъ, а послы наша есте избили, а [сами] идете противу насъ⁴⁶, тъ вы поидите; а мы васъ не заяли⁴⁷, да всемъ Богъ«⁴⁸. И отпустиша прочь послы⁴⁹ ихъ.

И послаша ся в Володимеръ к великому князю Юргю, сыну Всеволожу, прося помочи у него. Онъ-же посла к нимъ благочестиваго князя Василька, сыновца своего, Константинавича с Ростовци.

И не утяну Василько прити к нимъ в Русь.

И прииде ту вся земля половецкая и вси ихъ князи⁵⁰, а ис Кіева князь Мъстиславъ со всею силою, а из Галича князь Мстиславъ со всею силою⁵¹, Володимеръ Рюриковичъ с Чернѣговци⁵², и вси князи русстии и вси князи чернѣговьскіи, а ис Смоленьска на З а р у б ъ 400 мужъ; и инѣмъ странамъ.⁵³

Тъгда-же [князь]⁵⁴ Мъстиславъ [Галицькій]⁵⁴ перебродяся Днѣпръ, прѣиде въ 1000 вои⁵⁵ на сторожи татарьскыя и побѣди я, а прокъ⁵⁶ ихъ въбѣже⁵⁷ съ воеводою своимъ Гемябѣгомъ въ курганъ половець-

И прѣиха ту к нимъ вся земля половецкая, и Чернѣговцемъ прѣихавшимъ, и Кияномъ и Смоленяном и инѣмъ странамъ,

всянамъ по суху-же Днѣпръ пепедшимъ, якоже покрыти водѣ быти отъ множества людей

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1224)

ГВ (1224)

ский, и ту имъ не бы мочи⁵⁸. И по-
грѣбоша воеводу своего Гемябега
жива въ земли, хотяще животъ
его⁵⁹ ублюсти,⁶⁰ и ту и налезеша⁶¹;
испросивъше Половци у Мьсти-
слава и убиша и⁶².

Слышавъше-же токнязи русстии,
пойдоша за⁶³ Днѣпръ

на множествѣ
людей⁶⁴

И поидоша вси
въкупѣ по нихъ-
же; идоша 9
дний

А Галичане и Волынцы,⁶⁵ киждо со
своими князьми, а Куряне и Тру-
бчане и Путивлицы, а киждо со сво-
ими князьми,⁶⁶ придоша коньми;
а выгонци галычскыя придоша⁶⁷
по Днѣпру⁶⁸ и воидоша⁶⁹ в море;
бѣ бо людей⁷⁰ тысяща, и воидоша
во [рѣку]⁷¹ Днѣпръ, и возведоша
порогы, и сташа у рѣкы Хорътицѣ,
на броду у Протолчи;⁷² бѣ-бо с ни-
ми Домамѣричь Юрьгій⁷³ и Держи-
край⁷⁴ Володиславичъ.

Пришедши-же вѣсти во станы,
яко пришли суть [Татарове] ви-
дѣть⁷⁵ олядй рускыхъ, слышавъ-же
Даниль Романовичъ, и гна⁷⁶ всѣдъ
на конь⁷⁷ видѣти невиданьноя рати,
и сущии с ними⁷⁸ коньници и и-
нии мнозии князи с нимъ гнаша
видити невидѣное рати.⁷⁹

Онем-же отшедшимъ, Юрьги⁸⁰ же
имъ сказываше,⁸¹ яко стрѣлци суть;
инии-же молвахуть, яко прости
людье сут,⁸² пуще и Половецъ; Юрь-
ги-же Домамиричь молвяшетъ: »Ра-
тници суть и добрая вои!«

Пріѣхавъше-же сказаша Мьсти-
славу, Юрьги-же все сказа, и ре-

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

кшимъ молодымъ княземъ: »Мъсти-
славе, и другий Мъстиславе, не
стойта,⁸³ поидемъ противу имъ!«
Переидоша-же вси князи, Мъсти-
славъ и другий Мъстиславъ черни-
говьскый, рѣку Днѣпръ [и] нии князи
прідоша,⁸⁴ и поидоша в поле поло-
вецкое. Переидоша-же Днѣпръ во
день во вторникъ.⁸⁵

И усрѣтоша Татареве полкы ру-
скыя, стрѣлци-же рускыи побѣдиша
и⁸⁶ и гнаша в поле далеце се-
куще,⁸⁷ и взяша скоты ихъ, а со
стады утекоша, яко всимъ воємъ
наполнитися скота.⁸⁸

Оттуду-же идоша [по нихъ]⁸⁹. 8
дни до рѣкы Калкы,⁹⁰ стрѣтоша
и сторожьеве⁹¹ татарскыи⁹² [и у-
дариши пълци⁹³ рустіи]⁹⁴. Сторо-
жемъ-же бившимъ-ся с ними,⁹⁵ и
убьенъ бысть⁹⁶ Иванъ⁹⁷ Дмитрѣ-
вичъ [и]⁹⁸ иная два с нимъ.

Татаром-же отѣхавшимъ на про-
чьне⁹⁹ рѣцѣ Калкъ,¹⁰⁰ устрѣтоша
и Татарове¹⁰¹ половецкыя полкы [и]¹⁰²
рускыя. Мъстиславъ-же¹⁰³ Мъстисла-
вичъ повелѣ впередъ¹⁰⁴ переити рѣку
Калку Данилови с полкы [и]¹⁰² и-
нѣмъ полкомъ с нимъ, а самъ по
немъ¹⁰⁵ переиде;

и заидоша¹⁰⁶ за Калакъ рѣку,¹⁰⁷
и послаша въ сторожихъ Яруна съ
Половци, а сами станомъ сташа ту.

а князь Мсти-
славъ самъ ѣ-
хав вборзѣ по-
сле. Выдѣвшю
же ему полкы

еха-же самъ во
сторожѣ. Видив-
шу-же ему пол-
кы татарскыя,
приѣхавъ рече:

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

татарьскыя, »Воружитесь!«
приѣхавъ рече
вооружитися¹⁰⁸
повелѣ вборзѣ.

Мьстиславу-же¹⁰⁹ и другому Мьсти-
славу, сѣдящема¹¹⁰ во стану, невѣ-
дущема¹¹¹, Мьстиславъ-же не по-
вѣда¹¹² има¹¹³ зависти ради; бѣ бо
котора велика межю има. Съразив-
шимся¹¹⁴ полкамъ на¹¹⁵ мѣсто, Да-
нилъ-же выѣха напередъ, и Семь-
юнь¹¹⁶ Олюевичъ и Василко Гаври-
ловичъ; поткоша¹¹⁷ в полкы татарь-
скыя, Василкови-же сбодену бывшую,
а самому Данилу¹¹⁸ бодену¹¹⁹ бывшую
в перси, младѣства ради и буести
не чюяше ранъ бывшихъ¹²⁰ на тѣ-
леси его; бѣ-бо возрастомъ 18 лѣтъ,
бѣ бо силенъ. Данилови-же крѣ-
пко борюшися, избивающи¹²¹ То-
тары¹²², видивъ то Мьстиславъ Нѣ-
мый, мнѣвъ, яко Данилъ сбоденъ
бысть¹²³, потче и сам в нѣ¹²⁴ (бѣ-бо
мужъ и тѣ¹²⁵ крѣпокъ), понеже
ужика сый Роману, от племени
Володимеря прирокомъ Мономаха,¹²⁶
бѣ-бо велику любовь имѣя ко отцю
его, ему-же поручивше по смерти
свою волость¹²⁷, дая князю Дани-
лови. Татаром-же бѣгающимъ, Да-
нилови-же избивающи ихъ¹²⁸ свримъ
полкомъ, и Олгови курьскому крѣ-
пко бившимся¹²⁹,

Тѣгда-же Ярунъ [и иніи полци поло-
вечьтїи]¹³⁰ съступися с ними, хотя¹³¹
битися; и побегоша не успѣвъше
ничтоже Половци назадъ¹³² и по-
тѣпташа бежаше станы русскыхъ

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

князь¹³³. Не¹³⁴ успѣша-бо исполч-
тися противу имъ и съмятошася
вся¹³⁵. И бысть сѣця зла и люта.

инѣмъ полкомъ
сразившимся с
ними

Грѣхъ ради нашихъ русскимъ пол-
комъ побѣженнымъ бывшимъ, Да-
нилъ¹³⁶ видѣвъ, яко крѣпцѣйши
брань належитъ в ратныхъ, стрѣль-
цѣмъ ихъ стрѣляющимъ крѣпцѣ¹³⁷,
обрати конь свой на бѣгъ, устрѣ-
мления ради противныхъ. Бѣжащю-
же ему¹³⁸, и вжада воды; пивъ¹³⁹
почюти рану на телеси своемъ; во
бранѣ не позна ея крѣпости ради
мужьства возраста своего; — бѣ-бо
дерзъ и храборъ, от главы и до ногу
его не бѣ на немъ порока¹⁴⁰.

[И]¹⁴¹ бысть побѣда на всі князи
руския; такоже не бывало¹⁴² нико-
гда-же.

А князи рус-
тии идоша и би-
шася с ними и
побѣжени быша
отъ нихъ, и мало
ихъ избы отъ
смерти; ихже
остави судъ жи-
ти, то ти убѣ-
жаша, а прочии
избѣени быша.
Мьстиславъ ста-
рый добрый
князь ту убьенъ
бысть, и другый
Мстиславъ, и и-

Мьстиславъ же¹⁴³, киевський
князь, видя се зло, не движесе съ
мѣстаникаможе; сталъ бо бѣ на горѣ
надъ рѣкою надъ Калкомъ¹⁴⁴. Бѣ-бо
мѣсто то камянисто, и ту угоши
городъ около себе въ колѣхъ¹⁴⁵.
И бися с ними из города того по¹⁴⁶
3 дни.

Ини-же Татари поидоша по рус-
скихъ князихъ¹⁴⁷, бьоче [ихъ]¹⁴⁸
до Днѣпря, а у города того оста¹⁴⁹
2 воеводѣ, Цыгирканъ¹⁵⁰ и Тешю-
канъ¹⁵¹, на [князя]¹⁵² Мьстислава и на
зяти его на Андрѣя и на Ольксан-
дра дубровцьскаго¹⁵³. Беста-бо¹⁵⁴
2 князя съ¹⁵⁵ Мьстиславомъ. Ту-же

СЛ (1223)	НС (1224)	СА,В (1223)	ГВ (1224)
нѣхъ князий 7 избьено бысть, а бояръ и про- чихъ вой много множество:	и бродници съ Татари быша ¹⁵⁶ , и во- евода [ихъ] ¹⁵⁷ Плоскына ¹⁵⁸ . И тѣ оканьный воевода цѣловавъ крестъ честный ¹⁵⁸ къ ¹⁵⁹ Мьстиславу и къ обѣма князема, око ¹⁶⁰ ихъ не из- бити, нѣ пустити ихъ на искупъ ¹⁶¹ . И сълга оканьный: прѣда ихъ из- вязавъ ¹⁶² Татаромъ, а городъ възя- шь и люди исѣкоша, и ту костью падоша ¹⁶³ . А князи имѣше изда- виша ¹⁶⁴ подѣкладъше подѣ дѣски, а сами вѣрху сѣдоша ¹⁶⁵ обѣдати ¹⁶⁶ ; и тако животъ ихъ концяша ¹⁶⁷ .		
глаголють-бо та- ко, яко Кьянѣ одинѣхъ изгыб- ло на полку томъ 10 тысячъ.	А иныхъ князь до Днѣпрѣ гоняче убиша б ¹⁶⁸ : [князя] ¹⁵⁷ Святослава я- невьскаго ¹⁶⁹ , Изяслава Ингварови- ця ¹⁷⁰ , Святослава шюмьскаго, Мьсти- слава церниговьскаго съ сыномъ, Гюргя невѣжьскаго ¹⁷¹ .	а иного воя ¹⁷² когождо ¹⁷³ де- сятый приде. И Александрѣ Поповичъ ту у- биенъ бысть съ инѣми 70 хра- брыхъ.	
	Тѣгда-же [князь] ¹⁷⁴ Мьстиславѣ Мьстиславичъ переже ¹⁷⁵ [всѣхъ] ¹⁷⁴ перебегъ ¹⁷⁶ Днѣпръ	СА: В: и приде и пере- к ло- везся дямъ по- зань велѣ же- повели щи я ладіи жещи а инья сѣчи и	

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

отрѣя отъ берега лодье, да не идуть Татари по нихъ, а самъ одва убежа. А прочии вои десятый приде кождо въ свои, а иныхъ Половци побіша ис коня, а иного ис порта.

отринути отъ берега бояся по себѣ погоні отъ Татаръ, а самъ едва убѣжа отъ Татаръ въ Галичь.

А молодии князи прибѣжали в малѣхъ¹⁷⁷ людій, а князь Володимеръ Рюриковичъ прибѣже в Кіевъ и сѣде на столѣ¹⁷⁸.

Сии-же злоба створіся¹⁷⁹ отъ Татаръ мѣсяца июня въ 16 день¹⁸⁰.

Татаром-же побѣдившимъ русьския князя¹⁸¹, за прегрешение крстьяньское, пришедшимъ и дошедшимъ¹⁸² до Новгорода Святополчьского, не вѣдающим-же Руси льсти ихъ¹⁸³ исходяху противу имъ со кресты, они-же избиша ихъ всехъ¹⁸⁴.

Ожидая¹⁸⁵ Богъ покаяния крстьяньскаго, и обрати и воспячь¹⁸⁶ на землю восточную, и воеваша¹⁸⁷ землю таногустьску, и на ины¹⁸⁸

СЛ (1223)

НС (1224)

СА,В (1223)

ГВ (1224)

страны. Тогда-же и Чаногизъ, кано ихъ¹⁸⁹ Таногуты убьенъ бысть,

их-же прель-
стивше и послѣ-
ди же лъстию
погубиша. Иные
страны ратми,
наипаче лестью
погубиша.

И бысть плачь
и туга в Руси
и по всей земли
слышавшимъ си-
ю бѣду.

Се-же ся заклю-
чи мѣсяца мая
в 30, на память
святаго мучени-
ка Еремиа.

И тако Се-же бысть намъ
за грѣхы наша Богъ вѣложи недоу-
мение въ насъ, и погыбе много бе-
щисла¹⁹⁰ людей. И бысть вѣплъ
и плачь¹⁹¹ и печаль по городомъ¹⁹²
и по селомъ¹⁹³.

Си-же злоба
сѣтворися мѣ-
сяця маия въ 31,
на святаго Ерѣ-
мья.

Тільки В:

А глаголаху-же
сице, яко еди-
нѣхъ Кіянъ из-
гибе тогда 10000

Егда-же почаша
князи съвоку-
пляти полкы
своя противу
безбожныхъ Та-
таръ, тогда-же
и въ Володимерь
послаша ко кня-
зю Юрью Всево-
лодичю помощи
просяще. Онѣ-
же послакъ нимъ
сыновца своего
Василка Кос-
тянтиновича съ
Ростовци и съ
прочими вои. Ва-

СЛ (1223)	НС (1224)	СА (1223)	В (1223)
Се-же слышавъ Василко при ключшееся в Руси, възврати- ся отъ Черни- гова сохраненъ Богомъ и силою креста честнаго, и молитвою отца своего Костян- тина и стрья своего Георгия, и вниде в свой Ростовъ, слава Бога и святую Богородицю.			силко-же поиде воскорѣ, но не успѣ пріити къ нимъ, но бывшую ему Чрънигова и слыша зло ство- рившееся надъ рускими князи, и возвратися воспять, сохрани- ненъ Богомъ и силою креста че- стнаго, и пріиде во свой Ростовъ, слава Бога и свя- тую Богородицю

Татари-же въз-
вратишася отъ
рѣкы Днѣпра и Сихъ-же злыхъ Татаръ Таурменъ
не съвѣдаемъ, откуда суть¹⁹⁴ пришли [на насъ]¹⁷⁴
и кдѣ¹⁹⁵ ся дѣли опяты:

Богъ вѣсть, от- только Богъ
коле приведе на вѣсть.
насъ за грѣхы
наша.

1. В. — 2. В: Мстиславѣ Романовичѣ внуцѣ Ростиславлѣ Мстиславича — 3. В: Придоша-бо неслыханіи безбожніи — 4. Var. патарьскый, паторомьскый, патомьскый — 5. СА. Етривьскія — 6. СЛ: рече — 7. СЛ, СА, В: сѣверомъ, къ скончанью — 8. СА, В: въстока и по Ефраита — 9. СЛ: Понетьскаго; СА, В: Понтийскаго — 10. СЛ, СА: вѣсть ихъ — 11. СЛ: разумно имѣть — 12. СЛ: князий бѣды — 13. СЛ: отъ нихъ — 14. СЛ: И мы слышахомъ; В: Про сихъ-же слышахомъ — 15. В: не возмогше — 16. СА: до — 17. СА, В: Много-бо тѣ Половци зла створиша русстѣй земли — 18. СЛ, СА, В. — 19. В: Богъ-же отмщеніе створи надъ безбожными Куманы, сынни Измаиловыми. — 20. СА, В: и переидоша всю — 21. СА: Урій; В: Юрьи — 22. СА, В: убьена быста, а — 23. В: прибѣгоша — 24. СА, В. — 25. СА, В: будемъ — 26. СА: И помолися Котянъ зятю своему о пособьи; В: нема — 27. СА, В: много, и яшася пособити Котяню, моленія слушаю — 28. СА, В: строити которыйждо [В: кійждо] — 29. СА: Тогда-бо бѣ Мстиславъ въ Киевѣ, а Мстиславъ козельскый в Черниговѣ, а Мстиславъ в Галичѣ; В: Тогда бѣ въ Киевѣ князь Мстиславъ сынъ Романовъ

Ростиславича, а въ Черниговѣ Мстиславъ Святославичъ козельскій, а въ Галичѣ Мстиславъ Мстиславичъ — 30. СА: нѣту; В: не было — 31. СА, В: не бѣ в Володимери — 32. СА, В: И придоша к рецѣ Днѣпру на Зарубѣ к остроу Варяжскому — 33. СА: Татарове, что; В: увѣдаша же Татары, яко — 34. В: послаша — 35. СА: намъ — 36. СА, В: ни городовъ вашихъ, ни сель — 37. В: холопы наша — 38. СА: а възмите — 39. СА: миръ, а намъ с вами рати нѣту; оже бѣжати — В: миръ, зане рати съ вами намъ нѣтъ, а аще побѣжати — 40. В: отъ себе — 41. СА, В: товаръ емлите себѣ, слышахомъ-бо — 42. СА: творять; В: дѣють — 43. СА, В: ради — 44. СА, В: мы ихъ от себе бьемъ — 44а. СА, В. — 44б. В: послаша Татарове другыя послы; СА: прислаша Татарове второе послы; *Var.* и пакы прислаша къ нимъ Татарове другыя послы — 45. СА, В: глаголюще — 46. СА, В: намъ — 47. СА: не замаемъ ничимъ; В: не замали ничемъ — 48. В: а есѣмъ намъ Богъ; СА: то всѣмъ намъ Богъ — 49. СА, В: отпустиша послы — 50. В: и вси князи — 51. а из Галича... силоу нема в В. — 52. В: со Смолняны — 53. В: чрниговѣстїи и Смолняне и инїи страны — 54 СА, В. — 55. СА, В: перебродиса Днѣпръ въ — 56. СА, В: останокъ ихъ — 57 СА, В: побѣже — 58. с воеводою с Гемябекомъ и ту имъ не бѣ помощи 59. СА: в землю, хотяще жива — 60. В: Г-а живаго хотяще живаго ублюсти — 61. СА, В: наидоша его — 62. СА, В: испросиша его Половци и убиша его — 63. СА, В: всѣ вкупѣ за — 64. В: на множествѣ лодїй — 65 *Var.* Велонци — 66. СА, В: князи — 67. В: придоша-же и выгонци галичскїе вь лодьяхъ; СА: прїѣхаша в лодьяхъ — 68. *Так у всіх ред. зам.:* по Днѣстру — 69. СА: поидоша; В: выидоша; — 70. *Переважно:* людей — 71. В, СА. — 72. СА: у реки у Хортици на бродѣ на Протольчи — 73. СА, В: Юрьи — 74. В: Дръжикрай. — 75. СА: предвидѣти оляди русскыя; В: подсмотрѣти — 76. СА: гнавъ — 77. СА: кони — 78 СА: ним; В: сущїи конници — 79. В, СА: видѣти рати — 80. В, СА: Юрьи — 81. В: сказаша; — СА: сказаше, сказавше — 82. инїи... суть нема в В. — 83. В: не стоите — 84. СА: Переидоша-же вси люди и князи вси, и Мьстиславъ чернѣговьскїй рѣку Днѣпръ; В: Переидоша-же вси князи рѣку Днѣпръ — 85. Переидоша-же... вторникъ тїлько в Г. — 86. СА, В: ихъ — 87. СА, В: сѣкущи я (В: ихъ) — 88. СА: скотомъ — 89. СА, В. — 90. СА, В: Калки и ту — 91. СА, В: стрѣтоша сторожемы — 92. СА: Татарове — 93. СА: Половци — 94. СА, В. — 95. СА: с полки русскыи — 96. СА, В: бысть ту — 97. В, СА: Иоанъ — 98. СА, В. — 99. СА: отѣхавшимъ прочь — 100. В: отѣхавшимъ и на прежереченней рѣцѣ Калкѣ — 101. СА, В: устрѣтоша Татарове — 102. СА, В. — 103. СА, В: князь-же М. — 104. СА, В: преди — 105. СА, В: нихъ — 106. В: а зашедше — 107. СА: за рѣку за К-у — 108. В: приѣхавъ вооружитися — 109. СА: А князю М-у; В: А княземъ М-у; — 110. СА: сѣдящима има; В: сѣдящимъ; — 111. В: невѣдущимъ того — 112. В: не повѣда бо има М. М. — 113. СА: имъ — 114. В: шедшимъ-же ся — 115. В: въ — 116. В: Семен — 117. СА, В: и разыдошася — 118. СА, В: а Д-у — 119. *Var.* вбодену — 120. СА: раны бывши; — В: в перси, не чюяше-же ранъ младенства ради у бустї, бывшей — 121. СА: крѣпко избивающю — 122. В: бѣ бо лѣтъ 18, но крѣпокъ бѣ на брань. Избивающю-же ему Т-ы мужественнѣ — 123. В: яко Д. прободенъ — 124. В: тѣй на нихъ — 125. СА, В: той — 126. В: Володимеря Мономаша — 127. В: яко по смерти своей власть свою дая — 128. СА: побивающю я — 129. СА: бующюся; В: бующюся съ ними — 130. СА, В. — 131. СА, В: хотяще — 132. СА: и побѣгоша; — В: пакы-же воскорѣ побѣгоша П. — 133. СА: князий русскыхъ — 134. СА, В: А князи не — 135. СА, В: и смятошася вси полци русстїи — 136. СА: Даниль-же — 137. СА, В: крѣпчае брань татарская належитъ — 138. СА, В: конь свой и бѣжа [В: побѣжа] отъ устремления

противныхъ — 139. СА, В: и пій и — 140. В: дръзъ храборъ, и не бѣ ни въ чемъ-же ему зарока — 141. СА, В. — 142. СА: ака не бывала отъ начала русской земли — 143. СА: Самъ-бо великій князь М. — 144. СА, В: надъ рѣкою Калкою — 145: СА, В: и ту то учиниша городъ [В: городокъ] съ кольемъ — 146. СА, В: града (города) по — 147. СА, В: послѣ р. князей — 148 СА, В. — 149. СА, В: у города остались (осташася) — 150. СА, В: Чегырманъ, (Чьгирканъ) — 151. СА, В: Тешуканъ — 152. СА, В. — 153. СА, В: Александра дубравьскаго — 154. СА, В: бѣста-бо ту — 155. В: съ княземъ — 156. СА, В: бродницы быша старые — 157. СА, В. — 158. СА, В: Плоскиня — 159. СА: и тѣй окаянный цѣловаль крестъ [В: и ту окаянии даша роту] ко князю — 160. СА, В: яко — 161. СА: на искупѣ — 162. СА, В: и сѣлгавъ окаянный предасть ихъ связавъ — 163. СА, В: и люди [В: людей-же] изсѣкоша — 164. СА: а князий имаша издавиша и — 165. СА: сѣдше — 166. В: а князей подкладоша подъ доски и сѣдоша вряху ихъ обѣдати — 167. СА, В: и тако князи животъ свой скончаша — 168. СА, В: А и. князей гонячи до Днѣпра 6 у. — 169. В: каневьскаго — 170. В: Инговорьскаго — 171. СА, В: Юрья несвѣжьскаго — 172. В: а вой толико — 173. СА. — 174. СА, В. — 175. СА: преди — 176. СА, В: перебѣже — 177. В: малѣ — 178. В: прибѣгъ въ Кіевъ всѣдъ на столъ — 179. В: Си-же склучися — 180. В: іюня 16. — 181. СА, В: князи — 182. СА, В: хрестьяньское, и дошедшимъ — 183. СА: не вѣдущимъ-же Р. лъсти татарьскія; В: Русь-же не вѣдаху злобы и лъсти татарьскіе и ненависти на християнъ — 184. СА: избиша вся; В: избиваху всѣхъ — 185. СА: И ождаше; В: Милостивый челоувѣколюбець Богъ, ожидая — 186. СА, В: обрати Татаръ въспяты отъ рѣкы Днѣпра — 187. СА, В: повоеваша — 188. СА, В: и ины — 189. СА, В: канъ — 190. СА: бес чысла много; В: множество — 191. СА, В: въздыханіе — 192. СА, В: всѣмъ градомъ — 193. СА, В: волостемъ — 194. В: быша; СА: были — 195. В: камо.

Помилки друку

Ст. 229,	рядок 37	поправити:	поводи своій
" 235	" 36	"	і дату
" "	" 41	"	Курсевзу
" 244	" 5	"	1257-1241 рр.
" "	" 43	"	російський
" 247	" 4	"	Торкмене
" "	" 5	"	яко 8 колѣнъ
" "	" 7	"	Болгаре, а Срацини
" "	" 9	"	Болгаре
" "	" 12	"	Македоньскимъ... челоувѣкы
" "	" 15	"	племене
" "	" 23	"	пустыня
" "	" 24	"	226-228
" 252	" 22	"	obiesuiqs
" 253	" 9	"	1736
" 259	" 36	"	Петро навчився
" 262	" 41	"	воротилъся
" 267	" 14 і 18	"	церкви
" 270	" 30	"	Рязанщину
" 275	" 17	"	тільки в напрямі усамостійнення
" 276	" 40	"	1240
" 283	" 40	"	Володимерна
" 284	" 27	"	Костянтиновичі

ЗМІСТ

Вступ: Загальний Собор у Ліоні 1245, його генеза, програма і вислід . . .	221—224
I. Татарська справа на Соборі: Татарська небезпека в політичній програмі Григорія IX й Іннокентія IV. Поява руського архієпископа Петра на Соборі і його реляція про Татар. Ухвала Собору в татарській справі	224—228
II. Суб'єктивна й об'єктивна правдомовність Петра: Дві редакції Петрової реляції. Добра віра інформатора. Об'єктивна правдивість його оповідання. Вплив Откровенія Методія Татарського. Відомости про початок Татар, їхні вірування, легенда про попа Івана, плани завойовання світа, відносини до інших народів	228—237
III. Оповідання Петра як історичне жерело: Значіння його супроти раніших, тогочасних і пізніших відомостей про Татар. Сліди впливу його на сучасників у західній Європі. Архієп. Петро і місія Платано-Карпіні. Неуцтво руських літописців. Аналогії між літописами і Петровим оповіданням. Повість про битву над Калкою. Можливість колишнього істнування руського твору про Татар, близького до ліонської реляції . . .	23—247
IV. Архієп. Петро в історіографії: П'ятьсотлітнє забуття. Неясний відгомін у Стрийковського. Здогади Кульчинського. Відкриття Ле-Кієна. Думка Селлія. Петро в історії духовного письменства (Евгеній, Филарет). Неувага політичних і церковних істориків. Комбінація Штраля. Петро як галицький владика і змінливе становище Петрушевича. Критицизм Дашкевича. Скептицизм Абрагама. Погляди Чубатого. Ignoramus . . .	247—254
V. Архієпископ Петро по словах очевидців: Петро у світлі самої реляції. Різниці між хронікою Маттея Париса і Буртонським літописом. Петро в Італії і Ліоні. Свідoctва очевидців про особисті прикмети його, походження, духовний характер і подвійну ціль місії	255—260
VI. Руська митрополія в 1-ій пол. XIII-го віку: Каталог руських митрополитів того часу. Мнима недостача місця для Петра. Руське літописання того часу. Байдушність літописців і пізніша цензура. Літописні записки про митрополитів 1233—1250. Кирило-Русин по Галицько-волинському літопису. Факт порожнього місця 1241—1244. Митрополит Петро	260—269
VII. Михайло Всеволодич і його політика: Становище Києва в 1-ій пол. XIII-го в. Змагання Михайла до об'єднання українських земель. Конфлікт з Ярославом суздальським, Данилом галицьким і Татарами. Церковна політика Михайла. Католицькі місії на Сході Європи. Ідея церковної унії	269—277
VIII. Св.-Спасський монастир і його ігумен: Історія монастиря і церкви. Відомости про його ігуменів. Петро Акеревич. Поставлення його митрополитом	277—286
IX. Мучеництво князя і скитальство митрополита: Проти планів Михайла акція Ярослава, Данила і Татар. Церковна політика сих останніх. Прогнання Михайла і Петра з Києва. Кирило-Русин митрополит-номінат. Місія Петра до Риму. Смерть Михайла. Історична Немезида	286—293
Додатки: 1. Відомости про Татар подані митрополитом Петром	294—297
2. Літописні оповідання про битву над Калкою	297—312

Київський Спас на Берестовім

ВІД РЕДАКЦІЇ: У зв'язку з розвідкою д. Томашівського про митрополита Петра Акеро-вича, подаємо тут статейку пок. В. Пещанського, київського архitekта-консерватора, про церков св. Спаса на Берестовім у Києві. До статейки призначалося вісім рисунків і видів, на жаль одначе, окрім двох знімок, їх не можна було відшукати в посмертних паперах автора. Щоб надолужити сю, мабуть тимчасову, недостачу, даємо репродукцію церкви по планам Києва з 1638 і 1695 рр. та двох знімок із книжки Г. К. Лукомського, Киев. Мюнхен 1923.

ЦЕРКВА положена на північ від Економічних воріт Києво-Печерської Лаври, в Спаському бастионі київської твердині, і з трьох сторін: заходу, півночі і сходу, заслонена твердинними валами, майже до висоти гзімсу¹.

„Сію црковъ созда Великій ѿ всея Росіи князь и самодержецъ, сѣый Владимір: во сѣгомъ крщеніи Василіи. По лѣтѣхъ же многихъ, и по разореніи отъ безбожныхъ Татаръ произволеніемъ Бжїимъ обновісѣ смиреннымъ Петромъ Могилою архієппомъ Митрополітѣмъ Кіевскимъ Галицкимъ и всея Росіи. Съархїею сѣгаго Константинопольскаго апѣлскаго прѣла архимандїтѣ.... во славу на Обаворѣ Преврѣшего хѣ Бгѣо сѣлова 1478 года... іе мїръ зрна“.

Так звучить напис над дверми з внутрішнього боку старого притвору. Здається, що ця церква розвалилася в 1230 році підчас землетрусу в Києві, від якого, по словам літопису, велика Лаврська церква розсілася на четверо. Землетрус, очевидно плютонічного характеру, не був мабуть надто сильний, але причиною розвалу тих церков, була конструкція їхніх фундаментів, постровених після грецького звичаю того часу, на дубових підвалинах, що до часу катастрофи збували в сухому лесовому ґрунті. Якби там одначе не було, але після великокняжої церкви X в. (час будови непевний) остався сам тільки притвор зі склепінням, при чому склепіння над прилягаючою до притвору з півночі хрещальною і південною сходовою кліткою не збереглося; висота від церковної долівки до замку склепіння притвору — 10,75 м. вказує на великі, як на той час, розміри церкви. В такому виді церква, з купою цегли біля збереженої частини,

¹ При закладаинах твердині Петром I. в 1704 р., згідно з його розпорядженням, щоб не заступати валами існуючих ще тоді, дуже невисоких останків стін, східній фасад твердині відхилено від нормалі на зовні.

стояла до 1643 р., поки київський митрополит Петро Могила, не прибудував, із збереженої на місці цегли, до притвору три вітварі, прорубавши для них в хрещальні й сходовій клітці луки в старих стінах, знищивши при цьому три конхоїдальні ниші в східній стіні хрещальні (верхи їх видні тепер над прорубаними луками), та обрубавши частину заокруглення сходової клітки. Не завадить згадати, що при будові сходової клітки зайшла в будівничих помилка: стіни її в нутрі до висоти 1 м. первісно були виведені на квадратному пляні і щойно з цієї висоти переходять на круглий плян. Тут, при реставрації, відкрито цікаву технічну подробицю, а саме: рівночасно з муруванням стін їх тинковано. Свої прибудівки, а також сходову клітку і хрещальню, покритв Петро Могила псевдо-готицькими склепіннями з фальшивими нервюрами (такі склепіння виводжено в ті часи на Україні доволі часто). Стіни головного вітваря виведені на яких 2 м. повиз склепіння і зрівнані загальним окапом зі збереженими стінами притвору.

В нутрі — кромі хрещальні і сходової клітки, стіни могилянської церкви покриті фресками, виконаними грецькими (атонськими) майстрами, на що кромі стилю і техніки їхнього виконання, вказують ще й грецькі написи. Кромі поліхромії стін виконано тоді три ікони на зовні західньої стіни церкви: Преображення в старій ниші над входом, і очевидно — судячи по переводі, по збереженім ще в ті часи старовинним орнаментом, а під ним по боках нового круглого вікна — Богородицю з Дитятем, що сидить на престолі, та Ісуса Христа теж на престолі; між ними грецький напис з власноручним підписом Петра Могили. На тому обмежуються реставраційні роботи XVII в. Щойно в XVIII в. архимандрит Києво-Печерської Лаври Р. Заборовський прибудував до західньої стіни старого притвору новий притвір, а з південної сторони головного вітваря, поставленого Петром Могилою, невеличку паламарню. Роботи ці виконані із цегли сучасної з будовою. На кінець в 1814 р. купець Рябчиков побудував ампірову дзвіницю, що притикає до паперти.

Пяти банями перекрито церкву, очевидно при Р. Заборовському, бо щойно прибудівка нового притвору давала плян можливий для такого перекриття, при чому й форма раннього українського барока відповідає тому часови; твердження про перекриття церкви пяти банями в 1814 р. не заслуговують на довіря. Колиб так було, то й бані разом з добудованою тоді дзвіницею малиб ампіровий характер. На цьому закінчилися дальші до- і перебудови і в такому виді остала церква до 1866-67 років, коли поліхромію XVII в. перемалював Жолтоновський на ново олійними красками, а разом з тим була перемальована стара фасада, закрита добудованим у XVIII в. притвором.

В 1910 р., в наслідок збутвіння дубових підвалин, загрозила церкві нова катастрофа, особливож з північно-західнього угла церкви, якого верхня

частина відхилилася від прямовісу на яких 50 см. Тоді то за згодою Київсько-Печерської Лаври, до якої належить церква, і б. імператорської археологічної комісії, почалося ратування церкви. Всі слабкі місця старих підвалин заступлено новими, при чому переведено ряд розкопок, так в самій церкві як і її найближчій околиці. Підчас того відкрито збережений старий фундамент і цілий первісний плян церкви типово візантійський, з трьома абсидами. Після обтовчення нового тинку — показалася стара фасада з дуже цікавою, але на жаль обрубаною, трьохскладною аркою над входом. При тій же нагоді відслонено перехід з квадратного до круглого заложення сходової клітки; в румовищах знайдено в великій кількості фрагменти фресок, але не знайдено ні одного шматка мозаїки. Старих фресок на стінах не знайдено, тільки на стіні, під кришею південнього могилянського вівтаря, зберігся фрагмент ангела зі сферою в руці, але так змитий трьохвіковими дощами, що з трудом тільки можна розпізнати йно подробиці. Поліхромія XIX в. була знята після первісної XVII в., а в замічених місцях виведена на ново „al secco“ в стилі і в тонах первісної.

В церкві, згідно з написом XVII в., похована дочка Володимира Мономаха Евфимія, дружина угорського короля Коломана; розкопки відкрили в північно-західньому углі притвору гробницю з плит червоного шиффу, безсумніву великокняжої доби, але по відкриттю її знайдено в ній жіночі кости з характеристичним для XVII в. атласовим, золотошитим очіпком і червоною теж золотошитою горсеткою; очевидно, ще до похорону в XVII в., гробниця з княжої доби була пограбована.

Володимир Пещанський †

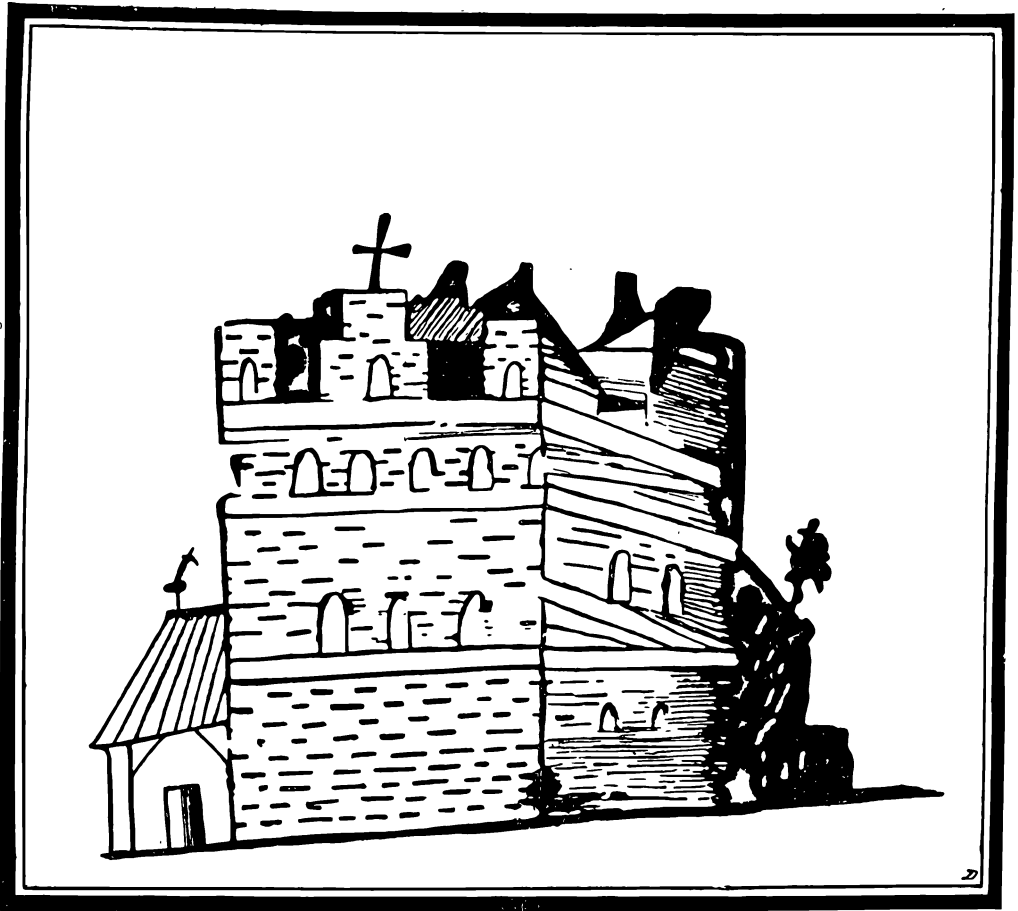

ТАБЛ. I.

Спас на Берестовім

по плану Київа 1638 р. доданому до „Трагургими“ Кальнофойського.

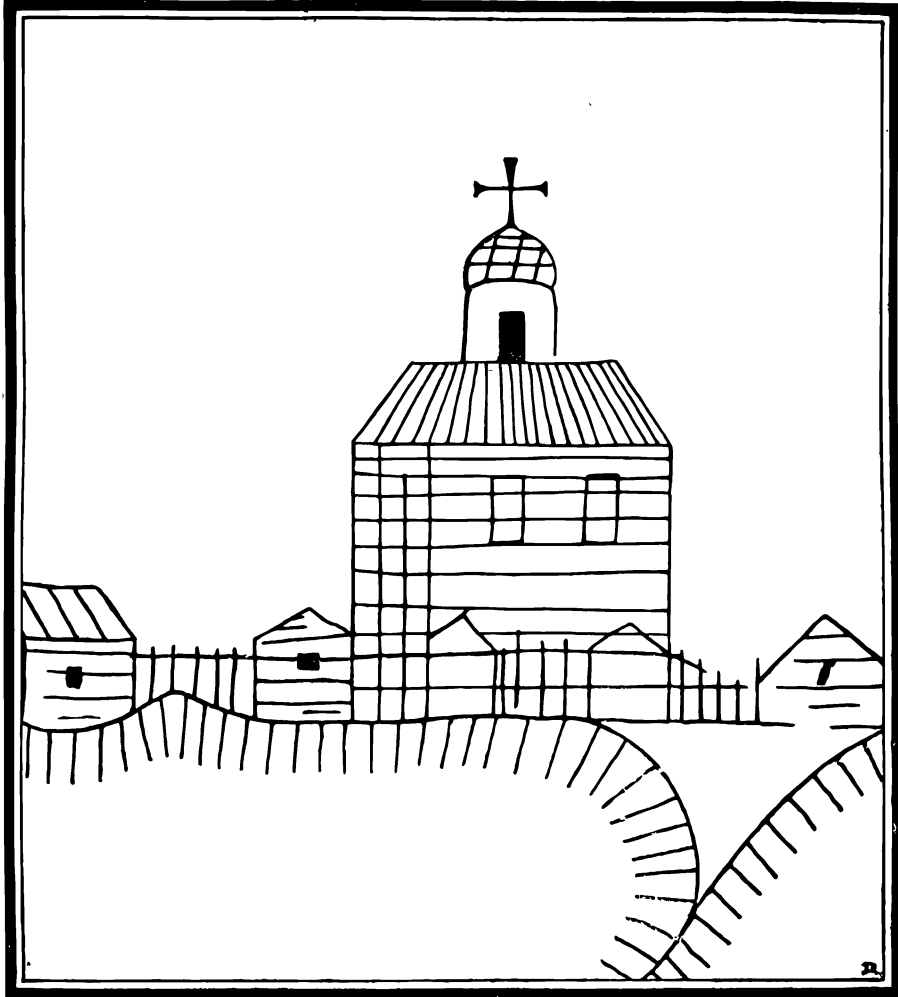

ТАБЛ II. **Спас на Берестовім**
по плану Київа 1695 р. (вид Київ. Комисіи для разб. древ. актовъ, 1893).

ТАБЛ. III.

Спас на Берестовім
у стані реставрації 1910. Світлив В. Пещанський.

(Світлина в „Нац. Музеї“ у Львові)

ТАБЛ. IV. **Спас на Берестовім** (Світл. в „Нац. Музеї“ у Львові)
Вид з південного боку, від входу. Світлив В. Пещанський.

ТАБЛ. V.

Спас на Берестовім

Вид з північного боку, від хрещальні.
(З книжки Лукомського: „Київ“, Иллюстрации, стор. 44).

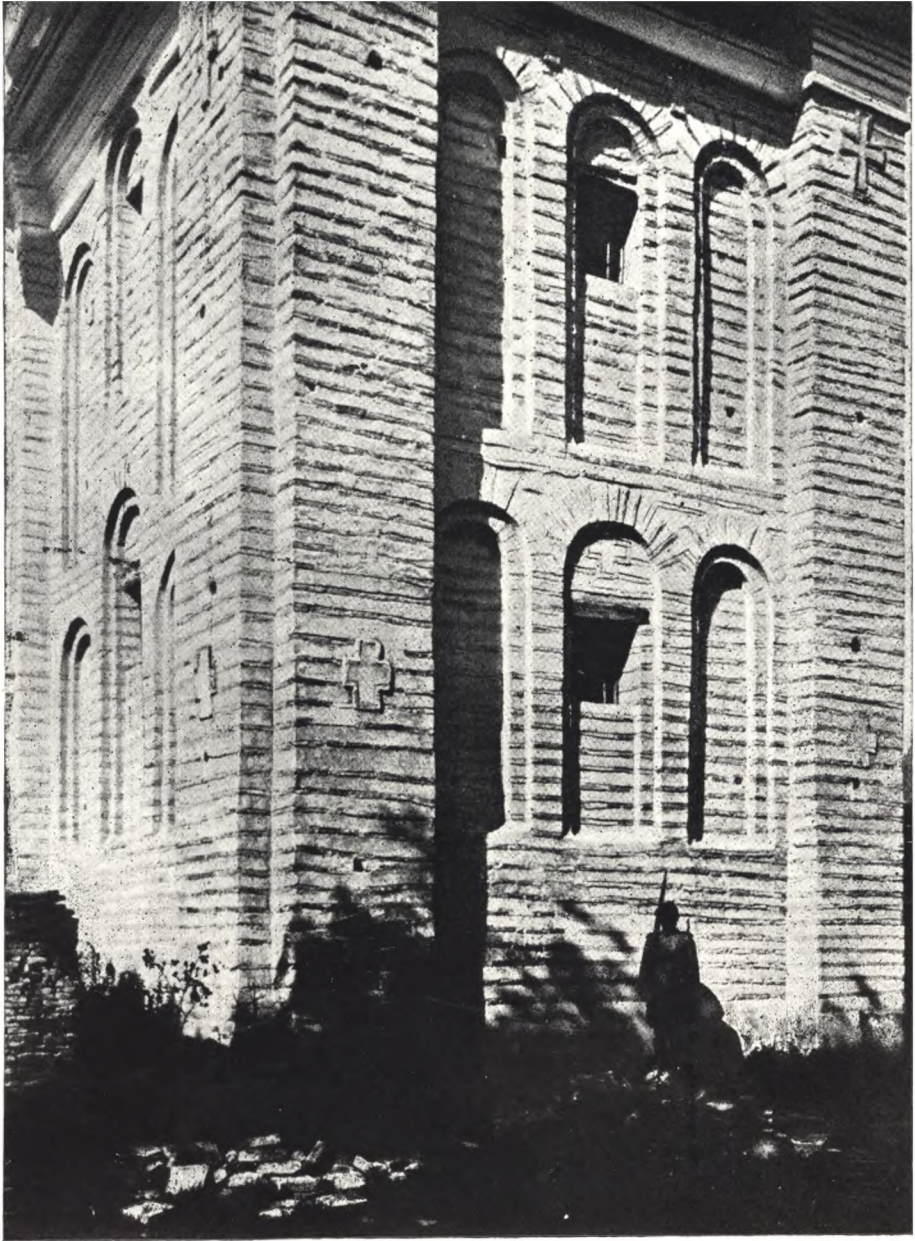

ТАБЛ. VI.

Спас на Берестовім

Старинна частина будови.

(З книжки Лукомського: „Київ“, Ілюстрацій, стор. 123).

Лаврів

(Історично-археологічна студія)

(Продовження)

2

IV.

Топографія і стан лаврівського монастиря та церкви св. Онуфрія

Первісна топографія лаврівської обителі. Дані „абренунціяції“ А. Винницького. Пожежі. Інвентаризаційний опис П. Волянського. Відбудова монастиря за ігумена о. В. Роговського. Візитаційні дезідерати 1801. „Специфікація“ прав і привілеїв з 1808. Відбудова каплиці св. Івана 1811 р. і згадані при цій нагоді лаврівські богомільні. Урядовий інвентар 1864 р. Церква св. Онуфрія. Перша дата. Контракт з Я. Мамровичем 1705. Монастирська печатка 1759. П. Волянський про церкву і її обстанову. Рисунок церкви на псевдо-портреті кн. Льва з 1798. Інвентар 1804. Сярчиньські. Рисунок в „Lwówianin-i“ 1842. Ревеляція Лобеского. Многочасна візитація кардинала Шварценберга 1858. Опис церкви в урядовому інвентарі. Діяльність о. Н. Панковича. Рисунок Т. Білоуса. Опис та стилеві розважання Мокловського і Соколовського. Нотатки монастирської хроніки 1912-1914 про останню „реформу“ церкви.

Аж до половини XVI віку не маємо ніяких відомостей про топографію та стан так мешкальних як і церковних забудовань лаврівської обителі. Користуючись у великій мірі спустошеним архивом, мусимо з незв'язаних фрагментів та принагідних вказівок відтворювати цілість, що маляби бодай тіль історичної правдоподібности*.

* Дякуючи щасливому випадкови, вдалося відшукати I. том „Хроніки“ Лаврівської обителі, яку ми до тепер вважали безповоротно пропавшою. До рук автора дійшла „Хроніка“ в момент, коли IV глава нашої студії була вже зложена й готова до першої коректи. Не вважаючи на труднощі технічної натури, автор рішив використати дані „Хроніки“ вже для складеної глави, для чого в дотичних місцях поробив відповідні вставки. В відношенню до вже видрукваних глав найде читач найконечніші витяги з „Хроніки“ в Додатку. Нововідшуканий рукопис уявляє собою, оправлений в півскірок, зшиток канцелярського формату, до 80 ст. пагінований і різними почерками доведений до 1812 р., після чого 6 чергових сторінок заповнено уже доривочними вписами від р. 1863-1896 р. Решта 14 непагінованих сторінок чиста. На внутрішній сторінці спідньої окладинки кілька відірваних дат з історії монастиря в I. поло-

Глуха й важка до безсумнівного провірення традиція лаврівської обителі впевняє, що в своїх первопочинах тулилася наша „Лавра“ серед лісної гущавини на горбку, де нині стоїть церква св. Івана, окружена окопаним з чотирьох сторін монастирським кладовищем. Тут могли бути первісні келії-одиначки, покопані в склонах гори, останками яких були мабуть існуючі на їх місцях мініатюрні богомільні, між ними й та капличка Богородиці, по якій до нині збереглося невеличке румовище, на західному склоні горбка. Щойно згодом, коли зібраній на св. Іванській горі братії було замало одної церкви, могла виринути думка поширення монастиря, для чого вибрано отверте місце під горою, де й станула небаром церква св. Онуфрія¹. Зразу деревляна а відтак мурована, теж очевидно невеликих розмірів, таких хочби, як бабинець нинішньої, св. Онуфріївської церкви. Монастирська традиція впевняє, що „перенесення монастиря“ з св. Іванської гори на її підніжжя, мало мати місце в половині XVI віку. Нема одначе сумніву, що сталося це о много раніше, що найменше в XV віку, бож до 1550 р. успіло тут вдомашитися буйне життя так в самому монастирі як і довкола нього. Напад Татар в 1549 р. застав уже притулену до монастирських мурів оселю, яка жила своїм життям, хоча при монастирі і для монастиря.

Потверджує наші припущення привілей короля Жигмонта Августа, виданий слідуючого року по татарським наскоці, документ, яким легалізується розбудову знищених Татарами домів та загород довкола церкви св. Онуфрія, призначених для монастирської служби та чиншівників (1550).

вині XIX в. Рукопис у добромому стані, без вирізків, окладинка піднищена. На чоловій сторінці окладинки сигнатура: N-го 4. а під нею: „Historia Monasteru Ławrowskiego“. Повний титул на першій сторінці тексту звучить: „Historia Monasteru Ławrowskiego Z. S. B. W. Prowincyi Koronney: pod Titl. Proft. N. M. P. w ktorey Dawność, Spustoszenie, Restauracya, Wzrastanie, Łaski Dobrodziejów, Cuda, Znacznieysze Pogrzeby, y wszelkie pomyslne lub nie pomyslne Powodzenia się Mieysca Tuteyszego z Wyrazieniem Roku na marginesie Mieisąca y Dnia in Cursu początkiem zączowszy od Pierwszey Fundacyi ile wiadomosci doscignąć mozna, iuż z Dokumentów, iuż z roznych Xiązek, bądź z Powiesci wiary godney, az do czasow ninieyszch wpisane bydz maią z uczynioney Dyspozycyi od Zwierzchności Zakonney w Roku 1771. To iest po ostatnim Spaleniu sie Tuteyszego Monasteru. Roku zas 1771 Dnia 29 Junia w Czasie Wizyty Nayprzewielebnieyszego w Bogu Imci X: Inocentego Matkowskiego Z. S. B. W: Świę: Theologii Doktora Prowincyi wyzey rzeczoney Vikarego Generalnego Zaczęta y az do Aktu y Roku ninieyszego Szczęśliwie y porządnie na wzor dalszego Kontynuowania Spisana Ad M: D: G: S: V. Posteritati vero ad Memoriam“... (Архив Монастиря св. Онуфрія у Львові). В цитатах означуємо повисший рукопис як „Хроніка I“ для відріжнення від 2. тому „Хроніка II“, при чому арабська цифра сигнатури означує сторінку рукопису.

І знову аж до половини XVII віку не маємо ніяких відомостей про стан й розміщення монастирських забудовань, при чому преінтересна під іншим оглядом „абренунціяція“ Антона Винницького (1659), в якій кількома яскравими штрихами змальовано упадок й запустіння обителі, інформує нас тільки про існування при монастирі „фільварку“ й приналежних до нього підданих та чиншівників.

Тільки з доволі неясної топографічної термінології „абренунціяції“, в якій говориться про „monaster S. Onufrego G ó r n u nazwany“, можна би припускати, що це очеркнення відноситься до монастиря, який ще тоді стояв на місці нинішньої „горішньої“ церкви св. Івана з кладовищем, та що рівночасно був і „долішний“ монастир на місці нинішнього. І це одначе тільки припущення на тлі стилістичних неясностей обговорюваного акту, припущення, що при всій своїй правдоподібності не має покищо основ в документах.

В 1707 році погоріла лаврівська обитель, в друге від часу свого існування (в перше 1549), а шістьдесят років згодом знову впала жертвою пожежі. В обох випадках вніс монастир до перемиського гроду манифестацію „de conflagratione Monasterii Lavroviensis ejusdem Privilegiorum et Jurium“ і кожний раз з місця брався до відбудови знищеного. Треба вірити, що до гла знищила пожежа тільки деревляні будинки. між ними й деревляну церковцю св. Івана на горі, яку зараз таки відбудовано а на св. Онуфріївській церкві погоріли тільки криші та бані, які теж з місця відбудовано, очевидно не без помітного порушення їх первісного вигляду. Видно це ще й нині в горішніх кондигнаціях церкви. Дотична нотатка в монастирській хроніці (Хроніка I. 15) говорить, що „15 Augusti z Dopustu Boskiego czyli z niedbalstwa Domowego klasztor tuteyszy oprócz pogorzenia dawnieyszego jako powiadaia, u powrotnego w Roku 1707 jako opiewa Manifest tegoż roku w grodzie Przemyskim zanesiony, w Roku niwieyszym [1767] iako ad marginem trzeci raz pogorzał, przez które pogorzenie mało żałując starych burdelow, wiele srebra y roznych rochoomości, a nadto i dokumentow pogorzało, oczym podobno per iniuriam do tych czas nie uczyniono manifestacy“...

З 60-их років XVIII віку, з часів ігуменства о. *Полікарпа Волянського*, якого назвище доводиться нам частіше згадувати, збереглася до нас многоважна інвентаризація лаврівської обителі, яку під заголовком „Fundatio et Status Monasterii Lawroviensis“... втягнуто з гідною справи скрупулятністю в другий том „Actorum Mon. Lawr.“ (карта 40-44), що досі зберігається в монастирському архіві.

Знаючи подиктований канонами та життєвими умовами консерватизм наших монастирських установ, як також порівнюючи змальовану в Sta-
21*

tus-і картину з топографією монастирських забудовань в часах перед їх великою реформою (1909-1914) можемо сміло припускати, що наш опис закріпив зверхній вигляд монастиря не тільки з половини XVIII віку, але що найменше з часів його нового розцвіту, датованого „абренунціяцією“ Антона Винницького.

Поминаючи історичну й „дипломатичну“ частину многоважного еляборату о. П. Волянського, приглянемося його есенціональній, для нашого питання, частині.

Після опису о. Волянського, св. Онуфріївський монастир, розложений на нинішньому місці під горою, був з чотирьох сторін окружений деревляним парканом і муром, на якого гранях підіймалися оборонно-сторожеві башти з чернечими келиями в своїх поземельних кондигнаціях.

Візд до монастиря був від заходу. Над віздом підіймалися в паркані перші ворота на двох стовпах, завершених трикутною „гзимсованою фаціятою“ з трьома маківками (gałeczkami) і хрестиком. Ворота ці були „bez zaragcia“. По обох боках воріт стояли деревляні крамниці криті гонтою та драницями. Вслід за ними стояла мурована брама, склеплена, з подвійними, дубовими воротами, що були „szynalami po spągach i po krzyżowaniu gęsto ponabiane na biegunach w kuny osadzonych, dragiem do kłótki zamykające się“. Над склепінням тої брами була поверхова „резиденція“ зі стелею і гонтовою кришею. Первісно призначена на помешкання келию для брата-сторожа, згодом служила на магазин монастирської старовини. Біля брами в мурі була фірточка з дубовими дверми, що як і головні ворота була „szynalami nabita, na zawiasach żelaznych z zamkiem wnet-szonym“. Над брамою був завішений, зовні монастирського муру, дзвінок „dla dania signum do chorego w nosy lub przejeżdżających“.

Виходячи з брами на право стояла мурована кузня, а при ній замість керниці корито на воду, що біла з нор у горі. З південньої сторони стояли „dyspensa, piekarnia, kuchnia i refektarz z kaplicą, wszystko mурowane“. Оподалік, від сходу, була пробита в мурі фірточка до саду. Кілька кроків від неї в долині тулилися до себе дві чернечі келії („rezydencye“), а в кожій по два алькіри і сіни по середині. Ще далі на схід стояла мурована каплиця Успення Богородиці, а на ній деревляна келия „z dwoma lamusikami“. „Na gorze itidem Rezydencji“ були ще дві старші келії, одна з двома алькірями, друга сама в собі „sala duża“. З півночі стояла „rezydencya osobliwsza zakonna“ з алькірем і деревляною коміркою на долині. При ній мурована вежа на дзвони і годинник.

„Nieco odstąpiwszy“ возівня, а за нею в мурі фірточка до фільварку. Від заходу стояло дві келії злучені, муровані, в кожій по два алькіри,

переділені дошками. При тих келиях і при самій брамі був „loszek mурowany dla pabiała“.

Весь монастир обведений довкола муром, а „przytem murze alias parkanie mурowanym“ поприбудовувані на всіх чотирох рогах, деревляні келії з алькирами і мурованими пивницями, а над келиями „baszteccki także wszystkie drewniane“. Мур покритий гонтою „że od bramy do bramy przejść można“.

Описавши в той спосіб монастирські забудовання в нутрі монастирської клявзури, описує о. Волянський забудовання довкола обителі. І так „вийшовши з брами мурованої а не доходячи до деревляної“, нотує наш інвентаризатор „ворота в стіні крамничній“, якими вийшовши на південь, входимо на опарканене звідусіль місце призначене на склад дров. До нього припирає бровар зі солодівнею; понище бровару волівня „na sztan-darach z kilka przegrodami dla drobiu“, тамже олійня, крита соломою. Понище волівні на південь великий яринний город, а поблище монастиря з півдня і сходу овочевий сад, окружений парканом з сушарнею по середині. На північ від саду двоповерхий шпихлір, критий гонтою. Подальше нього стайня для коней з поваленими шопами і старою возівнею. Понище стайні мурований дворик, в якому кімната з кафлевою печею і мурованим комином, а проти неї деревляна кімната без печі, на магазин. Біля дворика пивниці, вибрані в опощі гори, в яких „może się pomieścić kilkadziesiąt beczek“. Від пивниць на захід пекарня з кімнаткою напроти, та алькирем або коміркою, низом крита дралицями а в горі соломою. В бік від пекарні сливник а в ньому шопа на господарські причандали і оборіг. Подальше починалося монастирське гумно зі стайнями, стодолами та оборогами, що стояли на „źródłach z pod góry cieknących i dla tego tam latem nigdy błoto nie wysycha“. Від гумна недалеко „brama drewniana do klasztoru prowadząca i tak cała circumferencya opisana“.

Описуючи „dalsze rzeczy do tegoż klasztoru należące“, згадує о. Волянський стару деревляну церковцю св. Івана на горі поміж лісами Грабовим і Буковим, саджавку на риби, заїздну коршму, млин з помешканням для мельника, тартак, цегольню, вапнярку і т. д.

Як бачимо, то аж до половини XVIII віку, а власне до великої пожежі монастиря в 1767 р., яка примусила лаврівський ігуменат до ґрунтовної відбудови будинків з іще більшим як досі узглядненням „твердого матеріялу“ була наша обитель типовою „лаврою“, то є — обведеною напів-фортифікованими мурами клявзурою з келиями-одиночками, при чому тільки церква та рефектар з каплицею були збірними місцями для всеї братії. Щойно після пожежі подумано про будову монастиря в характері, близькому до сучасного, де під одним дахом найшовся ряд келій з ре-

фектарем-трапезною, каплицею, рекреаційною салею та іншими господарськими убікаціями.

При нагоді тоїж перебудови натраплено в монастирі на таємничу нахідку двох кованих сріблом домовин, про які згадував уже, цитований у „Вступі“ анонімний автор „Прогульки по Галичині“ та про що говоритимем ще на своїому місці.

Описана в той спосіб монастирська „ціркумференція“, порівняна з „Ситуацією“ монастиря, зладженою в 1909 р. о. К. Мрозовським (диви: „Додаток“) відбігає далеко від того, що на її місці бачимо нині. Час і умови життя змінили все до непізнання... В 1771 р. по словам Хроніки „na pową Fabrykę wypalono piec wapna, у piec cegły a nadrugie materyał zaczął się gotować. Od początku zaś zaczęcia (від пожежі монастиря 1767 р.) palenia cegły lat dawniejszych az do niniejszego Roku znajdować się może cegły wszystkiej na placu będącej tysięcy sto trzydzieści. Wapna starego w dołach trzy, a czwarty napoczęty“ (19). В 1779 р. „okazała się pilność i staranność Przełożonego (о. В. Роговського) względem dobra powszechnego Monastyrskiego“, бо він построїв дві нові стодоли, заложив новий став безпосередно біля викопаного в попередньому році, який опорядив та обмурував керницю с. в. Івана (23).

В 1774 р. потерпів лаврівський монастир від повеней, які розшаліли весною цього року. Вода знищила багато господарських будинків та занесла ріню поле так, що пропали ледви чи не всі засіви. Після трьохкратної повені, яка винищила монастирські добра і забудовання в 1774 р. в слідуячому році навістила монастир буря, яка повалила стодоли й цегольню, зразуж таки відбудовані. В цвітні тогож року викопано в безпосередньому сусідстві монастиря саджавку. Дня 25. мая 1775 р. закладено угольний камінь під будову нового монастиря, якого частина до зими тогож року станула уже під кришею. Про цю многоважну подію оповідає нам з належною скрупулятністю „Хроніка“ на 24. ст.: „Chociaż wszystkie czynności i usilne starania terazniejszego Przełożonego do znaczego pozytku klasztorного добра дążyły, iednak między innymi największa ukaźnie się staranność w zaczętej fabryce Monasteru przez JMC X. Basylego Rogowskiego Superiora Ławrowskiego ktoren zwazywszy znaczne Zakonnikow niewygody przez niedostatek regularnego pomieszkaniа, i otrzymawszy a Per Illustri Rdismo Onuphrio Bratkowski Provinciali et Abbate Uniovien. na to pozwolenie w Uniovie in praesentia Religiosissimi Salustii Koblanski Consultoris Provinciae et Anastasii Piotrowski Secretarii, sprowadziwszy rostopnego Architekta z Sambora Jana Oberlendera. Die 25 Maji V. S. Anno 1775. to dzieło wiekopomney sławy godne praevia solita devotione chwalebnie zaczął i dotąd 5 celi wyprowadziwszy z kury-

tarzem, w tymże przedsięwziętym nieustacie dziele“... Після зими почато дальшу будову монастиря в маю 1776 р. На фабриці працювало вісьмох мулярів з архитектом Оберлендером на чолі, який одначе був дуже часто відриваний від роботи, „а to z przyczyny władzy Austryakow, ktorzy go surowemi mandataми kilkakroć tak do Sambora iako i do Drohobyczu wzywali“. Через те й хід праці над монастирем „miał nieco mitręgi“. В тим році випалено 45 тисяч цегли та 5 печий вапна.

В тимже році розкинуто „dla nowych murów“ башту звану митрополічою, на якої місці стануло крило нового монастиря, а вслід за нею знищено другу „na rogu od małego zachodu“. На місці останньої побудовано нову брaму „w arkadę, przez którą wydana prosto droga z Monasterem, i za nią postanowione są nowe kramnice na Bazar. Dawna zaś droga która była z Bramy wielkiej stojącej nieby przeciw Cerkwi, zamieniona na ogród i Pstrągarnią niewielką. Tagże na murze od browarku wprost nowej bramy wybite są wrota miasto furtki aby można było zaieżdżac z Smentarza na folwark. Ta robota zakończyła się Dnia Dziesiątego Maia tego roku“ (Хроніка I. 25). Цього року перервано дальшу „fabryku“ дня 25. вересня „dla zimna i dni małych“... Протягом трьох чергових років мовчить монастирська хроніка про дальшу долю „fabryki“ і щойно під датою 6. квітня 1780 р. читаємо тамже, що почалася „fabryka murów klasztornych zatamowana dla następującej zimy d. 3. Octobris v. s.“ Протягом того часу станула „W Linii południowej kontygnacya górna z korytarzem i z celami, (wyjawszy Naroznik od Lokow i koniec korytarza z celą na wschód) posklepiona i potynkowana; zgoła ta część klasztoru dobrze już przysposobiona do mieszkania. Także uczyniona komunikacya klasztoru z Cerkwią Wystawiona Altana na Smentarzu między Cerkwią a Linią Wschodnią klasztoru. W tej Altanie sporządzona studnia przez rury i fontannę gipsową wyrażającą Samsona Lwią paszczę rozdzierającego. To zaś dzieło nietylko staraniem ale i expensem samego JX. Superiora Bazylego Rogowskiego jest wystawione“.

В 1781 р. уже за ігуменства о. Корнила Срочинського, протягом теплої пори, витинковано східне монастирське крило разом з десятима келіями. Поза тим позасклеплювано та ошклено „тафлевим“ шклом усі кімнати, в яких поставлено кафлеві печі. Дальшу будову вів на місце Оберлендера архитект зі Львова *Йоган Шнайдер*. (Хроніка I. 25).

Літом 1783 р. (19 липня) вдарив грім в середину монастирського будинку, при чому „w dachu krokiew podał na trzaski. I ks. Superiora Korn. Sroczyńskiego poraził, gdy okno zamykał na korytarzu iż upadł na ziemię i był pszygłuszony“...

В доволі оплаканому стані найшов монастир провінціал о. Доротей Михальський в 1801 р. В залишеній ним для монастиря „диспозиції“ читаємо під 9 параграфом: „Jeżeli się do Fabryki klasztoru nic nie przyczynia, to przynajmniej ażeby to, co dawniej pobudowano nie dezolowało się i nie rujnowało przestrzegać, i przeto ażeby mury tu i ówdzie osypujące się poprawione, dziury i szczyrby w nich powybijane, zamurowane i zatynkowane, dachy by na sklepienia nie ciekło, należycie opatrzone były, niezwłocznie zadysponować. Toż samo w cerkwiach i mianowicie Ś. Jana i całej budowie klasztornej ażeby to, co potrzebuje reparacyi, niezwłocznie było zreparowane, postarać się“.

Промінь світла на стан монастирських забудовань та їх конфігурацію, кидає нам збережена в монастирському архіві „Специфікація“ прав, привілеїв та реальностей лаврівської обителі з 1803 р. де в розділі „реальностей“ маємо вичислені і почасти оцінені: 1) церква парохіяльна під титулом св. Онуфрія мурована, під гонтовою кришею, в доброму стані, „dla niedostatku w sztuce biegłych nieotaxowana“; 2) вежа мурована з дзвонами і годинником „dla teyże samey przyczyny, że niema tu w sztuce biegłych nieotaxowana“; 3) монастир мурований в два поверхи, кам'яним муром „opasany“, з 18 келиями для черців, спіжарнею, кухнею та рефектарем під гонтовою кришею; 4) в тім самім окрузі деревляна стайня на коні з возівнею, приставлені до камяного муру, оцінені на 80 фльоренів; і 5) на фільварку деревляна пекарня з двома кімнатами і алькірем, під гонтовою кришею, оцінена на 90 фльоренів.

У „специфікації“ не говориться виразно про стан збереження вичислених будівель, тоді, коли чергова провінціальська візита в 1804 р. підчеркує їх запуснення з іще більшим притиском, як це було в 1801 р. Склепіння монастирських коридорів каже провінціал о. Здюшинський підштемплувати „aby kogo nie zabiły“ тоді, коли про церкву св. Івана на горі говориться: „Cerkiew S. Jana przez niedbalstwo zadawnione gdy upadła. . upadł zatem i prowent, zaczęło się i szemranie ludu prostego na niepilność utrzymywania w całości Domu ku czci i uszanowaniu Jana Ś-go wybudowanego, będzie więc scisłym obowiązkiem Przełożonego miejsca iżby wspomniana cerkiew zreparowana była...“

В 1806 р. велися тяжкі й коштовні роботи над відводненням монастиря, які одначе вийшли без успіху.

В 1814 р. посвячено „зреставровану“ церкву св. Івана на горі і при тій нагоді, настоятель обителі о. Голдаєвич в просьбі до митроп. Ангеловича про дозвіл на її посвячення вичислив 6 окремих церков, які мали істнувати в лаврівській обителі у старовину. Крім істнуючих до нині церков свв. Онуфрія та Івана Хрестителя, мала там бути ще церква Чесного Хреста

(мабуть трапезна каплиця), св. Івана Євангелиста, Покрови (капличка над жерелом в лісі, по якій до нині збереглися румовища) та св. Миколи (мабуть у вежі). Голдаєвич не знав м. и. про каплицю Успення Богородиці, про яку говорить в своєму „Статусі“ о. П. Волянський...

1815 р. побудував ігумен о. Говинський шкільний будинок проти монастиря, 1829 р. примуровано до монастиря курну кухню. В 1835-36 роках адміністратор монастиря о. Максимович витинкував монастир і казав нащепити 305 дерев в саду та вишлямувати стави.

В 1863 р. списано урядовий „Інвентар“ дібр та реальностей лаврівської обителі, в якому находимо бюрократично сухий але не менше скрупулянтний опис так монастиря як і його господарських забудовань, не виключаючи церков та каплиць, про які понизше: На цьому місці звернемо увагу на монастирські мешкальні й господарські забудовання, яких житте скінчилося з моментом великої перебудови, що почалася в 1909 р. а перервана світовою війною ведеться до нині.

Монастир, згідно з даними цього інвентаря, уявляв собою одноповерху будівлю з твердого матеріалу, в формі чотирикутника, якого один бік був незабудований; все те крите двохспадною гонтовою кришею, з якої виростало вісім коминів. До монастиря вели через присінок двері з м'якого матеріалу, осаджені на залізних завісах зі шпугами і такимже засувом. На ліво від входових дверей ішов коридор до захристії, на право були двері до гостинної. Проти входових дверей були двері, що вели до монастирського склепленого коридора, освіченого з ліва шести вікнами, яких долішня половина була забита кованими дошками. На право від входу були деревляні сходи, що вели на поверх, за сходами було ще п'ять чернечих келій. До кожної з келій вели однокрильні двері на залізних шпугах і завісах, долівка в них була з дощок а стеля склеплена. Двокрильні вікна келій були закратовані. В першій з келій при сходах, яку вжито на магазин, не було печі, чотири інші опалювало дві печі, по одній спільній для двох. На кінці коридора були двері до городу. Коридор на ліво вів до кухні і рефектаря. Ту частину коридора освічувало чотири вікна, як і попередні до половини забиті дошками... На право від кухні було чотири келії. Рефектар зі склепленою стелею, як і решта кімнат, був освічений чотирма закратованими вікнами. Був тут невеликий, різьблений вівтарик з іконою Богородиці. З кухні переходилося до побудованої в 1830 р. кімнати для служби (пекарні).

На поверсі була п'ятивіконна саля, біля неї добудована з дерева келія з двома вікнами, а далі на право від сходів — дев'ять келій. Келії як і долішні були склеплені, одновіконні, при чому у двох з них були кафлеві печі, решта печей цегляна. Поверховий коридор освічувало 12 вікон.

Під монастирським будинком не було пивниць — були вони нато-мість під церквою, одна під бабинцем, друга під захристією.

На право від вїздної брами стояла мурована кузня з одною робітнею. Подальше кузні на ліво стояла мурована школа з чотирма великими, засклепленими, кімнатами для науки. В трьох кімнатах було по два вікна, в четвртій було їх троє.

Біля школи стояла мурована, склеплена пивничка а поруч неї, проти головної брами — друга, господарська з виїздом на монастирське гумно. В глибині двора стояла мурована стайня на осмеро коний та возівня на чотири вози. Далі описує інвентар господарські й промислові забудовання поза обсягом монастирського двора, для нас уже менче цікаві.

В 1882 р. перевів тогочасний лаврівський ігумен о. Янік, Єзуїт, ширше закроєну обнову монастиря, яка коштувала кілька тисяч золотих. В 1896 р. почав нову обнову, нищеного грибом монастиря, ігумен о. О. Василевський. За його попередника о. Рудецького закладено в монастирі парню, одначе вона довго не вдержалася. Тодіж поставлено кругольню та обн-влено монастирський сад.

Відтворюючи давну, затерту найновішими (1909-1927) перебудовами топографію і конфігурацію лаврівської обителі, ми заєдно поминали те, що є основною темою нашого зацікавлення, а саме — головну монастирську церкву св. Онуфрія; ясности ради збираємо інвентаризаційно-описові дані дотично неї на цьому місці.

Як небудь архивні й стилеві дані свідчать про походження певних частин лавр. церкви щонайменше з XVI в. то в Хроніці найдено дату її будови, означену щойно 1675 р. Аж до 1705 року, в якому добромільські Василіяни склали з ярославським будівничим *Яковом Мамровичем* контракт на будову монастирської церкви в Добромилі, не вдалося нам найти в документах хочби посереднього натяку на вигляд і стилевий характер св. Онуфріївської церкви в Лаврові. Щойно тут довідуємося, що Мамровича зобовязано побудувати для Добромиля церкву „krzyżową, modą i miłą iako w Ławrowie, oprócz kopuły średniey, która ma być niższa na łokci sześć, gzymsy zaś w koło takie, iak w Ławrowie, wysokość muru łokci iedynaćie y puł. Sklep pozdłuż cerkwi“. (Додаток).

Як побачимо згодом, Мамрович доволі скрупулятно додержував умови так, що ще нині, не дивлючись на незалежні від себе переміни, яким підпадали форми обох церков — лаврівської і добромільської, певні аналогії дадуться з легкістю перевести.

На великій монастирській печатці, витиснутій на одному з монастирських актів 1759 р. маємо безсумнівний хоча дуже невизначний і схематичний рисунок св. Онуфріївської церкви в Лаврові.

З інвентаризаційного опису о. П. Волянського довідуємося, що в оточенні клявзурних мурів, мешкальних та господарських забудовань підіймалася головна монастирська церква св. Онуфрія, на якій було „kopuł drzewem wywiedzionych 5, nad zachrystą szusła, wszystkie gontami pobite“. На всіх банях були ще малі маківки (ліхтарні) з шийками без вікон, криті бляхою. На маківках були бляшані галки з залізними хрестами „kiedyś fangultem wuzłascane, teraz spetzły“. Золочення збереглося тільки на хресті і галці середньої бані. В усіх вікнах були шиби „w ołuw orgawne, dobre“, тільки від входу „dwie okna w dole a dwie w górze, w kopule średniej od gradu reanter wyłuczzone“.

При вході до церкви була „kruchta“ (притвір), а в ній двоє дверей „bez zaragcia“ та дві „столярські“ (нерізьблені) сповідальниці. З притвору до властивої церкви вели подвійні, мальовані (лякеровані) двері на залізних завісах. При дверях були новопоставлені сходи на хори а відтіля до „скарбця“, що був над хорами. В самій церкві при вході стояла сповідальниця та пара потрійних лавок. Тут же було два вітари — св. Миколи з права і св. Василя Великого з ліва „spucersko bez ozdub rżnięte“.

Дотепер описувана конфігурація церковних просторів погоджується з нинішнім станом і відповідає не тільки поземній структурі але й обстанові нинішнього притвору та бабинця, з хорами, скарбцем, лавками, сповідальницею і двома, до нині збереженими вітарами. Тут одначе находимо в описі Волянського зворот, який дозволяє припускати, що власне той бабинець нинішньої церкви, на якого стінах збереглася стара і стилева поліхромія, був старшою частиною церкви у відношенні до межуючої з нею від сходу підбанної, центральної частини, яку о. Волянський зве „новою церквою“.

„Wszedłsze w Nowe Cerkwi“ — читаємо в описі Волянського — находимо в боковій каплиці з права два вітари „Passionis“ та „Protectionis Beatissimae“, а в каплиці, з ліва, теж два вітари — „Annuntiationis Beatissimae“ і „S. Onufrij Eremitae“...

Під обома боковими каплицями, до яких вели осібні двері з надвору, що утворювали трансепт поземного пляну нашої церкви, згадує о. Волянський крипти-гробниці, до яких входилося з нутра церкви. Середня баня, була „w górę tugem wywiedziona“, а на стінах підбанника висіли портрети Винницьких та інших добродіїв монастиря, поміж якими не було ще тоді псевдо-портрету кн. Льва Даниловича, який сфабриковано у Львові і завішено в лаврівській церкві щойно після 1798 року.

Переходючи з центральної частини до пресбітеріальної, занотовує Волянський по дорозі „ambonkę pikczetną“, що притулена до лівого підбанного стовпа, спиралась на низькому постументі. Перед крилосом (в бо-

кових конхах пресбітерії) стояло чотири пульти і хоріві лавки. Відмежовуючий вівтарну частину від головної нави іконостас, цілий з картинами Господніх Страстей, мав крім цього намісні ікони Христа й Богородиці, заслонені занавісами. На головному вівтарі стояв малий, старий ківорій з іконкою Богородиці. З пресбітерії вели одні деревляні двері з решіткою до захристії, а другі з півдня служили для комунікації з монастирем. В захристії були з усіх трьох сторін шуфляди на літургійні апарати та „аргентерію“. Під захристією як і під притвором були пивниці на вино, до яких вели двері і східці в низ з надвору.

Слідуючою з черги вказівкою для уявлення архітектури св. Онуфріївської церкви в Лаврові, можемо вважати псевдо-портрет князя *Льва Даниловича*, на якого обороті читаємо інформаційний напис: „*Ex originali in Curia Leopoldien. asservato haec copia facta est Leopoldi A. D. 1798*“. (Музей лавр. монастиря. Диви — репродукція).

На цьому портреті, який у своїй іконографічній основі є наглядною реплікою відомого загально портрету кисти львівського маляря *Луки Долінського (1750-1824)* і більше як певне, був ним таки скопійований для Лаврова, бачимо постать князя в зброї і багрянному плащі, зі скиптром в правій руці і лівою рукою, опертою на рукояті меча. Горою портрета біжить латинський напис: „*Leo Princeps Russiae Qui primus hoc Monasterium Lawroviense fundavit Anno Dni 1292*“. На право над головою князя бачимо в картуші, покритій трьома княжими мітрами, серед барокової арматури, св. Юрія на коні, пробиваючого списом смока. Це родовий герб лаврівського „фундатора“, про що говорить картина, уміщена на ліво від княжої голови. Є це зображення церкви — очевидно лаврівської. Бачимо тут хрестову конструкцію з осьмигранною банею і такимже підбанником по середині; верхом підбанника біжить галерія, повторена відтак при насаді завершуючої баню ліхтарні з високою шийкою. Над чотирма раменами поземого хреста менчі бані теж на осьмигранних підбанниках із такимж ліхтарнями. Фронтони головної нави і трансепту завершені трьохкутніми фасадами. На загал церква виглядає у двоє вищою від теперішньої, про що свідчить хочби два поверхи вікон, при чому в характері викликає щось в роді далекої ремінісценції структури св. Юрського собору у Львові..

Вже з першого погляду на повище описаний рисунок лаврівської церкви відносимо вражіння, що маляр, який її утравлював на полотні не бачив її в природі а користувався тільки устними вказівками замовника, яким був котрийсь з ігуменів лаврівського монастиря, при чому не міг опертися впливови святоюрської архітектури у Львові, яку мав під боком. Також посередньою тільки ревелаяцією є й рисунок притикаючого до церкви

одноповерхого монастиря, з поза якого здіймається копулиста вежа (дзвіниці) з хоруговкою (!) замість хреста на верху.

Найстарший із збережених інвентарів, що крім вичислення прав, привілеїв, маєностей, аргентерії і взагалі скарбів монастирської ризниці, бодай кількома штрихами описує монастирські будівлі, датований щойно 1804 роком. Про церкву довідуємося, що св. Онуфріївська церква була тоді „*murowana, z 6 kopułami drewnianemi pod dachem gątownym, potrzebująca geragacji*“... Згадуваний у вступі о. Сярчиньські, описуючи Лаврів в 1820 р. занотував, що серед монастирських забудовань стояла церква з семи банями(!)... Очевидно Сярчиньські помилково зарахував баню на дзвіниці, до комплексу церковних бань. Анонім 30-их років м. в. (Оссолінеум) обмежується до зазначення, що лаврівська церква була хрестового типу („*w kształcie krzyża*“). Алеж прямо сенсаційною ревелаяцією для всіх, що цікавилися лаврівською церквою останеться її рисунок, поміщений в „*Lwówianin*“ з 1842 року. (Диви — репродукція).

Бачимо там, в оточенні монастирських забудовань — школи з ліва на першому пляні і монастиря на дальшому пляні з права, могутню церковну „махіну“, якої хрестове заложення унагляднене зовсім виразно в елевації з тим, що до центральної частини, яка творить виступаючу поза черен перехрестя головної нави і трансепту ротунду, припирають квадратної форми — притвір і бокові каплиці, покриті чотирохспадними, шатровими кришами. З поза цілої будови, висовується ще три маківки, які мусілиб завершувати — трьохабсидну, невидну на рисункові пресбітерію...

Поясненням до цього рисунку можна вважати статю Ф. Лобеского з 1859 р., в якій дотично св. Онуфріївської церкви читаємо: „Архитектура церкви — візантійська. Побудована у формі хреста, над якого кожним ramenem є баня, а на перехрестю найбільша, оперта на оточуючій цю просторинь і виступаючій з неї ротонді. Є отже над церквою пять головних бань. До них треба додати шесту над прибудованою пізніше захристією, та ще одну на окремій вежі з дзвонами. З далека виглядає храм наче семибанний (Сярчиньскі!). Мури помітної товщини, вигляд тяжкий, двері так головні як і бічні незвичайно маленькі і запалі, що свідчить про осіданне церкви в землю і її дійсну старовину“...

З новіщої монастирської хроніки довідуємося, що в 1865 році за ігумена о. Н. Панковича покрито головну баню Онуфріївської церкви бляхою за ціну 700 гульденів. (Рисунок церкви публікований в 1842 р. викликає вражіння, що вже тоді головна баня була крита бляхою а шатрові — бокові гонтою).

Літом 1858 р. візитував лаврівський монастир архієпископ Праги, кардинал Фрідріх Шварценберг. Візита високого достойника Церкви за-

важила на пізнішій перебудові церкви, якій тоді призначено було визбутись ледви не всіх архітектурних ціх, що характеризували її до тепер і викликали вражіння глибокої старовини в подорожників.

У візитаційному протоколі, в якому дата будови самого монастиря означена 1705 роком, читаємо між и.: „Ecclesia ad formam crucis bene aedificata, atque necessariis apparamentis, iisque praetiosis instructa... Ecclesia haec una cum campanili, septem turribus, seu cupulis instructa est... Judicatum est: ut alleviandum tam difficilis conservationis onus e dictis Ecclesiae turribus, principiale solum modo in medio machinae Ecclesiae et altera super campanili relictas, reliquae sensim (ubi videlicet reparandae forent) demantur. Ecclesiaeque tecto simplici juxta stylum modernae Architecturae usu venientem provideatur...“ (Диви — Додаток).

Доручення кардинала виконано небаром з усею скрупулятністю і церков показала в новій шаті, правда не модерної архітектури, але такої, що радше викликала вражіння костела, аніж церкви. Правда, ще в василіянському шематизмі з 1859 р. описується св. Онуфрійська церква в Лаврові як „семибанна“, але вже, урядовий шематизм з 1863-64 рр. описує її форми в стані, в якому збереглися вони до великої реставрації в 1909-1914 роках.

„Die Kirche — читаємо там м. ин. — befindet sich unter einem Schindeldache, und enthält in der Länge $20\frac{1}{6}$ in der Breite $7\frac{1}{6}$ Klapfer, ist durch 17 Glasfenster erleuchtet, hat beim Eingange eine zweigezügelt Haupt- und darnehen rechts und links zwei kleine Thüren, auf eisernen Bändern, Kögeln ohne Schloss und werden von inwendig mit hölzernen Querstengen vermacht. Über dem Dache besteht ein Signalturm. Links und rechts vom Eingange befinden sich zwei Seitenkapellen vom gleichen Materiale erbaut, unter dem Titel Maria Mutter Gottes und des Gekreuzigten Heilands. Hinter dem Hochaltar ist die Sakristey, mit einer vom Klostergebäude führender Eingangsthür auf Bändern und Kögeln versehen mit Ringelschloss samt Schlüssel. Auf dem 6 Kuppeln formirenden Schindeldache, befinden sich 6 eiserne Kreuze. Am Werfe hat die Kirche samt ihren Bestandtheilen, durch tiefe Lage und die eindringende Feuchtigkeit viel verloren...“

І справді, так перестроєна лаврівська церква втратила дуже багато для нас, не на своїй матеріальній вартості, якій по словам урядового інвентаризатора пошкодила вохкість але на суто ідеальній важности — вона з одного маху пера латинського кардинала — втратила всю свою привабливість старовинного пам'ятника й весь мистецький чар, крізь який промовляла до нас традиція століть її історії.

З одного маху перестала лаврівська церква бути „тяжкою і трудною до консервування махіною“ а перекинулася в скромний, провінціональний костелик з „сигнатуркою“ по середині і непомітними маківками на сідлах двохспадних криш, що покрили рамена її плянового хреста... Сталося це за ігуменування о. Наркіса Панковина, якому на X соборі Чина у Львові в 1875 р. висловлено за те спеціальну подяку. Тодіж таки покрито церковні стіни новою і безвартісною поліхромією кисти Яблонського та заступлено старий іконостас новим, згідно перероблено останній до непізнання..

Ще не зовсім „зреформованою“ оглядав нашу церкву В. Площанський, який занотував над церквою „малу вежу з дзвоном і шість гарних бань з залізними хрестами“. Відгомоном старого; пятибанного вигляду церкви є її рисунок поміщений в книжці Білоуса... Але уже в першому виданню В. Лозінського „Przewid i Lewem“ бачимо картину церкви такою, якою збереглася вона; з малими змінами, до нині. Інтересним для сучасного гостя в Лаврові є опис лаврівської обителі з під пера, так часто уже цитованої Гринберг Стшетельської, яка була в Лаврові в 90-их роках м. в. „До Лінини — читаємо в цитованій книжці на ст. 621 — доїхали ми під вражінням, що їдемо наче крутими коридорами гір і лісів в незаселену пустиню. В Лінини вдарив нас одначе промисловий тартачаний рух, що розвіяв наші ілюзії і уявлення, що це село, як закінчення цих коридорів природи, буде чимсь тихо і стародавньо таємним. Зате в Лаврові майже відзискуємо цю ілюзію, а хоч нема тут ані бояр, ані довгобородих черців, ані черниць, хоча князь Лев не вийде проти тебе, хоча монастир уже здалека виглядає новочасно, то не дивно, коли той безталанний князь пустився аж тут докоротати свого віку. Не дивно, що люди перед століттями шукаючи захисту, йдучи здовж корита ріки, аж в Лаврові збудували монастир. Якось тут і дорога вривається, а обрій закінчується лісистим полукругом в докочичній перспективі. Той полукруг не є горою навіть, не є властиво лісом, а всежтаки здається, що поза ним не має нічого, що тут кінчається світ“...

„Нинішній Лаврів (в якому нема уже конвікту і нормальної школи) більше може зближений до цієї предковичної оселі, складеної з черців і монастирських слуг, що мешкали довкола монастиря в часах, коли тутешня Лавра була радше захистом пустиножителів, що зі своїм деревляним монастирцем крилась в гущавині ліса.

Ліс є тут фоном краєвиду для монастиря, що разом з цілим своїм фільварком, окружений порядно парканом подобає на добре загосподарований шляхотський двір, повен стіжків і господарських будинків.

По середині монастирського подвіря здійсмається мурована, хрестообразна церква.

На церковних дверях вдаряє плоскоріз в дереві, зображуючий окриту тільки бородою нагу постать на вколішках — це св. Онуфрій патрон церкви. Двері ці виглядають як ворота іконостаса. Іконостас не має характеру звичайних церковних іконостасів: своїми золоченими різьбами, іконами та мальовилами, пригадує радше стиль, що панує в львівських костелах. Памятник гарний, але не старий. Вівтарі удержані в тім самім характері. В одному з них царює в усій постаті св. Йосафат, мученик пізніших часів. Церква збудована в формі хреста, в якого раменах є каплиці... так переповнені вівтарями та іконами, що навіть непомітно, чи церква в нутрі білена чи мальована. Постать св. Онуфрія, не зле мальована, повторюється кількакратно в іконах. На одній з них борода святого розходиться широко на боки і зливається з сіро-білим фоном мальовила. На тому тлі тільки очі темні, піднесені в гору з захопленням і екстазою. Повернувшись до входу, бачимо хори збудовані в полукруг, теж украшені картинами, серед яких на перше місце висовується портрет кн. Льва. Задержуємося в основі (плянового) хреста перед виходом (в бабинці). Ту попід стіни є по обох боках лавки, а на стінах, зовсім низько — стінні мальовила“.

Мова про неіснуючу вже нині поліхромію кисти М. Яблонського (1871 р.), якої зміст та характер закріплений тільки тут в повному наївності описі Стшетельської. „Приковує воно нашу увагу — нотує свої вражіння Стшетельська — і вбивається в тямку найбільше може з усього, що ми тут бачили. На одному боці зображує картина постаті, що сходять з висот і благословлять народ, що тиснуться до їхніх стіп. Але тим народом не є самі селяне, противно, це якась шляхта, лицарі з обнаженими головами, жінки і дівчата давніх часів. Все те наче в якійсь тривозі, з витягнутими руками припало тут з усіх сторін і жде порятунку чи оборони. Оскільки я на тому розуміюся, ця композиція є прекрасно задумана і виконана. Особливо гарними є типи мужеських і жіночих облич. Один з лицарів і дівчина мають ідеально-славянські черти, а облича кожної з постатей уявляє собою инший тип“.

„Ціле мальовило потягнуте покостом, виглядає свіжо, тільки з низу знищене від вогкості, що тут нищить склепіння церковних підземель“.

В перших роках нашого віку обслідував св. Онуфрійську церкву в Лаврові польський архітект К. Мокловскі, який зложив про неї обширне звідомлення перед комісією для історії мистецтва в Польщі, існуючою при Краківській Академії Наук.

Описавши архітектуру церкви автор застановився над провенієнцією її поодиноких частин та їх стилевою дефініцією. Лаврівська церква св. Онуфрія — повстала, згідно з припущеннями архітекта Моклов-

ського, наприкінці XIII в., століття пізніше від храму св. Пантелеймона в Галичі... Нинішній її вигляд, відбігає від первісного, але складові її первні, даються легко розпізнати. Новішою, бо з 1676 р. є придорожна фасада церкви з цегляним фронтоном в стилі провінціального бароку. Старовинний характер будівлі зацілів одначе на вітарних абсидах з характеристичним романським фризом і окапом. На відмінне походження східньої частини храму вказувалиб крім цього луки вікон і камянний матеріал грубих (1·50 м.) стін. Виразнійше іще виступають ріжницькі поміж первісною будовою з XIII в. а пізнішою з XVII в. в нутрі храму. Стара частина зберегла ще в своїому центрі схему візантійського строю. Півкуля копули оперта на луках, полученных поміж собою парусами. Від трьох абсид вибігають три чвертькулі, що опираються чолом на середні, чотирулучні стіни. Ряд цікавих подробиць придає візантійській схемі характер стилевої незрізничкованости. І так місце повної, середущої бані з барабаном, яку ми бачили в дотогочасних церквах, заступає тут невеличка, схована під руштуванням криші півкуля. В парі з тим розміри абсид не однакові і розміщені вони не на одній лінії, як до тепер; середна абсида займає усю широчінь головної нави тоді, як бокові, що твоять закінченне, плянового перехрестя менчі, через що цілість поземого пляну нагадує поздовжний вигляд латинського хреста. В кінці новою подробицею є примінення готичького остролука і контрфорсів як частини, що підпирає копулисте завершенне склепінь і то в подвійній формі. В результаті переконується архітект Мокловскі, що „усі ті стилеві елементи належать до одної епохи і походять з переходової доби поміж романщиною і готиком, що мов вишивки західньо-европейської культури: перетикають візантійську канву“.

Мокловскі, що прийняв за історичний факт легенду про ерекцію лаврівської церкви князем Львом Даниловичем, вийшов з апріорного заложення, яке датує памятник XIII віком, при чому зацікавився тільки пресбітеріяльною частиною нашого храму, яку вважав первісною і автентичною, коли трансепт і бабинець з притвором назвав прибудівками з XVII віку. І тому то наша церква здалася йому „кам'яним документом культурних впливів на Галицьку Україну, які ішли з Німеччини, Угорщини і Шлезька з заходу та Візантії і Київа зі сходу“... Відмінний і, хоча в консеквенціях теж мало розвинутий погляд, висловив корреферент архітекта Мокловского, кравківський професор історії мистецтва й дослідник М. Соколовскі, якого поземий плян лаврівської церкви о формі картового трефа навів на думку, що остання будувалась помітно пізнійше і то під впливами А тону. Одначе, на його думку, будівничими нашого памятника були майстри обзнайомлені з прийомами західньо-европейської архітектури того

часу, через що лаврівська церква, не дивлячись на своє очевидне споріднене зі Сходом, має західній характер...

Оба дослідники не володіли і не старалися заволодіти історичним, документальним матеріалом лаврівської обителі, а при тому жаден з них не прочував, що якраз в знехтованому ним бабинці буде відкрита стара поліхромія, яка кине нове світло на зачеплену проблему.

Всеж таки понад всяку міру інтересними і цінними стануть для нас записки о. К. Мрозовського архтекта-аматора, під якого орудою відбулася остання обнова св. Онуфріївської церкви, почата літом 1912 року.

Полишаючи за собою слово в дотичній главі, використовуємо найцікавіші місця з тогочасної монастирської „Хроніки“.

Серпень 1912. При будові (!) церкви треба було завалити склепіння над пресбітерією і хором і постройти нові, бо старі були страшно потріскані і справді, хиба за ласкою Божою трималися купи, не забувши до тепер нікого. При валенню найдено замуровані двері до церкви, де перше кадило висіло в малому закапелку від півдня коло філяру (підбанного) і також до захристії від входу під вікном, що здається було полученням (церкви) зі старим монастирем ще з перед XVII в. По відбиттю заправи, цегла ясно вказувала, що старі філяри були обрубані в приноровленню до нової бані та що церква мала давнійше вид полукруглих рамен хреста (диви — рисунки та ілюстрацію з „Lwowianin-a“ 1842 р.)

„Колиб припустити, що поліхромія найдена (в бабинці) походить з кінця XVI в. то і первісна мурована церква могла бути збудованою в першій половині XVI в. Після пожежі перебудовано її і полукруглі парама трансепту замінено прямокутними, що могло статися під кінець XVII в. (?) Спосіб мурування той сам, який був і в завалених будинках проти монастиря. Нині, хоч далось нові склепіння трохи підвищені, але конструкцію збережено стару“. (Диви — рисунок).

24 жовтня 1912. Роботи в церкві припинено в наслідок морозу. По відбиттю тинку в бічній каплиці Серця Ісусового, найдено останки мальовила того самого, що в головній наві, але тільки фрагмент при бічнім мурі, де тепер є двері. Мальовила заходять під мур (!) Мабуть, ставлячи бічну каплицю не вязано її з головною навою. Також відкрито стару архітектуру зпід колишньої бані. Одначе її мусіли підмурувати, бо була потріскана і в ключі цегла рухалася... При закладанню бетонів довкола церкви з півночі і півдня, шукано за старими фундаментами, або гробницями. Копано в кількох місцях, одначе ніякого сліду не найдено. Де похований князь Леві Куди його перенесли! Ніде не можна найти ані

сліду. Може це тільки здогади, що він похований в Лаврові тоді, коли він спочиває в Спасі?

1913. Підчас відбивання заправи в старій наві і бабинці виявилися склепіння дуже слабкі так, що треба було їх звалити. Тому хори збудувалось над бабинцем на залізних шинах а над навою, для цілості дасться вітрильне склепіння. По відбитю заправи показалася поліхромія, але дуже знищена; в добрім стані збереглися тільки партії, що тяглися за стовпами. На них є багато написів, скробаних якимсь залізом. Між иншими на ліво від входу є напись: „Anno D. 1586“. Отже вже в році 1586 ця поліхромія існувала і вже тоді була стара, та що написи повстали підчас перебудови. Тому можна означити кінець XV в. або початок XVI як дату мальовання церкви тоді, коли сама будова ще старша”.

„Поліхромія ця — це унікат в Галичині (пише культурний монах о. Мрозовський... Поляк з походження) але щож, пани консерватори дивляться байдужними очима, бо крізь польські шкла на цю памятку української, старої культури...“

1914 р. (Хроніст о. Калиш): „28 квітня почали мулярі дальшу роботу над обною церкви, якої першу частину почали виправляти. Через відслоненне старої поліхромії, що була заслонена стовпами, які підтримували склепіння, стовпи усунуто а стеля має бути деревляна, тинкована“...

На цьому, на жаль, вриваються хронікарські нотатки про останню реконструкцію св. Онуфріївської церкви, яку небаром перепинила світова завірюха. Спасибіг одначе й за тих кілька достовірних вказівок, що дозволяють нам бодай зорієнтуватися в лябірінті поневільних домислів і припущень.

1. Аналогічні випадки перенесення монастиря з первісного недоступного і з природи оборонного місця на вигідніше, траплялися доволі часто. Так було прим. в сусідньому Добромилі. „O Tytule pierwiastkowym tegoż klasztoru Cerkwi pewności niemasz, gdyż niektorzy twierdzą bydz pierwszy S. Jana przy Cerkwi w Lesie na gorze blisko tegoż Monasteru która Cerkiew dotegoz czasu trwa y nazywasię S. Jana Krzyciela, same drzewa y okopania przyswiadczaią mieszkancow zakonnych ut vulgo fertur Schimnikow, inni ninieysze mieszkание pod Gorą sub Titulo S. Onufrii pierwsze bydz twierdzą od założenia, jakoz“... — Хроніка I. 1.

(Продовженне слідує)

Микола Голубець

II. МАТЕРІЯЛИ

„Правила и наставленія“

Написав о. Арсеній Коцак ЧСВВ.

О АРСЕНІЙ Коцак ЧСВВ. уродився 14 марта 1737 р. в селі Буковци, Шариської жупи. Батько його був священиком. 1757 р. вступив він на василіянський новіціят у Красноброді і відправив його під проводом о. Інокентія Кашпера. Професію зложив 14 марта 1759 р., на діякона був поставлений 1. V. 1759 р., а ерейські свячення одержав 27. IX. 1763. Дволітний курс схолястичної філософії зробив під проводом о. Пріма Паппа, францісканина в Красноброді. Студія теологічні відправив в езуїтській колегії в Тирнаві, де й зложив докторат. В Чині був він учителем новиків, професором теології, ігуменом. Любив писати і лишив по собі досить значну письменну спадщину, переважно писану церковщиною або по латинськи. Його досить обширна граматика руської мови чи не буде одною з перших. Умер 12. IV. 1800 р. в мукачівськiм монастирі.

(Стор. 1.)

Правила и Наставленія в Благо чинїи и Благо нравїи съ поученїями и Размышленїями къ Благоговѣнїю къ всакомъ дѣланїю служащими и возбуждающими всакомъ хр[ис]тїану ко вѣдѣнїю благополезнѣишаго наипачеже Монахомъ ко всему житїю благопотребнѣишаго не новосложиса или измыслишася, но точїю ѿ различныхъ оучителей и благоухъ нравовъ изслѣдователей сообрашася, и сложишася на стихи поетическіа но не изнческіа ниже ѿ баснословіа ради свесловіа, но ѿ Б[о]годухновенаго с[в]ящ[и]на: Писанїа ради оудобнѣишаго воспоминанїа оутвердишася, и списашася (стор. 2.) трудолюбіємъ единачу наименшаго ѿ Братїи Чинъ ѣ: Василїа Великаго, Іеромонаха Арсенїа Коцакъ с[в]ящ[и]н[и]и Б[о]гословіи оучителя на тои ча[с] новоначальныхъ монахов наставника — въ ѣ: свителїи Краснобродской, вѣсто ѿ Сотворенїа Мїра до соѣ ѿ Рождестваже Х[ри]сто[ва] по плоти и ѿ ѿдѣй.

(стор. 3.) Предисловіе.

Ще и одного каждого на[с] нѣтъ сама вѣкло наставляе[т]

такоже знаю, ижъ всякъ мнѣ на сіе сонзволаетъ

Икоже во птахъ ѿ естества возбуждае[т]ся на летанїе

сице и человекъ естествоно воздвизае[т]ся на дѣланїе

Восставшъ во с[о]лицѣ г[лаго]летъ с[вѣ]щенное писаніе
 а бѣе исходитъ ч[е]л[о]в[ѣ]къ на свонственное свое дѣланіе.
 И в томъ же дѣланіи даже до запада с[о]лица пребываетъ
 и тако нишъ себѣ во потѣ лица стѣжаветъ.
 Иже оубо ѿ дѣла себѣ приличнаго себе оудалаетъ
 сен во истинѣ человекка себе быти забываетъ.
 Сицевыи запровадъ ниже Б[о]га своего познаваетъ
 зане ѿ казни, нанюже ѿсужденъ есть себе ѿтпадетъ.
 Истинъ во г[лаго]лю, яко ч[е]л[о]в[ѣ]къ иначе не возможетъ и жити,
 аще не вѣдется каковымъ либо чиномъ тѣрдити.
 Сіа и прочая азъ со вами любовно сознаваю
 но точію на сіе еже сказъю, не сознаваю.
 Ико аще и кождо на[с] натѣра сама вѣло возсуждае[тъ]
 но не всякаго та благочино то дѣлати наставляе[тъ]
 аще во ѿ юности паче человеккѣ преклоненъ е[сть] на слово
 констинъ невозможе[тъ] сотворити оудобно что благое.

(стор. 4. — порожна)

(стор. 5.)

ПОУЧЕНІЕ П.

ѿ первомъ дѣлѣ истиннаго хр[ис]тіанина по восприановеніи.

Первая заповѣдь есть до всякаго хр[ис]тіана
 во десятословіи ѿ Б[о]га самаго приподанна
 Давы Б[о]га своего Творца познати
 са[м] рекіи: Язъ есмъ Г[о]дъ Б[о]гъ твой: изволи сказати
 Оубо и первое дѣло, первое помышленіе
 должно быти сіе, воспріемши ѿ сна восприановеніе

Восприанѣвши оубо ѿ сна а бѣе вєрати оумъ твои ко ѿцу
 ко своему единому истинному Богу и Творцу —

Рци со Давидомъ поманухъ имя Твое Х[ри]ст[е] Б[о]же
 и сохранихъ законъ твой ты ми в томъ поможе.

Сіа восприанѣши ѿ сна а бѣе возопи ко Б[о]гу
 да возможеш доити ко неб[ес]ному чертогу.

Ниже подобаетъ тогда ѿ тлѣныхъ помышлѣти
 но паче ѿ горнихъ достоинтъ тогда мѣдрствовати.

По г[лаго]лю ап[осто]ла, аще со Хр[истомъ] воскреснете
 вышнихъ ищите, якоже и прежде неже оуснете.

Горная мѣдрствите, и идеже Х[ри]ст[е]съ в деснѣю Бога ѿца сѣдитъ
 всякъ тамо доити да тщи[тъ]ся, и ѿ семъ да побдитъ,

ПОУЧЕНІЄ ВТОРОЄ.

Ѓ БЛАГОВРЕМЕНОМЪ Ѡ СНА ВОСТАНІИ.

По восприанокеніи никтоже на ложи да оунываетъ,
ниже попѣсти[тъ] да с[о]инце его на томъ ѡсїаетъ.
Но прише[д]шѣ времени абїе да не лѣкнотно востае[тъ],
и за препокоеніе тѣла Б[о]гѣ хвалѣ да воздаваетъ.
Гїе сотворити никтоже никакоже да забываетъ
таже благочино ризы свои на себе да возлагаетъ.

Ѓ БЛАГОЧИ[Н]НОМЪ ТѢЛА Ѡ ДѢЯНІИ.

Ѓблачаи си во ризы свои, и ѡдеждѣ прїемлаи
оусердїен словеса ко Б[о]гѣ; с[е]рдцемъ сїа внемлаи.
Ветхаго челоука з дѣлами лѣкавыми хоуѣ совлещиса,
и в новаго создана по Б[о]зѣ желю ѡблещиса.
Оутвердимя во истинѣ Б[о]же, сего оусер[д]но желаю,
ѡ семъ ти молю, ѡ семъ слезенъ припадаю.
Того ради не бѣди такоже жена, ниже тѣломъ зѣло краснїя
ѡ власахъ и ѡ брадѣ безчино не пещиса --
Ѓбачеже и сїа внемлаи да не бѣдѣтъ ти ризы впрашенныя,
или раздраны[я], ниже колною вприсполненыя.
Ѓбвѣлаже во сандалїа себѣ нозѣ
помани яко Х[рист]ѣ вѣхъ проведены ѡбѣ сквозѣ.

(стор. 6.)

Семѣ правилѣ да возможеша довлесотворити
на всякъ д[е]нѣ поне единою незамедли сїа вчистити
Ксемѣже идеже имаши сѣсти или себе преклонити
или снемши зъ себе ризы нѣгдѣ положить
Всегда прежде впасно призри аще мѣсто ѡное
нѣсгь сквернаво или прахомъ исполненое —

При вблаченїи сїа ѡпасно да внемлеша
да не предѣт вчесы иныхъ себе вблачаеша
Икоже во неблагоуравно е[сть] сїа зо себе пѣкъ совлекати
сице не бла[го]чино паки себе втыя вблекати.

Ѓ РИЗАХЪ

Ризыже княже вблекаешиса козлюбн сицевыи
къ каковыя вблекаю[тъ]сѣ тебѣ вси равныи
Всегда на время и мѣсто прилично взираи,
но ѡ междѣ равными ризы хѣдѣйшїи имѣти желай,

Показъй всегда на себѣ хр[ис]тѣ[н]ское смиреніе
 никогдаже яви кѣюлико гор[до]стѣ] или киченіе.
 Блнко бо бѣдѣши любимице смиреннѣишій
 толнко и бѣдѣши и блгонракнѣишій.

Ѡ блгочинїи домовномъ.

Нѣстѣ блгочино вдомѣ аще ти не бѣде[тъ] спораженый
 аще не бѣдетѣ на всакъ д[е]нь изметеный.
 Ниже лѣтѣ ти в[с]тѣ] изыити и здомѣ полѣ ѡблеченомѣ
 или на главѣ ношнѣю шапкѣ имѣшемѣ
 Ѡ постели твоѣи когдалибо востаеши
 непокровенѣю никогдаже да вставлѣеши
 яще и возможеши инаго кого имѣти
 иже возмогатѣ бы ти ю постелити,
 Ѡбаче дѣло сіе иномѣ спѣшати не сонзволяй
 но всгда самъ себѣ постелю твою постилай
 На потребѣ тѣлеснѣю аще оуготовлаешися
 никогдаже инымъ ѡ семъ да извѣствѣешися
 нѣстѣ ко блгонравенѣ явно сію творай,
 ты иты ѡтай на сію себе оуготовлай.

Ѡ оумовенїи.

По вблеченїиже приложи измыти рѣцѣ и лице свое
 таже прочеши власы и брдѣ ко время себе
 Сїе здравїа и блгонравїа правила повелѣваю[тъ]
 точїю да не киченїа ради сіа дабывають.
 Тѣмъ когдалибо сіа дѣлаеши
 внемли да всегда нѣчто себѣ размыслаеши.

(стор. 7.)

Тѣмъ аще когдалико рѣцѣ себѣ оумываешъ
 и на вчищенїе ихъ водѣ себѣ возливаєшь,
 Рци слова Ѥлломника: наипаче ѡмойма
 ѡ беззаконїи моихъ, и ѡ грѣхъ ѡчистима
 На лицеже возликая водѣ сіа да внемлаеши
 Пророка Ісаїи слова самъ себѣ приг[лаго]лаеши
 Ѡмынтеса и чисти ко вса дни бѣдѣте
 ѡимѣте ѡ себе лѣкаствїа ко любви хр[ис]тѣ.

(дальше і стор. 8. незаписано)

(стор. 9.)

Ѡ хожденіи во церковъ.

Ище хоцеши совершенство христіанское стѣжати
 частѣе изволь Церковъ с[в]ятѣю навѣжати
 Частое ко хожденіе во церковъ много ч[е]л[о]в[ѣ]ка ползетъ
 и ко совершенствѣ хр[и]стіанскомъ много спосоветвѣ[тъ]:
 Ксемѣже хожденіе во церковъ не точію е[сть] полезнѣйшее
 но и человекѣа кое дѣло естъ достоинѣйшее.
 Паче хожденіа во церковъ, что естъ сладостнѣйше
 или приличнѣйше, или славнѣйше.
 Не хоцѣ прочее и семъ слово разшырати
 егда вѣмъ мѣ вѣрнымъ сѣм гла[гола]ти —
 Того ради когдалико клепаніе оуслышиши
 ко церковномѣ пѣнію спѣшно да пристѣпиши.
 Глаголи со радостію з Давидомъ пророкомъ,
 превозлюкленнымъ Б[о]гѣмъ преславнымъ] шрокомъ.
 Возвеселихъ сѣя ѡ рекшихъ в домъ Г[оспо]д[е]нь видемъ
 и помолвиши сѣя прилежно сползю извидемъ.
 Или аще изволиши оуспѣвѣи восхождѣ ко Ѡцѣ
 восхождѣ ко Б[о]гѣмъ, восхождѣ ко моемъ Творцѣ.
 Приходѣже на врата церковная
 воспомѣни себѣ врата небесная —
 (дальше незаписано)

(стор. 10.)

Ѡ благостопніи во церкви.

По поклоненіи ставши на мѣстѣ на богомоленіе
 воспомѣни во Бытіахъ словесъ реченіе.
 Во истинѣ се мѣсто с[в]ятѣе, се мѣсто и страшно
 нѣсть мѣсто, но домъ Б[о]жій стои тамо шпасно
 Того ради повнегда на намѣсто свое станеши
 сѣмо и ѡрамо шчи твои да не разсѣлаеши
 Ниже со дрѣги троими дерзни бесѣдовати
 но ѡ единомъ Б[о]зѣмъ непрестан помышлати.
 Междѣ моленіемъ наипаче на мѣстѣмъ изно[мъ] да не сидеши
 ниже на кѣюлико странѣ тѣло твое да ѡпреши.
 Развѣ аще нѣжда или немощъ прилѣчитъ ти сѣ,
 тогда возможеши сѣсти или преклонити сѣ.

Но како самѣ достон[тъ] бывати сіе да вѣси
со бл[а]гоговѣніемъ и трезвеніе[мъ] вса сіа да сотвориши.
(дальше незаписано)

(стор. 11.)

Ѓ) правилѣ церковномъ
и часахъ канонныхъ.

Правило церковное и часы дневныя ѿправлѣнай
мнѣста аки дань за себе и за церковъ Б[о]гѣ воздавай.
(6 стрічок ненаписано)

Правило церковное тако чести си млетъ
также глава¹ dolentes повелѣваетъ
Сирѣчь чести пишно и благовѣно
прихода въ церковъ все блачинно.

Или иное мѣсто чесное и
хранѣже и время всегда должно.

При самомже твоего моленіи пѣснь Г[оспо]д[е]ви аще воспоеши
имѣй сіа три вещи во храненіи внемли шпасно да сего
(дальше ненаписано 4 стрічки)

Присе[м] имѣи и чино сториженое ти тѣло
да бы было цѣло творимое тобою дѣло.

Оумже розвѣженъ[?] и чистъ имѣти будеши
аще пред лице[м] себе стоати помнеши.

Звполное с[е]рца вниманіе стажеши
аще дѣиствентелно сіа возжелашеши

Да бы моленіе[м] твои[м] возмоглъ еси б[о]га похвалити
мірѣ и церквѣ помощи аглаы возвеселити.

(дальше ненаписано)

(стор. 12.)

Ѓ) таинствахъ
правила церковнагѣ.

Правила церковны не тѣне сѣть ѿ ѿцѣ сложены
но во всякомъ истын танны сѣть замкненны.

Иже не всякомѣ и вѣрномѣ ѿкрываютьъ си
но точію благоговѣннымъ ѿ б[о]га являю[т]ся.

Хоцеша ли любимиче тыа познати
изволь пѣсѣдѣющіа стихи прочитати

¹ в канонічнім праві

Знихъ же ѿ части возможешъ оубѣдати
ѿ чемъ во правилѣ твоємъ маешъ размышлати.

На полнощници

Во полнощномъ пѣніи, послѣднемъ сѣдѣ
аки дн[е]съ сѣщѣ, оумомъ пре[д]стани: ѿ тѣдѣ —
Прійди въ горѣ Блешнѣ, идѣже на[с] ради,
сѣднѣ намъ имѣши, скорбитъ безъ ѿрады.

При Оутрени

Поемѣи оутрени возлюбѣи безскверный
животъ, желяи внити во свѣтъ невечерній.
Щеже помни яко всѣе время за ны
итъ выстъ [[исѣ]с] ко страсти, готовъ сми на раны.

На первомъ часѣ.

Во первомъ часѣ молитва бѣдетъ ти виновна
да ти ве[с] д[е]нѣ сѣи преидетъ безъ мрака грѣховна.
И помисли: что всен часъ за безстѣдство наше,
приведены во прето[р] безгрѣшныи страждаше.

На третьемъ [!] часѣ.

Третіаго достигши моли царя славы
да яко ап[осто]ломъ после[т] ти д[ѣ]хъ правый.
И косплачи, сѣдѣ пріемша на см[е]ртъ разсѣдши,
Х[рист]а, и многа во сѣи ча[с] претерпѣвша слава.

На шестомъ часѣ.

Во шестыи же ча[с] оумныма смотрящи ѿчима
зри Творца всѣхъ ѿ твари на кр[е]стѣ возносима
Хотѣща кывшѣ во сѣи ча[с] прелестъ погвѣити
да самъ полѣденыи ѿринетъ навѣты. —

(стор. 13.)

На ѿвѣдници.

(ненаписано)

На девятомъ часѣ.

Потциса яп[осто]лскимъ стопамъ подражати
входѣи во храмъ на молитвѣи и на часъ девятый
Виждѣи оумерша, виждѣи главѣи ѿцѣи преклонивша
виждѣи вса на[с] ради всен ча[с] Х[рист]а совершивша.

На вечерни.

Вечерню же поюци разсѣждай оумилно
 како ѿ реверъ благодать изліѣа ѿбиано
 И погребенъ бысть; ктою зрѣши прииракъ свѣта
 виждѣ яко и твоѣа в сѣнь смертнѣа заидѣтъ лѣта.

На повечерни.

Приложи Повечеріе, несѣши смиреннѣа
 молитвѣа, яко миро Богѣа погребеннѣа
 ѿобразомъ Магдалины гробѣа присѣдающей
 да извѣдеши вещи во тмѣа преходящей.

По правилѣ же.

По совершеніи же должнаго пѣніѣа
 оусѣгъви Давіда красна реченіѣа
 Колѣ сла[д]ка во гортани моемъ ти словеса,
 паче меда во оустахъ, якъ свѣтла и[е]беса.
 Или: Яще се вѣсте вѣдете блаженны
 аще ја сотворите, ко всемъ оумноженны.

(стор. 14.)

Ѡ Б[о]жественнои Литургіи.
 (нема нічого до стор. 19.)

(стор. 19.)

Ѡ прѣбыканіи келійномъ.

Совершивши церковна по всѣа дни пѣніѣа, во время свое
 прочее вниди во домъ твой, и сѣди во келіи твоей
 И тѣа оупражняйся чтеніемъ или Б[о]гомысліемъ
 или иѣкіимъ рѣкодѣліемъ, но всегда со безмолвіемъ.
 Да не ѿставишиже и тѣа оужоженнаго себѣ моленіѣа
 или наложеннаго ѿ старѣишаго послѣшаніѣа.
 Бѣди сматрѣѣа и совершаѣа ѿбщаѣа оустакленіѣа
 вжидѣаи всегда Божіѣа, ко себѣа присѣщеніѣа.
 Но како всѣа сіѣа дѣла имаша совершати
 изволь послѣдѣющіѣа стихи прочитати.

Чинъ шестіѣа во келію.

Иди во келлію твою ѿ пѣніѣа церковнагѣа
 поминѣа ко Захѣю реченіѣа Хр[ис]товагѣа.
 Потщѣѣа си ниди в домъ твой, днесъ бо в твоемъ домѣ
 подобаетъ ми быти, тѣмъ ничтоже г[лаго]ли никомѣа.

Чинъ вхѣда во келію.

Вхѣдши же во келію ѿверзаша си врата
 глагола ко Б[о]гѣ послѣдѣющаи словеса злата.
 Се покой мой во вѣки вѣковъ zde вселюся
 тако избрахъ и во жилище себѣ, здѣ не посрамлюся.

Чинъ чтенія дѣшеполезнаго.

Ѹгда ѿверзаша книгѣ ко чтенію
 воспомани Пророка ко оумиленію
 Свѣтильникъ ногамъ моимъ Твое Боже слово
 и свѣтъ стезямъ моимъ, творити сер[д]це готово.
 Или оуслишъ азъ что ѿ мнѣ речеть Г[оспо]дь мой Б[о]гъ
 егоже послышаша не бѣдѣ азъ оубога
 Или Даръими Боже премѣдро[сть] престолъ твоихъ предсѣдательницѣ
 знеже тѣю избираю себѣ житія наставницѣ.
 Или сіа словеса: вразѣми ми Б[о]же
 и живъ бѣдѣ, безъ тебе бо сила ми изнеможе.

Чинъ рѣчнаго дѣла.

Вземши нѣкое рѣчное дѣло во твореніе
 потрѣсаша немедлено на совершеніе
 Г[агол]а, помощь моя ѿ Г[оспо]да Б[о]га
 сотворшаго н[е]ко и землю, не презри[т] оубога.
 Воздеждѣ ѿ имени твоемъ мои рѣцѣ
 и завлюся во трѣдѣхъ неповиненъ мѣцѣ.
 Поманиже и сіа: Довелѣже время ймате
 во всякое время нѣчто добро дѣлайте,
 И въ томъ всегда достонтъ намъ пребывати
 никогдаже бо лѣтъ намъ есть оуныкати —

(стор. 20.)

Ѹ послышаніи домовномъ.

Возванный ѿ келіи своен ко началникѣ
 ко оуреченнымъ службамъ добрѣ приставникѣ
 Рци: Г[оспо]ди Б[о]же, что велиши творити
 дѣброхотнѣ готовъ вся врѣченна[я] сполнити.

(2 стрічки ненаписані)

К прилѣчшесетъ время егда исходиши
 внѣ селенія ѿвѣща тако да гласиши
 Идѣ по тезѣ Х[рист]е, аможе аще речеши
 Ти помощникъ наставникъ са[м] ми бѣдѣши.

Чинъ творенія послѣшанія.

Имѣѣя врѣченное себѣ нѣкое дѣло
 немедленно потщися сохрании цѣло
 Рци паче жертвы лучшее есть послѣшаніе
 безроптанія творить всако преданіе.
 Помгани Х[рист]а Б[о]га, яко и тои бѣ повинѣаста
 нивчесомъ ѿ н[е]го никогдаже сопротивляаста.

Чинъ совершенія своего дѣла.

Всака дѣла твоего при совершеніи
 во чтеніи во трѣдѣхъ или моленіи
 Сокрѣшеннымъ с[е]р[д]цемъ рци: Рабъ есмь непотребный
 что должно бѣ творити сотворихъ всезловный
 Твое имя ѿ Х[рист]е Царю пренебесный
 ѿ всѣхъ бѣди славию, возываю перстный
 Да живетъ ца[р] мой и Б[о]гъ да живетъ во вѣки
 да живетъ со агг[е]лы да живетъ з челоѣвки.
 Яко царствѣ твоемѣ нѣсть конца и не бѣде[тъ],
 такъ слава твоя во оустнахъ всѣхъ во вѣки пребѣде[тъ].
 Рците вси аминь аминь, такъ Б[о]же сотвори
 Ты на[с] перстныхъ на земли ѿ н[е]б[е]с[е]съ призри
 Я н[ы]нѣ мѣ прочее дѣло начати
 послѣ ми помощь з свои благодати —

Чинъ возвращенія ѿ послѣшанія во келію свою.

Паки возвращаюся ѿ послѣшанія
 добро е[сть] намъ zde быти рци безъ сомнѣнія
 Оуготови три сѣни, Хр[ист]ови единѣ
 ч[ис]тѣи Д[ѣ]вѣ единѣ, и себѣ единѣ

(кілька стрічок ненаписано)

(стор 21.)

Яще что неприлично восхощешъ возрѣти
 ко власти свои держати, и сіе имѣти
 Рци ѿврати ѿчи мои не видѣти свету
 сіе сотвориши, извѣдешъ неприязнои тшеты.
 Яще неприлично восхощешъ возрѣти
 Потщи сія во оумѣ сія всегда имѣти
 Помгани Іува праведнаго оузаконеніе
 Пр[ис]но во срѣци имѣи того реченіе

Положихъ завѣтъ во ѡчи дѣвиць не взирати
 ѿ всякихъ неполезныхъ вѣкъ ѡвращати
 Слышати что новое презѣланѣ желашъ
 и в семъ многимъ трѣдомъ всегда вопрошашъ
 Размысли, что тебѣ ползветъ новыхъ слишаніе,
 а лучше ѡ спасеніи имѣти тѣшаніе —
 И такъ: иже ѡ истин[н]ы ѡвращай[тъ] слухъ, и оуклоняю[т]ся
 ко баснемъ вредительнымъ, стѣда исполняю[т]ся.

Аще оузришь или оуслышишь впадша кого во согрѣшеніе
 позри тогда на нрава своего исправленіе
 Возопи ко ГДѢ БГѢ ѡ срѣца глѣбны
 и рци ѡ БЖЕ не лишиша свои благостыни
 Аще быма благодать твоѧ не хранила
 и к немощи презѣланой ма не оукрѣпила
 Бязаконіа люта множайша быхъ былъ сотворилъ,
 аще не бы ты милосердіемъ свои[м] немощна покрилъ.
 Бѣди има твое стѣе благословено
 іако мнѣ посовѣветъ, ѡ всѣхъ прославлено.
 Н азъ ти величаю, азъ ти пѣснь приношѣ
 сохранима во вся дни все смирено прошѣ.

Аще же оузришь или оуслышишь кого добро творѣща
 во молитвахъ и постехъ, безпрестано бѣтѣща
 Или чтешъ во писаніихъ преславныя дѣла
 стѣхъ бжїихъ избранныхъ, сохранима цѣла.
 Возопи ко ГДѢ азъ во семъ благоволю
 сподобима равна творити всемирено молю.
 Помощію Твоею прилежно желаю
 неѡрини просѣща всегда возываю.
 Сподобен ма подобна[м] стѣмъ тѣмъ творити
 и ѡ здешныхъ прешествіи с тѣми во вѣки жити.

(стор. 22.)

По дѣиствѣ екса впадешъ во искѣшеніе
 приими во оустѣхъ Д[а]в[и]дово реченіе.
 Рци: Да воскреснетъ Б[о]гъ, врази да расточатъся
 погнѣнствъ и ниспадѣтъ весьма истреблѣтца.

¹ Два рази написано.

Егда діаволъ творить тебѣ¹ смѣшеніе
 и наносить нѣкое злое прелщеніе
 И не можешь самъ единъ дѣла разсѣдти
 для советѣ немѣнешъ к комѣ приходи
 Возгласи зъ Ѳлоомникомъ ѡчи мои ко ГДѢ вынѣ,¹
 и Тои ти исторгне[тъ] в потребнѣ годинѣ.
 Оудалить ѡ сѣти нозѣ твои и ѡ паденіи
 и благостію своею настави[т] на пѣ[тъ] спасеніи.
 Кто бо когда оупока на Бѣга и посрамиса
 нанѣ имѣи надеждѣ вездѣ прослависа.
 Оуповай на Бѣга твори благостиню
 тогда ѡбращаешъ свѣше многѣ милостиню.

По немощи впадши в грѣхувнѣю немощъ
 слези воздыхай на всякъ ча[с] и на всякъ ноцъ
 Оусѣгблани с пророко[м]: Гогрѣшихъ тебѣ единомѣ
 припадаю къ тебѣ самомѣ, не к комѣ иномѣ.
 Прости яко милосердѣ па[д]ша мѣ востави
 ѡ грѣховѣ мѣ избави, во царство оуправи.
 Очисти содѣянна вса беззакеніи
 сподоби мѣ хранити Твоя преданіи.

Ко исповѣдникѣ иди вса ѡкрыти грѣхи
 помышленіи злая, и малѣишіе смѣхи.
 И се жена грѣшница иже бѣ градѣ
 оуслышавши, яко ХС при извераномѣ стадѣ
 возлежитъ въ фарисеа домѣ; аки сѣбсе
 ллавастрѣ мѣра конна принесе.
 И ставши со задн нача[т] слезами нозѣ оумывати
 и славными власы тыя ѡтирати
 Ловызаше оусердно и миромѣ мазаше
 чрезъ долго время в слезахъ пребываше
 стон и ты (дальше недописано)
 аще хоцѣши ѡ грѣхъ твоихъ ѡчиститиса.

(стор. 23.)

О послѣшаніи внѣшномѣ.

Е прилѣчшееса время егда гдѣ исходити
 внѣ селеніи обща тако да гласити

¹ перечеркнено.

Идѣ по Тебѣ Хѣ, аможе аще идеши
 Ты помощникъ наставникъ самъ ми бѣдеши.
 И паки: Пѣти твоѣ скажи ми Гди
 стезямъ твоимъ наоучи; вездѣ ми соблюди.
 Настави ми Гди кстезю заповѣдей
 иуже коухотѣхъ, какоже и прочиныхъ людей.

Бгдаже милостыни оу кого просиши
 реченіе Хо во оумѣ да носиши
 Ищѣте прежде царствіа Божіа и правды
 сіа вса приложатъ сіа живѣте безъ вражды
 И законъ поучае[т] да не оустыдѣтесѣ
 просити милостыни, ѿ Ха оучитесѣ
 Настъ ради ѿнѣ ѿбнища, ѿбразъ намъ ѿстави
 въ скѣдости теши ко царство всѣхъ на[с] оупраки —

Бгда ница лежаща прилѣчитъ тисѣ оузрѣти
 долженъ вси воздиханіе внѣтрѣ срѣца имѣти
 О Бже почто не азъ лежѣ на гнонщи
 тако сеи разслабленный, и прочіи нищи.
 Или Гдѣ оубожитъ, тоиже и богатитъ
 смираетъ возвышаетъ, что восхоше[т] ткорнтъ.
 Воздвизае[т] ѿ земли нища ѿ гнонща
 возводитъ оубога, гдѣ есть ц[ар]ска нища.

Противно ли себѣ что в житіи терпиши
 слова с[в]ятаго Авки во оустнахъ да носиши
 Ко терпеніи нашемъ д[с]ша ваша стѣжѣте
 добра дѣла д[с]нь ѿ дне оусер[д]но множѣте
 Тако ко подошаше Хртѣ пострадади
 и внити ко славѣ свою, изволь и самъ подражати
 Поміани ап[осто]ловъ како в соборѣ суждахѣ
 радѣюще сіа тако за Хр[ис]та страждахѣ.
 Безчестіе презѣлно многое бїеніе
 безчислены раны, стѣланое мѣченіе.
 Твори и ты такожде внидеши ко славѣ
 сними по см[ер]ти дадѣтъ ти кѣнецъ на главѣ. —

(стор. 24.)

Ище непріятно оуслишишъ ѿ кого реченіе
 поміани (ненаписано)

Блаженъ есть таковъ иже искѣшеніе терпѣтъ
 зане не оузритъ славы Б[о]жію, аще сицева[та] не стерпи[т],
 Ниже прїиметь вѣнецъ жизни егоже оуготова
 всѣмъ любящи[м] его, сіа всегда имѣи во сер[д]ци слова.

На слово досадительное и оукоризненное
 всякомъ злобы и лѣквства исполненное

Рци: Гдѣ избеаки д[ш]шѣ мою ѿ языка лживыхъ
 ѿ оустенъ нечистыхъ, многоглаголивыхъ

Или — Проклятїю предаеть Сирахъ клеветника
 доказычна человека, злаго шепотныка

Или — Премногихъ погубиша ссоры в мїрѣ живущихъ
¹ вл[агода]тъ Божїа во смиренїи свѣщихъ.

Или — Кто ближняго своего злобы оукоряеть
 на себѣ се понесеть, что на иного са[м] простираеть.

Аще стѣло хвална словеса ѿ кого прїемлетъ
 реченїю Хѣс прилежно да внемлетъ

Лица ми не ѿврати хъ ѿ стѣдна заплеванїа
 претерпѣхъ любезнѣ вса порѣганїа.

Гдѣ ми есть помощникъ, и не постиждѣси
 на земли прославлюси, в н[е]бѣ наслаждѣси.

Аще по неправдѣ гонимъ явишиси
 на гдѣ оупомай, зде прославишиси

Когда тя оукоряють, вїють и злословятъ
 гонятъ и насилствѣють, во всемъ прекословятъ
 Рци Гдѣ мои и Б[о]же, грѣха сего имъ не постави
 сице ѣ Стефанъ себе, и ты себе в ца[р]ство оуправи.

Егда тя наказѣють за согрѣшенїа
 праведно ли или по злобѣ — проси прощенїа

Рци: Праведенъ е[си] Боже, и свѣдѣ твой праведенъ
 надеженъ есмь, вѣдѣ ти во вса дни оугоденъ

Аще выхъ не былъ злодѣи, си хъ бы мнѣ неречено
 ѿ Хѣ мои Гдѣ вѣди имъ и мнѣ прощено.

(стор. 25.)

Противо гордости.

Къ гордости возвѣждаемъ помани ап[осто]ла Павлѣ
 тако не прїидешъ на вѣчнѣю мѣкѣ.

¹ ненаписано.

Всакъ ѿ на[с] возносиа, ко скорѣ смиритъ сѧ
смирійжеса пре[д] всѣми, зѣло прославитъ сѧ.

Противо тщеславїа.

Тщеславїе безмѣрно егда тя возбѣждае[тъ]
и к светной славѣ тебе принѣждаетъ
Оусвѣбви слова мнѣже хвалити[сѧ] да не вѣдетъ
точїю ѿ Крѣткѣ Гдѣни, и авїе извѣдетъ.
Или: Мнѣ мї[о] распяса, и азъ всемъ мѣрѣ
избавлю сѧ ѿ страстей держа крѣпкѣ вѣрѣ.
Слава дщеры царевы внѣтрѣ шекѣтаетъ сѧ
на Хѣ оуповаши, всакъ прославляе[т]сѧ.

Противо тщетной хвалы.

Егда кто ѿ добрыхъ дѣлъ тебе похваляе[тъ]
подвиги твоѧ и трѣды вездѣ изъясляетъ
Рци не на[м] Боже не на[м] но твоємъ даждѣ славу имени
и сїю разширай ко всякомъ племени
Мнѣ стѣдѣ приличенъ зѣло и поношенїе
тебѣ Богъ моємъ вѣчное славленїе —

Противо лако́мства

Имѣши желанїе вдобрахъ собранїе
ѿ всѣхъ презрѣнный вѣде[тъ], прїиме[т] погранїе
Пкнзай ко собирателъ, всѣмъ е[сть] непрїятенъ
лакоменъ[?] е[сть] мерзостенъ, себѣ токмо внятенъ.
Тѣмъ лѣше е[сть] даати, нежели взимати
изволте ниши[мъ] пакъ Бгъ оугаждати —

Противо земнаго мѣдрованїа

Ще с[е]рце твое земна мѣдрствуетъ
погибающихъ ще[т] временыхъ взыскуетъ.
Рци: Ико еленъ желеа[тъ] водныя источники
такъ желеа[т] душа моя со праведники
К тебѣ прїити Боже, призри прошенїе
ѿверзи ми. немощнѣ к н[е]бѣ селенїе

Противо любострастїа.

Ще любострастїе кнѣчесомъ терпиши
времена[т] светна[т] излишне любиши
Рци: Гдѣи Бже мой, за премногѣ твою любовь
вса времена[т] желанїа ѿставити готовѣ.

Твоѣ любовѣ единой да совершае[т] ся
 во мнѣ по твоѣ воли да собывае[т]ся
 Моѣ еже хотѣти твоѣ дѣствовати
 елико ти возможно, изволь совершати
 Всегда мѣ готоваго во все[м] извертаеши
 сотвори[?] все смиренно молю все еже хоцешъ

(стор. 26.)

Противъ плотскихъ страсти и на грѣхъ возбужденіи
 имѣи всегда страшными съ[д] ко твоѣ[м] помышленіи
 Кратка[я] в грѣхъ сладость, а мѣка вѣчная
 сквернителе[м] нечистымъ сѣлю прилична —
 В мгновеніи преходи[т], что на[с] оуслаждаетъ
 мѣченіе во ѡгни во вѣки пребываетъ].
 Не могъ ѡ Хѣ мои чистоты хранити
 изволь молю смиренно грѣшнѣ пособити —

Гнѣвно подвиженіе вгда ти приходитъ
 на презрѣніе брата многожди возводитъ
 Помани оученіе во твоѣ наставленіе
 намъ предано ѡ Хѣ Спаса во исполненіе
 Наоучитеса ѡ мене, яко кротокъ есмъ и смиренъ
 во всѣхъ досажденіяхъ во всѣмъ оумиренъ
 Смиренамъ во молитва чрезъ облакъ проходитъ
 ко престолѣ Божію смертныхъ всѣхъ возводи[т]ь]
 По[д] крѣпкъ оубо рѣкъ вше смиритеса
 да со смиреннымъ Хѣмъ всѣ водворитеса.

Противъ мерскои зависти се врачеваніе
 Івана с[в]ятаго красное преданіе
 Кто ближняго не любитъ] в смерти пребываетъ]
 ѡ всѣхъ естъ ненавидимъ, вѣчне погибаетъ]
 Примѣте оученіе дрѣгъ дрѣга любѣте
 зависть и злоуракіе весьма ѡвержѣте.

Яще возбуждаемъ еси излишше ясти и пити
 вбаче желеши царство наследити
 Помани реченое яко врашнѣ еше во оустѣхъ свѣшъ
 гнѣвъ Божій взыде на ны терпенію не съшъ.
 И пакы вѣ нѣкто по всѣ дни веселася богатъ
 но оудалася ѡ него Божественна[я] благодать

И егда оумрети томъ приключися .
 погребенъ бывши во дни вселенсѣ
 Или сїе во дни Нова падахъ пїпахъ доволнѣ
 но прїиде потопъ погнѣбоша всѣ самоволнѣ

(стор. 27.)

На лѣнность вредителнѣ и небреженїе
 такожде неполезно слоє нерадѣнїе
 Премудра Соломона слово помпнѣте
 прочїихъ поучайте сами такъ творѣте
 Ѡнищветвь[?] ч[е]ловѣккъ хоше[т] и не хоше[т] лѣннвыи
 вебогатѣеть вскорѣ всегда востанливши
 Проклятъ всакъ творгани дѣло Гдѣне с небреженїе[м]
 или с неоусерднымъ совершани прїлежанїемъ
 И Матвєи е[вангє]ли[ст] глаголе[т], нѣжннхъ е[ст] царство небесное
 и нѣжннцы нѣжно восхїщаю[т] тое
 И пакн всако древо не творїщее добрыхъ плодовъ
 постѣккємо быває[т] всюдѣ ѿ всѣхъ родовъ
 Есака чина возрастѣ, вже е[ст] без плодно
 к никоей ползѣ, токмо ѿгневи оугодно —

Ище братнеи немощи ѿвращаешися
 и на согрѣшенїа его самъ гнѣваешѣ.

Возгласи со слезами: Боже презираю
 Беззаконїа мои, к тебѣ прєстираю
 молитвѣ недостоинный (нескїнчено)

Беззаконїихъ зачя[т] есмь во грѣсехъ ма мати роди
 мерзостныхъ грѣховъ преоумножихъ плоды

Мога грѣхи вреждак[т] ма и погвблїють
 чѣждаа же ни мало мене ускорблїють

Даждъ ми Гдѣи зрѣти мога паденїа
 чѣждаа же ты са[м] сѣди вса согрѣшенїа

Сѣдннн своемѣ г[оспо]дннѣ стон[т] или падає[т].¹ Г[оспо]дѣ
 за всѣжденїе братнее мѣкамъ ты предає[т] [запрещає[т]]

Ѡсѣждати ближннго злобнѣ возбѣждає[м]
 ѿ непрїазненаго врага принѣждаємъ

Рци: Ты кто еси сѣднн рабѣ чѣждаємѣ
 падає[т] или стон[т] Г[осподе]ви своемѣ

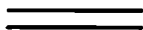
¹ Розбитї слова перечеркненї.

Востане[т] бо тон; азъ упадѣ
и не вѣмъ егда ли когда востанѣ
Востане[т] бо той силенъ бо Г[оспо]дѣ и воставити
иже не престане[т] в се[м] Б[о]га молити

(стор. 28.)

Ижеже сомнѣніе ѿ Б[о]зѣ имѣешь
неоудобства разѣмѣтъ[?] единъ не довлѣешь
На тя Б[о]же оуповахъ ко вѣки да не постыждѣси
тобою благъ вѣчныхъ да наслаждѣси.
Мнѣ бо прилѣплатися тебѣ Б[о]гѣ благо
Твою милостію избеваю ся злаго
И спасеніе мое на тя полагаю
помощи ѿ тебе всегда шжидати
Бо избвиліи егда живеша время прохладно
послѣдѣющее простиран слово изрядно
Радѣшися в Г[оспо]дѣ и паки рекѣ радѣшися
радѣшися[с]я в Г[оспо]дѣ да когда не посрамится.
Всѣмъ явствена да вѣде[т] вездѣ ваша кротос[т]
да шбрацете ви[с]ѣ вѣчную сладос[т]
Паки на Г[оспо]да всегда оуповайте
ко прилѣчшыхъ ся напастѣхъ не оунывайте.

Подал о. Г. Кинах ЧСВВ.

„Візита“ дубенського монастиря СС. Василянок 1818 р.

МОНАСТИР СС. Василянок у Дубені, волинської землі, не знаходиться в відомих списках монастирів під сею назвою, бо його звичайно називається монастирем підборецьким або дубовецьким. Та сею справою прийдеться нам незабаром зайнятись окремо; тим разом цікавить нас візита, що її перевів в тім монастирі 1818 р., уроженець Каньчуги, о. Панталей Малишкевич ЧСВВ. (*15. I. 1751; дехто зве його Ma-liśkiewicz), списуючи власноручно свої оглядини, котрі щасливим випадком дійшли до наших рук.

Дві картки in folio, ушкоджені загибами, з обривками по боках, денедє в середині наднищені червами, посмаровані та спалені сонцем, містять у собі список канонічного посіщення, на яке слід звернути увагу. Питомий тогочасний спосіб списування візити, дозволяє нам знайти в її тексті історичні дані про початок монастиря, про його закладини, основників, вивінування, привілеї. Зовсім неждано ся візита начеркує нам топографію монастиря, каплиці, мешкальних кімнат та господарських будівель. Незвичайною точністю визначається поданий огляд монастирсько-домашньої, церковної та господарської обстанови, далі виказ богослужебних та бібліотечних книг, опісля важний для того часу спис осіб, що замешкували монастир, вкінці живі картини з життя їх, з усіми його радощами та смутками. Всі ті замітки та уваги тим важнійші, що загалом для історії дубенського монастиря СС. Василянок маємо небогато матеріялів і наскільки нам відомо, візита 1818 р. не була ще друквана.

Оригінальний її список зберігається в архіві св. Онуфріївського монастиря у Львові.

Wizyta Klasztoru Dubieńskiego WW. Panien Bazylianek w Gubernii Wołyńskiej z zlecenia Najprzewielebniejszego JW^o Nominata Cerkwiów Unitskich Biskupa Łuckiego Jakoba Martusewicza z Przedpisania WJX^a Prowincyała Opata Owruckiego S. Th. Dra Pachomiusza Lewickiego przeze mnie X^a Pantaleona Maliszkiewicza Z. S. B. W. Th. Delegowanego Wizytatora w Maiu Roku P. 1818 odprawiona.

Okazawszy i przeczytawszy zakonnemu Zgromadzeniu tego klasztoru dany mi do zwizytowania iego Instrument, zwiedziłem

1^{sze} Kaplicę pod Tytułem w Niebowstąpienia Pańskiego w Refektarzu uformowaną po przemoenem Cerkwi klasztorney do klasztoru przybudowaną przez kapłanów Greko Rossyiskich ze

wszystkiemi sprzętami i ozdobami odebraniu. Ta Kaplica iest długa na Łokci 16, szeroka na $9\frac{1}{4}$, W niey podłoga z tarcic, okien 4, piec kaflowy, drzwi podwoyne fasowane z zamkiem. Ma Ołtarz z mensą drewnianą z Cyborium dla trzymania SSmi w Puszcze małej srebrney wyzłacaney dla chorych, nad ktorem Obraz Matki Boskiej mający korali sznureczków pięć za zasłoną Westrynową, przed obrazem krzyżyk drewniany z Passyą laną wyzłacaną, tytułem i sedesem posrebrzanym, Lichtarzow cynowych małych par trzy, na esach para, Obrusów 3, Antemissów 2, Tuwalni 16, Kielich srebrny pozłacany z patyną, gwiazdą wyzłacanemi i łyżeczką, puszcza mała do chorych srebrna wyzłacana, Poduszka, antepedium materyalnych na gradusie 4, Zertownikow tuwalniami nakrytych 2, Obrazów nad zertownikami około ołtarza 11, Reliquiasz z roznych SSch reliquiami za szkłem w ramkach paciorkami obkładanych w kwiatki 1, obicie szpalerowe na ścianie ołtarzowej. Firanki do Ołtarza gazowe 1, Umbra z Imieniem Jezus. Apparatow bogatszych 3, podlejszy 1, Załobny z dalmatykami 1, Alb 5, Humerałow 11, Korporałow 7, Paskow 3, Puryfikaterzow 19, Ręcznikow 6, ręczniczków 16, Koron do Alb sztuk 9, do Tuwalni koronki wązkiej łokci 4, Ampulek szklanych 2, dzwonek mały 1, kropielnica miedziana pobielana 1, kadzielnica mosięzna z łańcuszkami posrebrzana z duszą zelazną 1, Łudka i łyżeczka cynowe. Krzyż processjonalny 1, na zertownikach małych krzyżów 2, kropiedło. Chór Panieński w ławkach.

Książki Chorowe i duchowne: Mszałow 2, z ktorych ieden na kazdy dzień i Święta ma Ewanielie i Epistoły, Oktoich większemi literami drukowany we dwóch tomach 1, Minei na Miesiący 12, Tryfołoy, Tryod postna i Cwitna, Psalterz, Medytacye, Zywołow SSch 2, Rekollekcye, czynienia Professyi Zakonney, Pogrzebow Zakonnych, Mołebstwiiie, Weliczanyie i Trebniczek.

2re Ten klasztor na mocy Prawa od JOXięcia Konstantyna Ostrogskiego, Wwdy Kiiowskiego, Marszałka Ziemi Wołyńskiej Ru 1592 Dnia 8 Apryla nadanego na Ostrow zwany Dubowice, i Potwierdzenia Sukcessorow Jego kosztem Paniën zakonnych Bazylianek zbudowany we trzy linie $\frac{1}{3}$ z drzewa tartego o iednem piątrze. 1^{sza} linia od południa długa 34, szeroka z kurytarzem na $13\frac{1}{4}$ łokci, w tey spiżarnia, Nowicyat, ktory w tym wieku obrocony na szpichlerz z zasiekami, teraz próżny, i Celiy 3 dla Panny Starszey i Matki Nowiciuszek. Do nich drzwi 5, okien 7, lecz zruy-(ст.2.)nowane przez nie mieszkanie w nich. 2^{ga} Linia od

wschodu długa na 52, szeroka na $18\frac{1}{4}$ łokci, w niej po obydwóch stronach kurytarza iest Celiy mieszkalnych 18, i nowy Refektarz, Drzwi 19, i okien 19, Pieców kaflowych 9, kominów murowanych i na dach wyprowadzonych 9. 3cia Linia od północy długa na 34, szeroka na $13\frac{1}{4}$, w tey kaplica z dawnego Refektarza zrobiona, kuchnia i izba kuchenna, od tey ciągnie się wprost kurytarz ku zachodowi do furty i izby Gościnney mającey długości 20, a szerokości 4 łokcie. Ta izba w linii zachodniej dzieli się przegrodą od pieca kaflowego do izby (?) z drzewa tartego, wy...(?)ku mającą. Kratą drewnianą dwoygą przy końcach dziureczek kratkowych na dwie, w pierwszej dla świeckich drzwi z furty, okien 3, stolik, stół i 2 krzesedek, w drugiej drzwi z kurytarza i krzesedek 2. Z tą gościnnicą w teyże linii ku południowi kurytarz do Cerkiewnego choru Panieńskiego, na którym okien 3 popsutych. Długi na łokci 20, szeroki na 4. Podłoga wszędzie drewniana, a drzwi wszystkie na zawiasach żelaznych. Wychodów z klasztoru za furta z kurytarzów 3, iedne przez kuchnię, drugie na ogrodek zewnętrzny, trzecie na wewnętrzny z drzwiami zamykanemi.

Cały ten klasztor był zdawna gątami pokryty, i zewsząd oparkaniony, ale potrzebywał odnowienia. Po smotrze w dachu i parkanach został przez połowę tylko odnowiony, dalszego odnowienia zasegwestrowany(?) fundusz odebrał sposobność. Dziedziniec iego przedklasztorny ani znaku oparkanienia nie ma, a przy klasztorze¹ częściami dawny pogniły opada. W środku tego dziedzińca otwartego Rezydencya Kapelańska drewniana stara o dwóch izbach długa na 22, szeroka na 8 łokci, ma drzwi 5, okien 6, Pieców dwa: w iedney z tych izbie Pałamarz Cerkwi pilnujący mieszka, druga pusta oczekuje X^a Kapelana. Między klasztorzem i szopką od stawu w parkanie iest ieszcze brama podwoyna z furtką na biegunach drewnianych do dziedzińca wewnętrznego, z którego do wody iest 2 furtek, przeciw kuchni, i przy stajni razem z wozownią i szopą zabudowanej pod słomą z drzewa². Na północy stajenka stara upada. Daley karmników 2 przynych. Koni starych para trawą utrzymywanych, kantarków rzemiennych 2, szorów 3³, parciana z naszelnikiem szła 1, Bryczka 1, Sanie iedne bez budy, wóz prosty 1, Tłumok 1, maznic 2. Wszystko stare. Ogródków

¹ Первісно написано:а пры огродзі клasztорным...

² Дописані порядочні числа над словами, кажуть, мабуть, надати їм у реченню таку розставку: ...і szopą забудованею з дрzewа под сломą.

³ Тут знова зазначено, що треба читати: ...рзмиєнных кантарков 2, шорів 3,...

przy Celiach 4, w których drzew owocowych iest kilkanascie. Piąty między klasztorem i Rezydencyą kapelańską iarzy(n)ny. Na klasztorze drabin 2.

W Refektarzu z sprzętow iest cynowych łyzek 14, do rozdawania 2, Nozów par 5, Farfurowych salatek 2, Waza 1, Talerzów 6, cynowych mis 2, Obrusów 8, Połmiskow 7, Talerzow 2, W kuchni z żelaza Patelnia 1, Blach 3, Mozdierz 1, Trzynózek 1, z miedzi Rądlów 2, kociołek 1, Nożow 2, Siekacz, i Siekiera. W szpieżarni koryto dębowe na mąkę 1, kadłubow 2, sypan 3, cwierć korcowa 1, Fasek 5, dziżek 3, Niecek 4, Cebrow 4, Wanien 2, Sit 5, Rzeszoto 1, Beczek piwnych 3, Baryłek 5, Skrzyń dużych na zboże 2, Piła 1, Stołów 2, Stolikow 7, zolnic 2. Z naczyń kowalskich: Miech, Kowadło, Szparak, Młot, młotków małych 3, Obcegi, Gozdzienica, Kleszczow 2, Sztubel do rozciniwania żelaza, Druszlak, Stoiaczka.

Ostrow ten niski niski, zewsząd prawie wodą oblany, na którym cały zabudowany klasztor, nie ma mieysca na ogród.

3cie Folwark porządny z ogrodami o ćwierć werstwy od klasztoru po smotrze powiększony w sekwestrze. Opisany iest w Wizycie Roku 1808. z gruntami, karczmą i wsią.

4te. Fundusz tego klasztoru od pomienionego Fundatora z Xiążąt Ostrogskich JOXięcia Konstantyna Konstantynowicza Wwdy Kiiows, Marszałka Ziemi Wołł. Starosty Wołodzimirskiego R. 1592 D: 8 Aprs w Ziemstwie Łuckiem Oblatowane R. 1630, D: 23 Januar Prawo dla Panien Zakonnic na Ostrów Dubowice do mieszkania.

R. 1592 D: 18 Xbr Konfirmacya wyzszezo Prawa i Roskaz zbudowania na nim Monasteru dla Mniszek. Obiata w Ziems Łuckiem R. 1630. D: 23 Januar.

(cr. 3.) R. 1594. D: 2 Apr. Od JOXięcia Konstantyna Ostrogskiego. W: K: M: Z: W: Wieleb. Pannom Bazyliankom na sioło Podborce Oryginalne Prawo. Oblata tegoż Roku iak wyzszych 1630 D: 23 Januar. w Ziems Łuckiem.

R: 1599 D: 10 Mar. Od Tegoż JOXięcia Fundatora Monasterom S^o Spasa, i Podboreckich Zakonnic na wolny wrąb do lasów Dubieńs. Oblata w Grodzie Łuck. R: 1719 Dnia 10 9br.

R: 1562 D: 16 Jul między Wsią Podborcami i Strakłowem Ograniczenia Kopia.

R: 1562 D: 25 Maia Od Tegoż JOX^a Fundatora WW Pannom na łowkę ryb Prawo.

R. 1603 D. 16 Junij od Tegoż JOX^a Fundatora dla Zakonnice Podboreckich Przywilej na Kapelana Bazyljana z Opatstwa Dubieńskiego, aby tam będąc równie z innymi Xiężami utrzymywany, opalany, i odziewany i po 5 kóp groszy Litewski do Roku opłacany był onym z Liturgią przysyłany. Oblata R. 1810 D. 9 Junij w Xięgach Ziemi Dubienskiej znajduje się¹.

R. 1604 D. 2 Febr Od Tegoż JOX^a Fundatora na coroczne wypłacanie z Arędy WW: Pannom Zakonnym Zł¹ 30 Prawo dane i w Ziemi Łuck R. 1630 D: 23 Januar Obl:

R. 1606 D: 21 9br Od Tegoż JOX^{cia} Fundatora na wolne mełcie zboża w Młynach Dubieńskich tymże WW Pannom Fundusz. Oblata w Ziemi Łuck R. 1630. D: 23 Janu:

R. 1632 D: 20 Julii Od JO Xięcia Władysława Dominika Ostrońskiego Funduszów na dwa Dubowce nadanych jedno: drugie na płacenie coroczne Zł¹ 30 WW Pannom Zakonnym Podboreckim w Dubnie dane. Oblatowane R: 1728. D. 23 Junii w Grodzie Łuckim Potwierdzenie.

R: 1756 D: 2 Januar Kommissyi R. Pospolitej w Dubnie względem używania lasów przez Klasztory i Monastery Deklaracya.

R. 1786 D: 13 Junii Od JOX^{cia} Michała Lubomirskiego niebronienia używania lasów Pannom Bazyliankom Lesniczemu Zalecenie.

R. 1778 Dnia 30 Junii Na gruncie od Strakłowa i Podborzec Urzędu Podkomorskiego Komornika Łuck między temiż usypanych kopców Dekretu z Oblaty Excerpt.

5te Zgromadzenie Zakonne tego Klasztoru.

Przewielebna Panna Przełożona Ludwika Abramowiczówna ma wieku lat 59, od Professyi 36, mieszka tu ciągle 35 lat. Była Szafarką, Furtynką, Zakryanką(!), Przełożonej obowiązki przykładnie i starannie w czasach nayprzykreszszych dopełnia rok 15. Ma posagu Rub. Sr. 900 u W synowca swego.

Wielebna Panna Alexandra Dzieciołowska Wikarya² i Kasierka wieku ma lat 77. Od Professyi 61, mieszka 61 lat. Była Szafarką, Zakrystyanką, Wikaryą, Przełożoną, Mistrzy-(!) Nowicjuszek. Ma Posagu Rub: Sr. 600 u JW Karwickich Jeneralstwa.

¹ Весь сей уступ написаний майже на всю довжину аркуша на березі лівого боку. Відсилаючий хрестик (+) вказує, де належне йому місце в тексті.

² З огляду на дописані числа треба читати: ... Пanna Wikarya Alexandra Dzieciołowska...

Wielebna Panna Barbara Kuczevska wieku ma lat 86, od Professyi 64, Mieszka tu 64 lat. Wyjezdzała do Koreckiego, ale niebawiac tam powróciła. Była Szafarką, Refektarką, Zakrystyanką, Wikaryą, Starszą. Ma posagu Rub. sr. 150, a 150 w budowlu Klasztoru.

Wielebna Helena Dolanowska Furtyanka wieku ma lat 79, od Professyi 63, Mieszka lat 49 a do Połonego wzięta tam na Wikaryi i Przełożenstwie była 14 lat, tu zaś pierwey była Szafarką, Zakrystyanką, Furtyanką, Mistrzynią Nowicyuszek, Wikaryą. Posagu ma Rub: sr: 150, u W Byczkowskiego Michała, swego krewnego, ale ten ani wspomaga w ostatniey nędzy będącą, ani nawet procentu Jey nioddaje (!) od lat 2, Żębrze Panna staruszka Łaski Pasterskiey o zalecenie ktoremu z Xięży Panieńskich(?), aby go zapozwał o oddanie Posagu z procentem. Drugie Rub: sr. 150 poszły na budowę Klasztoru.

W. Anastazia Buderacka w wieku lat 70, od Professyi 43, po straconym swym posagu na mury Klasztoru Koreckiego, w ktorym przedtem mieszkała, umarła tu R: 1810.

W. Panna Olimpiada Szaszkieviczowna w wieku lat 70, od Professyi 50, Roku 1813 (ст. 4) umarła. Posagu Jey Rub: sr: 600 zalega z procentem u JW Jełowickiego na Dobrach w rozbiорze będących.

W. Panna Makryna Rafalska przeniosła się do klasztoru Włodziemierskiego.

Przedtem w tym Klasztorze mieszkało Panien Professek do dwodziestu z Nowiciuszkami.

Służący klasztorni naięci: Parobek, kucharka i iey dziewczyna pomocnica i służebnic 4 u Zakonnic 4 Staruszek.

6te Summ zadnych ten Klasztor nie ma, prócz po zmarłych Posagów mu zapisanych Zakonnicach, a te są: 1^{sza} po S. P. Olimpiadzie Szaszkieviczownie wspomnione Rub 600. 2^{ga} po S. P. Bogumile Kołataiownie Rub. Sr. 300, 3^{cia} po S. P. Zofii Szaszkieviczownie Rub: sr. 300. Te na Wsi Michlinec JW. Michała Jełowickiego Podkomorzego umieszczone z procentem piątym, który się dla Rozbiору nieodbiera. 4ta po S. P. Maryannie Kuczewskiej na 5^{ty}m procencie u W. Szorpela(?) Rub sr. 150¹. 5ta po S. P. Teodozyi Sołtykownie na piątym Procencie u W. Wesołowskiego R sr. 450. 6ta po S. P. Wilgieforcie Biedzyckiey na 5 procencie u JW Pinińskiego Podk: R. Sr. 750. 7ma po S. P. Brygidzie Pere-

¹ Збоку дописано: За рок 1810 заплаціл, за лат 8 виниен.

kładowskiej¹ u W. Szornela 8ma Po S. P. Justynie Porwanickiej u JW Stroynowskiego Senatorsa Rub. sr 600 od ktorey po kopieek tylko 52¹/₂ od sta płacił Dłużnik; a że o tę summę zapozwał Mąż Siostrz(!!) Panny Porwańskiej(?), iuż od 2 lat niepłaci tak małego procentu. Inn ych²

W ostatniej biedzie i słabosci Panny Zakonne żebrzą Łaski Pasterskiej XX Prokuratorom lub Superiorom: Włodzimirskiemu, aby JW Stroynowskiego Senatorsa, odepchawszy Ur^o Obnickiego od nieprawney i nieprawey successyi po swey ciotce zakonnicy, Łuckiemu, aby W Szornela i Jego Dóbr Dzierzawcow. Dubieńskiemu aby WW Perekładowskich, odsunowszy Ur^o Jwaskiewiczza od niegodziwey Successyi, prawem zmusili nie tylko procentu w Skryptach opisanego do Ukazu o procentach Imperatorskiego, a po nim Ukaznego, ale i Summ do oddania, aby daremnie po kilkadziesiąt zył na posłańców do nich Zakonnice nietraciły. A ci JXX Prokuratorowie, lub Superiorowie z odebranych Procentow oddały(!) sobie założony wydatek, zeby one z ich Summą Pannom zakonnym oddali dla unieszczenia ich u bliskich Obywatelow sumiennych na Procencie Ukaznym

Innych Zakonnice zmarłych posagi iedne wydane są na budowle Klasztoru i Cerkwi, w Niey Ołtarzow, sprzętow, i upiększenia — inne u S. P. Pasterzow: Ruduickiego i Steckiego przepadły. Od dwoch tydy tylko Posagów przychodu rocznego z procentu 5tego iest R: sr. 60.

7me W posiadaniu spokojnem całego Funduszu były zawsze zakonnice. Dopiero JOXiąże Michał Lubomirski mocno go nadweryżwszy, do kłopotow i wydatkow prawnych One przymusił, a potem wkrótce cały Fundusz w Smotr zabrany został bez zadnego pozitku(!) z niego dla Panien i niszczał razem z niemi, z ktorego za staraniem Pasterskiem i pomocą JW Grodeckiego Stty Siostrzeńca PW Panny Starszey gdy go wydobyły, trocha się z biedy otrzęsły, budowle iedne poprawiły, drugie odnowiły ale gdy z mocy Ukazów kończyć Process z JOX. M. Lubomirskim musiały i iuż przez Dekret w Dubnie ziazdowy sprawę wygrały przeciw temu Dekretowi poszedł JOXiąże do Głownego Sądu Ży-

¹ Тут слідувало речення, що його описля перечеркнено: ... z(?) W. Jakubowskiego Rub sr 300. O tę i iey procent zaczął się był process przed Sekwestrem, który doład iest nieukończony.

² Решти бракує. Але нема сумніву, що сюди належить влучити весь очерк, написаний трохи низше: Inn ych Zakonnice zmarłych... z procentu, 5tego, iest R: sr. 60.

tom. iedynie na zwłokę, i nowe zaczęły się ziazdy sądowe z odkładaniem terminow poki Sekwestr Funduszu nienastąpił. Ten za Ukazem Rządzącego Senatu pewnie niedobrze informowanego, bo bez żadney winy i przyczyny na Fundusze Dubiens i przy Dubnie będące Milczecki i Strakłowski Bazylijańskie wydany R. 1812 D: 22 Maia pod N^m 817 i nierostropnie wykonany Zakonnice w Klastzorze bez sposobu utrzymania się zostawił. Te głód cierpią, zebrać i zapożyczać się muszą, aby i siebie i sługi konieczne potrzebne w nędzy utrzymały, okryły i opłaciły, a sterty zabrane zboża pogniły, Poddani onych od Dzierzawcow niezapomagani a dla pańszczyzny to do Bugu z przenicą, to prócz Podboreckich na inne grunta o dwie mil z bydłem pędzeni (na czym dwa dni muszą pracować, a ieden im dzień wypisuią, przez co niszczeią i iuż 5 chat z torbami poszli, a chociaż dla skazek powrocili, iuż zabudowań swych ani chat nie zastali. Zakonnice w Dobrach Obywatelskich dobrze wychowane rok szosty inż nędzę cierpią, długi coraz większe tak prywatne, iak i publiczny(!) na Seminarium Jeneralne Wileńs. rosna. Nie wie o tem zapewne nawet JO Minister Religii i Oswiecenia. Dochod i Roschód. od Wizyty R. 1812 D. 6 Julii w xiędze sznurowey z odbieranych złł 30 na sól, Procentow, za sprzedane ruchomosci, za stoł Panien edukuiących się, i edukowanych mieszkanie póki¹ żyć można było wygodnie, z iałmużny miłosierdnych, w reszcie z pożyczki w moc procentow od posagów było dochodu Rub. sr. 922. kop. 90. Roschodu zaś na X. Kapelana pierwey trzymanego, potem doiezdziącego raz tylko w miesiąc z swą hostyą i winem, i wpotrzebie Duchowney, na nędzne utrzymanie życia i klasztoru Rub. sr. 9(?)22 i kop. 90^{1/2}. Obowiazkiem Funduszowym iest tylko zakonne życie z Nabożeństwem chorowem, ktore scisle dopełnia się. z pamięcią o Fundatorze i Modłami za N(?)iego.

Opisawszy to wszystko i biednym Zakonnicom zalęciwszy zgadzanie się z Wołą(!) Boską, usilność postępowania w Duchowney doskonałości, pocieszyłem One nieomylną Nadzieją w Boskiey i Monarszey Dobroci i Wizytę zakończyłem. ktorey akt dla lepszey wiary podpisuię. Dan w Rezydencyi Kapel: WW PP. Bazylianek Dubiens R 1818 D. 31 Maia. XWizytator Delegow. Pantt Malisz. kiewicz Z. S. B. W. T. mpp.

¹ Відси все, що слідує, написане на боках від: роки жук — до: за Niego. — поздовж на лівім боці; від: Opisawszy to wszystko — до кінця, поздовж на правім.

Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe

(Continuatio)

2

Volumen II.

In primo folio, titulus, manu, ut videtur, Patris Wołodzko Procuratoris: „Codex Capitulorum Generalium Ordinis Dubnen. et Bresten., cum variis memorialibus et resolutionibus atque documentis seu Instrumentis publicis pertinentibus ad negotia Ordinis pertractata a R. P. Ignatio Wołodzko Procuratore Generali Ordinis in unum collectus et ligatus pro usu Archivii, 1771“.

Folium sine numeratione, in principio Codicis post titulum — Memoriale P. Samuelis Nowicki, Superioris monasterii Vlnensis, Cardinali Boschi Maiori Paenitentiario praesentatum, sine die et anno, sed finis XVIII. saeculi, pro obtinenda quadam dispensatione matrimoniali.

Foll. 1-18. — „Congregatio decima nona Ordinis S. Basilii Magni Congregationis SSmae Trinitatis celebrata Zyroviciis anno 1675, mense maii 12, Praeside Excellentissimo et Reverendissimo Domino Cypriano Zochowski Metropolita totius Russiae“. Apographum.

Foll. 19-81. — „Capitulum Generale Dubnense ex utraque natione et provinciis compositum, scilicet Lithuaniae et Rutheno-Poloniae Patribus Ordinis S. Basilii Magni, anno 1743, 26 mensis maii“. Apographum.

Fol. 83. Apographum epistolae Provincialis et Consultorii provinciae Protectionis B. M. V. ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide, Beresvecijae, 15 maii 1755, explanationem aliquorum articulorum Capitulorum Dubnen. et Bresten. pentium.

Foll. 85-86. — Apographum authenticum anno 1771, die 26 martii, Poczaioviae exaratum, in quo referuntur variae accusationes contra Patrem Philemonem Witoszyński.

Foll. 87-201. — „Capitulum Generale Brestense Ordinis S. Basilii Magni, 1759“. Apographum.

Foll. 202-204. — Apographum authenticum quarundam epistolarum Protoarchimandritae ad Nuntium Poloniae aut ad eiusdem Auditorem, dierum

14 iunii, 12 iulii, 9 augusti, 1 septembris 1763. Hoc apographum exaratum est Poczaioviae, die 6 septembris 1764. Videntur non esse magni momenti.

Foll. 205. — Transumptum authenticum anno 1764, die 26 martii exaratum, cuiusdam epistolae Protoarchimandritae ad Auditorem Nuntiaturae die anni 1763 scriptae. Nullius momenti, ut videtur.

Foll. 206-207. — Memoriale anni 1769, pro obtinenda dispensatione pontificia favore Patris Damiani Brandl, Ordinis S. Ioannis de Deo professi, qui, derelicto monasterio, ad rectam viam reversus, inter Basilianos adnumerari cupiebat. Sine rescripto.

Foll. 208-211. — Memoriale Procuratoris ad Pontificem, id est Clementem XIV, anni 1769, mensis novembris, ne alumni Rutheni, monachi Basiliani, in Collegio Graeco degentes ex eodem Collegio eijcientur, cum adversitas temporum id consulere videbatur. Sine rescripto.

Foll. 212-215. — „Pro transitu R. P. Metrophanis Komarkiewicz Ordinis Nostri, Congregationis seu Monasterii Suprasliensis ad Provinciam Ordinis Nostri Polonam. Ad Emum Card. Boschi Paenitentiarium. Anno 1769, 10 ianuarii“.

Foll. 216-218. — Dubia proposita in Congregatione Generali de Propaganda Fide die 1 septembris 1766 circa disciplinam monasticam Basilianorum Ruthenorum, cum Rescripto. Apographum.

Foll. 219-241. — Congeries chartarum nullius momenti, circa nominationem Sacristae Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi in Urbe, alternatim a Provinciis Lithuana et Polona faciendam. Anni 1768.

Foll. 242-245. — Votum Patris Ignatii Wołodźko Procuratoris diei 7 maii 1768, circa petitionem R. P. Iosaphat Siedlecki Archimandritae Ovrucensis, coadiutorem assumendi.

Foll. 247-265. — Memoriale et Summarium de eodem argumento, quod foll. 219-241.

Foll. 266-272. — „Descrizione delle case adiacenti alla Chiesa et Ospizio de' SS. Sergio e Bacco della Religione di S. Basilio Magno della Nazione Rutena“. Anni, ut videtur, 1760.

Foll. 273vo-292. — „Copie di diversi Memoriali“. 1, fol. 273vo: Floriani Hrebnicki Archiepiscopi Polocensis, pro dispensatione cuiusdam bigami. 2, fol. 274: Ignatii Kulczyński Procuratoris, ut Monachi Rutheni iisdem privilegiis gaudere possint, quam Monachi Basiliani Itali. — 3, fol. 274vo: eiusdem, de eodem argumento. — 4, fol. 280: Procuratoris, circa interventum Protoarchimandritae in electione Metropolitae, et de consensu et eiusdem Protoarchimandritae requirendo pro promotione Monachorum ad Praelaturas. — 5, fol. 284: Metropolitae, circa nominationem cuiusdam Berlo schismatici ad sedem Mohiloviensem ab Imperatrice Russiae factam,

et de lite cum Principe Lubomirski circa bona Gródek et Obarów. — 6, fol. 287: Procuratoris, de dissentionibus inter Basilianos et Patres Scholarum Piarum in eparchia Chelmensi. — Sequitur, fol. 292: apographum epistolae S. C. de Propaganda Fide ad Nuntium Poloniae, diei 12 augusti 1741, circa argumentum quarti memorialis.

Foll. 293-294. — Memoriale Floriani Hrebnicki, tunc alumni Collegii Graecorum, pro obtinenda dispensatione aetatis, ut ad sacerdotium promoveri possit. Cum rescripto ex audientia SSmi. Apographum. Audientia die 14 novembris 1769.

Foll. 295-296. — Memoriale eiusdem generis pro Iosaphat Ochocki eiusdem Collegii alumni, cum rescripto ex Audientia SSmi diei 14 novembris 1769. Apographum.

Foll. 297-299. — Memoriale Procuratoris, de eodem argumento quam foll. 208-211.

Foll. 300-302. — Memoriale Archiepiscopi Smolenscensis Rutheni, cum Rescripto diei 23 martii 1765, pro obtinendis Indulgentiis plenariis in ecclesiis Pustynka et Monasterii S. Onuphrii eparchiae Smolenscensis. Apographum.

Foll. 304-305. — Memoriale Patris Iosaphat Siedlecki, ut possit in itinere celebrare missam etiam in Oratoriis privatis Magnatum. Cum rescripto ex audientia SSmi diei 16 martii 1767, consideratione digno. Originale.

Foll. 306-308. — Nullius momenti.

Fol. 309. — Minuta memorialis pro concedenda facultate Patri Wołodźko recipiendi abiurationem a schismate Maximi Tomarew, Russi tunc Romae degentis. Sine die et anno.

Foll. 310-311. — Nullius momenti.

Foll. 312-313. — Apographum Decreti S. C. Consistorialis diei 16 septembris 1758, quo permittitur Feliciano Wołodkowicz Episcopo Chelmensi et Coadiutori Floriani Hrebnicki Metropolitae, ad sedem Vladimiriensem translato, officium Coadiutoris retinendi.

Foll. 314-328. — „Ristretto. In negotio del monastero di Leopoli di Sant'Onofrio della Confraternita di Stauropighia“. Manuscriptum.

Foll. 329-330. — Memoriale Patris Hieronymi Oziemkiewicz Procuratoris Generalis, anni 1756, pro obtinenda indulgentia plenaria lucranda in sanctuario Borunensi, ubi adest imago miraculosa Deiparae. Sine rescripto.

Foll. 331-341. — Memorialia minoris momenti.

Foll. 342-351. — Informatio et votum Procuratoris Basilii Boskovich, diei 5 martii 1755, super precibus Monasterii Minscensis Eparchiae Kijoviensis, ubi plurima historica de eodem monasterio recensentur notatione digna. Sequitur, foll. 349-351, apographum Privilegii Augusti III Regis

Poloniae, diei 16 novembris 1754, confirmatorii alterius privilegii Augusti II Regis, diei 12 novembris 1703, favore praefati Monasterii Minscensis. Votum P. Boskovich S. C. Episcoporum et Regularium oblatum est.

Foll. 352-386 — Idem ac foll. 202-204, sed simplex apographum sine legalitate.

Foll. 387-404. — Idem ac foll. 314-328, sed nitidiori caractere exaratum. Initium huius Restricti, cuius Originale in Archivo S. C. de Propaganda asservatur: „La Confraternita Stavropigiana di Leopoli possiede fuori della città un'antico Monastero...“ Desinit: „si accreschino colle divise rendite altri Monaci, e con quali condizioni vi si debbano ammettere“. Tergo: „Ponenza dell'Emo Sign. Card. Galli. Ruteni. Leopoli“.

Fol. 405. — Duae paginae pergrandis magnitudinis, minutissimo caractere exaratae, sed difficilis lectionis ob inferiorem qualitatem atramenti. Sunt autem magni momenti, et a P. Iosaphat Siedlecki, Archimandrita Ovrucensi et Provinciali, in monasterio Bialostocensi die 15 octobris 1764 firmatae manu propria. En principium, quod etiam argumentum praesertit: „Informatio de monasteriis Ordinis S. Basilii Magni Provinciae tituli Protectionis Beatissimae Virginis Mariae ex Actis Visitationum excerpta, et sacrae Nuntiaturae Apostolicae humiliter exhibita, et primo quidem loco de monasteriis iis, quae intra spatium labentis decennii a felicis recordationis Benedicto XIV Pontifice Maximo praefixi, tum per auctas a benefactoribus summarum inscriptiones, tum per minorum residentiarum in praedia conversiones; et maioribus applicationes, seu incorporationes, ad meliorem statum et pinguiore redditus — qui honeste alendis Monachis iuxta ordinationem eiusdem praeeminentis Summi Pontificis sufficiunt — pervenerunt. Secundo, de iis, quae etsi iniuria temporum Regnique perturbationibus ad similem sufficientiam necdum pervenerunt, prope tamen ad eandem accedunt, quapropter nomine Provinciae pro iisdem manutendendis S. Sedi Apostolicae humillime supplicatum est, et ad praesens supplicatur. Tertio, de iis, quae in sequelam praeaudatae Ordinationis ob nulla spe augendae eorundem dotis, in manus loci Ordinariorum dimissa sunt. Quarto denique, de iis quae ob tenuitatem reddituum nullamque fere ad praesens spem auctionis eorundem, ad mentem ordinationis S. Sedis dimitti deberent, quia tamen si dimitterentur, ut propinquitatem Moschoviae et Valachiae, cum gravi animarum Christi fidelium damno certe a schismaticis occuparentur, prout alia plurima in confiniis Regni occupata sunt, proinde zelo propagandae Unionis cum sancta Romana Ecclesia, ad ulteriorem S. Sedis Apostolicae dispositionem in corpore Provinciae manutentur“. Pro quolibet monasterio datur origo, brevis historia et aestimatio reddituum.

Fol. 406. — Apographum epistolae Athanasii Szeptycki Episcopi Leopolitani, ad Card. Protectorem Poloniae, diei 3 octobris 1764. Tergo, manu Patris Wołodźko: „Risposta alla lettera dell'Emo Cardinale Protettore scritta ai Vescovi in causa della retenzione de' monasteri piccolini della Provincia di Polonia“.

Fol. 407. — Alia eiusdem ad eundem, Varsavia, 29 septembris 1764. Manu Patris Wołodźko: „Risposta alla lettera dell'Emo Cardinale Protettore scritta in causa della retentione de' monasteri piccoli della Provincia di Polonia“.

Foll. 408-410. — Chartae minoris momenti, circa carcerationem Patris Pachonii Morawski, qui Roma appulerat sine licentia Superiorum, anno 1772.

Foll. 411-416. — Principium apographi sequentis.

Foll. 417-424. — Documenta circa nominationem Patris Iosaphat Jancycki in Coadiutorem Patris Iosaphat Siedlecki Archimandritae Ovrucensis: 1. Diploma nominationis Stanislai Augusti Regis, diei 8 novembris 1767. — 2. Diploma acceptationis Iosaphat Jancycki in Coadiutorem, firmatum ab Archimandrita Siedlecki in monasterio Horodiscense, die 16 decembris 1767. — 3. Memoriale ad Pontificem de argumento. — 4. Votum Procuratoris Generalis Ignatii Wołodźko de argumento, idem ac foll. 242-245. Omnia autem sunt apographa.

Foll. 425-426. — Apographum memorialis Gedeonis Beyner Archimandritae Zydyczynensis, ut possit vendere fundum dictae Archimandriae spectantem. Cum rescripto S. C. Concilii diei 26 Aprilis 1775.

Foll. 427-429. — „Copia litterarum diei 20 iunii anno 1767 Bythenio scriptarum a Rmo Patre Nicodemo Karpinski, Provincialis Lithuaniae, ad Rmum Patrem Protoarchimandritam Congregationis Ruthenorum“. Minoris momenti.

Foll. 430-446. — Apographum Brevis „Romani Pontificis“ Benedicti XIII, diei 9 maii 1726, quo Florianus Hrebnicki Archiepiscopus Polocensis Comes Romanus creatur et variis privilegiis ditatur.

Foll. 447-592. — Congeries chartarum minimi momenti pro re historica, spectantium ad causam successionis Caesarii Stebnowski Archiepiscopi Rutheni Smolenscensis et Archimandritae Onophriensis, anno 1763 agitatam.

Foll. 593-599. — Memoriale Protoarchimandritae ad Clementem XIII, anni 1763, ut obtineat spatium alterius decenni post primum iam a Benedicto XIV concessum pro reductione per viam unionis parvorum monasteriorum Provinciae Poloniae, ad tramitem Decretalis „Inter plures“ efficiendae.

Foll. 600-606. — Apographa variarum epistolarum Provincialis Poloniae ad S. Congregationem de Propaganda Fide, Cardinalem Protectorem Polo-

niae et Secretarium S. Congregationis, respective 15 aprilis 1764, 5 aprilis 1764, tertia sine die, quarta 26 aprilis 1764, de eodem argumento.

Fol. 607. — Apographum Decreti S. C. de Propaganda Fide diei 22 aprilis 1771, exarati autem die 8 iunii, ut Provincialis Poloniae possit ad aliud quinquennium manutenere duo parva monasteria, Czernilaviense scilicet et Strakloviense.

Foll. 608-610. — Dubia circa varia puncta monasticae disciplinae proposita in congregatione Generali S. C. de Propaganda Fide die 1 septembris 1766, cum rescriptis. Apographum.

Foll. 611-633. — Memoriale et variae epistolae annorum 1770-1771, circa legitimitatem iurisdictionis Patris Ioachimi Spendowski primi Consultoris Generalis et post mortem Protoarchimandritae Vicarii Generalis Ordinis, ab aliquibus contestatam.

Fol. 634. — Memoriale minimi momenti pro reductione taxae.

Foll. 637-639. — Memoriale Matthaei Comitis Lanckoroński, ut possit Sacramentum Eucharistiae sumere ritu graeco in ecclesiis Ruthenis possessionum suarum, ob magnam distantiam Ecclesiarum ritus latini et ob bonum exemplum populo praestandum. Sine anno, sed tempore Clementis XIV Sine rescripto.

Foll. 641-643. — Minuta sequentis.

Foll. 645-647. — Memoriale Protoarchimandritae circa diminutionem numeri alumnorum Ruthenorum in Collegio Graeco, ubi proponet etiam varia media pro manutentione numeri Alumnatum iuxta solitum. Tempore Clementis XIV. Sine rescripto.

Foll. 648-651. — Memoriale Amphilochei Orles Episcopi Graeco-Valachii urbis Chocim, ad fidem conversi in Urbe, ut obtineat dispensationem ab irregularitate in schismate incursa, cum accepisset consecrationem necnon ordinationem in schismate. Rescriptum ex audientia SSmi diei 18 novembris 1770: „SSmus annuit quoad exercitium facultatum sacerdotalium tantum. — S. Borgia, Secretarius“. Originale.

Foll. 652-653. — Memoriale Protoarchimandritae Clementi XIII pro obtentione privilegiorum Ordinum Mendicantium. Sine rescripto, die et anno.

Foll. 654-656. — „Resolutiones S. C. de Propaganda Fide super dubiis Excellmi D. Metropolitanus Russiae porrectis anno 1760. In Congregatione Generali de Propaganda Fide habita die 11 iulii ad litteras R. P. D. Archiepiscopi Kijoviensis, totius Russiae Metropolitanae, S. Congregatio respondendum esse decrevit ut sequitur“. Apographum.

Fol. 657. — Nullius momenti: circa locationem domorum apud SS. Sergium et Bacchum.

Fol. 658. — Apographum epistolae S. C. de Propaganda Fide Proto-archimandritae Ordinis S. Basilii Congregationis Ruthenorum, diei 16 martii 1765. Incipit: „Inter caetera, quae superioribus annis“.

Fol. 659. — Memoriale originale Ludovicae de Szemiot Comitessa Wołłowiczowa, ut possit in monasterio Grodnen., Instituti S. Birgittae, retento habitu saeculari, vivere, cum Rescripto ex audientia SSmi diei 19 aprilis 1765. Originale.

Foll. 660-668. — Minuta votis Patris Basilii Baskovich in causa monasterii Minscensis, ut supra, foll. 342-348.

Foll. 669-670. — Epistola originalis Heraclii Lissański, Provincialis provinciae SSmae Trinitatis, in monasterio Onuphriensi, die 8 februarii 1760, ad Cardinales S. C. de Propaganda, in qua petit licentiam acceptandi in Ordine Basiliano Thaddaeum Szyszkowski Carmelitanum Calceatum professione laicum, et Iosephum Cichocki Conventualem itidem professum sacerdotem, qui fidem apud schismaticos Smolensci apostataverant, et deinde conversi ad propria Instituta redire nolebant. — Manu Patris Wołodźko: „Responsum ex Sancto Officio: Pro gratia“.

Foll. 671-710. — „Memoriale sub tempus ultimorum Comitiorum porrectum a Ministro Plenipotentiaro Aulae Petersburgensis“. Alia manu: „1748, die 12 octobris“. — „Proiectum desideriorum ad Constitutiones Comitiorum modernorum Varsaviae celebratorum, a nobis in subscriptione infra expressis ex mandato Sanctioris Synodus Varsaviam delegatis porrectum 1748, die 22 octobris, Domino Comiti Rumin Bestucheff Plenipotentiaro Ministro Aulae Russiae“. — „Puncta ad complementum Proiecti ad Constitutionem Comitiorum Ordinariorum, quae peraguntur nunc Varsaviae, porrecti Illustri et ... Dno Comiti Ministro Plenipotentiaro anno 1748, die 6 Novembris“. — Supplicatio ad Regem Poloniae pro Ruthenis disunitis. — „Specificatio Ecclesiarum Graeco-Ruthenarum ad Metropolitanum Kijoviensem spectantium, Archimandriae vero Slucensi subiectarum diversis temporibus per varias personas pro Unione violenter abreptarum. Constructa die 9 Octobris anno 1748“. — „Specificatio Coenobiorum et Ecclesiarum Graeco-Ruthenarum ad Episcopatum Albae Russiae spectantium, diversis temporibus violenter pro ritu unito avulsarum. Constructa anno 1748“. — „Gravamina hominibus Graeco-Ruthenae Religionis, spiritualis et saecularis status in Episcopatu Albae Russiae de recenti illata ex conscripto iniuriarum memoriali excerpta anno 1748“. — „Supplex libellus ad Ministros Status Regni Poloniae a spiritualibus ritus Graeci disunitis“. Folia autem 691-694 sunt alia manu et in charta differente exarata, et deest finis, principium quoque est aliquando abrasum: „Copia litterarum ad Celsissimum residente Moschovitico, Varsaviae, die 28 octobris. translata.

— Celsissime Reverendissime Princeps,nis Primas Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae..“ Firma: „Celsissimae Dominationis Vestrae Benefactoris mei, Gołombiowski“. Sequitur alia enumeratio gravaminum, ut supra, sed deest finis, ut iam dictum est. Est fragmentum alii memorialis eiusdem generis. — Fol. 710, alia manu: „Comparavi a D. Carolo Coquelines... B. aiocchi — 42“. Haec omnia, maximi momenti, ut videre fas fuit, sunt contemporanea, et firmata a variis primariis schismatis in Alba Russia, verbi gratia, a famosissimo illo Melchisedech Bohdanowicz, a Vincentio Baranowski, Delegato Episcopatus Albae Russiae, aliisque. Sunt vero tantum apographa, valde probabiliter a Patre Ignatio Wołodźko Romae comparata, et cum aliis documentis huius Codicis ligata pro conservatione in Archivio.

Volumen III.

Titulus, intus, manu Patris Wołodźko: „Copie scriptorum — sic — reperibilium in Archivio Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum Residentiae dictae Mariae Sanctissimae in Pascolo, cura et studio R. P. Ignatii Wołodźko dicti Ordinis et Congregationis Procuratoris Generalis ac Rectoris Residentiae, in unum collectae et in ordinem digestae anno Domini 1763“.

Foll. 1-4. — „Decreta proposita in duobus Congregationibus Particularibus habitis anno 1748 coram SSmo super rebus Ruthenorum“.

„Ad primum. Ad SSmum, qui providebit.

Ad 2um. Curet Metropolitae pro Ecclesiis et Archimandriis....

Ad 3um. Serventur omnino Constitutiones Ordinis....

Ad 4um Non licere Metropolitae Ecclesias....“

Et sic usque ad 14um „Non erigantur Parochiae....“ Deinde manu Patris Wołodźko: „I sopradetti Decreti insieme colle scritture che diedero l'occasione alli medesimi si trovano nell' Archivio di Propaganda tra le scritture della santa memoria di Benedetto XIV che furono mandate al suddetto Archivio per suo ordine doppo la sua morte“.

Foll. 5-74. — Transumptum a Patre Wołodźko exaratum praecipuorum documentorum quae reperire potuit in Libro Archivi sic descripto a Patre Ignatio Kulczyński in Catalogo ab ipso compilato anno 1735: „Liber sub littera B, in folio papyro obu.. tus, continent Relationem de Ecclesia SS. Sergii et Bacchi, de adventu in Urbem Raphaelis Korsak et de obitu eiusdem, de decimis — in causa percelebri Chelmensi — etc.“ Adsunt de facto in hoc transumpto Chronica Ecclesiae et Domus ad SS. Sergium et Bacchum usque ad mortem Metropolitae Raphaelis Korsak, quae advenit, ut dicitur fol. 24: „iunii igitur die circiter 29 vi mali interius ingravescente“ anni 1640,

documenta circa donationem a Patre Dubowicz factam et Testamentum ipsius, et varia alii generis circa negotium decimarum in eparchia Chelmensi.

Foll. 75-214. — Transumptum idem libri sic descripti ab Ignatio Kulczyński: „Liber sub littera K, lacer totus, continens varia decreta et brevia, ac nonnullas scripturas“. Adsunt diversa documenta spectantia ad historiam Metropolitanarum Raphaelis Korsak et Antonii Sielawa, causam B. Iosaphat, negotium decimarum in eparchia Chelmensi, et in genere negotia tractata a Procuratore Philippo Borowicz, necnon apographum Relationis Iacobi Susza Episcopi Chelmensis cui inscribitur: „De laboribus Unitorum“, foll. 155vo-197, et pretiosissima relatio Rutscii hodie deperdita in originali cum praefato Codice K, cui titulus a Patre Wołodźko praefixus: „Fragmentum Relationis, quae exarata videtur a Iosepho Velamino Rutski de rebus Unitorum tempore Metropolitanae Hypatii et B. Iosaphat Martyris, anno 1609“, foll. 197vo-207. E lacunis intelligitur, quod originale iam tempore Patris Wołodźko valde corrosum erat.

Foll. 215-289vo. — Transumptum idem libri sic descripti ab Ignatio Kulczyński: „Liber sub littera M, in folio aurato, chartae polonicae, continens iura authentica pro Grodek et Obarow“. Praeterea sunt etiam alia documenta spectantia ad bona Archimandriae Kijovio-Peczariensis.

Foll. 290-291. — Adnotationes manu Patris Wołodźko exaratae, quae videntur nullius momenti.

Cum autem Pater Ignatius Wołodźko non omnia documenta in tribus praefatis codicibus contenta non sit transcriptus, en elenchus omnium documentorum, quae in decursu praesentis Codicis, tam in Chronica Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi quam in aliis partibus eiusdem, referuntur per extensum:

1. — *Foll. 1-4.* Decreta, ut supra.
2. — *Foll. 11vo-12.* Licentia celebrandi missam in Ecclesia SS. Sergii et Bacchi slavonica lingua, concessa a S. Officio, feria 3a, die 9 augusti 1639.
3. — *Foll. 12vo-13.* Breve »Ad augendam« Urbani VIII, 20 nov. 1639, quo conceditur Indulgentia plenaria lucranda in praedicta Ecclesia die festo S. Nikolai Myrensis.
4. — *Foll. 13-13vo.* Breve eiusdem, »Ad augendam«, 3 septembris 1639, quo conceditur alia Indulgentia die sacra SS. Sergii et Bacchi Martyrum.
- 5, 6, 7. — *Foll. 14-15.* Tres licentiae a Cardinale Barberino Vicario S. Pontificis concessae, pro excipiendis Confessionibus quorumlibet in Ecclesia SS. Sergii et Bacchi, respective 20 martii 1640, et duae aliae eiusdem diei.
8. — *Foll. 18vo-19.* Breve »Ad augendam« Urbani VIII, quo conceditur Indulgentia plenaria ut supra, pro die festi S. Basili Archiepiscopi Caesariensis, 8 mai 1640.
9. — *Foll. 24vo-28.* Testamentum Ignatii Dubowicz Consulis Vilmensis. Vilnae, die 24 Decembris 1637.
10. — *Foll. 28vo-29vo.* »Instructio a me Ignatio Dubowicz Consule Vilmensi data PP. Carmelitibus Discalearis secundum quam debent procedere post mortem meam«.

11. - *Foll. 30-32* Testamentum Ioannis Dubowicz, filii praedicti Ignatii Consulis Vilmensis, Romae defuncti. 19 augusti 1640.
12. - *Foll. 32-35vo.* Mandatum Procuraе Marchionis Valerii Santacrucis tanquam Exequutoris Testamentarii Ioannis Dubowicz in personam Rmi Methodii Terlecki Epis copi Chelmensis ad exequenda legate per eundem Dubowicz relicta. 8 aprilis 1644.
13. -- *Foll. 35vo-37vo.* Breve »Ex parte dilectorum« Urbani VIII, 28 iulii 1643, quo Judici delegato in partibus committitur cognitio causae pendentis super praerecensito Legato, et Concordia postmodum inter partes inita.
14. -- *Foll. 37vo-40vo.* Monitorium Apostolicum super observatione transactionis initaе inter partes quoad legatum 20/m florenorum relictum a Ioanne Dubowicz. 8 aprilis 1645
15. - *Foll. 41-42.* Commissio in partibus cognitionis causae Chelmen. Decimarum, instante Capitulo Latino Chelmensi.
16. - *Foll. 42-43.* Alia commissio in partibus cognitionis causae Chelmen. Decimarum instante Capitulo Latino Chelmensi. 25 septembris 1647.
17. - *Foll. 43-45vo.* Inhibitio Apostolica vigore sententiae super eadem Causa. 22 augusti 1648.
18. - *Foll. 46-46C vo.* Complatio in eadem causa. Chelmae die 19 augusti 1668.
19. - *Foll. 47-52vo.* Examen quattuor testium in causa vertente inter Collegium Ruthenum SS. Sergii et Bacchi, et Patres Carmelitas Discalceatos Conventus Vilmensis super legato relicto a Ioanne Dubowicz.
20. - *Foll. 54-55.* Decretum S. C. Visitationis Apostolicae pro Collegio Ruthenae Nationis erigendo. 12 maii 1639.
21. - *Foll. 55-60vo.* Post Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 2 iunii 1640, quo Decretum Visitationis Apostolicae Apostolica auctoritate roborari censetur, transcripta est Descriptio Ecclesiae et varia documenta circa aedes et alia bona immobilia ad eandem pertinentia, minoris momenti.
22. - *Foll. 61-71.* Alia documenta eiusdem generis, quae controversiam inter Monachos Ruthenos et PP. Minimos S. Francisci de Paula exortant, circa perceptionem Canon. aedium, respiciunt. Interea invenitur, foll 68-71, apographum Bullae concessionis Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi Patribus Minimis, Gregorii, ut videtur, XIII, sed deest finis et dies annusque.
23. - *Fol. 75.* Apographum decreti S. C. Rituum diei 2 martii 1641 in causa B Josaphat.
24. - Decretum S. C. Consistorialis, 10 ianuarii 1641, super provisione Ecclesiae Metropolitanae Kijoviensis post obitum Raphaelis Korsak. Fol. 76.
25. - *Fol. 77.* Actum Consistorii super provisione Ecclesiae Metropolitanae Kijoviensis de persona Antonii Sielawa, 18 martii anni 1641.
26. - Testimonium Secretarii S. Cardinalium Collegii de provisione Ecclesiae Nicopolitanae favore Nicolai Nowosiński deputati Suffraganei Ecclesiae Leopoliensis. 1641 Fol. 78.
27. - *Fol. 79.* »Memoriale presentato dal P. Procurator Borovio al Cardinale S. Onofrio nel proporsi nella Congregazione dei Riti il dubbio: An constet de martyrio et causa Martyrii, nella causa del Ven. Giosafat«.
28. - *Foll. 80-81.* Litterae P. Protoarchimandritae Alexii ad P. Borovium Romae Procuratorem super Testamento confecto a suo fratre, et causa quadam quae tunc pendebat contra Patres Carmelitas Discalceatos. Vilmnae, 20 februarii 1641.

29. — *Foll. 82-86.* Pauli PP. V. Constitutio »Romanus Pontifex« 23 maii 1606, qua Indulgentiae omnes Regularibus hactenus concessae revocantur, novaeque conceduntur.

30. — *Fol. 87.* Cedula Cardinalis de Torres super provisione Ecclesiae Nicopolien. Latinorum de pers na P. Andrea Swedzyński. Sequitur Actum Consistoriale super eadem provisione, 16 septembris 1641.

31. — *Foll. 88-90.* Bulla »Romani Pontificis« Urbani VIII, diei quinta Kal. octobris, super provisione Ecclesiae Archiepiscopalis Antibaren. favore Georgii Blanco ad illam a Sappatensi translata.

32. — *Foll. 90vo-92vo.* Bulla eiusdem »Cum Nos nuper«, 13 Kal. decembris 1635, pro concessione Pallii Georgio Blanco sic translato.

33. — *Foll. 93-94vo.* Instrumentum traditionis Pallii Procuratori Archiepiscopi Antibaren. 21 novembris 1635.

34. — *Foll. 95-97A.* Monitorium Apostolicum super manutentione Monachorum Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum Monasterii Zyrovicensis in possessione audiendi confessiones, aliosque actus iurisdictionales exercendi in Ecclesia Zyrovicensi. 21 novembris 1641.

35. — *Foll. 98-99vo.* Cedula consistorialis Emi Cardinalis de Torres super provisione Ecclesiae Metropolitanae Kijovien. favore Antonii Sielawa. 18 martii 1641.

36. — *Foll. 100-102.* Citatio D. Commendarii Chelmen. Ecclesiae cum inhibitione ne quidquam innovet in causa Decimarum contra Clerum Chelmensem Ruthenum. 21 novembris 1641.

37. — *Foll. 102vo-103vo.* Memoriale a Patre Borovio exhibito Cardinali Antonio Barberino S. Onuphrii nuncupati, pro obtinendo aliquo pecuniario subsidio ad prosequendam causam Beatificationis V. Josaphat. Sine die et anno.

38. — *Foll. 103vo-104.* Memoriale eiusdem D. Secretario S. Congregationis Rituum pro obtinenda nota Consultorum qui vocari debent. Sine die et anno.

39. — *Foll. 104-105.* Memoriale porrectum SSmo nomine Metropolitanae Ruthenorum pro impedienda alienatione bonorum ecclesiasticorum praesertim per Principissam Ostrogiensem. Sine die et anno.

40. — *Foll. 105vo-106vo.* Memoriale Procuratoris causae beatificationis V. Josaphat, quo petitur propositio causae cum insertione Decreti a S. Congregatione Rituum super validitate Processus et testium examine lati die 2 martii 1641.

41. — *Fol. 107.* Memoriale Emo Cardinali Pamphilio porrectum ut Ponenti, super eadem re. 17 iulii 1642

42. — *Foll. 107vo-109.* Mandatum Apostolicum super exequuti. ne Decreti S. C. Episcoporum et Regularium de non transferendis monialibus de uno monasterio ad aliud, inconsulta S. Sede Apostolica, instantibus Monialibus Monasterii S. Michaelis Vilnen. 26 iulii 1642.

43. — *Foll. 109vo-113.* Mandatum Apostolicum, quo Patres Carmelitae Discalceati Conventus Vilnen. citantur ad comparandum et respective solvendum 20/m. florenos a Ioanne Dubowicz legatos PP. Basilianis Ruthenis Romae studentibus 27 augusti 1642.

44. — *Fol. 113.* Intimatio Congregationis Rituum pro tractatione Causae Beatificationis V. Martyris Josaphat.

45. — *Fol. 114.* Memoriale a S. C. de Propaganda Fide porrectum Urbano PP. VIII pro obtinenda confirmatione Decreti Congregationis Rituum, quo statutum fuit deveniri posse ad Canonizationem V. Josaphat, dataque facultas recitandi de eo officium per Metropolim Russiae, et in Ecclesiis Ordinis S. Basilii Magni, necnon pro obtinenda licentia celebrandi Romae prima vice eiusdem Beati festivitatem.

46. — *Foll. 115vo-118.* Memorialia exhibita nonnullis Cardinalibus pro celebranda Romae festivitate B. Martyris Iosaphat in Ecclesia PP. Societatis Iesu ob angustiam Ecclesiae SS. Sergii et Bacchi. 7 octobris 1642.

47. — *Fol. 118.* Communicatio omnium gratiarum spiritualium, quibus gaudent PP. Societatis Iesu, pro D. Methodio Terlecki, Episcopo Chelmensi. 10 ianuarii 1644.

48. — *Eol. 119.* Similis PP. Cappuccinorum. 24 sept. 1643.

49. — *Fol. 119vo.* Simile PP. Carmelitarum Discalceatorum. 23 decembris 1643.

50. — *Fol. 120.* Instantia P. Antonii Fermi Monachi Cryptoferatensis transeundi ad Monachos Ruthenos, et facultas ad id ei concessa. 14 maii 1644.

51. — *Fol. 121.* Memoriale in causa verterte inter Parochos Ostrovenses utriusque Ritus. 1644-1645. Minimi momenti.

52. — *Foll. 122-123.* Testimonium SS. Reliquiarum D. Methodio Terlecki traditarum. 23 ianuarii 1644

53. — *Fol. 123vo.* Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 9 maii 1645, de characteribus cyrillianis conficiendis, et ad Episcopum Chelmensem transmittendis.

54. — *Fol. 124.* Mandatum Procurae Rmi Archiepiscopi Kijoviensis favore P. Philippi Borovich. 4 martii 1645.

55. — *Foll. 124vo-126vo.* Compromissum Capitulum utriusque Ritus Chelmen. in personam Nuntii Apostolici in iudicem causae pendentis super decimis. 22 augusti 1645.

56. — *Foll. 127-130.* Mandatum Procurae favore nonnullorum Polonorum ad exigendas in Polonia pecunias nonnullas Patri Borovio et Collegio Ruthenorum SS. Sergii et Bacchi debitas. 30 augusti 1647.

57. — *Foll. 130-131vo.* Articuli ex parte Monachorum SS. Sergii et Bacchi datorum PP. Carmelitanis Discalceatis conventus Vilnen. pro verificandis bonis spectantibus ad haereditatem D. Ioannis Dubowicz. Sine die et anno.

58. — *Foll. 131vo-133vo.* Commissio Apostolica iudicibus in partibus pro verificatione praedictorum articulorum.

59. — *Foll. 133vo-135.* Litterae compulsoriales Apostolicae in eadem causa. 23 septembris 1647.

60. — *Foll. 135vo-137.* Deputatio Apostolica exequutorum decreti a Nuntio Apostolico lati in causa pensionis 600 florenorum vertente inter Episcopum Ruthenum Chelmensem qua cessionarium Metropolitae, et Episcopum eiusdem ritus Vladimiriensem. 14 augusti 1648.

61. — *Foll. 137vo-147.* Informatio Patris Procuratoris Borowicz tradita S. C. de Propaganda Fide nomine Metropolitae Ruthenorum super nonnullis negotiis ad Nationem Ruthenam spectantibus. Sine die et anno, sed magni momenti.

62. — *Fol. 141.* Breve Urbani VIII, »Extra Beati Petri naviculam«, diei 3 novembris 643, Adamo Kisiel, ut ad Ecclesiae catholicae unitatem accedat.

63. — *Foll. 147vo-148.* Aliud eiusdem Pontificis, »Solemne tibi est«, eiusdem diei, Ioanni Zamoyski ut Unitos foveat, et schismaticos a suis bonis repellat.

64. — *Fol. 148vo.* Aliud eiusdem Casimiro Sapieha, eiusdem diei, de eodem argumento. »Perspectum atque exploratum«.

65. — *Fol. 149.* Aliud eiusdem Nicolao Ostrogiensi, eiusdem diei, de eodem argumento. »Cupimus vehementer«.

66. — *Fol. 149vo.* Simile et Friderico Sapieha. »Praecipua catholicae fidei«

67. — *Fol. 150.* Breve eiusdem, »Venerabilis Fratris Methodii Episcopi Chelmen-sis«, eiusdem diei, Academiae Cracoviensi, ut scholis Ruthenis Chelmen-sibus sua comunicet privilegia.

68. — *Foll. 150vo-151* Breve eiusdem, »Spirituali consolationi«, 18 ianuarii 1644, quo conceditur Meth. Terlecki Ep. Chelmensi indultum celebrandi Missam extra Ecclesias.

69. — *Foll. 151vo-153*. Breve eiusdem, »Romanus Pontifex«, '6 ianuarii 1644, quo scholae Ruthenae a Methodio Terlecki fundatae confirmantur.

70. — *Fol. 153*. Breve eiusdem, »Ad augendam«, 19 decem. 1643, quo Indulgentia plenaria Cathedralē Ruthenam Chelmen. visitantibus duabus vicibus in anno conceditur.

71. — *Fol. 154*. Breve eiusdem, »Ad augendam«, 19 decembris 1643, quo Indulgentia plenaria in uno die anni Ecclesiam Zyrovicensem visitantibus conceditur.

72. — *Foll. 155vo-197*. Relatio J. Susza dicta »De laboribus Unitorum«. Deest finis.

73. — *Foll. 197vo-202*. Relatio Rutsicii, ut supra, p. 370

74. — *Foll. 215-216*. Mandatum Procurae favore P. Gregorii Bieńkowski ad comparandum et agendum in quocumque tribunali in causa testamenti cōnfecti a Ioanne Dubowicz. 16 augusti 1648.

75. — *Fol. 216*. Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 23 martii 1649, de mutantis P. Borowicz scutis 150 pro construendis tribus cubiculis

76. — *Foll. 216vo-218*. Testimonium reliquiarum B. Iosaphat a Patre Borowicz traditarum P. Generali Basilianorum Congregationis Italo-Hispanae. 15 maii 1649.

77. — *Foll. 218vo-220*. Informatio Patris Iosephi Pieszkiewicz tradita die 31 octobris Secretario S. C. de Propaganda Fide de Episcopatu Munkacsoviensi. Magni momenti.

78. — *Foll. 220-221*. Memoriale P. J. Pieszkiewicz S. C. de Propaganda Fide porrectum pro obtinendo subsidio Ecclesiae et Hospitio SS. Sergii et Bacchi. 10 martii 1668.

79. — Privilegium Sigismundi II Regis Poloniae, datum Lublini die in octava festi Corporis Christi anni 1611, confirmatorium secundi privilegii Władysławi II, quod ipsum erat confirmatorium duorum antiquiorum privilegiorum Regum Poloniae Alexandri et Władysławi I, sub die feria sexta proxima ante Dominicam Oculi anni 1443, et feria quarta proxima ante Dominicam Oculi anni 1504, privilegium autem Władysławi II feriae sextae in Parasceve anni 1543. Exscriptum autem fuit privilegium Sigismundi II in apographo authentico die 14 februarii 1726 Omnia haec, maximi, ut videtur, momenti, sunt documenta authentica privilegiorum et bonorum spectantium ad Archimandriam Kijovio-Peczarensē.

80. — *Foll. 229-232*. Privilegium Augusti II Regis Poloniae, diei 10 aprilis 1713, confirmatorium aliorum antiquiorum circa fundationem villarum Gródek, Obarów, et Łobkowszczyzna ad Archimandriam Kijovio-Peczarensē spectantium, et quorum tenor in integrum refertur.

81. — *Foll. 232vo-235vo*. Privilegium Stephani Bathory Regis pro Archimandria Peczarensi diei 13 novembris 1576.

82. — Privilegium St. Bathory Regis pro Nundis Grodecensibus, diei 7 martii 1578.

83. — *Foll. 237-238*. Quietatio exactoris tributarii de recepto tributo Reipublicae de bonis Grodecensibus. 12 novembris 1589

84. — *Fol. 238*. Quietatio Exactoris tributarii de recepto tributo Reipublicae de villa Obarów. 13 novembris 1589.

85. — *Foll. 238vo-239vo*. Traditio Archimandriae Peczarensis per Commissarium et Aulicum Regium. 24 aprilis 1593.

86. — *Fol. 240*. Litterae Sigismundi III Regis Poloniae ad aulicum suum, ut Michaeli Rohozae Metropolitae tradat Archimandriam Peczarensē. 20 maii 1595.

86a. — *Foll. 240vo-245vo*. Litterae Apostolicae Clementis VIII, »Ex iniuncto Nobis«, diei quartae Nonas martii anni 1595, quibus Archimandria Peczarensis in perpetuum incorporatur Metropoliae Kijoviensi.

87. — *Foll. 245vo-248*. Privilegium Sigismundi III Regis, Archimandriam Pecza-
rensem dans Metropolitanis. 2 octobris 1599.
88. — *Fol. 248*. Quietatio data a Metropolita Hypatio Pociey oeconomio suo, de
receptis tributis Archimandriae Peczaensis. 22 ianuarii 1603
89. — *Foll. 248vo-250vo*. Decretum tribunalis Generalis Minscensis de bonis
Peczarensibus Metropolitanis adiudicatis. 22 septembris 1611.
90. — *Fol. 251*. Litterae Sigismundi III datae ad Aulicum suum de bonis Pecza-
rensibus, Metropolitae Iosepho Velamino Rutski tradendis. 13 augusti 1613.
91. — *Foll. 252-254*. Disliminatio inter villam Gródek et Ponebyl. 21 ianuarii 1622.
92. — *Foll. 254vo-255*. Decretum S. C. de Propaganda Fide habitae die 23 de-
cembris 1631, extensum autem die 13 ianuarii 1720, petente P. Benedicto Trullewicz
Procuratore Generali, de bonis Peczaensis.
93. — *Foll. 255vo-257vo*. Litterae Commissarii Regii de bonis Peczaensis, diei
19 septembris 1554
94. — *Foll. 257vo-261*. Confirmatio omnium iurium Monasterii Peczaensis, a Micha-
ele Korybut Rege Poloniae. 15 novembris 1669. Haec confirmatio facta est nomine Inno-
centii Giziel Archimandritae Kijovio-Peczarensis non catholico.
95. — *Foll. 261-266*. Decretum regium assessoriale adiudicans bona Gródek et
Obarów Archimandriae Kijovio-Peczarensi. »Actum Varsaviae post festum sanctae Catha-
rinae Virginis et Martyris proxima feria secunda anno Dni 1670..«
96. — *Foll. 266-270*. Privilegium Ioannis III, Regis Poloniae, pro Gródek et Oba-
rów, 12 martii 1677. Sequitur: »Possessio in bona diversa Domini Alexandri Koniec-
polski, in qua Gródek et Obarów non memorantur«. Feria quinta post festum Assumptionis
B. M. V. anni 1683.
97. — *Foll. 270vo-271vo*. Privilegium Ioannis III Regis pro Archimandria Pecza-
rensi, favore Iosephi Szumlański Episcopi Leopoliensis, diei 6 februarii 1684.
98. — *Foll. 272-274vo*. Contractus arrendatarius pro Gródek et Obarów datus
a Iosepho Szumlański, Episcopo Rutheno Leopoliensi, Francisco Ledochowski Castellano
Volhyniae, die 13 novembris anni 1700.
99. — *Foll. 274vo-275vo*. Privilegium pro Archimandria Peczaensi collatum
Metropolitae Georgio Winnicki ab Augusto II Rege die 14 martii 1710.
100. — *Foll. 275vo-277*. Decretum assessoriale in causa Grodcensi cum Helena
Ledochowska Castellana Volhyniae, Augusti II Regis, diei 5 octobris 1722.
101. — *Foll. 277-278*. Privilegium pro Archimandria Peczaensi traditum a Rege
Augusto II Metropolitae Leoni Kiszka, die 21 octobris 1713.
102. — *Fol. 278*. »Tariffa bonorum ecclesiasticorum ritus Greci iuxta quam pro
militibus solvitur H,berna«. Sine die et anno.
103. — *Foll. 279-281vo*. Combinatio de bonis Gródek inter Leonem Kiszka Metro-
politano et Helenam Ledochowska Castellanam Volhyniae. 15 novembris 1724.
104. — *Foll. 282-283vo*. Assuratio Leonis Kiszka Metropolitae circa bona Gró-
dek, data Helenae Ledochowska Castellanae Volhyniae. 15 novembris 1724.
105. — *Foll. 283vo-284*. Quietatio Helenae Ledochowska Castellanae Volhyniae
de quattuor millibus florenorum 8 martii anni 1725.
106. — *Foll. 284-287*. Quietatio Helenae Ledochowska de receptis quindecim mill-
ibus florenorum polonicae. 20 martii anni 1725.

(Continuabitur)

Життєписи Василян

(Виймок з рукописного збірника митр. Льва Кишки)

(Продовженне)

4

(ст. 319) **P. Dyonisius Susło** Relig osae simplicitatis observantiae Regularum sui Ordinis laudabilis, humilitatem vel maxime coluit, cuius amore illectus viginti aliquot annorum non nisi professionis tenorem servavit, nullum ambiendo contra mentem et voluntatem Superiorum ordinem contentus vel minimus inter Fratres censi: Musices Regentem egit dein ad principia Moschoviticae in Patriam incursionis consecratus Presbyter magnis virtutibus enituit, sed in turbine hostilitatis praeoccupatus in fuga a Moschis, multa perpressus iam vilicum plagas, iam catenarum dolorem ad extremum equorum impetu distortus Unionis defensor, pretiosus caelo et aerario Dei viventis evasit unio, frustra convulsi corporis (sca cesserunt corvis et volatilibus, caeli, aliquae partes a Fidelibus Christi solo mandatae diversis in partibus agrorum resurrectionem et unionem sui expectant.

Pr. Sergius Zyla Suprasliense Eremitorium ad sectandum Ordinis S. Basilii Magni institutum aggressus, magnis iisque praealtis illud exornavit virtutum decoribus, nihil illi fuit cum terra eiusque lenocinijs, cuius animo altum haesit caelum, caelique gloria et amor, nihil ei cum humanis et caducis mundi aestimationibus, qui adipisci Divinam gratiam anhelavit, ipsi salutis amore placuerunt gemitus, adamatı labores, non displicuerunt pericula, mors martyrum spem succendebat, imo illata mala, bonis gratiora fuerunt collatis. Huiusmodi virtutibus probatus, in religiosis exercitatus disciplinis, omnem contra hostium ausum fortis in D(omi)no decertavit pugil, cuius non ferentes gloriosum in virtutis stadio profectum studiumque hostes humani generis, hostium Patriae Cosacorum nempe tradiderunt Tyrannidi, ubi male tractatus, multa opprobria tulit, caedes toleravit, torturas et cicatrices sustinuit, novissime unus Cosacorum impatiens Patris propositionum productarum in defensionem sacrae Unionis caput petijt martiobarbulo, ita ut cerebrum continuo distruxisset, vox sacerrimi nominis Jesu pronuntiatum faucibus haesit, sic purpuratus Athleta martyrij coronam adeptus Anno

Pr. Alexander Łukowski Fortunato gloriosus ex nomine, magnis iisque gloriosis locupletavit virtutum pretijs, is etenim ubi mundo ac eius vanita-

tibus renuntiavit sacrum in Ordine Basiliano professus institutum blandientem etiam perosus inter probatae vitae delatos titulos corpus suum duriter tractavit, aestum libidinis quandoque incensum rigentibus aquae vel cilicij acrimonia temperare novit, inter Religiosos minimus reputari censuit, e discipulo brevi Magister sanctioris vitae evasit, sui in omnibus memor suam speciatim curare salutem non oblitus, adeo speciem animae custodire anhelavit, ut peccatum quodvis materiamque peccandi summo dereliquerit studio, cum noverit ipse caeterosque persuaserit, nihil sic faedasse animam Religiosam ac mentem, Dei nil deformasse imaginem, ut minimam labem malo contractam desiderio, ideoque iuventam maturitatem nec non ipsam de integro cursu vitam optime exactam venerabili complevit senio. Vicinus agoni novissimo aestuans amore Dei inducens illud Ch(ris)ti D(omi)ni vigilandum cum prope sit D(omi)nus posito humi poplite stationem suam consummavit, mente prius carni quam caro morti approximavit, et quia Christo et Religiosae vitae constanter servivit, confortato cum stipendijs sanctitatis ac immortalitatis perpetuam translatus vitam societate ut praesumimus servorum D(omi)ni fruitur.

(ср. 320) **Pr. Gedeon Własowicz.** Audijt vocantem se Deum, monasticum atque indutus schema ut virtuti sic pietati et zelo Religiosae vocationis operam navavit, ubique gloriosus Divinae promovendae gloriae assecla, nobillissimus cultus Mariani zelotes: per Christum sensibus innovatus, abjectâ saeculi huius figurâ formam suam in formam reduxit Salvatoris, ita, ut novitas sensuum in Eius actibus elucesceret, et quemadmodum caelestis bonis caelesti habitu iam graderetur in terra. Mariae quoque Virginis dicatus obsequio aedjuum Zyrovicijs egit, aras curavit struxit ornavitque, multa perpetua memoria colenda sacro Virginis Beatae confecit bona loco, Rudera post reluta a Moschis Ecclesiae et Monasterij laudabili industria perfecto construxit opere, parietes in quadrum situs coelo delatere Zyrovicijs ut nunc visuntur posuit, et munitionis instar monasterium Ecclesiamque circumdedit, una feriali noctium vitae quod in more et usu ratum habuit nudipes ad Ecclesiae valvas orationi vacaturus perrexit actisque inibi Deo gratijs et flagellis bene caeso dorso ubi redierit ad cubiculum finire vitam caepit, convocatis PP. et Suo Patri spirituali conscientiam deposuit et vitam Zyrovicijs Anno

Pr Dionysius Pawłowicz Ob gravitatem prudentiam ipsamque pietatem nobiliora incoluit Monasteria in Ordine magni ubivis habitus, atque ad magna reservatus obeunda munia, ad gloriam aeternandam Religionis Basilianae. A Sacris et Confessionibus fuit in Aulis Magnatum, cum gloria et aedificatione caeterorum ubi omnem malae conversationis fugit occasionem, magni habitus uti spiritualis Pater a consort: D(omi)ni Tyszkiewicz de Tryzni-procedente, ubi magnam suae vitae exemplaris reliquit memoriam ac existis mationem, apud D: Kiszka Supremum Exercituum Magni Ducatus Lithuaniae

Ducem amorem et affectum promeruit, cuius gratia, ad augendum cultum Dei ꝑromovendae causa Unionis sacrae, fundatio erat determinata pro Religiosis Ordinis Nostri in bonis Kulewicze dictis, cui praepositus creatus ipsemet Pr Dyonisius, verum Cosacorum tyrannidem fugiens quae late grassabatur igne et ferro, . . . tis consumptus aerumnis, confessionis plenus documentorum, sacris inunctus charismatibus viaticoque inter amplexus Crucifixi Supraslij in sinum Redemptoris sui animam deposuit, ibidemque tumultus Anno

Pr Stephanus Mokiewicz Per gradus uti virtutum, ita ordinum et honorum ex quibus alij non raro praecipites ire assolent, ipse ad perfectionem ad coelum imo ad ipsum Deum conscendit corde animo et spiritu, studio contemplandi indies ferebatur in supremum bonum, musices peritissimus plurimos in honorem BVMariae Sanctorumque concinnavit concentus, choro praeerat in persolvendis Deo laudibus, cum omni diligentia ipse primus et novissimus omnium, mortis memoriam continuo obversabat animo perpendendo, multos singulis momentis decedere, quibus si vel unica hora ad paenitentiam agenda concederetur, ut sibi indulgerentur plures etiam anni, quomodo per altaria festinanter tamdiu suspirarent, donec peccatorum veniam a Deo consequi mererentur. Simpliciter columbinam coluit, vel patienter illatas injurias ferendo, vel aestimationem sui cum contemptu proximi fugiendo, vel minimus censi quovis in negotio acceptando; Curam animarum cum alacritate exercuit, iam necessitatibus inopum succurrendo, iam suffragijs iuvando, iam profectui et saluti earundem invigilando. Emeritus ita Pater Zyrovicijs omnibus Sacramentis munitus et exuvijs suis et famae sortitus monumentum.

(ср. 321) **Pr Innocentius Dmitrowski.** Felix transfuga, qui ut Patriam quaereret Patrijs penatibus renuntiavit, Ruthenus Domo non Ceris Praedecessorum, sed virtutibus nobilis, vel tunc gentilitia decora se aucturum credidit, si vitia, capitale hostem expugnatum iret, et Patriam fidem in qua natus in Patriam supernam inmolatam inferret. Sub haec institit conscientiae pacandae Caenobium vel Religionem petere, quam ingressus, et professione probata et vita laudabili confirmavit. Sacris etenim injunctis ordinibus, ut audijt a Pontifice illud sibi ingeri monitum, quam hostiam puram immaculatam a manibus suis acceptare, talem velle esse in novissimo Tribunali illum futurum, ad usque unguem servare desudavit, hinc intensissimo amore ferebatur ac reverentia in Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum, frequenter expiavit naevos etiam leviores conscientiae, inedia carnem domuit, appetitum abstinuitate refranavit, Varjs virtutum generibus exercendis sese dedit. Minsci plurimum circa animas Ecclesiae sanctae unitae lucrandas laboravit, nec incassum, cum exemplo, vita probata multos primum ad Ecclesiam invensendam et Iconem BVMariae Thaumaturgae colendam pellexisset, post in Unionis fautores numerum adscivisset. Sed et ipse cathalogum obdormientium

in D(omi)no ibidem adimplevit, senio venerandus, virtutum plenus, meritorum gloria decorus terrae et caelis praedicandus.

Pr Barnabas Ilkowski Religiosum sectatus institutum a tenera aetate laudandi Deum amantissimus monastica professus vota, religiose illa excoluit, ne quidem in minimis violando, memor obligationis eorundem rigore observandorum. In Slavonismo Ritibusque Orientali Ecclesiae deservientibus peritissimus frequentandi chori diligentissimus, voce et corde laudes Deo decantavit. Ad latus D(omi)ni Metropolitani Iosephi Velamini Rutski adscitus, virtutibus et pijs exercitijs aulam aedificando instituit Interfuit cum suo Pastore Synodo a Schismaticis convocatae Leopoli, magno emolumento Iosephi et Unionis, ubi generose Schismaticorum retundebat conatus, insulta imo pertinacia diluebat figmenta, cumque infectis rebus (tametsi multis laboratam in negotio Unionis S) repedarent ad propria, schisma nostrates divis devovit, technas molitum necem intentavit, Unde in quoddam oppido convocato tumultu campanarum sonitu, decreverunt schismatis tenaces, quatenus Metropolitanum cum suis asseclis interimerent, praesensit hoc minax successive malum Metropolitanus, fuga consulit sanitati, verum quamtocius petula lixa, excaecata malitia, fustibus, saxis, caeno, pusavit pilentum Praesulis, ita ut satellitium ex parte sauciaretur, P. Barnabas impetu ac impulsibus fustium curru dejectus, solus in medio siccariorum et frementium Ira substitit, caeditur immane, non sinitur de lapsu prosilire, verum quia robustus virorum viriumque potens erat, ut vere monomachum dixeris expertusque fueris, vi amore Dei ipse eligeret fieri agnus mansuetus etiam ad necem peratus, erexit se supra pedes, dispersaque malesana plebe tametsi stigmata pro nomine unionis retulisset, fortem se commonstravit pugilem, tandem Curiae Metropolitanae viribus adjutus manus Lictorum evasit, posthac ferventior Unionis propagator. Cobrini tandem subsistens multis gloriosus probitatibus et meritis in Religionem, bravium in aeternitate pro laboribus exantlatis sumpturus abscessit.

Pr Alexius¹

(ст. 322) **Pr Hellsesus Welikonty** In bulla quam nonnunquam attonitus conturtus (?) mundum eiusque sapientiam an verius stupiditatem recognovit, ideoque ad Divi Basilij Magni castra confugit, ubi armatus galea salutis cucullo nempe Ordinis, lorica primaevae innocentiae baltheo castitatis perpetuo servandae, calceatus perfectioni instaurandae, fortem se professus futurum cuncta mundi contra conamina pugilem, virtuti cuius profectum ad perfectionem sociavit, non aberravit animo caelo, qui non terram pusillam scopum sibi statuit, verum corde et oculo amplissimam caeli sphaeram eiusque in-

¹ Назвисько і життєпис — пропущені. З боку дописано: Dubnae.

habitatorem obversavit. Scivit profecto vitia corporis victoria lepociniorum detriumphare nusquam deponendo cingulum virtutis, novit vanitates repudiare supernorum amore, animo et spiritu in Crucifixum ferri passionis eius recogitatione, vitiorum causas cavere, offensionis Divinae memoria, malas consuetudines radicibus evellere, Gehennae timore, vitam continuo in melius commutare, novissimorum perpensione, unde Suprasliense in Eremitorium secedendo ubi laudabiliter profecit multorum annorum transacta serie, spiritu vivere in aeternitate inchoavit, corpore desijt, spirituum et corporum praestolaturus adventum Anno

Pr. Josephus Czapski Ut vitam saeculi periculo mortis ereptus aspernatus, sic Religionis Basilianae institutum securitatis amans certior redditus amplexus, optime in virtutum stadio, in perfectionis maturandae proposito consummando, in Religiosis moribus disciplinandis, in charitate mutuo servanda, in lectione spiritualium Librorum practicanda profecit, ideoque quod perpauca datum est, paupertatis voluntariae, castimoniae non facto modo, verum ne quidem verbo vel auditu labefactandae, et obedientiae, ad apicem observandae votorum adminiculo consecutus est, nec alia sibi methodo demereri illa omnia nisus, nisi precibus ac gemitibus hymnorum ad Deum, quas ut in lucta carnis plures ore ac corde fundebat, sic pluries etiam hostem detriumphabat. Atque ita vite donatus Christi athleta in Religioso certamine, pro votis nihilominus incorrupte servandis sedulus excubavit, donec Lachesis stamnum vitae laudabiliter exactae interciderit, cui vicinus, uti bonitate vitae fulsit, ita etiam bonitate mortis extinctus est.

Pr. Stephanus Kochanowicz Ut sacrum celerrime relictis retibus mundi amplexus est institutum, contendendi ad vitam beate et sancte obeundam regulari disciplina caeli iam pene non terrae visus est esse incola, cum aut caelum virtutum ob augmentum cum Stephano, ut is in caelo, spiritu ferventi, amore Dei super omnia, suspirijs in Patriam beatam fuerit, spirituales sane Pyratas corporis ac animae metuit, in vita, ne bonis se spoliarent quandoque operibus, illorum enim esse dixerat, non tam aurum mundi quam aurum fidei surripere, non saeculi substantiam, sed Ch(ri)sti sapientiam depraedari, Regularum et constitutionum tenax observantissimusque fuit, ita ut vota non modo corpore sed et animo efficacissime expleret. Testari potest vitam remotam a saeculi remorsibus ipsa Eremus Suprasliensis ubi laudabiliter exegit, cantando, psallendo, orando, non mediocre tempus, accelerante vero mortis fato in lacrymas profusus, Crucifixum complexus in manibus deprecantium Deum animam exhalavit, Suprasli 4to Nonas Julij. 1656.

P. Eugenius Miaczynski Bono honoris omine prognatus meliorem vitae Religiosae ineundae aggressus statum, optimum probatione et professione suae perfectionis ac virtutum edidit specimen, creatus Presbyter lacrymarum

fontes elicuerat persaepe, peccatorum suorum maxime proximorum qui in periculo obversarentur naevos diluens tam abunde, ut nonnunquam sacra peragentis vestes rore maderent, interque caenam plus videretur lacrymari, quam potus adhibere, magnatibus nimium familiaris pacem non semel inter discordes aemulantium animos sanxit, vitae probatae gloriosus vir (ср. 323) Immoritur demum cilicio cinerique incumbens, solumque Matrem prono pectore deosculans addens vivet anima mea et laudabit te, D(omi)ne et Iudicia tua salvabunt me, quia mandata tua exquisivi. tandem inter ejaculatoria suspiria ad Deum Fratrum praecepit inchoari Lessus Ecclesiasticos Beati immaculati etc inter illa verba Manus Tua salvet me, qui mandata tua custodivi, Deo animam commendavit.

Pr. Longinus Smolski Bitenij in Sancti Basilij Magni familiam adlectus, simul fere in Iesu et Mariae adyta amoris inductus, altum eorum nomen ac amorem pectori insculpsit gloriosus caelator, Mariam ore, corde, voce et silentio dilaudavit, multis iactatus periculis discriminibus Moschorum tulit tyrannidem, obvisus non semel eorundem atrocitati, redarguit intrepide, dissidium durans inter Ecclesias eorum contumacia fulcitum, verum probe ab hostibus etiam audijt nec non amoris fuit, Quare quorundam simulatione certior redditus de futuro occupandis bonis Ecclesiae SS. Trinitatis, casu casulas, abacum, munimenta ac iura unionis cum Archivo Religionis in Prussiam Regiomontum evexit, ibidemque cum exemplo Borussorum novem prope mensium intervallo moratus, cum P(at)re Theophane Bieda magnam gloriam et eleemosynam comparavit. Principi Brandeburgico familiarissimus, fundationem Regiomonti consensu omnium Ordinis Nostri, (ad quem communi voto omnes Pruteni animo et studio declinant) sortitus fuisset, ne Lethum praevenisset, cui succumbens in manibus sui Patris multorum cum dolore etiam Lutheri sectatorum obdormivit in D(omi)no, undecimo Kalendas Iunij. Reconditum corpus examine in Ecclesia Parochiali ubi etiam Abbas tumulatus funebrali apparatu annos aeternitatis inchoavit vitae quinquagesimo sexto, Christi 1656.

Pr. Ephrem Iackiewicz Media in aetate in saeculi perplexitatibus perdurare an vagari respuens, prima vocatione et instinctu spirituali interno in lucem Religiosi Ordinis ac ubi per aetatem licuit ad certamen cum hostibus vitae colluctaturus prodijt, pietatem nihilominus comitem secum a vestigio traxit ad Ordinem, qua assistrice quamvis attentavit non probandam modo verum practicandam etiam virtutem, in amorem Iesu et Mariae diffusus, totos nonnunquam dies illos sonare, oscula et suspiria Cruci dare, adorationibus fatigare in usu habuerit: Mariam totis medullis cordium, totis praecordiorum affectibus et votis omnibus veneratus. In sacro instituto acerrimus sui fuit hostis, sed gloriosissimus victor, parcissime cibum sumere est notatus, saepius lacrymis inebriari, Ideoque caeli cupidissimus, missionem corporis accepit Vladimiri

Pr Philippus¹

Pr Commentarius Dermanen².

(ст. 324) **Pr Sylvanus Kuncewicz** Archimandrita Suprasliensis, non disgregavit ab indole stirps sua, quae magnum nomen non minoribus nobilitavit virtutibus, huic namque Astraea in aulis Principum deferebat honores, magnam spem futuris successibus fulciendò, cum et nomen suum celebrandum protelaret, et pedissequam honoris famam in campum gloriae producebat: Ast ille cuncta semuntia arbitratus ad Ordinem D. Basilij M. advolavit virtutes addidit, rectum vivendi modum sectatus, et nomen et vitam cathalogo professorum clientumque D(omi)ni adscripsit. Descendit per viam humilitatis, ponendo primum sibi gradum illius nempe profectum spiritualem non ambiere dominari, alterum velle subijci, tertium adnexit in ipsa subjectione quaslibet contumelias et injurias illatas aequanimiter pati, quod et effectu consummavit, nam vicarium modo et oeconomum Supraslij egit, magno emolumento monasterij et Patrum, quem amor eorundem nec non Collatoris Chodkievicij etiam ad Archimandriam promovit quamvis reluctantem, verum ubi taedio affectus de tanto onere magis quam honore, quem omni nisu fugitabat, mors eum alia methodo ex itinere ac pegmate abduxit, et ubi in caelum venit, hoc sibi Regnum placuit

Pr Iosaphat Dubleniecki Arch(iman)dr(i)ta Polocen: Ex nobili sanguine in Russia Sielava Metropolitano sororius, bonum sui honoris et virtuosae vitae portendit omen, luventa enim necdum adultà iam omnia mundi prae se despexit, id solum modo honorificum ratus, non soli particulam quampiam, sed omnem omnino pedibus mundum subdere. In Religiosorum gremium adscitus magnis ex nunc caepit eminere virtutum gratijs, saepius die nocteque in genua se abijcere solitus contemplationi, orationi et pijs in Deum affectibus vacavit. Braunsbergae studia litteraria tractavit magno coalumnorum plausu, ac ubi repedavit ad Lares, Zyrovicijs vicarij et Praedicatoris munus obijt, Diarium quoque combinavit omnium miraculorum BVMariae Zyroviciensis quorum aliqua etiam typo imprimi curavit, Capesscuit interim Archimandriae Polocensis culmen, quod magnis multisque probitatibus decoravit, plures sacerdotes in sui communionem pellexit, reditusque de quibus viverent communes fecit; Demum perosus vitam quodammodo cum Metropolitano politicam, austeriorem Zyrovicijs adorsus, glorioso complevit conatu Anno 1657. Mense Martio septimo Idus.

Pr Spiridon Wołosowicz Bonis Parentibus prognatus Tyrocinium vitae primum in aulis Magnatum, secundum Beati Martyris Josaphat Kun-

¹ Назвисько і життєпис — пропущені. На марґінесі: Pinski mort

² Більше не подано.

cewicz Archiep(isco)pi Polocen(sis) honori dicavit, quem apud Praefectum stabuli egit, cumque conspirasset schismaticorum obcaecatio in unionis sacrae Fautores, imo verius in caput sui Pastoris, multa tulit Vitebsci primo Mohiloviae, discrimen vitae subiit, cicatrices sanguisque profusionem passus, post martyrium D(omi)ni sui in Asceterio Biteniensi melioris militiae probationem posuit, semper inclytus Athletà victorijs ab orci incolis reportatis, vixit enim ex instituto S. Antonij quotidie moriturus, singulis diebus melioris animi proposita novavit. Iesum assidue suspiravit, schismaticorum familiaritatem fugit. Smolensci degens non raro a schismaticis impetitus propositum eorum magna sustentia vacillavit, Czerejae item multum temporis pie exegit. Demum Chelmam ordinatus prius vitam Bielsci quam viam emensus est. anima- que eo ivit quo assueverat levare. Anno 16

Pr Theophanes Bieda E mundo vocatus oraculo Dei, Religionem Sancti Basilij ingressus non probandus Tyrocinio sed doctorandus emerita virtutum gloria enituit, hunc enim pietas sanctitasque assitricibus votis dilaudarunt, modestia et teneritudo conscientiae veritate comprobant, amor Dei honor Mariae praemiaverunt, Braunsbergae Philosophicis ac Theologicis operam dedit facultatibus, unde revocatus Vilnam, aliorum Fratrum eiusdem Ordinis creatus Professor, scientia ac probitate ad recte in Ordine vivendum (ср. 325) praeivit, Post fata P. Ilkowski commissum negotium Vicarij Vilnensis, quod leniebat praedicatione Verbi Fidelibus. Succedente Moschovitico bello ad eum solum cura devoluta salvandorum omnium in Vilnensi monasterio contentorum ut Bibliothecae, Typographiae Clenodiorum maxime Iconis BVMariae miraculis clarae, multa secum asportavit, caeteris in praedam relictis, quorum difficultas periculum grande ciebat, ipsi pretiosioribusque rebus, ideoque Bibliotheca, Typographia, Candelabra magnitudinis summae aere fusa in manus Moschorum devenerunt, incomparabili damno Unionis et Loci. Iconis BB. vigilantissimus fuit Tutor D(omi)nus Georgius Pawłowich Consul Vilnen(sis), cuius gratia non modo fortunarum sed etiam vitae ab hostibus dispendium passus. Regiomontum oneratus in fuga Ecclesiastica abaca Pr. Theophanes appulit, annum integrum ibidem insumpsit, et elapso anno ubi Patricij Vilnenses ad maenia urbis repedarent data tessera profugis in nomine Triumphantis Imp(erato)ris Moschovitici, ipse quoque remeavit, iuramentum fidelitatis cum P(at)re Euthymio Moschis praestitit, magni habitus apud Palatinum Theophanes, a quo etiam Elogium nactus sapientis, omniaque eius gratia dissimulasset, ni nostrates schismatici praepedimento essent, amorese eum auscultatus discutientem mysteria SS. Trinitatis, et processionis Spiritus S. nec non caeterorum articulorum Orthodoxae Fidei, In Ecclesia sua non sinit Palatinus Patrem Sacra peragere verum modo intra monasterij septa. De his certior redditus successibus in Lithuania Protoarchimandrita P. Benedictus

Terleckj Vilnam clam advolavit magnoque periculo Iconem quae a Moschis omni possibilitatis methodo disquirebatur Bitenjum abduxit, demum P. Theophanes cum F(rat)re Iosepho Pietkiewicz candelabra, calices et similia argentea secum una asportarunt. Multa tum interiere monasteriorum bona, uti Crucis supparis dudum innixae magnitudinis notae argenti probato Vilnensis, Horologium a D(omi)no Tryzna Thesaurario MD. Lithuaniae Bitenio oblatum Vilnam reparandi causa missum Biteniensis Monasterij evanuerunt. Persuasum habere desideravit Palatinus Theophanem peteret in Moschoviam, cui ab Imp(erato)re pollicebatur omnes favores et honores imo omnium licentiam, ac celebrandi usum saeram Liturgiam, nec retardaverat assensum dare, verum grassante lue epidemica, ipse quoque affectus desijt vivere. Tum schismatici Moschorum potentia fortes, Aedes SS Trinitatis invaserunt argentum aurum et o(mn)em apparatus Ecclesiasticum praedati, monasterium et Ecclesiam obserrarunt, sacraque fieri vetaverunt, vixit ille 1657. 5 to idus Maj.

Pr. Clemens Krukowski Primus Superior Residentiae Rozanensis erectae per D(omi)num Leonem Sapieham Procancellarium M. Ducatus Lithuaniae: ab ingressu in Religionem sacris injtius Ordinibus crimen magnum censuit esse, quem sibi horarum canonicarum vicem numerum precum praefixerat, vel semel omittere, gaudijs tum mundabat, cum sanguini, quem ipse flagris quotidie fundebat, pudorem unica veste et contra aestum et frigora tegebat, nudo indormiebat assere suavissimo castimoniae thalamo studia consummavit in Alumnatu Pontificio Vilnae ipseque studia tradidit discipulis cum exercitio virtutum Minsci, cui sapientia fuit in paenitudine peccatorum, in contemptu praesentium commodorum, in desiderio futurorum praemiorum, Invenire anhelavit sapientiam veram in D(omi)no, prioris vitae peccata delendo, saeculi desideria parvipendendo, aeternam beatitudinem toto desiderio concupiscendo, Ingravescente demum lue pestifera, salubriorem in auram immortalitatis petijt Rozanae, post vero depurato aere ab infectione persoluta iusta manibus eo deductis Bitenij post anni revolutionem, post quam mortuus sit: Anno 1657. In agone attollens ad sidera vultum illico suspiravit, ubi tam beatam et perennem conspexit mansionem.

(ср. 326) **Pr Isaias Ray.** Hic schismatis tenacissimus fuit, ibi monasticum sortitus habitum ad eam devenit dignitatem ut Hegumenus ibidem praeficeretur, disponente Deo factum est, ut appelleret Novogrodecum deferens secum collectaneam summam necessario ex senatus consulto decretam vulgo Podymne dictam ad Fiscum Reip: debitam una cum P. Innocentio Terpilowski, nostrum igitur visitandi causa ingressi caenobium perhumaniter excepiuntur, spiritualibus dissertationibus imbuuntur; praemissis quibusdam discursibus officiosis non contentiosis in causa Unionis manus uterque dedit fidem, et dimissis ad propria equis curru et peculio, ipsimet petierunt Bite-

ajum probationem subire parati, ubi tantum in spiritu et virtute profecerunt, ut emolumento post modum S. Unionis fuerint. Pr. Isaias praedicator fuit celebris, tractavit negotia publica Metropolitan, quoad iura, a confessionibus etiam fuit D. Wiazewiczowa unitatis alumnae, cuius Funus altera die magno plausu ac panegyri exornavit, optime exacta vita omnibus in lue pestifera vacillantibus ministravit, ipseque affectus peste Novogrodeci salubriorem in auram capessivit virtute meritis et gloria vitae coruscus. 1657.

Pr. **Euthymius Puczko**. Bonis passibus ad Christi et Religionis advo-
lavit institutum, ubi multis virtutibus exercitatus magnam reliquit sui nomi-
nis opinionem, vitae integritatem, renovare etenim studuit coram carnalibus
desiderijs, et exclusis illis spirituali disciplina introduxit magna observantia
amorem Dei et amorem Patriae caelestis, abalienavit ab ore, arrogantiam et
derogationem, studuit peccatorum confessioni, et bonae de proximis aestima-
tioni, renovavit continentiam et innocentiam, ut contraria vitia contrarijs
virtutibus depellerentur. Optimum gessit choralistam in psallendo, et horas
persolvendo, Totum cursum temporis exegit usque fugam a Moschorum inva-
sione multas patienter toleravit aerumnas, persecutiones amore Unionis, nec
non ipsius vitae discrimen, tandem plenus dierum et meritorum in Caelum
et Religionem Bitenij exolvit debitum mortalitatis A. 1657.

Pr. **Tarasius Narbutowicz** Et luventam et adultam aetatem Religiosae
dedit observantiae, illam spiritualibus exercitijs imbuendo, hanc sublimibus
probitatibus excolendo, fecit professionem in Familia Basiljana aera 1613.
gloriosus musices facile Princeps, otij ac cuiusvis flagitij contrarij Religioso
instituto admirandus osor, continuae lectioni ac scripto deditus, quadraginta
quatuor in pijs exercitijs actibusque exegit annos, provectam ubi devenit in
aetatem, quotidie pene animum expiavit, carnem pluribus mortificationibus
domuit, incruentum Sacrificium indies perfecit, orationibus vacavit, vitam
quotidiana discussione examinavit, probatus rite a D(omi)no eidem animam
Religiosam restituit virtutibus exornatam A^o 1657.

Pr. **Benedictus Mokosiej Bakowiecki** Archimandrita Zydzczynensis
Germanus Antistitis Vladimiriensis Iosephi, In Volynia Progenitores auspica-
tus, natalesque cunas, Palladi primam aetatem devovit, alteram maturiorem
sacrae Religioni Basiljanae, a Pallade porro ad matrem Filiorum in Ch(ris)to
electorum transijt utroque propitio, convolvavit ad sanctorum felicitatem et
ad angelorum societatem, ubi ipsemet sibi addidit calcar, attenderet vigilan-
tius, quantum profecerit aut defecerit in perfectionis semita, qualis esset in
moribus ac in affectibus, quam similis Deo aut dissimilis, quam prope vel
longe non locorum interyallis, sed morum affectibus, valetudinariam aegnis

vitam patientia eandem obarmavit, omniaque tela cruciatuum in unione dolorum Iesu sustinuit, codicibus sacris legendis serio intentus (ст. 327) perseveravit deprecans D(omi)num ad agonem novissimum vitae, exaudiret supplicationes suas pro venia peccatorum fusas, qui fecerit te vocaveritque ad sui sequelam, tametsi innumerabilia peccata commisisset. Contritus itaque ac belle dispositus Zydczynijs desijt vivere Anno reparationis humanae 1658.

Hierotheus Przemontowicz Prius caelo ac Deo quam lucem mundi contueretur natus apparuit, nam eo plane magistro rudimenta vitae ipsarumque litterarum assecutus vitam saecularem in spiritualem commutavit, ubi et probationis et professionis votorum exacto termino Religionis evasit amor. Talem ex mente superiorum Ordinis in familiaritatem suam Musae ac in ipsa adyta sapientiae Bransbergae admiserunt, quam ut in alios effunderet in Volyniam Dermanium schismaticos ad convertendos ad Unionem contendit, multis laboravit, iam praedicando verbum Dei e suggestu, iam catechizando, nec in vitae huius lubrico fidens salutarem non nisi insumpsit operam virtutibus practicandis. Obijt Dermani fati sui plane certus, cui parentarunt Patres canticis et psalmis Ecclesiasticis ibidemque inter Patres in D(omi)no morientes humaverunt A^o 16

Pr. Ioannes Kisiel. Spreto mundi illicio vanaque spe pollicitante futurorum bonorum copiam ad Christi D(omi)ni obsequium profitendum votis et explendum effectu nec non vitae perfectione advolvit, Facile enim despiciere haec omnia poterat Ioannes, qui cor, animus, et obtutus caelo defixerat emerendo. ad omnem tentationem, tribulationem, ad omnem demum cuiusque modi necessitatem aperiebat sibi S. Urbem refugij caeli memoriam ac Dei, sinum Matris augustissimae Virginis expandi petebat, parabat foramina Petrae Crucifixi stigmata sibi propitia, ac in viscera misericordiae Dei nostri confugiebat. Ea praestans meritorum gratia inter libamina et amplexus D(i)vi Redemptoris Supraslij expiravit.

Pr Alexander Ambukowski Christi D(omi)ni in sequendo eo discipulus Religioni sacrae nomen et vitam exercendam dedit, sacris initiatus Ordinibus animabus Fidelium lucrandis caelo invigilavit, paenitentium dolori ita semper condoluit, ut primus ipse in lacrymas prorumperet, imo proprijs eorum proliceret lacrymas, optimam semper peccantibus medicinam, ut dignus posset mensae Christi accumbere strictius conscientiam examinavit, saepius, a minimis naevis paenitentiae lavacro emundavit, sic fuit illi panis Christus et panis fractus in suorum remissionem peccatorum, agnoscebat se peccatorem ut secum pranderet Iesus per epulum Eucharisticum, hoc etiam in ultima vitae lucta refectus ad D(omi)num suspiravit et expiravit.

Pr Clemens Lewkowicz, Ceras caelo nobiles virtutibus refertas facile contueri in eo libuit, qui Deo et Religioni obsequi voto et animo sacramento

professus fuit hic austerae vitae amans corporis sui visibilis ac voluntarius evasit hostis, lectisternium durum stramine planum, poculentorum abstemius, taciturnitatis observans, in quacunq̄ue hominum versatus frequentia, caute studuit alienae conversationis esse, vel curiosus explorator, vel temerarius iudex, imo si actum vel intentjonale in se, verum in proximo non temere iudicavit, Sed omni possibilitate excusavit. his virtutum gradibus indies incedendo et perfectionis et vitae beatae terminandae consecutus metam in sinu et amplexu Patrum, aliam aeternitatis nempe remeavit in Patriam, comitantibus suffragijs Religiosorum Anno

P. Martinus Ponjatowski Rarum plane sed imitandum ac admirandum totius aetatis ipsiusque vitae in Religiosa perfectione exactae exemplar suis in Ordine successoribus, qui suo decursu vitae severitatem, verborum moderationem, animi recessum (ср. 328) praesetulit, Dei contemplator nobilissimus adeo fuit, ut omnem formam caeli incolae habere videretur, non ut humi serperet vita sua, nec ut pecudum in morem voluptate perfrueretur, verjus ut ad normam ex instituto S. Basilij caelestis vitae suam componeret, ad honesta obtutus ad interrogata non nisi Verba dirigebat, ad necessaria manum ad iussa gradum alacriter adhibuit. Morbo correptus quantum viribus valuit prono Augustissimam Virginem Marjam veneratus cultu, cumque destitutus iam esset viribus, solutus compagibus, munitus Sacramentis in occentu Litaniarum ad omnes Sanctos Zyrovicij expiravit Anno 1658.

Pr Ananias Sokołowski Natjone Lithuanus animo et voto Religiosus virtutibus Christi minister, Fratrum inopiam vel labores servilibus ministerijs voluntate susceptis levavit non raro, paupertatem quandoque a se favore benefactorum fugientem ex consensu tametsi Superiorum velut elapsam bonam fortunam insecutus animo, verus oppido sine Tyranno Martyr, qui passiones ipsamque iram mitigare, libidinis aestum extinguere maceratione carnis, iustitiam omnino custodire, avaritiae pruritus propulsare, tumorem deprimere sui humiliatjone novit, omnibus virtutum numeris absolutus, sub mortem notum Deiparae cultoribus, cuius erat amantissimus observator carmen a Patribus et Fratribus lectulo adstantibus, post absolutas Lauretanis Litanias saepius innovari voluit. Maria mater gratiae etc. mortis hora suscipe. Sicque immortalis sacrae Crucis amplexibus, ora usque veniam suarum culparum discessit ad aeternitatem.

Pr Samuel Ozierko. Dignus Christi assecla Religiosi instituti amans, cum nomine et Professione vitam probam assecutus, qualem agere Angeli amant, a mundi perturbationibus in Caenobij claustro semotam, contemplationis locus ei cella, lectus solum, parsimonia nota omnibus, poculenta rara abstinentiae gratia adhibita, sacrorum codicum monumenta lectitare, in vota numen Divosque vocitare, eorum laudes ubivis personare ac propagare non

intermisit, Pluribus virtutibus decorus Deoque amabilis quarum gloriam in publico Tribunali omnium Arbitro patefaciet, vitae coronidem imposuit, corona et bravo pro meritis potiturus Anno.

Pr. Eustachius Pieszkowski Archimandrita Grodnensis mundo egressus spontanea omnium renuntiatione Ordinem Basilianum ingressus, virtutum quarumvis amore perfectionis maturandae apicem capessivit, ita quoque maecenate caelo profecit, ut et Christi mysta et Abbas Grodnensis evaserit, studuit effici oraculo Christi parvulus imo minimus Religiosorum, quia mitis et humilis corde noscebatur, quinque supra quadraginta exactis in Ordine ordinate Religiosis in disciplinis ac perfectionibus, plenus dierum et meritorum, inter suffragia suorum, amplexus et oscula Christi praemissis actibus heroicis elicitisque Fidei, Spei et amoris Dei super omnia, salutaris atque contritionis super remissionem peccatorum suorum ubi ultimato illa repetierit verba, ne reminiscaris D(omi)ne delicta nostra, neque vindictam sumas de peccatis nostris, media in Iesus et Maria voce ijsdem animam commendavit Grodnae 1660.

Pr. Hermannus Hostilowski Religiosum nactus Bitenij institutum primis extemplo probationis annis documenta edidit magisterij pietatis, professione etiam ac maturitate ingenue exercuit magnus inter notos Verbi Dei praeco, literarum eximio profectu, spiritualium fecit auctiora munia, omnem levitatem pertaesus, quae labem vel apparentem redoleret, Christi imperio populos ad paenitentiam provocare salutaribus monitis non destitit, tam strenue quidem, ut multis flagitijs infamium plures D(omi)no ipsius opera conciliarentur, Superior proinde Volnae praeficitur ubi exemplarem ducens vitam omnibus diebus in sanctitate et iustitia coram D(omi)no, ad felicem etiam beate obdormiendi deduxit suorum Praedecessorum terminum A^o D. 1660.

Pr. Constantinus Witopolski et Patria et gloria, meritis ipsarumque probitatum testimonio nobilis ad omnem pietatem informatus Basilianum sectatus est institutum, qui comitante autoritate, regulari disciplina, sanctitate, et morum compositione, primum et quidem diutius paulo Minsci Praesidem egit, ubi sua dexteritate atque pietatis specimine grandem sub titulo S. Spiritus a fundamentis cocto de latere extruxit Ecclesiam, Caenobium aequae muro culte fabricato condidit, illudque pulchro fratrum convictu incoluit, vita exemplari incolas urbis instituit modum pie vivendi. Translatus Zyrovicios ibi etiam Superioris munus obiit, Ecclesiam ad rudera a Moschis secundario redactam instauravit, monasterium incolendum a Patribus situavit. Campanam grandem Eleemon dictam magno pretio comparavit, redux ex itinere Msciboniensi, cum Patribus mensae communi decubuit, optima valetudinis dispositione serenus, multis de incertitudine fati cuiusque disseruit cumque libro spirituali intenderet, conquestus de dolore capitis, et intra breve

spatium gutta maligna decidende in cor obdormivit in D(omi)no cuius funestam mortem primo sono ac voce campana ab illo constructa mortalibus Zyrovicijs divulgavit. Tumulus in criptis Patrum A. 1661.

Pr. Meletius Kiersnowski Probatae per omnia vir fuit vitae, quam virtutibus exornavit, moribus compositis ad exemplum proximorum decoravit, religiosa disciplina et pietate imbuit, votis elicitis Deo per Iuramentum solemne confirmavit, statis a primis temporibus instauratae vitae precationibus somnum distinguebat: perpendebat continuo et ad invicem conferebat tribulationem et gloriam, momentaneum et aeternum; leve et pondus, gavisus ideo et exultavit, quia quod tribulationis sustineret momentaneum esset, quod gloriae praestolaretur, aeternum, leve quod toleraret pondus quod expectaret, his continuo intentus senium usque attigit, bonaque proficiendi methodo eruditus in ultima vitae lucta non praetermisit, Deo animam acturus ad Crucifixum novissimum edidit suspirium, aspirans ad Beatorum Patriam quo pertingeret merita praeiverunt. A^o.

Pr Michael Kopcewicz. Vita moribusque laudabilis quem non Musae sed virtus excoluit, in noviciatu et toto vitae decursu, simplicitatem columbinam concatenatam prudentiae et discretioni gessit, perfectionem maturavit studio consummandam, tellurem originis memor repetitis saepius vicibus deosculabatur, vocationemque suam respiciens medico quia medio alimento utebatur, non oblitus monasticae institutionis qua se belle novit contendere debere ad perfectiorem statum, in internam solitudinem redibat, finemque arctioris vitae initijs aequabat, cilicio corpus imo innocentiam contegebat, non enim tutius castimonia sortiri potest involucrum, optimus Religiosus ab omnibus obaudijt, utilissimus monasterio Brestensi vicarius propter eleemosynam quam felicissime colligebat. verum ipse in agone expetens suffragia, collegit pedes in lecto.

(ср. 330) **Pr. Ioachimus Hostilowski** Simplicitatis sapientia ac qualitatibus virtutum merito nactis multum excelluit, qui ut caepit Deo per vota obsequi, ita felicissimo eorum successu consummavit, Hegumenatum Czerlonaе a D(omi)no Friderico Sapieha Palatino Mscislaviensi unionis deditissimo ad gloriam Dei promovendam erectum ac fundatum obtinuit, quem pientissime emolumento S. Religionis administravit, Donum et gratiam praedicandi apostolice desuper habuit, quod usui et utilitati Fidelium partiri non omisit, Monodiam in funere Eiusdem fundatoris magno plausu contexuit, Emeritus proinde sub virtutis tessera, gratus Deo et h(omi)nibus senecio, Czerlonaе Religiosorum proborum more, quemvis Patrum amplexus deosculatusque signo Crucis posito super corpus decessit. A^o 1661 expletis in Ordine annis 39.

Pr Stephanus Sakowicz Ut Religiosis moribus ac institutis a primordijs addiscendis, sic eiusdem utilitati adaugendae per officium Oeconomiae

Zyrovicijs obitum studuit, magna vestigia non modo opinionis bonae, sed etiam sanctimoniae exemplaritatisque Novogrodeci, Chelmae, ac Brestae reliquit, Brestâ demum cum Chovanscius Dux Moschoviticarum legionum illam in deditionem accepisset, fuga sibi et integritati vitae consuluit, adstipulatus lateri Protothronij et Antistitis Vladimiriensis Ioannis Pociey virtutibus vitam excoluit, cultor pietatis abstinentiae et Sanctorum Tutelarium, quorum patrocinio novissimum suum agonem commendabat, adversam valetudinem contraxit cicutâ, quam cum nec digerere nec egerere valuit, optime dispositus, memor semper novissimorum migravit e vita

Pr Benedictus Terlecki in Religione Basiliana nomen, auspiciis honoris, promotionem ad altiorem gradum capessendum, accepit, qui Chelmae Angelico superindutus Schemate dirigente clavum Praesule digno perpetua memoria Methodio Terlecki, Praesidente in Caenobio et Clivo Chelmensi viro encomijs celebrando Iacobo Susza magnis enituit gratiarum ac prohibitum decoribus, Romae in Collegio de Propaganda Fide Philosophicis ac Theologicis lucubrationibus navando operam Doctoratus sortitus pro adorea gloriae et nominis insigne, in Patriam redux Metropolis Majoris Poloniae seu sedes Masoviae Varsavia dignum dilaudavit Ecclesiastem, ubi facundo ore, apostolico spiritu apud Sanctimoniales Ord^s BV. Mariae de Monte Carmelo Discalceatas in praesentia omnium Quintum Reip., Serenissimaeque Majestatis, Nuntij etiam Apostolici tum Petri Vidonij, atque totius Equestris Ordinis, Oeconomo Familiae Sanctissimae Iesu nempe et Mariae S. Iosepho Panegyrim praecursorum construxit, Universale Capitulum Minsense Rectoratum Seminarij ibidem demandavit, ubi studia Litteraria ad Theologicos cursus usque promovit, ibi selectissimum nobilitatis florem illius Palatinatus caeterorumque vicinorum Districtuum demiratus. animum ad majora concitavit, cursumque Philosophicum magna cum gloria praelegit, quod sacerrimum opus Ordini sacro percommodum Moschoviticum duellum extenuavit, ac impedivit, Post fata Antonij Sielava Metropolitanani, unitis Praesidum animis Ordo Basilianus Capitulum Torocanijs indixit, ubi caput Religioni vacillanti oboriretur, concurrerunt concordibus vocis suffragia in nomen Benedicti, cuius subauspicia devolveretur honor Protoarchimandritae, Residentia designata (ст. 331) Bitemium, ubi et studio et virtute ipsa etiam institutione probandos demulcebat professos confirmabat, infelicissima nihilominus sortitus tempora multis calamitatibus referta, quando Lithuaniam Moschorum, Suecorum, et Cosacorum potentia miserandum in modum coangustavit et ad incitas adegit, Ille sua dextertate Rutam Bona Metropolitanorum de manibus D(omi)ni Wiazewicz Palatini Novogrodensis qui nullo titulo illa possederat vindicavit. Fiscum Ecclesiae Vilmensis speciatim Iconem BV Mariae hostili e manu magno cum discrimine vitae iuris sui fecit, et praeservavit a pernicie. Pro indemnitate Religiosa

multa passus caelestis bravij spe et amore, Ternum Cursum exegit sui. in Religione honoris magno emolumento eiusdem, Demum Archimandriae Vilnensis potitus fastigium, altius renovata in perpetu(it)atem vitae petijt ad aeternitatem nempe Aera 1661. Solemni tametsi funebrali pompa iusta persoluta in catacumbis exuviae reconditae Vilnae ad aedes SS. Trinitatis.

Pr Petrus Mimonski Protoconsultor Ordinis. Professus Basilianum institutum perpetuo servandum Anno 1614. Vir de Religione meritissimus, quem vitae integritas commendabilem reddidit, regularum rigorosa observantia laudabilem, pia studia sanctimonia caeteraeque probitates imitandum exhibuere, Zyroviciensis Praeses creatus multa bona opera e vestigio sui reliquit, charitatis Fraternalis in convictu observantissimus, qui amor Religiosorum Pater pauperum obaudiri meruit, Paenitentiarum etiam egit Sanctimonialium Ordinis Nostri Novogrodeci, quas vita sua, exercitijs spiritualibus instituit. Post Fata P. Benedicti Terlecki Provincialis, capitulum Generale Zyrovicijs intimavit, in quo electus Protoarchimandrita Rnd^{mus} Iacobus Susza Eppus Chelmen(sis). Provincialis RP. Pachomius Ohilewicz. Paupertatis exemplar omnibus imitandum votis constrictis, ipse fuit, etenim lecto fatali in morbo affixus, spiritu et animo caelis intentus, peculium modicum aliquot imperialium ex facultate Superiorum habens, in praesentia adstantium Patrum abiecit a se inquiring, ut quid haec species proprietatis meo adhaeret lateri, facessat ocijus, Christi D(omi)ni mei sum assecla, rogatus in quem usum convertendum erat, respondit ad libitum moderatoris: Sicque aetatis annorum 74. ipso die anniversariae solemnitatis Paschalis inter oscula Ch(ris)ti passi in Cruce in suspirijs paenitentiae ac votorum ad Virginem B(eati)ssimam inter Fratrum suffragia, animam caelum potiundam in manus sui Redemptoris commendavit. A^o 1662.

Pr Blasius Hutorowicz Archimandrita Smolenscensis, Vicarius Generalis Rnd^{mi} D(omi)ni Andreae Zloty. tum Ep(isco)pi Pincensis, vir qua sapientia naturali, qua dexteritate, qua humanitate et religiosa observantia pene vix alteri secundus, multis pro bono unionis laboravit, plurima sustinuit, a Schismaticis tam in fama, quam in sanitatis integritate, varijs petita medijs, verum gloriosa dexteritate facile superavit, administravit laudabiliter monasterium Czerejense, vicarij munus obeundo, laudes Dei et gloriam promovendo, Patres amore et gratijs conciliando, sufficientiam omnem ac necessaria providendo, ut eius amore mutuo illecti, Lauram pluralitate personarum perficerent, Laboribus studiorumque oeconomicorum conatibus adversam contraxit valetudinem, quam patientissime aliquot annorum interstitio, amore D(omi)ni Dei suaeque in unione meritorum dolorumque Ch(ris)ti lucranda salutis toleravit, Demum Pincsi vivere desijt A 1663.

(ср. 332) **Pr. Innocentius Terpiłowski** Ex Ukraina Zaporosiensium situ oriundus, cum schismate mundum eiusque vanitates per Religiosa eju-

ravit sacramenta, in Academia Vilmensi Artium Liberalium et Philosophiæ Magister, primum Kioviae tempore Cosaticae rebellionis sacrum superindutus schema, Ordinibus etiam initiatus fuit, post nihilominus cum P. Ray ad unionem repedans, auctoritate D(omi)ni Metropolitanæ Antonij Sielava Bitenij substitit, magnum suæ vitæ in melius reformandæ profectumque spirituum portendit specimen, munus Prædicatoris no(n) mōdico tempore obivit Vilnae antequam Moschi eam iuris sui armis fecissent, et Zyrovicijs alternatis eum adjuvante vicibus. Romæ non longas tenuit moras necessitate avocante, verum magna suæ opinionis et integritatis reliquit vestigia, in Patria maxime Zyrovicijs ad novissimum vitæ terminum præco verbi Divini esse non desijt, donec laboribus lassus, cum valetudinarium egisset salutaribus deditus animæ remedijs, vitam quoque lustorum morte ac more exegit inter amplexus Patrum oscula Iconum Ch(ris)ti et VM. 1663.

Pr Constantinus Hlasko Ex Palatinatu Połocensi Russiæ Albae originem duxit, nobilis stemmate, sed multo nobilior virtute, integritate, religiosa observantia, exemplo bono, pietate, caeterisque vitæ recte instituendæ dotibus, Religioni sacrae nomen dedit immediate ante Moschoviticum bellum Patriæ intentatum, ordinatus Presbyter Vilnae magnis cum hostibus decertavit pro Unionis nomine ac integritate conatibus, fortiter dimicavit argumentis contra schismatis tenaces, non raro probris scommatibus lacessitus astus eorum elusit, imo cum retia illi nonnunquam cupido a schismaticis Moschis pretio comparatus strueret, publico conflictu uti fassus est eundem devicit, Cuidam scelerato adolescenti Moscho necem ei minanti, benevolentia et animi moderamine retardavit, Talibus emeritus vir decorus gratijs in terra, caelos petijt decorandus adorea laboribus parta, relictis ad condendum in monumento exuvijs.

Pr Isaias Radowicz Ut Iuventam sacro Magni Basilij instituto per vota et suimet abnegationem dicavit, ita senium quoque in virtutum exercitio, ac religiosa vita exegit, cuius studium fuit quotidianum, conscientiam rite examinare, Divinas laudes solitis temporibus persolvere, salutis proximorum invigilare, vel paenitentia diluendo, vel catechesi erudiendo, gessit etiam onus vicarij Dermani, quod sibi amore Dei et Religionis leve pondus censuit, qui effusus exstitit in aperiendis cuivis charitatis visceribus, ubi vero Cosachorum atrox saevitia invasit hoc monasterium, igne ferro sanguisque profusione depopulata universa quaeque, ipsum senecionem venerandum adorsa execraretur unionem, Papam, et Ecclesiam Romanam, ille abnuït, nolle se polluere illorum convitijs addens, iam benedictionem sortiantur qui huic benedicant, mox, o: immane et inauditum nefas? tormento nitro referto ingestus senex in aethera, magno cachinno exploditur multifariam discerptus, nec mirum qui se humilitatis causa pulverem agnoscebat et amore Dei

ignescebat, pulveris adjumento et igne alter novus Helias in caelos penetravit.

Pr Theophanes Burzemski Quam professione fidei ac votorum amplectatus, vivendi secundum vocationem suam normam, eam intemerato animo glorioso conatu conservavit ad novissimum vitae agonem; subijt. certamen ipse quoque Dermani cum Gosachorum Tyrannide, ubi ad virtutis theatrum nempe lictorum examen tractus in ruborem vesanos, in lassitudinem pene tortores coegit, verum flagris caesum, aerumnis exesum barba et capillitio avulsis pugnis contundunt, (ср. 333) nec ferentes eius animosam patientiam, qua superior multis cruciatibus eminuit, similiter e tormento in aethera vellitarunt, qui flammeo amoris exustus incendio ignea semita caelum oppetijt.

Pr. Philemon Porzecki Religionis exceptit vitae probe instaurandae methodum Ordini, Deo, et virtuti delectus, hanc magno nisu excolebat, illum semper depraecabatur et amabat, ut Conditorem ac Salvatorem, Ordini deserviebat officio et observantia, Zyrovicijs multos exegit annos gloriae Divinae quovis titulo promovendae deditus, Torocanijs Oeconomicis invigavit uti Chelmae post, et Zydyczyjni magno ubi vis emolumento, singularis augustissimae Virginis Mariae cultor, cuius honorem promovere, tueri imo et mori spondens in Lithuaniam ubi redierit associatus Rnd^{mo} D(omi)no Iacobo Susza propter gravitatem et eminentiam Rozanae optime dispositus, disposuit ascensionem suam corpore in monumentum, anima in paradysum, memoria in aeternitatem victurus in gloria ab Anno 1663. Kalendis Novembris.

Pr Hilarion Skrazynski Dei cultui ac servitio deditus saeculi vanitatibus abrenuntiavit, perfectionem maturare institit in hac se virtute vel maxime exercuit, ut si quando charitas fraterna infringeretur, elegit potius pati, quam obniti, inter pressuras et aerumnas ad illum semper oculos animumque direxit, qui paratus est post flagella dulcedinis suae gremio confovere, imo a pupilla lacrymas linteo consolationis abstergere, musices peritissimus, sonoram vocem comparem optimae habuit, Religiosarum institutionum observantissimus, genibus advolutus sui confessarij in aegritudine conscientiam exoneravit, paratusque ad iter probe ineundum Zyrovicijs ubi oculos defixit nempe in supernam Patriam et animam exhalavit. A^o 1664. 12 Kalendas Julij.

Pr Adrianus Mozer Viceprovincialis Ord^s S Basilij M Ex Germania Cisalpina nomen et originem duxit, utroque progenitore haeresi Lutherana infecto satus, multo tempore Vilnae demoratus, (quo stupenda circumstantia evenit,) lustrandae causa Lithuaniam caeterarumque Regni Provinciarum, morum, et statuum, Eodem temporis in decursu Bitenio appulit Vilnam P. Ierotheus Cis in negotio conficiendarum pro monasterio rerum, ecce cum collectaret secum Mozer, quemnam statum sit amplexaturus, una noctium visus est sibi apparuisse quiescenti tenente sensus Morpheo senecio cucullatus

speciem P. Ierothel referens, qui compellatum nomine proprio Abraham saeculo quantocius renuntjaret, monasteriumque SSmae Trinitatis inviseret, formamque Religiosi schematis, et normam recte vivendi amplecteretur, diu attonitus suspensum gessit animum, tandem ubi praevaluerit ratio dictans bonitatem finis, aedes SS Triados adivit, aequalem personam vultu et habitu repraesentavit sopor, talem assentiente animo et corde contuitus, advolutus genibus subiecit parere se confestim mandatis, quem multis spiritualibus ubi erudierit institutis, Bitenium avexit Caenobitarumque associavit contubernio, ferventissimo spiritu munia probationis obivit, professus vitam servandam ex Religioso instituto, omnem virtutem practicandam attentavit, Litterarijs studijs Pultoviae deditus in Theologicis lucubrationibus magnus evasit Doctor, in sanctitate et virtutum exercitio verus Religiosus, Redux Zyrovicijs Praeco Verbi Dei celebris exstitit, Lublinum paulo post Praesidere petijt, ubi eam nactus in existimatione primum popularium gratiam demum sapientum viro- rum quoque amorem, ut turmatim ad aedes confluerent, praedi- (ср. 334) cantemque auscultarent, profundissima enim in ipso resultavit, pietas et scientia, gratiamque habuit operante Spiritu gratiarum in corde et ore emeriti Ecclesiae, Ante incursionem Cosaticam Lublini ad Eccle(s)iam Parochialem BVMaria in sua Icone thaumaturga vita est aliquot diebus flere, quo rogatus Pr Mozer, tantam verbo Divino in cordibus Fidelium excitavit paenite(n)ti- am, ut n(on)nulli singultire, eiulare conteri et depraecari D(omi)num supplici- bus votis, alij alios exercere actus Duce suo Patre non destiterint, Chelmae etiam Superioris munus plausibiliter cum augmento gloriae Divinae obijt, Demum Bitenium regulandorum Tyronum in primordijs pie vivendi causa accersitus, et moderatorem et magistrum Novitiorum gessit, magnis ubivis illustris virtutibus, Cui Nuntius Ap(osto)licus ad Serenissimum Poloniarum Principem Ioannem Casimirum autoritate Congregationis de Propaganda Fide commisit regimen Religionis Basilianae Roxolanae cum titulo vicepro- vincialis, imo cum Rnd^{mus} Ep(isco)pus Chelmensis Susza Protoarchimandrita pro tunc Ordinis in causa sui Ep(isco)patu ratione Decimarum a Capitulo Chelmen(si) impeditarum Romam perrexisset, ad illius regimen et dispositi- onem Zyroviciense devolutum monasterium, quod ut dignissime ita sanctis- sime rexit, Summae lectionis Librorum maxime spiritualium fuit, ut eum Bibliothecam vivam compellare nemo inficias iverit, Praedicator ad novissi- mum agonem indefatigabilis, posthumam vitae beate peractae reliquit me- moriam, Zyrovicijs itaque ubi praefuit magno omnium statuum praecipue Ordinis emolumento esse desijt aliam exorsus vitam nulla terminandam aeternitate. A 1664.

Pr. Ieremias Smotrycki Bonis a crepundijs imbutus moribus, adultior vitam et nomen Religioni sacrae in Familia Basiliana dedit, ad omnem pie-

tatem informandus, nec abhorruit a disciplina salutari pius animus, qua comitè feliciter in studio Litterarum profecit, facile superavit aemulorum studia, quibus non nunquam ob morum integritate fastidio fuerat, multorum patebat invidiae, quam ille aequo perferens animo, nihil alienum a virtute patrabat, quae dudum sedem firmam in pectore ipsius iam fixisset. In Regulari vivendi modo optime se gessit adeo, ut non modo caelestibus promissis ascensus alijs probaret, verum etiam caenobio Chelmensi ex merito praeficeretur, ubi totam pene insumpsit vitam abeunte Romam Antistite Chelmensi, ipsi Vicariatus generalis totius Ep(isco)patus demandatus fuit, et quia plij omnes adversis non raro exercentur, nequaquam ab ijs vir hic honorandus exemptus fuit, internis nihilominus conscientiae liberae sustentatus delicijs, in absentia sui Pastoris onus honoris et mortalitatis deposuit, magno dolore Patrum a quibus honorifice tumultus in Clivo Chelmen(s)i. 1665.

Pr Theoctistus Pianowski Tempore Moschoviticae Incursionis Religiosum sectatus institutum simplicissima anima non nisi caelum et virtutem sapientis pluries indies posito humi poplite aut procumbens verba Divinae ad Deiparam legationis iteravit, latere duro vel solo somnum excipiebat, ingratum naturae exactorem, et pretiosi temporis furem mulctandum non mulcendum existimans. Zyrovicijs ministeria in Zacristia obivit, Vilnae quam Moschus occupatam armis tenuit, multis desudavit, obedientiae legitimus Filius observantissimusque, qui ubi acceperit praeceptum Mscislaviam pergendi, cum P. Leontio Chodosowicz, extemplo obsecutus tametsi periculum oboriretur: subjungens vigore obedientiae tametsi mori necessum fuerit etiam pedes iturum, vita ad hunc modum in annum novissimum usque prolata, rebus humanis exemptus ad superna aspiravit, multarum virtutum Pater in monasterio Onuphriensi. 1664.

Pr Moyses Ganecki. Animo et voto caelis angelorumque in Religione consortio dicatis, in locis Bitenensi Smolenscensi Vilnensi, quae nomine suo, moribus compositis, virtutum cultura nobilitavit, vitam sanctam, Deo placentem agere ex instituto non destitit, iamque caelum pietate captare, caelo retia virtutum ponere, semper in votis habuit, multos a naevio errorum aut criminum in rectam virtutis semitam revocavit doctrina et exemplo. (ср. 335) facilis audiendis criminibus paenitentium, plusque Patris quam ludicis adferens ad tribunal. Magnam sui nominis et opinionis nactus existimationem, Kobryni degens non paucis tempore et vitam virtutibus ornatam toto decursu exegit, sic mortem laudabilem appetijt, quam praevenerunt actus heroici, dolor pro delictis, Sacramentum propitiationis osculum pacis et charitatis Fraternae 1664

Pr Seraphion Bogdanowicz Bonam sui nominis nanciscitur panegyricum, qui Divae Virginis Sanctorumque Caelicolarum e suggestu promulgavit

laudes Ecclesiastes, Ex nomine Seraphinum referebat; nam amore in Deum ferri, charitatem in proximos exercere, corde et affectu succenso in superna rapi, a terrenis omnino avolare, caelestis genij in ipso fuit signum ac documentum, Minski id praestitit atque Zyrovicijs ad Thaumaturgas Virginis Augustissimae Icones, quarum laudes protelare, in animos h(omi)num ingerere, ad cultum exhibendum tantae Dei Matri concitare, amor eiusdem inflammabat, Eidem officio Novogrodeci etiam vicariatus adstipulatus dignum ac emeritum orbi publicavit, ubi Matris Dei h(omi)nis in ultima lucta recreatus praesentia (prout ipse palam profitebatur) occinendo illud: Monstra te esse Matrem sumat per te preces qui pro nobis natus, tulit esse tuus exspiravit: 1665.

Pr Matthaeus Karpelinus. Huic Patri Patria Dalmatja, Schola primum Ducum et Primorum Regni Poloniae aula fuit, qui auditio nomine Unionis Patrios deseruit Lares, in Poloniam dein in Lithuaniam transmigravit, et ad Regem Regum Caenobium nempe Bitenense deflexit, ubi indies melior optimum collimavit ad scopum vota persoluturus, Dedit Palladi nomen, imo in Pontificio Alumnatu Aquinaticum contuitus solem, alijs radios scientiarum utiliter explicuit, difficultates enodavit, quem cum rude donaverit Doctor Theologicus, Exedra Ecclesiasten sibi adscivit, glorioso ubivis praeconio, Pijs supplicationibus indesinenter pene vacavit, omnem a conscientia prorsus propulsando contagionem, unde mortuus seu morti vicinus in genibus deprehensus est stationem suam consummare, quem suffragia Patrum comitata et exuvijs iusta persoluta, in Volynia 1666.

Pr. Vincentius Koszowicki Hoc virtutibus et religioſitate adimplevit, quod sapientiae Astraea in notitia munimentorum negaverat, illis enim prodromum tenentibus prudentia pietate, lectione librorum plurimum animabus Fidelium profuit, ut quod ire praedicaverit, exemplo et actu consummaret, Praesiderat in monasterio Novogrodensi, et quia meritorum tenore ac virtutum, evasit candidatus in Archimandriam Supraslien(sem), lateri etiam Metropolitanam adhaesit Sielava, Capellanus eiusdem et confessarius. In Ungariam quoque excurrit, tum F(rat)ris Germani P. Gabrielis invisendi causa, tum animarum juvandarum in Fidei documentis, reducendarumque a communione Graeco Schismatica, ubi multi multis inhijarunt, curaveruntque, Demum redux Rozanae Superior creatus, patientiae exemplar, cum salutem temporalem valetudine adversa debilem curat, aeternam probe procurat, omnibus remedijs salutaribus, quam ingressus A^o 1666.

Pr Hieronymus Bogdanowicz a Germano suo vita moribus ac probitate non discrepavit, imo felici aemulatione alter alterum insequi non distitit, Philosophicis studijs absolutus in Basilianam adscitus Familiam, non litterarum sed virtutum profectu promoveri meruit in Orbis Urbem continuan-

dis pro studijs peragraret, nec secus nisi laureatus comitante adorea repedavit, Zyrovicijs notabilem serviendi Deo impendit tempus, in peccatorum delicta Apostolica detonuit voce, Idem (ст. 336) Vilnae prosecutus vicarij gradum capessivit, diversarum Ecclesiarum Latinarum expetitus conscenderrat Exedras proque Religionis honore laudabiliter stetit, hoc in opere Apostolico lassatus adversa caepit laborare valetudine, cui restaurandae mediocrem modo adhibuit diligentiam, patienter eam ferendo et Divinae se conformando voluntati, quare mutandi aeris ergo divertendum decrevit Supraslium, verum itinerans Mozykovij optime dispositus aeternitatis ingressus terminum 1666.

Pr Helias Brylinski adultior paulo Religionis Basilianae adyta penetravit, versatus in iure Lithuanico, multum profuit Ordinij in defendendis negocijs et litibus dirimendis in Tribunali, Vilnae, Zyrovicijs, Suprasli, virtutibus oppido deditus, humanis omnibus rebus sese abdicavit, saeculum cum cilicio mutuavit, tempus omne quod supererat inter vota ac supplicia transegit, brevitatis vitae memor aeternam anhelavit, Vilnae creatus vicarius gloriosis virtutibus eminuit ibidemque A^o 1666 in Patriam translatus, prosequentibus doloribus Patrum

Pr. Martinus Babinski Primum Incola Consulque Chelmensis, deinde a Rd^{mo} Susza in numerum Filiorum Dei cooptatus ibidem et probationem et professionem absolvit, ordinibusque sacris initiatus, Religiosis multis specimen probitatum edidit, vir in simplicitate sua iustis Dei servis aequiparandus, exemplaritate, atque regularum observantia conspicuus, cuncta corporea et quidquid fluxum esset ac caducum aspernans, totum se caelesti Patri addicavit, nec praesenti iam tempori, sed futuro aevo vixit, mortisque meditationem hanc vitam existimavit, certior redditus de reditu sui Pastoris in propria, itineri se Zydiczyno accinxit, verum rigescente bruma, ipse senecio algescens advolavit, et hac occasione facta sui dispositione in manibus antistitis praevia benedictione decessit 1667 Nonis Martij.

Pr Sebastianus Kaczynski Consultor Religionis originem et nobilitatem ex Masovia deduxit, multis ijsque Purpuratis conjunctus Ceris, scientiarum variarum peritus, Deo et Religioni serviendi manus dedit, Zyrovicijs diu vicarij munus obivit, brevique post Brestam Praesulem acturus perrexit, cui Caenobio sua industria, ac diligentia bona Torokanie adjunxit, verbo et exemplo populum Dei in fide ac rectitudine instituit, verum perosus divagationem mentis ex cura oeconomicorum procedentem Superioratui renuntiavit ultro, elegit Zyrovicijs privatus degere, Divinis invigilare, conscientias orthodoxorum expiare, Religiosorum Patrum commodo praesto esse, sic plenus dierum et laborum ad emolumentum sanctae Matris feliciter in D(omi)no obdormivit tactus paralysi A^o 1667. Kalendis Maj

Pr Raphael Chociatowski Archimandrita Dubnensis. Ex aula Metropolitana D(omi)ni Sielava et aulicis vocante D(omi)no aspiravit ad Religioso-

rum ovile Bitenij a P. Simeone gratanter acceptatus, origine fuit Ruthenus ex Alba Roxolania, latinitatem n(on) adeo caluit verum multum valuit prudentia, sapientia et gratia elocutionis, virtutum avidissimus cultor, gloriosus propagator, cui servire Deo et Eius nomen gloriamque promovere semper in votis fuit. Irruptione facta Moschorum in Patriam multa adversa tulit passusque, unde fuga consulendo integritati, adhaesit lateri D(omi)ni Propcij Chmielewski Episcopi Premyslien(sis) factus adiutorium in convertendis ad meliorem frugem Fidelibus, cuius etiam post fata Archimandrita Dubnensis inauguratus est, cui praefuit optime Regimine annis prope quatuor, demum alteri cessit loco et honore anno 1668 5to idus Martij.

(ср. 337) **Pr Timothaeus Homolicki** Białavicensis, sapuit mature consilio et a mundo prius quam pueritia exijt, tutius inter Religiosos quam saeculares victurus. quia vere fugiendum est cito quod nocet cito, vigesimo anno aetatis ad Christi caulam advolavit, emissisque votis Religiosis Zyrovicijs, vitam sectatus est ex instituto monasticam, Vir plane fuit, obsequendi studio, sui contemptu, sed praecipue charitatis aestu in aegros admirandus, luris peritus evasit, cui morem gerere Superiorum fuit voluntas, Inter Presbyteros ordinatus a D(omi)no Antonio Terlecki Praemyslien(si) Antistite gloriosus extitit mysta, qui sacris operatus indies hospitantem D(omi)num ardentissimis deprecabatur affectibus, tandem properanti Fato eiusque decreto succumbens in monasterio Dubnensi hostia caelo e corpore cessit Anno.

Pr Theodorus Chocianowski Ex Alba Russia orjundus, prima luventae rudimenta Meletio Smotrzycki Schismati adhuc deditissimo dedit, appulitque cum eo Vilnam, verum illuminatus a D(omi)no associato sibi Policarpo ad aedes SS Trinitatis revocavit, mox a D(omi)no Raphaelae Korsak Metropolitanano Bitenium ad probationis Gymnasium missus, magnum sanctitatis et Religiosae disciplinae portendit specimen, sumptu Religionis Nesvisij urbe Ducali Principum Radiviliorum Philosophiam tractavit, dein Pułtoviam Braunsberga Alumnatu translato Theologiae morali operam navavit, redux a P. Symeone Magister Noviciorum et monasterij Bithenensis Vicarius destinatus, ad fata usque religioso modo vivendi ibidem demoratus est. Emeritus multis virtutibus et regulari disciplina accepit munus etiam Praesidis a Benedicto Terlecki Provinciali, et Gabriele Kołęda Metropolitanano tametsi reclamante ipsius studio. Multa posteritati scriptorum vulgatione Exercitia Spiritualia ac libros spiritui comparando deservientes typo vulgavit, quemadmodum libelli sunt: media salutaria vernaculo idiomate sonant: Srzodki Zbawięne, Convivium Spirituale, Bankiet duchowny, Horologjum Cordis Zegarek Serdeczny, Innocentiae verum specimen praesetulit depuratam omni naevo conscientiam(!) gessit naeviim(!) etiam minimum fugiens, assensum peccato luxurianti detrectavit, triginta et plurium annorum intervallo quavis die bis aut ter flagellavit, ipsa die vero

Parasceves et Passionis D(omi)nicae singula membra in memoriam dolorum Ch(ri)sti caesa sanguinem distillare fecit, Indies incruentum Eucharistiae magna devotione confecit Sacramentum, aeger vero sacram sumpsit Exomologesim, Donum singulare habuit contemplationis, cui immersus deliquium patiebatur et extra se rapiebatur totus, multas perpessus persecutiones, nec propriae quandoque in domanda carne defuerunt, ab usu et esu carnium omnino abstinuit, non praemissa salutari intentione esculenta et poculenta imo ipsum soporem neglexerat, accumbens mensae ita lectioni intentus fuerat, ut paucitati escae oblivisceretur. In monasterio Zyroviciensi senectutem suam consummavit, pridie mortis toto clamavit pectore tum salutaria monita caeteris, tum mulctam Dei futuram in peccatores deinde serius quievit, convocatis PP et FF. ubi Ecclesiam S. Unionem Familiamque Basilianam numini propitio commendasset, demum suum agonem ingemuit inquam: Valet Patres viam aeternitatis ingredior, quos necesse est etiam me sequi vobis et Deo meo animam commendo. et exspiravit A^o 1668. 14. Kalendas Aprilis.

Pr Nicolaus Sachowski Bobruijscensis, pietatis et Religiositatis verus cultor, laudum Dei decantandarum ubique et facile prodromus, Scripturae tum lectione tum exaratione otium fugavit, speciatim in eo charitas servandorum mortalium studium in eminentissimum virtutis fastigium assurrexit, cum esset quotidie cuiusvis hominis salutem sanguine vitæque reparare paratus, rerum adversarum patientia in Jobi (ср. 338) comparisonem evexit, varijs partium in locis obedientiam complevit, uti Vilnae, Zyrovicijs Bitenij, Cobrini, Minsci, Brestae demum in caenobio Volnensi religiose obiit de caelo obtinendo comprimis sollicitus, ut qui tot gradus admoverat, quod virtutes exercuerat. Anno 1668. 3tio Idus Martij.

Pr Ioachimus Ohilewicz Minscensi a Palatinatu et urbe gloriose Patrio-riorum cum honore oriundus, facile mundum despexerat ut pote qui oculis caelum et Deum conspiciebat. Vidit hic semoto sipario, quem nos mundum interpellamus, immundam quaquam late patet, paludem esse, omnis caeni sordiumque colluviem, in hac volutari improvidos sui homunciones, hinc lenocinia cupediasque suas elucrari delicatulos, hic gemmas quaerere avaros, hic triumphare ambitiosos. Demiratus loachimus posse tam sordidam lacunam pisces gaudere tam nobiles, oculum et animum ad Caenobitarum transtulit septa, Bitenium sub regimen ac directionem P. Theodori Chocianowski ubi aedes sibi videre visus est regio opere structas, et omnibus oblectationibus spiritalibus affluentes. Praesbyter ordinatus a D(omi)no Chmielewski vir plane magnus per omnia, qui e minimis quibusque rebus maxima prodere documenta novit, imo ingenuo sanctoque mentis candore, ad insigne virtutis culmen pervenit, speciosum Praedicatoris nomen rebus aequavit, quippe tanto populi studio frequentiamque componabatur, ut quandoque aegre per confertam multi-

tudinem evaderet in suggestum. Dicta virtutibus et actibus confirmavit, ut validissima persuadendi ratjone, valuit praecipue adversus devios ab Ecclesiae Orthodoxae et unitae fide, vim contrariam humilitate et exemplari eruditione repellens. Romam peragravit ex consensu Ordinis Praesidum, ubi Procuratorem Generalem Praesidentemque egit, verum ubi in Patriam exantlatis laboribus repedaverit, emeritus omnino in Religione vir, coronam quam vita probe exacta promeruit, Zyrovicijs Virgini Beatissimae devotus accepit. Anno Ch(ris)ti.

Pr. Theophilus Chominski Eremitorium Suprasliense uti probatione ita professione incoluit, verus in spirituali profectu Caenobiar̄cha, orbis caput associatus P. Innocentio Terpiłowski inivit, atque cum P. Ioanne Małachowski iterum ad propria remeavit, Innocentiae alumnus, sanctitatis pietatisque cultor, religiosae observantiae amans, Vilnae in Alumnatu Pontificio Minervae nomen dederat, laureatus atque magister, non morā in Exedra SS^{mae} Trinitatis creatus Ecclesiastes magno Fidelium fructu, contemplationi et spiritui intentus, mundi vanitatem fastidio habuit, continuo morti paratus, ita regulariter vixit quasi eodem momento moriturus, Unde magna die sabbathi in pervigilio Paschatis, ubi occentari obaudijt alleluja, Deo persolutis gratijs, recitavit Credo in illis vocibus ex expecto resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi desijt loqui et vivere. 1669.

Pr. Helisaeus Ilkowski Slonimensis Districtus famosissimus Musices Compositor Regens Capellae apud Petrum Mohilam Pseudo Metropolitam Kioviensem Schismatis qua potentia qua pollebat, qua sapientia illo saeculo nobilem, cuius se obsequijs deditum temere sors gloriabatur consensu Metropolitaniani legitimi Iosephi Rutski, Pastoris, verum schismatis falsis imbutus dogmatibus, animo et proposito omnino recesserat, ab (ср. 339) Unione, Minsci interim delitescens in monasterio suorum, cum iter pararet assumendum Mohiloviam in Russiam Albam, ab Antonio Sielava Metropolitanano Minsci protunc subsistente praevia cura et diligentia ad meliorem revocatur frugem, cui iuramentum praestitit sese in Unione perseveraturum, Paterne exceptus Minsci residentiam fixit, dein expetita licentia vivendi ad aedes thaumaturgas Zyrovicijs loco applicuit ducentos ungaricos et vivendi statum modumque pietati, religiositati, et exemplari profectui vacando, Ultra anni curriculum valetudinarius decubuerat, ea patientia, ut ne quidem signum impatientiae demonstraret, Tandem facta pervia omni dispositione, animam caelo commendandam, corpus solo tumulandum commendavit, viam aeternitatis ingressus A^o 1669.

Pr Paphnutius Kobylanski. In Brestensi Lithuaniae Palatinatu originem ac nomen sortitus, vitam in modo recte vivendi consummare decrevit Bitenij per vota Religiosa magnus vir summorumque dignus praeconiorum, illo aevo sacro indutus schemate, quo PPatribus Societatis Iesu cura probationis Tyronum

Ch(ris)ti in caenobio Bitenensi demandata fuit, egit paulo post munus Archidiaconi apud Iosephum Velaminum Rutski Metropolitanum, qui sua dexteritate abusus, uti irreperant varietate personarum Caeremoniarum Ecclesiasticarum sustulit, reformationem in melius multorum consensu introduxit, maxime quae cultui et decori ipsius munditiei ad normam ordinatae Reipub: Ecclesiasticae deservire valuerunt, aedituum egit dexterrime partim Vilnae partim Zyrovicijs, vicissime profugus a Moschis religiosissime acutit permissione Divina ut celebraret Liturgiam sacram detecto capite, mox tactus Paralyti memoria privatus est, ita ut ne quidem lectitare noverit, factus subito literarum expertus, sui pene immemor evasit, aedes nihilominus sacras ac Refectorium invisere suspiriorum actus et amoris Divini ejaculari non oblitus, devoluto abhinc quadrijennio viribus et sensibus destitutus octiduo stupebundus recubuit, donec 5to Kalendas Aprilis, horis antemeridianis, die Veneris in pervigilio Sabbati quo glorificatur Augustissima Laudum encomijs Acatisto dictis Mater Dei h(omi)nis e vivis discessit Patrum prosecutus suffragijs A 1670.

Pr Dominicus Czosnok. Olim vitam aulicam apud Metropolitanum Rutsicum sectatus incorruptam etiam Religiosae probationi ac Professioni dicit, talemque omnem fugiens causam prolabendi in quodpiam vitium, ad agonem conservavit, Etenim percipiens animum in suae virginitatis integritate persistendum retinere, aures ac oculos a negotiorum saecularium vanitate firmiter obstruxit, carnalium hominum colloquia aut confabulationes destructioni magis, quam aedificatjoni profutura contempsit, virtutibus exercendis omnino deditus, in Caenobijs Zyroviciensi et Kobrynensi regulariter Deo et proximorum utilitati inservijt, Translatus valore obedientialium Czerlonam, vita caelitibus quam hominibus propior eminuit, ubi ex instituto proficiendo vocatus ad D(omi)num corpus suum humandum reliquit 4to Idus Aprilis. 1671.

Pr Iosephus Sawicki Podguria originem traxit, Religioni nomen dedit Vilnae dirigente clavum P. Małachowski emissi(s)que solemniter votis, ordinatus (ср. 340) Presbyter a D(omi)no Kołęda Metropolitanato ibidem nobile sanctitatis pietatisque edidit specimen, etenim non est passus secundum institutum S Basilij, ut assidua de Deo cogitatio ex animo quandoque elaboretur, egit continuo, quatenus ex perpetua recordatione impressam cordi suo piam de Deo summo bono cogitatonem velut indelebile signum circumtulit, Dispensatoris negotium Fratrum cum charitate Vilnae exercuit, funesta quadam noctium fuligo in orificio camini succensa, magnum caenobio portenderat periculum ignis, is multis laborando, ex improvise de contignatione prolapsus crurifragium passus omniumque artuum dolore lassus consumptus intra decursum septimanae clausit agone ultimato vitam A 1672. 3tio Kalend. Febr.

(Продовженне буде)

Посмертні згадки

о. Адальберт Баудісс, Тов. Іс.

ІН не належав ані до нашої нації, ні теж не зачислявся до членів Чина св. Василя В. А прецінь так був близький і нам, Українцям, і василіянському Законові, що по всякій справедливості належиться йому від нас окрема згадка.

Адальберт Баудісс родився на зеленій Буковині, в місцевості Боян, 14 квітня 1842 р. Родина його походила зі Швеції, однак в її домі панував дух і традиція німецька. Батько був військовим старшиною і тому, відповідно до обов'язків свого звання, часто змінював місце перебування. На провесні молодечого віку Адальбертови довелось пережити у Львові пропам'ятні дні революції 1848 р., які так глибоко залишилися в його пам'яті, що опісля нераз зумів відтворювати ту важку пережиту хвилину і вірно і з наконечними її зв'язками. Подібно як його старший брат, Климентій (* 1840 в Гусятині, Єзуїт, † 1902), завдяки своїй набожній матері, молодий Адальберт одержав основне релігійне і шкільне виховання, спершу в родиннім домі, а опісля в школах прилюдних ОО. Єзуїтів. Розмилування в єзуїтській науці, було, мабуть, і огнищем, що рівночасно розпало в нім любов самої єзуїтської установи, Товариства Ісусового, до якого вступив на рік скорше від свого брата, Климентія. Се мало місце в Кальксбургу 12 вересня 1856 р. З його життя в Товаристві Ісусовім занотуємо лише чотири дати, котрі належать до цілоти його біографії, а саме: день 15. VIII. 1875, в яким зложив він торжественні обіти, початок шкільного 1884 р., в яким перейшов до василіянського монастиря в Добромили, день м. серпня 1902, в яким назад повернув до життя і праці в Товаристві Ісусовім, вкінці день 25. IV. 1926, в яким у Старій Веси закінчив своє трудаще життє.

Зате хочемо докладніше списати ті хвилини, що їх у цілости прикладно і ревно посвятив для Чина св. Василя В. Ті якраз літа зробили його нам близьким і дорогим.

Був се кінець 1884 року, заледви третій з черги після голосної добромильської реформи. Ще не втихала буря упереджень, протестів, часописних боротьб, ще наші патріоти і народні провідники на право і на ліво ломали копіє в обороні руськості Василян, в боротьбі против „єзуїтизму“, що то на очах усіх, на рідній землі, безвпинно, без огляду на протести, духом і тілом „вдирався“ між молоде покоління традиційно східного і консервативного Чина св. Василя В. (Див. „Батьківщина“ 1887, чч. 43, 44; „Новый Проломъ“ 1887, чч. 409, 457, 472; „Дѣло“ 1887, чч. 66-68, 71-73; 1888, ч. 248). Кругом стояла справді важна атмосфера і тому второпність та обережність казали ОО. Єзуїтам прийти до нас з такими людьми, котрі зумілиби стати висше всіх земських і людських поглядів, перейнявшись широ самою ідеєю законної реформи і непорочною їй службою.

Такою людиною був душа реформи — о. Г. Щепковський, такою був і його товариш, покійний о. А. Баудісс. Сей останній прийшов до нас не з почином реформи, але в її розгарі. При кінци серпня, або в перших днях вересня, — в кождім разі на початок шкільного 1884 року, переходить до Добромиля і стає заступником домашнього настоятеля. Та головним його заняттем, якому літа цілі віддавався, було веденне монастирської школи і навчання молодих Василян наук гімназійних та реторики. Як талановитий учитель, як тонкий знавець клясичних мов і літератури, як добрий педагог, дав нам тих зразкових, умних і науково вишколених перших Василян добромильської реформи, які опісля кляли основи для відновленого Чина, котрі поздовж і повперек своїм словом з'орали галицьку землю, котрі ставали піонерами висшого напрямку між духовними і між світськими.

Покійний з замилуванням викладав передусім латину і реторику. Сі науки були весь час у монастирі добромильським, але на коротко (від 6. III. 1886 — 1. VII. т. р.) приміщено їх у монастирі львівським, куди перенісся був й о. Баудісс. При викладах шкільним підручником був Kaufm, але крім него послугувався і німецькими працями Schleininge'r'a і Goldhagen'a, а для практичних лекцій уживав Цицерона, Le Jay, Scherer'a і Toussaint'a. В учениках змагав виробити належний смак у доборі як самого предмету проповіді так і її взірців. „Много на тѣмъ залежить, писав він опісля до свого наслідника, професора реторики, щоби виробити въ ученикахъ „rectum gustum“ — бо дуже легко подобає ся щось, що однакъ не єсть добрымъ — а поволи можуть цѣлкомъ набрати чогось не властивого, особливо для той причини, що жадныхъ до того часу примѣрѣвъ совершенныхъ въ рускомъ язичѣ не маемо, а Василяне мають бути примѣрами першими“. В тім на-

прямі сам давав добрий приклад, проповідуючи часто в церкві на таких торжествах, на яких всі ученики були присутні (нпр. на професії о. Земби 5. VI. 1887, на тзв. „філіяції“, навіть і опісля, вже як лаврівського ректора, з тоїж причини прошено його нераз на проповідь до Добромиля: нпр. 13. I. 1890 на професії братів Веселого і Шиманського, 21. I. 1890 на професії бр. Кухарського). Тим самим прикладом доброго бесідника світив, коли пояснював предмет для ранішнього розважання, коли проводив духовним вправам для монахів і для клиру (пр. в Перемишлі від 15. VII. 1889), коли помагав своїм ученикам на построюваних ними концертах, вечерах та академіях.

Крім реторики, о. Баудісс навчав іще й інших предметів: латини, греки, німецької мови. І тут слід сказати, що тих предметів навчав він для знання і для будучого життя, закровного на найширшу мету. Вистарчить, коли на доказ сего зазначимо, що його ученики укладали латинською мовою вірші, виголошували нею прилюдні промови, діяльogi, диспутували, листувались на грецькій мові, по німецьки проповідали. Між и. маємо під рукою обширну програму концерту, яким вшанували учні день його імянин, у Добромилі 24. IV. 1898. Оригінальна ода зачинала свято:

Grande decus columen nostrum protector amate
 Ac venerande Parens!
 Ecce labor tenuis — grandi sed pectore manans
 Quem Tibi sacrat amor!
 Te Dilecte Pater, non est nam dignior ullus
 Quem pia Musa canat!
 Pro tantis etenim justum est persolvere grates
 Sic Deus Ipse jubet.
 Tu praefers lumen — monstras quo tendere fas sit,
 Quaerere quemve finem.
 Quid virtus valeat colliment quo bona cuncta,
 Pandis et Ipse viam.
 Spernere Tu vanum mandas cassumque laborem
 Carpere vera doces.
 Tu studiis flammis conatibus addis et alas,
 Frangere dura juvas.
 O quae reddemus pro tot Moderator amate
 Praemia digna Tibi?
 Numen Supremum pulchro Tua tempora lauro
 Ornet in aeva Pater!

Опісля йшли поодинокі точки програми в кількох мовах: українській, польській, латинській і німецькій. Читаючи ті вироби, бачимо, як красними успіхами вінчалася професорська і педагогічна праця о. Баудісса, коли молодим учням давала такий ясний погляд, прецизність у вислові, навіть патріотичну закраску.

Як красшої міри аскет-священик о. Баудісс навчав рівночасно і законну душу кожного зі своїх учеників. Навчав її на добре полюбити чесноту та законну досконалість, щоби не кривити душею, але до останка свого віддиху послідовно і характерно, як вірний член католицької Церкви, йти до своєї вічної мети. „А труд Ваш, заявляли йому молоді Василіяни на висше згаданім концерті, стремить передусім до того, щоби попри розвій духа законного, вчинити нас правдиво добрими дітьми св. Церкви, діяльними членами суспільности“. Боже провидінне хотіло, щоби о. Баудісс супровожав на дорогу до вічності першого вмираючого в реформованім Чині, бр. Климентія Свідерського (З. П. 1886). Чин давав тоді Богови душу, виховану під оком свого побожного отця духовного, о. Баудісса, давав первісток обновлюваної о. Баудіссом василіянської аскези. Під впливом тоїж аскези зростав особливійший культ св. о. Василя В. До сего культу, річ ясна, покійний прикладав велику вагу і коли сповняв обовязки учителя новиків (1896-1901), коли то неначе азбукою своєю уважав голосити славу і почитання Законодателя василіянського Чина. Ширился теж набожність до св. Йосафата і св. Йосифа. Як дорогий спомин по нім осталася ще в Чині побожна практика пожертвовання себе Божій Матері (філіяція), котра в парі з культом св. о. Василя В. становить нині одну з характеристичних прекмет кожного Василіянина.

Сповняв також покійний в Чині обовязки настоятеля монастирів: у Львові, в Лаврові, Добромили. На тім становищі остав все покірним, любязним та прикладним настоятелем, так що ніколи під тим оглядом не роблено йому замітів. За провінціялату о. Г. Щепковського поручено йому відправити канонічну візитацію кількох наших монастирів, підчас якої все лишав для дотичного дому на письмі свої уваги, назнаменовані Божим намащенем і любовію.

Для нашої народности і нашого обряду був відданий цілим серцем. Як тільки прийшов до Добромиля, сейчас став учитися нашої мови і в короткім часі опанував її до тої міри, що завсїгди говорив, листувався, проповідав і сповідав по українськи. „Дуже Вась прошу, писав раз в листі, пишѣть тѣлько завсѣгды до мене по руски, позаякъ то для мене прецѣнь мовѣбы рѣдныи языкѣ“. Тою самою любовію обгортав і наш обряд. Пильно вчився старословянської граматики, мови, обрядів і не знав більшої радости, як коли можна йому було діяконувати або й співслужити при при-

людних відправах. На страстній утрени все читав страстне євангеліє. Був час, коли він навіть робив старання прийняти наш обряд, та сей його намір не діждався кінця. Те, що називаємо „політикою“ його загалом не цікавило і за весь час його перебування в василіянських монастирях не було випадку, щоби він забирав голос у політичних справах. Натомісць знаємо факти, як о. Баудісс постоював за права українського народу, української мови і школи. В Василіянах бажав бачити і ідейних синів рідного краю, наділених здоровою любовію своєї Батьківщини і щирим, католицьким патріотизмом. Впрочім, пізніша історія Василіян, вихованих о. Баудіссом, засвідчила проречисто як національно і політично думав, ділав та виховував покійний.

В серпні 1902 р. відійшов від нас о. Баудісс. Однак звязків своїх з Чиним св. Василія В. не зривав до смерті. Досвідний дорадник, невтомний священник-працівник, випробований приятель, все готовий був поради чи листом чи словом живим. Про се свідчать залишені в Чині його листи. Ще підчас всесвітньої війни радив не розпускати крехівського новіціяту. Не менше радо спішив на реколекції, на відпусту, передусім до Крехова, до мощів св. муч. Пассива. Колись ранше, 17. IX. 1887, він їздив витати ті мощі, як їх спроваджено до перемиської катедри. Він теж і приймав їх 2. X. 1887, як прибули до Добромиля. Так і пізніше, коли св. мощі станули в Крехові, він спішив туди, щоби спільно, в новіціятськім домі, їх посітити. Передостанній раз відвідав їх 20. VIII. 1909 р. Добре тямлю, як покійний, прибраний у всі священничі, багряні, наші ризи, станув перед св. мощами, заспівав: „Мученик твій, Господи, Пассів“... і повів многолюдну процесію зі св. мощами довкола крехівської каплиці. Чомусь зайшли тоді мої очі сльозою... Останній поклін св. Пассивови віддав покійний весною 1911 р.

Дня 26. IV. 1926 наспіла до Львова телеграма, що о. А. Баудісс помер. На сумний, похоронний обряд до Старої Веси поїхали відпоручники Чина св. Василія В.: о. М. Повх, в той час конзулятор Чина і дрогобицький ігумен, о. Й. Заячківський, секретар провінції і о. М. Гринькевич, в той час добромільський ігумен. Над домовиною промовив о. М. Повх, пращаючи покійного від ОО. Василіян. Промовець говорив: „Нехай і мені вільно буде кількома словами попрощати бл. п. о. А. Баудісса, який не лише довгі літа працював у своїм Законі, але також близько 20 літ з великою посвятою працював над відродженням нашого василіянського Чина. Вже минуло 36 літ з того часу, як я опустив новіціятський, добромільський дім. Пережиті там хвилини належать до найкрасших і найщасливіших у моїм життю. І хоч давний вже той час, однак видається мені, що все те неначе вчора сталося. Кілько разів хочу відновитися в дусі мона-

шим, кілька разів хочу набрати гарту, відваги до поступу в життю духовнім, вистане мені перенестися гадкою в дім добромильський, вистарчить уявити собі гарні взори життя законного бл. п. о. Г. Щепковського і бл. п. о. А. Баудісса. Бл. п. о. Адальберт був у нас загально люблений; був чоловіком праведним, трудящим, умертвленим, покірним, лагідним, словом — совершенним. Він не лише словами вчив нас життя побожного, але більше своїм приміром потягав нас до життя досконалого. На нім бачили ми як щасливий чоловік, який віддався і посвятив себе Богови. Заслуги його для Чина св. Василя В. великі, тому й до великої вдячності почувається наш Чин для його особи. Наші василіянські хроніки вдячними споминами запишуть його працю, його посвяту, його любов для нас! — В останнє отже ми Василяни пращаємо Тебе, найдорожший Отче! Нас, наш Чин любив Ти за життя, для нас і для Чина нашого Ти працював, тож надіємося, що й по смерті будеш на нас пам'ятати. Ми сповнимо наш обов'язок вдячності і в молитвах наших Тебе не забудемо, хоч в дійсності ми переконані, що більше помочи потребуємо ми від Тебе, як Ти від нас. Ти особливим способом почитав Пречисту Діву Марію і набожність до Неї заціплював Ти в серцях молоді. Зате Вона спомагала Тебе і благословила Тобі в життю законнім, зате Вона допомогла Тобі разом з Нею прославляти Бога на віки“.

Так 27. IV. 1926 розпрацьався Чин св. Василя В. з покійним о. А. Баудіссом, але спомин на него й його дух остануть у Чині на завсіді.

Й. Скр.

о. Авксентій Александер Титла, ЧСВВ.

ПОКІЙНИЙ скінчив життя своє ненадійно, дня 15. X. 1926 в Улашківцях. Нічим здоровле і сильний організм, коли серце недомагає. На своє серце скаржився о. Титла від довшого часу, аж поки воно не перемогло його, завдаючи смертний удар організмови. Смерть наступила протягом кількох хвилин. Мало що не 50-літний мужчина замкнув очі, склав руки, хоч вчора ще, навіть нині зрана тридився і відправив Службу Божу.

На спомин по нім запишемо тут кілька дат з його життя, і се нехай стане відплатою за труд і праці, що їх віддав покійний Чинowi. — Син Юстина, управителя школи в Угнові, прийшов на світ 17. III. 1877 р., але молоді літа провів у Винниках біля Львова, де перебував його батько підчас емеритури. На новіціят василіянський вступив до Добромиля, 8. IX. 1894 і тут 19. IV. 1896 зложив перші обіти законні, а в три роки пізніше,

23. IV. 1899, допущено його до обітів торжественних, які зложив у руки о. А. Баудісса, Т. І. Свячення одержав з рук двох єпископів і то в такому порядку: Дня 26. IX. 1898 поставив його перемиський єпископ К. Чехович в Добромили в чин четця, півця і свіщеносця, а митрополит львівський А. Шептицький, в монастирській церкві св. Онуфрія в Добромили впровадив його 14. VII. 1901 на степен ь піддіякона, дня 15. VII. т. р. на діякона, а вкінці 18. VII. 1901 рукоположив на священика. Небавом по свяченнях, 23. VII. 1901, митрополит наділив його властю слухання сповідей вірних у львівській дієцезії, підчас коли перемиський єпископ підписав до сего потрібну грамоту 26. IX. 1903 р.

Після покінчення богословських студій увійшов молодий священик у душпастирську працю, при якій мав весь свій вік оставати. Свідками його першої священичої ревности залишилися монастирські церкви в Добромили (1904-05) і Дрогобичи (1905-06). В останнім місті сповняв теж обовязки катехита в прилюдній школі. Відси покликано його на вельми відповідальне становище — самостійного місіонера для наших виселенців у Бразилії. Туди виїхав він 1906 р. і від того часу аж до 1912 року працював з великим успіхом по бразилійських кольоніях у Люцені й Ітайополіс, піддержуючи завсїгда тамошних Українців і загалом Галичан у любови рідної батьківщини і вірности для австрійського цісаря, за що одержав окреме узнання і подяку через австро-угорський консулят у Куритибі, дня 13. XI. 1908. Ся кількالكітна праця підірвала його здоровле і він рішився просити своїх настоятелів відкликати його з поворотом у Галичину. Літом 1912 р. був уже на рідній землі, а на відпочинок вислано його до монастиря в Підгірцях. По році (1913) бачимо його при обовязках учителя в місійній школі ОО. Василяян у Бучачи, а з почином війни переходить до Жовкви і тут працює в душпастирстві до р. 1917. Ті самі обовязки сповняє опісля в Кристинополи (до 1921 р.), знова в Підгірцях (до р. 1925), де між н. займав уряд духовника СС. Мироносиць, вкінці переходить до Улашковице і тут кінчить своє житте.

Тихий робітник і покірний чернець ніколи не бажав розголосу та людської слави і її не бачив ніколи. Однак праці його, підняті для добра людських душ і для сповнення великих завдань Чина, ті заскарбили йому розголос і славу, що їх заживає праведник, якого „обильною нагородою — Бог його“.

Й. Скр.

о. Венедикт Вартоломей Яницький, ЧСВВ.

В ПОСМЕРТНІЙ згадці писав про него жовківський „Місіонар“ (XXIX, 264)¹: „Мало хто його знав, майже ніхто з наших читачів його не бачив, ніколи не бував він на місіях, не уділявся иншим, а однак се був чоловік, що заслугує на прилюдну згадку“. І справді, заслугує на окрему згадку сей, що перед 30 роками був провідником публичної опінії, впливовим носієм нового типу людей в межах б. Мадярщини, помітним патріотом, виховавцем цілого ряду ідейних священників, професором богослов'я, греміяльним каноніком прясівської капітули, власником папських ордерів, а опісля взірцевим аскетом у Чині св. Василя В.

В. Яницький родився 12. XI. 1855 р. в Штельбаху, де його родич був парохом і своїх дітей виховував у душі щиро католицьким та народнім. Покійний народні школи кінчив у Подолинці і Собинові, середні в Пряшеві, а богословські в Будапешті, як вихованок центральної семинарії. Висвячений у безженстві на священника (18. XII. 1878), виїхав до Відня, щоби тут одержати докторат, але тим його намірам станула всупереч воля прясівського єпископа Товта. Саме в той час, 1881 р., сейже єпископ відкрив у Пряшеві духовну семинарію і покликав молодого о. Яницького на професора і духовника для питомців. При тих обов'язках покійний оставав 17 літ. Протягом того часу виявив він ті свої небуденні прикмети духа і серця, котрі зробили його голосним і цінним на всім Підкарпаттю. Без його слова поради не вирішувано нічого важнішого в єпископській канцелярії, не починано жадного зїзду в дієцезії, не ставлено жадних постулатів мадярському урядови. Хоч сам спершу горячий мадярський патріот, змінив по літах о. Вартоломей своє становище до уряду, а за його прикладом пішло небавком і духовенство. Зачала дозрівати руська самостійницька ідея, котрої першим піоніром в б. Мадярщині був о. Яницький.

По 17 роках іменовано його крилошанином прясівської капітули, але незадовго, по кількох місяцях рознеслася несподівана вістка, що крилошанин о. В. Яницький, з невідомих причин, зложив крилошанську гідність і вступив у Галичині на новіціят ОО. Василян. До монастиря прийнято його в Добромилі, 22. XII. 1898, а по 6-місячній пробі одержав з рук о. В. Градюка ЧСВВ. василянську рясу і законне імя: Венедикт. Перші обіти монаші зложив 7. VIII. 1900, а другі 21. X. 1903. Короткий час був товаришем учителя новиків у Крехові і духовником СС. Василянок у Словіті, зате довгі літа, доки сил стало, був професором догматики в Кристи-

¹ Крім „Місіонаря“, помянули ще покійного: „Нова Зоря“ (Львів, 1926), ч. 41; „Русское Слово“ (Пряшів, 1926) чч. 29 і 37; „Душпастирь“ (Ужгород, 1926) ч. 10, ст. 552.

нополи. Останні роки присвятив виключно аскетичному життю, у стіп кристинопільської Божої Матери, якої завсіді був ревним почитателем, а від 23. IX. 1925 р. проживав у Жовкві де й помер 19. X. 1926 р.

До картини його аскетичного життя, котру подав „Місіонар“, слід ще додати його подиву гідне відокремлення від світа, від взаємин з ріднею і знакомими. Лише що два-три роки писав до одного члена своєї родини, питаючи: хто помер у родині, щоби можна було за спокій його душі помолитися і відправити Сл. Божу. Коли єпископ крижевацький, д-р Д. Нярадї, підчас свого перебування в Америці переслав покійному іменем своїм і місцевого прясівського духовенства привіт і поздоровлення, схорований о. Венедикт теплим словом подякував за пам'ять і желання. Й се була остання переписна карточка, що її до знакомих написав покійний.

Можливо, що для сучасної людини, виховуваної серед гамору, стукоту і руху, аскетичне життя, яким жив покійний о. Яницький, окажется недоцільним. А проте не забуваймо, що тільки жертвою входять у світ цінности: матеріальні і духові. Жертву однак творить лиш аскеза, жертвеним життям дихає лиш аскетичне життя. Якщо отже частійші будуть між нами такі зразки аскетичного життя, як було життя бл. п. о. Венедикта, ми можемо бути спокійні за матеріальну і духову культуру нашу. Вона прийде з жертви, прийде непомітно, бо її зродить аскеза.

Тому ми вдячні нашому покійному за його аскетичне життя, за приклад приманливий і все світляний, за жертву ненастанну — принесену до краю самого.

Й. Скр.

о. А. Титла, ЧСВВ.

о. А. Баудісс, Т. І.

о. В. Яницький, ЧСВВ.

**Новики ЧСВВ. в Добромили 1899 р.
По середині бл. п. о. В. Яницький ЧСВВ.**

III. MISCELLANEA

Образ Пресв. Богородиці, дарований св. Отцем Пієм XI мукачівському монастиреви

ЗАГАЛЬНО знана се річ, як ніжно наш український нарід з давних давен почитає Преч. Діву Марію. Цілий пієтизм давного католицького Сходу присвоїв собі й наш нарід. У відплаті за се і Преч. Діва обдарувала нашу українську землю многими чудотворними іконами, які були для Українців охороною в лихоліттю і обильними жерелами, з яких цілі віки черпали ми силу до боротьби з напастями і кріпость до християнської праведности. Чудотворні Ікони Пресв. Богородиці се заразом центра, на яких гуртувався наш поневолюваний народ і там захоронував свій обряд й свою народність. „Пречиста Діва, Мати руського Краю“ піддержувала у нас національну і релігійну свідомість.

Те саме треба сказати і про сю частину нашого народу, що заселявав Закарпатте. Нераз довелось нам і по сім боці синіх Карпат бачити наших закарпатських братів, як вони з ніжною любовію і дитинним пієтизмом спішили на „Ясну Гору“ в Гошові, а навіть аж на далеку Кальварію. — А вже наче яка магнетична сила притягав до себе ціле Закарпатте чудотворний образ Божої Матери в Маріяповчі. Ледви чи найшовби кого, хто не поситивби був Маріяповчанської Ікони. Кожий віруючий Закарпаття уважав наче святим обовязком віддати поклін небесній Заступниці. В голоді і холоді, в хвилях радісних і сумних спішив наш закарпатський народ: Верховина і Доли, Марамарош і Земплин до небесної своєї Матери і в Її стіп обновлювався душею, з Її благословеннями вертав під свої убогі стріхи.

І доки горнулися до Преч. Диви, доти держалися віри і св. католицької Церкви. Револуція розпаювала кордонами наше Закарпатте. Богато наших парохій остало при Мадярщині, велику частину забрала Румунія, решта закарпатських Українців пристала до Чехословацької Републики. Сі послідні відтяті були від Галичини, від Маріяповчі і від Біксаду. Залишившись сиротою, не мали де гуртуватись і кріпитися у вірі.

Ті, котрим на серцю лежала доля Закарпаття і котрі бажали усунути нещасний релігійний роздор, впали на щасливу думку — постаратися для

закарпатських Українців Ікону Пресв. Богородиці, щоби всі вони, як колись, могли в одно лучитися і через заступництво Преч. Діви ухилити роздор. — Преосвящений єпископ мукачівський, о. Петро Гебей, одобрив сей намір. Спершу була надія, що вдасться виєднати для Закарпаття образ маріяповчанської Матери Божої, котрий знаходиться понад сотки літ у віденській катедрі св. Стефана. Та коли се оказалось неможливе, треба було придумати инший вихід. Апост. Нунцій в Празі, Msgre Франц Мармаджі, вернувши у Рим по знаній гуситській демонстрації 6 липня 1925 р., представив там потреби нашої Церкви на Закарпаттю і виєднав у св. Отця Пія XI цінний старинний образ Преч. Діви Марії. Мав він бути уміщений в стародавнім мукачівським монастирі, котрий з давен давна був осередком культурного і релігійного життя на Закарпаттю.

Образ походить з XV віку. Мальований в стилу византійським, на дереві. Разом з рамами має 55 см. ширини, а 68 см. висоти. Тло золоте. Малюнок представляє Пресв. Богородицю з Божественним Спасителем, що держить у лівій руці кулю-всесвіт, а правою благословить. По обох боках Б. Матери видніє грецький напис: ΜΗΤΗΡ ΚΥΡΙΟΥ (Мати Господа). На долині з лівої сторони читаємо рік 1453. Саме тоді заняли Турки Царгород.

Про минувшість сего образу мало можна дізнатися. По всій правдоподібности первісно був він на Сході в Греції, а може в самім Царгороді. Не є виключене, що змальовано його ще перед 1453 роком. Незнати також, коли і яким способом дістався він до Риму. Довгі віки переходувало його у ватиканських музеях, аж св. Отець Пій XI зволив подарувати його новіціятській обителі мукачівській.

Не легко пішла справа з його перенесеннем з Риму до Мукачева. Ще у великім пості 1926 р. візвав Апостольський Нунцій, Msgre Мармаджі, мукачівського ігумена, о. Полікарпа Булика до Риму, щоби з рук св. Отця перебрати сей образ. Треба було полагодити деякі формальности з італійським урядом, щоби вільно було вивезти старинний і цінний образ. Се тревало кілька тижнів. Остаточно в великім тижні удалося о. Буликови виїхати з образом з Риму. Віз його як дипломатичний обект. На чеській границі стрінувся образ з новою перепною. Чеська гранична сторожа домагалася митної оплати і хотіла нарушити дипломатичні печатки. Сему спротивився о. Булик і мусів з образом вертати від чеської границі до Відня, де здепонував його в тамошній Апост. Нунціатурі, а сам вернув з нічим домів. Кілька тижнів минуло, заки остаточно образ перевезено до Праги і зложено в Апостольській Нунціатурі.

В найблизшу неділю (13 червня) виставлено образ Божої Матери в прагській греко-католицькій церкві до публичного почитання. На вели-

**Образ Матери Божої,
дарований Пієм XI мукачівському монастиреви.**

кій Службі Божій мав посол, о. Августин Волошин, принагідну проповідь, а по Сл. Б. відслужено перед іконою короткий молебен в честь Божої Матери.

Слідуючого дня переданий був сей образ секретарем Ап. Нунціятури в Празі, Msgr-ом Ağa, представникови мукачівського монастиря, о. Стефанови Решетилу, який тогож таки дня вибрався wraz з образом до Ужгороду.

Преосв. єпископ мукачівський, о. Петро Гебей, оцінюючи як слід цінний дар св. Отця і входячи в його заміри, хотів як найторжественніше перевезти сей образ до мукачівської обителі. В сій ціли звернувся до духовенства і вірних окремим пастирським листом, яким завзивав їх до участі в торжестві перенесення образу. По розпорядженню єпископа мав бути образ Преч. Богородиці виставлений вперед в монастирській василіянській церкві в Ужгороді, що і сталося дня 18 червня. Невеличка церковця ціла купалася в зелени. Ікону прибрану виложено на великім престолі поза кивотом. Через два дні сходилися вірні обох обрядів віддавати поклон Божій Матери.

День Сошествія св. Духа (20. VI) визначений був на торжественне перенесення образу з василіянської церкви до ужгородської катедрі. В год. 8-ій рано вийшла процесія з' катедрального собору до василіянського монастиря. Крім великого числа вірних взяла в ній участь вся наша шкільна молодіж, яка творила довгий шпалір. Поверх пятьдесят дівчаток, в білій одежі, з леліями в руках, йшли перед образом. Кільканайцятро дітий сипали цвіти. Дорогою співав богородичні пісні хор учительського мужеського семинаря. В дверях катедрального храма очікував на образ Преосв. Петро з численною асистою. Серед співів і загального одушевлення виложено образ для публичного культу на великім престолі і тогож таки дня відправив Преосв. Владика перед ним архієрейську Службу Божу. Катедра була битком набита вірними. У своїм слові підчеркнув Преосв. Петро значінне сего образу для релігійного життя своєї єпархії, виразив чувства, щирої вдяки для папи Пія XI, що сим способом приходить з помічю йому й його вірним, та торжественно віддав цілу свою розбиту тепер єпархію під могучий Покров Пречистої Диви, Матери Господа, благаючи Її, щоби привела до єдиного Христового стада, св. католицької Церкви, відпавших від віри синів руського народа.

По розпорядженню Преосв. єпископа образ остав в катедрі аж до слідуючої суботи. Протягом тижня вся околиця мимо пильних робіт в поли збігалася до катедральної церкви, щоби привитати Преч. Діву і шукати у Неї помочи і блалословення. Наче якась дивна сила притягала їх в Ужгород.

В суботу (26 червня) образ мав бути торжественно перенесений до Мукачева. Тоді доперва показалося, як наш народ зумів оцінити цінний дар св. Отця і який піетизм плекає у своїм серцю для Божої Матери. В год. 4-ій сполудня збіглися ужгородські вірні до катедрі, щоби попрощати Преч. Діву. Образ уставлено на прибранім у цвіті авті і сам Преосв. Петро перевіз його в товаристві кількох священників до Мукачева. Перед Мукачевом, на яких два кілометри, привитала Преосв. єпископа численна бандерія і товаришила йому аж до міста. Перед містом непроглядна товпа народа з процесіями очікувала приїзду Владики з цінним даром від св. Отця. При триумфальній брамі привитано Владика. Від брами рушив похід до парохіяльної церкви в Мукачеві. В поході взяло участь 17 священників обох обрядів. Понад сотка дітвори, в білих одягах, з леліями йшла довгим рядом перед образом. Дівчата завітчані віночками несли образ. Улиці були битком набиті. Пісні на честь Богоматери не втихали. Поліції ледви вдалося удержати порядок. Перед магістратом привитав Владика посадник города Мукачева, висказуючи свою радість, що сей цінний дар св. Отця, римського папи, остане в стариннім городі Закарпаття, Мукачеві.

В святочно прибраній церкві уміщено образ рівнож на головнім престолі, відправлено перед ним молебен і Владика теплим словом відізвався до численно зібраного народа. Довго-довго зіставав народ у стіп Преч. Діви даючи вислів своєї радості. Сего дня много приступило до св. сповіди в цілі зискання відпусту повного, уділеного з нагоди перенесення Ікони.

День 27 червня — неділя всіх Святих — золотими буквами записався в історії мукачівської єпархії і чорногорської обителі. Тогож дня, по розпорядженню св. Отця Пія XI, зістав перенесений образ на сталій побут до монастирської церкви на Чернечій Горі біля Мукачева. Від вчасного досвітку напливали процесії з усіх усюдів до Мукачева. Не полишилася по заду і наша Верховина. Зпід галицької границі, з самих Вишніх Верецьких, явилося 150 вірних враз зі своїм ревним душпастирем, о. Василем Ларьом. Улиці, якими мала йти процесія з образом, прибрані прапорами. Монастир і собі устроїв прекрасну браму, перед котрою тягнувся через цілу вулицю довгий ряд стовпів прибраних і получених вінцями, а на кождім стовпі маяли прапори: папський, державний і наш синьо-жовтий. Поза церквою на горі, під старими дубами, построєно провізоричну каплицю, цілу прибрану зеленю і цвітами. В год. 8-ій вийшла процесія з парохіяльної церкви вулицями города до латинської церкви; там відправили латинники коротке набоженство перед Іконою Преч. Діви. По тім злучилися латинські процесії з нашими і многотисячний похід рушив в на-

прямі монастиря, віддаленого добрих два кілометри від города. Початок походу був майже під монастирем, а кінець його заледви опускав город. Числять понад 30.000 народа. Шкільна молодь довгими білими рядами попереджала образ. Сотки хоругв маяли по обох сторонах. Мукачівський хор і дута оркестра на переміні величали Богородицю. Порядку пильнували, крім поліції, наші свідомі інтелігенти: урядники, професори і т. п. Інтелігентні верстви прекрасно були в сім дні репрезентовані. На жаль торжество не могло розвинути з цілою величавістю, бо в часі походу пустився сильний дощ. Мимо сего похід поступав в повнім порядку аж до монастиря. Ікону Божої Матери привитав Преосв. Владика при приготуванні на дворі престолі і тамже, мимо неустаючого дощу, відправив в асистенції численного духовенства архіерейську Службу Божу перед образом Преч. Діви. По Службі Божій і проповіді перенесено образ до монастирської церкви. Там в часі великої Сл. Б. в нашому обряді відправлялася Служба Божа по латинському обрядові і виголошено було проповідь по малярськи, і уміщено образ в бічній престолі, де має на завсіди оставати. По уділенню Преосв. Владикою Апостольського благословення почав народ розхдитися. Радістю наповнялося серце на вид, як ніжно розставався народ з Преч. Дівою і як на памятку розбирав листе і квітки, що прикрашували престіл Божої Матери. Зі слезами в очах вертали домів на се, щоби знова небавом прийти з поклоном до небесної Заступниці і одержати з Її рук небесні благодати.

Сегож дня вислав Преосв. єпископ Петро до Й. Святости Папи Пія ХІ слідуячу депешу:

Sensa singularis gratitudinis, inconcussae fidelitatis, filialis pietatis ac debitae reverentiae Sanctitas Vestra excipere dignabitur a Monachis Basilianis, clero ac fidelibus utriusque ritus Munkačoviae ad festivitatem translationis Imaginis B. Virginis numerose congregatis una cum intimis votis, ut Deus Omnipotens „Matre Domini“ intercedente Sanctitatem Vestram incolumem ad plurimos conservet annos.

*Petrus Gebej
Eppus Munkačensis.*

На се письмо, в кілька днів опісля, наспіла відповідь:

Msgre Gebej, vescovo — Užhorod.

Studiosae observantiae sensus a Te, monachis Basilianis clero populoque utriusque ritus praestitos Augustus Pontifex paterno animo rependens ac coeleste Beatae Virginis patrocinium Vobis precatus peramanter benedicit.

Card. Gasparri.

Крім сего, окремою депешою подякував Преосв. єпископ Петро Й. Е. Апост. Нунцієви Msgrе Францови Мармаджі, котрого старанням головнo належить приписати узисканнє сего цінного дару Ап. Столиці.

Від того часу горнуться вірні обох обрядів без ріжнїці націй: Українці, Німці і Маляри не лиш в неділі і свята, але і в будень до мукачівського монастиря. Приходять також з процесіями тим більше, що Апост. Столиця збогатила монастирську церкву новими відпустами¹. Можемо зовсім справедливо надіятися, що сповниться бажаннє св. Отця Пія XI, який даруючи Закарпаттю сей старинний цінний образ Божої Матери висказав надію, що враз з ним прийде внутрішня обнова нашого народу і злука всіх синів Закарпаття в одній, святій, соборній і апостольській Церкві.

Ст. Р.

Маляр о. Микола Теренський

КРАЄВОМУ зборови консерваторів східної Галичини в падолисті 1917 р. подав до відома д-р Л. Бернацький, що в Дубецьку в костелі переховується великий образ, який представляє цілу сімю Яна Красицького й Анни із Старжеховських. Образ на стільки замітний, що д-р Бернацький, оглянувши його, поручив сфотографувати. Змалював же його — як і інші образи дубецького костела — „profesor kunsztu malarskiego“ Микола Теренський в 1753 р. (гл. звіт „Z czynności Krajowego Grona Konserwatorskiego Galicyi wschodniej“ в „Kurjer-i Lwowisk-im“ з 14 падолиста 1917 р., ч. 534).

Хтож то був той Микола Теренський, про котрого звиш півтора сотні літ нічого не чулося, поки не заговорив про нього польський учений?

Реферуючи 20. XI. 1917 р. на засіданні „Комісії для історії мистецтва“ при „Науковім Товаристві ім. Шевченка“ свої матеріали до історії українського малярства XVII-XVIII ст. (гл. „Світ“ Львів 1918, ч. 10, ст. 165), я мав нагоду згадати коротко й про Миколу Теренського і його малярські праці.

¹ Відпусти, надані Апост. Престолом монастирській церкві ОО. Василіян на Чернечій Горі (біля Мукачева): I. Відпуст повний в свята Богородичні: 1. Стрітєння, 2. Благовіщення, 3. Успення, 4. Різдва МБ., 5. Покрова, 6. Воведення, 7. Непор. Зачаття. Крім того, відпуст повний при звичайних умовинах (сповідь, св. Причастіє, молитва по наміренню св. Вітця) раз на місяць для всіх прочан, що помоляться перед св. образом. II. Відпусти частні: 1. 300 днів раз на день для всіх, що відвідають Ікону Б. Матери відмовлять перед нею якунебудь молитву; 2. 300 днів за кожний раз, за побожне відмовленнє молитви: Пресвята Богородице, Заступнице Мукачівська, здайай, щоби всі злучилися в правдивій вірі.

Микола Теренський (в давніх актах — *Tereciński?*), уроджений 1723 р., помер 1790 р. на Перекопані під Перемишлем, де був гр.-кат. парохом при церкві св. Івана Богослова, основаній дня 24 цвітня 1773 р., а посвяченій 7 липня тогож року. В тій церкві о. Теренський саме й відспівав першу літургію¹. Де обертався ранше, невідомо. Певне є вже це, що в 30-тім році свого життя мав уже славу кращого маляря, коли в 1753 р. покликано його малювати образи для костела в Дубецьку. Тоді саме побудовано той костел коштом Анни із Старжеховських, вдови по холмським каштеляні Яні Красіцькім, чим пояснювалосьби, що між роботами о. Теренського, виконаними для костела, знайшовся й портрет фундаторки з пляном костела на руці². Чи не малював о. Теренський также для дубецької церкви, це належало би прослідити тим більше, що й ту церкву побудовано рівнож у 1753 р.³ Церкву на Перекопані, де могло зберігатись дещо з робіт о. Теренського, на жаль, розібрано в 1901 р.⁴

Не маючи спромоги вказати на роботи о. Теренського для українських церков, я готов догадуватись, що він і не квапився до таких робіт тоді, коли вони при убожестві українських парохій не оплачувались⁵, а убога парохія на Перекопані приневолювала о. Теренського шукати більших заробітків. Такий заробіток дала йому лат. парохія в Дубецьку; такі заробітки усміхнулися йому пізнійше в лат. парохії в Красічині і в монастирі ОО. Кармелитів в Перемишлі. Він і пішов на ті заробітки, але легкодушно, тому й на біду собі.

„Acta Iudicii Administratorialis sede vacante Episcopatus Premisliensis“ повинні вміщувати в собі два присуди видані на о. Миколу Терен-

¹ Схіматисмъ Епархїи Перемышльської на годъ 1879, ст. 47; о. *Несторовичъ Левъ*: Церковъ на Перекопаню (Книжочка Мисійна, вид. о. Л. Джулинського з 1907 р., ч. 1, ст. 7).

² Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, Варшава 1881, s. v. Dubiecko.

³ Схіматисмъ на г. 1879, ст. 88.

⁴ *Несторовичъ*: op. cit.

⁵ Українські парохії оздоблювали свої церкви в перемиській епархії образами, якими засипували всі ярмарки славні богомази з Риботич, против котрих мусіла виступити церковна влада. Оповідені всім деканам „Constitutiones Dioeceseanae Anni 1766-ti Valaviae sub tempus Congregationis Generalis latae et die 14-ta Maii V. S. publicatae“ у 5-ім пункті постановляють: „Obrazy Rybotyckiey u inney nieprzystoyney roboty, ktore malarze niedoskonali u ledwie początki Professyi swoiey rozumiejący po odpustach zwozić u przedawać u tym sposobem takim nieprzystoynym swoim wyobrażaniem ludzi gorszyć zwykli, przeto aby WWXX. Parochowie Parochianów swoich upomnieli, żeby ich od tego czasu po jarmarkach u odpustach kupować nie ważyli się, bo inaczej takowe obrazy do Cerkwi nie mają być przyjęte“. Два примірники згаданої риботицької роботи оглядав я в Буцкові під Перемишлем, де вони сьогодні викинуті з церкви оздоблюють її з надвору. Примірники варті все таки збереження в музеї.

ського, які я мав нагоду списати для себе з урядових копій, що в 1901 р. були в посіданні пок. Івана Матковського, старшого комісара при Дирекції скарбового уряду в Перемишлі. На основі тих присудів, котрі друкую в додатках до цієї статті, можу дещо й розповісти про нашого маляря.

Після умови з кс. Йосифом Ржепецьким, лат. парохом і деканом з Красічина, о. Теренський мав намалювати для костела в Красічині статії мук Христових, переносні образи і п'ять хоругв — одну більшу, а чотири менші — за 308 зл. п. На рахунок гонорара вибрав 392 зл. п., але замовлених робіт на реченець не виконав. Обжалований станув перед своїм духовним судом в Перемишлі (*iudicium administratoriale sede vacante Episcopatus premisliensis*) дня 28 мая ст. ст. 1781 р. Боронився тим, що за статії мук Христових належалосяби йому від кожної по 24 зл. п. більше. Суддя (тоді офіціал о. Андрей Якубинський) засудив о. Теренського на зворот 84 зл. п., взятих у кс. Ржепецького неправдо з тим, що замовлені роботи має викінчити під грозою секвестру й суспензії.

До другого подібного процесу в грудні 1782 р. дав о. Теренський привід, не додержавши умови з ОО. Кармелитами в Перемишлі. В імені монастиря обжалував його прокуратор о. Антоній перед тим самим духовним судом. На основі умови з монастирем з дня 13 жовтня 1781 р. о. Теренський згодився був за 300 зл. п. відновити 100 старовинних образів монастирського костела. Взявши одначе звиш 800 зл. і дещо харчів, умови не додержав. Оправдувався тим, що всупереч умові накинено йому в двоє більше роботи, замість 100 образів других стількиж, наслідком чого він зажадав підвишки гонорара. Присуд випав так, що о. Теренського зобовязано під грозою утрати парохії виконати розпочату роботу, а на час малярських занять його суспендовано, назначуючи до виконання обовязків пароха на Перекопані о. Івана Маршалкевича, пароха підмійської церкви Благовіщення Пресв. Богородиці. До такого загострення присуду причинились певне зажалення на о. Теренського зі сторони його парохіян, занедбуваних у заспокоюванні духовних потреб парохом, який часто, стаючи до малярських робіт, оставав поза парохією, а на добавок еще й починав спори з парохіянами з приводу дрібниць. Дня 27 цвітня 1779 р., на приклад, обжалував о. Теренський своїх парохіян перед домініяльною владою за те, що: „*confraternia bójki z nim stacza, 600 wierzbeł, które usadził w Mohilsku przeciwko gruntu poświętnego, co tylko mogli pałamali, pomimo że kupiłem je do sadzenia, aby po mnie następujący paroch nie żebrał po wsi opału...*“¹ Як опускання парохії для заробітків, так і спори з парохіянами мали одно джерело — в незavidнім матеріальнім

¹ Схіматисмъ на годъ 1879, loc. cit.

положенні священника-маляря, чим і пояснювати належить те, що церковна влада доволі толерантно дивилася на виконання ним „визволеної штуки“.

Чи відновив о. Теренський всі старовинні образи в костелі ОО. Кармелитів, не знаю. На основі рішення цісаря Йосифа II. з дня 24. цвітня 1784 р. костел ОО. Кармелитів передано на власність перемиському гр.-кат. єпископови, що і взяв його в посідання дня 3 липня 1785 р.¹ Там, щєбто в нинішній перемиській гр.-кат. катедральній церкві належить оглянутись за слідами малярських праць о. Теренського. Між образами тої церкви, давнього костела, назвав уже о. Антін Добрянський такі, як: „образ на дереві Мартина Красіцького, ктитора тої церкви, і образ по-други його Анни, на стіні *al fresco* в закрестії церковній“. Чи не буде це нитка, яка вяже в обсягу малярства давній костел ОО. Кармелитів в Перемишлі з костелом в Дубецьку? Тай образи св. Тереси, св. Аполонії — відки вони взялисьби в гр.-кат. катедральній церкві, якщо не булиб спадщиною по костелі перемиських ОО. Кармелитів. Знавець малярства мігби від них починати, глядаючи слідів руки нашого забутого маляря.

У Львові, дня 15 січня 1927.

Д-р В. Щурат

ДОДАТКИ

I.

1781 A. Veneris 28 Maii v. s.

Illustris Rzepecki in Krasieczyn praepositus contra Rdm Tereciński in Przekopana Parochum.

Coram eodem Perillustri Iudice surrogato comparens personaliter Illustris adm. Rdm Iosephus Rzepecki Decanus Foraneus Premisliensis, ecclesiae parochialis in oppido Krasieczyn praepositus, pr. actor, in termino hodierno ex citatione debite exequuta proveniens productis contractibus super pictura: stationum Christi Dni, tum imaginum portatilium, atque vexillorum, unius maioris, aliorum quatuor minorum, initis referendoque se ad meritum causae huiusmodi polonicae conscriptae, tum producta specificatione 1mo pro eadem pictura debitaе pecuniae ad summam 308, atque per infrascriptum citatum a se actore ad summam 392 fl. pol. perceptae, eundem citatum ad standum contractibus determinandumque picturam non definitam stringi, seu alias in quantum id praestare noluerit ad faciendum recessum compelli et ad quotam 84 fl. restitui iniungi postulavit. In praesentia Rdi Nicolai Tereciński ecclesiae in Przekopana parochi citati salvis

¹ *Добрянський Антоній: Історія Єпископовъ трехъ соединенныхъ епархій, перемиськой, самборской і саноцкой, Львів 1893, стор. 76, 78.*

et se paratum esse picturam indigitatam finire dummodo ad quotam 24 fl. pro unaquaque statione pretium augeatur respondentis.

In contrarium Illustris adm. Rev. Actor quantum ad stationes, licetsi eaedem non ita ut debebantur, depictae sint, tamen Rdus citatus pro earundem pictura ab unaquaque per quindecim fl. pol. ultra contractum primivum perceperat, proinde reiecto ipsius petito ut supra postulavit.

Perill. adm. Rev. Dom. Iudex surrogatus supranominatus auditis partium controversiis, si quidem Rdus citatus ad tenorem ultimo initi contractus picturas finire non vult, sed potius a continuatione eiusdemmet picturae recedit, proinde quatenus quotam 84 fl. pol. ultra meritum perceptam Ill. adm. Rdo moderno actori pro festo S. Michaelis Archangeli An. praes. iuxta Calendarium novum (quem alias terminum ipsemet citatus elegit) sub poena sequestri in subsidium suspensionis restituat et persolvat, mandavit. Praesente me Ioanne Bernakiewicz Notario Actuario.

II.

1872 A. Lunae V. Decembris v. s.

Conventus Patrum Carmelitarum Premisliensium contra R. Nicolaum Tereciński parochum in Przekopana.

Coram eodem Rev. Officiali Generali premisl. comparens personam liter Rel. Pater Antonius a S. Magdalena suo et totius Conventus PP. Carmelitarum Premislien. nomine agens Procurator prp. actor in termino hodierno ex citatione accurata Rdi Nic. Tereciński in Przekopana parochi citati in quantum non comparentis contumacia contra eundem Rev. citatum de et super eo proposuit. Quia ipse inito contractu cum adm. Rev. Rel. Priore dicti Conventus vigore cuius imagines quasdam antiquas renovare et pro dicta earundem imaginum renovatione solutione 300 fl. pol. se contentare promisit, nihilominus tamen dicto suo contractui non satisfecit quinimo ratione huius sui operis a dicto Conventu plus quam 800 fl. pol. acceptis ab integro opere cum magno Conventus damno desistere et continuare nolle ausus est et praesumpsit. Proinde ipsum aut ad compensandum dictum damnum aut ad terminandum opus inchoatum suis tamen impensis iuris mediis stringi debita cum instantia postulavit.

In praesentia Rev. Citati, contractum quidem se inter et adm. Rev. ac Rel. Priorem initum agnoscens, ast quoniam idem contractus, ex quo variaretur in ponendo suo opere maiorem laborem alias ad 100 imagines in contractu specificatas, alter tantus numerus supra additus fuerit, videndo se in suo opere nunquam satisfactum iri, a dicto contractu notabili iam labore posito nisi augeatur solutionis debitum recessurum se declarasse ac proinde suum laborem intermisisse inferentis.

In contrarium Rel. Procurator quoad Rev. citatus ultra solutionem in contractu constitutam, titulo suae solutionis praeter legumina et alia in parata pecunia a suo Conventu 308 fl. pol. 11 gr. perceperit, intulit, ac simul listam perceptorum produxit, nec non illatis in sua instantia deferri petit.

Perill. Rev. Dom. Off. Gener. Prem. visis ac lectis primo contractu sub die 13 octobris 1781 inter adm. Rev. ac Rel. Priorem et Rev. citatum constituto, quo Rev. citatus pretio 300 fl. pol. sibi solvendo centum imagines antiquas se renovare obligavit, tum secundo Nota ad adm. Rev. ac Rel. Priorem per citatum porrecta aliisque documentis propria manu Rev. citati scriptis aut subscriptis, ex quibus perceptas per Rev. citatum 888 fl. 11 gr. calculas deducitur, eundem Rev. citatum, quandoquidem ars pictoria sit ars liberalis nec prohibita clericis, ad standum contractui, nec non intra septa Conventus inceptum opus terminandum, poena suspensionis compellendum esse censuit, uti de facto ipsum ab exercitio suorum ordinum eousque, donec inceptum suum opus perfecit, suspendit, ne vero parochiani sui debitis sibi spiritualibus obsequiis frustrentur, Rdo Ioanni Marszalkiewicz ecclesiae Annuntiationis Beatissimae suburbanae parochia ecclesiam citati parochi Przekopanensis commendavit, ac insuper ne Rev. citatus eiusmodi contractus suae artis, qui se a residentia in sua parochia avocent, ineat, sub poena amotionis a beneficio monuit et ita decrevit, praesente Ignatio Witoszyński pro D. Actuario substituto.

Безіменна „Похвала“

питомцям віденського „ц. к. Конвікту“ в рр. 1804-1819

ЗАСНОВАННЯ у Відні в р. 1774 цісаревою Марією Тересою духовної семинарії, т. зв. „Barbareum“, мало не лише для нашої Церкви, але й для культурного розвитку українського народу незвичайно велике значіння. Історик нашої Церкви, пок. єпископ Пелеш, назвав сю подію „великим добродійством“ (eine grosse Wohlthat), мимо сього, що згадана семинарія не могла вповні заспокоїти потреб обидвох великих галицьких дієцезій¹. В р. 1784, заледво після дев'ятьлітнього ествовання, знесено сю семинарію, аж що йно в 1803 р. відновив її цісар Франц I під назвою „ц. к. Конвікту“, з призначенням для питомців обидвох обрядів із усіх дієцезій австрійських дідичних країв; галицьким гр.-кат. дієцезіям, до котрих

¹ Pelesz: Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. II, Wien 1880, ст. 635-6 і 639.

належала тоді й Холмщина, признано 15 місць¹. Пелеш підносить, що з сього конвікту вийшли наші найвизначніші діячі², те саме підносить і Петро Полянський у своїй праці п. з. „Церковъ и приходъ св. Варвары въ Вѣднѣ“: „Изъ той семинаріи вийшли мужи, ставши послѣ виднѣйшими дѣятелями Галицкой Руси, якъ Снѣгурскій, Скородинскій, Барвинскій и пр.“³

Отся віднова духовної семинарії у Відні 1803 р. занотована як вельми важна подія в літописі гр.-кат. прихода при церкві св. Варвари у Відні такими словами: „Isthoc Anno restabito in hacce Metropoli quoad haereditarias Austriae Provincias pro educatione Cleri junioris Generali Seminario, etiam a parte ritus graeci Catholicorum Galiciensium alumni ad hocce Seminarium venire jussi sunt, prout etiam ex tribus dioecesis: graeco-catholicis: Leopoliensi, Premisliensi, 15 Novembris, ex Chelmensi autem nonnisi 7. Decembris horsum dimissi advenere sequentes: Ex Leopoliensi Dioecesi: Martinus Barwinski, Josaphat Gliniski, Jacobus Lewinski, omnes sacerdotum filii; ex Dioecesi Premisliensi: Stephanus Matlakowski, Joannes Snigurski, presbyterorum filii, ac Ignatius Dawidowicz civilis conditionis; denique ex Dioecesi Chelmensi: Paulus Szymanski et Bartholomaeus Smigielski, uterque sacerdotum filii“⁴.

Питомцям сього конвікту з рр. 1804-1819 присвятив якийсь безіменний автор окрему „Похвалу“. Її рукопись (по всякій імовірності, оригінал) знаходиться в архіві родини Барвінських у Львові. Писана на двох картках 4^о сірого тодішнього канцелярійного паперу, а яко дату написання можна прийняти найскорше рік 1819. Що до безіменного автора, то певно був він одним із питомців сього конвікту, по народности або Поляк, або „gente Ruthenus, natione Polonus“, котрий усіх гр.-кат. питомців уважає Поляками. На се вказувавби зміст заголовка „Похвали“, що сам собою є похвалою, бо зараз після заголовка слідує поданий по рокам спис згаданих питомців обидвох обрядів. Заголовок „Похвали“ такий:

„Spis tych Polskich Atletów, którzy w zawód z muzami idąc, w Wiedniu w utworzonym s. k. konwikcie przez dłuższy lub krótszy czas przeciąg od roku 1804 aż do 1819-o zostawali, od swych Biskupów i od Rządu w tym celu do tey świątyni Kamenów posłani, aby się o gruntowniejsze i wyższe zapoznanie z umiejętnościami S. Theologii pokusili, niemniey i w inne pożyteczne wiadomości (które z pierwszemi ogniwem związkowem są spojone) wglądali — a tym sposobem owoce od nich w cudzym uzbierane

¹ Ibidem, ст. 641.

² Ibidem, ст. 642-643.

³ Відбитка з *Нового Галичанина* 1891 р. в Библіотеці Нового Галичанина: ч 2, Львів 1891, ст. 37.

⁴ Pelesz: Op. cit. ст. 642.

kraju, między swych Rodaków rozdawali, lubych Ziemków swey ukochaney Oyczyzny karmili niemi, i w którym kolwiek na potem urządzie by byli, jedynie swych współbraci Rusinów i Polaków do cnoty szczęśliwego pomysłu toru prowadzili, zagrzewali, uzbrajali, zachęcali, wprawiali. Oto ten cel tych szlachečných Młodzieńców! oto ich przyznanie! Pokusił by się i spytał mię — jak się zowią ci zacni, szlachečni, uczciwi, którzy się tak dzielnie do dobra swey Oyczyzny przykładają? A ja bez wstrzymania się, owszem, natychmiast tych słynnie zaszczytnych Młodzieńców, Tobie wykazać nayechniey usiłuję. Rzuć okiem na tę wieczną dla Ich sławy kartę“.

Дальше слідує спис питомців, з поміж котрих виписую в хронологічнім порядку, як вони записані в „Похвалі“, самих греко-католиків.

- Rok 1804. — Martinus Barwinski z Ostaszowiec r. g.
 Jozafat Glinski z Dolin¹.... r. g.
 Jakób Lewiński z Drohomircza r. g. umarł.
 Bartłomiej Snigielski (?) z Pniewna r. l.²
 Paweł Szymański r. l.³
1805. — Ignacy Dawidowicz r. g. uxor.
 Stefan Małachowski r. g.
 Jan Snigurski r. g. Bis. Prze.
1806. — Benedykt Lewicki r. g.
1807. — Jan Dankiewicz r. g.
 Jan Fredorowicz r. g. umarł.
 Joseph Macieliński r. g. uxor.
 Bazyli Terlecki r. g.
 Szymon Wisłocki r. g.
1808. — Onufry Razowski r. g.
 Joseph Jarina r. g. umarł.
1811. — Jan Czestyński r. g.
 Jan Fidorowicz r. g. umarł.
 Jan Kopestyński r. g. umarł.
 Onufry Krynicki r. g.
 Grzegorz Leontowicz r. g. umarł.
 Joseph Niedzwiedzki r. g. uxor. umarł.
 Sietnicki Jan r. g. uxor.
 Stephan Telichowski r. g.
 Michael Wojewodka r. g. uxor.

¹ Назва місцевости недокінчена; в рукописи оставлено місце на докінчення.

² i ³ Після слів літописі прихода св. Варвари, як у горі згадано, були вони синами священиків з Холащини, отже повинні були бути г. г.

1814. — Jakób Czestyński r. g.
 Stephan Kuczakiewicz r. g. uxor.
 Anton Telichowski r. g.
 Mikołaj Wereszczyński r. g.
 Jan Wolański r. g. uxor.
1815. — Jan Barusiewicz r. g.
 Jakób Gierowski r. g.
 Ignac Kubajewicz r. g.
 Ustyanowski Tadeusz r. g. umarł.
 Grzegorz Jachimowicz r. g.

Bukowinczykowie, którzy w 1818 pierwsi do C. k. Konwiktu przyjechali:
 Hakmann r. g. disuniti.
 Gregorewicz r. g. dis.
 Kasiewicz Bazylita r. g. d. umarł.
 Tarnawiecki r. g. dis.

Окрім цього спису в „Похвалі“, є ще в родиннім архіві Барвінських два списи питомців ц. к. Конвікту із різних дієцезій Австрії п. з. „Nomina et Cognomina Theologorum Caes. Reg. Convictus Viennensis cursum Theologicum 1818 Anno terminantium“. Один із тих списів має дописку „Piae memoriae commendamus. M. Sz. mp.-a“; в тімже списі питомців віденської дієцезії списав якийсь „I. R. mp.-ia“. В обидвох списках з питомців Українців гр.-кат. вчислені:

Barusiewicz Joannes	Archi-Dioec. Leopoliensis Gr. Cath.
Gierowski Jacobus	Dioec. Premisliensis Gr. Cath.
Kubajewicz Ignatius	Dioec. Premisliensis Gr. Cath.

В „Похвалі“ згадані вони яко питомці ц. к. Конвікту ще під 1815 р. На закінчення згадаю, що митрополит Ангелович в часі свого побуту у Відні 1807 р. висвятив в церкві св. Варвари яко перших питомців ц. к. Конвікту в прияві віденського архієпископа Гогенварта, а саме Мартина Барвінського, пізнійше архипресвитера й генерального вікарія у Львові, Івана Снігурського, пізнійшого єпископа перемиського й Павла Шиманського, уділяючи їм, яко слухачам третього року богословія, тільки чинів субдіяконського й діяконського¹.

Д-р Богдан Барвінський

¹ Полянській: Оп. сіл, ст. 39.

З сучасної української церковної історіографії

СЕРЕД різних галузей українознавства українська церковна історія є однією з найменше розроблених. Але як мені вже не раз довелося зазначити, останніми часами, в зв'язку з загальним пробудженням інтересів до релігійних питань та церковних справ, помічаємо значний поступ наукових дослідів над українською церковною історією.

Найбільше й найзначніше поступ української церковно-історичної науки виявився в Галичині, де українській церковній історії присвячують значну увагу журнали „Богословія“, „Нива“ і особливо „Записки Чина св. Василя Великого“ (котрі є спеціальним церковно-історичним журналом); цінні матеріали й розвідки з україн. церковної історії знаходимо також в „Працях Богословського Наукового Товариства“; нарешті, зустрічаємо иноді наукові церковно-історичні статті в „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“. На сторінках сих журналів за останні сім років видрукували зах.-українські учені низку наукових праць, вельми цінних і важливих для історії Церкви на Україні, а заразом і для загальної політичної та культурної історії українського народу.

Особливо помітні серед тих праць розвідки: проф. д-ра М. Чуба того — „Західна Україна й Рим в XIII в. у їх змаганнях до церковної Унії“ (ЗНТШ., т. СХХІІІ-СХХІV)¹, „Про правне становище Церкви в козацькій державі“ („Богословія“, т. III, кн. 1-2 і 3)², о. д-ра А. Ішчака — „Уніонні й автокефальні змагання на українських землях від Данила до Ізидора“ (ibid., тт. I, II і V), о. П. Хомина — „Митрополит Йосиф В. Рутський і його освітні змагання“ (ibid., т. I), о. д-ра проф. Й. Сліпого — „Богословське образования і письменська творчість св. Йосафата Кунцевича“ („Праці Богосл. Наук. Т-ва“, т. I)³, о. д-ра Я. Левицького — „Св. Йосафат Кунцевич в світлі проповідий XVII і XVIII ст.“ (ibid.)⁴, „Життя Апостола Унії св. свмч. Йосафата“ (окремо — Львів, 1924)⁵, о. Й. Скру-

¹ Рецензія на сю працю — О. Гермайзого в київській „Україні“, 1924, кн. 3.

² Рец. В. Заїкина в журн. „Елліс“, кн. 1. (1926).

³ Мають значіння для української церковної історії також праці о. д-ра Йосифа Сліпого: „De valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem“ („Богословія“, т. III, кн. 1-2) і „Св. Тома з Аквіну і схоластика“ (ibid., т. III, кн. 1-2, 3, 4 і окремо — Львів, 1925); в сих працях усталоється, між инш., зв'язок української церковної культури з західною і ставиться питання про вартість та значіння української церковної („схоластичної“) культури в XVII-XVIII вв. (рец. В. З — в „Україн. Ниви“, 1926, N. 1).

⁴ Оцінка праць о. д-ра Сліпого й о. д-ра Левицького, надрукованих в I томі „Праць Богослов. Науков. Товариства“ — в ст. В. Заїкина „З сучасної української богословської літератури“ („Діло“, 1925, N. 201).

⁵ Рец. о. В. Толочка — в „Зап. ЧСВВ.“, т. I, вип. 2-3.

т ня ЧСВВ. — „Під хвилю пропам'ятних роковин“ („Нива“, XVI [1921]), „Апостол Унії“ („Альманах укр. богословів“, Львів, 1923)¹, М. Бордун — „З життя українського духовенства львівської єпархії в 2-ій пол. XVIII в.“ (ЗНТШ., т. СXXXV-СXXXVI)² і т. д.

Далі мусимо згадати цінні нариси й причинки до української церковної історії, подані в „Зап. Чина св. Василя Вел.“ редактором цього журналу о. Й. Скрутнем ЧСВВ., о. Гл. Кинаком ЧСВВ. (з церковної історії Закарпаття), о. В. Толочком та ин.

Чимало зробили для вирішення окремих, іноді дуже важливих питань з історії Церкви на Україні також деякі дослідники загальної української історії та історії української літератури, нпр. проф. Мих. Возняк, який цілу низку розділів у своїй трьохтомній „Історії української літератури“ (Львів, 1921-1924) присвятив питанням, безпосередно зв'язаним з церковною історією.

Значно в гіршім стані є справа церковно-історичних дослідів на Великій Україні, де з огляду на атеїстично-матеріалістичний напрям, примусово накидуваний українським ученим, особливо історикам, нормальні студії над історією Церкви унеможливлені. Про те все ж таки й на Вел. Україні за останні роки появилися деякі вельми цінні монографії з поля української церковної історії, нпр. проф. Ів. Соколова — „Грецький Схід і Україна“ (вид. ВУАН.), проф. Ол. Грушевського — „Господарство Київської мітрополії та монастирів в XVI в.“ (Київ, 1924)³ ітд.

Низку популярних церковно-історичних нарисів подає „обновленський“ (живоцерковний) „Український Православний Благовісник“, але ці нариси більшого значіння для науки не мають⁴.

Нарешті, згадаємо ще про написану акад. М. Грушевським на замовлення євангеліків з Америки книжку „З релігійної думки на Україні“, складену з очевидною тенденцією, але цікаву яко перша хоч і виразно тенденційна спроба загального огляду розвитку української релігійної думки на Україні⁵.

З церковно-історичних творів, виданих українськими ученими на еміграції перш над усе мусимо зазначити видруковану в Америці працю нашого видатного історика й мислителя та публіциста Вяч. Липинського: „Релігія і Церква в історії України“ (Передрук статей з „Америци“. Phi-

¹ Рец. о. В. Толочка — в „Зап. ЧСВВ.“, т. I, вип. 4.

² Рец. В. Заїкина — в „ЛНВістнику“, 1925, том LXXXVII, кн. 1 (май).

³ Рец. на працю О. Грушевського — о. Й. Скрутня в „Зап. ЧСВВ.“, т. I, кн. 2-3.

⁴ Рец. В. Заїкина — в журн. „Елліс“, кн. 1 (1926).

⁵ Оцінка цього огляду зроблена була о. д-ром Іщакком в спеціальній статті в „Ниві“ (XX [1925]), а також окремо книжка оцінена в отсім вип. „Зап. ЧСВВ.“.

ladelphia, 1925). Деякі принципові уваги в церковних справах, теж інтересні з ідеологічного церковно-історичного погляду подав Вяч. Липинський також у своїм листі до ред. „Богословії“, писаним з приводу ювілея о. Митрополита Андрея Шептицького (надрукованим у „Богословії“, т. IV, кн. 1-2).

Чимало праці присвятив церковно-історичним питанням професор-емігрант І. Огієнко. На особливу увагу заслуговує його широка розвідка про св. Кирила й Методія (видана поки що лише в літографованім вигляді). Ріжних церковно-історичних питань торкається проф. Огієнко також у своїх наукових працях з історії україн. культури, з історії україн. мови й літератури ітд. Нарешті, йому належить низка популярних церковно-історичних нарисів: „Початки християнства серед українського народу“ (Варшава, 1926)¹, „Хрещення українського народу“ (Варш., 1925), „Приєднання Церкви української до Церкви Московської в 1686 р.“ (Варш., 1925) та ин.

Далі належить згадати праці з історії українського церковного права проф. О. Лотоцького — „Церковне право“, ч. I (літографований курс лекцій про джерела церковного права), „Церковний Устав кн. Володимира Великого“ (ЗНТШ, т. СXXXVIII-СXL)¹, „Свиток Ярославль“ („Наук. Ювил. Збірник Укр. Ун-ту в Празі, присвячений п. президентові ЧСР. проф. др. Т. Г. Масарикові“), а також його статті, надруковані в 1925 р. в журн. „Духовна Бесіда“: „Основи єдності християнської церкви“, „Національний елемент в християнстві“, „Змінність церковного устрою“ і „Державний закон, як правна основа автокефалії“; хоч ми цілковито розходимося з поглядами проф. О. Лотоцького, висловленими в зазначених статтях, про те не можемо не підчеркнути великої цікавості сих статтів, у яких яскраво висловлені національно-державницькі ідеї про примат національних та державних інтересів у церковнім життю та церковнім управлінню.

Рівночасно з розвитком українських дослідів над історією Церкви на Україні, помічаємо за останні роки також чималий зріст інтересу до української церковної історії та українських церковних справ серед учених инш. словянських народів і серед учених західно-європейських. З зах.-європейських праць, які стосуються до історії Церкви на Україні, занотуємо в першу чергу праці² — д-ра Б. Леба (Leib): „Rome, Kiev et Vu-

¹ Рец. В. Зайкина — в „Зап. ЧСВВ.“, т. II, кн. 1-2.

² Нотуємо тут лише ті зах.-європейські, польські й російські праці, які звернули на себе спеціальну увагу наших істориків і знайшли певну оцінку або відгук в нашій історіографії. По тій причині зокрема не зазначаємо докладів о. К. Королевського, поміщуваних на сторінках журналу „Stoudion“, жерельної розвідки о. Г. Бенедеттія (ibid.), книжки д-ра А. Корчока: „Die griechisch-kath. Kirche in Galizien“. (Leipzig, 1921), праці д-ра Ів. Шіпрака: „De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica saec. XVII et

zance à la fin du XI-me siècle" (Paris, 1924)¹, о. Й. Схрейверса: „Vie intérieure et rôle de St. Josaphat Kuncewyc" („Богословія", т. I, опісля передрук у збірнику: „Праці Богосл. Наук. Товариства", т. I)², Г. Гофмана: S. Josaphat (Roma, 1923) і „Ruthenica: I. Die Wiedervereinigung der Ruthenen. II. Der Hl. Josaphat". (Roma, 1924-1925)³, о. К. Королевського: „Le Métropolitte André Szeptyckyj, son action pastorale, scientifique et philhénotique" („Roma e l'Oriente", 1919-1920)⁴, А. Буду: „Le Saint-Siège et la Russie. Leurs relations diplomatiques au XIX-me siècle (1814-1847)" (Paris, 1922)⁵, о. Ів. Вишошевича ЧСВВ.: „De disciplina monastica apud catholicos ritus graeco-slavici" („Bogoslovni Vestnik", Ljubljana, 1926)⁶. З польських історичних праць, спеціально присвячених або почасти дотичних української церковної історії, годиться зазначити: розвідки проф. д-ра Т. Є. Модельського (виразно тенденційні, але інтересні для нашої церковної історіографії): „Lechia Pseudo-Focjusza" („Przewodnik Naukowy i Literacki" R. XLII), „Z dziejów rebaptызacji w Polsce" („Kwartalnik Teologiczny Wileński", R. III)⁷ та ин., Ст. Закшевського: „Bolesław Chrobry Wielki"⁸, о. К. Мазуркевича: „Benedykt Herbest" (Познань, 1925)⁹, д-ра А. Прохаски: „Św. Józafat Kuncewicz a polityk litewski" („Przegląd powsz." т. 160). З російських праць, присвячених українській церковній історії на особливу нашу увагу заслуговує розвідка проф. Е. Шмурла: „Кієвській митрополитъ Петръ Могила въ вопросѣ объ униі съ Римскимъ престоломъ", відчитана ним на III-ім російським науковим зїзді

XVIII". (Том I. Zagreb, 1926), відповідних розділів з книжки Р. Жанена: „Les Eglises orientales et les Rites orientaux" (Paris, 1922 і 2-ге вид. 1926); не зазначаємо теж деяких статтів, поміщених в останніх роках в париських „Echos d'Orient", сольногогородській „Kath. Kirchenzeitung", „Katholiken Korrespondenz" (тут м. и. поміщена стаття о. Т. Галущинського ЧСВВ.: „Die griechisch-kath. Kirche in Galizien und die Unionsfrage" (Prag, 1925. № 12), львівській „Gazeta Kościelna", „Irenikon" (-Revue mens. і -Collection, де на днях надруковано сумної слави працю К. Королевського — „L'Uniatisme") і и.

¹ Рецензії: Ст. Томашівського — в „Зап. ЧСВВ.", т. II, вип. 1-2; Вяч. Заїкина — в „Богословії", т. III, кн. 4; Савченка — в київській „Україні" (1924) та ин.

² Рец. о. П. Теодоровича ЧСВВ. — в „Зап. ЧСВВ.", т. I, вип. 1.

³ Обі праці належать до серії видавництва „Orientalia Christiana" (перша становить ч. 6, а друга ч. 12), між якими укр. церковній справі присвячені ще ч. 3: „Documents inédits: „L'Eglise orthodoxe roukrainienne" créée en 1921" (Roma, 1923), ч. 4: „Le dossier américain de „l'orthodoxie roukrainienne" (Roma, 1923, спільна праця кн. Волконського і еп. Дербінія).

⁴ Рец. В. Заїкина — в „Богословії", т. V.

⁵ Рец. Ст. Томашівського — в „Зап. ЧСВВ.", т. II, вип. 1-2.

⁶ Рец. Й. Скр. — в „Зап. ЧСВВ.", т. I, вип. 2-3.

⁷ Рецензія В. Заїкина — в „Елліс", 1926, кн. 1.

⁸ Рецензія С. Т. — в „Зап. ЧСВВ.", т. II, кн. 1-2.

⁹ Рец. І. Крипякевича — з „Зап. ЧСВВ.", т. II, кн. 1-2.

в Празі в 1924 році¹. Значний інтерес для історії православної Церкви на Україні мають також нариси о. С. Четверікова: „Изъ истории русскаго старчества (Паисій Величковскій)“ та „Путь умнаго дѣланія и духовнаго трезвенія“ (присвячений теж Паїсієві Величковському); обидва сі нариси, надруковані в „Пути“ (Париж, 1925, N. 1 і 1926, N. 3), трактують П. Величковського яко „русскаго“ аскета, але подають досить цінні відомости про його особу й діяльність².

Розуміється, сей наш перегляд праць по історії Церкви на Україні є дуже далекий від належної повноти. Ми зазначили в сім огляді головноті праці, що звернули спеціальну увагу української історичної критики або мали взагалі певне значіння й інтерес для української церковної історіографії.

У всякім разі, навіть на підставі перегляду зазначених нами тут праць, можна бачити, що за останні роки в дослідях над українською церковною історією досягнуті досить значні наслідки, опубліковано деякі цінні матеріали (в I томі „Праць Богослов. Науков. Товариства“, в „Записках Чина св. Василя Великого“ ітд.), вияснено хибність деяких досить поширених гіпотез і чимало зроблено для зясування окремих питань, а також і загального процесу історії Церкви на Україні. Одним із питань, що найбільш цікавили дослідників української церковної історії, було (як і можна було сподіватися) питання про становище України з церковно-історичного погляду між Сходом і Заходом. Се питання було основною темою цілої низки праць: д-ра Леба „Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-me siècle“, проф. д-ра Чубатого „Західна Україна й Рим в XIII віці в їх змаганнях до церковної Унії“, о. д-ра Ішака „Уніонні й автокефальні змагання на українських землях“, проф. Шмурла „Кієвскій митрополитъ Петръ Могила въ вопросѣ объ Унії съ Римскимъ престоломъ“ та ин. Того ж самого питання торкнувся у своїх статтях на церковні теми й видатний публіцист і мислитель В. Липинський. З иншого погляду, протилежного майже всім вичисленим вище авторам, підійшов проф. І. Огієнко до того ж питання у популярнім нарисі „Хрещення українського народу“, викладаючи й поглиблюючи погляди покійного Є. Голубінского, відомого російського історика Церкви. Питання про становище України в минулому між Сходом і Заходом з історично-церковного погляду, як рівнож і з погляду сучасної церковної ідеології порушував у вельми-цікавій промові „Нова доба нашої Церкви“, виголошеній на ювілейнім святі на честь о. Митрополита Андрея Шептицького, о. д-р Г. Костельник (ся промова о. д-ра Ко-

¹ Див. замітки М. Ж. в „Старій Україні“, 1924 р., кн. XI.

² Уваги наші з приводу сих нарисів мають бути подані нами в ближчому часі.
ЗАПИСКИ ЧСВВ. (1926) II. 3-4

стельника, надрукована потім в газеті „Діло“ й окремо, викликала загальне зацікавлення)¹.

Порушені були в останніх роках і деякі інші питання першорядної ваги з історії Церкви на Україні, нпр. про ролю громадянства в церковнім життю на Україні в минулому (в працях — проф. д-ра Чубатого: „Становище Церкви в козацькій державі“, проф. Соколова: „Україна і грецький Схід“ та ин.; порів. також мою рец. на працю д-ра Чубатого), про значіння та ролю Церкви в культурнім розвитку України, зокрема про ролю Укр.-Католицької Церкви в культурнім життю на Зах. Україні в XVIII ст. (див. нпр. „Історію української літератури“ проф. М. Возняка, особливо спеціальний розділ в III томі цієї праці: „Унія як національний чинник у Західній Україні“ та інші); останнє питання часто вирішувалося нашими дослідниками в негативнім дусі: Укр.-Католицькій Церкві приписувалася в XVIII віці навіть цілковито негативна роля, часто розглядалася jako де-націоналізаційний чинник ітд.; але нині наша наука визволяється від апріорних антицерковних тверджень і приступає до належної оцінки значіння Церкви в національнім та культурнім життю в минулім Україні.

Але не будемо перецінювати нових досягнень на полі української церковної історії. Багато окремих питань в ній все ще залишається або зовсім неосвітленими або малодослідженими та спірними. Не має також досі жадного загального огляду (навіть побіжного) історії Церкви на Україні. Тимчасом, з огляду на велику вагу Церкви в політичнім і культурнім життю України в минулі віки, брак належного освітлення української церковної історії дуже шкідливо відбивається на загально-історичних наукових дослідах над минулім України. А з другого боку, в сучаснім нашім церковнім життю раз у раз доводиться зустрічатися з ріжними питаннями, яких належне освітлення вимагає історичних екскурсів і особливо підчеркує необхідність дальшого розвитку української церковно-історичної науки.

Вже по написанню сього нарису одержана була нами нова праця одного з найвидатніших істориків проф. д-ра Ст. Томашівського з історії Церкви на Україні в XIII ст. „Предтеча Ісидора. Петро Акерович, незаний митрополит руський“ (відбитка з „Записок Чина св. Василя

¹ Мною також порушене було се питання в кількох моїх розвідках, статтях і рецензіях: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X wieku“ (друкується в журн. „Ελληνες“ і окремо), „Християнство на Україні за часів князя Ярополка I“, „З приводу релігійної боротьби серед Українців в Америці“ („Канад. Українець“, 1925 р., N. 4), „З сучасної української богословської літератури“ („Діло“, 1925, NN. 199-201), в зазначених вище рецензіях на книжки д-ра Леба, проф. Огієнка, проф. Лотоцького та ин.

Великого“, т. II, вип. 3-4)¹. Це безперечно є одна з найкращих і найцінніших монографій з нашої церковної історії. Її відзначають солідність, самостійність і оригінальність досліду, талановита синтеза й широкий історичний виднокруг автора. Розвідка ся має безперечно велике значіння для з'ясування згадуваного вже нами питання про становище України в минулім між Сходом і Заходом з церковно-історичного погляду. Проф. Томашівський, на підставі історично-наукових своїх дослідів, приходять до висновку, що змагання України до зближення з Заходом так само природні й давні, так само самостійні й давні, як історичний процес творення української народности, як окремої національної індивідуальности. Нову працю проф. д-ра Томашівського ми повинні визнати цінним внеском в українську церковно-історичну науку.

Вячеслав Заїкин

Про ювілей у греко-католицькій Церкві на Литві і Білій Русі 1826 р.

НЕДАВНО появилася в виді брошури, як відбитка з журналу „Kwartalnik Teologiczny Wileński“ (III [1925], стор. 143-190), цікава розвідка проф. університету Ст. Баторія в Вильні, о. д-ра Чеслава Фальковського, п. н.: „O Jubileuszu na Litwie i Rusi w 1826 roku“. З цінної праці, основаної на жерелах як друкованих, так і рукописних, з котрих головним є: „Diarjusz Roku łaski, czyli Wielkiego Jubileuszu Pozwolonego świata Chrześcijańskiemu od Leona XII Papieża Służący na część Białej Rusi. Napisany przez x. Korneliusza Rapczyńskiego Ś. T. Prezentata, Prefekta Nabożeństwa Jubileuszowego, Dominikana, w Zabiałach“. (Архив бібліотеки Унів. в Вильні, сигн. 352), виймаємо все те, що торкається гр.-кат. Церкви, означеної в тім часі на дотичній області.

Для уніятів у дієцезіях виленській і берестейській митр. Йосафат Булгак одобрив 3. X. 1825 р. окремий порядок (надрукований у Вильні, в друкарни ОО. Василян п. н.: „O Jubileuszu w Rzymsko-Unitskich Wileńskiej Metropoliczcy i Brzeskiej Dycezyjach przez rok 1826. obchodzić się mającym“), в яким відбилися благородні намірення, глибоко перепоєні християнським духом. При вичислюванні умовин позискання ювілейного

¹ Див. рецензії І К-ча в час. „Нова Зоря“, N. 6 (57); В. Заїкина в „Поступі“, т. VII, N. 5-6. Трохи коротше, та не менше солідно, той сам наш історик подав свої погляди про митр. Петра Акеровича в книжечці: „Ruski epizod Soboru Lugduńskiego 1245. Szkic historyczny“ (Львів, 1927). Рец. О. в тижн. „Przegląd Wileński“, N. 8.

відпусту, пригадано вірним, що діла милосердя можна сповняти даючи, після спромоги, милостиню вбогим, обслуговуючи хорих по шпиталях, подаючи будь-яку пільгу тим, що працюють, служачи доброю радою...“ і т. п. Між визначеними релігійно-моральними темами духовних наук находимо також матерію: „Про пошану людей різного віроісповідання“. В ювілейнім набоженстві по уніятських церквах вживано головно польської мови.

Ювілей зачинався на вечірні й по вступній проповіді було виставленне Найсвятійших Тайн, в часі якого співали священники навколішках „Царю Небесний“, опісля відмовляли літанію до Всіх Святих, потім служитель, лежучи хрестом на землі, а інші священники враз із людьми навколішки, відмовляли псалму 6. По тих молитвах відправляли стоячи „Ектенію“ з поклонами, пізніше благальну пісню „Святий Боже“ і служитель, звернений з Найсвятійшими Тайнами до людей, співав тричі „Спаси люди твоя, Господи“... і т. д.

Рано, аж до полудня, порядок був слідующий: по першій Службі Божій, священник, одягнений в стихар і епитрахиль, відмовляв навколішках з народом „Отче наш“, „Богородице Діво“, „Вірую“, а також акти віри, надії і любови. Потім служитель, лежучи хрестом, відмовляв псалму 50. По молитвах частина людей співала набожні пісні, а інші в тім часі сповідалися. По співаній Службі Божій була наука або проповідь, по ній благальна пісня. Підчас вечірного набоженства пояснювано катехизм.

Священники гр.-катол. обряду, як світські так і Василяни, своєю працею радо спомагали ювілейні обходи, що їх улажували латинники в Вильні. Згадаємо тут між и. о. Плятона Сосновського, знаменитого проповідника, і о. Арсенія Хрулькевича, Василянина.

У многих місцевостях на Білоруси, уніятський клир, якому було значно тяжше влаштувати відповідні обходи, відправляв ювілей спільно з латинським духовенством. Яків Мартусевич, уніятський єпископ луцький і завідатель архієпископства полоцького, звернувся до могилівського офіціала Грабовського з таким проєктом, який очевидно одержав одобренне Сестшеньцевича. Відпис листа сего останнього до Грабовського д. 10 грудня 1825 р. має: „Uwielbiając zbawienne żądanie JW. Biskupa Łuckiego Unitskiego Martusewicza i Kawalera, na łączne odbycie następującego Jubileuszu, cum utroque Clero w kościołach, tak dla znaku jedności Kościoła S. iako i dla powiększenia chwały Boga ze zbawieniem dusz wiernych, z ochotą takowe zgłoszenie się Jego przyjmuję, a Illustrissimae Reverentiae Vestrae ogłoszenie Duchowieństwu naszemu o tem, przyporuczam“.

І тому то, щоби дати уніятам змогу користати з набоженств, наук і проповідей, які виголошувано по костелах, уніятська консисторія в Полоцьку зобовязала своє духовенство, щоби прибувало зі своїми вірними

до тих близьких місцевостей, де латинський клир оголошував і організував ювілейні обходи.

Ювилей в р. 1826 був се останній, великий церковний обхід на Литві й Руси, в яким духовенство обох обрядів трудилося спільно над спасенням душ у винограді Христовім, — бо політика російського правительства, яка вже перед листопадним повстанням пляново прямувала до знесення ненависної унії, зачала діяльність в сім напрямі сейчас після повстання, забороняючи уніятському клирови виконувати будьякі духовні послуги по костелах латинського обряду. (Див. Указ управляючого сенату д. 5 листопада 1831 р. „Про заборону будувати власновільно церкви і каплиці чужих віроісповідань — а також, щоби священників уніятського обряду не вживано до послуг при римо-католицьких костелах, ані каплицях“ — обіжник р.-кат. Консистоїї виденської д. 24 грудня 1831 р. Архив бібл. універ. у Вильні, сигн. № 420. Пор. X. Edward Likowski, „Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku“, Warszawa 1906, II, 82).

Від д. 28 лютого до кінця року 1826 відправив о. Рапчинський місієним способом 17 ювілеїв на Білоруси. В 7-ох місцях відправлено тоді ювілейні відправи в уніятських церквах: в Горбачеві, Россоні, Клясичах, Томсині, Таболаках, Миколаєві і Левполи. Число тих, що приступали в тих церквах до св. Тайн, дійшло до 21.885; (див. звіт о. Рапчинського до єпископа Якова Мартусевича. — *Diarjusz*, к. 44-45), а загальне число вірних обох обрядів, що висповідалися, було превелике: 102.514 (Звіт о. Рапчинського до рим.-кат. Консистоїї в Могилеві — *Diarjusz*, к. 43-44).

Згадуваний тут раз у раз *Diarjusz* о. Рапчинського містить в собі багато подробиць, які в короткій праці о. Фальковського полишено на боці, а які однак заслугоують на увагу, бо подають майже повний образ життя гр.-кат. Церкви на Білоруси в першій чвертині XIX віку. Відповідно до поручення провінціяла, Рапчинський нотував запопадливо в своїм „*Diarjusz*“ перебіг відправлених ювілеїв, та в яким порядку відбувалися набоженства, процесії, хто зі священників говорив проповіді, хто мав науки, в якій мові, хто відзначився вимовою або ревністю в праці, кілька осіб в кожній місцевості приступало до сповіди й св. Причастя, — крім того, Рапчинський, як такий, що мав жилку до пера і люблячи обсервувати, долучував короткі завваги історично-статистичні: про скількість церков, мешканців у поодиноких місцевостях, про особливости міст і дворів, а передусім, на основі безпосереднього приставання, подавав незвичайно цікаві, влучні свої замітки про морально-обичаєвий стан вірних, про сучасний культурний уровень громадянства та уніятського клиру, про взаємини панів і підданих, то-що. Під тим оглядом *Diarjusz* дає теж цінний матеріал, малюючи досить вірний образ сучасного релігійно-морального життя на значнім просторі Білоруси.

Свої місії зачав Рапчинський від Полоцька, де ювілей, відкритий в привіт епископа Мартусевича д. 28 лютого, тривав цілий березень. ОО. Василяни мали в Полоцьку церкву на Замку. Монастир був просторий і величавий. Полоцькі Василянки мали деревляну обитель. Підчас ювілею голосилося науки й проповіді, вечером робилося іспит совісти „для осіб висших станів“ по польськи, для простолюддя — по білоруськи. Нарід горнувся так радо, що церква не могла помістити його. Приходили навіть іновірці, головно православні, яких Рапчинський зневажив був тим, що наказав католикам навідуватися до їх церков, а іновірців образив нападами на Лютра, Кальвіна й масонів. Ті жалоби дійшли до відомого полоцького поліцмайстра Штерна, який зажадав від домініканського настоятеля в Полоцьку, о. Павловича, щоби проповідник „отъ подобнихъ поруганій всѣхъ исповѣданій всемірно воздержался“. Відповідь настоятеля успокоїла власти тим, що виступ спрямовано головно проти масонів. (Diaryusz k. 26-27).

Наслідки ювілею були корисні: нарід приступав до св. Тайн, направляв кривду, давав щедрю милостиню. (В Полоцьку зібрано 1.896 рублів, з чого 1.400 р. призначено для трох шляхотських(!) але зубожілих родин, решту роздано жебракам і вбогим учням (Diaryusz k. 27).

Заохочений успіхом і похвалами за „апостольські праці“, надрукував Рапчинський: „Wezwanie Obywateli i Duchowieństwa Łacińskiego i Greko-Unickiego Obrządku na Jubileusz“ і продовжав поїздки по Білоруси. Праця була тяжка, але мила. Ювілеї по парохіях відправлялися по 15, насто по 10, 9, деколи по 5 днів. Робота йшла від год. 6 рано до 7 вечером. Порядок набоженств був слідуочий: рано — наука, процесія з посіщеннем назначених станичних церков, каплиць, престолів або хрестів, поворот до церкви, наука, співана Служба Божа, благальна пісня і приписані молитви. По обіді від год. 3 по пол. катехизм, іспит совісти, вечірня, проповідь, благальна пісня і вечірні молитви. Додаткові ювілейні набоженства (молитви, благальні пісні, то-що) відбувалися всюди(!) по польськи, після порядку, який уложила моголівська Консисторія; але попри науки й проповіді виключно польські, в многих місцевостях голошено катехитичні науки і іспити совісти по білоруськи. Рапчинський та його співробітники знали сю мову і послуговувалися нею в науках для вірних. Згадка про ті ювілейні білоруські науки, голошені в р. 1826 була ще живою в р. 1866, як се видно зі звіту архієпископа мінського і бобруйського Михайла до православного синоду в Петрограді (д. 28 лютого 1866 р.).

Уніятське населення, яке чуло дуже рідко Боже слово, горнулося численно на ювілейні обходи, а проповіді й науки, виголошувані систематично й популярно, розбуджували релігійно-моральне освідомлення. „До

нас, наче до яких Ангелів, приходили батьки й матері за порадою у терпіннях своїх і дітей“ (Diagjusz к. 34-35). Люди переводили радо цілі дні по церквах, деколи приносили зі собою до церкви запаси харчів і кормилися там(!) хлібом, мясом і сирами, як н. пр. в Кубличах. (Diagjusz к. 36).

Білоруські ювілейні науки виголошувано по таких церквах: в Клясичах, місточку, що належало до Петра Oubrill, іспанського посла, де державець Гаспар Снопковський побудував своїм коштом церкву для уніятського населення; в Ушачи, в ОО. Василіян, в Горбачеві....

В ювілеях брала участь і шляхта, яка несла підчас процесії свій престолік (несли пані), а в часі псалми („Бог наш приближищем“ (?)), жінки й муштини в захристії лежали хрестом за прикладом духовенства (Diagj. к. 32).

В часі проповідей було багато плачу й зойків, часті навернення. Головно на прикінці проповідей, коли то вірні, падаючи на землю, прямо слезами зрошували поміст. Були часто також по церквах і шелести, а навіть і голосні спротиви(!), тоді, як з проповідальниці падали надто сильні громи. Мало се місце в Горбачеві, коли наказувано за крадіжи й забобони. Темнота була надто велика — були такі, що не вмiли навіть щоденних молитов (нпр. в Томсині). Все те, були наслідки панщини. Діставалося отже дещо й панам.

Православні ходили на ювілейні місії з цікавості або захочені панями (нпр. в Томсині). Православне духовенство та проводирі православних дивилися на се нерадо.

Уніятська парохія в Томсині повстала ось як: Був там двір і добра підкоморія Йосифа Мідунецького. У віддали 1½ верстви від двора був колись православний монастир. Один з предків Йосифа Мідунецького порозганяв православних монахів, монастир зруйнував, при дворі побудував уніятську парохіяльну церкву і поволи перетягнув населення на унію. За Катерини II се населення оперлося схизмі. (Diagj. к. 34). В сій якраз церкві лучився знаменний випадок підчас ювілею в р. 1826. „Otiec Iwan Pop Ruski s Prysحاب“, прийшов другого дня, як зачався ювілей, до Томсина, протиснувся поміж зібраний в церкві народ підчас науки о. Рапчинського, поставив свою чашу з освяченим причастієм на великім престолі, зробив із 30 низьких поклонів і слухав пильно до кінця його науки. Потім просив престола, щоби міг щодня відправляти літургію і роздавати там св. Причастіє численним своїм парохіянам, яких привів на ювілейні науки. Як йому сказали, що всі престоли заняті, згодився на престіл під шопою (!) і там сповідав та причащав своїх „благочестивих“ парохіян. Мимо сего багато його парохіян волило прийняти уніятське св. Причастіє. Православні пані, які приглядалися ювілейним обрядам і слухали наук, „дуже

розгнівалися на свого попа, який своє причастіє виставляв на непошану, передержуючи його в шопі“. (Diarj. к. 34).

В Альбрихтові, в святочні дні, йшов народ до церкви громадками, несучи перед собою хоругви й барабан(!); в таким самим порядку вертав по відправі з набожним співом домів. Був тут також у звичаю білоруський катехизм в піснях. (Diarj. кк. 28-29).

Костел в Дерновичах був з початку уніятською парохіяльною церквою, — „за влади Катерини II колятор, з боязни, щоби уніятів не переведено на „благочестіє“, спільно з о. Погоським перевели уніятів на латинський обряд, церкву переіменовано на костел... Така штука коштувала колятора до 30.000 асигнаційних рублів“ (Diarj. к. 30).

А знова в Хлопиничах уніяти, окружені „старовірами“ (Rozkolniki) сміло переходять на їх віру (через службу в них і гостину). З волости Хрептовичівської, були чотири пари, що їх зловлено як жили без вінчання, сповіди й Церкви. „На приказ комісаря двірського П. Міладовського вибили їх прутами й казали вернути до уніятського обряду“. (Diarj. к. 38).

Між Білорусинами-уніятами була велика темнота і релігійне незнання (багато вірних не вміло молитви). Крім того були на Білоруси такі гріхи: крадіжки, чари, грубі забобони, п'янство...

Світське уніятське духовенство, без достаточного образования, з нужденною дотацією, залежне від коляторів, без пошани в громадянства, було вбогим пролетаріатом серед духовенства і — мовчало. Уніятський клир не був на загал злий, але без образования не міг сповнити своєї високої місії. Митрополит Ростоцький розсилав між иншим відповідні для духовних книжки, але се ніщо не помогло. Занедбанне образование та його упослідженне пімстилися на унії і помогли до русифікації білоруського народу. Майже ніде не голошено по церквах наук і проповідей, а катехизація належала до виїмків. Зпоміж духовних вирізнявся о. Романкевич, повний апостольської ревности. Народ сам домагався проповідей. Так нпр. громадяни дризенського повіту жадали голошення слова Божого і в тій цілі вислали відповідну просьбу до єпископа Мартусевича.

Навіть у ОО. Василян в Ушачи останок часу, який лишався до год. 8, заповнювано білоруським катехизмом, до відчитування якого вживано двох хлопців, чим гіршилися деякі громадяни, які бажали бачити при тій заняттю старших людей. Слово Боже по церквах голосили лише оо. Рілейко й Романкевич, „з яких перший трудився з хісном на проповідальниці, другий навчав пильно своїх парохіян катехизму приписаного... в дієцезії полоцькій“ (Diarjusz к. 44-45).

Треба справді подивляти, як уніятські вірні, мимо тяжких панщиняних умовин, мимо так недостаточного душпастирства, остали добрим ма-

теріялом, у яких недостачу релігійного освідомлення заступала часто „природна доброта“. Тому то Рапчинський дивувався зівсім слушно високому ступневи Божої ласки, уділюваної щедро тим простим селянам на Білоруси. „Nie mając Rolnicy — писав він — żadney ReligiiNEY pomocy od swych Prezbiterów, oprócz Komunii Wielkonocney i Spowiedzi, nic zdrożnego ani pagannego nie mają w swych obyczajach. Pobożni, skromni, Panom swym ulegli i posłuszni, sprawiedliwi, wolni od występków nieczystości, kradzieży i zabobonności (co rzadkością iest na Białey-rusi). Do Xięży swych bardzo są przywiązani“... (Diarjusz, k. 34).

Ювильей впливав на злагідненне панщиняних умовин.

о. Вл. Толочко

Сторінка з історії монастирської школи в Лаврові

ВЕСЬ текст, що його подаємо низше, списаний на однім боці аркушевої картки, одною рукою (за виїмком кінцевого уступу, надрукованого в нас курсивою, котрий написав підписаний там К. Срочинський), і зі зазначеним на обороті змістом: *Synopsis Scientiarum In Monast Laurovienen 1783. in 1784 An tradendarum*. Нема сліду, що картка була коли вклеїна або злучена з іншими, а наголовний зміст і кінцева апробата кажуть припустити, що се радше шкільний акт, виготовлений монастирським начальством для урядових цілей. Се свого рода розпорядок монастирської шкільної влади для учителя й ученика.

Коли зважимо, що загалом монастирське шкільництво в нас непростіжене, а зокрема лаврівська школа того часу, хоч як важна і повна значіння (див. „Записки ЧСВВ.“ II. 63), не діждалася ще жерельного освітлення, надрукований нами текст віддасть у тім ділі свою прислугу.

Ad M. D. T. O. M. Gloriam B(eati)ss(i)maeq(ue) semper Virginis et sine labe Conceptae Mariae Honorem, Sancti Patris N(o)s(t)ri et Proto-Patriarcham Basilii Magni Sancti Joannis Chrisostomi Scholae Tutelararum OO(mnium)q(ue) SS Perennem Cultum et Perennem Venerationem.

SYNOPSIS SCIENTIARUM

Quibus juvante Eodem T. O. M. DEO, Opitulante Sanctissima Genitrice Ejus nec non SS. Tutelaribus, cum Permissu Superiorum in Monasterio Lauroviensi Annô Scholasticô Sequentе sub Faustissimis Auspiciis Rndissimi ac Relgssimi Dni, Dni Cornelii Sroczyński Pro(vi)nciae Consultoris Loci Rectoris ac Moderatoris Dignissimi RR. in Xto FF. Operam navabunt. Et quidem

Primo Anni Quadrante

Tempore Matutino studebunt, 1mo Prosodiae Alvari, 2do Institutionibus Poeticis Latinis. 3tio Institutionibus Poësis Polonicae. 4to Geographiae Astronomicae Tepperianae.

A Prandiis vero navabunt operam 1mo Constructioni Alvari. 2do Prosodiae Alvari. 3tio Institutionibus Arithmecis Slawinsianis. 4to Principiis Geographiae Naturalis et Politicae.

Repetitiones (: quae, nullâ praetermissâ die ab hora 7ma usque ad 8vam vespere erunt :) hęc quartallo ex Arithmetica Geographia, et constructione Linguae Latinae alternando erunt. Exercitationes autem cum Grammaticae tum Poëticae erunt.

Secundo Anni Quadrante

Tempore Matutino dabunt operam 1mo Epitomis Rhetorices. 2do Institutionibus Poeticis. 3tio Geographiae Astronomicae Tepperianae 4to Orationi Ciceronianae pro Marco Marcello vel brevioribus Oratiunculis Cl. P. Le Jay.

A Prandiis autem Studebunt 1mo Institutionibus Poëticis et Prosodiae. 2do Institutionibus Arithmetice Slawinsianis, vel Algebrae Horvathianae 3tio Geographiae Politicae 4to Mythologiae. Repetitiones solitò more ex Arithmetica et Algebra, item ex Geographia cum Astronomica, tum Politica peragentur. Exercitationes Scholasticae, partim Poëticae, partim Oratoriae erunt.

Tertio Anni Quadrante

Tempore Matutino Vacabunt 1mo Epitomis Rhetorices 2do Institutionibus Poëticis. 3tio Orationi Ciceronianae pro Anno Milone, vel in Pisonem, aut Oratiunculis Cl. P. Le Jay. 4to Geographiae Astronomicae, vel si haec finita fuerit: Principiis Geometriae Cl. Wolfii. Jamvero a Prandiis dabunt operam 1mo Epitomis Rhetorices. 2do Institutionibus Algebrae Horvathianis. 3tio Historiae Ecclesiasticae. 4to Mythologiae. Repetitiones hoc ultimò Anni Quadrante ex Algebra et Geometria erunt. Exercitationes autem Scholasticae, solae Oratoriae.

In Schola Temporis Dispositio.

Mane elapsâ horâ octavâ, immediate semiquadrante, explicabitur Liber Spiritualis: intra tempus autem residuum usque ad nonam inclusive, exaudientur et assignabunt Lectiões. Ab hora autem nona usque ad semidecimam explicabuntur vel Publii Ovidii Nasonis Elegiae Tristium vel Sarbievii Epigrammata, vel Virgilio Maronis Aeneidos Liber III. Tempore pomeridiano, elapsâ horâ 2dâ usque ad tertiam audientur Lectiones, a tertia autem usque ad 4tam explicabuntur Orationes vel Ciceronianae, vel Murelianae, aut Cl. Le Jay cum expositione, et demonstratione Regularum, Locorum et Figurarum. Quae omnia, quae juxta hanc praescriptam methodum tradentur cedant Ad M. D. G. B. V. M. H. S. Patris Nostri Basilii, S. Joannis Chrysostomi, OOq SS Perennem Cultum et Venerationem.

Praesentem Scientiarum, singulis Anni Quadrantibus tractandarum, Synopsis, et temporis Scholastici partitionem, salva (: si id justa necessitas, modo non praevisa, postulaverit :) quorundam immutatione, laudo, probo ratifico, ac quatenus executioni dentur, omnimode tum Reverendo D^o Docti, cum FFbus Studentibus, insinuo. In fidem subscribo datt in Monasterio Lauroviensi die 10. 7br. v. s. 1783. Annò. P. Cornelius Sroczyński OSBM. P. C. Sprr Laurov. mpp.

Подалъ Й. Скр.

Академічний семінар у сучасних школах ЧСВВ.

Його вартість і значіння

ПІСЛЯ славних традицій давньої василіянської школи дістався в спадку всім сучасним школам Чина св. Василя В. і академічний семінар. По правилах тогож Чина Василянин не менше обов'язаний дбати за належне підготованне до священничого уряду, як і за власну досконалість. По тій причині Чин відступає довгі ряди літ для студій, для школи відставляє що найкрасші професорські сили, особливійшим стараннем наділяє студентські доми, робить чималі витрати на книжки і бібліотеки, збороняє займати студентів заняттям, що не йде в парі з наукою, заряджує для них окремі полекші і диспензи, словом -- робить усе, щоби кожного свого ученика найбільше навчити і приспособити його для великої цілі Чина. Притім не так толерує, як радше похвалює і горячо поручає всякі зусилля студентів, їх власні спроби і змагання помогти собі як найдоцільнійше при набуванні всякого знання. В сім останнім ділі академічний семінар вибивається на перше місце і тому не дивно, що Чин у своїх школах надає йому незвичайну вартість і прив'язує до него всебічне значіння. Й в самій річі, ідея академічного семінара і його достосованне до великих потреб Чина, жадають, щоби ті наукові семінари не лише дальше існували в школах ЧСВВ., але щоби їх розумно і доцільно плекати та витягати з них ті користи, для яких семінар оснований. Тій справі присвячені отсі рядки.

Слушно говорять, що сама школа не творить фахових людей. Щоби стати такою фаховою людиною, треба хотіти і уміти самому дійти до сего. Школа намічує дорогу, кидає світло, вказує спосіб набути і зглубити правду, знання. Школа підготовляє рілю і кидає зерна науки, а ученик власною працею і власним хистом плекає зерно і зриває овоч. Та до сеї особистої і власної праці треба хотіти, треба й вміти забратися. Досвід навчив, що академічний семінар учить одного, учить і другого. Вчить хотіти доповнювати і поглублювати шкільну науку. І так, навчає сего вмілими вказівками і проводом учителя, без співучасті якого немислимий академічний семінар, навчає прикладом уже працюючих членів, навчає своєю систематичною метою. Се конкретні способи навчання.

Та коли поставимо справу абстрактно, то й тут бачимо доцільність академічного семінара, котрий учить правдивого хотіння забратися самому до наукової праці. Семінар мимоволі розбуджує, якщо не степенує, дримаючий у глибині розумної душі той „*principium scientiae*“, той „*interius lumen intellectus*“, як висловлюється св. Тома (I. qu. CXVII. a. 1; de Verit., qu. XI. a. 1), при помочи якого хочеться придивлятися правді, її розби-

рати, її зглубляти. Й коли ще в чиїм серцю не завмерло чувство ідеалу, почування сили і життя, годі подумати, щоби та людина не схотіла приступити до світла і в його сяйві любитися правдою. Тзв. „*dominium politicum*“ хиткої людської волі знаменито ломиться науковим семинаром, особливо, коли він обов'язковий. J. de Maistre написав у однім листі, що в тім випадку академічний семинар учить найтруднішої річі на світі, себто хотіти.

Але вчить він теж і вмілости забратися до наукової роботи. В самих початках академічний семинар посвячує звичайно багато уваги збірці матеріалів (*silva rerum*), тому на сповид дрібному, а в дійсности найбільше помічному середникови при всякій науковій праці. Вже надто добре навчився научний світ цінити записки зложені в збірці. „Виписки з прочитаного, пише Л. Фонк, змушують більше уважати при лектурі: вони помагають красше зрозуміти і легше присвоїти собі зміст; вони найліпшою підпорою для нашої слабої і непевної пам'яті (див. *Wissenschaft. Arbeiten. Innsbruck 1908, 165*). В тім самім розумінню говорить про збірку св. о. Василій В. в своїй клясиці розвідці *Πρὸς τοὺς νέους* (X. §96): „*Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀδροῖζουσιν, ὡς περ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν, πολλαὶ γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ προσθήκαι πεφύκασι*“.

Крім сего, науковий семинар безпосередно вводить свого ученика в наукову атмосферу. Так нпр. семинар заставляє його читати, виписувати, здавати собі справу з прочитаного, робити звіт, оцінку, овшім — самому пробувати, пробувати раз-другий, подужувати невдачі, сідати до самостійної праці. Хто скаже, що семинар не робить того всего методично, педагогічно й образуючо? Бож не те, що ми щось знаємо, але в якій ціли се знаємо і чи зуміємо передати його другим, отсе якраз складається на доцільне виобразування. „В християн, каже св. Єронім (*Epist. LIV. 6*), не питають за початком, але за кінцем“. Не досить мати знання, але треба вміти його використати. Ось відси беремо окрему спонуку за вдержанням і систематичним веденням академічних семинарів по школах ЧСВВ. Василіянин має бути під кожним оглядом першорядним. А деж красше може він заправитися в мові, письмі, де більша вправа в реториці, як не на семинарах? Передусім остання штука, реторика, мусить бути кождому з нас цінною. „*Redemacht ist in der Tat, kliche M. Meshler, das Zepter, welches die Herrschaft über die Herzen führt, das Schwert, welches die Geistesschlachten schlägt und entscheidet; sie ist das Organ des höchsten Segens, des Heiles und der göttlichen Offenbarung geworden*“ (*Gesam. kl. Schriften I². 81*). Та знаємо добре, що без великої вправи, реторика останеться скарбом недосяжним.

І ще одного вчить науковий семинар. На се одно всі тепер звертають увагу, до сего одного зміряє виховання. Є ним вироблення гарту і самостійности, вироблення характеру своєї особовости. Поважна научна

праця не вдоволяється хвилими настроями. Вона не любить многолюдних улиць, не любить блистіти і показуватися зібраним гуртам. Натомість завжди жадає жертви, сили волі, терпеливості. Ті прикмети піддає кождий науковий семінар. Вистане принаймні згадати те ломання себе, коли збираємося чи опісля продовжуємо якусь роботу; вистане підкреслити потребу спокою, зрівноваження, коли нам праця не вдається, коли слід прикладати свою руку до неї самої кілька разів, коли множаться труднощі після простудювання щораз то нової літератури, коли дискусія викаже браки, ітд. Вистане згадати труднощі, що їх несе за собою кожда виписка, кожде провірення її сенсу, вірності, автентичности, то що, вистане натякнути на терпеливість, якої жадає роблений звіт, коли то в праці автора стараємося знайти те, що він у ній зложив. Справді, після такої школи дізнаємося про правдивість вислову св. Єроніма: „Grandis esse prudentiae augum in luto quaerere“ (Epist. CVII. 12).

А самостійність у праці? Чи се не простий вислід з розумної участі в академічному семінарі? На нім прецінь учимося самостійно думати, самому давати собі раду. Коли обводиться оком довкола себе шукаючи, чи не найтиби бажаного легким коштом і коли того не знаходиться, тоді зачинається власна праця, яка звичайно, може і по чисельних спробах, доводити до мети. „Взагалі нема легких метод, писав de Maistre, щоби навчитися трудних річий. Єдиною метою є замкнути свої двері, сказати собі, що нема легкої методи і — працювати“. Очевидно, не противиться самостійности піддатися проводови досвідного провідника та взагалі радитися, бо провід на семінарі конечний, поради і вказівки, особливо в початках, переважні. Сущим бо для кожного є приймати, потребувати і незнати.

Підносячи нині вартість і значінне академічного семінара висловлюємо надію, що сей могутній чинник і на будуче сповнятиме в школах ЧСВВ. своє високе завдання і виховувати буде поколінне умних Василян для праці народної і церковної.

о. Й. Скрутьєнь ЧСВВ.

До історії питання: хто був архієпископ Петро 1245 р.?

ВЖЕ після закінчення й надрукування розвідки „Предтеча Ісидора“, доглянув я неповність поданого там у гл. IV-ій (ст. 247-254) реєстру авторів, які старалися розв'язати історичну загадку про характер й особу учасника 1-го ліонського собору, „руського архієпископа Петра“. Не живши цілий ряд літ (1919-1925) у Польщі, переочив я розвідку великопольського священника о. Умінського про татарську небезпеку

в сер. XIII-го в. і папу Іннокентія IV, видану львівським товариством „Biblijoteka religijna“¹. Згадана тут не лише участь архієпископа Петра в соборі (ст. 15) й інформація про Татар (ст. 21-22); автор пробує також, у відокремленій приписці (ст. 93-94), означити докладніше й особу руського владика. Він уважає його дійсним Русиним і схиляється до погляду, що титул архієпископа не міг бути витвором непорозуміння. У звязку з сим, висуває на перед три можливості в близшому означенню: а) що Петро — то таки сам митрополит-номінат Кирило-Русин; б) що він ідентичний зі знаним самозванцем Йоасафом угровським; в) що се Симеон переяславський єпископ (в р. 1089 архієпископія), який може не згинув в часі наїзду Батия, тільки утік до папи... Побіч сих головних догадок, про всякий випадок і з висловом сумніву, зазначає й таку евентуальність, що в Петрі може скривається котрий із пропавших за Батия безіменних єпископів Руси в роді рязанського, білгородського або юрїївського... При всьому тому автор щиро признається, що все те лише його догадки без найменших основ у жерелах; тільки одну гіпотезу — про Петра=Симеона — уважає з усіх найправдоподібнішою. Вкінці автор думає, що „ціла справа заслугує на спеціальну монографію“. З літератури сього тіснішого питання знає мабуть тільки думку проф. Абрагама.

Читачі „Предтечі Ісидора“ знають уже, що ніодна з поданих до вибору догадок о. Умінського не має підстави і мусить бути з місця відкинена, зокрема та „найправдоподобніша“, бо смерть Симеона переяславського (і жадного архієпископа) не підпадає жадному сумніву. Не вважаючи одначе на сей цілком негативний вислід авторових зусиль розв'язати загадку з Петром, признаю з усею приємністю, що в сій під ріжними оглядами дуже замітній і цінній праці автор виявив серйозне заінтересованя місією й особою архієпископа Петра та що, порівнаний зі своїми попередниками, таки в дечому причинився і до ліпшого висвітлення нашого питання: іменно — віддаючи належну честь реляції нашого владика про Татар (ст. 22), вказуючи на деякі окремішности в обох англійських хроніках, що зберегли сю згадку, та кладучи натиск на архієпископський титул Петра. — Взявши все те під увагу, й у звязку з усіми досьогочасними результатами історичного досліду, ще більше утверджуюся в тому, що розв'язка сього многоважного питання можлива тільки по лінії й методі, вказаних у „Предтечі Ісидора“.

¹ Dr. Fil. ks. Józef Umiński: Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII w. i papież Innocenty IV. We Lwowie 1922. — Ближе про зміст її див. в бібліографічній часті сього випуску „Записок“.

IV. БІБЛІОГРАФІЯ

Des hl. Kirchenlehrers **Basilius des Grossen** ausgewählte Schriften.

I. Band: Ausgewählte Briefe. Aus dem griechischen Urtext übersetzt, mit Einleitung und Anmerkungen versehen von Dr *Anton Stegmann*, Stadtpfarrer in Heilbronn a/N. (Bibliothek der Kirchenväter). Verlag J. Kösel & Fr. Pustet, K.-G. München 1925. 8° XXXVI+347.

— Idem. II. Band: Ausgewählte Homilien und Predigten. Aus dem griechischen Urtext übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Dr *A. Stegmann* (Bibl. der Kirchenväter). Verlag J. Kösel & Fr. Pustet, K.-G. München 1925. 8° VI+468.

Відкрите перед літами видавництво: »Bibliothek der Kirchenväter«, при фаховій руці професорів О. Барденгевера, К. Веймана і І. Целлінгера, випустило в світ чергові томи, 46-ий і 47-ий. Оба томи містять німецьким перекладом вибрані твори св. О. Василя В. В першому томі подає перекладчик на першому місці короткий, ядерний життєпис св. Василя (на 22 стор.), причім совісно відсилає до жерел і подає відносно, хоч неповну літературу, опісля начеркує огляд творів св. Учителя Церкви, вказуючи на їх дотеперішні важніші видання згл. літературу. У вступі задержується над листами св. Василя, над дотеперішніми виданнями та їх змістом. В перекладі маємо лиш 111 листів, які загально уважаються за безсумнівно автентичні. Кождий лист попереджає докладний зміст і час, коли був написаний. Про них говорити особно, ані захвалювати їх не треба. Від найдавніших часів вони були і є між всіма у великім поважанню. Шкода лише, що квестія переписки Василя з Лібанієм не висвітлена по мисли нових дослідів.

В другому томі подається вибрані гомілії і проповіді, а то 9 гомілій про сотворенне, 14 проповідій егзегетично-паренет., 4 проп. егзег.-догматичних і 2 про святих. Яко додаток поміщене напимненне до молоді про читанне поганських авторів. У вступі до гексамерону застановляється перекладчик над тим, коли, де, перед ким проповідав св. Василій. Кожду гомілію чи проповідь попереджає докладний зміст. Численні нотки причиняються до легшого зрозуміння творів св. Василя.

Виданне симпатичне, друк чистий, читкий. Заким дочекаємося иншого перекладу творів св. Василя, слід запізнатися бодай з німецьким, тим більше, що й се німецьке виданне, мусить колись бути помічне при наших перекладах.

о. Г. Кинах ЧСВВ.

W. K. Lowther Clarke, B. D. St. Basil. London. Society for promoting Christian knowledge. 1921. P. 32. 16° (Little books on Religion, N° 4).

Не знаю перших трьох чисел «Книжочок на релігійні теми», видаваних лондонським Тов. для поширення християнського знання (1-ше про християнську етику, 2-ге про Мойсеевий закон, 3-те популярний провідник в церковній музиці), та коли вони так само написані як ч. 4 про св. Василія, то горячо поручаю читачам «Записок» не обмежатися пізнанням самого сього останнього випуску, а лише роздобути всі чотири. Книжочка Кларка — се короткий одначе прекрасно написаний біографічний нарис про великого Отця Церкви. Призначений, очевидно, для освіченіших людей, головно світських, без агіографічного шаблону і зайвої словесної пропаганди, одначе з тим більшим успіхом. Св. Василій, нарисований як історична жива людина, навіть без промовчування деяких людських хиб (деспотизм), захоплює читача своєю многосторонню величю, як святий, як теолог, як владика, як письменник і як людина. Біографічний матеріал розложений у сім нарисі ось як: вступна характеристика, рід Василія, молоді роки, університетське життя, покликання, як монах, сестра Макрина, як єпископ, славні приятелі Василія, висновок, як святий. Взагалі — зразок, як популяризувати серед інтелігенції знання релігійних і церковних справ і питань.

Т.

Die Legende von Barlaam und Josaphat zugeschrieben dem heiligen Johannes von Damaskus. Aus dem Griechischen übersetzt von *Ludwig Burchard*. Theatiner Verlag. München. MCMXXIV. 8°, ст. 299.

Є се німецький переклад відомого духовного роману про Варлаама та Йоасафа, одної з найпопулярніших повістей старої України. Велику прислугу науковому світові віддала накладня Театинів у Монахові, видаючи тую книжку. Переклад dokonаний із грецького оригіналу, дуже вірний і при тім гладкий, гарний. До перекладу додано кілька цікавих уваг наукового характеру. Українська наука привітає той переклад із вдякою, а й сучасний читач знайде в тому романі багато свіжої краси — передовсім у глибоких притчах.

д-р Ярослав Гордінський

Mercati Giovanni. Scritti d'Isidoro il Cardinale Ruteno e codici a lui appartenuti che si conservano nella Biblioteca Apostolica Vaticana. (Studi e testi. N° 46). Roma, 1926. Pp. XI + 176 + V.

Ватиканська бібліотека почала в 1900 р. серію праць і матеріалів п. з. Studi e testi (студії і тексти), черпаних (не самих церковних!) із неперебраних скарбниць рукописного відділу сеї бібліотеки. Після 26 років видавництва, отсе сорок шостий том великої вісімки, а ще два дальші друкуються вже. Неодна академія не посоромилася-б сього дорібку. Книжка о. Меркаті

має характер описовий і документальний. Означені й описані тут рукописні твори митрополита Ісидора, одного з головних творців Флорентійської унії; в додатку подано п'ять невиданих досі документів з того часу і кілька фототипічних репродукцій. Тільки в «епілогу» автор збирає все те, що знайдені ним матеріяли дають нового до біографії митр. Ісидора і до висвітлення його епохи. Все зняряджене коментаріями і докладними вказівками бібліографічними. Якщо нащадки колишньої руської Церкви здобудуться на яку студію про митр. Ісидора, з приводу близького 600 літнього ювілею Флорентійського Собору, так важного для всього християнського світа, то в книжці о. Меркати найдуть дуже цінну поміч і пораду. З документів поданих в додатку заслуговують уваги: лист еромонаха Марка до Ісидора зараз по його виборі на митрополита київського з дати Царгород 1436; уривок листу (1441) папи Євгенія IV до барона Дольдіо, дорадника в. кн. литовського Казимира, з інтервенцією в користь прогнаного з Москви Ісидора; подорожні рахунки Ісидора з 1443, в котрих інтересні імена тих, що з ним виїхали з Руси, і т. ин.

С. Т.

Monumenta Historiae Warmiensis. 30. Lieferung. Band XI 3. **Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798.** Im Namen des Historischen Vereins für Ermland herausgegeben und mit biographischen Zusätzen versehen von Prof. Dr. *Georg Lühr*. Braunsberg 1925. 8° ст. 1-80 (з 1 ілюстр.).

— I d e m. 31. Lieferung. Band XI 2 (Schluss). Braunsberg 1926. ст. 81-213.

В самій Німеччині і поза її межами є загально знані заслуги регіональних Товариств історичних, котрі раз у раз оголошують будь архивальні жерела, будьто основані на них монографії, причиняючись тим способом до можливо повного пізнання історії ріжних провінцій Німеччини. Лучається деколи, що з тих публікацій маємо якусь несогіршу користь і ми, сильно ще назадники на точці історичних дослідів, наслідком браку фахових робітників, як рівнож наслідком недостаточних засобів для видавничої акції. Ось таку власне історичну працю, котра навіть незалежно від намірів видавців, містить цінні, хоч дрібні, причинки до минулого греко-кат. Церкви, маємо під рукою. Проф. д-р G. Lühr, іменем »des Historischen Vereins für Ermland«, щойно закінчив публікацію п. н.: *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798.*

В переднім слові зазначає видавець, що протягом 220 літ у тій школі образовалось около 1400 питомців, а між ними в pp. 1609-1798 було понад 150 Василіян. Ся обставина показує нам міру значіння тих жерел і для нас. Опісля з німецькою точністю видавець згадує тих, що так чи інакше були йому в тій праці помічні. Згадує отже знаменитого фільольога д-ра I. I. Мікколя (Helsingfors), митр. А. Шептицького (Львів), котрий при чинній по-

мочи о. І. Рудовича, подав видавцеві жерела цінних біографічних даних многих Василіян, бувших питомців папської семінарії в Браунсбергені; дали згадує о. Й. Скрутня ЧСВВ., редактора »Записок ЧСВВ.« у Львові і вкінці ще кількох інших, котрі дали йому більше технічну поміч (відчитування текстів, виготовлювання відписів, то що).

Перед поданням *in extenso* самих матрикулів виписав видавець низку жерел рукописних і друкованих, якими послугувався. Тут також випадало начеркнути коротко історію семінарії брунсберської, що і видавець вчинив, присвячуючи її минулому ядерний нарис. Видно з него, як справді важним осередком католицизму була »Стара Брунсберга«, тісно звязана з історією Товариства Ісусового на півночі Європи. Тут незвичайно живо назрівала думка про злуку Церков і ісповідань. Папський алюмнат, задуманий первісно як шведська семінарія, скоро розрісся в велику міжнародну установу, в якій можна було віднайти представників дослівно в сіх народів Європи, ба навіть Татарів... Для тої великої кількості схолярів Брунсберга одержала назву: Stadt der Schulen. Даючи греко-кат. Церкві півтора сотки священників, а в тім числі як тихих ченців так і численних єпископів, папська семінарія в Брунсбергені займає від тепер може й самостійний а важний розділ в історії Церкви загально беручи, а в історії Чина св. Василя В. на Україні, Білоруси і Литві зокрема.

В типовім для німецького ренесансу будинку, що стоїть до нинішнього дня як Ermländisches Priestersēminar zu Braunsberg, віддавалися науковим студіям і духовним вправам, приготовляючись до священства, отсі занотовані в матрикулах Rutheni: пізнійші владики-єпископи: P. Athanasius Pakostensis (холмський, ст. 64), Petrus Parcewski (смоленський, 71), F. Andreas Zloty (пинський, 72), Fr. Pachomius Oransky (пинсько-турівський, 74), Procopius Chmielowski (перемиський, 74 нотка), Fr. Paulus Owloczynsky (перемиський, 74-75), Fr. Jacobus Szuzza (!) (холмський, 82), Fr. Michael Paskowsky (титул. смоленський, 84), Fr. Metrophanes Sokolinsky (титул. смоленський, 85), Benedictus Glinski (володим.-берестейський, 88-89), Antoninus Zolkiewski (пинсько-турівський, 114-115), Sylvester Pieszkiewicz (полоцький, 116), Felicianus Szumbarški (!) (холмський, 177); пізнійші священники: Jacobus Voxa (30), Stephanus Gossinsky (37), Paulus Dionysius (41), Andreas Rubaeus (47), Basilius Rimiewsky (47), Joannes Novodvorsky (52), F. Ignatius (64), F. Gennadius (65), Theodosius (66), F. Macharius (66), Fr. Gerasimus Korszak (68), Fr. Nicephorus Zarzowsky (69), F. Adrianus (70), Fr. Petrus (70), P. Zacharias (72), Fr. Erasmus Tychoclius (Tychliński) (74), Fr. Laurentius (74), F. Constantinus (75), F. Josaphat (75), Fr. Matthaeus Karpelenius (Karpelinus) (82), Fr. Theodorus Kassanowsky (82), Fr. Paulinus Dembsky (84), Fr. Simeon Baranowic (84), Fr. Esaias Perecky (85), Fr. Bene-

dictus Priharewic (86), Thaddaeus Zakrzewski (89), Gelasius Voina (89), Fr. Josaphat Dubieniecky (91), Fr. Josaphat Grodzicky (91), Fr. Theophanes Bida (91), Fr. Methodius Gielynski (93), Fr. Theophilus Jaborowski (93), Fr. Stephanus Martiskiewicz (95), Fr. Abrahamus Koloskiewicz (96), Fr. Josephus Pietkiewicz (96), Alexander Swierzewski (101), P. Mauritius Bocewicz (111), P. Ambrosius Druhowina (111), Ludovicus Serwetowski (114), Meletius Doroszkowski (115), P. Diodorus Makarewicz (115), Germanus Drobiszewski (115), Laurentius Kaparski (119), Theophanes Kolbeczynski (120-121), Matthaeus Kozaczenko (123), Antoninus Tomillowicz (125), Constantinus Toloczko (128), Josephus Ostaszewski (131), Silvester Piotrowicz (132), F. Athanasius Bazylewicz (133), F. Theodosius Koniaczewski (133), Marcellus Kupinski (135), Gedeon Lukaszewicz (136), F. Dionysius Tarnowski (137), Soson Dodoszynski (138), Gervasius Brzozowski (141), Apollinaris Tyszowiecki (141), Ignatius Ulinski (141), Hippolytus Sienkiewicz (143), Nicodemus Karpinski (145), V. F. Sylvester Daniszewski (152), V. F. Innocentius Mszanecki (154), Dometianus Janowski (154), Januarius Kraskowski (156), V. F. Josephus Juriewicz (157), V. F. Josephus Morgulec (157), V. F. Josaphat Makarewicz (157), V. F. Heraclius Teteruchowicz (159), V. F. Justinus Libicz (160), V. F. Flavianus Rogowski (161), Gymnasius Lewicki (162), Paschasius Leszynski (163), V. F. Paphnutius Kochalski (163), Theodosius Starkiewicz (164), V. Fr. Bonifatius Chomikowski (164), Isidorus Rogowski (165), V. Fr. Auxentius Dubnicki (165), V. Fr. Josaphat Zypowski (167), V. Fr. Theodosius Goyżewski (167), V. Fr. Hierotheus Lisieniecki (168), V. Fr. Leo Demkowicz (168), V. Fr. Hilarion Hajewski (168), V. F. Joachimus Bobrowicz (170), V. F. Innocentius Koniewicz (170), Benedictus Szuszynski (170), V. F. Athanasius Spendowski (171), V. F. Aurelius Sulaticki (172), V. F. Stachys Kulczycki (172), V. F. Gelasius Chodakowski (173), V. F. Ambrosius Kalinowski (173), V. F. Josaphat Janicki (173), Josephus Sierocinski (175), Stephanus Moszkowski (176), Athanasius Malicki (176), Hilarion Sniatyński (177).

Зпоміж Василян литовської народности записані в матрикулах: Nikolaus Korsak (74), котрий вступив до Чина після покінчення філософії в Брунсбергені, пізнійший митрополит київський (Рафаїл); Fr. Martianus Bialozor (94), архієпископ полоцький; Fr. Laurentius Sokolinski (121), титул. архієп. смоленський; Fr. Polycarpus Mihuniewicz (121), архієп.-номінат смоленський, але не висвячений; крім них записані теж і отці монахи ЧСВВ.: Fr. Paulus (74), Fr. Gedeon Odrowski (111), Innocentius Stefanowicz (114), Fabianus Błażewicz (ЧСВВ.? 134) і V. F. Josephus Oleszkiewicz (158).

Зпоміж Білорусинів Василян училися в Брунсбергені: Fr. Theophilus Olszenica (69), дякон, з Вильна; Fr. Polycarpus Grecowic (83), гуманіста, з Вильна; P. J. Josaphat Brazyc (101) з Вильна, хоч родом чи не з Мин-

ська; F. Georgius Malejewski (101), Fr. Ignatius Szycyk (111), Fr. Hyacinthus Sirkiewicz (111), Januarius Ohurcewicz (114), Fr. Michael Grotus (Grocki) (118), Fr. Bernardus Minkiewicz (122), Martinus Jamuntowicz (125). Білорусином був теж Philippus Wolodkowicz (135), владика холмський, опісля митрополит. Студіювали тут ще й інші Білорусини-Василіяни: F. Julianus Woronicz (138) з Полоцька, Antonius Jotko (139), Gennadius Paszkowicz (144), V. F. Benedictus Butharyn (154), V. F. Theodosius Szuyski (159), в свій час ігумен у Дрогобичі і вкінці апостольський адміністратор київської митрополії; V. F. Joannes Strumito (173), Josephus Pietkiewicz (174) і Hieronymus Jodziewicz (175).

Наприкінці д-р Lühr зацитував ще кілька жерел і дав спис місцевостей, в яких були Василіяни. Очевидно, що подані лиш ті назви, які приходять у тексті матрикулів. Спис виготовив о. Й. Скрутень ЧСВВ, зі Львова. Розуміється, що не забракло тут і Personenverzeichnis-у та Heimatnachweis-у. Транскрипція словянських названь часом заводить: зам. Wargsevicza має бути Warszewicki, зам. Szczucino — Szczuczyn.. Деколи автор пише раз так, раз інакше. Але се річ зрозуміла — під пером чужинця, не-Словянина. З приємністю проте зазначаємо, що незвичайно цінимо собі зацікавленне справами греко-кат. Церкви Німцями і радіємо, що нам доводиться писати про їх доробок для нашої церковної історії. *о. Вл. Толочко*

СѢХОЛОГІОНЪ ИЛИ ТРЕБНИКЪ ИМѢЮЩІ ВЪ СЕБѢ ЧИНЫ СѢИХЪ ТАЙНЪ, БѢГОСЛОВЕНІЙ, СѢВЯЩЕНІЙ И ИНЫХЪ МОЛЕНІЙ ЦЕРКОВНЫХЪ НА РАЗЛИЧНЫХЪ ПОТРЕБЪХЪ ВѢРНЫХЪ ВО ОУПОТРЕБЛЕНІЕ СѢЩЕННОГОСЛУЖИТЕЛЕМЪ, ИЗДАНО ТУПОМЪ И ИЖДЕНІЕМЪ ИНОКЪХЪ УВѢИТЕИ ЧИНА СВАТАГО ВАСІЛА І. ВЪ ЖОВКВѢ, РОКЪ БЖІА МЦІКЪ. (1926). 8° ст. 908:

Є се перша в більших розмірах літургічна книга, видана василіянською печатнею в Жовкві. Тим способом Видавництво ЧСВВ. повертає до давнішої традиції колишньої почаївської друкарні, відки виходили наші найгарніші богослужební видання.

Сам Требник є уложений після приписів останнього провінціального собора львівського. Поділ богослужєбних дійств трохи відмінний від попередних требників, але зате більше річевий та доцільний. І так, перша часть обіймає: св. Тайни; друга: Освячення; трета: Благословення; а четверта: молитви й молення на всяку потребу.

Дотично практичної сторони сего Требника треба піднести його відповідний формат, відтак се, що всі дійства є в однім томі, а не поділені на два або три, як се мають інші Требники. Також, що рубрики друквані є червоною краскою та, що при Чині погребання мірських священників Степенні подано враз із ірмологійними нотами. Має однак одну хибу а саме, що без потреби опущено Чин св. Тайни священства. Се не занялоби багато

місця, а потрібний він є дуже по духовних семінаріях та монастирях, тим більше, що є великий брак ієратиконів.

Уложенням сего Требника занявся о. Маркіян Марисюк ЧСВВ., а користав головно з вказівок та порад бл. памяти Преосв. Йосифа Боцяна, єпископа луцького.

о. Т. Галущинський ЧСВВ.

Ks. Jan Rostworowski T. J. Charakter i znaczenie biskupstwa w pierwszych dwóch wiekach dziejów Kościoła. Przyczynek do badań nad początkiem episkopatu. Kraków. Nakładem Wydawnictwa ks. Jezuitów. 8° 324.

В останніх часах писалося дуже много про організацію католицької Церкви в її початках, створено безліч теорій, передовсім зі сторони протестантських теологів та істориків що до початку єпископату. Треба признати, що та квестія незвичайно трудна і хоч дотеперішні досліди учених вправді неодну подробицю висвітлили та неодну блудну теорію повалили, всеж таки сам корінь квестії про початки єпископату остає не висвітлений. Се стверджує о. Ростворовський у передмові до своєї праці.

Католицькі учені як з одної сторони годяться що до божої установи єпископату, так з другої мають найрізномродніші поняття про конкретну початкову форму тої влади. Тую різномродність понять пояснюють загально браком жерел. О. Ростворовський відразу опрокидує ту думку заявляючи, що радше фальшива метода досліджування документів є причиною такого замішання. І дійсно автор береться за ту красшу методу, яка зумілаб використати жерела і можна сказати, що праця о. Роств. методично є справді оригінальною, навіть що до форми. Показується, що ся праця — се овод довгих студій автора над тою квестією. Автор говорить сміло, відважно, з незвичайною ерудицією і легкістю розбирає тексти документів та опрокидує неузасаднене толкованне Гарнака і інших. Дуже зручно поконує і тих католицьких авторів, що допускають різні супозиції, аби, — як їм здається — ратувати безпечнішу теорію про початок єпископату. В праці о. Роств. нема місця на супозиції; він говорить мовою жерел. Легко дає собі раду зі всіми можливими труднощами і впрост тріюмфує над поваленням протестантських блудів і католицьких супозицій.

Однак заключення о. Роств. не є нові. Такі самі заключення находимо у знаменитій, хоч автором ані разу не цитованій, праці о. Д-ра Ернеста Руффініа: »La Gerarchia della Chiesa negli Atti degli Apostoli e nelle lettere di s. Paolo«. Roma 1921 (Lateranum), виданій на кілька літ перед працею о. Роств. Там на стор. 113 о. Руффіні конклюдує на підставі Діяній Апост. і листів св. Павла, що Церква від початку була зорганізована з тим, що 1) на чолі кожної громади стояла колегія священників (*πρεσβυτεροι-επισκοποι*) і діяконів для справовання літургічних функцій і адміністрації святих дібр;

2) Апостол задержує собі інспекцію і найвисшу управу над церквами ним заложеними, відвідує їх часто і інформується точно про їх стан. Яко найкрасших помічників він тримає при собі групу ревних учеників, яким уділив свою власть єпископську. 3) Вірні не мають жадної участі в управі Церкви, і хоч Дух св. наділив всіми прикметами потрібними і хосенними до справовання святої служби, вони не можуть заняти уряду церковного без положення рук Апостола або його заступника.

Думки о. Роств. що до початку монархічного єпископату як і що до його первісного характеру покриваються з думками о. Руффінія. Льокальна гієрархія зложена з єпископів презвитерів і діяконів була відразу за часів апостольських. З пастирських листів видно ясно, що льокальна гієрархія 2-степенна виступає як інституція вповні сконсолідована, загально знана і унята в певні норми правні. Єпископат монархічний був з початку тільки в Єрусалимі, відтак в Антіохії, в Римі і в Александрії і такий стан майже до кінця I стол. А при кінци I стол. св. Іван Апостол ввр ваджує систему льокального єпископа в многих великих і богатих містах Малої Азії, як Ефез, Смирна, Пергамум, Сарди і інші, що опісля прийнялося всюди.

Та всеж таки праця о. Роств. є дуже цінним причинком до студій над квестією єпископату. Своєю вмілою інтерпретацією текстів і влучною аргументацією о. Роств. напевно зверне увагу учених богословів, яким його праця буде доступна. А українські автокефалісти хто зна чи булиб пустили в світ свою брошуру: »Псходження Єпископату« (Володимир Вол. 1926. Вид. »На варті«), якщо булиб познайомилися з працею о. Роств., та тепер найдуть хиба в ній знамениту відправу на свої неузасаднені протестантські тези.

о. Д-р І Бучко

Gay Jules. Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté (Bibliothèque de l'enseignement de l'histoire ecclésiastique) Paris, Lecoffre-Gabalda, 1926. Pp. XVII + 428.

Се наголовок підручника (університетського типу) церковної історії, чи краще — одного з цілої серії (бібліотеки) наукових підручників з сього поля. Ідея такого видавництва вийшла від незабутнього папи Льва XIII, що поручив був ученим кардиналам зложеня »Загальної церковної історії відповідно поступови новочасної критики«, одначе до офіційального видавництва не дійшло, тільки до приватного п. з. »Бібліотека навчання церковної історії«. У програмі його лежить дати цілу історію Церкви від перших початків до сьогодні, у формі окремих монографічних оброблень. Від 1897, коли появился перший твр бібліотеки, вийшло вже 20 томів, з котрих правильно кождий раз-у-раз поновляє своє виданя (перші томи вийшли вже девятим накладом!), і вони обіймають цілу низку епох, питань і прояв з історії церкви, хоч до

приблизного закінчення програму ще далеко. З досьогочасних монографій зазначимо хочби такі знамениті підручники як Тіксеронта »Історія догм« (3 томи), як Паргоара »Византійську Церкву 527-847«, як Брейера »Церква і Схід в середніх віках« і т. ин. Останній том, заголовок котрого поданий у горі, написаний професором лільського університету Ге, обіймає історію католицької Церкви в XI-ім віці, епоховім не лиш для самої римської Церкви, а й для всього християнства. Се часи великої реформи т. зв. клюніяцької, з її апогеєм — понтифікатом Григорія VII, — реформи, що крім основного обновлення й оживотворення внутрішньої організації церковної поставила на нових принципах взаємини між Церквою і державою; дотого, вона сходиться хронологічно, а навіть матеріально, з великою кризою всього християнства — з окончним і фатальним у наслідках роздвоєням між Римом і Византією, в круговорот котрого розбитя судилося попасти й руській Церкві. Одним словом, XI вік — то одна з найголовніших епох в історії християнства.

Праця проф. Ге написана, як на підручник, дуже основно, методично і критично (м. ин. помилявся-б той, хто думав-би, неначе автор висуває тільки світлі моменти предмету) і з тою незрівняною принадою французького викладу, яка в нашій науковій літературі цілком незнана. Автор цитує всюди спеціальну літературу, а на вступі подає систематичний огляд бібліографії предмету. Огляд, очевидно, найважнішої бібліографії (бо хто всилі давати її всю), проте він займає 17 сторінок дрібного письма! Наш читач міг-би тільки пожалувати, що не вказані там деякі праці польські, угорські й російські (про українські хіба годі поважно говорити), які улегчили-б йому глибшу знайомість із поодинокими фазами тієї епохи. Та годі докоряти французького автора сим, що — правду сказати — є нашим обовязком. Тяжко писати про се, одначе референт не може поминути нагоди, щоб не вказати на сю.. пустиню, яка розвинулася у нас від краю до краю в ділянці церковної історії. Референта не відстрашує і глибока свідомість, що його голос — то дійсно »гласъ въ пустыни«, що компетентні наші кола витратимуть усі моральні і матеріальні засоби на погоню за галюцинаціями обрядової непорочности, що в імя її систематично обнижатимуть освіту молодого духовенства (прогнання латини з теологічних студій!), а не те щоб побудувати першу і найважнішу основу любови до Церкви — пізнання і зрозуміння її минулого. .

С. Т.

Ludwig Freiherr von Pastor. Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Elfter Band. Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation, Klemens VIII (1592-1605). Freiburg i. Br. 1927. Herder.

Історія пап Л. Пастора належить до найвизначніших творів історичної науки новіших часів. Перший том її вийшов 1884, другий у 1889 і т. д. (по-

чаткові томи вийшли вже 2 і 3 виданням), а тепер перед нами одинацятий обемистий том, поверх 800 сторінок, що обіймає тільки один 13 літній понтифікат Климента VIII. З сього видно, як широко, всесвітньо-історично закритий плян сеї безпримірної праці. А коли переглядаєш реєстр використаної літератури предмету і безмежний ліс жерельного матеріалу, в 9/10 досі невиданого і позбираного з архівів бібліотек половини Європи — мусиш ударити чолом перед сею роботящстю і нечуваною ерудицією одної людини, хочби й професора університету в Інсбруку і директора австрійського історичного інституту в Римі. Та сього не досить. Бувають дуже обемисті і багатими цитатами зняряджені «історії», з яких одначе прочитати десяток листків — вимагає чималого самопожертвованя з боку читача, до яких заглядає тільки той, хто задля студій мусить се робити, а нефаховець хиба з набожностю дивиться на їх золочені хребти у шафі.. Коли натомість розгорнеш який том Пасторової «Історії Пап» і почнеш читати зараз почувеш, що щось приковує тебе до книжки і не спам'ятаєшся, як минаєш один розділ за одним, як вживаєшся у той час, як пластично бачиш тогдішніх людей, розумієш їх думки, змаганя, прикмети і хиби, як із становища занятого автором відкриваються перед твоїми очима широкі світові перспективи, як почуваш лет божеської ідеї поза межами часу і простору.. Автор Німець і пише по німецьки, одначе не традиційною німецькою тяжкою манерою; він належить до рідких німецьких авторів з романським пером. То-ж не дивно, що його монументальна праця появляється ще в кількох європейських мовах. Очевидно, і вона не вільна від деяких недокладностей або й помилок, одначе все те дрібниці при величезній ширині предмету, недостачах монографічних оброблень, непроглядній масі матеріалу, а супроти знаменитої будови праці і мистецьких прикмет її зображення.

Папа Климент VIII — то се той, за котрого руська Церква тривко зблизилася до Риму і в т. зв. Берестейській унії почала нову добу своєї історії, добу відродження — навіть у тій частині, що полишилася поза межами єдності (реформа Петра Могили була очевидною консеквенцією унії). Справі приєднання руської Церкви присвятив автор частину VIII глави сього тому. Представлена вона коротко, переважно на основі знаного вже матеріалу і літератури, хоч використані й римські архиви. Читаючи сю частину, Українець не може не почувати деякого сорому: де ті наші виданя, які дозволили-б чужому дослідникови бачити в нас не лиш объект історії, а й субект? Правда, можна пожалувати, що автор не міг покористуватися хочби V-им томом (не безсторонної) Історії Грушевського, одначе чи не наша сьому вина, що західний світ окрім таких перестарілих уже праць як Гараевича і Пелеша нічого не має з українського боку? Чи не краще було-б, замість викидати гроші на всякі екзотичні Byzantinica, наші покликані сфери

подбали про добру історію нашої Церкви в європейській мові. В європейській... Ще чого? Та тут у рідній українській нема підручника історії Церкви в Україні! Тому й не дивуйся, що чужинець знає нас передусім із Ліковського, і ще раз з Ліковського...

С. Томашівський

Dr. Fil. Ks. Józef Umiński. Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII w. i papież Innocenty IV. We Lwowie. Nakładem Tow. »Biblioteka religijna«. 1922. Str. XVIII + 153. (Wydawnictwa »Przeglądu teologicznego« Serja C: Rozpraw naukowe).

Се праця-дисертація, як по всьому видко, молодого ще вченого, якому з приводу її появи можна ворожити дуже солідну кар'єру на полі історичної науки. Писав він названу розвідку в Мюнхені і Парижі та сим способом мав змогу в дуже широкій мірі використати західно-європейську літературу предмету, цитовану дуже старанно. Сього не можна сказати про словянську історіографію, в тому числі навіть і польську, одначе кождий дослідник східної Європи в середині XIII в. мусить бути автором вдячний за обильні бібліографічні вказівки. Зміст праці о. Умиського такий: у вступі і першому розділі мова про політичну ситуацію в Європі витворену наїздом Монголів 1237-1242 та про заходи папи Іннокентія IV в напрямі відвернення татарської небезпеки, зокрема рішення ліонського собору в сій справі (ст. 1-23). У другому розділі оповідає автор про посольства Іннокентія IV до Татар в 1245: францисканина Джьованні П'єрано-Карпіні (ст. 23-61), домініканина Анзельма (ст. 61-74) і францисканина Лаврентія Португальського (ст. 74-88). Третій розділ присвячений взаєминам Іннокентія IV і Данила галицького (ст. 89-115), четвертий — кооперації папи і французького короля Людовика IX в справі навернення Татар, посольство домініканина Андрія Лонжюмо і францисканина Рубрука (ст. 116-146). В закінченю підсумовує автор заходи папи в татарській справі і признає йому заслугу, що в значній мірі причинився до унеможливлення нового великого наїзду в роді Батієвого.

Окрім зазначених вже висше бібліографічних цінностей, праця о. Умиського визначається й чималим критицизмом, що його може оцінити кождий, хто знає в якому стані полишаються досі досліди над історією Монголів XIII в. Зокрема історик руської Церкви, і взагалі історик Руси, не може полишати без уваги сеї розвідки, дарма що слаба знайомість зі східно-європейськими жерелами й історіографією не дозволила авторови вповні відповісти усім вимогам При обговорюваню праць ліонського собору автор присвячує деяку увагу і звісному »архиепископови Петрови з Руси« та старається відгадати сю історичну загадку, звязану з сим владикою. Про невдалу спробу автора в сім напрямі говоримо на иншому місці¹; глава присвячена фран-

¹ Див. *Miscellanea* сього випуску »Записок«.

дисканській місії Пано-Карпіні перевисшає натомість усе, що з цього обсягу було написано у нас і у Поляків. На розділі про Інокентія IV і Данила некорисно відбілося незнання таких важних праць як Дашкевича «Переговори папъ съ Даниломъ», Грушевського «Історія України-Руси» т. III, Чубатого «Рим і Україна» й ин. Одначе й тут є замітні самостійні думки, як прим. про те, хто дав ініціативу до переговорів, папа чи галицький князь (ст. 92); вину за упадок унії розділяє по рівному на обох (ст. 115). До інших розділів студії зазначити можна м. ин. сумнів щодо з великою ерудицією піднятої спроби автора розслідувати історію місії бр. Лаврентія Португальського до Татар. Жерела дають так мало позитивного в сім напрямі, що з усього найпростіший і, на нашу думку, найправдоподібніший висновок такий: місія була задумана, одначе не виконана. Не розуміємо теж, яким способом автор зв'язує з місією бр. Анзельма вістку переховану у Маттея Париса, Lib. addit. VI, 113. Там мова про кого иншого: про домініканина Андрея з товаришем, з котрих один був папою висланий еlарсо бієнню (сєбто 1243!) до Татар. Значить місії 1245 не були першими!

С. Томашівський

Любор Нідерле. Бытъ и культура древнихъ Славянъ. Прага 1924, 285 стор. і 1 портрет.

Відомий професор Карлового університету в Празі Л. Нідерле видав 1902 р. вперше велику працю п. з. Словянські старинности, якої змістом є первісна історія й етнографія словянства; потім в 1911-1921 р. появилася дальша частина цього твору п. з. Život starych slovanu, в 4 томах. Разом се основна праця, в якій знаходимо синтез новітших дослідів про давніх Словян і підручник для тих, що хочуть в авторитетний спосіб пізнати теперішній стан словянської археології. Щоби працю Нідерле спопуляризувати у ширших кругах, російське видавництво «Пламя» в Празі видало отсе в скороченню частину великого твору п. з. Бытъ и культура древнихъ Славянъ. На зміст книжки складаються дві частини. В першій описано життя Словян від колиски до могили: родини, дитинство, весільні обряди, лічництво, поживу і напитки, похоронні обряди, докладніше обговорено могили і кладбища. У другій частині автор описує убрання і прикраси Словян: тканини і футра, одяг мущин і жінок, княжі убрання, різного роду предмети та прикраси, як діядеми, брансолети, перстені і ин.

І. К-ч

В. Січинський. Архитектура старокнязівської доби. [X-XIII ст.]. Прага. Укр. Гром. Видавничий Фонд 1926, ст. 50 + 78 малюнків на окр. табл.

Історія українського образотворчого (плястичного) мистецтва, це хоч і молода дисципліна, утворена щойно на наших очах протягом двох останніх

десятиліть, то на славу українській культурі, видала вона в своїх межах ряд зовсім поважних дослідників, з яких деякі не вдоволяються уже інвентаризацією сирого матеріалу, але змагають до синтетичного охоплення цілих епох та галузей українського мистецтва.

Коли признамо заслугу основоположення нашої дисципліни М. Грушевському, який в III і IV томі своєї «Історії» м. и. дав критичний перегляд того, що в області історії українського мистецтва зроблено не нашими руками, то першим з піонерів нашої ділянки, який посвятився їй виключно і всеціло був передчасно померший доцент кам'янецького університету Кость Щероцький. Крім цілого ряду студій, начерків і статей, з яких найцінніша трактувала про декоративну обстановку української дерев'янки, полишив він по собі невикористану до нині, двохтомову історію українського мистецтва, подвиг, що в свій час зужитий, міг сотворити епоху. В слід за Щероцьким пішов в напрямі охоплення історії українського мистецтва як цілості — Дмитро Антонович, а за ним Федір Ернст, для якого позатим київська архітектура XVII-XVIII в. стала предметом особливого зацікавлення. А там зголосився до слова дослідник тої міри, що Володимир Залозецький, якого на галицькому ґрунті випередив основною студією про архітектуру середньовічного Галича Осип Пеленський.

В тій то плеяді дослідників українського мистецтва, з яких нам приходить назвати тільки найвизначніших, одно з зовсім поважних місць здобув собі працею останніх кількох літ інженір-архітект Володимир Січинський. Приготований до опанування предмету своїм многозаслуженим батьком, протоєреєм Ефимом, який на своїх плечах виніс і зберіг для потомности мало не всю мистецьку старовину Поділля, виступив наш дослідник зразу з працями, яким присвічувала зрілість і зрівноваженість методу, при повсякчасному пануванні над матеріалом. Вже його розвідка про стару архітектуру крехівського монастиря, написана на основі деревориту Д. Сінкевича та архивалій, була без сумніву научним обявленням в своїй родині. В слід за нею прийшла інвентаризаційно-описова студія про українську хату підльвівських сколиць, а там один з перших конспектів історії української архітектури, етюд про сучасну українську графіку, щасливо підхоплена й солідно переведена ідея обслідування зразків української архітектури в стародруках, студія про дерев'яні церкви і дзвіниці Галицької України, конспект історії всесвітнього мистецтва і нарешті остання з більших праць, названа в заголовку.

«Архітектура старокнязівської доби», це по всім її признакам — щойно перша глава історії української архітектури взагалі. Автор, сам архітект, рішив заповнити прогалину, якої не виповняли досьогочасні компедії в мірі, на яку якраз ця ділянка українського, образотворчого ми-

стецтва заслуговувала. Головно коли мова про архітектуру муровану, що досі була, з кривдою для справи, постпонована дослідниками, які особливу увагу посвячували деревляній архітектурі. Бож як це не дивно, а дослідник, якому українська деревляна архітектура завдячує найбільше — Вадим Щербаківський, в своїй компедії про архітектуру у різних народів і на Україні, просто знехтував камяну архітектуру старокнязівської доби, як... неукраїнську. Того рода «народофільство» втерлося уже в спіні читаючого загалу і йому треба було протиставити позитивні цінности якраз тої «неукраїнської» архітектури. Свідомо й консеквентно прямував до рівноваги в тому напрямі Д. Антонович у своїому «Курсі», але метод його дослідду, при вузьких рамцях його праці, був мало переконуючим. Для того, щоб не починати історії України від козаччини, а скарбницю української мистецької культури не обмежувати до народнього мистецтва й кустарництва, потрібна була строго видержана розвоева лінія, якаб еднала мистецькі зусилля наших днів з такимиж зусиллями доконаними на світанку нашого історичного життя. Що більше, вимогою науки було піти далі поза цей момент і сягти не тільки в скито-геленську епоху нашого краю, але ген в глибину праісторії. Щойно тоді стане ясно і наглядно, що коріння української мистецької культури сягають поза момент офіційального охрещення України, та що легкокрила фраза напр. про «візантійську» чи то «царгородську» архітектуру живцем перенесену під українське небо, є тільки шабльоном, поза яким криється далеко скомплікованійший процес творчої флюктуації, яка в свій час обіймала далеко ширші й ріжноманітніші простори. Тоді доперва стане очевидно не то ріжниця, але істотна розбіжність поміж мистецько-естетичним світоглядом візантійського півдня з одного, іранського сходу з другого, а подніпрівя і русо-фінської півночі з третього й четвертого боку. Бо це вже доказано, а м. ин. в новій книжці В. Січинського прозоро поставлено перед очі, що — київська Софія це не копія, навіть не сестра царгородської, а новгородська Софія так само чужа обом першим, як чужими були релігійні світогляди утворені довкола тих будівель.

І така доля зустрине на українському ґрунті кожен стиль, якого критерії творилися в відмінному від українського середовищі. Бо це факт і це з притиском, на зразках, доказано в останній книжці В. Січинського, що Україна, творючи власну державну структуру, приймаючи християнство як державну релігію, а зразки візантійського, краще кажучи східньо римського мистецтва, як формальний викладник одного й другого, робила це з мірою і тактом, на яку в свій час було стати ученицю старої, поганської Гелляди. В формах української старокнязівської архітектури, пристосованих не тільки до українського підсоня, але й до суто українського естетичного смаку, в техніці мурів і склепінь, в льогіці і символіці будівлі як цілості, шукав

і находив якраз не тільки талан українського будівничого, але давним-давно засвоєна мистецька традиція. І тому архітектура старокнязівської доби в рівній мірі українська як і архітектура «козацького бароку», та наша гордість — українське деревляне будівництво.

Все це сказано в книжці В. Січинського з прозорістю і спокоєм, на які дозволило авторови не тільки повне опанування матеріалу, але тонке відчуття, без якого найосновніше знання виливається в... доктрину.

Микола Голубець

Українське Мистецтво II. Буковинські і галицькі деревляні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. *Данило Щербаківський.* Вел. 8°, стор. XXXIV + 62 таблиці. Київ-Прага 1926. Український Громадський Видавничий Фонд.

Отсей другий випуск вийшов, як заважає автор у передмові, із значним опізненням, вже вісім літ після того, як він був складений. Тим більше треба витати се видання, що появилось у часах, які для розвитку українського мистецтва не можна зовсім назвати пригожими. Таки на наших очах никнуть одна за другою старі памятки українського мистецтва, а памятками вже зібраними интересується тільки невеликий гурток знавців і суспільности. На Великій Україні є тепер дещо краще під сим оглядом.

У невеликій передній статі задержується Д. Щербаківський над зібраним матеріалом. Спиняєсь над питанням походження українських деревляних церков і слушно думає, що годі виводити всі типи українських церков із одного первісного джерела. На Буковині й у хотинському повіті є мало відомі типи церков «хатних», що своїм силуетом подібні до селянської хати, з цікавими відмінами, інтересні ще й тим, що мають замість традиційного входу зі сходу — вхід із півдня. Українська дзвіниця, розвиваючись поступенно з примітивів відбиває на собі пізніше конструкції варткових башт у старих українських і чужинних замках. В надгробних хрестах виробився чисто народний тип із багатьома перехрестями, дуже різнородними, але які все слідуєть ритмічно, як орнаментальний мотив. У фігурах, головно гуцульських, є багато схожости з такимиж фігурами Заходу (пр. Тиролю й Баварії). Всеж народня творчість створила більше оригінальних форм і мотивів в архітектурі (каплички), ніж у фігурах.

Знімки творять цінний матеріал для будучого дослідника. Автор сам признаєсь, що «матеріал прийшлось дати майже сировим, без плянів і розрізів, а замість спеціальної студії про нього умістити лише невелику статю». Всіх знімок церков є 37 + 8 деталей, 38 дзвіниць, 5 церковних воріт, 22 надгробних хрестів, 5 фігур, 13 капличок і оден горельєф — разом 129 знімок. Число дуже поважне, коли зважимо, що обіймає матеріал майже недослі-

джуваний. Знімки (121) в більшій частині зроблені самим автором із мистецьким смаком і знанням. Матеріал розкласифікований від типів примітивних до більше розвинених і де це було можливо, подано дати. Текст усюди український і французький, що уможливить користати з книги також чужинцям, що так мало знають про українське мистецтво з українських джерел.

Окладка роботи графіка Василя Кричевського.

Святослав Гординський

В. А. Мякотин. Очерки соціальної історії України вь XVII-XVIII вв. Том I, випуск I-III, Прага 1924-1926; 288 + 266 + 220 стор.

Праця проф. В. Мякотина відома українським історикам з частин, що були опубліковані в журналі «Русское Богатство» в 1890 і 1912 16 рр.; — тепер автор, що перебуває на еміграції розпочав нове повне видання своїх нарисів. Перший випуск має заголовки «Повстання Б. Хмельницького і його наслідки» і «Форми землеволодіння в лівобережній Україні XVI-XVIII в.», другий «Свободні військові села і панські маєтки», третій «Повстання селянської верстви». В цілості це перша основна праця, що прояснює генезу нових суспільних верств в Гетьманщині — привілейованої старшини і наново закріпощеного селянства; серед багатьох праць, що в останньому часі появились про соціальні відносини Придніпрянщини, нариси проф. Мякотина стоять на першому місці.

В отсій замітці хочемо звернути увагу на один розділ, що відноситься спеціально до монастирів (вип. I, ст. 70-85). Православні монастирі у Придніпрянщині мали великі земельні маєтності і коли прийшло козацьке повстання 1648 р., народні хвилі в деяких місцях звернулися проти монастирів таксамо як проти інших великих власників; так нпр. густинський монастир потерпів дуже від своєвольних ватаг, а в інших місцях селяне і козаки захоплювали монастирські землі. Але Богдан Хмельницький до тих радикальних течій відносився неприхильно, взяв монастирі під свою гетьманську опіку і не тільки не дозволяв їх нищити, але ще старався їх володіння збільшити. Заховався цілий ряд універсалів Б. Хмельницького, якими він забезпечує монастирські землі, приказує карати своєвольників, що виступають проти монастирів і що найважніше, не дозволяє монастирських підданих приймати до козацького війська, а приказує їм виконувати давні роботи і повинности. Декотрі монастирі, як нпр. богоявленський братський і пустинно-микольський у Києві та ніжинський Різдва Богородиці дістали від гетьмана нові надання — звичайно землі, що до того часу належали до латинських кляшторів. Проф. Мякотин розсліджує подрібно дальшу історію монастирських земель, відносини гетьманської влади до монастирів; та правне положення монастирських підданих.

І. К-ч.

Грушевський Михайло. З історії релігійної думки на Україні (Ukrainian Sociological Institute). Львів 1925. Ст. 160.

Бувають книжки, яких історія повстання далеко інтересніша нж їх зміст. До них напевно належить та, що її заголовок виписаний у горі, тільки з сим додатком, що генеза її — то єдине як-так інтересне звязане з нею. Поскілко не помиляємося, ініціатива до неї вийшла від того «коханого Льоня», що-то, по твердженню наших «восточників», з розпуки ізза обдирання нашого великоліпного і поетичного обряду з його краси перейшов в Америці, очевидно з ідейних мотивів, на комерційно тверезий і прозаїчний... пресвітеріанізм... А що американські бізнесмени запалали по війні бажанням мати пресвітеріанських прозелітів серед польських Українців, то наш славний протагоніст чистоти східного обряду став упевняти своїх нових патронів, що мовляв протестантство на Україні то властиво... друга національна релігія; що воно в минулім буйно розвивалося та що тільки католицька реакція винна всьому; що авторитетний свідок — Драгоманов і т. ин. Отже не диво, що патрони після такого откровенія вдалися до найповажнішого з живучих істориків України і замовили у нього історію протестантського руху на нашій землі. Звісно, коли американці (і то ще справжні) замовляють щось у нашого брата, то викресати в собі одушевлення до такого богоугодного місійного діла не тяжко, а засим книжка не в десять а в пятьдесят аркушів буде в короткім часі доставлена, під дружним доглядом голови одної наукової інституції видрукована і кинена на корм душі безталанним землякам. Правда, американські патрони, побачивши остаточний плід свого заходу, трохи скривилися: їм бажалося мати історію українського протестантизму, а тут вийшла щось ніби хрестоматія про все можливе... Наївні, вони й не прочували, що на історію сього рахітичного протестантизму досить одного аркуша; а що-ж було робити бідному авторови, щоб заповнити всі замовлені десять аркушів? Тим то й заголовок вийшов такий, а не инший.

Отсе й саме цікаве з приводу книжки акад. Грушевського. На сьому можна-б і перестати, бо на тому роля книжки закінчена. Доволі відкрити книжку, тут і там прочитати сторінку або розділ, щоб безнадійно махнути рукою: ато здобулися пресвітеріанські місіонарі на книжку для пропаганди своєї науки! Я пішов-би в заклад 1000:1, що вона, принаймні вона сама, не приспорила їм ані одного неофіта. Я переконаний, що коли у нас знайшлася така самовідречена людина, яка вспіла перебитися крізь 160 сторінок книжки, то приєднати її для справи протестанства можливо було хиба доплатою в готівці що найменше тільки само долярів, що коштував авторський гонорар, друк, коректа і кольпортаж книжки вкупі. Взагалі, я думаю, що без сеї книжки інтерес обійшовся пресвітеріанським апостолам дешевше...

І дійсно, чогось більше непопулярного, неартистичного, важкого, непереглядного, нерівного, часом і суперечного, як у сій книжці — подумати собі годі. Се проста, механічна компіляція різних місць із більших менших і середних підручників того самого автора, яка на сім місці для спеціаліста без вартости, а для пересічного читача неудобочтома. Про справжній розвій і значіння релігійної думки тут мало подибаємо цікавого, а силоміць притягання до теми всяких прояв містичної психопатології примітивних людей в роді Мальованців викликає навіть несмак. Як-би хто мав багато зайвого часу і не менше вільного місця для рецензії, той мав-би безкрає поле для критики різних тверджень автора і полеміки з ним. Особливо перші чотири розділи про передхристиянські часи на Україні, поперетикані густо ніби-соціологічними термінами, то чистий сутік дивних непорозумінь, розбір яких вимагав-би вдвоє чи втроє більше місця¹. Між ними й чимало незрозумілих місць, у роді: »В світогляді (чорноморських Українців) переважали магічні ідеї: чогось фатального, непохитного собі не уявляли, як поганські Греки, за помічу жертв, як їх зве Прокопій — себто релігійно-магічних відправ вважали можливим впливати на які будь явища« (ст. 9). Є й суперечности, в роді: »Словянські племена мабуть стояли в культурній і політичній залежности від них (іранських орд і германських племен), і цивілізаційний розвиток наших предків теж мабуть значно відставав від тих краще уміщених сусідів. Проте ще й перед своїм переселенням на полудне Словяне вийшли на культурний рівень, що приблизно відповідав рівневи германських племен в їх руку на захід і полудне в I ст. перед Хр.« (ст. 3). »Інтелекту-

¹ Як один із многих зразків наведемо тут місце про »релігійну думку« у наддунайських Антів, мнених наших предків: »Уявляємо собі ту обстанову, в котрій повстали нечисленні обороти, звязані з виноградом, вином, винним цвітом, виноградними кетяхами, так мало звісними в північній Україні а так популярними в наших старих піснях.

Розуміємо, де складались сі улюблені ними малюнки широкого поля, на котрім видіють нечисленні стоги і копи, і з високих верхів сокіл споглядає на море, оглядає кораблі та веде розмову з дунайським »низом«.

Се далекі, випадком заховані, порозріжнювані останки тої широкої хвилі вражінь образів, ідей поетичних, релігійних, політичних, що влилася до українського життя з тих передових позицій українського розселення, що доступили »моря і сонця« та повними грудьми набрали тут повітря з широкого культурного світу.

Воно запліднило новими мотивами українське духове життя, світогляд і творчість та охоронило їх від односторонности. Тому й візантійська ортодоксія, до котрої захотів слідом загнати, з політичних мотивів, український нарід княжий київський уряд, не могла опанувати сього громадянства, перед котрим розгорнулася була ся широка перспектива різних вір, різних моральних і догматичних систем і в них відчулось хочби й не дуже свідомо, людське — вселюдське.

Народне українське життя не прийняло ортодоксії і зісталось на завсідги при певній духовій і релігійній свободі — ширшим погляді на віру і мораль« (ст. 8).

альний рух... мав характер раціоналістичний, звертався до питань метафізичних» (ст. 44). Є далі фальшиві, дивні в устах такого поважного ученого твердження, в роді: «Маємо звістки... про побут на дворі Володимира звісного місіонера Войтіха Адальберта і под.» (ст. 22). «Принцип Мономахового поучення дітям: «Ні правого ні винного не вбивайте... скорше треба звязати з традиціями старої передхристиянської морали-гуманности... ніж з візантійським церковним правом» (ст. 31). Є lapsus-и, в роді: «Приходилось побоювати... що котрийсь з його (Володимира св.) нащадків захоче звернутись... до папи, що в тих часах старавсь грати ролю не тільки релігійного, але й церковного провідника Європи» (ст. 26). Є анаколоти, в роді: «В життях київських святців... оповідається напр. про одного печерського святого з кінця XI в., що його відвідав раз княжий лікар, і довідавшись, з розмови, що то чоловік вірменської віри, печерський святець дуже загнувавсь» (ст. 27). «Нема сумніву, що Володимир пересаджував на Русь візантійську церкву як складову частину візантійської державности і візантійській ерархії... зовсім натурально було повести таку-ж тактику офіційної церкви і на Русі. Вона дивилась на візантійського імператора як на зверхника Русі... Як візантійський імператор був протектором... церкви в Візантії, така ж роля, на їх погляд, припадала руським князям» (ст. 28). — Та ми думаємо, що сього буде досить для схарактеризування сеї... нешкідливої книжки. Ф. С.

Theologia dogmatica christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium. Auctore *Martino Jugie* ex August, ab Assumptione. Tomus I: Theologiae dogmaticae graeco-Russorum origo, historia, fontes. Sumptibus Letouzey et Ané, editorum. Parisiis 1926. 8° 727.

Після знаменитої, та на жаль недокінченої, догматики о. А. Пальмієрія, маємо отсе перший том праці нового автора, присвяченої тому ж східному обрядови. М. Жюжі поставив собі за ціль подати католицькому науковому світові, який особливим способом интересується тепер відлученими, східними Церквами, зміст їх богословської науки, особливо в квестіях спірних з наукою католицькою. Щоби сю ідею здійснити, автор задумав випустити в світ 3-тому студію, з якої том I-ий маємо вже в руках. На його зміст складаються авторові досліди про початок, історію і жерела греко-російського богослов'я. Рівночасно отсі три теми: початок, історія і жерела, дають три окремі трактати студії. Подрібні критичні замітки доцільніше можна буде подати щойно після скінчення цілого твору, коли його цілість виступить довершена і заокруглена. Боїмося однак, щоби автор не схотів бачити иншого Сходу, крім московського. о. М. Лишак ЧСВВ.

Compendium theologiae moralis, Codici iuris canonici et decretis concilii plenarii Americae Latinae necnon iuribus civilibus Galliae, Hispaniae, Lusitaniae. 30

taniae et in plerisque nationibus Americae Latinae vigentibus accomodatum. Auctore *Josepho Ubach* S. J. Volumen I: Continens Theologiam moralem et ex speciali tractatus de praeceptis decalogi, de communioribus praeceptis Ecclesiae et de obligationibus status clericalis et religiosi. Friburgi Brisg. MCMXXVI. 8° XVI + 488. Herder & Co. Опр. RM. 10.—

— *Idem*. Vol. II: Continens Theologiam moralem sacramentalem, tractatum de censuris, appendicem diversarum facultatum. Friburgi Brisg. MCMXXVII. 8° XVI + 764. Herder & Co. Опр. RM. 14:50.

Мимо назви *compendium* та мимо спеціальних достосовань до праводавства партикулярних країн, моральна о. Убаха заслугує на особливіше поручення і з нашого боку. Її прикмети — оригінальність і незвичайна практичність, дозволяють нам се вчинити. Перша прикмета замітна у всім: в мові своїй, котрою промовляє автор до читача ясно, оминаючи довгих очерків, зрозуміло у всіх випадках; далі оригінальною ся моральна в розложенню так різнородного предмету, про що свідчать уже самі змісти томів; оригінальною в схоплюванні квестії і в її викладі. Се останнє кидається в очи на кожній сторінці.

Ще красше виступає друга прикмета — практичність. Видиться начеб її тільки автор мав на увазі, коли укладав і писав свою моральну. Підчас коли інші автори (*Buccheroni, Génicot, Lehmkuhl, Noldin, Vermeersch* і и.) висувають у своїх підручниках більше спекуляції коштом практичності, то Убаха, маючи перед собою конкретну ціль моральної, скрізь і завсіди хоче бути і справді є практичним моралістом. Найбільше тяжкі і помотані питання рішає з подиву гідним спокоєм і практично. Особливо цінні його розв'язки при квестіях наймодерніших, з якими зустрічається кожної днини проповідник, катехит, сповідник, провідник товариств, душпастир. Притім зазначимо, що в зміст своєї моральної автор втягнув не лише всі рішення Апостольського Престола по р. 1926, але також всі сучасні здобутки богослов'я, філософії, канонічного права, медицини і експериментальних наук.

Східної Церкви автор не торкається, як се робить нпр. *Noldin*, але полишене її звичаїв і практик у книжці морального богослов'я, в нічім не уймає її вартости. Цілком отже певно, що перед моральною о. Убаха стоїть отвором і Схід.

Й. Скр.

Katholisches Kirchenrecht. Mit Berücksichtigung des deutschen Staatskirchenrechts von Dr. *Albert M. Koeniger*. (Herders Theologische Grundrisse). 8° (XVIII + 514) Freiburg i. Br. 1926. Herder. RM. 11.—; опр. в пол. RM. 13.—

Від хвилі проголошення кодексу канонічного права (1918 р.) як зобов'язуючого для західної Церкви, появилосся на всіх мовах західних католицьких країв багато підручників права, опрацьованих на основі нового кодексу. Се впрочім річ зовсім зрозуміла. Бо коли кодекс подає церковні закони

в новопринятім упорядкованню, а при сім вносить деякі річеві зміни в відношенню до старого права, то давні підручники мусіли піти на склад. Школа і практика мусіли достосуватися до формальних і річевих змін і викликали потребу нових підручників. Одним з таких є Koeniger-a: »Katholisches Kirchenrecht«, виданий в Гердерівській серії богословських начерків.

Правда, кодекс як такий нас не обов'язує. Однак лишаючи на боці чисто теоретичний інтерес навіть для практики, вказано нам через часту стичність з латинниками, з ним познакомитися головню тому, що в нім міститься дещо з т. зв. міжобрядового права (пр. Конгрегація Східної Церкви, перехід жени з нагоди вінчання на обряд мужа і т. п.).

З деяких оглядів якраз сей підручник Koeniger а заслугує на вирішненне, а саме: 1) Подає на вступі основну пропедевтику церковного права; 2) Заховує середню міру що до об'єму, бо се ні сухе репетиторіюм, ані надто обширний твір, а тим самим доступний ціною і проглядний; 3) Як один з найновіших узглядне всі найновіші рішення і автентичні пояснення канонів від хвилі оголошення кодексу по 1926 рік.

о. д-р В. Лаба

Три головні науки духовного життя. На основі М. Мешлера написав о. *Плятон Мартинюк ЧСВВ.* (Видавництво ЧСВВ. в Жовкві. Книжка СХХVII). Жовква 1926. 12° 286.

Праці о. Мешлера мають уже свою славу і не потребують поручення. З його іменем зв'язана навіть окрема »школа мешлерівської аскези«. Тому добре робиться, що його праці подається перекладом або на їх основі укладається нові. Се останнє вчинив о. П. Мартинюк. Загально можна сказати, що нашому авторови вдалося зберегти знаменні прикмети писання о. Мешлера. Є тут повнота і глибина думок, природність і пристосованість у практичних висновках, є й зовнішній, наглядний розклад. І ці прикмети, на нашу думку, рішають у користь автора, а саму книжку роблять цінною та позитивною. В додатку, саме введенне у зміст теми всього нашого, з щоденних молитов, з прилюдних відправ і приватних практик, то-що, очевидно тільки підносить оригінальність автора і практичність його праці.

Характеристичною прикметою писання о. Мешлера є ще краса мови і поправність у вислові. Тій прикметі наш автор не присвятив всюди належної уваги. Наслідком сего тут і там потерпіла будова речень, відміна і правопис. Місцями, передусім у висновках, поважна і спокійна форма вислову — стає буденною, моралізуючий тон псує величність думки; ошибки мовні відбирають часом гармонійність, тим більше, що легко можна було їх оминати (нпр. 1 відм. матір, за ню, о ню, через ню; щоби... не... скорше... ніж, стидаються, прийдіт, учітсья, сли, най, уживанне о зам. *про*, невластиве долучуванне *би* (доки би) і т. д.). Находимо теж і слова не добре поділені

та не переведену як слід коректу (не згадуючи про наглядні блуди, значимо для прикладу: пишучи про Бога, заіменник *він*, писаний через мале і велике *в*, тексти св. Письма складені раз курсивою, раз гармондом, непослідовність у писанню приростків, у подвоюванню шелестівок і тд.).

Отсими зовнішними дрібничками не відбираємо книжці о. Мартинюка внутрішньої вартости і з усею приемністю поручаємо її нашим читачам.

Й. Скр.

Вячеслав Заїкин. Головні моменти історії української державности. Без місця й року виходу [1923]. Ст. 13, 8°.

— **Лекції по історії суспільно-державного ладу України.** Вступна частина: Історичні підстави української державности. (Вищі Курси Українознавства в Варшаві. 1924). Ст. 56, 8°.

— **Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego.** Warszawa 1926. Ст. 30, 8°.

В повоєнній українській історіографії, одно з імен, що притягнуло до себе більшу увагу, то В. Заїкин. Живучи на еміграції, в дуже невідрадних обставинах, він покищо дає менші обємом розвідки, статі, огляди, критики і т. ин., одначе вже в них видко дослідника поважного, освіченого, оригінального і — last but not least — сміливого. Уже як сьогодні можливо підсумувати його дорібок, то за ним заслуга, нехай тільки ініціативна, у двох напрямках: 1) він мабуть перший відчув потребу прослідити історично-наукову основу нового державно-самостійницького змагання Українців і сим способом пошукати для сього романтично-містичного гону раціональних, тривких і дисциплінованих форм; 2) він особливо живо відчув значіння релігійно церковного чинника в історії народів і потребу дослідів над ним у нас. Праці, що їх заголовки виписані в горі, се тільки початкові приготованя до виконаня сих двох переважних завдань. Перша з сих спроб — про українську державність у світлі й еволюції історії наших земель — була-б певно викликала більше уваги і може дискусії, якби не виїмкова, психологічним станом аудиторії в 1923 оправдана та на дальшу мету збивчива метода в будові нарисів — поступати від сучасного моменту в зад до самих починів нашої історії. В живім викладі така може мати й деяку свою принаду, та в письмі вона не тільки томить менше обізнаного з історією читача, а ще викликає вражіння, що наша минувшина ще більше неорганічна, ніж вона в дійсности є. Одначе все те не зменшує тої заслуги шан. автора, про яку сказано вгорі; побажати-б тільки, щоб у новому виданню конструкція праці була змінена. — Таких замітів не можна робити щодо останньої (польської) праці цілком академічного типу й обговорює т. ск. передісторію християнства на Україні. З огляду що се тільки вступ до дальших широкозакроених студій

з найдавнішої історії Церкви, що появляться незабаром, відкладаємо аналіз її до спільного обговорення.

С. Т.

Sergius Masslow. Ukrainische Druckkunst des 16 bis 18 Jahrhunderts. Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch, Mainz 1926. 16 стор. і 5 таблиць.

Проф. Сергій Маслов в короткому огляді дає історію перших віків українського друкарства: 1) в Галичині і Угорській Русі; 2) на Волині; 3) в Києві; 4) в Чернігівщині, кінчаючи виданнями гражданкою, що появилися в 1760-их роках. Статтю пояснюють ілюстрації: перша сторінка тексту львівського Апостола 1574 р.; заголовки: Галятовського «Небо новое», Львів 1665; острожська Біблія 1581; «Зерцало богословія» 1790 р.; сторінка «Патерика» 1702 р.; Андрія Хмарного «Domus Sapientiae», Київ 1708 р.; київська Біблія 1758 р.; Псалтир, Новгород Сів. 1673 р.; «Зерцало от писанія божественнаго», Чернігів 1705 р.; «Радостнія чувствованія Муз», Київ 1796 р. Ілюстрації виконані дуже гарно, є правдивою прикрасою видання. Натомість неміло вражає недбала транскрипція українських текстів, які автор стало наломлює на російщину, нпр. Kljutsch rasumjenja, Bogoglasnik, Perlo mnogozennoe, — що більше навіть Ukrainijska kniga(!)... У бібліофільському виданні требаб сподіватися більше бібліографічної точности.

І. К-ч.

Петро Курінний. Лаврські інтролігатори XVII-XVIII століття. Київ 1926. Стор. 39.

Данило Щербаківський. Оправи книжок у київських золотарів XVII-XVIII ст. Київ 1926. Стор. 52.

Обі названі праці вийшли відбиткою з Трудів УНІК-а (Т. 1.). Зв'язує їх з собою предмет дослідів, а саме: мистецтво обкладати книжку. Прийшло воно на Україну, і найперше до Києва в XI-XII століттях. До хвилини повстання Лаврської друкарні (1616) можемо дослідити цілу мережу культурно-продукційних впливів на назване мистецтво.

Автор першої праці розглядає роботи лаврських інтролігаторів подаючи наперед історію переплетні, склад майстрів та учнів, а далі переходить до процесу та способу інтролігаторської роботи, збагачуючи працю великим ілюстраційним матеріалом. Висліди своєї праці автор формулує у висновках, що в XVII-XVIII ст. Лавра була центром інтролігаторства в Києві. Звідси інтролігаторське майстерство далеко розходилося по периферії. Інтролігаторами в ній були Українці селяни і міщани; здобутки від своєї науки в Лаврі заносили вони далеко від Лаври, в саму гущавину людности.

«Лавра в XVIII столітті впливала на інтролігаторське мистецтво не самої тільки України, але вплив цей ішов і поза її межі на Московщину. Шлях цього впливу — навчання майстрів та поширення досконалих своїх

виробів, що викликали наслідування. Лаврські мистці знаходили шляхи та форми, щоб задовольнити естетичні потреби читачеві, роблячи це й унутрішньою і зовнішньою оздобою книжки, об'єднанням праці багатьох митців, використанням сили виразності різнманітних технічних способів. У витвореному цілому ясно видно оригінальну лаврську композицію з глибокими та широкими сторонніми впливами в елементах її» (ст. 39).

Багато інтересного матеріалу находимо у праці Д. Щербаківського. У «Бібліологічних Вістях» з 1924 р. (ч. 1-3) автор дав огляд «Золотарської оправи книжки в XVI-XIX ст. на Україні». Наша розправа трактує про київських золотарів XVII-XVIII ст. і їхні оправи книжок. У розправі розкинений багатий ілюстраційний матеріал, котрий унагляднює висновки автора. Щербаківський стверджує, що «з безлічи чужих і наших, датованих і недатованих золотарських виробів, що до цього часу збереглися, доводилося розшукувати речі, що зробили їх відомі українські майстри, або такі принаймні вироби, що мають певні ознаки того, що їх зроблено на Україні». Таких пам'яток однак небагато.

На всі пам'ятки з XVII ст. найшов автор одну оправу з підписом майстра. Що до XVIII ст. легше встановити приналежність київським майстрам, бо частіше здибаються підписи майстрів і тавра м. Києва. Одним з кращих київських золотарів з першої пол. XVIII ст. був Іван Равич, дві оправи якого публікує автор у своїй розправі. «Равич працював біля півстоліття, був досить популярним майстром і мав широку клієнтелю не тільки у Києві, а й по різних місцевостях на Україні» (ст. 34). У Равича помітно в трактуванні тем західню школу; в загальній композиції та в орнаментиці середників нагадуються переважно італійські, а особливо венецькі ренесансові золотарські роботи. Щербаківський зазначає «оригінальність, витриманість, закінченість загальної композиції і окремих частин оправи євангелії лаврського друку з 1707 р.» (Євангеліє міститься у Всеукраїнському Історичному Музеї, ч. 9244). Видно далі вишуканість та витонченість орнаментальних акантових обрамлень, тіло модельовано плавно та м'яко (36).

Другий київський золотар тої самої доби це Ієремія Білецький. Від нього є у Лаврі дві євангелії моск друку 1717 р.

З другої чверти XVIII ст. є декілька київських оправ. Замість власноручних підписів майстрів читаємо їх іменники-тавра. Розшифрувати їх авторови не повелось.

Наприкінці розвідки подає ще автор зразки київських оправ, що оздоблені фініфтами.

Автор ставить доволі скептично до вислідів своїх публікацій. Він пише: «Установити всі київські Золотарські майстерні, що в XVII-XVIII ст. робили книжні оправи, дати характеристику їхніх творів, установити зв'язок

між ними та між творами майстрів інших країн, — усе це можна зробити тільки тоді, коли опрацювати золотарські справи на книжках усіх церков та монастирів київських, а почасти й провінціальних, але цього я не мав змоги зробити» (50).

Всеж таки кінчить розвідку такими завваженнями: 1) протягом описаної доби відбувається певна зміна в технічних способах, котра полягає не в заміні одних способів іншими, але в переважнім вживанні тих або інших способів; 2) що до різбарства в золотарстві важно булоб розв'язати питання зв'язку поміж ним а ритодруками і взагалі поміж майстрами, що працювали по друкарнях. Від розв'язки цього питання залежить можливість датувати топографічно і хронологічно пам'ятки золотарства на підставі техніки; 3) на спеціальне дослідження заслуговує побутовий матеріал в оправах книжок, який може дати важливі причинки для історії розвитку архітектурних форм на Україні; 4) важне встановити західно-європейські первісні джерела деяких типів наших оправ.

М. Г-ий

Л. Биківський. Книжна справа в Чехословаччині. Київ 1926. Стор. 31.

Розвідка складається з чотирьох частин: друкарство, книгарство, бібліографія і книгознавство. Автор стверджує, що переворот 1918 р. зробив великий вплив на організацію книжної справи в новій Республіці. Переводячи відповідне угруповання матеріалу, про який говорить, вказує на багату літературу відносно порушених питань. Тому кожний, що цікавиться книжною справою взагалі, прочитає радо названу розвідку й найде багато інструктивного для себе матеріалу.

М. Г-ий

С. Боровий. Нариси з історії єврейської книги на Україні. II. Розгром. Київ 1926. Стор. 15.

Ця розвідка є продовженням розвідки тоїж самої назви, напечатаної в «Бібліологічних Вістях» з 1925 р. Коли перша частина говорить про розвиток єврейської книги й єврейського друкарства, друга займається розгромом його в часі пановання царя Миколи I. Урядови стали в допомогу таки самі Жиди (Тугенгольд, І. Б. Левінзон), котрі подавали способи, яким чином можна знищити вплив шкідливої жидівської книжки. Назначений урядом спеціальний жидівський комітет подав такі засоби: строга перевірка при допомозі осібних комісарів усіх книг, що їх Жиди уживають, і були друковані в Польщі і Росії; відділити усі нехасидські книги, решту безумовно знищити, наложити найостріші кари на тих, що будуть скривати подібні книги або їх переховувати у себе, хочби тільки через недогляд комісарів; закрити всі жидівські друкарні в Польщі і в губерніях, що прийшли від Польщі; дозволити на існування трьох друкарень (Житомир, Бересть, Шклов) з правом на 15 літ і установити до них осібних цензорів уряду.

Зразу міністер Уваров не пішов так далеко у репресіях. Коли одначе в Славуті прийшло до трагедії з убійством одного друкарського робітника, Державний Сенат рішив як найостріші міри у відношенні до друкування жидівських книг. Автор кінчить увагою, що таким чином «еврейська Україна на кілька років залишилася без друкарні, і почалася доба друкарської монотонії і жорстоких утисків на «шкідливі» книжки». Цій добі присвятить автор третій нарис.

М Г-ий

С. Єфремов. У тісних рямцях. Українська книга в 1798-1916 рр. Київ 1926. Ст. 30.

... «вновь книг никаких... не печатают» — «не било, нет и быть не может» — і в «логічному завершенні» *lex josephoviana*. «Почалась ця історія під гаслом — «книг никаких.. не печатают». Закінчилась в розглянутому періоді під тим самим гаслом, тільки модернізованим найновішою технікою нищення: «не разрешаю — пусть лучше не просят...» Між цих двох афоризмів і вкладається значною мірою історія української книги за нового часу, вони були для неї тими рямцями, з яких вона ввесь час, цілі століття, силкувалася випорснути і фізично, давно вже переросши їх у процесі розвитку мірою потреб своїх» (30).

До цих слів розгортає перед нами акад. С. Єфремов довгу, бо довшу ніж одно століття, картину болючого животіння української книжки. Не станемо переповідати тут змісту розвідки. Хочемо тільки звернути увагу як найширших кругів, що тут уперве перед нами праця, яка уявляє великий вклад в історію друкованого українського слова. Чимало важних даних, досі невідомих, або розкиданих по різних книжках і журналах, буде цікаво не тільки прочитати, але й зужиткувати в освітніх і виховних цілях. Зокрема звертаємо увагу на багатий матеріал для рефератів на Сзятю книжки, щоби повчити увесь загал у відповідному використуванні поширених рямців для поповнення прогалин і недомагань, спричинених тісними рямцями.

Нічим не зменшена наукова вартість розвідки питомим авторови легким способом писана, стає тим висшою, що розвідку читаємо з правдивою приємністю.

М. Г-ий

Проф. М. М. Куфаєв. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу. (Розділ з філософії книгознавства). Київ 1925. Ст. 24.

Хто прочитає розвідку Л. Биковського про книжну справу в Чехословаччині, бачить, що перед ним виростає нова ділянка науки, що вибрала за свій предмет книгу. Теоретично займається цим новим знанням повища розвідка проф. Куфаєва, яка — як це видно з наголовку — складається

з двох частин, які разом творять »бібліологічний аналіз двох питань, що тісно сполучені між собою — а) поняття »книга« і б) бібліографія, як наука« (4).

Поняття »книги« старається автор унагляднити ріжними шляхами починаючи з аналізу самого слова, яке доповнює технічною видовою змісту книги. Відповідна таблиця має повчити нас, »що видовою відзнакою книги, як конкретно даного явища є те, що у видимий знак виявлені думка і слово, взяті разом«.

Йдучи історично за розвитком бібліографії подає автор ріжного рода поділи й окреслення бібліографії, її потребу в школі і в бібліотеці, і вкінці, що є змістом праці бібліографа.

М. Г-ий

В. Іванушкин. Проблема читачівства та її вивчення. Київ 1926. Стор. 32.

Праця подає форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при У. Н. Д. І. К., де цілий комплекс »книжка-читач« є предметом дослідження, як певна комбінація соціальних явищ. Автор не годиться з »бібліологічною психологією« Рубакина, як такою, що вона суто-ідеалістична. Досліди над читачем можливі тільки на марксистській психології. В дальших частинах накреслює автор організацію праці в Кабінеті.

Хоч автор стоїть на строго матеріалістичному (а властиво марксистському) світопогляді, належалоби, щоби не один наш »освітник« прочитав цю книжку, як і другі з того роду та, щоби зрозумів, які завдання бачать перед собою сьогодні працівники у бібліотеках у їх підході до читача і до проблеми читачівства.

М. Г-ий.

Archivum Franciscanum Historicum. Period ca publicatio trimestris, cura PP. Collegii D. Bonaventurae. Annus XIX, fasc. I-IV. Ad Claras Aquas prope Florentiam 1926. Pp. 966 + tab. XXXII.

Отсе наголовок одного з найцінніших наукових видавництв у католицькій Церкві. Виходить воно вже трицятий рік, як тримісячник, у Квараккі біля Флоренції, коштом і заходом тамошньої колегії св. Бонавентури, та присвячене виключно історії чина св. Франциска. А що історія сього чина, дарма що лише семивікова, дуже богата, та що ученики св. Франциска, без огляду на свій характер »жебрацького« братства, завсігди визначалися великим нахилом до науки і студій, — не можна дивуватися, що побіч таких видавництв (французьких Etudes franciscaines, La vie franciscaine, Archives franciscaines, хорватських Nova Revija і німецьких Franziskanische Studien й ин.) отсей італійський кварталник, по трьох десятках свого існування, повний першорядних розвідок і матеріалів, інтерес до котрих виходить далеко поза Італію. Зрештою в »Архиві«, окрім праць у латинській мові (що є редакційною), бачимо скрізь мову італійську, еспанську, французьку, англійську і німецьку — найкрасше свідоцтво універсальности органу й обсягу його інтересів.

Кожний випуск «Архива», звичайно в обемі 10 арк. друку, складається правильно з 5-6 відділів: розвідки, документи, рукописи, бібліограф'я, miscellanea, хроніка. Тільки четвертий випуск за 1926, присвячений 700-літньому ювілеєви смерті св. Франциска, має лиш два відділи, розвідки і miscellanea, натомість — поверх 30 аркушів друку! З поміж праць і матеріалів сього річника українських дослідників може ближше цікавити: Мирослава Премрова про р. кат. єпископів у Білгороді (сербським), Е. Аувайлера — життя святих бр. Миноритів провінції Саксонії (куди належали і словянські землі). Особливо-ж багатий змістом випуск присвячений св. Францискови. На вступі йде основна студія о. Біля про імя св. Франциска. Показано там, що до часів святого се імя не було властивим іменем, навіть не граматичним іменником, лише прикметником, однозначним з сучасним нам словом «французький» або «франконський» і значить св. Франциска можна-б добре по українськи звати св. Французом (так і досі у французькій мові François = Français!) чи св. Франком. (Форма Франц узята з німецького, Франтішок із чеського, Францішок із польського; всі вони не повинні бути вживані у нас, як не вживаємо італійської форми, хиба найбільше оправданої, Франческо, й одиноко оправдана у нас форма буде латинська Франциск або просто Франк — Франко). З інших розвідок підкреслимо: німецьку Р. Бовінга про відношення св. Франциска до мистецтва й англійську А. Литла про францисканську школу в Оксфорді XIII в.; історик малярства знайде багато суггестивного в численних історичних портретах святого й ілюстраціях до його життя. — Бібліографія і хроніка «Архиву» дуже старанна. С. Т.

Проф. Іван Огієнко. Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці. Нарис з історії української фонетики. Варшава 1926. Стор. 24. 8^о.

Нова праця проф. Івана Огієнка «Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці» є одним із тих вельми цінних дослідів з історії богослужбової мови на Україні, які видав шановний учений за останні роки і один з яких («Український наголос на початку XVII в.») був надрукований на сторінках «Записок Чина св. Василя Великого» (т. II, вип. 1-2, стор. 1-29). В сій новій праці проф. І. Огієнко подає деякі нові надзвичайно цікаві матеріали до історії церковно-словянської мови на Україні, а разом з тим робить дуже важливі висновки з сих матеріалів а також і з попередніх своїх праць.

Стара церковно-словянська мова, — каже проф. І. Огієнко, — вже з самого початку свого в українській Церкві була до певної м'ри малозрозумілою для населення України, вже в X в. значно відріжнялася від живої української мови, а з часом ся різниця ставала все більшою. Щоб церковну мову наблизити до живої мови, щоб зробити її приступнішою широким народнім масам, в бігу віків робилося для того багато різних заходів, як напр.

заміна малозрозумілих слів словами зрозумілими і т. ін. Але найголовнішим засобом наближення церковної мови до живої, народньої мови у всіх слов'янських народів постійно була церковна вимова, наближена до мови живої.

Проф. І. Огієнко гадає, що кожний слов'янський нарід ще з початку заведення слов'янської Служби Божої мав свою власну церковну вимову богослужбових текстів, в більшій чи меншій мірі наближену до живої народньої мови.

На його думку, питання про ріжну вимову богослужбових текстів у слов'янських народів повстало ще разом з заснуванням літературної слов'янської мови, се-б то ще за часів свв. Костянтина-Кирила й Методія в IX віці. Сей висновок проф. І. Огієнко робить на підставі того факту, який подає нам життепис св. Костянтина-Кирила в 8-м розділі, а саме: коли св. Костянтин-Кирило прибув до Херсонесу (б. 860 року) і «*обрѣтъ же тоу евангѣльє и ѱалтырь, росьски писмены писано, и чловѣка обрѣтъ, глаголюща тоу бесѣдою, и бесѣдовавъ съ нимъ, и силъ рѣчи принимъ, скѣен бесѣдѣ приклада ѿ, разажчи писмена, гласьная и съгласьная, и къ Бѣоу молитвъ дръжа, въскорѣ начатъ чисти и съказати; и мънози сѧ емоу дивляхъ, бѣа хвалаше*».

»З приводу цього місця, — каже проф. І. Огієнко, — писано надзвичайно багато, але його не розяснено остаточно ще й досі, головню тому, що не розуміли виразу тут сила рѣчи«. На думку проф. І. Огієнка, сей вираз є граматичним терміном, який означає наголос (акцент), а в переноснім значінню взагалі вимову. Слово сила визначає акцент з найдавнішого часу аж до XIX-го віку, — в сім значінню слова сього вживається по всіх найдавніших граматичних статтях та по всіх старих граматиках.

Отже, на підставі сього місця з життепису св. Костянтина проф. І. Огієнко рахує безсумнівним, що вже в IX в. Східні Слов'яне (Кияне) мали свою осібну вимову богослужбових книжок (бо ж згадані Євангеліє та Псалтир певне вживалися вже в тодішній київській християнській громаді).

Се є надзвичайно важливий висновок Шановного Автора, і він, очевидно, матиме значінне не тільки для історії церковно-слов'янської та української мов, але також і для історії української культури.

З часом, — каже проф. І. Огієнко, — церковна вимова на Україні ставала все ближчою до живої народньої мови, аж поки в XVI-XVII віках вона не відлилася вже в певні сталі форми.

Яка саме була українська церковна вимова бодай в XVII віці, — гадає проф. І. Огієнко, — ми реально не знаємо, хоч питання се цікаве не тільки з боку церковного, але й історично лінгвістичного. Але переглядаючи стародруковані книжки, які писали Українці чужими мовами, проф. Огієнко звернув увагу на цікаву книжку відомого полеміста XVII-го віку Теофіля Рутки: »*Angelicus doctor D. Thomas Aquinas., contra calumniatorem Ioannicum Gala-*

towski», видану року 1694-го в Люблині. В сій книжці, писаній латинською мовою, подано дуже багато церковно-словянських текстів латинкою, що дає нам певну змогу зробити висновки про тодішню церковну вимову.

Теофіль Рутка був дуже відомим полемістом XVII-го віку. Народився він р. 1622-го на Київщині, в українській родині. Рано прийняв він Унію, а вже р. 1643-го став Ісусівцем. Знаменитий професор свого часу, Рутка був префектом високих шкіл в Каліші, Познані, Люблині, Львові й Луцьку. Дуже багато працював для заведення Унії на Україні, і мав великий вплив на митрополита Йосифа Шумлянського, нахилиючи їх на Унію. На старість 23 роки був надвірним богословом у великого гетьмана коронного Станислава Яблоновського. Рутка написав 37 науково-релігійних та історичних праць.

Старанно перестудювавши словянські тексти в згаданій книжці о. Т. Рутки, професор І. Огієнко подає докладний і дуже цікавий опис найголовніших рис церковної вимови о. Рутки. Опис цей і становить головний зміст праці проф. Огієнка.

Далі він наводить невеличкі зразки Рутчиної вимови в цілому, а на прикінці спиняється над питанням про наголос в богослужбових книжках. Споконвіку, — каже проф. Огієнко, — українська Церква знала свій власний наголос слів, відмінний від наголосу інших словянських народів; сього свого наголосу міцно дотримувалися по всій Україні аж до половини XVIII-го віку.

Яким був давній український наголос, про це професор І. Огієнко писав вже не один раз¹.

Отже, як бачимо навіть з сього нашого короткого перегляду, остання праця проф. Огієнка, як і попередні його досліди з історії церковно-словянської мови виявляють для язикознавства і для історії української культури великий інтерес, освітлюючи майже недосліджені сторінки в минулому нашої мови й культури.

Михайло Колосовський

Проф. Іван Огієнко. Новочасний церковно-словянський правопис. Історичний нарис з палеографії та палеотипії. З семинара церковно-словянської мови Православного Богословського Виділу Варшавського Університету. Варшава 1926. Відбитка з журналу »*Ελληνες*« 1926 р. Кн. II, 8^ο, ст. 28.

Отся найновіша цінна праця проф. І. Огієнка приносить багато прояснення в історію церковно-словянської мови на українському ґрунті й має

¹ Див. нпр.: 1) Курсь украинского языка, Київ, 1918 р. стор. 104-113; 2) Свята Служба Божа св. о. нашого Іоана Золотоустого мовою українською, ч. II, стор. 17-13, Львів, 1922 р.; 3) Наголос, яко метод означення місця виходу стародрукованих книжок, »Записки Наук-Товариства«, т. 136-137, стор. 197-224, Львів, 1925 р.; 4) Український наголос на початку XVII-го віку, »Записки Чина св. Василя Великого«, Жовква, 1926 р., т. II, вип. 1-2, стор. 1-29,

велике практичне значінне для сучасників. Тут підійшов проф. Огієнко — чи не вперше в українській науці — справді науковим методом до мови сучасних церковних книг на Україні, описав тую мову й дав їй історичне освітлення. Не всі ще проблеми сеї мови, зовсім занедбані нашими дослідниками, порушив тут проф. Огієнко (він працює далше в тім напрямі), але намітив уже ясний і певний шлях, яким може сміло йти не тільки той, що слідить мову наших сучасних церковних книжок, але і той, хто хоче братись до їх поправнішого видання. У 46 параграфах обговорює проф. Огієнко коротко історію правопису українських церковних книг від найдавніших часів, а опісля застановляється ближше над надрядковими значками богослужбових книжок передовсім Київо-Печерської Лаври ХІХ ст., над скороченнями слів, вживанням окремих букв, відріжненням однозвучних форм, окремими випадками написів, великими буквами, цифрами і розділовими знаками. Закінчує усе незвичайно важний уступ про наголоси український та російський. До усього додано малу хрестоматію церковно-словянського правопису на українському ґрунті (12 зразків). На небагатьох сторінках сказав проф. Огієнко багато важного і дав силу добре дібраного матеріялу. Нині вже буде неможливо видавати українські богослужбові книжки, без докладного ознайомлення з сею і з подібними працями проф. Огієнка, бо вони оперті на глибокому знанню передовсім українських стародруків, на просто муравлиній, солідній підготовці і на ясному порядкованню гадок у тих незвичайно трудних питаннях, до яких навіть ніхто й не брався підходити (н. пр. справа наголосу). Українську палеотипію — одну з наймолодших віток української науки — ставлять досліди проф. Огієнка відразу на сильній основі. *Д-р Яр. Гординський*

Ks. Dr. Antoni Borowski. Post w świetle nauki św. Bazylego. (»Atheum Karłańskie«. Tom 17 [Włocławek 1926], 132-151).

Для автора розвідки св. Василій Вел. є на першій місци моралістом, що працює на проповідниці, проповідуючи слово Боже і виховуючи людей для нового життя в Христі. Зпоміж усього морального навчання сего вимовного учителя моральности, автор вибрав квестію посту і спираючись вірно і зі знанням на творах св. Отця показує найперше, яка є ціль і спосіб споживання корму, а опісля йдуть вказівки про карність посту для осіб світських і законних. Стаття написана легко, через що наука св. Василя про піст зискує на популярности, але не бракує самому викладови і научної методи, наслідком чого автор зумів рівночасно внести й деяке світло про становище св. Василя в квестії посту. *Й. Скр.*

ОГЛЯД надісланих книг

В тім відділі даємо місце всім книжкам, надсиланим на адресу редакції „Записок ЧСВВ.“ (Львів, Жовківська 36), без огляду на їх зміст і світогляд. При деяких подаємо короткі, оціночні замітки, а що до інших залишаємо за собою право висловитись про них у наших органах в міру потреби та достосовання до нашої програми. — Виказуємо тільки книжки та збірні видання, пропускаючи письма періодичні й їм подібні Їх виказ містимо на кінці випуску, яким закінчується поодинокий том.

Actes de Benoit XV. Encycliques, Motu proprio, Brefs, Allocutions, Actes des dicastères, etc.. Texte latin avec traduction française. Tome III. (Octobre 1920-1921). Paris 1926. Bonne Presse. 8° 250. Ц. 4.— фр. фр.

Allorge Henri. Ce pauvre M. Doine. (Collection des romans populaires. — N. 168). Paris 1926. Bonne Presse. 8° 93. Ц. 1.— фр.

Almanach du Pelerin 1927. Bonne Presse. Paris (1926). 8° 128. Ц. фр. 2.—
Ame russe. Études de psychologie religieuse. (Neuf planches hors-texte). Edition d'Irénikon (J. Duculot, éditeur). Gembloux 1926. 8° 32. Ц. фр. 5·50.

Зміст: Avant propos. — Extraits (Leroy-Beaulieu, V-te de Vogüé, P. Maniglier). — L'Ame orthodoxe (P. Athanase). — La Grande Prière (P. Thomas). — Appendices: Notes explicatives des hors-textes.

Ця збірка добра і похвальна: розбудити пошану для відлучених братів та полюбити в їх душах образ Христа, але до сеї ціли належить іти іншим шляхом, як сього бажують редактори й автори книжки. Не слід ідеалізувати московську душу і добачувати в ній те, чого там нема. На нашу думку і тексти обох наведених у збірці авторів (Leroy-Beaulieu, de Vogüé) між стрічками перечать засадничим поглядам укладчиків.

Arens Bernard SJ. Die Mission im Festsale. Zweite und dritte, verbesserte und erweiterte Auflage. (Missions-Bibliothek). Zwei Bändchen. 8° Freiburg i. Br. 1926, Herder. Erstes Bändchen: Grundsätzliche Darlegungen mit einer reichhaltigen Sammlung von Gedichten für außerkirchliche Missionsfeiern. X+146. RM. 3·50; карт. RM. 4.— Zweites Bändchen: Dramatische Szenen und Schauspiele, Lieder und Programme für außerkirchliche Missionsfeiern. VI+112. RM. 3.—; карт. RM. 3·50.

Сього рода книжок у нас ще нема і тому нашому читачеві не легко виробити собі поняття про працю о. Аренса. Коротко висловлюючись, оба томики криють у собі весь крам потрібний до театральних і концертних вистав та аматорських пописів з обсягу місійного діла. Отже, в тут теоретичне введення про построювання місійних свят, в вказівки для практичного їх влаштування, в готові програми, в вірші, співи, заспіви, драматичні картинки і т. п. Очевидно, автори книжки належить ініціатива, головний нарис, зібрання і розложення матеріалу, а поодинокі кусники походять від різних авторів. У нас не дасться живим способом перещипити поданого в тій праці матеріалу між суспільність, зате дуже добре можна й нам на нім взоруватися на пр. при шкільних

Всі непідписані оцінки подав *Й. Скр.*

пописах, релігійних концертах, при марійських торжествах. Можливо, що книжка о. Аренса піддалаби неодну добру думку, плян, а може і не один готовий взорець.

Auf dem Kampffelde der Logik. Logisch-Erkenntnistheoretische Untersuchungen von Dr. *Joseph Geysler*. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 8° IX+288. Ц. RM. 6'20; опр. в пол. RM. 7'50.

Льогіка, як свідчить про се вже сам наголовок книжки, ще до нині має много kwestій, і то перворядних, остаточно не вирішених, дискусійних. Сюди належать ось які питання: В чім є природа поняття й осуду, який звязок заходить між ними і дійсним буттем, у яким взаїмнім відношенню остає загальне й особливе, що таке реальне, а що ідеальне бутте, що правда і певність, як до них доходить, що таке очевидність і що вона доконує? Тим усім проблемам автор присвячує свою студію. Засадничо є він реалістом і в душі реалістичної філософії дивиться на проблеми і їх пояснює, критикує, вирішує. Для противного, ідеалістичного світогляду, находити автор далеко глибшу ріжницю, якою сей світогляд ріжниться від реалістичного, як се чинили досі філософи обох сторін, тому не дивно, що на основі авторових дослідів філософія ідеалістична одержала в нім свого безоглядного критика і нового противника. Студія обговорює, що правда, дуже важкі проблеми льогіки, але спосіб їх представлення і викладу, дозволяють читачеві вірно слідкувати за думкою вченого професора та без важнішого заміту узнати його льогічність і слухність.

Badecki K. Dr. Nieodszukane pierwodruki literatury mieszczańskiej w Polsce XVII w. Lwów-Warszawa-Kraków (Wydawn. Zakładu Narod. im. Ossolińskich) 1926, 43.

Barrère-Affre Marie. Le Don redoutable. Paris 1926. Bonne Presse. 12° 230. Ц. 3.— фр. фр.

Barwiński Bohdan. Wypraszenie od kary śmierci w dawnym prawie polskim w XVI-XIX wieku. (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego. Tom II. Zeszyt 1). Lwów 1925. 8° 66.

Цінна студія д-ра Б. Барвінського дає нам вичерпуючий погляд на звичаєве право випрошування від кари смерті. Автор дуже совісно використав цілу літературу з сеї ділянки скомплетувавши всі жерельні факти, що доселі лиш фрагментарично були узгляднювані. Сей менш-більше повний матеріял (автор уважав, що в судових книгах, у записках метрикальних, а навіть у друкованій літературі найшлася-б ще не одна відомість) піддав автор строгій і всебічній науковій аналізі і критиці. В праці з особливим притиском узгляднена всебічно територія укр. земель, бо взагалі половина жерельних даних відноситься до сих земель. Праця Б. Барвінського важна не лиш для правника, але у великій мірі також для історика й етнографа.

Ів. АНЕНКО

Bernardie Th. Les Maitres de l'Or. (Collection des romans populaires. — N. 167). Paris 1926. Bonne Presse. 8° 94. Ц. 1.— фр. фр.

Біблійний Катехизм християнсько-католицької релігії для вселюдних шкіл. Уложив свящ. *Іван Рудович* Львів 1926. 8° 184.

Biblische Geschichte für das Bistum Breslau und seinen Delegaturbezirk. Amtlich herausgegeben vom Fürstbischöflichen Ordinariat zu Breslau. Mit 74 Textbildern, 8 Bildertafeln und 4 Kärtchen. Freiburg i. Br. 1927. Herder. 8° XVI + 308. В півпол. RM. 2'50.

Bichlmair G. S. J. Okkultismus und Seelsorge. Verlagsanstalt Tyrolia A. G. Innsbruck-Wien-München. 8° 132. Ціна 3.— австр. шил.

Як уже заголовок книжки каже, автор представляє окультизм з душпастирського становища. Не входить він у *meritum* kwestії (чи дійсно є окультистичні сили і явища? де властиве жерело тих сил?), але представляє окультистичний рух, його силу й різні напрями в нинішніх часах. Обговорює отже: 1) науковий окультизм і 2) релігійно-етичний (себто практичний) окультизм. Сей останній ділить на 1) „*der Neugeistbund*“ (що повстав був в Америці в половині XIX ст як реакція проти матеріалізму, а користувався більше природними — сугестійними — елементами, аніж релігійними), 2) теософію, 3) антропософію (се одна галузь теософії), 4) спиритизм. Ціллю автора є дати відповідь на питання: чого шукають нинішні люди в окультизмі, що їх відриває від католицької Церкви, як треба душпастиреви з окультистами поступати? Одначе на ділі ліпше вийшли ті часті його книжки, де він викладає стан окультизму, як ті, де мав подати відповіді на поставлені собі практичні питання. Крім поучення, що упертому релігійно-етичному окультистови не можна дати в сповіди розрешення, властиво нічого більше не наводить, що мало би улекшити працю душпастиреви. Не подає ніяких подрібних аргументів, котрими душпастир міг би побивати окультизм. Ставить тільки загальні практичні вимоги (які завсіди і всюди придатні): а) збільшення релігійного життя, б) гідне служення Літургії, в) глибше догматичне і літургічне образование народу. Значить: його книжка властиво призначена для тих душпастирів, котрі ще поняття не мають про окультизм, і як така має свою вартість. *о. д-р Г. Костельник*

Bronarski Alf. Stosunek »Quo Vadis?« do literatur romańskich. Praca nagrodzona na konkursie Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk. Poznań 1926. 156, 8°. *Burret J. L'Éducation religieuse de l'enfant.* Paris 1926. Bonne Presse. 12° XI+188. Ц. 6.— фр.

Bücherschatz 1927 des Herder-Verlags, Freiburg i. Br. 8° 40.

Chaminade G. J. Petit traité de la Connaissance de Marie et extraits divers sur la Très Sainte Vierge. Paris 1927. P. Téqui. 32° XVII+114. Ц. 3.— фр.

Chronica Ecclesiae Arbelensis. Ex idiomate syriaco in latinum vertit *Fr. Zorell S. J.* (Orientalia Christiana VIII-4). Pont. Inst. Orientalium Studiorum. Roma (1927). 8° 64.

de Barbezieux Alexis P. OMCap. *Lectures Évangéliques* pour tous les jours du mois de Marie. Paris 1927. P. Téqui. 12° VI+360. Ц. 10.— фр.

de Baumgarten N. Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X-e au XIII e siècle (Orientalia Christiana IX.-1) Roma 1927. 8° 96.

De Cultu S. Josephi amplificando. Theologica disquisitio auctore *P. Jos. M. Bover S. J.* Barcinone 1926. 8° 63.

de Jerphanion Guil. S. J. Le Calice d'Antioche. Les théories du Dr. Eisen et la date probable du Calice (Orientalia Christiana VII). Pont. Institut. Orientalium Studiorum. Roma (1926). 8° 176. З числ. ілюстр. таб. Ц. 1½ дол.

de la Taille M. S. J. L'œcuménicité du fruit de la Messe. Intercession eucharistique et dissidence. (Orientalia Christiana VIII-3). Pont. Institut. Orientalium Studiorum. Roma (1926). 8° 36.

делле: *Граціє М. Е. Два вороги.* Оповідання. Переклад із німецького («Цікаві пригоди» — II. вип.). Львів 1927. 22.

De Oriente: Documenta et libri (Orient. Christiana VIII-5). Roma 1927. 8° 52.

Des hl. Kirchenlehrers Basillus des Grossen Bischofs von Cäsarea ausgewählte Briefe.

— **ausgewählte Homilien und Predigten.** Aus dem griechischen Urtext übersetzt, mit Einleitung und Anmerkungen versehen von D-r *Anton Stegmann.* (Bibliothek der Kirchenväter; Band 46 u. 47). Verlag J. Kösel et Fr. Pustet. München 1925. 12° XXXVI+347; VI+468.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 443.

Dublanchy E. La Voix de Pierre pour l'indépendance du Pape. Étude théologique des documents pontificaux. Paris 1927. Bonne Presse. 8° X+190. Ц. 6.— фр.

В тій вельми жерельній праці автор зібрав усе, що доказує тезу про ріжнобічну незалежність папи і Апостольського Престола. А що справа та сталася актуальною щойно в середині минулого століття, за понтифікату Пія IX, від сього папи починаючи автор групує всі рішення і вислови та оброблює їх методично в поодиноких розділах. Світлом для розвідки — наука св. Томи, а основою її — навчання Петра устами своїх наслідників.

Duplessy E. Retraite de Première Communion Solennelle. Paris 1926². P. Téqui. 12° 284. Ц. 7.50 фр.

Duplessy E. Abbé. Sermons de Carême. Reproduction du «Prédicateur» Carême 1904. Paris 1927. P. Téqui. 12° 132. Ц. 5.— фр.

Faber P. R. De la dévotion au Pape. Paris 1927. P. Téqui. 16° 27. Ц. 1 фр.

Feugère Fernand. Vincent l'enfant trouvé. Bonne Presse. Paris (1926). 12° 219.

В двох частинах представлені дві Голгофти: сина і матери. Оповідання основане на обставинах нашої доби. Головний натиск кладеться на внутрішні переживання двох болюючих і любячих себе душ, котрі на кінець зустрічають себе і радіють — син знайшовши маму, а мати знайшовши сина.

Garriguet L. Les deux grandes dévotions de l'heure présente. Dévotion à l'Eucharistie et dévotion au Sacre-Cœur. Paris 1926. P. Téqui, 12° VI+192. Ц. 5.— фр.

Gay Jules. Les Papes du XI-e siècle et la chrétienté (Bibliothèque de l'enseignement de l'histoire ecclésiastique), 12° XVII+428. Paris 1926. J. Gabalda. Брош. фр. фр. 20.—

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 450.

Gębarowicz M. i Tyszkowski K. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Lwowie (z 10 podobiznami). Lwów 1926. 8° 24+XII.

Gibert G. SJ. Les petits Chinois ou la Ste-Enfance au Vicariat de Nankin. Histoires vraies avec des illustrations. 2-me série. Paris 1926. P. Téqui. 12° 95. Ц. 2.— фр.

Gordillo M. S. J. Damascenica. I. Vita Marciana. II. Libellus Orthodoxiae. (Orient. Christiana VIII-2): Pont. Inst. Orient. Studiorum, Roma (1926). 8° 64.

Grimaud Ch. Abbé. Aux Fidèles. »Ma« Messe. Paris 1927. P. Téqui. X+262. Ц. 9.— фр.

Handlexikon der katholischen Dogmatik. Unter Mitwirkung von Professoren der Theologie am Ignatiuskolleg zu Valkenburg herausgegeben von *Jos. Braun* S. J. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 8° X+356. Ц. RM. 8·50; опр. в пол. RM. 10·50.

Необхідна підручна книжка для кожного, хто бажає дізнатися про щонебудь з області католицької науки і католицького навчання. Всі поняття подані в стислій формі, а при kwestіях загального значіння, натякнена і важніша література. Для практичного вжитку додано на кінци виказ латинських термінів, що їх уживає католицька наука, в відповідними відсилачами до тексту.

Herders Bücherbote. Mitteilungen des Verlags Herder et Co. Freiburg i. Br. Herbst 1926. 8° 24.

Herders Bücherbote. Mitteilungen des Verlags Herder & Co. Freiburg im Breisgau. Frühjahr 1927. 32.

Historja drukarn i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie. W 70-tą rocznicę powstania stowarzyszenia »Wzajemnej Pomocy« a w 50-tą rocznicę założenia stowarzyszenia »Ognisko«. Opracował *A. W. Bober.* Lwów 1926. 244 (з ілюстр.).

Hofmann Georg S. J. **Rom und Athosklöster.** (Orientalia Christiana VIII-1). Pont. Inst. Orientalium Studiorum. Roma (1926). 8° 40.

Hofmann Giorgio S. J. **Il Beato Bellarmino e gli Orientali** (Orientalia Christiana VIII-6) Roma 1927. 8° 52.

Isidora. **Die sieben Gaben des Heiligen Geistes.** Betrachtungen über ihre Bedeutung für das geistliche Leben. Eingeleitet und herausgegeben von Dr. *Engelbert Krebs.* (Bücher für Seelenkultur). Freiburg i. Br. 1926. Herder. 12° XVI+366. Опр. в пол. RM. 7.—

Про ті високі річи пише звичайна законниця так ясно і з такою насолодою, що від книжки годі відірватися. Се не розважання, а зрозуміла мова, якою навчає вас авторка про 7 дарів св. Духа, хочби й ви кінчили богословські студії. Читайте і красше розумієте, слухаєте її і почуваете себе накармленими.

Jahrbuch der Ludwig-Maximilians-Universität München für das J. 1925/26 (vom 27. VI. 1925 bis 26. VI. 1926). München 1926. 112.

Jahresbericht 1926 des Verlages Herder zu Freiburg i. Br. XIV. Nachtrag zum Hauptkatalog von Neujahr 1913. 8° 70.

Jésus en croix ou la science du crucifix en forme de méditations. Par les PP. *P. M.* et *J. N. Grou.* Nouvelle édition revue par le P. *A. Cadrès* S.J. et augmentée de divers exercices de dévotion. Paris 1927. P. Téqui. 32° 236. Ц. 3·50 фр.

Календарь »Св. Кирилъ и Методи« 1927. Година X. Издава Комитета Д. П. Софія (1926). 8° 136+XL. Цена 25 лв.

Katholisches Kirchenrecht. Mit Berücksichtigung des deutschen Staatskirchenrechts. Von Dr. *Albert M. Koeniger* (Herders Theologische Grund-

risse). Freiburg im Br. 1926. Herder. 8° XVIII+514. RM. 11; опр. в пол. RM. 13.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 462.

v. *Kepler, P. W. Dr. Predigt und Heilige Schrift. Vortrag für die homiletischen Kurse in Speyer und Bonn.* 8° VI+52. Freiburg i. Br. 1926. Herder. Ц. RM. 1.—

Звісний німецький мистець слова, недавно померший єпископ Роттенбургу v. *Kepler* полишив в рукописи виклад, виголошений на гомілетичних курсах у Спейер і Бонн. Сей рукопис покійного єпископа видав *H. Seibold* під заголовком: *Predigt u. hl. Schrift*. Є се незвичайно цінна і поучаюча книжочка для тих, що справують і цінять проповідничий уряд. Виклад єпископа *Keplera* має три часті: В першій подає вказівки про вибір біблійних текстів для проповіді, та як їх приміювати. „Вже сам вибір текстів св. письма повинен бути для нас поважною та святою справою. І не є се добрим знаком, що ті самі тексти все а все повторяються і тим переужиттям втрачають на вартості і значінню... А також багато залежить на тім, як ми обходимося з висказами св. письма і як вкладаємо їх у нашу проповідь... Вже пошана Божого Слова вимагає, щоби вибраний текст св. письма належно примінити“... Друга часть говорить про взаїмне відношення між проповідю а св. письмом. Бож прецінь те відношення не може ограничитися на тім, що до проповіді повибираємо кілька текстів. Є мислима далеко сильніша злука, де ще більше забезпеченими є величність і достоїнство Божого Слова. Се діється тоді, коли проповідник дає перший голос св. письмови, а його слово служить тільки першому, за ним іде, пояснює та до життя слухачів приміює. І длятого автор говорить тут про значінне гомілії. В третій часті є прегарно й глибоко порушене питання, чим є св. письмо для проповідника. „Якщо св. письмо булоб для проповідника чимсь чужим або не находивби він вже в нім смаку, се булоби певним знаком, що його духове та душевне житте в непорядку“. Відтак впроваджує автор проповідника в „містичку проповідничого уряду“, де подає незвичайно оригінальні та глибокі думки про значінне св. письма в проповіді. Кождий проповідник Божого слова прочитає ту книжочку з великою користю для себе і знайде цінні вказівки при читанню св. письма. *T. G.*

Kleine Schulbibel für das Bistum Breslau und seinen Delegaturbezirk. Amtlich herausgegeben vom Fürstbischöflichen Ordinariat zu Breslau. Mit 53 Textbildern. Freiburg i. Br. 1927. Herder. 8° 93. RM. 1.—

Kleines Meßbuch für die Sonn- und Feiertage. Im Anschluß an das Meßbuch von Anselm Schott OSB. mit Einführungen und Erklärungen herausgegeben von Pius Bihlmeyer OSB. Freiburg im Br. 1927. Herder. 16° XII+28*+638+1 опр. В пол. RM. 4.—

Kraft Benedikt Dr. Die Zeichen für die wichtigeren Handschriften des griechischen Neuen Testaments. Anhang zu Sickenbergers Einleitung in das Neue Testament. 12° 24. Freiburg i. Br. 1926. Herder. RM. 60.

Між критичними виданнями грецького тексту Нового Завіта найвизначнішими є *K. Tischendorf'a* (ed. VIII. *Critica maior*, 2 т. 1864-1872), враз із *C. R. Gregory* (*Prolegomena* 1884-1894) і *H. v. Soden'a* (*Die Schriften des N. T. in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt hergestellt*, 4 т. 1902-1913). В уживанню одначе тих текстів находили біблісти велику трудність, яка дуже обтяжувала їхню працю а саме, що у названих виданнях примінені є відмінні системи рукописних знаків. Длятого конечно потреба було осібної

табелі, котра легко вказувалаби, якими знаками названі критики тексту Н. З. означають ті самі рукописи. Сего піднявся Dr. В. Kraft. Ото його книжочка подає найважніші рукописи і перегляд сіглів в шістьох колюмнах. В першій і другій колюмні подає рукописні знаки v. Soden'a; в третій Tischendorf'a зглядно Gregogy'a з першого його тому, в четвертій Gregogy'a з третого тому; в пятій і шестій час, з котрого даний рукопис походить і бібліотеку, в якій він переховується. Так отже та книжочка Kraft'a є незвичайно практична і стрінулася з узнанням та вдячностю всіх біблістів. Т. Г.

Кревецький Ів. Початки преси на Україні. 1776-1850. Львів 1927. 26.

Кревецький Ів. Перша газета на Україні. Київ 1927. 15.

Kruszyński Józef Ks. Studja nad porównawczą historją religji. Nakład księgarńi św. Wojciecha. Poznań (1926) 8° XII+428.

Книжка появилася 1926 р. і ділиться на три часті. І ч. присвячена проблемови релігійному в преісторичних часах, освітлює за доказами археології, етнографії, етнології, антропології час, коли появилася перший чоловік на землі, та в преісторичних документах, подаваних через повисші науки, освітлює також анімїзм, тотемїзм, моральність, сліди релігії в антропологічній добі, похоронні звичаї, та шукає за слідами монотеїстичної релігії в первісних людей. В II-ій ч. розтрясає автор kwestії, що до походження релігії й шукає за її жерелом. Представляє зацікавленне повисшою kwestією старинного світа, пізнійших і новійших часів. Подає богату літературу, котра з тої причини появилася, та ріжні школи раціоналістів, що стараються вияснити походження релігії природним способом, відкидаючи обявлення. Подає теорії, які з сих розслідувань повстали, як: мітологічно-натуралістична, панвавилонська, анімїстична, манїстична, теорія фешитизму, тотемїзму і магії. Вказує на властиву методу розслідування для католицького теолога, для котрого крім методи історично-порівнючої й історично-культурної, треба здібностей і віри, щоби не попасти в хаос. Надприродних kwestій не можна вирішити при помочи чистого, людського розумовання. Не знайдено отже правдивого жерела релігії в тих повисших теоріях. В III-ій ч., котру можна назвати додатковою, подає соціологічну теорію, яка за жерела релігії хоче мати розум і суспільність. Відтак виказує божий елемент всіх релігій, ріжні споріднення релігій, ставить старий завіт в порівнянню до поганських релігій і до студій істор. порівнючої історії релігії. Книжка повинна заінтересувати кожного інтелігентного чоловіка. Там знайде читач оцінки й докази зібрані через археологію, етнографію, етнологію й релігійну психологію, що монотеїстична релігія не є природним витвором, а є первісною і відтак через людську змисловість з первісного поняття викривлена. При кінци автор історично доказує божественність і надприродний характер монотеїстичної релігії, менш-більше ось сими словами: Шукали жерела релігії в анімїзмі, манїзмі, панвавилонїзмі, фешитизмі, тотемїзмі, політеїзмі і звідтам хотіли вивести віру в одного Бога — монотеїстичну, христїянську. Та се не вдалося, бо серйозні досліди наукові звїщають, що перед істнованнем повисших жерел релігії мусіло бути понятте в найвисше єство, в противнім разі не розвинулибся ті теорії. Відтак ставляє побіч монотеїстичної, котру прийняли слабї народи, релігії поганські сильнійших народів, як: вавилонську, асирійську, єгипетську, фенїкійську, ханаанську, сирійську, моавітську, амонітську, едомітську, филистинську, грецьку і римську, та вказує, що супроти тих всіх релігій, монотеїстична в своїх основах остала ненарушеною мов граніт, аж до приходу на землю І. Христа. Первісний чоловік не був арелігійний, а противно монотеїстичної релігії.

Г. Банях

Kucharski Eug. Aleksander Fredro. Życiorys literacki. (Odbitka ze zbiorowego wydania Komedyj Fredry). Lwów 1926. 8° 64.

- Kütrzeba Stan. Historia źródeł dawnego prawa polskiego. Tom I i II.* Lwów-Warszawa-Kraków. (Wydawn. Zakł. Narod. im. Ossolińskich). IV+286; 462. 8°
- La Femme aux yeux fermés, par Pierre l'Ermitte.** (Illustrations de *Damblans*). Bonne Presse. Paris (1926). 8° 128. Ціна: 5.— фр.
- Провідна думка сего знаменитого оповідання обертається біля актуального нині питання: **Що зробити з нашими дівчатами?** У відповідь на него вправне перо сучасного французького письменника-психолога малює героїню оповідання, молоду дівчину середних клас суспільности, зруйновану нинішними подіями, котра з konieczности йде шукати хліба. Кому пильно і спішно захоронювати наших дівчат перед важкими і трагічними життєвими досвідами, сей нехай читає сю книжку.
- La Fête et la Messe de Jésus-Christ Roi.** Textes liturgiques. — Doctrine Catholique. Par un professeur de séminaire. Paris (?) P. Téqui. 12° VIII+190
- Le Culte dû à Jésus-Christ à sa Mère et à ses Saints.** Par *Eugène Duplessy*. (Cours supérieur de Religion). Paris 1926. Bonne Presse. 12° 78.
- Le Pénitent breton **Pierre de Keriolet.** Par *Hippolyte de Gouvello*. Paris 1927⁵. P. Téqui. 12° XIX+412. Ц. 10.— фр.
- Lepidi Alb. P. OP. Explication dogmatique* sur le Culte du Cœur Eucharistique de Jésus. Nouvelle édition par le RP. *E. Hugon OP.* Paris 1926. P. Téqui. 12° 55. Ц. 2.— фр.
- L'Évangile de l'Eucharistie** ou la vie de N.-S. Jésus-Christ continuée et reproduite au St.-Sacrement de l'Autel. Conférences prêchées dans la cathédrale de Sens par Mgr. *Pichenot*. 7-me édition, revue et corrigé. Paris 1925. P. Téqui. 12° XLIII+401. Ц. 10.— фр.
- Libri recentiores** (Orientalia Christiana VIII.-7). Roma 1927. 8° 28.
- Ludwig-Maximilians-Universität München.** Verzeichnis der Vorlesungen Sommer-Halbjahr 1927. München 1927. 40.
- Лукич В. Іван Франко.** Кілька спогадів і кілька здогадів його сучасника і співробітника. Філядельфія 1927. 19.
- Mała Miriam.** Opowieść ewangeliczna. S. *Jeleński*. Poznań 1926. 12° 67.
- Marchand A. Dr.* Les faits de Lourdes. **Nouvelle série de Guérisons** enregistrées au Bureau médical 1923-1925. Préface de M. le Chanoine Duplessy. Paris 1926. P. Téqui. XXVIII+290. Ц. 12.— фр.
- Marie Yves P. OCis.* **Petite Reine.** Paris 1927. P. Téqui. 12° 23.
- Автор оспівує віршом св. Тереси молодість, законне життє, небесну славу і благодатне її діланне.
- Mauclère Jean.* **Hors la Vie.** Paris 1926. Bonne Presse. 12° 248. Ц. 3 фр. фр.
- Maurand A.* **Rome conquise** ou les dieux s'en vont. Drame en trois actes, en vers. Paris 1927. P. Téqui. 12° 47. Ц. 2.— фр.
- Moines et Apotres.** Par D. *Edouard Neut*, OSB. Lophem-lez-Bruges (1926). 12° 32
- Популярна брошурка розкажує про буттє-життє черців Венедиктинів.

Morice Henri. Pour vivre en beauté. Paris 1927. P. Téqui. VIII+200. Ц. 6.— фр.
Мышковській Тимъ Проф. др. **Изложение Цареградской Литургии** (св. Василія В. и св. Іоанна Златоуста) по ея древнему смыслу и духу. Львовъ 1926. 8° 162.

Народній ілюстрований Календар Т-ва «Просвіта» на звичайний рік 1927. Річник 49. Львів 1926. 8° 240.

Огієнко Іван проф. **Українська вимова богослужбового тексту в XVII віці.** Нарис з історії української фонетики. (Відбитка з журналу „*Ελληνες*“ 1926 р. кн. I, ст. 9-32). Варшава 1926. 8° 24.

Праці проф. Огієнка викликають в наукових колах чимраз більше зацікавлення. Так напр. наша Редакція, крім оцінки д. Колосовського (див. „Зап. ЧСВВ.“ II. 470), одержала ще фахові замітки д-ра Яр. Гординського на повисшу, розвідку заслуженого дослідника укр. мови. З тих заміток подаємо кінцеві висновки: „...Як бачимо, невеличка праця проф. Огієнка дуже богата прецікавими даними. Вона кидає нове світло на діяльність Кирила й Методія, вказуючи на письменні слов'янські пам'ятки з Кііва, що попередили їх переклади; вона дає фактичний матеріал для історії укр. фонетики; вона дає освітлення для вирішення деяких правописних питань сучасної укр. мови; вона дає поважні почини історичної акцентології не тільки української, але й східно-слов'янських мов. Побажатиб лише, щоб автор продовжав свої студії в тих напрямках даліше і щоб наука будувала на тій основі новий будинок історичної граматики укр. мови“.

Огієнко Іван проф. **Новочасний церковно-слов'янський правопис.** Історичний нарис з палеографії та палеотипії. З семинара церковно-слов'янської мови Правосл. Богосл. Виділу Варшавського Університету. (Відбитка з журналу „*Ελληνες*“ 1926 р. Кн. II.). 8° 28.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 472.

Огієнко Ів. проф. **Св. Мефодій у в'язниці.** Істор. нарис з часу боротьби триязичників проти богосл. живою мовою в IX віці. (Відбитка з журналу „Духовний Сіяч“. NN. 13-14 за 1927 р.). Варшава 1927. 19.

Огієнко Ів. проф. **Нариси з історії української мови:** Система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням (Студії до укр. граматики. Кн. II). Варшава 1927. 8° VIII+216.

Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi iuxta Kalendarium Ecclesiae Universalis pro A. D. bissextili 1928. Romae 1927. 120.

Personenstand der Ludwig-Maximilians-Universität München. Sommer-Halb-jahr 1926. München 1926. 8° 172.

Personenstand der Ludwig-Maxim.-Universität München. Winter-Halb-jahr 1926/27. München 1926. 171.

Популярні Катехитичні Проповіді для католицького народу. Написав о. П. **Швілінські.** Переклав з німецької мови о. Др. Яр. Левицький. Перша часть: Про віру. Ужгород 1926. 8° 366.

— Друга часть: Про надію і любов. Ужгород 1927 (Вид. і друк. ОО. Василіян). 8° VIII+372.

Roczniki Historyczne. Organ Towarzystwa Miłośników Historji w Poznaniu. Pod redakcją *K. Tymienieckiego, K. Kaczmarczyka i ks. H. Likowskiego.* Rocznik II. Poznań 1926. 312+мапа.

Roczniki Katolickie (z ilustracjami) na Rok Pański 1927. Rok V. Spisał *x. Nikodem L. Cieszyński.* Poznań 1927, XLVIII+612.

Roland-Gosselin Mgr. **Lettres à un Retraitant.** Paris 1927. P. Téqui. 32° 76.

Rostworowski Jan ks. T. J. **Charakter i znaczenie biskupstwa** w pierwszych dwóch wiekach dziejów Kościoła. przyczynek do badań nad początkiem episkopatu. Kraków(?). Nakładem Wydawnictwa Ks. Jezuitów. 8° 324.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 464.

Sägmüller Joh. B. **Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts.** Vierte, auf Grund des Codex Iuris Canonici vollständig umgearbeitete Auflage. Erster Band, erster Teil: Einleitung. Kirche und Kirchenpolitik. Freiburg i. Br. 1925. Herder. 8° VIII+150. Брош. RM. 6.—

— *Idem.* Erster Band, zweiter Teil: Die Quellen des Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1926. Herder. 8° 151-278. Брош. RM. 5.—

Підручник проф. Sägmüller'a знаємо вже від ряду літ. Колиж отсе забираємо слово з нагоди появи 4-го видання, то приємно нам зазначити, що його основне перероблене тільки збільшило вартість і придатність сего всюди поширеного підручника. Перша частина одержала далеко йдучі зміни, очевидно — по лінії нового права канонічного, а ще більше по сучасним обставинам католицької Церкви в німецькій державі. Матеріально і формально перероблено і другу частину про жерела церковного права. Розуміється, що скрізь доповнено дотичну літературу, хоч ці доповнення, здається, роблено доривочно, коли оказалась потреба додати на кінці аж 8 сторін поправок і доповнень. Всі інші добрі прикмети давного підручника залишилися, тому віримо, що й сему 4-му виданню товаришити буде щаслива доля.

Saint François d'Assise, par Paul Milet. Bonne Presse. Paris (1926) 12° 64. Ціна: 1.50 фр.

Отсе популярне зображення життя св. Франціска якомсь дивно приковує до себе увагу читача і тому заслугує на поручення. Текст прикрашує 7 образочків, кевибagliвих вправді, але настроєвих.

Saint Jean-M.-B. Vianney, Curé d'Arç. Par *Fr. Trochu.* (La Vie des Saints). Paris 1926. Bonne Presse. 8° 64.

Scholastik. Vierteljahresschrift für Theologie und Philosophie. Herausgegeben von den Professoren des Ignatiuskollegs in Valkenburg. I. Jahrgang. Heft 4. Freiburg i. Br. (Herder) 1926. 8° 481-632. Ціна: RM. 6.—

Schrijvers Jos. **CSSR. Ma Mère!** Esschen 1924. 12° 146.

Сю ніжно написану книжочку маємо перекладом у нашій мові п. з.: *Моя небесна Ненька.* Збоїска 1925.

Семчук. Ст. Воскресення. Пісні зриву. (Вид. «Вогонь»). Жовква 1927. 52.

Silnicki T. **Ordo Visitationis z początku XV w.** (Odbitka z «Księgi Pamiętkowej ku czci Oswalda Balzera») [Львів 1925]. 8° 13.

Скошена Лілія. Трагедія в 12-ти діях. Написав *о. Й. Думич*. (?) 8° 183. Книжочка надається радше для побожного читання, як для представлення на сцені.

Скит Манявський і Богородчанський Іконостас (10 рисунків в тексті) + Богородчанського Іконостасу образи і Скиту Манявського вежі (72 знімки). (Збірки Національного Музею у Львові). Жовква-Прага 1926. 4° 28+XXVII.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 181.

Слово про св. Церковь Христову. Написавъ: *В. С.* (Видавництво ЧСВВ. в Ужгороді). Ужгород 1927. 20.

Служба Божа св. Йоана Золотоустого, зі службами ріжних намірень. Переклав Свщ. Д-р *Яросл. Левицький*. Львів 1927. 8° 77.

Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich. Rok akademicki 1926/27. (Uniwersytet Lubelski). Lublin 1926. 12° 40.

Supplementum continens disputationes recentiores et decreta de inspiratione sacrae Scripturae. Operi suo de inspiratione s. Scripturae addidit *Christianus Pesch* SJ. Friburgi Brisg. MCMXXVI. Herder. 8° VIII+91. Ц. RM. 3.—

Квестія інспірації св. Письма — одна з найтяжших. Тому належить ще щира вдяка знаменитому догматистови, що ту квестію представив нам зі знанням ясно і всебічно. Якраз отсе Supplementum вирівнює і завершує те, чого не доставало давно вже вичерпаній студії тогож автора. Постійний розвиток сеї галузи богословської науки, заокруглений рішеннями папи Венедикта XV, найшов тут свій повний вислів, наукове висвітлення і методичне розложення. Нема сумніву, що й ся нова праця недавно помершого вченого автора, неначе той лебедений спів, зустрінеться з загальним узнанням та захопленням.

Свенціцка Анисія. Два світогляди. (Релігійн. і матеріяліст.). Львів 1927. 24.

Шекспір У. Сон літньої ночі. Переклад *Яр. Гординського*. Львів 1927. 64.

Теодорович І. Унія в першій зустрічі з відродженою церквою укр. народу. Вінніпер 1925. 12° 64.

The Earth Is Not Round. Scientifically Proved and Illustrated with Thirty-five Figures. By *Rev. J. Dumich*. (?) 12° 89.

Theodicea sive theologia naturalis in usum scholarum. Auctore *Jos. Nontheim* SJ. (Cursus philosophicus in usum scholarum. Pars V). Friburgi Br. MCMXXVI. Herder & Co. 8° VIII+324. Ц. RM. 5'60; опр. в пол. RM. 6'80.

На нашу думку, сей підручник далеко красше достосовується до цілости видавництва: Cursus philosophicus in usum scholarum, як дотеперішній підручник *Boedder'a*. Nontheim се старий, досвідний педагог, якого вироблена метода видна при опрацьовуванні цілости й поодиноких частин. Давні квестії оброблені в свіжій формі і дуже доцільно підходять до рівеня студіюючого. До них придано ще всі нові питання, що торкаються пізнання Бога, як напр. квестія про модернізм, про засаду аксіологічну і и. Підібрані труднощі і їх розв'язки — зовсім на місці. В квестіях про знання і співділанне Боже автор держиться школи суарезіанської.

Tissier Mgr. Le Cinquantenaire de l'Institut Catholique de Paris. Discours prononcé à la solennité d'action de grâce, en l'Église St-Sulpice, le 24. XI. 1925. Paris 1926. P. Téqui. 8° 40. Брош. фр. фр. 2'50.

Повисша промова є блискучим свідоцтвом значіння і впливів такої національної установи, якою є париський Католический Інститут. З ораторського боку — мова, на нашу думку, за штучна.

Tyszkowski K. Informacyjna Bibliografia Historji Polskiej za rok 1925.

(Osobne odbicie z Kwart. Historycznego. R. XL (1926). Lwów 1926. 8° 51.

Ubach Jos. SJ. Compendium theologiae moralis. Vol. I et II. Friburgi

Brisg. 1926-1927. Herder 8° XVI+487; XVI+764. Оба томи опр. RM. 24:50

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 461.

Українське Мистецтво. II. Буковинські і галицькі деревляні церкви, над-

гробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. *Д. Щербаківський.* (Укр.

Громадський Видавничий Фонд). Київ-Прага 1926. 4° XXXIV+62.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 457.

Ушенічник Алеш Др. Основи соціології. Зі словінської мови за дозво-

лом автора переклав о. М. Фірак. (Бібліотека Укр. Христ. Організації,

ч. 1). Львів 1927. 148.

Verzeichnis der Vorlesungen Winter-Halbjahr 1926/27 (Ludwig-Maximilians-

Universität München). München 1926. 8° 40.

Walde Bernh. Die Esdrasbücher der Septuaginta. Ihr gegenseitiges Ver-

hältnis untersucht. Freiburg i. Br. 1913. 8° XI+53.

Wasser aus dem Felsen. Neue Folge der Homilien und Predigten von Dr.

Paul W. v. Keppeler. Erster Band. Freiburg im Br. 1927. Herder. VIII+380.

8° RM. 4:40; в пол. RM. 6.—

Покийний єпископ ще говорить! Збірка гомілій, пастирських посланій, постних проповідей,

принягідних слів, стане в пригоді кожному, що шукає зразків богатих змістом і свіжих темою.

Woda żywa. S. *Jeleński.* Poznań 1926. 12° 105.

Wojciechowski Konst. Wiek oświecenia. Historia literatury wieku oświecenia

w Polsce. Z rękopisu pośmiertnego wydał Dr. *Juljusz Zaleski*, słowem

wstępem poprzedził *Ign. Chrzanowski.* Lwów-Warszawa-Kraków (Wyd.

Zakł. Narod. im. Ossolińskich) 1926. XX+432, 8°

Wolker L. Der Religionsunterricht in der Fortbildungsschule. Eine Weg-

weisung und Handreichung für die Katecheten (Hirt und Herde. 15 Heft).

Freiburg i. Br. 1926. Herder. 8° VI+110. Ц. RM. 2:50; опр. в пол. RM. 3:60.

Для всіх охочих працювати над робітничою молоддю написана отся книжечка. Написана

методично і з великою любовію робітничої верстви. Автор тільки начеркує, але річево

й ясно, провідні думки, якими треба руководитися катехиті і виховавцєви, а для прак-

тичних цілей розміщує готові взірці на поодинокі теми. В круг своєї матерії втягає

дуже хосенні питання, між якими заслугоють на увагу теми: про звання, працю, стан

вільний, супружий, законний. На кінци залучений плян для 3-літнього навчання му-

жеської робітничої молоді.

Woroniecki J. OP. »Pełnia modlitwy«. Studium teologiczne dla inteligencji.

Serja I. (Zadania, skłádniki i własności modlitwy) Poznań. 12° 156.

Кожний інтелігент-католик, який хоче добре молитися, повинен бути ознакомлений з ка-

толицькою наукою про молитву, а також треба йому знати й се, що можна назвати шукою молитви, бо в кожій практичній діяльності не вистарчить знати, чим вона є, але ще й треба вміти — виконати її. — Розвинути перед інтелігентними католицькими читачами відвічну науку св. Церкви про молитву й навчити їх, конечного до доброї молитви, практичного знання, що має свєрідну методу й способи і деяку практичну зручність — старасться преп. о. автор у згаданій книжці. Містить вона в собі вступне слово і 9 розділів. При кінци є також додаток, який подає зіставленне псалмів після їх змісту, а се для практичного щоденного вжитку. — Так науку про молитву як і штуку, як молитися, основує автор на св. Письмі, науці Церкви та віковій молебній церковній практиці, до чого, як живий, чудовий коментар, служить йому духовне житте тих вибраних, святих душ, які вміли найліпше молитися і приставати з Господом Саваотом. — І священникови і кождому віруючому інтелігентови добре є заізнатися зі змістом сеї книжки.

о. А. Трух ЧСВВ.

Восьмилітній підрахунок зисків і страт. Промова сенатора *М. Черкавського*, виголошена в сенаті 2. III. 1927. Львів 1927. 28.

Всенародна школа ім. М. Шашкевича у Львові. Огляд її засновин і розвитку, з нагоди 40 ліття єствования на основі жерел зладив Д-р *Б. Барвінський*. Львів 1926. 12° 56.

Wutz Fr. X. Untersuchungen zum Liber Interpretationis nominum hebraicorum des hl. Hieronymus. Leipzig 1914. 12°.

Задужбина Ленке Бельнице. Книжка прва: **Кральєвиъ Марко.** Збирка 220 песама и 90 приповедака народних, покупльєних из свих крајева српских и осталих југословєнских земальа. Пробрао и средио *Ср. Ј. Стојковиъ*. (Друштва светога Саве кн. 28). Нови Сад 1922. 8° XV+479.

— Кн. друга: **Нова Србијанка.** Борбе за ослобоєньє 1804-1815 год. Историја и народна поезија. Приредио *Ср. Ј. Стојковиъ*. (Друштва св. Саве кн. 35). Београд 1927. 8° 264.

В. Заикин. Украинская историческая литература послѣдних лѣт (Відбитка зі збірника «На чужой сторонѣ». Прага 1925, т. XII). Ст. 16.

Огляд написаний цікаво і — можна сказати — аж до подробиць повний. Зокрема слід відмітити, що автор, хоч Придніпрянець, зовсім добре підійшов до характеристики наших галицьких істориків.

Зайкин В. Головні моменти історії укр. держ. (Варшава 1923). 8° 13. Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 464.

Зайкин В. Лекції по історії суспільно-держ. ладу України. Вступна ч.: Істор. підстави укр. держ. (Вищі Курси Українознавства в Варш.). 1924. 8° 56. Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 464.

Зайкин В. Проф. Проф. Іван Огієнко як церковний та громадський діяч і як учений. З приводу 20 го ювілею укр. наукової праці 1905-1925 рр. (Бібліотека «Духовної Бєсїди» ч. 7). Варшава 1925. 16.

Zajikyn W. Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego. Warszawa 1926. 8° 30.

Гл. „Записки ЧСВВ.“ II. 464.

- Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem.** Napisał *Wi. Abraham.* (Studia nad historią prawa polskiego, wydawane pod redakcją Osw. Balzera. T. IX). Lwów 1925. 8° 475.
- Zellinger J. B. Zur Dauer der öffentlichen Wirksamkeit Jesu.** Münster i. W. 1906. 8° 60.
- Zoepfl Fr. Didymi Alexandrini in epistolas canonicas brevis enarratio** (Einleitung). Münster i. W. 1914. 8° 48.
- Żychliński Al. Ks. Dr. Teologia.** Jej istota, przymioty i rozwój, według zasad św. Tomasza z Akwinu. Poznań (?) Księgarnia św. Wojciecha. 8° XV+118.
- Перед нами наукова розвідка про істоту, прикмети і розвиток богослов'я в світлі засад св. Томи Акв. Подаючи основну дефініцію богослов'я, автор доводить з успіхом, що ця наука є в стислім з цього слова значінні знанні, яке займається Богом та всім тим, що якимнебудь способом до Бога відноситься. Це знання має характер однорідної науки, котра в своїх засадах є надприродною і тому гідністю та значінням перевищує всі науки чисто природні, котрими і кермує. Засади богословської науки й її предмет є річчю незмінні; однак з огляду на предмет, про який говорить богослов'я, спостерігаємо в сій науці правдивий поступ. Саме богослов'я дає ширше і глибше розуміння депозиту віри, стаючи тим способом важним чинником догматичного розвитку. — Книжка, по-мимо деяких технічних недочетів, заслуговує на поручення. *о. Мирон ЧСВВ.*

НАДІСЛАНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

ANALECTA BOLLANDIANA. Bruxelles.	BULLETIN DE LITTÉRATURE ECCLÉSIASTIQUE. Toulouse.
ANALECTA SACRA TARRACONENSIA. Barcelona.	BULLETIN DES MISSIONS. Lophem-lez-Bruges.
ANGELICUM. Periodicum internationale de re philosophica et theologica. Roma.	BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT. Leipzig.
ANNALI FRANCESCANI. Milano.	BYZANTION. Paris.
ANTHROPOS. St. Gabriel.	ХРИСТІАНІКОН ВНМА. 'Адѣваі.
APOŃTOLAT SV. CYRILLA A METHODEJE. Olomouc.	CUVANTUL ADEVARULUI. Bicsad.
ARCHEION. Warszawa.	DAS NEUE REICH. Wien.
ARCHIVUM FRANCISCANUM HISTORICUM. Brozzi-Quaracchi.	DER FELS. Frankfurt a. M.
ATENEUM KAPLAŃSKIE. Włocławek.	ÉCHOS D'ORIENT. Paris.
ATENEUM WILEŃSKIE. Czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego. Wilno.	'ЕЛІІІЕ. Warszawa.
BENEDICTINISCHE MONATSSCHRIFT. Beuron.	EPHEMERIDES LITURGICAE. Roma.
BOGOSLOVNI VESTNIK. Ljubljana.	EPHEMERIDES THEOLOGICAE LOVANIENSES. Louvain.
BOŃOSLOVSKA SMOTRA. Zagreb.	ÉTUDES FRANCISCAINES. Paris.
BOLLETTINO per la commemorazione del XVI centenario del Concilio di Nicea. Roma.	FONTES. Toruń.
	GAZETA KOŚCIELNA. Lwów.
	«GREGORIANUM». Commentarium de re theologica et philosophica. Roma.
	ИСТИНА. Седмиченъ католически органъ. Софія.

- IRÉNIKON (Revue et Collection) Gembloux.
 JAHRBÜCHER für Kultur und Geschichte
 der Slaven. Breslau.
 KATHOL. KIRCHENZEITUNG. Salzburg.
 KATOLIČKI LIST. Zagreb.
 KIELECKI PRZEGLĄD DIECEZJALNY.
 Kielce.
 KWARTALNIK HISTORYCZNY. Lwów.
 KWARTALNIK TEOLOGICZNY WILEŃSKI. Wilno.
 LA CIVILTA CATTOLICA. Roma.
 LE MONDE SLAVE. Paris.
 LES AMITIÉS CATHOLIQUES FRANÇAISES. Paris.
 L'EUROPA ORIENTALE. Roma.
 LITERARISCHER HANDWEISER. Freiburg
 i. Br.
 L'UNION DES ÉGLISES. Paris.
 NOUVELLE REVUE THÉOLOGIQUE.
 Tournai.
 NOVA REVIJA. Makarska.
 OST-EUROPA. Zeitschrift für die Gesamtfragen des Europäischen Ostens. Berlin.
 PHILOSOPHISCHES JAHRBUCH der Görres-Gesellschaft. Fulda.
 POLSKIE PISMO ENTOMOLOGICZNE.
 Lwów.
 PRZEGLĄD HISTORYCZNY. Warszawa.
 PRZEGLĄD HOMILETYCZNY. Kielce.
 PRZEGLĄD KATOLICKI. Warszawa.
 PRZEGLĄD PÓWSZECHNY. Kraków.
 PRZEGLĄD TEOLOGICZNY. Kwartalnik naukowy. Lwów.
 PRZEGLĄD WILEŃSKI. Pismo poświęcone sprawom krajowym. Wilno.
- PRZEWODNIK BIBLIOGRAFICZNY. Lwów
 REVISTA DI FILOSOFIA NEOSCOLASTICA. Milano.
 REVUE BÉNÉDICTINE. Maredsous.
 REVUE DES ÉTUDES SLAVES. Paris.
 REVUE D'HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE RELIGIEUSES. Strasbourg.
 RICERCA RELIGIOSE. Roma.
 SCHOLASTIK. Freiburg i. Br.
 SCHÖNERE ZUKUNFT. Wien.
 SINT UNUM. Roma.
 SLAVIA. Časopis pro slovanskou filologii. Praha.
 STIMMEN DER ZEIT. Freiburg i. Br.
 STODION. Bolletino delle Chiese di rito bizantino. Roma.
 THE CATHOLIC HISTORICAL REVIEW. Washington.
 UT UNUM SINT. Les questions liturgiques et paroissiales. Bruxelles.
 VITA E PENSIERO. Milano.
 WIADOMOŚCI DIECEZJALNE PODLASKIE. Siedlce.
 WIADOMOŚCI KONSERWATORSKIE. Lwów.
 БОСКРЕЧНОЕ ЧТЕНІЕ. Варшава.
 ZAPISKI TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU. Toruń.
 ZEITSCHRIFT FÜR ASZESE UND MYSTIK. Innsbruck.
 ZEITSCHRIFT FÜR KATHOLISCHE THEOLOGIE. Innsbruck.
 ZEITSCHRIFT FÜR SLAVISCHE PHILOLOGIE. Leipzig.

Видає: ВИДАВНИЦТВО ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В. в Жовкві *****
 ***** *Редагує і відповідає за редакцію:* о. Йосафат СКРУТЕНЬ ЧСВВ.
Editor: WYDAWNICTWO CZYNA ŚW. WASYLIIA W. in Żółkiew *****
 ***** *Redactionis moderator et sponsor:* P. Josaphat SKRUTENŃ OSBM.

